

TRIANON ÉS A MAGYAR FELSŐOKTATÁS
6. KÖTET

TRIANON ÉS A MAGYAR FELSOÓOKTATÁS

6. KÖTET

A Soproni Egyetem, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár és
a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség 2021. november 8–9-én a Soproni
Városháza nagytermében megrendezett konferenciájának előadásai

Szerkesztette és lektorálta: Ligeti Dávid – Ujváry Gábor
A mutatókat készítette: Kocsis Annamária

VERITAS
Történetkutató Intézet és Levéltár
MAGYAR NAPLÓ
Budapest, 2024

A konferencia megrendezését és a kötet megjelentetését a Soproni Egyetem,
a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

© Szerzők, 2024
© VERITAS Történéskutató Intézet és Levéltár, 2024
© Magyar Napló, 2024

ISBN 978-963-541-053-8
ISSN 2498-728X

TARTALOM

Köszöntő	7
Ujváry Gábor: „Anyagi és területi veszteségeket ki lehet pótolni, de erkölcsi és szellemi öngyilkosságból nincsen feltámadás”	9
Sági Éva: Az I. világháború hatása a Bányászati és Erdészeti Főiskola oktatására, 1914–1922 (Szemelvények, különös tekintettel a tanulmányi kedvezményekre)	39
Nagy Roland: A soproni főiskola felkelő hallgatói 1921-ben	57
Ifj. Sarkady Sándor: Soproni főiskolai hallgatók szerepe a népszavazás előkészítésében	73
Ligeti Dávid: A kormányzó védelmében? Egyetemisták a budaörsi csatában	93
Lengvári István: Az Erzsébet Tudományegyetem orvostanhallgatóinak társadalmi összetétele 1930 és 1945 között	111
Király Sándor: Az egyetemi tanulmányok költségei a két világháború közötti Magyarországon, különös tekintettel a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetemre	127
Osváth Zsolt: „Szabad hazában Istennel élni, Istenért”. A Bethlen Gábor Kör Kolozsvártól–Szegedig	161
Vajda Tamás: A Szent Imre Kör kolozsvári és szegedi működése	191
Sztancs Gábor: A református komáromi tanítóképző és a losonci lelkesképző a két világháború között	265
Tasiné Csúcs Ildikó: Hazai tudománypolitika és nemzetközi elismertség. Szent-Györgyi Albert Nobel-díjának tudománypolitikai és nemzetközi eredői	279
Hamerli Petra: A Padovai Egyetem magyar származású hallgatói a két világháború (1920–1935) között	295
Névmutató	317
Helynévmutató	331

KÖSZÖNTŐ

1921 rendkívüli év volt Sopron városa és egyetemünk jogelődje, a Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola életében. A 20. századi magyar történelem első nagy sorsfordító eseménye, az I. világháború olyan erejű hullámokat vetett, amelyek átsodorták intézményünket Selmecbányáról Sopronba, ahol az alma mater új otthonra találhatott. A trianoni békeszerződést követően különleges módon mélyítette el a kapcsolatot a város és a főiskola között a nyugat-magyarországi felkelés és a soproni népszavazás. Hallgatóink azért küzdöttek, hogy szeretett intézményük, valamint az őket befogadó város magyar maradjon. A hűség köteléke a mai napig erősíti Sopront és egyetemünket egyaránt – erre emlékeztünk 2021-ben.

Az emlékév történeti háttérének felsőoktatási vonatkozásaira világított rá a Soproni Egyetem, Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, valamint a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség által szervezett „Trianon és a magyar felsőoktatás VI.” című konferencia. Rektorként külön öröm számomra, hogy e határokon átnyúló, nagy jelentőségű projekt hatodik konferenciájának megrendezéséhez intézményünk és annak munkatársai tevőlegesen is hozzájárulhattak, és hogy e történettudományi rendezvényen a soproni vonatkozások mellett az országos történésekről, illetve más egyetemek életének meghatározó folyamatairól is képet kaphattunk.

A több mint 100 évvel ezelőtti események nagy hatással voltak a felsőoktatási intézmények életére, és azóta is a változások korát éljük. Az örvények között hajózva különösen fontos, hogy legyenek gyökereink, legyen közös történetünk, amely horgonyt, viszonyítási pontot ad. Ezt az alapot erősíti történelmünk ismerete és ismertté tétele, jelen kötet e téren bír hiánypótló jelentőséggel.

Prof. Dr. Fábián Attila, a Soproni Egyetem rektora

UJVÁRY GÁBOR

„ANYAGI ÉS TERÜLETI VESZTESÉGEKET KI LEHET PÓTOLNI, DE ERKÖLCSI ÉS SZELLEMI ÖNGYILKOSSÁGBÓL NINCSEN FELTÁMADÁS”

A MENEKÜLT TUDOMÁNYEGYETEMEK ÉS A MAGYAR KULTÚRPOLITIKA

A magyar államot az ország jelentős részének oszmán megszállását követően 1918 őszétől 1920 végéig érte a legtöbb és legsúlyosabb történelmi megrázkódtatás. A rendkívül gyorsan, egy esztendőn belül lezajló és az addigi életkereteket gyökeresen felforgató változások: a háborús vereség – s már azt megelőzően széles tömegek állandó nélkülözése, a pénz elértéktelenedésével járó gazdasági gondok –, az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság, majd a román megszállás, annak minden szörnyű következményével, az ellenforradalmi berendezkedés, a vörös- és a fehérterror légköre már önmagában is a politika és a hatalom iránti gyanakvás erősödését eredményezte. Ehhez társult egy ezeknél is súlyosabb, történelmi tudatunkat mindmáig meghatározó trauma: az Osztrák–Magyar Monarchia és benne a történelmi Magyarország felbomlása.

Az állam szétszabdalását szentesítő trianoni békeszerződésben – annak ellenére, hogy a magyar béke delegáció tiltakozó jegyzékeiben többször is szóvá tették a „megszállt területeken” az egyetemekkel és a főiskolákkal szemben elkövetett, a nemzetközi joggal ellentétes, olykor kifejezetten durva intézkedéseket¹ – egyáltalán nem esett szó felsőoktatási kérdésekről. Az új államhatalmak kezébe került egykori magyar állami intézmények magyar tannyelvű képzését 1920 nyarára néhány kivétellel, 1922/23-ra már teljesen megszüntették, a kis létszámú tanári gárdával és hallgatósággal rendelkező egyháziak viszont részben megtarthatták magyar jellegüket. A hazai felsőoktatás I. világháború utáni veszteségeit tehát nem a diktátum aláírásának, majd ratifikációjának ténye, hanem az ország 1918 novemberében kezdődő megcsonkítása okozta.

¹ *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben 1920 januárius–március havában.* I–II köt. 1920–1921. Budapest, 1920. Csak néhány példa erre: I. köt. 230, 303–304, 349–351, II. köt. 56, 93, 132.

A területi változások a felsőoktatás-politikát is erősen befolyásolták, hiszen az ország négy tudományegyeteméből kettő, az 1872-ben alapított kolozsvári és az 1912-ben létrehozott pozsonyi román, illetve csehszlovák megszállás alá került: Erdély központja 1918. december 24-én, a későbbi szlovák főváros pedig 1919. január 1-jén. További működésük 1919 januárjától bizonytalanná vált, ami későbbi sorsukat, a tanári kar és a hallgatóság nagyrészenek 1919 őszi és téli, Budapestre menekülését, majd szegedi (1921) és pécsi (1923) letelepedését előlegezte.² A szintén 1912-ben létrehozott debreceni univerzitás – a pozsonyihoz hasonlóan – ekkor még kiépülőben volt. Klinikai telepe „felvételi” (adminisztratív) épületének fölavatására 1918. október 23-án, IV. Károly király jelenlétében került sor, ami nemcsak amiatt váltott ki komoly visszhangot, mert az uralkodót a vasútállomásra érkezésekor az osztrák himnusz hangjaival fogadták, hanem azért is, mert abba a Nagytemplomba is ellátogatott, ahol 1849. április 14-én kimondták a Habsburg-ház trónfosztását. Ez volt a király utolsó nyilvános közszereplése. Az univerzitás 1919 április végétől 1920 március közepéig román uralom alá került, így 1919-ben több mint fél éven át – májustól a két menekült egyetem 1920 eleji budapesti megtelepedéséig – a négy tudományegyetem közül egyedül a budapesti működött magyar igazgatás alatti területen.³

Oktatói és hallgatói létszámuk alapján ugyan messze a tudományegyetemek, illetve a Műegyetem voltak a legfontosabb magyar felsőoktatási intézmények, de nem szabad megfeledkeznünk róla, hogy a hatalomváltás következtében egyéb nagy múltú főiskolák is elmenekültek egykori székhelyükről.

A kontinens egyik legkiválóbb szakakadémiája, a Mária Terézia alapította Selmecbányai Erdészeti és Bányászati Főiskola hallgatói már 1918. december közepén

² A kolozsvári egyetem Szegedre kerülése alaposan feldolgozott téma a szakirodalomban: VINCZE Gábor: *A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921)*. Szeged, JATEPress 2006. (a továbbiakban: VINCZE, 2006.) – VAJDA Tamás: A kolozsvári magyar egyetem 1919-es megpróbáltatásai és erőszakos elvétele. *Szeged várostörténeti és kulturális folyóirat*, 2020. március 19. <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2020/03/19/vajda-tamas-a-kolozsvari-magyar-egyetem-1919-es-megprobaltatasai-es-eroszakos-elvetele/> (letöltés: 2022. február 20.) – VEKOV Károly – VINCZE Gábor: Kolozsvári végjáték, Szegedre kerülés. In: *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története. II. rész. A kolozsvári egyetem története az alapítástól a szegedi újrakezdésig. 1872–1921*. Főszerk. MARJANUCZ László, szerk. ANTAL Tamás – VAJDA Tamás. Szeged, Szegedi Egyetemi, 2022. 665–706. – A pozsonyi univerzitás Pécsre költözéséről: LENGVÁRI István: Az Erzsébet Tudományegyetem alapítása, a pozsonyi és budapesti évek története. *Per Aspera ad Astra*, 2014/1. 15–24. – A két intézmény meneküléséről: KISS József Mihály: Párhuzamos utak: A kolozsvári és pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez. In: *Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX–XX. századi történetéből*. Szerk. KISS József Mihály. Budapest, ELTE, 1991. (a továbbiakban: KISS, 1991.) 123–161.

³ *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*. Szerk. OROSZ István – ifj. BARTA János. Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2012. 48–60.

magyar fennhatóságú területre érkeztek, s a két tudományegyetemmel ellentétben gyűjteményeiket és műszereiket is összezsomagolták és megmentették. Tanáraik 1919. február végéig követték diákjaikat, és néhány hetes budapesti tartózkodás után 1919. márciusától Sopronban folytatták munkájukat. A tanév első óráit már a Tanácsköztársaság idején, április 28-án tartották.⁴ Az idegen kézbe került magyar felsőoktatási intézmények már 1919–1920 folyamán megszűntek: két gazdasági (Kassa és Kolozsvár) és két jogakadémiának (Kassa és Nagyvárad), valamint a Fiumei Kiviteli Akadémiának is ez lett a sorsa.⁵ Az eperjesi evangélikus jogakadémia 1919 februárjában Miskolcra, a máramarosszigeti református pedig 1921 júliusában Hódmezővásárhelyre költözött. A csekély létszámmal működő hittudományi főiskolák egy része viszont az új államkeretek között is tovább dolgozhatott.

A felsőoktatási intézmények Magyarországra települése – amelyhez a határon túl rekedt magyar állami alkalmazottak, közöttük jelentősen felülreprezentáltan az értelmiségiek Magyarországra menekült tömege társult – növelte ugyan a „csonkaországbeli” diplomások arányát és Magyarország kulturális súlyát, ám rendkívüli módon gyengítette az utódállamok magyarságát – nemcsak a létszámapadás, hanem a szellemi vezetők számottevő részének elvándorlása miatt is.

A terület-elcsatolások és az új hatalmak erőszakos – a magyar anyanyelvű felsőoktatást is mielőbb megszüntetni kívánó – intézkedései következtében kialakult helyzeten a magyar kultuskormányzat 1919 november végi döntése változtatott, amely szerint a kolozsvári és a pozsonyi egyetem ideiglenesen Budapesten folytathatta működését.

⁴ A Selmecbányai Főiskola Sopronba kerülése ugyancsak alaposan föltárt, újabban: NÉMETH Ildikó: A Selmecbányai Bányatisztképzőből lett soproni Erdészeti és Faipari Egyetem. *Limes*, 2004/4. 113–124.; LICHNER József: Az „Alma Mater” kálváriás útja Selmecbányától Sopronig, illetve szét-darabolásáig. Közzétette unokája, M. Szilas Katalin. *Erdészettörténeti Közlemények*, 2004. 5–39. – *Proletárdiktatúra alulnézetben. Válogatott levéltári dokumentumok a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakából*. Vál., jegyz., bev. CSONKA Laura – FIZIKER Róbert. Budapest, L'Harmattan – Magyar Nemzeti Levéltár, 2019. 110–112. – Sopronban 2019. április 10-én rendezték a *Sopron & Selmec 100* című emlékkonferenciát, az itt elhangzott előadások szerkesztett változata (Bartha Dénes, Bende Attila, Horváth Zita, Szűts István Gergely, Szögi László, Sági Éva, Tóth Imre, Dominkovits Péter, Orosz László, ifj. Sarkady Sándor tanulmánya) a *Soproni Szemle* 2019. évi 3. számában jelent meg, 245–321. – *Selmecbányától a soproni népszavazásig 1918–1921*. Főszerk. NAGY Roland. Sopron, Soproni Egyetemi, 2023.

⁵ *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények a kezdetektől 1945/1948-ig*. Szerk. MOLNÁR László – ZSIDI Vilmos. Budapest, Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség, 2006. 51–52, 59, 60–61, 75, 79–81, 86. – A hódmezővásárhelyi intézményről: PRESZTÓCZKI Zoltán: Hódmezővásárhely első főiskolája. A Máramarosszigeti Református Jogakadémia utolsó évei. In: *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2016*. Szerk. Uő. Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság, 2016. 163–196.

A kolozsvári tudományegyetem menekült tisztviselőinek ügyeivel ekkoriban a későbbi miniszterelnök, Bethlen István vezette Békeelőkészítő Iroda B csoportja foglalkozott. Bethlen 1919. november 15-én írt levelében arra kérte Szandtner Pált, a kolozsvári tudományegyetem ekkor már Budapesten tartózkodó nyilvános rendes tanárát, a magyar közjog ismert szakértőjét, hogy egy kollégáiból összeállított két-három tagú bizottságot jelöljön ki, amely vele egyeztetve ismertetné a kultuszminiszterrel az egyetem jövőjével kapcsolatos álláspontját. Ezt azért tartotta szükségesnek, mivel: „A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemnek a románok által történt erőszakos átvétele az egyetemi tanárok jelentékeny részét arra kényszerítette, hogy állomáshelyüket, Kolozsvárt hagyják el, és így a tanárok jórészen máris Budapesten tartózkodnak, vagy pedig ide útban vannak.” Kijelentette: „lépéseket kívánok tenni illetékes helyen olyan irányban, hogy a kolozsvári magyar egyetem addig is, míg működését Kolozsvárt ismét folytathatná, maradjon együtt és a megszállás tartama alatt fontos kulturális misszióját valamely más magyar városban folytassa”.⁶

Bethlennel november 21-én találkozott a kolozsvári egyetem 11 nyilvános és 2 nyilvános rendkívüli tanára. A megbeszélés résztvevői egyhangúlag javasolták, hogy az univerzitás egy nem idegen uralom alatti városban – Budapesten, azon belül Budán – folytassa működését, míg nem térhet vissza eredeti székhelyére. Már ekkor is szóba került, hogy a vidéki városok közül Szeged lenne a legalkalmasabb az univerzitás befogadására. Az értekezlet résztvevői ekkor értesültek arról, hogy a pozsonyi tudományegyetem tanárai közül is számosan Budapesten keresnek menedéket. Ennek kapcsán kijelentették: a pozsonyi egyetem fenntartását nem szeretnék meggátolni, de az átmeneti budai letelepedésnél őket illeti az elsőbbség.⁷

Egy november 26-i értekezleten Schneller István prorektor, pedagógia-professzor és néhány kollégája Imre Sándorral és Tóth Lajossal – a kultuszminisztérium államtitkárával és helyettes államtitkárával – tárgyalt az egyetem további, budapesti működéséről. Tóth ekkor javasolta, hogy Szeged városát is keressék meg az intézmény ideiglenes elhelyezése érdekében.⁸ Egy napra rá a *Szegedi Friss Ujság* már arról tudósított, hogy Szeged „több, mint kétszázados álma íme egyszerre és váratlanul valóra válik; alig egy hónap leforgása alatt a Tiszaparti metropolis egyetemi város lesz”, azonban ez sajnos szörnyű áron: „Erdély tragédiájának a következménye”-ként valósul meg. A sajtó munkatársait minderről tájékoztató Vasek Ernő kor-

⁶ Kiss József Mihály: A kolozsvári „menekült egyetem” 1919. évi történetére vonatkozó dokumentumok Szandtner Pál iratai között. In: *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 10.* Budapest, ELTE, 2001. (a továbbiakban: Kiss, 2001.) 146. A korabeli dokumentumokat itt és a későbbiekben is a mai helyesírás szerint közlöm.

⁷ Uo. 142–143.

⁸ Vincze, 2006. 38–39.

mánybiztos-főispán – nyilvánvaló csúsztatással – magának tulajdonította a kezdeményezést. Meglehetősen felelőtlenül kijelentette: „a minisztériummal és a kolozsvári egyetem vezető férfaival már annyira előrehaladt az ügy tárgyalása”, hogy: „Egy hónap múlva megnyílik a szegedi egyetem.” Azt viszont minden bizonnyal az igazságnak megfelelően állította, hogy az univerzitás Szegedre költöztetése ötletének kidolgozásában „nagy része van Teleki Pál grófnak, aki Szeged iránt való hazafias szívvel fáradozott az ügy érdekében”.⁹ Teleki a szegedi ellenforradalmi kormányok külügyminisztere, 1920 elejétől a város egyik nemzetgyűlési képviselője volt, 1920 júliusában pedig Magyarország miniszterelnöke lett, s valóban mindvégig a szívén viselte a kolozsvári tudományegyetem Szegedre történő áthelyezését.

1919. november 27-én Schneller elnökletével a menekült kolozsvári egyetemi tanárok rendkívüli egyetemi tanácsulést tartottak, azzal a szándékkal, hogy a jövőben az univerzitás budai képviseleteként dolgozhassanak. Schneller és professzortársai célja az volt, hogy: „mint a kolozsvári egyetemnek Budapesten működő Tanácsa, az egyetem jövője ügyében eddig tett lépések elfogadhatóságát megvizsgálják, s róluk mint egyetemi Tanács véleményt mondjanak”. Egyben bejelentette, hogy Teleki Pál kezdeményezésére e nap délelőttjén Sir George Clerkot, a Párizs környéki békekonferenciák budapesti képviselőjét is tájékoztatták intézményük viszontagságos sorsáról. Módjuk adódott Clerkkal „Cholnoky Jenő dr. nyilv. r. tanár angol nyelvű tolmácsolásában részletesen ismertetni azokat a brutális sérelmeket, melyek az erdélyi magyarság kultúráját s a kolozsvári egyetem tanárait az egyetemnek a románok részéről eszközölt erőszakos elfoglalása s a tanárok önkényes elűzése által érték”. Clerk válaszában hangsúlyozta: „»Előterjesztésüket Párizsban azonnal a békekonferencia elé fogom vinni. Remélem, hogy Önök elégtételt kapnak a szenvedett atrocitásokért, s amennyire hatalmamban áll oda fogok hatni, hogy óhajtásuk is teljesüljön.« E biztató nyilatkozaton kívül egyébként Sir George Clerk az egyetem ügye iránt már más alkalommal is meleg érdeklődést mutatott [...]»

Schneller azt is indítványozta, hogy „kérje fel a Tanács a vallás és közoktatásügyi miniszter urat, hogy az egyetem rektori hivatala részére lehetőleg magában a vallás és közoktatásügyi minisztériumban [...] hivatali helyiségről gondoskodni s a rektori és dékáni adminisztráció költségeire a rektor illetve helyettesének kezeihez egyelőre 50.000 koronát kiutalni s ezzel az egyetemi adminisztráció rendes vitelét mielőbb lehetővé tenni szíveskedjék”.¹⁰

⁹ Szeged egyetemet kap. Idetelepítik a kolozsvári egyetemet. *Szegedi Friss Ujság*, 1919. november 27. 1.

¹⁰ Kiss, 2001. 147–150.

Két nappal e rendkívüli tanácsülés után, november 29-én a kultuszminisztériumban folytattak megbeszélést az univerzitás elhelyezéséről. Ebben kulcsszerepe volt Szandtner Pálnak, aki 1919 októberétől a külügyminisztérium Bethlen irányította Békeelőkészítő Irodája B Csoportjánál az erdélyi kérdés egyik szakreferense, az iroda feloszlata után az akkor felállított Országos Menekültügyi Hivatal Diákvédelmi Főosztályának megszervezője és vezetője, majd 1921 márciusától a Ferenc József Tudományegyetem szegedi elhelyezése ügyének miniszteri biztosa volt, és a diákjóléti ügyek legavatottabb és leglelkesebb támogatójaként ismerték a két világháború között.¹¹

Szandtner Bethlen Istvánnak írt beszámolója szerint Haller István miniszter, illetve „az illetékes osztályvezető urak (Imre Sándor államtitkár Úr s Tóth Lajos h. államtitkár Úr) a legmesszebbmenő jóindulatot és támogatást helyezték kilátásba arra nézve, hogy a kolozsvári Ferenc József magyar tudományegyetem a maga működését eredeti otthonából kitelepítve is folytathassa”. Az elhelyezés kapcsán mindannyian és „egybehangzóan Budapest illetőleg Buda mellett nyilatkoztak”, ám egyben azt is jelezték, „hogy a pesti egyetemmel vagy a műegyetemmel közös helyiségek igénybevételét lehetőleg kerülni kellene, mert amennyire az eddigi jelekből megállapítható, a pesti egyetem nem nézi valami jó szemmel a kolozsvári egyetem tervbe vett pesti, illetve budai szereplését, s a műegyetem részéről sem lehet sokkal nagyobb jóindulatra és támogatásra számítani”.

Azt is közölte Bethlennel, hogy a „jogi és bölcsészeti karok számára a minisztérium minden nagyobb nehézség nélkül fog helyiségekről gondoskodhatni”, az orvosi kar intézeteinek további működése azonban akadályokba ütközhet, mivel a szóba jöhető kórházak nem a kultuszminisztérium hatáskörébe tartoznak. Ennél is nehezebb lesz azonban a matematikai-természettudományi fakultásnak, főleg a fizikai és a kémiai intézeteknek az elhelyezése. Ebben a műegyetem nyújthatna segítséget, azonban ott az adott szakok annyira túlszűfoltak, „hogy még esetleg a kellő jóindulat mellett sem” lesznek alkalmasak arra, hogy termeket engedjenek át a kolozsvári egyetemnek. Imre Sándor államtitkár azt remélte, hogy e kérdést „talán a budai Pedagógium vagy valamelyik jobban felszerelt budai főgimnázium kémiai és fizikai laboratóriumának igénybevételével lesz lehetséges megoldani”.

A minisztérium illetékesei úgy vélték, hogy bár mindent megtesznek a kolozsvári univerzitás munkájának minél gyorsabb, Budapesten történő folytatására, „alig valószínű, hogy március–április előtt abba a helyzetbe juthatnánk, hogy az előadásokat megkezdhessük”. Szandtner „igen megbízható forrásból nyert” értesülései sze-

¹¹ Szandtnerrel újabban: RÉVÉSZ Béla: Szandtner Pál (1884–1963). *Forvm. Acta iuridica et politica*, 2020/1. 687–704.

rint: „akár a pozsonyi akár a kolozsvári egyetemnek s akár Budán akár Pesten, ha csak ideiglenes elhelyezését is a budapesti egyetem ellenszenvvel és féltékenységgel nézi, s a budapesti egyetem részéről máris történtek lépések, hogy a kolozsvári és pozsonyi egyetemek budai ill. pesti működésének terve megakadjon”. Helyesen állapította meg, hogy „különösen a budapesti orvosi kar az, mely a gondolatot a legbarátságatlanabban fogadja”, s azt a pénzügyminisztériumnál való lobbizással is hátráltatja.¹²

A kolozsvári tudományegyetem 1919/20. tanévi első rendes ülését 1919 december 12-én tartották. A Schneller István prorektort helyettesítő Rigler Gusztáv orvosprofesszor ekkor is hangsúlyozta, hogy az egyetemi munka budapesti folytatása „nem csupán a kolozsvári tanártestületnek eddig Budapestre került eddig mintegy húsz tagja részéről nyilvánult meg egyhangúan, hanem Haller miniszter úr, valamint Imre és Tóth államtitkár urak részéről is”. Tájékoztatta a jelenlévőket arról, hogy az intézményt Budán kellene elhelyezni, „mégpedig azért, mert egyrészt ily megoldással a budapesti egyetem érdekei és esetleges érzékenysége megóvatnék, másrészt azért, mert úgy a miniszter úr, mint Imre és Tóth államtitkár urak is ezt a megoldást óhajtának leginkább”. Az is szóba került, hogy a klinikák céljára az irgalmasrendiek átadják budai kórházukat, a budapesti polgári iskolai tanárképző főiskola pedig a kolozsvári és a pozsonyi bölcsészet- és természettudományi karának is felajánlotta helyiségeit. Emellett három középiskolát – két államit: az I. kerületi állami főgimnáziumot és az I. kerületi katolikus főreáliskolát, illetve egy egyházit: a II. kerületi katolikus főgimnáziumot – jelöltek még meg az univerzitás esetleges helyszínéként.

A Szegedre költözés lehetősége ismét fölvetődött: „Szeged város kormánybiztosa [Vasek Ernő] és polgármestere [Somogyi Szilveszter] ugyanis a város törvényhatósága megbízásából ajánlatot tettek (a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter úrnak) a kolozsvári egyetem elhelyezésére nézve.” Ki is jelölték azokat a professzorokat, akik a Szeged városával folytatandó tárgyalásokra fölhatalmaztak. Emellett felterjesztést intézett a tanács a kultuszminiszterhez, kérve, járjon közbe, hogy a minisztertanács hozzon „elvi döntést” arról, „hajlandó-e a magyar állam a kolozsvári egyetemet továbbra fönntartani?”¹³

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a kolozsvári egyetem működésének átmeneti budapesti folytatását a vallás- és közoktatásügyi minisztérium (Haller miniszter, Imre és Tóth államtitkár) mindenben támogatta, ahogyan azt is pártolta, hogy a későbbiekben Szeged legyen a menekült univerzitás „ideiglenes” székhelye. Utóbbi

¹² Kiss, 2001. 153–156.

¹³ A kolozsvári tudományegyetem 1919/20. évi I. rendes tanácsülés, 1919. december 12. https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZTE_Tanacsi_1919-1920/?pg=0&layout=s (letöltés: 2022. február 5.) – Ld. még: Vincze, 2006. 152–154.

szándék már ekkor is találkozott a szegedi városvezetés céljával, hiszen a már idézett laptudósítás szerint Somogyi Szilveszter polgármester Vasek főispánnak „megígérte, hogy a város elmegy az önzetlen áldozatok legmesszebbmenő határáig” az egyetem odatelepítése érdekében.¹⁴

Mindez azonban olyan, reménytelennek tűnő körülmények között történt, amikor a vörös- után a fehérterrortól szenvedő, bizonytalan politikai helyzetben lévő maradék Magyarország egy részéről már – rekvirálásaival, szabadrablásával további, mérhetetlen gazdasági károkat okozva, a Tiszántúlt változatlanul megszállva tartva – kivonult ugyan a román hadsereg, ám az állam déli területeit a szerbek még nem hagyták el. Nagyjából ismertek voltak az új határok, de az országot nemzetközileg még nem ismerték el, ezért a békekonferenciára sem hívták meg. Elvileg magyar közigazgatásnak kellett volna működnie a környező országok csapatai által birtokolt, 1918 októbere előtti magyar területeken, és az ottani felsőoktatási intézmények magyar jellegét is meg kellett volna őrizni, de ez a gyakorlatban nem érvényesült. A győztesekhez sorolt új vagy megnagyobbodott csehszlovák, román és délszláv állam igyekezett minden elfoglalt területen minél gyorsabban berendezkedni; akár a győztes nagyhatalmak olykori – sohasem igazán erélyes – tiltakozása ellenére is. A békeelőkészítés jegyében részben megszülettek már azok a magyar tiltakozó jegyzékek, amelyek ezeket a túlkapásokat a felsőoktatás esetében is határozottan kifogásolták – a későbbiekben azonban bebizonyosodott, hogy ezeknek az égvilágon semmi hatásuk sem volt.

Ezen a hazai és nemzetközi – Magyarország mozgásszabadságát erősen korlátozó – kényszerpályán kellett gondoskodni a menekült egyetemek befogadásáról és elhelyezéséről. Akkor, amikor a mindenben megváltozott adottságok – az ország összezsugorodása, nagymúltú magyar kulturális központok elvesztése – miatt a kulturális (benne az egyetem)politikát is teljesen újra kellett gondolni.

Újabb tehernek bizonyult, hogy a háborúban katonai szolgálatot teljesítő, 1918 őszén leszerelt, illetve a magyar fennhatóság alól kikerült, a maradék államba menekülő fiatalok is folytatni kívánták tanulmányaikat. Ennek eredményeként a hallgatólétszám drasztikusan, az 1917. évi csaknem háromszorosára növekedett, egy közben harmadára zsugorodott országban. Ezért aztán mindenképpen szükségesnek tűnt a felvételi korlátozások bevezetése is. (A numerus clausus – végül eredeti céljától jelentősen eltért – elfogadására, elsősorban az izraelitákat és a nőket sújtó történetére a későbbiekben fogok röviden kitérni.)

Ráadásul a politikai légkör a felsőoktatási intézményeken belül is felettébb feszült volt: az ekkor a diákok többségét adó budapesti tudományegyetemen éppen hogy

¹⁴ Ld. a 9. jegyzetet.

befejeződött az oktatók és a hallgatók igazoltatási eljárása – ennek következményei olykor fegyelmi eljárások, súlyosabb esetekben elbocsátások lettek –, valamint a kommün idején tömegesen elbocsátott professzorok egyetemekre történő visszavétele. 1919 őszétől vagy fél esztendőn át jórészt az egyetemistákból szervezett karhatalom tartotta fenn a rendet Budapesten – és okozott, főleg a felvételi során antiszemita botrányokat a felsőoktatási intézményekben.¹⁵

Ezen túl az elcsatolt, magyar nyelvű tevékenységük folytatásától megfosztott intézmények esetében a jogfeladás, illetve a jogfenntartás kérdése is komoly dilemmákat okozott a magyar (kultúr)politikának – és persze az adott tudományegyetemek helyben maradt vagy Magyarországra áttelepült vezetőinek. Ez sokkal inkább érvényesült a csaknem ötven éves múlttal, komoly nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező kolozsvári, mint a működését éppen csak megkezdett pozsonyi univerzitás esetében.

Annál is inkább, mert 1919 végén még Kolozsvárott volt – és 1921-ig ott is maradt – az 1919/20. tanévre még a magyar egyetemi tanács által, az intézmény erőszakos román átvétele előtt egy nappal, 1919. május 11-én megválasztott rektora, a neves jogtudós, Kolosváry Bálint. Május 12-én az egyetem nyilvános rendes és rendkívüli tanárai megtagadták az I. Ferdinánd román királyra megkövetelt hűségeskü letételét – jogosan hivatkozva arra, hogy a békekonferencia még nem határozott Erdély sorsáról, s az 1907-ben Románia által is elfogadott hágai konvenció 43., 45. és 51. pontját is sérti e kívánság. Kolosváry ezért nem gyakorolhatta rektori jogait, ám rendszeresen tudósította a magyar kultuszminisztériumot az egyetem románná alakításának lépéseiről.¹⁶

Még 1919. december 15-i, a három hete kinevezett Haller miniszterhez írott feltejesztésében is „súlyos aggályának” adott hangot, „[...] azzal a budapesti lapokban érintett és máshelyről is megerősített komolynak látszó tervvel szemben, mely egyetemünk működését ideiglenesen bár és átmenetileg hazánk valamely más városába célozza áttenni. Úgy véljük, ezt az ideiglenes, székhelyen kívüli működést sem hallgatóságunk érdeke nem kívánja mert hiszen összegyűjtésük (bármely városról legyen szó) a jelen körülmények között lehetetlen; de nem kívánja a professzorok érdeke sem, kiknek ideiglenes elhelyezése (amennyiben innen eltávolítottak) értesülésünk

¹⁵ Minderről bővebben: UJVÁRY Gábor: A magyar felsőoktatás átalakulása, 1918–1919. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás, 2. köt.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2019. 7–51. – Uő.: *Trianon és a magyar felsőoktatás.* In: *Metszéspont. Tanulmányok Trianon 100. évfordulójára.* Szerk. CSÁSZTVAY Tünde. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2021. 53–75.

¹⁶ VINCZE, 2006. 27–30, 137–150.

szerint biztosított, az itt maradottak mozgósítása pedig – egyes kivételes esetektől eltekintve – sok tekintetben kockázatos, a közhangulatra hátrányos, és a magyarságot gyengítő hatású lehet.”

Arra is felhívta a tárcavezető figyelmét, hogy „[...] amennyiben az a nem várt eshetőség, mely szerint erdélyi hazarészünk Magyarország testéből lekapcsolatnék, bekövetkezik, ellenben az egyetemnek, mint magyar jellegű főiskolának a magyarság részére való biztosítása a békeszerződésben kivihető lesz: ez a magyarság érdekében csak akkor volna reális értékű vívmány, csak azzal a feltétellel volna a létért és faji fennmaradásunkért folytatandó küzdelemben jelentős fegyver, ha az oláh fennhatóság alá jutó magyar egyetemnek a legteljesebb, a tanárok korlátlan választási, illetőleg meghívási jogát is magába ölelő autonómiája és a teljes tanítási és tanulási szabadsága garantáltatnék. Még ilyen garanciák mellett is folytonos vívódás volna az egyetem élete, mert a megváltásban és felszabadulásban bízhatunk és bízunk is, de oly biztosítékok és szerződéses kötelezettségek megtartásában és teljesítésében, melyeket akár önként, akár kénytelen, jelenlegi elnyomóink vállalnak magukra, ezernyi és keserves tapasztalat alapján mondhatjuk, hinni és bízunk úgysem lehet. De küzdelmeinknek alapépitménye legalább szilárd volna.”¹⁷

Kolosváry és a hozzá hasonlóan Kolozsvárról még nem kiutasított vagy önként távozott magyar professzorok – akik aztán 1920–1921-ben szinte valamennyien elhagyták a Kincses Várost – 1919 végén tehát erősen őrlődtek a „hogyan tovább” kérdésében. „Nem is a »jogfeladástól« tartunk mi, hiszen a jogfeladás tekintetében minden tőlünk telhetőt már máj. 12-ikén és azóta követett magatartásunkkal, memorandumunkkal megtettünk – hanem az itteni magyar pozíció feladását készítjük elő és ennek útját egyengetjük, ha a magyar egyetemet, bár átmenetileg is, de máshova visszük át” – jegyezte meg Kolosváry a Budapesten tartózkodó Schneller prorektorhoz intézett, 1920. január 4-i levelében. „De tovább: az itteni közhangulatra az egyetem ideiglenes átvitele végzetes csapás volna, amivel nem ér fel az a demonstráció, melyet ti akartok az egyetem kolozsvári jellege s cégére alatti működtetésével dokumentálni, s aminek helye és értelme csak akkor volna, ha E[rdély] és K[olozsvár] átmenetileg ugyan, de valóban elvesznek. [...] mindaddig, míg a sorsdöntő kijelentés meg nem történik felettünk: nincs ok, sőt az egyetemre káros is” a máshova költözés. Ezért kérte Schnellert, „hogy terveteket, mely itt, az összes német, oláh és magyar lapokban már szétkürtöltetett, s melynek leverő hatását elég alkalmunk volt közvetlenül látni, tegyétek félre legalább addig, míg legalább formálisan odadobnak minket

¹⁷ KISS, 2001. 157. és – egész apró változtatásokkal – VINCZE, 2006. 155–156.

ellenségeinknek; nem hiszem, hogy ennyi várakozás az előttetek döntő jelentőségűnek vett szempontokra káros lehetne.”¹⁸

Kolosváry imént idézett sorait egy nappal a magyar béke delegáció Párizsba utazása előtt vetette papírra. Szempontjai logikusak és teljesen érthetőek voltak: a kolozsvári, tágabban az erdélyi magyar értelmiség helyben maradásának, ezáltal az ottani magyar intelligencia megtartásának célja irányította a gondolatait. A korábbi magyar professzorok döntő többsége – általában kényszerből, néha viszont önszántából – ekkorra azonban már Budapestre költözött. Az igazán komolyan vehető és felkészült magyar politikusok – élükön a béke delegációt vezető Apponyi Alberttel vagy a küldöttség munkáját aktívan segítő Teleki Pállal és Bethlen Istvánnal – pedig pontosan tudták, hogy rendkívül csekély, a nullához közelít az esély a győztes nagyhatalmak megállapította békefeltételek módosítására.

Éppen emiatt kapcsolták össze a jogfeladás és jogfenntartás adott körülmények közötti látszólagos ellentétét. Érvelésük úgy foglalható össze, hogy a kolozsvári és a pozsonyi egyetemek román és cseh (szlovák) nyelvűvé alakítása ellen az új hatalom által hűségesküre kötelezett, ám azt megtagadó magyar professzorok egységesen tiltakoztak, így részükről nem történt semmiféle jogfeladás. Kizárólag a kényszernek engedve váltak meg korábbi katedráiktól, az ezt előidéző intézkedések pedig a békekötés megkötéséig mindenképpen törvénytelenek, és a nemzetközi jogot is súlyosan sértik. Annak érdekében viszont, hogy a többnyire Magyarországra menekült tanárok és diákok folytathassák az oktatást és tanulmányaikat, mindenképpen szükséges, hogy ideiglenesen új helyszínen, az ország fővárosában telepedjenek le, így tartva fenn a jogot a folyamatos működésre. Hogy ez az átmeneti állapot mennyi ideig tart, senki sem tudta: sokan abban reménykedtek, hogy csak néhány esztendeig, a bölcsőbbek azonban tudták, hogy ennél hosszabb ideig.

Ahogy a kolozsvári egyetem kultuszminiszterhez intézett felirata megállapította, amióta „a kolozsvári egyetemet a nemzetközi világ előtt mint román szerepeltetik, s mióta a győztes hatalmak és Ausztria között [1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben] létrejött békeszerződések példájából is, sajnos, nem alaptalan következtetést kell vonnunk hazánk területi megcsonkítására is, nem osztozhatunk többé abban az álláspontban, mely az egyetemhez való jogainknak megóvását és demonstrálását a merő passzivitásban látja, hanem az [...] egyetem működésének máris megszakadt folyamatosságát az ország valamely alkalmas centrumában leendő továbbműködésünk útján helyreállítani a székhelyünkre történő visszatértünkig fenntartani éppen a kolozsvári egyetem félszázados tisztas múltjához való jogainknak demonstrálása, az egyetemhez való magyar igények súlyának erősítése végett

¹⁸ VINCZE, 2006. 157–158.

annál is sürgetőbb szükségnek tekintjük, mert egyetemünk nagyszámú menekült hallgatóinak tanulmányi érdekei is ezt követelik”.¹⁹

1920. január 17-én pedig már arról határozott a kolozsvári egyetem Budapesten ülésező tanácsa, „hogya tekintettel Szegednek nemzeti érzületére, a megszállott területekhez való közeli fekvésére, nemkülönben Szeged városának lakást és élelmezést biztosító ígéreteire; végül tekintettel arra, hogy Szeged Budánál olcsóbb város: a kolozsvári egyetem ideiglenesen, addig is, míg régi otthonába visszatérhet, tudományos munkásságát az 1920/21. I. szemeszterében felveszi” Szegeden. Ehhez további feltételeket szabott meg – amelyek hamarosan teljesültek, ám csak a következő, 1921/22. tanévre. Egyben arról is döntöttek, hogy „kooperálva a pozsonyi tudományegyetem tanáraival már az 1919/20-ki II. félévben f. év február második felében” folytatni kívánják tevékenységüket, különböző budai helyszíneken, és a pozsonyi univerzitással való együttműködés érdekében azonnal megkezdik a tárgyalásokat.²⁰ Ez másnap meg is történt, és január 27-én Rigler Gusztáv rektorhelyettes, higiénikus professzor már azt jelentette, hogy „a Tanács a pozsonyi egyetemmel való együttműködés módozatai tekintetében a pozsonyi egyetem tanácsával megállapodott”.²¹

A kooperáció annál is inkább indokolt volt, mivel a pozsonyi Erzsébet tudományegyetem 1919–1920-as kálváriája sok szempontból hasonlított a kolozsváriéhoz. Jelentős különbségnek bizonyult azonban, hogy Pozsonyban a jogi kar 1914-ben, az orvosi és a természettudományi pedig csak 1918-ban kezdte meg tevékenységét. Nyilvánvaló eltérés volt az is, hogy a kezdettől fogva demokratikus célokat kitűző, azokat részben meg is valósító csehszlovák állam – akárcsak a magyar – a közép-európai történeti hagyományokhoz kötődött, szemben az ortodox, Kelet-Európa és a Balkán közötti világhoz tartozó románállal. Ennek ellenére azonban a pozsonyi univerzitás átvétele nem sokban különbözött a kolozsvári példától: az ott maradt magyar professzorok többségét ugyanúgy letartóztatták, lakásukat ugyanúgy rekvirálták, miként Kolozsvárott. Eközben a jog- és államtudományi kar 1921. júliusáig még tovább működhetett Pozsonyban.²²

¹⁹ A kolozsvári tudományegyetem 1919/20. évi II. rendes tanácsulése, 1920. január 3. 11. napirendi pont (a továbbiakban: n. p.) https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZTE_Tanacsi_1919-1920/?pg=18&layout=s (letöltés: 2022. január 10.)

²⁰ A kolozsvári tudományegyetem 1919/20. évi III. rendkívüli tanácsulése, 1920. január 17. 9. n. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZTE_Tanacsi_1919-1920/?pg=30&layout=s (letöltés: 2022. március 25.) – Az egyetem küldöttségének 1920 január 12–13-i szegedi útjáról: VINCZE, 2006. 159–162.

²¹ A kolozsvári tudományegyetem 1919/20. évi IV. rendkívüli tanácsulése, 1920. január 27. 19. n. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZTE_Tanacsi_1919-1920/?pg=34&layout=s (letöltés: 2022. március 25.)

²² KISS, 1991. 135–136.

A korábbi koronázóvárosból érkezett tanárok 1919. szeptember 28-án Budapesten, a piaristák rendházában tartották meg 1919/20. tanévi I. rendes tanácsülésüket, Fenyvessy Béla rektor, a közegészségtan nyilvános rendes tanára vezetésével. Fenyvessy az ülés megnyitáskor bejelentette, hogy „a pozsonyi egyetem történetében beállott mélyreható események kényszerítik a tanácsot arra, hogy ezen gyűlést Budapesten, szokatlan körülmények között, és nem minden tekintetben formailag megfelelő módon tartsa meg”. Az ezt előidéző eseményeket így foglalta össze: „a csehszlovák kormány ismételt előzetes szóbeli értesítése, végül [František] Drtina prágai közoktatásügyi államtitkár sürgőnyi bejelentése után a pozsonyi egyetemnek egy felállítandó cseh-szlovák egyetem céljaira való átvétele végett bizottságot küldött ki Pozsonyba, amely ott, folyó évi szeptember hó 22-én megkezdte és 25-én befejezte az egyetem épületeinek és felszerelésének átvételét. Az egyetem Tanácsa a fegyveres hatalommal szemben engedni volt kénytelen, de az átvétel ellen, mint időelőtti és egyébként is a nemzetközi jogba ütköző cselekmény ellen erősen tiltakozik.”²³

A következő, szintén Budapesten tartott 1920. január 31-i tanácsülés egyetlen témaként Fenyvessy bemutatta „a tanácsnak a kolozsvári és a pozsonyi egyetemnek budapesti ideiglenes együttműködése tekintetében a két egyetem tanárainak együttes értekezletén elfogadott megállapodását”, amelyet a tanács egyhangúlag elfogadott.²⁴

Mindezt végül szentesítette, hogy – a kultuszminisztériumnak a két menekült egyetem vezetőivel 1919 novemberétől folytatott állandó egyeztetései eredményeként – a magyar minisztertanács 1920. február 24-én elfogadta, hogy a két menekült intézményt a törvényhozás végleges döntéséig Budapesten helyezték el. Miként az egy hónappal későbbi kormányülés összegezte, úgy határoztak, hogy „[...] a kolozsvári és a pozsonyi tudományegyetem kifelé és felfelé egy egyetemenként ideiglenesen Budapesten helyeztessék el, és egymást kölcsönösen kiegészítve a működést általában, a tanítói működést azonban egyelőre csak a jog- és államtudományi, továbbá a bölcsészeti-, nyelv és történettudományi, valamint a matematika, természettudományi karokon a folyó 1919/20. tanév II. felétől kezdve felvegye, a rendelkezésre álló hitelkereteken belül és a vallás- és közoktatásügyi miniszter [által] részletesen megállapítandó módozatok mellett. Ugyanakkor azt is kimondotta a minisztertanács, hogy az egyesített orvostudományi karok tanítói működésének megkezdése felől

²³ A pozsonyi tudományegyetem 1919/20. évi I. rendes tanácsulása, 1919. szeptember 28. (kizárólag ezt tárgyalták az ülésen), https://library.hungaricana.hu/hu/view/PECS_PTE_ET_1919-20/?pg=1&layout=s (letöltés: 2022. március 27.)

²⁴ A pozsonyi tudományegyetem 1919/20. évi II. rendes tanácsulása, 1920. január 31. (kizárólag ezt tárgyalták az ülésen), https://library.hungaricana.hu/hu/view/PECS_PTE_ET_1919-20/?pg=4&layout=s (letöltés: 2022. március 25.)

a pénzügyminiszter úrral a fedezet tekintetében létrehozandó megállapodás alapján külön fog határozni.”

Haller István kultuszminiszter ezen az 1920. március 25-i ülésen közölte, hogy a pénzügyminiszter „az e célra szükséges hatmillió aranykoronának” a költségvetés tervezetében való felvételéhez hozzájárult, így a minisztertanács arról is döntött, hogy „a megnevezett egyesített orvosi karok immár tanítói működésüket is az 1920/21. tanévtől kezdődőleg felvegyék és e végre az elhelyezkedés és berendezés munkálatait azonnal megkezdjék”.²⁵

1920. március 13-ától 1921. szeptember 14-ig a kolozsvári és a pozsonyi tudományegyetem tanácsa olykor közösen – de változatlanul külön-külön is – ülésezett. A diákjóléti ügyek intézésére egyetemenközi bizottságot hoztak létre, a hallgatók pedig a társintézmény óráit szabadon látogathatták.²⁶ Az oktatás az 1919/20. tanév második félévétől, rendkívül nehéz körülmények között, kevés hallgatóval folytatódhatott, hiszen az 1920 elején még szó szerint nélkülöző Budapesten három tudományegyetem hallgatósága zsúfolódott össze, a menekült intézmények felszerelése, könyvtára és iratanyaga pedig román és cseh tulajdonba került. Az intézmények elhelyezése, a tanárok és a hallgatók lakhatásának megoldása komoly akadályokba ütközött, ám a legnagyobb gondot az orvosi fakultások beindítása jelentette: erre majd – mint az előbbi idézetből kiderült – csak 1920 őszétől kerülhetett sor. Ekkortól a két univerzitás együttes diáklétszáma már 2000 fő körüli volt. A számos probléma adott lehetőségek közötti optimális megoldása elsősorban a kultuszminisztérium erőfeszítéseinek, intézkedéseinek volt köszönhető.²⁷

Miközben a kolozsvári egyetem Szegedre költözése 1919. november végétől valószínűnek, 1920 elejétől eldöntöttnek tűnt,²⁸ a pozsonyi esetében – hiába tartotta az univerzitás vezetése már 1920 áprilisában is Pécsset a legjobb helyszínnek – még 1921 elején is némi bizonytalanság uralkodott. Ekkoriban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban úgy vélték, hogy az univerzitásnak mindenképpen a Dunántúlra kell települnie, e szempontból Sopront tartották a legalkalmasabbnak. Mivel azonban a város – amelyet a saint-germaini békeszerződés Ausztriának ítelt – hovatartozása kérdéses volt, Győr, Pécs, Szombathely, Veszprém, esetleg Keszthely, Kaposvár is szóba került új székhelyként. A minisztérium vezetői és a pozsonyi professzorok

²⁵ HU-MNL-OL, K 27, 1920. március 25-i minisztertanácsi ülés, 27. napirendi pont.

²⁶ A közös ülések napirendi pontjait ld.: *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Egyetemi Tanácsa tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1914–1943*. Szerk., összeáll. SZTANA-KOVÁCS Adrienn. Pécs, PTE Egyetemi Levéltár, 2014. 56–60.

²⁷ KISS, 1991. 137–139.

²⁸ Az előbbieken már ismertetettekén túl ld. még: KISS, 1991. 140–142.

közül többen még 1921. januárjának végén is Győrt tartották a legmegfelelőbbnek,²⁹ de még 1921 március-áprilisában is komolyan tervezték a Győrbe való áthelyezést.³⁰

Közben 1920. végén a debreceni tudományegyetem ajánlatot tett rá, hogy a két száműzött egyetemet befogadja. Tanácsuk november 26-i határozata szerint ez azért lett volna ésszerű, mivel ha a kolozsvári és a pozsonyi univerzitás „[...] székhelyeikre rövidebb időn belül visszatérhetnek, úgy a külön működésükre fordított befektetések jórészt kárba vesznének, míg együttműködés esetén egyetemünket fejlesztenék, ha pedig a sors úgy akarná, hogy a testvéregyetemek számkivettetése hosszabb időn át tartana, úgy kétségtelen, hogy a csonka Magyarország anyagi és most rendelkezésre álló kulturális erői nem lennének elegendőek ahhoz, hogy négy egyetem sikeres működését biztosítsák, és így mind a négy egyetem lassú elsorvadása következne be. Együttműködve pedig hatalmas tényezői lennének a magyar kultúrának. Azt gondoljuk, hogy együttműködés mellett is biztosítható úgy a majd ötven éves fényes múltú kolozsvári egyetemnek, mint a velünk legszorosabban egytestvér pozsonyi egyetemnek megfelelő önállósága.”³¹

Nyilvánvaló volt az ellentmondás a bekebelezési szándék és a menekült intézmények önállóságának megtartására tett ígérete között, ezért az ötletet végül mindkét intézmény elutasította. 1921. február 21-i közös tanácsülésükön hangsúlyozták, hogy a kultuszminiszter „1920.évi augusztus hó 12-én 82.153 szám. alatt kelt rendelete értelmében, tudomásul vette a két egyetemnek azt az előterjesztését, hogy az 1920/21. tanév végéig még itt Budapesten működhessék, egyben elrendelte azonban, hogy az érdekelt kolozsvári egyetem mindent készítsen elő arra, hogy az 1921/21. tanév kezdetén működését Szegeden megkezdhesse. A pozsonyi egyetem jövőbeni elhelyezését illetőleg pedig azt a tervét közölte, hogy az elsősorban Pécsen, esetleg más dunántúli városban helyeztessék el. / Ha azonban ez nem volna keresztülvihető, úgy a pozsonyi egyetem, a viszonyok kedvezőbb alakulásáig, továbbra is a kolozsvári egyetemmel kooperálva Szegeden folytatja működését.”

A debreceni meghívással kapcsolatban a pozsonyi egyetem részéről Pekár Mihály, az orvoskar dékánja – a későbbi pécsi berendezkedés egyik kulcsszemélyisége, aki korábban éveken át a kultuszminisztérium egyetemi osztályán dolgozott – kifejtette, hogy „a két hontalanná vált egyetem összes karainak elhelyezését Debrecenben teljesen kivihetetlennek tartja”, elvben azonban lehetségesnek véli, hogy az orvoskar

²⁹ HU-MNL-OL, K 636 61930/1921.

³⁰ A pozsonyi tudományegyetem 1920/21. évi V. rendes tanácsulása, 1921. április 16. 5. napirendi pont, https://library.hungaricana.hu/hu/view/PECS_PTE_ET_1920-21/?pg=55&layout=s (letöltés: 2022. január 8.)

³¹ Idézi: VINCZE, 2006. 199–200.

„kellő anyagi és tárgyi föltételek nyújtása esetén Debrecenbe menjen”.³² Bár a debreceni elhelyezésről folytatott viták mindkét egyetemen tovább folytak, a kérdést végül a minisztertanács 1921. március 16-i határozata döntötte el.

Ez kimondta, hogy „míg az ország eredeti határai visszatérnek, a kolozsvári magyar királyi Ferenc József tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, a pozsonyi magyar királyi Erzsébet királyné tudományegyetem pedig Pécssett nyerjen elhelyezést”. Ugyanekkor hatalmazták föl Vass József kultuszminisztert egy erről készítendő törvényjavaslat elkészítésére. Április 22-én a minisztertanács hozzájárult, hogy ezt a kormányzó jóváhagyása után a nemzetgyűlés elé terjeszthessék.³³

A „kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes áthelyezéséről” szóló javaslat indokolását május 4-én írta alá Vass József miniszter. Ebben kifejtette, hogy valamennyi magyar ember vágya és reménye a történelmi határok visszaállítása – a revízió követelése, még ha annak mértékéről olykor vitáztak is, valóban a legkisebb politikai többszörös volt a két világháború közötti magyar politikában –, s ennek érdekében minden áldozatot meg kell hozni. Ugyanakkor „azonban ez idő szerint ezért a szent célért eredményesen csak békés eszközökkel, a kultúra fegyverével küzdhetünk, [ezért] minden eszközt meg kell ragadnunk arra, hogy ellenséges szomszédaink feletti [Csehszlovákia szlovákiai részével, Romániával és a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal szemben a kulturális mutatók tekintetében valóban meglévő] kultúrfölényünket továbbra is fenntartsuk”. Ezt elsősorban a „magyar tudományosság fejlesztése és a tudományos munkásság gócpontjainak, a magyar tudományegyetemeknek” a további fennmaradása szolgálhatja, mivel az univerzitások „szellemi kihatása az elszakított országrészek lakosaira nézve” mélyreható és kiterjedt. A két hontalan egyetemet meg kell óvni a pusztulástól, működésüket biztosítani szükséges.

Két olyan város – Szeged és Pécs – kérelmezte az univerzitások befogadását, amelyeknek „az egyetemek elhelyezésére való alkalmasságát és jogosultságát a kormány és az országgyűlés már a debreceni és pozsonyi egyetem felállítását elrendelő 1912. évi XXXVI. t.-c. tárgyalása alkalmából elismerte”. Mindkettő hajlandó „erre a célra áldozatokat is hozni”, s az áttelepülést előkészítő tárgyalásokon kiderült, hogy az univerzitások Szegedre és Pécsre költöztetése „az e célra igénybe vehető városi és állami épületek felhasználásával [...] újabb építkezés nélkül biztosítható”.

³² A kolozsvári és pozsonyi egyetemek együttes tanácsának 1920/21. tanévi IV. rendes közös ülése, 1921. február 21. (ez volt az egyetlen napirendi pont), https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZTE_Tanacsi_1920-1921/?pg=51&layout=s (letöltés: 2022. március 25.) – Ld. még: Kiss, 1991. 142–145.

³³ HU-MNL-OL, K 27, 1921. március 16-i minisztertanácsi ülés, 38. n. p. és 1921. április 22-i minisztertanácsi ülés, 28. n. p.

Akik „tisztán pénzügyi szempontból ítélik meg a kérdést”, feleslegesnek tűnhet a csonkaországban négy tudományegyetem működtetése, ám velük szemben Vass József kiemelte: „[...] a szorosán vett Magyarországnak a háború utolsó évéig 18 millió lakos mellett két működő teljes egyeteme volt, ugyanakkor Romániának kb. 6 millió lakos mellett ugyancsak két teljes egyeteme működött. A népesség számához viszonyítva Romániának háromszor, a nyugati kultúrállamok közül pedig Németországnak négyszer, Olaszországnak ötször, Hollandiának hétszer, Svájcnak tizen-négyszer annyi egyeteme volt, mint Magyarországnak, amely e tekintetben csak Oroszországgal állott egy színvonalon.” Mindez – finoman szólva – csak részben felelt meg az igazságnak, ráadásul az egyetemisták lakosságon belüli arányát tekintve jóval kedvezőbb lett volna a kép.³⁴ Érthető persze, hogy Vass József a valóságnál sötétebb képet festett a helyzetről, annak érdekében, hogy a törvényjavaslatot elfogadtassa – akkor, amikor a valóságban már nem két, hanem négy tudományegyetem működött az országban.

Éppen emiatt azt is megállapította a miniszter, hogy amennyiben „a négy tudományegyetemnek működési köre egyelőre csak a csonka Magyarországra terjedne is ki – noha minden erőnkől az ellenkezőre kell törekednünk – az egyetemek számának aránya a lakosság számához viszonyítva kifogásolhatónak egyáltalában nem mondható”.

Emellett a budapesti egyetem tényleg meglévő túlsúlyosságával, a tudományos utánpótlás egészségesebb, egymás közötti versenyen alapuló biztosításának igényével és a felsőoktatás főváros-központúságával indokolta a négy egyetem fenntartásának szükségességét. „A több és földrajzilag megfelelően elosztott vidéki egyetemektől várhatjuk csak a kultúra terén is helytelen centralizációnak megszűnését és az ifjúság érdekében mind kulturális, mind egészségi szempontból kívánatosabb vidéki kultúrcentrumok létesülését. Kulturális jelentőségű városainkból is igen sokat elvezítettünk. Vidéki kultúrcentrumok létesítése tehát ma még fontosabb, mint 1912-ben az új egyetemek létesítésekor volt.”

³⁴ MAGYARY Zoltán: A tudományegyetemek. (a továbbiakban: MAGYARY, 1927b.) In: *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. Uő. Budapest, Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, 1927. (a továbbiakban: MAGYARY, 1927.) 185. E szerint 1920 körül Magyarországon kétmillió lakosra jutott egy – mindenütt a hallgatók döntő többségét befogadó – tudományegyetem, ez az arány kedvezőtlenebb volt Ausztriában, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Franciaországban, Görögországban, Jugoszláviában, Litvániában, Lengyelországban, Nagy-Britannia és Írországon, Németországban, Norvégiában és Romániában. Ugyanebben a kötetben Laky Dezső tanulmánya (*Adalékok Magyarország kulturális viszonyainak újabbkori fejlődéséhez*) szintén arról tanúskodik, hogy a lakosságszámhoz viszonyítva sokkal kedvezőbb a helyzete Magyarországnak, mint ahogy azt Vass József állította: 48–49.

Érvelése e szempontból racionális és teljesen elfogadható volt, és – akárcsak a kultúrfölény megtartásának hangsúlyozásakor – a kulturális decentralizáció fontosságának hirdetésében is sokban előlegezte Klebelsberg Kuno későbbi gondolatait. A decentralizáció annál inkább is nélkülözhetetlennek tűnt, mivel csakugyan rendkívüli, máig felméretlen kárt okozott a jelentős magyar kulturális, oktatási és közgyűjteményi hálózattal és civil szervezeti háttérrel rendelkező városok elcsatolása. Magyarország öt teljes körű, 1910-es regionális központjából négyet (Pozsony, Kassa, Kolozsvár és Temesvár /ha Zágrábot is ideszámítom, a hatból ötöt/), a hat hiányos funkciójából hármat (Arad, Brassó, Nagyvárad) veszített el. Ezek Kolozsvár és Brassó kivételével közel estek az új határhoz, és magyar (Arad, Brassó /relatív többség/, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad), Pozsony és Temesvár esetében pedig német–magyar többségűek voltak. Mellettük tovább sorolhatnám a jelentős határmenti magyar kulturális örököket: Komáromot, Ungvárt, Szatmárnémetit, Szabadkát és a többi.

A Magyarországon maradt regionális centrumok, Debrecen (teljes körű), illetve Győr, Pécs és Szeged (hiányos funkciójú) a továbbiakban is fontos szerepet játszottak. Győrt nem számítva olyan egyetemi városokká lettek, amelyeket aztán Vass József nyomdokain haladva Klebelsberg Kuno – Budapest vízfejűségének ellensúlyozására – nagyrészt sikeresen kívánt „kultúrtartományi székhelyekké” fejleszteni.³⁵

Vass József indokolásában kitért arra is, hogy a négy univerzitásra azért is szükség van, „mert az elcsatolt országrészek magyar ifjúsága felsőbb tanulmányai szempontjából a jövőben is a magyar egyetemekre lesz utalva”. Emiatt „[...] sem az itthoni, még kevésbé az elszakított magyarság hitét és bizodalját nem szabad az ország jövője érdekében olyan megrázkódtatásnak kitenni, amivel a menekült egyetemek beszüntetése vagy ami azzal lényegileg egyenlő – üres névbeli összeolvasztása járna. Jogfeladást és a trianoni béke konzekvenciáinak minden fenntartás nélkül való levonását jelentené ez, viszont a menekült egyetemek fenntartása a jogfenntartásnak olyan hatása és olyan méltóságteljes kifejezése, mely előtt még ellenségeinknek is tisztelettel kell meghajolniuk.”

Megint csak Klebelsberg későbbi érveire rímelve jelentette ki, hogy távol áll ugyan tőle a szomorú gazdasági helyzet figyelmen kívül hagyása, és a takarékoságot „a legteljesebb mértékben” szorgalmazza, „de arra az álláspontra nem helyezkedhetem, hogy [...] a rideg pénzügyi szempontokat tartsam egyedül mérvadónak”.

³⁵ Erről bővebben: SZABÓ Attila: Klebelsberg Kuno kultúrgeográfiai stratégiája a területi revízió szolgálatában. *Tér és Társadalom*, 2011/2. 223–236. – SEBŐK László: Szétdarabolt vonzáskörzetek. A városhierarchia változásai. *Rubicon*, 2020/6–7. 158–162.

Az egyetemek felszerelése kapcsán megjegyezte, hogy Szeged hétmillió koronás támogatása komoly segítséget jelent, illetve azt is, hogy ezek az intézmények korábban is szerepeltek a magyar költségvetésben, tehát ebben az értelemben „nem két új egyetem létesítéséről, hanem két már létező egyetem megtartásáról van szó”. Attól sem zárkózott el, hogy „a fényesen felszerelt budapesti tudomány- és műegyetem nélkülözhető szerelvényeivel és eszközeivel” pótolja „átmenetileg a menekült egyetemek hiányait” és kiadásait.³⁶

A törvényjavaslat benyújtásakor már a kolozsvári egyetem Szegedre telepítését erősen szorgalmazó Bethlen István volt Magyarország miniszterelnöke. Bethlen 1921. április 29-én a nemzetgyűlésben meghirdetett kormányprogramjában négy fő feladatot hirdetett meg. Először is küzdeni kell – állította – a bolsevizmus destruktív eszmeáramlata ellen, az állam konszolidációja érdekében. Másodszor szükséges „[...] kézbe venni a társadalom gyógyítását gazdasági csatornákon keresztül, hordképes középosztályt kell újból teremteni, még pedig a gazdasági lehetőségek felhasználásával. [...] Harmadik feladat az, hogy céltudatos kultúrpolitikával igyekezzünk a nemzetből kiküszöbölni azokat a hibákat, amelyek – sajnos – veleszületett tulajdonságai. Növelnünk kell ennek a nemzetnek ellenálló-képességét mindenféle demagóg jelszóval szemben, mert addig, amíg ez a nemzet fülét elsősorban a demagógok felé tárja, ebben az országban igazi konszolidáció nem lehetséges. A negyedik feladat az, hogy emeljük és megeremtsük a nemzet külpolitikai horizontját.”³⁷

Mindezek a teendők szorosan kapcsolódtak a kulturális politikához, amely azonban ekkor, a politikai konszolidáció kezdetekor még igencsak képlékeny volt – majd csak Klebelsberg 1922 végén kezdődő, több mint kilenc esztendőn át tartó minisztersége idején vált határozottabbá, az 1920-as évek közepétől pedig politikai kulcságazzá. Ugyanakkor már ekkor is egyértelmű volt, hogy az egyetemek erősítése Magyarország alapvető érdeke, amit az is bizonyított, hogy az 1922/23. évi kultusköltségvetés egynegyedét fordították egyetemi célokra és fejlesztésekre – természetesen nem függetlenül a két hontalanná vált univerzitás Szegedre, illetve Pécsre költöztetésétől.³⁸

A kortársak is érzékelték – miként az időszak legfelkészültebb tudománypolitikusa, Magyary Zoltán 1927-ben írta –, hogy 1921-ben még nem érvényesül(hetet)t „világosan kiformált tudománypolitikai program”. Szerinte „az akkori kaotikus

³⁶ Indokolás „a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes áthelyezéséről” szóló törvényjavaslatához. In: *Az 1920. február hó 26-ára összehívott nemzetgyűlési irományai. IX. köt.* 275. sz. [1921. május 4.] Budapest, Pesti Könyvny. 1921. 94–96.

³⁷ BETHLEN István: *Válogatott politikai írások és beszédek.* Szerk. és az utószót írta ROMSICS Ignác. Budapest, Osiris, 2000. 120–121.

³⁸ MAGYARY Zoltán: Tudománypolitikánk mai állapota és e mű programja In: MAGYARY, 1927. 14.

állapotok közt való lassú eligazodás közt a menekült egyetemek öncélú szívóssága volt az, amely újabb végleges elhelyezésüket kivívta, még mielőtt meglett volna a szilárd logikai bizonyítéka annak, hogy Csonka-Magyarországon négy egyetem fenntartása, amit Nagy-Magyarország is csak utolsó éveiben ért el, tudománypolitikai szükségesség. Ez a bizonytalanság kitűnik a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes elhelyezéséről szóló 1921. évi XXV. t.-cikk indoklásából is, amely kedvezőtlenül különbözik az 1912. évi [a debreceni és a pozsonyi egyetem alapításáról szóló] XXXVI. t.-cikk gazdag indoklásától.”

Magyary ehhez még azt is hozzátette, hogy az „[...] egyharmadára olvadt kis ország elsősorban érzelmi okokból fenntartotta mind a négy egyetemet, amihez járult a közgazdaságtudományi kar [1920-as, tulajdonképpen önálló egyetemenként való] létesítése. Az intuíció azonban bevált. Ma már elméletileg is kialakultak és a közvéleménybe átmentek az érvek, amelyek az egyetemek teljes számának fenntartása mellett szólnak, nevezetesen: a hallgatóság megosztása útján az oktatás javítása, párhuzamos tanszékek szaporítása útján a szukreszcencia [új nemzedék] nevelése, a vidéki kulturális központok kifejlesztése útján az ország szellemi életének decentralizálása, a magyar nyelv izoláltsága miatt a tudomány ellenőrzésének minden szakból több szakember képzése útján való biztosítása stb., amihez járul az a politikai szempont, amelyet gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter egy ízben úgy fejezett ki, hogy: »Ha Jéna után a poroszok politikai veszteségüket és romlásukat egyetem alapításával ellensúlyozták, akkor mi a magunk nagy politikai katasztrófáját nem tetézhajjuk egyetemeink pusztításával.« Ehhez járul a külföld nagy versenye.”³⁹

1921. június 14–15-én, a két menekült egyetem szegedi és pécsi elhelyezéséről folytatott nemzetgyűlési vitában mindez még nem látszott olyan tisztán, ahogyan néhány év múltán Magyary kiválóan elemezte, mégis érdekes összegezni az akkor elhangzott – és sokban Magyary sorait előrebecsátó – véleményeket. Már csak azért is, mert nem sokkal a törvényjavaslat tárgyalása előtt a két hontalan univerzitás megőrzését ellenzők is hangot adta kétségeiknek.

Az 1921. június 8-i nemzetgyűlési ülésen például – az 1921/22. évi költségvetés tárgyalásakor – Csukás Endre, a kisgazdapártból kivált „disszidensek” soraiban helyet foglaló református lelkész kijelentette: „Én végtelenül fájlalom, hogy ez a két kultúrintézményünk hontalanná lett, [...] szerintem azonban most négy egyetemre ennek a csonka Magyarországnak nincs szüksége. Nem kell itt a szellemi proletariátust nevelni, inkább mindenképpen azon kell lennünk, hogy redukáltassék a köz-tisztviselői kar, redukáltassék azoknak száma, akik sajnos, nem találják meg kellő-

³⁹ MAGYARY, 1927b. 184–186.

képen kenyérüket e hazában. Ennek a két egyetemnek magvát, igenis, fenn kell tartanunk, de költséges új építkezéseket létesítenünk, ezeknek az egyetemeknek az elrablottak helyett új berendezést, új felszerelést adnunk, olyan pazarlás volna, amely teljesen gyümölcsözetlen kiadásként szerepelne a mi államháztartásunk büdzséjében [...].⁴⁰

Néhány nappal később már egészen más hangot ütöttek meg a kérdéshez hozzájáruló honatyák.

Június 14-én Szádeczky[-Kardoss] Lajos, a törvényjavaslat előadója – neves, kolozsvári történészprofesszor – az indokolás szellemében beszélt a kultúrfőlny megőrzésének fontosságáról, és kijelentette: „anyagi és területi veszteségeket ki lehet pótolni, de erkölcsi és szellemi öngyilkosságból nincsen feltámadás”. Ismertette a kolozsvári egyetem románok általi elfoglalásának történetét, az oktatókat és a hallgatókat ért atrocitásokat, az intézmény román tannyelvűvé változtatása után a tudományos színvonal gyors süllyedését, kiemelve, hogy „lényegében ugyanez volt a pozsonyi egyetemnek a csehek által történt elfoglalásának históriája is”. Elmondta, hogy „tanítási és tudományos működését 1920 elejétől kezdve a két menekült egyetem együttesen” kezdhette meg, és a törvényhozás „erkölcsi kötelességének” nevezte ezen univerzitások fenntartását, mivel „országunk feldarabolásával a nemzeti egységet mi egyelőre csak szellemileg tarthatjuk fenn”. Ezután nagyrészt a törvényjavaslat indokolásban olvasható érveket ismételte.

Temesváry Imre a decentralizáció fontosságáról és – nem hiába volt Szeghalom kiskgazda képviselője – Szeged tudományos gócponttá emelésének, illetve a felekezeti jogakadémiák megszüntetésének, egyetemekben olvasztásának szükségességéről beszélt. A kiskgazdából éppen ekkoriban pártonkívülivé vált, kormánykritikus Rupert Rezső szerint az „előttünk fekvő javaslat olyan javaslat, amelynek nem lehet ellenzéke, amelyet az ellenzék padjairól is csak örömmel lehet üdvözölni”, s javasolta, hogy Szeged és Pécs egyetemét akkor is őrizték meg, ha a menekült intézmények visszatérhetnének otthonukba. Emellett élesen bírálta az előző esztendőben elfogadott zárt szám bevezetését.

„A közelmúltban a magyar egyetemeket kiforgatta való mivoltukból az előítélet és fogalmukkal ellentétes intézménnyé reformálta őket akkor, amikor a tanítás és tanulás szabadságának nagy elveit megsértve, behozta a numerus clausust” (1920: XXV. tc.) – állította. Hozzátette: univerzitásaink „világintézmények is, mert hiszen minden egyetem, ha a tudományból származó tekintélyre ad, ha ki akarja fejteni a szükséges hatást, melyre rendeltetett, akkor egyetlen nagy szolidaritásban él a világ összes

⁴⁰ Az 1920. február hó 26-ára összehívott nemzetgyűlési nyomtatványai. Napló. (a továbbiakban: NN) XI. köt. 1921. június 14-i ülés, 563.

egyetemével. Amely egyetem kilép ebből a nagy szolidaritásból, amely világszerte az egyetemeket összefoglalja, nagyon természetes, hogy ez az egyetem erkölcsileg csonkává és jelentéktelenné válik, és ha mi egyetemeinkkel az ország integritását akarjuk visszaállítani és egy-egy ilyen integritásában megsértett egyetemet küldünk le, vajon meg tud-e felelni ez az egyetem feladatának?”

Önkritikusan azt is megjegyezte, hogy állandóan azon keseregnek: nem elég erős a keresztény intelligencia, „egyes területeket nem tudott [...] az ő arányszáma szerint elfoglalni”. Rupert ezt a közelmúlt alapján természetesnek tartotta, mivel a keresztény „ifjúság tökéletesen magára volt hagyatva, és azok a hatalmas, nagy vagyonok, amelyeknek kötelességük lett volna a keresztény ifjúságot, a keresztény intelligenciát kitermelni, a kötelességüket egyszerűen nem teljesítették”. Ezért figyelmeztetett, hogy végre „ez a társadalom is térjen észre és ez a társadalom, amely dús javakban gazdag, most már a maga hatalmas, nagy vagyonával siessen ennek az ifjúságnak segítségére, és ha az a panasz, hogy nincs elég sok és elég erős intelligenciánk, most itt van a módja és alkalma annak, hogy ezt az erős intelligenciát megteremtsük”.⁴¹

A numerus clausus kérdése látszólag nem, valójában azonban nagyon is szorosan kapcsolódott a menekült egyetemekhez. A zárt számot szigorúan betartó budapesti univerzitásról – különösen annak orvosi karáról – több mint 1500 felsőbb éves izraelita hallgató szorult ki, akik érthető módon elsősorban az akkor még Budapesten működő kolozsvári és a pozsonyi intézményekbe kívántak átkerülni. Minderről hosszas vitát folytatott „az ideiglenesen Budapesten kooperálva működő kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetemek tanácsának Budapesten 1920. évi október hó 19-én”, majd egy héttel később tartott ülése, amely egyhangúlag kimondta, hogy „a kooperáló egyetemek a szentesített törvényt teljes egészében betartják, annak alapján állanak, s annak tiszteletét [a] hallgatóságtól is elvárják, különben törvényt nem tisztelő ifjúságot nem tanítanak”. Utóbbi kitétel arra vonatkozott, hogy a diákok egy része a numerus clausus betartását a felsőbb évfolyamokra vonatkozóan is érvényesíteni kívánta, a már korábban valamelyik egyetemre járó zsidó diákok kizárását követelve.

Minderről a két egyetem rektora tájékoztatta Haller minisztert, aki kijelentette, hogy a budapesti orvoskar „ezen törvényellenes eljárásáról tudomása nincs, az eljárást irányító határozatot meg fogja semmisíteni”, mivel meg akarja akadályozni, „hogy a kettős [kolozsvári és pozsonyi] egyetemek körén belül is terjedjen a forradalmi anarchiára vezető szellem”. Ennek veszélyét igazolta, hogy a két hontalan

⁴¹ A numerus claususról és nemzetgyűlési vitájáról újabban: UJVÁRY GÁBOR: A numerus clausus vitája a nemzetgyűlésben. In: *1921 – A Nagy Újrakezdés*. Szerk. HERMANN RÓBERT – LIGETI DÁVID. Budapest, Országház, 2023. 101–138.

egyetemen – „amely eddig teljesen távol tartotta magát a budapesti egyetemek forradalmi viselkedésétől” – már voltak „zsidóellenes zavargások”. Emiatt kérte a tanács, hogy a budapesti orvostudományi kar felsőbb éves izraeliták kizárásáról szóló határozatának érvényesítését a kultuszminiszter akadályozza meg.⁴²

Két nappal ezután Schneller István, a kolozsvári egyetem prorektora terjesztette a tanács elé azt a memorandumot, amely szerint a budapesti egyetemi ifjúsága „bontotta meg a jogrendet azzal, hogy az egyetem autonómiáját semmibe véve maga számára usurpálta [bitorolta] azokat a jogokat, amelyek csak a vezetőket illetik”. Úgy vélte: az ottani professzorok is „az alkuvás terére léptek és a politikailag még nem konszolidált helyzet az állam kormányát is az engedmények és elnézések lejtőjére juttatta”, ezért a budapesti tudományegyetemet be is kellett zárni. Ezt az exlex állapotot kívánták megszüntetni a numerus clausus törvénnyel, ám a jogrend és a közbiztonság így sem állt helyre.

A budapesti egyetem ifjúsága „[...] behatolt [a] kolozsvári és pozsonyi egyetem területébe, s kérdőre vonatva, törvény fölött állónak kérkedve vallotta magát s minden közelebbi inkvizíció [kikérdezés] nélkül még katolikus ifjakat is mint zsidókat pofozott, véresre vert, az illetők kínzásában gyönyörködve [...]. A segítségre hívott rendőrség a telefonkagylóba belenevetett, de el nem jött.”

Az orvoskar a törvénnyel és az erről szóló rendelettel – amely a hallgatók „eddig szerzett jogai[na]k épségben tartását kívánja” – szemben a numerus clausust a felsőbb évesekre is kiterjesztette, ezért: „Igen természetes, hogy a numerus clausus alapján kizárt orvoskar hallgatók a kolozsvári és pozsonyi egyetem orvoskarába való felvétel kérésére fel vannak jogosítva”. A budapesti egyetem orvosi fakultása az eljárásával „a zsidókon kívánt túladni, meg nem gondolva azt, hogy ez [...] törvényellenes, az egyetemi hallgatóknak életpályájukra való készültség-megszakítása miatt inhumánus s nemzeti, hazai kultúránk érdekével is ellenkezik, amennyiben azokat, akiket nemzeti szellemben kellene kulturális munkára nevelni, ily inhumánus bánásmóddal proletáriusokká, a nemzet ellenségére neveli”. Ezért kérte az orvoskar erre vonatkozó határozatának megsemmisítését a minisztertől.

A kemény hangú memorandumról folytatott vita után a közös tanácsülés végül arról döntött, hogy annak felterjesztését „egyelőre függőben tartja”. Erre Schneller prorektor kijelentette: „erről is – úgy, mint az előző napokban azt máris tette – jelentést (nem memorandumot) terjeszt fel a miniszterhez a principiis obsta [a kezdetnek

⁴² A kolozsvári és pozsonyi egyetem tanácsának 1920/21. tanévi I. rendes közös ülése, 1920. október 19. 1. n. p. és október 26-i II. rendes közös ülése, 1. n. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/PECS_PTE_ET_1919-20_1920-21/?pg=23&layout=s&query=numerus (letöltés: 2022. február 2.)

állj ellent; az Ovidiustól származó idézet jelentése: minden bajt és rosszat csírájában kell elfojtani] kiemelésével”.⁴³

Schneller prorektor egyébként éppen a numerus clausus miatt foglalkozott a rektori teendők ellátásáról való lemondással. Mint mondta: erre kötelezné a kolozsvári egyetem szelleme, amely „az egyetem kapuit nem szűkíteni, hanem tágra nyitni kívánja, hogy még a főiskolái oktatás körébe is a demokrácia szellemét be akarja vinni”. Szerinte a didaktikai szempont „nem azt kívánja, hogy egyesek kizárassanak a főiskolából, hanem azt, hogy az egyetemeken el nem férők számára új párhuzamos katedrák, esetleg új egyetem szerveztessék”.

Úgy látta: „A numerus clausus tulajdonképpen a zsidók ellen irányult s így felekezeti-nemzeti kérdés dominált egyetemi ügyekben. [...] társadalmi és esetleg állami érdekek kérdésének nincs helye az egyetemen. / Az egyetem csak a tudomány, az igazság kutatásának szolgálatában áll[...] [...] vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül nyitva áll azok előtt, kik a tanulmányozás feltételeinek megfelelnek.” Helyesen állapította meg, hogy „[...] a zsidók ellen irányított numerus clausus célját sem éri el. Le akarja a zsidókat szorítani a tudományos pályáról s eléri azt, hogy ezek külföldi egyetemeken iratkoznak be, esetleg tudományosság szempontjából a mieinknél magasabb színvonalú egyetemeken, úgyhogy tudományos képzettség dolgában, de mindenestre tágabb látókör szempontjából a mi egyetemi hallgatóinknál kiválóbban felszerelve lépnek ki ezek az élet küzdő terére. / Végre akaratlanul is hazánk érdekével ellenkezik, tehát hazafiatlan a zsidók ellen irányított numerus clausus behozatala. Hazánk érdeke ugyanis azt kívánja, hogy vallási, felekezeti, faji, nemzetiségi, nyelvi különbség nélkül mindnyájan az egyetemes kultúra érdekében hazánknak szenteljék energiánkat.”

Ezzel szemben a numerus clausus a magát magyarnak valló zsidókat is elidegenítheti a magyarságtól, „[...] sőt nem egyet közülük ellenségünké tesszük. A világon elszórt zsidóság vallásában bírja szolidaritásának alapját. Ellenségünké vált egyének éppen ezen szolidaritás alapján az ellenséges érzületet széles e világon terjeszthetik, s nemzeti érvényesülésünket megakadályozhatják. / Nemzetünk ellen elkövetett bűn súlyosan büntetendő – legyen a bűnös: zsidó vagy keresztény. De a bűnösséget azonosítani a zsidósággal nem csak logikai hiba, hanem nemzetünk érdeke ellen elkövetett vétség.”

Schneller találó és a numerus clausus későbbi következményeit tekintve is helytálló állásfoglalását egyébként az egyetem tanácsa „teljes egészében” magáévá tette.

⁴³ A kolozsvári és pozsonyi egyetemek tanácsának 1920/21. tanévi I. rendes közös, folytatólagos ülése, 1920. október 28. https://library.hungaricana.hu/hu/view/PECS_PTE_ET_1919-20_1920-21/?pg=42&layout=s&query=clausus (letöltés: 2022. március 21.)

Bár a prorektor meg volt győződve róla, hogy a numerus clausus csak ideiglenes jellegű intézkedés marad, tudjuk, hogy nem lett igaza – majd csak az 1928-as módosítás hozott némi enyhítést a törvényen, ám az csak az 1932/33. tanévig éreztette hatását.⁴⁴

Rupert Rezső a menekült egyetemek elhelyezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor tehát helyesen figyelmeztetett a numerus clausus fontosságára. Annál is inkább, mivel az 1920-as években a fajvédők és a radikális jobboldali politikusok részéről mindvégig komoly vádpont maradt a már Szegeden és Pécsen működő egyetemekkel szemben, hogy jóval a megengedett keretszám fölött fogadnak zsidó hallgatókat (akiknek az aránya különösen Pécsen volt magas). Ráadásul a környező országokban éppen a magyar numerus claususra hivatkozva gátolták meg számos alkalommal a magyar anyanyelvű diákok felsőoktatási intézményekbe való beiratkozását.⁴⁵

A nemzetgyűlésben Rupert Rezső után Barla-Szabó József kormánypárti (kisgazda) sebész főorvos szólalt föl, aki jelezte, hogy bár az előző évben határozati javaslatot nyújtott be a nemzetgyűlésnek a két hontalan egyetem vidékre helyezéséről, ezt a nemzetgyűlés egyhangúlag elvetette. Ezért a felelősséget báró Korányi Frigyes, akkori pénzügyminiszterre hárította, aki 1920. január 14-én a kultuszminiszterhez írt levelében „azt a kérdést vetette fel, hogy Magyarországon egyáltalában szükség van-e négy egyetemre és nem lehetne-e a menekült kolozsvári és pozsonyi egyetemek kérdését valami más módon megoldani, másféleképpen elintézni”. Ezt erősítette a budapesti tudományegyetemnek – elsősorban annak orvoskarának – a két hontalan egyetem fővárosi elhelyezésével kapcsolatos ellenkezése is.

⁴⁴ A kolozsvári tudományegyetem 1919/20. évi XXVI. rendkívüli tanácsulése, 1920. szeptember 25. https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZTE_Tanacsi_1919-1920/?pg=184&layout=s&query=numerus (letöltés: 2022. március 25.)

⁴⁵ A kérdéskörrel részletesebben lásd a sok forrásra támaszkodó, ám tendenciózus, forrásait sokszor hangoztatott koncepciójához válogató és igazító monográfiát: KOVÁCS M. Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945*. Budapest, Napvilág, 2012. e tekintetben főleg 154–157. – Nála sokkal árnyaltabban közelít a témához: GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmétörténet*. Budapest, Osiris, 2001. 117–123. – LADÁNYI Andor: *Klebsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, Argumentum, 2000. 76–89. – Újabb a numerus claususról: *Trianon és a magyar felsőoktatás. 1–5. köt.* Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2018–2021. Szerk. UJVÁRY Gábor. 1. köt. (2018: Batalka Krisztina, Debreceni Péter, Gali Máté, Haraszti György, Hollósi Gábor, Joó András, Orosz László, Ujváry Gábor és Veszprémy László tanulmányai); 2. köt. (2019: Batalka Krisztina, Joó András, Gali Máté, Ligeti Dávid és Ujváry Gábor írásai); 3. köt. (2020: Gali Máté, Hamerli Petra, Joó András dolgozatai); 4. köt. (2021: Dévavári Zoltán, Hamerli Petra, Ligeti Dávid cikkei); 5. köt. (2021: Ligeti Dávid tanulmánya). – A zsidóság Magyarországi Tanácsköztársaság alatti szerepéről és az 1920 körüli, virulens antiszemitizmusról ld. még: KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon. II. 1849-től a jelenkorig*. Pozsony, Kalligram, 2012. 354–395.

Barla-Szabó a budapesti tudományegyetem – különösen a jogi és az orvosi fakultás – „túltengő állapotát”, rendkívüli zsúfoltságát is kárhoztatta. Ő is úgy vélte, hogy a hontalanná vált egyetemek folytonosságának megszüntetése „jogfeladás volna, másrészt pedig annyit jelentene, hogy a kormány lemond a területi integritásról és annak a reményéről, hogy ezek az egyetemek valaha még Kolozsvárt és Pozsony városába visszatérhessenek”. Szegedi és pécsi elhelyezésüket szerencsésnek mondta: ezáltal az univerzitások „között egy nemes verseny [alakul ki], amely majd ennek az országnak javára egy új, kiváló szukreszcencia termeléséhez fog vezetni, másrészt pedig el fog tűnni végre a tudományos és a kulturális érvényesülés terén az a nepotizmus és az a herbartizmus [Herbart, Johann Friedrich 19. század első évtizedeiben kialakított pedagógiai módszerének lényege az erkölcsi fejlődésre való ösztönzés volt; a nevelés három fő funkcióját különböztette meg: a kormányzást (Regierung), az oktatást (Unterricht) és a vezetést (Zucht)], amely épen nálunk Magyarországon oly erősen kifejlődött”.

Hermann Miksa gépészmérnök, egyetemi tanár, az egységes párt képviselője a nemzetgyűlés 1921. június 14-i vitájában ugyancsak kitért a numerus claususra. Szerinte a törvény elfogadásának „nemcsak politikai okai voltak, hanem oka az a komoly meggondolás is, hogy a szakképzést igazán, becsületesen csak akkor valósíthatjuk meg, ha a hallgatóság száma arányban áll a rendelkezésre álló tanerőkkel és taneszközökkel”. Az értelmiségi „túltermelés” veszélyeit ecsetelve javasolta, hogy a nehéz itthoni elhelyezkedés megoldására „[...] azokban az országokban kell keresnünk az érvényesülést, amelyekkel most mint legádázabb ellenségek állunk szemben, de amelyekkel szemben kultúrfölényünk van: Keleten és Délen kell fölösszámú intelligenciánkat elhelyeznünk, amihez azonban meg is kell nekik adnunk a szakképzésen felül a lehetőséget. Ezért nagyon szeretném, ha a szláv és román nyelvnek tanítása a mi intézeteinkben intenzív módon történék, és nemcsak nyelvtani szempontból, hanem abban a tekintetben is, hogy a szaktudást kiegészítő nyelvtudáshoz is megadjuk a lehetőséget.”

Kováts J. István református teológia-professzor, a kisgazdapárt akkori alelnöke – másokhoz hasonlóan – azt hangoztatta, hogy a szellem fegyverével „kell az integer Magyarországot céltudatos, hatalmasan kiépített munkával visszaszereznünk”. A meglekéltek nehéz helyzetét átérezve – valós problémára mutatva rá – figyelmeztetett: a maradék Magyarországra „[...] átözönlő tömeget nagyobbban látom, mint amennyit a dolgok természete szerint kívánatosnak kellene minden magyar embernek tartania. Tudom, hogy egyeseket kiüldöznek onnan, hogy egyesek helyzete tarthatatlanná válik ott, azonban ezeknél sokkal többen jönnek. Vonzza őket valami láthatatlan erővel Budapestnek mágneses ereje, amely az elmúlt évtizedekben is annyi embert vonzott a vidékről ide.” Mindezt némi joggal nevezte beteg és egészségtelen jelenségnek.

Részben emiatt is tartotta fontosnak, hogy a „[...] nem saját jószántukból, hanem saját akaratuk ellenére jött tudományos intézetek tanerőinek egy részét vidéki kulturális gócpontokba telepíti a kormány. Nagyon kíváncsi vagyok, ha a kormány ezt az akciót más tereken is folytatná és a tanügy alacsonyabb fokozatainak működő tanerőiből is minél többet igyekeznék vidéken elhelyezni [...]”

Azt gondolta, a javaslat elfogadása megszüntetheti „azt a képtelen állapotot, hogy csonka Magyarországon egyetlen városba koncentrálódott a három meglévő orvosi fakultás”, hiszen ennek az eredménye az lett, hogy „egész Magyarországon voltaképpen egyetlen olyan hely volt [Budapest], ahova súlyosabb betegség esetén a betegetek felhozhatták”. Örült annak, hogy az orvosi fakultások áthelyezésével a népegészségügy is decentralizálódhat, és vidéken is fejlődhet. Ennek érdekében sürgette, hogy a debreceni egyetem klinikáinak 1914-ben megkezdett – négyötöd részét már megvalósult, ám a világháború miatt 1917-ben leállított – építését is mielőbb befejezzék.

Kószó István, Szeged egyik – kiskisgazda – képviselője volt az e napi tárgyalás utolsó felszólalója. Kiemelte: „Mindenesetre Szeged városa az, amelyik már egy félszázadon keresztül jogos igényt táplál arra nézve, hogy ott egyetem állíttassék fel. [...] Szeged városa állandóan ún. diákváros volt. A város anyagi erejét sokkal meghaladó áldozatokat hozott azért, hogy a kultúrának ott gócpontjai keletkezzenek.”⁴⁶

A kolozsvári és a pozsonyi tudományegyetem elhelyezésére vonatkozó törvényjavaslat vitája 1921. június 15-én folytatódott. Patacsi Dénes, 1919–1921 között a kiskisgazdaérdekek védelmét szolgáló, majd a honvédelmi minisztérium államtitkára a Pécshez közeli Szentlőrinc mandátumával jutott a nemzetgyűlésbe. A még szerb csapatok megszállta – de hamarosan, 1921 augusztusában ez alól felszabaduló – Pécs egyetemi városát és a Rupert Rezső hangoztatta tanszabadságot üdvözölve kérte „a kultuszminiszter urat, legyen öre annak, hogy az a tanszabadság ne terjedjen odáig, hogy egy színvonalra helyeztessenek a Tisza Istvánok a Kun Bélákkal, a Hollánok a Szamuelyekkel”.

Utolsóként Pröhle Vilmos debreceni orientalista professzor, a radikális jobboldal egyik szószólója kárhoztatta, „hogy elraboltatott tőlünk a Felföld Pozsony városával, elraboltatott tőlünk Erdély kincses Kolozsvárral együtt, hogy a legdurvább, a legrútabb erőszak a Felföldből és Erdélyből számkivetette a magyar tudóst, a magyar tudományt, hogy ezzel három és félmillió jó magyarba bele fojthassa a magyar érzést, a magyar lelket”, és „mintha az ürmös poharából nem volna elég, ott lebeg felettünk még a nyugatmagyarországi kérdés is annak a lehetőségével, hogy újabb magyar főiskolák legyenek hontalanokká”. Mint tudjuk, az utóbbi lehetőség nem következett

⁴⁶ NN, XI. köt. 1921. június 14-i ülés, 19–37.

be. Bár Nyugat-Magyarországot Ausztriához csatolták, az 1921. decemberi soproni népszavazás eredményeként a város (és nyolc környező település) Magyarországon maradt, így a Selmecbányáról idemenekült Bányászati és Erdészeti Akadémiának – amelynek hallgatói komoly szerepet játszottak, hogy Sopron nem került osztrák fennhatóság alá – nem kellett végül továbbköltöznie.

A menekült egyetemek elhelyezéséről szóló, minden hozzászóló által támogatott törvényjavaslat tárgyalását Vass József kultuszminiszter zárta. Bár vitatta Rupert Rezső állítását, miszerint a keresztény hallgatósággal – a különböző intézmények szintjén – egyáltalán nem törődtek volna, mégis elismerte, hogy „a keresztény magyar intelligencia részéről tényleg nem volt meg az az átfogó gondoskodás, amely a magyar egyetemi ifjúságot hozzá tudta volna segíteni egy olyan gazdag, belsőleg gazdag egyetemi ifjúsági élethez, mint aminőt látunk például az angol vagy a francia, vagy a német egyetemi ifjúság” esetében.

A kolozsvári és a pozsonyi egyetemek kapcsán megjegyezte, hogy 1918 előtt a nemzetiségek elnyomójának bélyegzett Magyarország lakosaiként „az államkincstár megterhelésével, alapok jövedelmeinek felhasználásával, magánjótékonyság koncentrációjával neveltük száz- és ezerszámra a mi felvidéki, vagy erdélyi, vagy belső-magyarországi nemzetiségeinkből származó egyetemi ifjúságot”. Érvelése annyiban sántított, hogy a felsőoktatás hallgatói a 20. század elején több mint négyötödükben magyar anyanyelvűek voltak – amiben persze szerepe volt annak is, hogy a numerus clausus miatt 1920-tól már csak korlátozott számban egyetemekre kerülő izraeliták szinte kivétel nélkül ennek vallották magukat –, miközben az ország lakosságának csaknem a fele valamelyik nemzetiséghez tartozott. Ez az aránytalanság nem azt bizonyította, hogy a magyar állam nagyvonalúan támogatta volna a nem magyar anyanyelvűeket – bármilyen sokszor is hangoztatták e tételt a két világháború között.

Abban ugyanakkor igaza volt Vassnak, hogy a nem magyar anyanyelvű diákok a tanulmányaik elvégzése után többnyire „visszamentek népükhöz; a rutén orvos, amikor elvégezte tanulmányait, visszament fájához és ott iparkodott értékesíteni azt, amit tanult; [...] ez az intelligencia szakadatlan vitális kapcsolatban maradt azzal a réteggel, amely kitermelte – a magyar intelligencia pedig elszakadt attól a néptől, amelyből eredt és így egy új intellektuális arisztokrácia-félét iparkodott alkotni, és így történt az, [...] hogy a magyar intelligencia és a magyar nép szellemi élete között úr támadt”. Ezért nevezte egyik fő törekvésének e szakadék áthidalását, annak érdekében, hogy „valamiképpen összekapcsolni segítsen a magyar egyetemi ifjúságot a néppel, amelyből származik”, s hogy a középosztály – amelyet a gazdasági krízis teljesen tönkretett – a jövőben az alsóbb néprétegek tehetséges fiaival gyarapodjék. Ezt annál is inkább kíváncsi tartotta, mert elsősorban ők ontották vérüket a világháborúban, és nem érte el őket „a forradalmaknak és a kommunista gondolkodás-

nak semmi hulláma”. Ezért most kell „kiemelnünk az elemi és középiskola padjain keresztül azt az új erőt, amely testben-lélekben bele fog oltatni a magyar intelligenciába, a magyar középosztályba és annak megint visszaadja súlyát és közép döntő erejét a nemzet egész egyetemes életében”.

Vass új diákélet megteremtését is sürgette „az egyetemi ifjúság körében azon intézmények keretén belül, amelyek már eddig is megvannak, és új intézmények keretén belül, amelyek még az idő méhében az előcsalogatásra várnak”. Elsősorban azért, hogy a hallgatóság „megtisztuljon”, ne fogadhassa be a szerinte Magyarországot romba döntő, a 20. század elejétől a liberalizmus jelszava alatt hódító radikális, forradalmi eszméket. Élénk helyeslés mellett jelentette ki: „a katedrán nem fogom tűrni, hogy az ifjúság szellemét beszennyezzék, [...] sem semmiféle egyesülésnek semmiféle módon körülbástyázott autonómiája [– utalt, mint mások is a Galilei Körre –] nem fog visszaretteneni attól, hogy megszüntessem azt a szellemet, amelyet én károsnak és a magyar patinás, nemes, történelmi és faji eszmével ellenkezőnek ismerek fel”.

Arról is szólt, hogy a felekezeti „jogakadémiák megszüntetése érdekében a szükséges lépéseket máris megtettük”. (Ez végül csak részben valósult meg a későbbiekben.) A numerus claususról pedig úgy vélekedett: az „nem annyit jelent, hogy valakit, valaki meghatározottakat kizárunk az egyetemről, hanem annyit jelent, hogy elejét vesszük a túlságos felduzzadásnak és ezért bizonyos sorompókat állítunk fel, nehogy túlözönöljék az érdekeltek az iskolákat”. Már csak azért is, mert „lehetetlen a növendékekkel behatóan foglalkozni akkor, amikor egy tanárnak és néhány adjunktusnak a kezére egy nagy teremben 400–500–600 vagy akár 800 egyetemi hallgató bízatik”. A debreceni orvosi kar klinikái építésének részbeni, gyors befejezését és a fakultás következő szemeszterben történő megnyitását is megígérte.⁴⁷

Vass alig említette a beszédében a két menekült univerzitást, sokkal inkább egyetempolitikai programot vázolt föl, s annak értelmében kívánta a Szegedre és Pécsre áttelepítendő intézményeket az új szellemiségű – a liberális és a baloldali ideológiákat elvető – magyar felsőoktatásba integrálni. Az akkor senki, még az ellenzék által sem kifogásolt törvényjavaslatot általánosságban elfogadta a nemzetgyűlés, a négy rövid paragrafusból álló törvény kihirdetésére (1921: XXV. tc.) már 1921. június 26-án sor került.

A jogszabály következtében, a „kultúrfölény” megtartásának szükségességére való állandó hivatkozással sikerült a szinte a teljes, 1918 előtti magyar felsőoktatási hálózatot átmenteni a trianoni Magyarországra. Ennek következtében jelentősen nőtt a felsőoktatás súlya és szerepe – néhány esztendőn át költségvetési részesedése is –

⁴⁷ Uo. 44–52.

és az új államon belül az értelmiség aránya is, ugyanakkor mindez részben megfosztotta a határon túl maradt magyarokat intellektuális, politikai és gazdasági vezetőiktől. A menekült diákok megsegítésére jótékonyági akciók indultak, több új – az ifjak származási helye (Erdély, Felvidék, Délvidék) alapján tevékenykedő – hallgatói szervezetet hoztak létre.

Mint Magyary Zoltán korábban idézett elemzése is rámutatott: az 1921-ben, a menekült egyetemek elhelyezéséről folytatott nemzetgyűlési eszmecsere során a magyar kormányzatnak még nem volt – a még mindig zűrzavaros viszonyok miatt nem is lehetett – igazán kiforrott tudomány- és egyetempolitikai programja. Ekkorra azonban már szinte mindenki, az ellenzék soraiban ülők is támogatták a kolozsvári és a pozsonyi egyetem Szegedre és Pécsre telepítését. Egyetértettek abban, hogy ha ez nem történne meg, az jogfeladást, az elvesztett területek visszaszerzéséről való lemondást jelentene az állam részéről. A két intézmény további működése viszont a jogfenntartást biztosítja, hiszen azok a mindenki által vágyott revízió bekövetkeztével visszatérhetnek majd eredeti otthonukba. (Ez 1940-ben, a második bécsi döntés után részben meg is valósult: a Szegeden ideiglenes működő kolozsvári univerzitás formailag visszaköltözött a Kincses Városba; Szegeden jogilag csak ekkor jött létre egyetem, amelyet Horthy Miklósról neveztek el /1940: XXVIII. tc./). Abban is mindenki egyetértett, hogy az univerzitások szegedi és pécsi helyszíne elősegíti a magyar tudományos és kulturális élet decentralizációját, erősíteni fogja e városok országon belüli súlyát.

A kulturális, benne az egyetempolitika egységes rendszerben végiggondolt újjászervezését majd csak az 1922–1923-ban bekövetkezett politikai konszolidáció után lehetett szorgalmazni. Erre a feladatra vállalkozott Klebelsberg Kuno, akit korábbi pályája is a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezetésére predesztinált. Több mint kilenc esztendőn át tartó minisztersége alatt számos lépést tett a vidéki – főleg a szegedi és a debreceni – egyetemek erősítése érdekében.

AZ I. VILÁGHÁBORÚ HATÁSA A BÁNYÁSZATI ÉS ERDÉSZETI FŐISKOLA OKTATÁSÁRA, 1914–1922 (SZEMELVÉNYEK, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TANULMÁNYI KEDVEZMÉNYEKRE)

Az I. világháború és következményeinek legszembeötlőbb hatása a selmecbányai M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskolára viszonylag ismert: az intézménynek 1918–1919 fordulóján költöznie kellett az ősi bányavárosból, és végül Sopronban talált új otthonra.¹ Ismert az is, hogy a hallgatók igen nagy létszámban vettek részt a harcokban, tehát a költözést nem az iskolapadból frissen kikerült gyerekek, hanem hadviselt fiatal felnőttek segítették. De jogos a kérdés: hogyan tudták a háború és a költözés viharai közepette folytatni tanulmányaikat a hallgatók? Hogyan lehetett a fronton töltött hónapokat–éveket pótolni, hogy diplomát szerezhessenek, és megkezdhesék választott hivatásuk gyakorlását? Jelen írás célja, hogy – az utolsó békeévek selmecbányai főiskolai oktatása után –, betekintést adjon azokról a kedvezményekben, amelyek a diákok visszailleszkedését segítették.²

A selmeci-soproni hallgatók I. világháború utáni helyzetével más szerzők is foglalkoztak korábban, de a fókusz többnyire nem a tanulmányi vonatkozásokra esett. Meg kell itt említenünk Hiller István nevét, aki jobbra az újrakezdésre és a két világháború közötti diákmozgalmakra összpontosított írásaiban.³ Papp István főleg a korban gyakori politikai nézőpontból, a Tanácsköztársaságra kihegyezve vizsgálta az eseményeket.⁴ Nem hagyhatjuk ki Pankotai Gábor és Majer Antal nevét, akik

¹ HILLER István: Sopron harca a hajdani selmecbányai főiskola idetelepítéséért 1919-ben. *Soproni Szemle*, 1969/2. 97–106. – SÁGI Éva: A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola átköltözése Selmecbányáról Sopronba. *Soproni Szemle*, 2019/3. 282–295.

² A hallgatók anyagi támogatása, segélyezése külön tanulmányt érne meg, e helyen csak érintőlegesen szólnunk róla.

³ HILLER István: *A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között – 1919–1945*. A Soproni Szemle kiadványai, új sorozat 8. kötet. Sopron, k. n., 1975. 222. (A továbbiakban: HILLER, 1975.) – HILLER István: Egyetemünk és Sopron városa. In: *Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémia... Sopron, 1919–1969*. Szerk. HERPAY Imre. Budapest, Mezőgazdasági, 1970. (A továbbiakban: HERPAY, 1970.) 25–48.

⁴ PAPP István: Az első magyar proletárhatalom és a Sopronba került Bányászati és Erdészeti Főiskola 1919-ben. *Soproni Szemle*, 1969/1. 26–37. – PAPP István: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és főiskolánk 1919-es történetéhez. In: HERPAY, 1970. 49–76.

elsősorban a tantervekre és tanrendekre figyelve foglalták össze a két világháború közötti változásokat.⁵ Összességében szembeötlő, hogy az I. világháború utáni soproni újrakezdés tárgyalásakor a rendszerváltás előtti irodalmak leginkább a politikai vonatkozásokat helyezték előtérbe, vagy a háború utáni zürös éveket átugorva, az intézmény fejlődésével, a tantervi változásokkal foglalkoztak.⁶ Feltűnően kevés szó esik a hétköznapiak, a tanulmányok folytatásáról. Az újabb irodalmak közül leg részletesebben Ifj. Sarkady Sándor foglalkozott a korszakkal, kutatásainak közép-pontjában a legismertebb és legnagyobb hatású diákszervezet, az Ifjúsági Kör állt.⁷ 2021-ben, a 100 éves évforduló idején nagy figyelmet kapott a selmeci–soproni ifjúság szerepvállalása a nyugat-magyarországi felkelésben és az azt követő soproni népszavazásban: ez az időszak szintén távol állt a „szürke hétköznapiaktól”.⁸

A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola 1914-ben

A selmecbányai M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola 1914-ben, az első világháború kitörése előtt a békés fejlődés útján járt. Kezdte lassan „kinőni” Selmecbányát: bár a város töle telhetően támogatta a vele összenőtt felsőoktatási intézményt és a felsőbb hatóságok is támogatóan viszonyultak a fejlesztésekhez, mégis: a felvidéki bányaváros hanyatló gazdasága, kimerülő bányái egyre kevésbé biztosítottak megfelelő terepet a – már nevében is – mérnöki oklevelet adó képzésekhez. A városka hátrányos adottságait nagyszabású fejlesztésekkel próbálták ellensúlyozni. A korábbi

⁵ PANKOTAI Gábor: Az erdészeti felsőoktatás a két világháború között. In: HERPAY, 1970. 77–92. – MAJER Antal: Erdészeti felsőoktatásunk fejlődése a tantárgyak és a soproni évek tükrében (1818–1919, illetve 1919–1983). In: *Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián....: Sopron*. Szerk. HILLER István – IGMÁNDY Zoltán. Budapest, Mezőgazdasági, 1983. 9–28.

⁶ Példa erre a bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatás 250. évfordulójára kiadott emlékkönyv felsőoktatás-történeti része is, ami a két utódegyetem 250 évi története szempontjából jó összefoglalást ad: A bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatás múltja, jelene és jövője. Szerk. HILLER István. In: *Vivat Academia...* Szerk. BAKÓ Károly. Budapest, Országos Magyar, 1985.

⁷ IFJ. SARKADY Sándor: *A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök-hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948)*. Sopron, Soproni Egyetem Kiadó, 2017.

⁸ IFJ. SARKADY Sándor: A hallgatók szerepe a nyugat-magyarországi felkelésben és az azt követő eseményekben. *Soproni Szemle*, 2019/3. 314–321. (A továbbiakban: IFJ. SARKADY, 2019.) – SZEMEREY Tamás: A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia vázlatos története a Selmecbányáról való meneküléstől a soproni népszavazásig. *Soproni Egyetem*, 1996/szeptember (különszám). 2–19. – OROSZ László: „Tudni fogjuk a jövőben is, mit vár tőlünk a Haza [...]” a soproni egyetemi ifjúság és a nyugat-magyarországi területi kérdés. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás 2*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2019. 53–71. – *Selmecbányától a soproni népszavazásig: 1918–1921*. Főszerk. NAGY Roland. Sopron, Soproni Egyetem, 2023. (A továbbiakban: NAGY, 2023.)

költözési szándék elodázódott, így – ha eljátszunk a „mi lett volna, ha?” gondolat-
tal – a főiskola még évekig, akár évtizedekig fejlődhetett volna tovább a számára
egyre szűkösebbé váló Selmecbányán, az első világháború mindent megváltoztató
hatása nélkül.

A „nagy háború” kezdetén a M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskolán négy szak-
osztály működött: bányá-, vaskohó-, fémkohó- és erdőmérnöki. Mindegyiken négy
évfolyamos, – alapvetően tandíjmentes – képzés keretében szerezhették meg a hall-
gatók a kellő tudást az államvizsga letételéhez, amelyre azonban csak még legalább
két év, gyakorlatban eltöltött szolgálat után jelentkezhettek a főiskola rektoránál.
Oklevelet csak eredményes államvizsga következményeként nyertek.

A tanrend ajánlott és irányadó volt, de nem kötelező érvényű: a hallgatók a tantár-
gyakat a mai kreditrendszerhez hasonlóan – az egymásra épülések és egybeesések
figyelembe vételével – szabadon választhatták a szakosztály tantárgyaiból. A felvett
tantárgyak óráit kötelesek voltak látogatni, erről szorgalmi osztályzatot nyertek,
illetve a félév végén kötelesek voltak vizsgálatot tenni, viszont ezt a vizsgát (elmará-
dása esetén) viszonylag könnyen pótolhatták.⁹ Ezért is lehetséges az, hogy a hallga-
tói törzskönyvekbe az egyes tantárgyakhoz sokszor nem az esedékes félévben,
hanem gyakran jóval később került vizsgabejegyzés, ezzel kicsit megnehezítve az
utókor helyzetét abban a kérdésben, meddig is folytatták tanulmányaikat a főiskolán
azon hallgatók, akik nem szereztek záradékot.

A hallgatók több különféle ösztöndíjra pályázhattak. Állami szinten 30–60 főnek
biztosítottak 600 koronás bányászati ill. erdészeti ösztöndíjat, emellett néhány hall-
gató 1000 koronás bányahatósági segélyeződíjat is elnyerhetett. Ezeken felül rendel-
kezésre állt még két fő részére a Ferenc József-ösztöndíj (másként Arany-ösztöndíj,
600 K értékben); egy erdészeti és egy bányászati, egyenként 1000 koronás idősb gróf
Pálffy János-féle stipendium. További, különféle alapokból származó ösztöndíjak
voltak: a volt naszódvidéki községek egyesítve kezelt erdeinek jövedelme terhére
létesített 3 darab 800 koronás erdészeti ösztöndíj; 2 darab 600 koronás erdészeti
Bedő Albert ösztöndíj; 2 darab 600 koronás Volny József-féle bányászati ösztöndíj;
2 darab 600 koronás herceg Esterházy Miklós-féle erdészeti ösztöndíj; 1 darab 90
koronás Goldbrunner-féle bányászati ösztöndíj és 1 darab 600 koronás ösztöndíj a
polgárosított magyar határőrvidéki tanulmányi alapból. Okleveles erdőmérnökök
pályázhattak 2000 koronás állami ösztöndíjra is: ezt ma posztgraduális ösztöndíjnak

⁹ Vö.: *A selmecbányai m. kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola tanulmányi rendje és rendszabályai*.
Selmecbánya, Joerges, 1914. (A továbbiakban: *Tanulmányi rend 1914.*) 13–14.

neveznénk.¹⁰ Az állami ösztöndíjasok a nyári szünidejük alatt üzemi szolgálatot teljesítettek, hacsak nem kaptak ez alól mentességet.

Mint említettük, nem volt általános tandíj, azonban itt is voltak fizetendő díjak. A tanulmányok kezdetén egyszeri, 10 koronás beiktatási díjat fizettek a hallgatók, valamint 10 koronát a Főiskolai Segélyező Egyesület javára. Emellett félévenként kötelesek voltak 1 korona hozzájárulást fizetni a főiskolai Mensa Academica Egyesület támogatására. A rendes vizsgáért nem kellett fizetni, azonban a pótlóvizsgálatért igen: esetenként 10 koronát.¹¹ A törzskönyvek tanúsága szerint ez viszonylag stabil bevételt képezhetett... Az államvizsgálatra bocsátásért alkalmanként 50 korona vizsgálati díjat voltak kötelesek befizetni a mérnökjelöltek.

Megjegyzendő, hogy az államvizsgálat letétele országos jelentőséggel bírt, ugyanakkor külön-külön szabályzat vonatkozott a bányászati-kohászati és az erdészeti ágazatra. A bánya- és kohómérnökjelöltek esetében a bizottság tagja volt a pénzügyminiszter által kiküldött biztos, a főiskola rektora mint elnök (ill. a prorektor, ha a rektor az erdészeti ágazathoz tartozott), a vizsgálati tárgyak tanárai és felkért, „gyakorlatban működő szakférfiak”. A szakembereket a pénzügyminiszter kérte fel a Magyar Országos Bányászati és Kohászati Egyesület véleményének meghallgatása után: összesen 20 szakembert választottak ki ilyen módon, közülük esetenként egy-egy személyt kértek fel az államvizsgálaton való részvételre. Az erdőmérnöki ágazaton a vizsgáló bizottság elnöke az országos főerdőmester vagy annak helyettese volt, rajta kívül három vizsgáló biztos vett részt a bizottságban. A biztosokat a másik ágazathoz hasonlóan választotta ki a földművelésügyi miniszter, az Országos Erdészeti Egyesület meghallgatásával.¹² Államvizsgálatokat évente kétszer tartottak: a bányászati-kohászati ágazat esetében Selmechányán, az erdőmérnökök esetében Budapesten. A vizsgálat mindegyik szakosztály esetében írásbeli és szóbeli részből állt.

Habár a város infrastruktúrája meglehetősen elmaradott volt, a főiskola egyre jobban kiépült a háborút megelőző két évtizedben. 1914-ben, a fénykorát élő mintegy 4,7 katasztrális hold (kh) Botanikus Kertben¹³ már pavilonos elrendezésben találhatjuk a szinte minden oktatási igényt kielégítő épületegyüttest: az erdészeti, a bányászati és a kémia palotát, valamint a legutoljára, 1913-ban épült vaskohászati és anyagvizsgáló laboratóriumot. Az épületek a legkorszerűbb formában és a legmodernebb berendezésekkel valósultak meg, az oktatás és a kutatás szolgálatára. A főiskola

¹⁰ *Tanulmányi rend 1914.* 16–17.

¹¹ *Tanulmányi rend 1914.* 10–11.

¹² *Tanulmányi rend 1914.* 34. – *Erdészeti Államvizsgálati Szabályzat.* Selmechánya, Joerges, 1918. 3.

¹³ Vö. NEMKY Ernő – VANCURA Rudolf: Az erdészeti felsőoktatás botanikus kertjének története. In: HERPAY, 1970. 261–284.

továbbra is használta a város szívében lévő Fritz-házat. A Botanikus Kert mellett a majdnem 500 kh kiterjedésű kisiblyei tanulmányi erdő segítette az erdészeti képzést.¹⁴

Hallgatók részvállalása a háborúban és ennek hatása a tanulmányaikra

Az általános hadkötelezettség a főiskola hallgatóságára is vonatkozott: tanulmányaik, szakképzettségük okán békeidőben ún. egyéves önkéntes katonai szolgálatot kellett teljesíteniük,¹⁵ így többségük tartalékos tiszti státuszból vonult be.¹⁶ Számadatak szintjén is döbbenetes a háború hatása. A háború kitörése előtt, az 1913/14-es tanévben összesen 595 hallgatója volt az intézménynek, a négy szakosztályon együttesen. Az 1915/16-os tanévben már összesen csak 31 fő iratkozott be.¹⁷

A háború kezdetén senki nem gondolta, hogy az évekig el fog húzódni, és az élet minden területére visszavonhatatlan hatással lesz. A főiskola fennmaradt jelentéseiben, beszámolóiban nyomon követhető, hogyan próbálták szemmel tartani a hallgatók helyzetét és segíteni egyszerűsített tanmenettel, engedményekkel a frontról visszatérőket tanulmányaik folytatásában, amelyekről később részletesen is szólunk.

¹⁴ Vö. PAUER János: *A selmecbányai magyar királyi bányászati és erdészeti akadémia története alapításától vagyis 1770-től kezdve az 1895/96 tanév végéig*. Selmecbánya, Joerges, 1896. 189.

¹⁵ Az általános hadkötelezettséget az 1868. évi XL. törvény írta elő először a Monarchia területén. A törvényt többször módosították az I. világháború kitöréséig és alatta (főleg a hadkötelezettség felső korhatárát emelték, ami inkább a főiskola oktató- és segédszemélyzetét érintette), de a főiskola szakképzett és frontszolgálatra alkalmas, hadköteles korú hallgatóira vonatkozó alapvető szabályok keveset változtak. Vö. BODÓ Szabolcs: A hadkötelezettség történeti áttekintése Magyarországon. *Hadtudományi szemle*, 2022/1. 5–19. Az általános hadkötelezettség ideje 3 év volt, de a legalább középiskolát végzetek kiválthatták ezt egyéves önkéntesi szolgálattal. Az önkéntesek saját maguk viselték a szolgálatukkal járó költségeket (szállás, étkezés, felszerelés stb.) egészen 1889-ig, amikor törvényben rögzítették, hogy a középiskolát jelessel végzők, az érettségizettek és a szegénységüket hatóságilag igazolni tudók államköltségen szolgálhassák le az 1 évet. Ld. bővebben: *Magyarország az első világháborúban*. *Lexikon A–Zs*. Főszerk. SZIJJ Jolán, szerk. RAVASZ István. Budapest, Petit Real, 2000. 146.

¹⁶ Csak egy példa a hallgatók hadszíntéri szolgálatának jellegére: az 1917. január 23-i főiskolai tanácsulésen tárgyalt pénzügyminisztériumi ill. honvédelmi minisztériumi rendelet szerint a főiskola (bánya- és kohómérnök) hallgatói a hadsereg árkász- és utászszázaljaihoz, valamint a vasúti ezredhez vehetők fel önkéntesekként. Soproni Egyetem Központi Levéltár (A továbbiakban: SOE KL), 1.a. 11.

¹⁷ A hallgatók létszámának, összetételének változásáról bővebben a Trianon és a magyar felsőoktatás III. kötetében olvashatunk. SÁGI Éva: *Az I. világháború hatása a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskola hallgatóságára – rövid áttekintés*. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. III. kötet. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2020. 71–86.

1915 augusztusára a hallgatóság majdnem fele nem tudta katonai szolgálat miatt teljesíteni az esedékes vizsgáit: legnagyobb arányban az első- és másodévesek voltak érintettek (lásd 1. táblázat).¹⁸ Megjegyzendő, hogy ez a kimutatás az előző tanévre beiratkozott hallgatókra vonatkozott: nem szerepelnek benne azok, akik a katonai szolgálat miatt beiratkozni sem tudtak.

1. táblázat: Kimutatás a katonai szolgálat miatt vizsgálatot nem teljesített hallgatókról. 1915. augusztus 7.

	Bánya- és kohómérnök, fő (%)	Erdőmérnök, fő (%)	Összesen, fő (%)
1. évfolyam	15 (60%)	33 (51,56%)	48 (53,93%)
2. évfolyam	18 (64,19%)	19 (51,35%)	37 (56,92%)
3. évfolyam	1 (6,67%)	9 (60%)	10 (33,33%)
4. évfolyam	2 (14,29%)	5 (15%)	5 (14,71%)
Összesen	36 (43,90%)	64 (47,06%)	100 (50,05%)

A hallgatók hadszíntéri részvételét még jobban mutatja a főiskola 1917-es programjában megjelent kimutatás, amely szerint az 1914/15. és az 1915/16. tanévben a hallgatók mintegy 90%-a hadbavonult.¹⁹ 1916/17-ben adatlapokat kértek be a hallgatók szüleitől, amelyek alapján az 1917. évi programban adták közre a részletes, név szerinti kimutatást a hadbavonult hallgatókról (összesítését lásd a 2. táblázatban). A felsorolással egyúttal mintegy „tisztelegtek” is a katonahallgatók előtt: feltüntették a bevonulás évét, a rendfokozatokat, a kitüntetések és az esetleges hadifogság tényét.

2. táblázat: Katonai szolgálatra bevonult hallgatók 1915/16. tanév végén

Szak	Fő
Bányamérnök hallgatók	117
Fémkohómérnök hallgatók	1
Vaskohómérnök hallgatók	24
Erdőmérnök hallgatók	268
Összesen	410

¹⁸ Kimutatás a katonai szolgálat miatt vizsgálatot nem teljesített hallgatókról. 1915. augusztus 7. SOE KL 1.c. 788/1915.

¹⁹ *A selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola programja*. Selmecbánya, Joerges, 1917. (A továbbiakban: *Program, 1917*) 169–176.

A selmecbányai főiskola híres volt diákéletéről, hagyományairól. Az igen aktív diákélet békeidőben a diáktársaságok mellett különféle sport- és katonai egyesületekben is megnyilvánult. Ezek a hallgatók lecsökkent száma miatt olyannyira visszaszorultak, hogy azt még a soros évkönyvben is megemlégették: az Atlétikai Klub éppen csak működött, de többek között a Széchenyi Szövetség, a Sportlövő Klub, a Főiskolai Zászlóalj teljesen szünetelt.²⁰

Hiller István szerint az 1918/19. tanév elején beiratkozott mintegy 400 hallgató közül csak 30 fő nem járt a frontra.²¹ Jelen kutatás során ezt az adatot nem vizsgáltuk felül, de nagyon is valószínűnek tartjuk a számot. És nem mindenki tért vissza: Ifj. Sarkady Sándor összesen 80, a főiskola állományába tartozó hősi halott nevét és élettörténetét gyűjtötte egybe (1 tanársegéd, 56 erdőmérnök hallgató, 16 bányamérnök hallgató, 6 vaskohómérnök hallgató, 1 fémkohómérnök hallgató).²²

Oktatók, tanársegédek bevonulása

Bár a tanári kar – a tanácsulési jegyzőkönyvek és más iratok tanúsága szerint – a lehető legtöbb támogatást szeretne volna nyújtani a frontról visszatérő hallgatóknak, nem volt könnyű dolguk. Kiegészítő katonai tanfolyamokat, rendkívüli vizsgaidőpontokat tartani önmagában is jelentős pluszfeladat, ráadásul az oktatók közül is sokan bevonultak, főleg a tanársegédek (Lásd 3. táblázat).²³

²⁰ *Program, 1917.* 160–161.

²¹ HILLER, 1975. 8.

²² Ld. bővebben: IFJ. SARKADY Sándor: *A selmecbányai főiskola hősi halott hallgatói (1914–1921)*. Sopron, Nyugat-magyarországi, 2014. Minden felsőoktatási intézménynek voltak veszteségei, de a bányászati és erdészeti főiskola hallgatói létszámához viszonyítva ez az áldozat igen nagymértékű. A jóval nagyobb hallgatósággal bíró Műegyetemen 79 hősi halottat tartanak hivatalosan számon, az orvostudományi egyetemen 46 hallgató és 3 oktató neve szerepel a világháborús emléktáblán. Mindkét egyetem esetében ez valószínűsíthetően nem a teljes létszám, jóval több lehetett a hősi halottak száma. Vö: BATALKA Krisztina: A Műegyetem az I. világháborúban. *Gerundium* 2016/3–4. (A továbbiakban: BATALKA, 2016.) 48–60. – MOLNÁR László: *Az egyetem nagy történelmi események idején 2. 1914–1918.* (A továbbiakban: MOLNÁR, 2019.) <https://semmelweis.hu/hirek/2019/05/03/az-egyetem-a-nagy-tortenelmi-esemenyek-idejen-2-1914-1918/> Letöltés: 2023.07.01.

²³ *A selmecbányai m. kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola órarendjei, igazgatási tisztségeinek és tanszékeinek kimutatása az 1915–16. tanévben.* Selmecbánya, Joerges, 1916. Belső, számozatlan elő- és hátlap.

3. táblázat: A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola tanári kara 1916-ban
(a hadbavonultakat H betű jelzi a nevük után)

Tanszék	Tanár	Tanársegéd, adjunktus
Ásvány–földtani Tanszék	Vitális István	Földes Lipót
Bányaméréstani Tanszék	Szentistványi Gyula	Pocsubay János H
Bányaműveléstani Tanszék	Réz Géza	Finkey József
Bányavegytani Tanszék	Schelle Róbert, Tomasovszky Lajos	Jakóby István, Ürmössy László H
Fémkohászattani Tanszék	Széki János	
I. Géptani Tanszék	Láng Károly	Schlesinger Imre H
II. Géptani Tanszék	Tettamanti Jenő H, helyettes: Kövesi Antal	Gálffy Lajos
Vaskohászattani Tanszék	Barlai Béla	Balázs István H
Erdészeti Földméréstani Tanszék	Jankó Sándor	Pászthory Ödön
Erdészeti Vegytani Tanszék	Bencze Gergely	Vági István H
Erdőhasználati Tanszék	Krippel Mór	Dénes Zoltán H
Erdőműveléstani Tanszék	Vadas Jenő	Kelle Artur
Erdőrendezéstani Tanszék	Fekete Zoltán	Totth László H
Növénytani Tanszék	Kövessi Ferenc	Lintia Valér H, Balás Emil H
Ábrázoló Geometria Tanszék	Fodor László	Stasney Albert H, Krutkovszky Károly H
Erőműtani Tanszék	Kövesi Antal	Dippold Antal
Fizika–elektrotechnika Tanszék	Boleman Géza	Haidegger Ernő H
Jogtani Tanszék	Mihalovits János	
Középitéstani Tanszék	Sobó Jenő	Spissák Béla H, Gelléri Jenő H, Rác Lajos H
Mennyiségtani Tanszék	Walek Károly	Hegy Ferenc

A tanszékeket betöltő tanárok nagy többsége a kora miatt nem volt már hadkötelezett, így a 21 tanárból 1 fő (Tettamanti Jenő vártüzér főhadnagyként²⁴) teljesített hadszíntéri szolgálatot. A tanársegédek és adjunktusok fiatalságuk miatt is érintettebbek

²⁴ Program, 1917, 165.

voltak: a 19 segédoktatóból mindössze 8 fő maradt szolgálatban a főiskolán 1916-ban. A helyettesítésükre alkalmazott kiegészítők is gyakran a fronton kötöttek ki, így mintegy harmadával kevesebb oktató személyzettel kellett ellátni a (legalábbis) megduplázódott feladatokat. Emellett az altisztek és laboránsok többsége (6-ból 4 fő), a főiskolai szolgák több mint fele (15-ből 8 fő) szintén bevonult.²⁵

A hiányos oktató- és segédszemélyzet mellett az oktatási infrastruktúra terén is nehézségek mutatkoztak. A főiskola selmecbányai központi épülete, a Fritz-ház egyes helyiségei katonai kórháznak adtak helyet 1914-től 1917-ig (a Vöröskereszt Egyesület égisze alatt),²⁶ mindennaposak voltak a gáz- és szénellátási nehézségek,²⁷ élelmezési problémák.²⁸

A helyzetet fokozta a főiskola kényszerű költözése és székhelykeresése 1918 novembere és 1919 áprilisa között – a kérdés csak 1922 őszére rendeződött megnyugtatóan.²⁹ A soproni Károly-laktanyában az első előadásokat 1919. április 28-án tartották meg, de a tényleges oktatás csak 1919 őszén kezdődhetett meg. Az elkövetkező 3 évben bizonytalan volt a főiskola sorsa, elhelyezése, a végleges megoldás csak a soproni népszavazás után született meg. A honvéd főreáliskola épületcsoportját a tanári kar már korábban³⁰ úgy jelölte meg, mint az intézmény soproni elhelyezésére egyedül alkalmas épületcsoportot, de végül a főiskolások Sopron megtartásában vál-

²⁵ Az arány egyáltalán nem volt példátlan: más felsőoktatási intézményekben is jelentős mértékű volt az oktató- és segédszemélyzet besorozása. Vö: BATALKA, 2016. – MOLNÁR, 2019.

²⁶ Az 1917. március 2-i tanácsülésen jelentették be, hogy a Vöröskereszt beszünteti a szükségkórház működtetését a Fritz-házban, és visszaadja a helyiségeket. M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola tanácsülési jegyzőkönyve (A továbbiakban: Tanácsülési jegyzőkönyv) SOE KL 1.a. 11.

²⁷ Példát találhatunk erre a főiskola tanácsuléseiben is: szintén az 1917. március 2-i ülésen tették közzé Selmec- és Bélabánya sz. kir. bányaváros polgármesterének átiratát, melyben a légszesz-fogyasztás korlátozását jelezték a rendkívüli köszénhiány miatt, folyományként elrendelték a főiskolán belül a takarékoskodást. SOE KL 1.a. 11.

²⁸ Igen szemléletes példa erre az alábbi visszaemlékezés-részlet: „Menzai helyzet 1919-ben: a fiúk többsége katonaviselt lévén, cseppet sem volt finnyás. Volt, aki beleköpött a másik levesébe, hogy az ne nyúljon hozzá. Gyakran kukac úszkált a borsólevesben. Az egyik hallgató úgy oldotta meg az ínség adta nyomorgó helyzetét, hogy ágyban maradt mondván, ha nincs pénze ennivalóra, akkor inkább fekvé marad, hogy tovább ne gyengüljön. Energiatakarékoság ’19-ben. A hallgatóknak később megengedte a város, hogy Brennbergből szénhez juthassanak. A bányagazgatóság is hozzájárult ehhez, azzal a kikötéssel, hogy a szenet maguknak kell kibányászniuk. Így hát a hallgatók a külszíni fejtésből maguk vágták ki maguknak a téli tüzelőre valót. Hátizsákokban, kosarakban hordták be szállásaikra a szenet.” BÁNKY (Biber) József vaskohómérnök visszaemlékezései. In: *Selmeci – soproni diákélet*. Szerk. GÁL Péter József. Sopron, Soproni Egyetem, 2019. (A továbbiakban: GÁL, 2019.) 91.

²⁹ Vö: MASTALIRNÉ ZÁDOR Márta: Erdészeti felsőoktatás története 2000-ig. In: *Az erdészeti felsőoktatás 200 éve I. kötet*. Sopron, NymE Erdőmérnöki Kar, 2008. 15–102. (A továbbiakban: MASTALIRNÉ, 2008.) 52.

³⁰ Memorandum a főiskola elhelyezéséről, 1921. október 4. SOE KL 2.c. 1210/1921.

lalt aktív szerepének köszönhetően kapták meg a mai Campus épületeit.³¹ A honvédelmi miniszter 1922. január 25-én rendelte el az együttes ideiglenes átengedését, amelyet 1922. február 3-án minisztertanácsi határozat véglegesített. Az átalakítás a főiskola céljaira 1922. május 29-én kezdődhetett meg.

Tanulmányi kedvezmények

A tanári kar szeme előtt célként a „nagy lelkesedéssel és igen nagy arányban hadbavonult hallgatóság érdekének megóvása”³² lebegett, amikor a főiskolán a legkülönbözőbb tanulmányi kedvezményekkel támogatták a katonahallgatók tanulmányainak folytatását. Áttekintésként, az alábbi kedvezménytípusokkal élhettek a tanulmányait folytató hallgatók, amelyeket a főiskola biztosított, a felettes hatóságok támogatásával:

- Felvétel/iratkozás határidő után
- Enciklopédikus, összevont kurzusok
- Összevont kurzusok elengedése
- Tanrendtől eltérő hallgatás (pl. félévek fordított sorrendben hallgatása)
- Rendkívüli vizsgaengedélyek
- Ösztöndíjak, államsegélyek megtartása és visszaadása, ösztöndíjas helyek fenntartása³³
- Pótfélévek

A kedvezmények igénybe vételéhez szükséges volt a katonai felettesek támogatása is, akik lehetőség szerint rendkívüli tanulmányi szabadságokkal segítették a bevonult hallgatókat.

Az első, tanulmányi kedvezményekhez kapcsolódó rendelkezés viszonylag korán, 1914-ben megjelent: a pénzügyminiszter 1914. évi 130 001. sz. leiratában, amelyet a földművelésügyi miniszterrel egyetértésben adott ki, a főiskolán a háborús viszo-

³¹ Vö.: IFJ. SARKADY, 2019. – NAGY, 2023.

³² *Program, 1917.* 160–161.

³³ Az ösztöndíjak terén inkább a méltányosság a jellemző, mint az anyagiakkal való támogatás. Kiosztásuk erősen a tanulmányi teljesítményhez kötődött, ezért a kiadható ösztöndíjakból kevesebbet ítéltek oda annak érdekében, hogy a hadbavonult hallgatók ne essenek el a lehetőségtől. A már állami ösztöndíjjal rendelkező, hadbavonult hallgatók ösztöndíját ideiglenesen beszüntették, és a főiskolára való visszatértük után folyósították tovább. Ezekben a döntésekben a korlátozottabb pénzügyi lehetőségek is közrejátszhattak. Az ösztöndíjak és szociális támogatások kérdésével bővebben jelen tanulmányban nem foglalkozunk, szerteágazó jellege miatt külön kutatást igényel a téma.

nyok miatt hátrányt szenvedő hallgatókkal szemben alkalmazandó kivételes intézkedéseket szabályozta. Ez a rendelet alapvetően a későbbi beiratkozást tette lehetővé a hallgatók számára, ha a félév még nem haladt nagyon előre.³⁴ Ezt a jogszabályt a Pénzügyminisztérium 1917 márciusában kiterjesztette a középiskolát végzett, ill. más egyenértékű tanintézetből a főiskolára érkező hallgatókra, akik háborús ok miatt nem tudtak szabályszerű időben beiratkozni.³⁵ Ezt követően tehát már az első tanévet is jelentős kedvezménnyel indíthatták a jelentkezők, ha a háború miatt késedelmet szenvedtek.

Kedvezményes beiratkozás, katonakurzusok

Az 1917-es főiskolai évkönyvben³⁶ részletesen összefoglalták, milyen módon tudták segíteni addig a katonahallgatókat. Kiemelték: „bizonyára lesznek még más olyan intézkedések, amelyek a hadba vonuló hallgatóknak a tanulmányaikban s így előmenetelükben a nem hadbavonultakkal szemben való elmaradását pótolni fogják, mert mind a két minisztérium, amelyek fennhatósága alá a főiskola tartozik és amelynek ügykörében a hallgatók legnagyobb része szolgálati alkalmazást nyer, a legnagyobb mértékben méltányolja ifjaink lelkesedését, dicséretet és hálát érdemlő hősiességüket, amelyet mind a két ágazatbeli hallgatók már eddig is tanúsítottak.”³⁷

Az évkönyvben leírtak szerint az 1914/15 – 1915/16. tanévekben felvétel és az egyes félévekre való beiratkozás tekintetében – ha a visszatérő hallgatók a féléves vizsgák megkezdése előtt legalább 3 héttel felvételre illetőleg beiratkozásra jelentkeztek és távollétüket katonai parancsnokságuk iratával igazolták – rendkívüli engedélyt kaptak a beiratkozásra. Az ilyen módon beiratkozott hallgatók lehallgathatták a félév utolsó három hetének előadásait, emellett az érintett tanárok kötelesek voltak tantárgyuk korábban leadott tananyagát összevont előadások formájában újra leadni nekik. Ha a visszatérők a három hét alatt a rendes előadásokon felül az eddig előadott tananyagok összevont előadásait is lehallgatták, az érintett tantárgyakból ugyanúgy vizsgázhattak, mintha rendszeren iratkozhattak volna be. Az 1914/15. tanév nyári (ma tavaszinak mondanánk) félévének elején ráadásul 3 heti összevont előadásokat is tartottak azért, hogy az 1915. április 15-ére meghirdetett hadbavonulással érintett hallgatók ennek a félévnek vizsgajogát is megszerezhessék.

³⁴ Hirdetmény, 1914/72. szám. *Erdészeti Lapok*, 1915/3–4. VI–IX.

³⁵ Tanácsulési jegyzőkönyv, 1917. március 2. SOE KL 1.a. 13.

³⁶ *Program, 1917.* 160–161.

³⁷ Uo.

Normál körülmények között egy-egy szemeszter 10–12 hétig tartott. Elképzelni is nehéz, hogyan lehetett az összevont kurzusokat időben is megvalósítani: hallgatónak és tanárnak egyaránt nagy kihívás lehetett a tananyagok tömörített átadása és elsajátítása.³⁸

A háború kitörése óta fejtörést okozott a teljes felsőoktatásban, hogyan lehet kompenzálni a hadbavonult hallgatókat a tanulmányaikban elszenvedett veszteségért anélkül, hogy közben a képzésük minősége kárt ne szenvedne. A Felsőoktatási Egyesület 1917-ben megjelent emlékiratában többek között ezeket a lehetőségeket is taglalták, a hazai gyakorlat számba vételével. A teljes félévek elengedését már ekkor sem tartották szerencsésnek: „A tanulmányi idő ilyen módon [félévek elengedése] való megrövidítése lényegileg csak formai előnyöket nyújt, amelyek, ha az említett rendeletekben megállapított terjedelmet meghaladnák, a hallgatóság érdekeit nem mozdítanák elő, a közérdeket pedig egyenesen sértenék. Mert egyfelől mindenkinek, aki a főiskolából szakképzettségről szóló bizonyítványt visz az életbe, teljes tudást és készségséget kell felmutatnia, s ott a nagy versenyben senki nem fog iránta elnézést és méltánylást gyakorolni azon a címen, hogy ismeretei a háború okából fogyatékosak. [...] Semmiképpen nem szolgáltatathatjuk ki az életet annak, hogy kellően ki nem képzett tisztviselők, bírák, ügyvédek, orvosok, tanárok, mérnökök stb. működjenek a gyakorlatban, mert ezáltal a közönséget hosszú ideig a legnagyobb veszélyeknek tennők ki”.³⁹ Az Egyesület ugyanakkor a selmecbányai példát kimondottan jónak, követendőnek tartotta.⁴⁰ Példaként hozzák fel a selmecbányai főiskolát: „Hogy mennyire egészséges gondolat a külön tanfolyamok rendezése, legvilágosabban az mutatja, hogy a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskolán, ezen iskola sajátos követelményeinek megfelelően, már a háború kezdete óta rendeznek külön szaktanfolyamokat. Itt az 1914/15. tanév második felétől kezdve a félév elején három hétre terjedő encyklopaedikus tanfolyamokat tartanak, melyeken bevezetésül a félév tárgyait összefoglalva adják elő, s amelyeken minden hallgató köteles részt venni. Azon hallgatók számára pedig, akik a félév folyamán térnek vissza a harcterről, a tanárok a már elvégzett anyagból tartanak külön összefoglaló előadásokat. Ezeket a többi hallgató nem tartozik részt venni.”⁴¹ A Felsőoktatási Egyesület végül ennek nyomán fogalmazta meg ajánlását: „Mindenekelőtt külön tanfolyamok – kurzusok – tartandók a háborúból visszatérő hallgatók részére. [...] Olyan szaktanfolyamokat tartunk itt szem előtt, melyeket a szüenidőkben június, július és augusztus hónapokban kel-

³⁸ Uo.

³⁹ *Hadbavonult főiskolai hallgatóknak nyújtandó tanulmányi és anyagi kedvezmények.* A Felsőoktatási Egyesület emlékirata. Budapest, Franklin, 1917. 9–10.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo. 9.

lene tartani, s amelyek elvégzése a hallgatóknak igényt adna arra, hogy az itt hallgatótt tárgyak a szabályszerű tanulmányi időbe nekik beszámíttassanak.”⁴²

Az ajánlás azért is érdekes, mert ezeket a külön „katonai kurzusokat” az 1917/18-as tanévtől elkezdték alkalmazni a főiskolán: nem egy hallgató az úgynevezett „katonakurzusoknak” köszönhetően egy év alatt két év tananyagát tudta teljesíteni. Ezek a pótkurzusok már hosszabbak voltak, mint a korábbi, enciklopédikus tanfolyamok, átlagosan 6 hétig tartottak (Lásd 4. táblázat), utánuk ugyanúgy meghatároztak kapcsolódó vizsgaidőszakot, mint a rendes féléveknél. A féléveket a hallgatói törzskönyvekben csak hónapokkal jelölték meg (pl. aug–szept.), a teljesített vizsgák ugyancsak elszórt dátumai alapján rendkívül nagy rugalmasságra volt szükség mind a tanárok, mind a hallgatók részéről.

4. táblázat: *Rendes és katonai kurzusok 1918 és 1921 között, a főiskola tanácsulési jegyzőkönyvei alapján*⁴³

Tanév	Félév	Jelleg	Időtartam (szorgalmi időszak)
1917/1918	nyári	rendes/enciklopédikus	1918. március 1. – május 10.
1917/1918	téli	katonai	1918. június 3. – július 10.
1917/1918	nyári	katonai	1918. július 15. – augusztus 14.
1918/1919	téli	rendes/katonai	1918. október – december (tervezett)*
1918/1919	nyári	rendes/katonai	1919. március – május (tervezett)*
1918/1919	nyári	katonai	1919. április 28. – június 10.
1918/1919	téli	katonai	1919. június 10. – július 30.
1918/1919	nyári	rendes	1919. augusztus 1. – szeptember 15.
1919/1920	téli	rendes	1920. március 8. – május végéig
1919/1920	nyári	rendes	1920. június 7. – szept. 15.
1920/1921	téli	pót	1920. szeptember 12. – október 20.
1920/1921	téli	rendes	1920. október 20. – január vége
1920/1921	nyári	pót	1921. február 10. – március 20.
1920/1921	nyári	rendes	1921. március 20. – június vége
1921/1922	téli	rendes	1921. október 24–29. – beiratkozások, oktatás csak decembertől

⁴² Uo. 16.

⁴³ Az 1918/1919. tanévben (*-gal jelölve) a katonahallgatók szabadságolását egyeztetni tervezték a Hadügyminisztériummal, hogy részt vehessenek a kurzusokon. A spanyolnátha-járvány és a Felvidék cseh megszállása, valamint a főiskola költözése miatt ezekből a tervek közül csak a téli szemeszter kezdése valósulhatott meg. A 4. táblázatban egybegyűjtött kurzusok listája a tanácsuléseken elhangzott tervek és határozatok nyomán készült (SOE KL 1.a. 13., 2.a. 1.), további kutatást, pontosítást igényel más források bevonásával. Jelen formájában azért tartjuk hasznosnak közzétenni, hogy a vizsgált időszak rendkívüliségét még jobban megerősítse.

Mint már említettük és ahogy fentiek is mutatják: nemcsak a főiskolának kellett kedvezményeket biztosítania a katonahallgatók számára, hanem a hadügy részéről is kellett a támogatás. Konkrét példának a honvédelmi miniszter 1918. évi 21 500. eln. B. sz. rendeletét lehet felhozni, amelyben a katonai szolgálatban álló fő- és középiskolai tanulóknak tanulmányi célokból, illetve katonai egyéneknek vizsga letehetése céljából leendő szabadságolásáról döntöttek. A rendeletben tanintézetenként meghatározták a téli ill. a nyári félév beiratkozási idejét is.⁴⁴

Mindez szépen hangzik, de a gyakorlatban egyáltalán nem volt egyszerű megfelelően alkalmazni, kezelni a kedvezményeket. Mutatja ezt, hogy a főiskola tanácsülésén, 1916 novemberében Réz Géza, a bányamérnöki szakosztály akkori szakosztályfőnöke indítványozta, hogy tegyenek jelentést a felsőbb hatóságoknak a bevonult, de frontszolgálatot nem teljesítő hallgatók tanulmányi kedvezménnyel való visszaéléséről.⁴⁵ Decemberben már konkrét javaslatot is megfogalmazott arról, hogy a harctéri szolgálatra alkalmatlannak talált, de katonai szolgálatot teljesítő hallgatók kivételesen csak két egymás után következő szemeszter tantárgyait hallgathassák, a további félévekre csak akkor iratkozhatnak be, ha levizsgáztak az összes lehallgatott tantárgyból. Réz előterjesztése vitát váltott ki a tanári karban: végül nem jutottak döntésre az ügyben, és nem tettek indítványt.⁴⁶

A kedvezménykérések elbírálása is jelentős erőket vett igénybe: a folyamat egyszerűsítése érdekében Kövesi Antal rektor 1917 márciusában felhatalmazást kért a főiskolai tanácstól arra, hogy a hadba vonult hallgatók tanulmányi kedvezménykéréseit az időhalogatás elkerülése érdekében saját körben, a szakosztályfőnökökkel egyetértésben elbírálhassa.⁴⁷ Korábban ez a tanács hatáskörébe tartozott, minden hallgatóról külön döntöttek.

⁴⁴ A budapesti rajztanárképző főiskolán, a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskolán, valamint a budapesti állatorvosi főiskolán a beiratkozás ideje a téli félévre október 1–5., a nyári félévre március 1–5. volt, a rendelet szerint. A selmeci intézményben ezt az előre meghatározott tavaszi beiratkozási időszakot a költözés miatt nem tudták tartani. Vö. *Tanulmányi kedvezmények a hadbavonult főiskolai ifjaknak – a vonatkozó rendeletek teljes szövegével*. Debrecen, Hegedűs és Sándor, 1918. 49–51.

⁴⁵ Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. november 24. SOE KL 1.a. 11.

⁴⁶ Érdemes néhány hozzászólást idézni, hogy jobban átérezhessük a helyzet nehézségét. Réz felvetését Barlai Béla rendes tanár azért nem támogatta, mert a „mai rendkívüli helyzetben egy főiskolán sem fektetnek nagy súlyt a hallgatásra és megelégszenek azzal a főcélal, hogy a hallgató a vizsgáknak megfeleljen”. Szentistványi Gyula ellenben legalább a háromheti gyakorlat megtartását elengedhetetlennek tartja. Jankó Sándor kiemelte, hogy „a hallgatók a 3 hetes ciklusra különböző időkből jelentkeznek, azoknál a tanároknál, akiknek sok a hallgatójuk, ez a tanárookra nagy megterhelést jelent”. Tanácsülési jegyzőkönyv 1916. december 19. SOE KL 1.a. 11.

⁴⁷ Tanácsülési jegyzőkönyv, 1917. március 2. SOE KL 1.a. 11.

A tantárgyakat nemcsak lehallgatni kellett, hanem vizsgázni is belőlük. A bevonuló hallgatók nagyon sok esetben nem vizsgázhattak a katonai szolgálat miatt, mert a vizsgák vagy hadba vonulásuk előtt, vagy azután voltak esedékesek. A rendszabályok szerint az elmaradt vizsgák illetve az elmulasztott vizsgaidőszakok a tantárgy ismétlésével jártak volna. Ezért a főiskola tanácsa felhatalmazást kapott arra a felsőbb hatóságoktól, hogy minden hadbavonult hallgatónak bármikor vizsgaidőt biztosítsanak, ha az illető írásban bejelentette és igazolta a tényleges katonai szolgálatát.

Láthattuk, hogy az államvizsgára bocsátáshoz ekkoriban két évet kellett eltölteni tényleges szolgálatban, és csak utána jelentkezhetek vizsgaengedélyért, hogy annak sikeres letételével oklevelet nyerhessenek. A két év gyakorlati szolgálatnak igen nagy jelentőséget tulajdonítottak, ami a mérnöki hivatás gyakorlatias jellegét tekintve indokolt is. Különleges engedmény volt, hogy azoknak a hallgatóknak, akik katonai szolgálatuk miatt a főiskolát a már részletezett tanulmányi kedvezmények mellett sem végezheték volna el olyan időben, amennyi alatt bevonulásuk nélkül tehetők volna, elengedtek a gyakorlati szolgálatból (1917-ben legfeljebb 1 évet).⁴⁸

Mint látjuk, a főiskola felettes hatóságai is támogatták a katonahallgatókat, lehetőség szerint méltányolták a kéréseiket. Nem egyszer rendeleteikkel egyre több terhet tettek a tanárookra. A tanácsüléseken visszatérő téma volt az oktatás és a képzettség minőségének romlása, kimondták, hogy képtelenség a kurzusokat és a vizsgákat ilyen rövid idő alatt, egyszerre megtartani, segédtanuszemélyzet nélkül. Ennek ellenére megtették, amit tudtak.⁴⁹

A katonakurzusok tartása nem ért véget a háború végével. A frontról visszatérő hallgatók olyan mértékű elmaradásokat szenvedtek tanulmányaikban, ami még

⁴⁸ *Program, 1917.* 160–161.

⁴⁹ Például említjük: a főiskolai tanács 1918. április 29-ei ülésén a Pénzügyminisztérium 1918. évi 50 963. sz. rendeletét tárgyalták, amelyben a hatóság teljesítette „a katonahallgatók egy részének a május hóban megtartandó téli 3 hetes kurzusra vonatkozó kérelmét a tanács ezirányú javaslatával ellentétben és tekintet nélkül arra, hogy a folyamodók egy része a kérvényt jogosulatlanul írta alá. [...] Elrendelte továbbá a pót- és rendes vizsgák tartását, a tanulmányi kirándulásoktól azonban eltekintett.” Az elnöklő rektor, Kövesi Antal szinte kéréli kollégáit, hogy tartsanak ki: „tudja, hogy ezen intézkedés a kipróbált és az egész háború tartama alatt önfeláldozó emberfeletti munkát végző tanári karra újabb munkát és megterhelést jelent, de ismeri a tanácsot, hogy azért tőle telhetőleg a rendelkezéseknek eleget fog tenni, a kötelességet a megszokott lelkiismeretességgel a háttérben szorgalommal teljesíti. A mai viszonyok rendkívüli teljesítményeket követelnek mindenkitől, kitartásra buzdítja a tanács tagjait s kéri, hogy az ebből származó nehézségeket higgadtan mérlegeljék.” Az ülésen hosszas vita követi a rektor bejelentését, a tanárok szemmel láthatólag elkeseredettek, kimerültek. Az ülés végén fogalmazott határozatukban elhatározzák egy távirati felterjesztés küldését a Pénzügyminisztériumnak, amely szerint „a tanács előállható tanügyi akadályokért, a katonahallgatók hiányos kiképzéséért és a tanári kar veszélyeztetett munkaképességéért a felelősséget nem vállalhatja, mert segéduszemélyzet nincs.” SOE KL 1.a. 12.

évekig szükségessé tette a kompenzációt. Sok diák nem tudott rögtön visszatérni tanulmányaihoz, hadifogság, az ország szétszakadása, az átformálódó határok, a főiskola költözése és még számos más nehezítő körülmény miatt.⁵⁰ Ezért a háború utáni években is folyamatos, bár nem zökkenőmentes volt a katonakurzusok tartása. A tanári kar a Sopronba költözés után próbált visszatérni legalább az oktatás terén a „normál” kerékvágásba, ami az ideiglenes elhelyezés,⁵¹ a nehéz szállás- és étkeztetési körülmények között eleve nagy – sőt, szinte lehetetlen – kihívás volt. Ahogy a tanári kar kísérletet tett a pótfélévek megszüntetésére, a hallgatók lázadni kezdtek. Az 1920 tavaszán történt diáksztrájkot a jogvégzett Székely Pál bányamérnök hallgató írta le részletesen, aki az események aktív résztvevője is volt.⁵² Az emlékirat jól tükrözi a katonahallgatók lelkiállapotát, a megélt sérelmek okozta sebeket és a tanulni vágyásukat. Különösen elgondolkodtató egymás mellé tenni a végletekig kifáradt tanári kar tanácsuléseken elhangzó felszólalásait és a hallgatók elkéseregését. A kettő együtt mintegy látéletet ad arról, hogy a háború nemcsak fizikailag gyötört meg mindenkit, de lelkileg is kizsigerelte mind a frontszolgálatot teljesítetteket, mind a háterszágban kitartókat.⁵³ Végül folytatódtak a katonai kur-

⁵⁰ A főiskola kényszerű költözéséből jelentős tanulmányi kiesések eredtek: 1918 novembere és 1919 áprilisa között a tanári kar egyik fő szempontja az volt, hogy az oktatást mielőbb folytatni tudják.

⁵¹ A főiskola a Sopronba költözés után az ún. Károly laktanya épületsoportját kapta meg, ami csak szükségmegoldásként volt elfogadható. A végleges elhelyezés a soproni népszavazás után történt: meg a honvéd főreáliskola akkor üresen álló épületeiben. Vö: MASTALÍRNÉ, 2008. 52.

⁵² A sztrájk előzményeit és részleteit ehelyütt nem tárgyaljuk, a történet részletesen elolvashatók: IFJ. SARKADY Sándor: *A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök-hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948)*. Pilisecsaba, Pázmány Péter, 2015. PhD-disszertáció, kéziratban. 37–45. (A továbbiakban: IFJ. SARKADY, 2015.) – DR. SZÉKELY Pál: *A selmecbányai M. Kir. Bánya- És Erdőmérnöki Főiskola hallgatóinak sztrájkja Sopronban 1920 tavaszán*. In: GÁL, 2019. 136–141. (A továbbiakban: SZÉKELY, 2019.)

⁵³ „Egy már megtörtént súlyos és egy még tervezett súlyosabb újabb sérelem lehetősége nyugtalanította a nem régiben még agyondicsőített volt „hősöket”, az oly sokszor emlegetett „hálás nemzet” most már is mostoha gyermekét! A megtörtént sérelem az volt, hogy a katonai szolgálatot bárminő oknál fogva nem teljesítő egyének a háromhetes előadások hallgatására is jogosítottak voltak. Így nem egynek sikerült 2–3 év alatt oklevélhez jutnia és a gyakorlatilag máris körülmetélt csonka hazában megüresedő nagyon kevés hivatali helyet elharácsolnia azok elől, akik a háború után még újabb évekkel voltak tanulmányaik befejezéséig leláncolva. Az újabb sérelem pedig azzal fenyegetett, hogy az 1919/20-as tanév második félévét már rendes időhosszúságú tanterv, illetve tanítás alapján adják elő a volt katonahallgatók számára is! Egy-öt év háborús év után több-kevesebb lehallgatási és vizsgázási hátralékkal adós volt tiszteket és önkénteseket, nem is említve az akkor még fogságban sínylődő számosakat, mélységesen elkéseregítette a két érdekelt minisztérium és a tanári kar részéről tapasztalt teljes meg nem értés az ésszerű megoldás elől való elzárkózás a „nagyképű tudományosság” elefánttoronyába. A főiskolai ifjúság állítólagos szeretetében oly nagyon sütkérező, szerető tanárok bizony csak a maguk egyetemi tanárosságával törődtek.” Székely, 2019. 137. – „A főiskolai tanács azonban méltányosnak, jogosnak tartja, hogy katonai szolgálat

zusok,⁵⁴ és a felsőbb hatóságok rendeletileg pontosan meghatározták, kik vehetik igénybe ezeket a különleges, tanulmányokat gyorsító lehetőségeket.⁵⁵

Az 1920/21. tanévtől kezdve az államvizsga-rendszert felváltotta a szigorlati rend, két szigorlattal. Az új tanulmányi rendet előremenően vezették be, tehát a felsőbbévesek (így a katonahallgatók) még a „régí rend szerint” szerezhették meg oklevelüket.⁵⁶ A Selmecen kezdett, harcteret megjáró diákok végzésével egy korszak zárult le.

---

flytán nagyobb veszteséget szenvedő hallgatók, akiknek a múltban tartott kurzusokon nem volt még alkalmuk részt venni vagy veszteségeiket javarészt pótolni, és az érdemes szegény sorsú más ifjaknak, valamint a megszállott területről jövőknek is, anyagi támogatás nyújtassék, hogy a mai roppant nehéz megélhetési viszonyok mellett megkezdett pályájukat bevégezhessek.” Tanácsülési jegyzőkönyv, 1920. március 30. SOE KL 2.a. 1.

⁵⁴ Példa erre az ekkor már soproni főiskolán a Pénzügyminisztérium 50 212. XV. b. 1920. sz. rendeletével engedélyezett katonai kurzus, amelyre hallgatására összesen 165-en folyamodtak, közülük 25-en voltak hadifogságban. SOE KL 2.c. 41/1921.

⁵⁵ A Pénzügyminisztérium 160 211/1921. XV.b. rendeletében, a Földművelésügyi Minisztériummal egyetértésben szabályozta a katonahallgatók kedvezményeit, egyúttal megszabták, hogy azok tekinthetők katonahallgatónak, akik „1914. augusztus 1-től 1918. október 31-ig teljesítettek katonai szolgálatot”. SOE KL 2.c. 233/1922.

⁵⁶ *A magyar királyi Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola évkönyve az 1923/24. tanévről.* Sopron, Székely és társa, 1924. 4.

A SOPRONI FŐISKOLA FELKELŐ HALLGATÓI 1921-BEN

Jelen tanulmány elsősorban az 1921-es nyugat-magyarországi felkelésben múlhatatlan érdemeket szerzett, ezidáig sikerrel azonosított soproni főiskolás hallgatók névsorának összeállítására vállalkozik. Az ezen alapuló, az érintettek személyes adataival kiegészített adatbázisból kinyerhető, létszámukra és összetételükre vonatkozó információk segítségével pedig igyekszik olyan megállapításokat tenni, amelyek új megközelítést tesznek lehetővé a téma további kutatásához. Mivel a Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola felkelő hallgatóiról – ahogy a későbbiekben látni fogjuk – pontos és egyértelmű kimutatás eddig nem került elő, legfőképp az események után csak évekkel később, a résztvevők tollából megjelent művekre támaszkodhatunk. Ilyenek az 1921-ben erdőmérnök-hallgatóként a felkelésben részt vett ifj. Krug (későbbi nevén Missuray-Krúg) Lajos művei,¹ Maderspach Viktor nyomtatásban megjelent élményei,² valamint kortárs összefoglalók és újabban megjelent visszaemlékezések.³ Az ezekben szereplő információkat támasztják alá, pontosítják vagy egészítik ki a különböző soproni közgyűjteményekben – a Soproni Egyetem Központi Levéltárában, a Soproni Egyetem Erdészeti-, Faipari- és Földméréstörténeti Gyűjteményében (Erdészeti Múzeum), illetve a Soproni Múzeumban – őrzött, csekélyebb számban fennmaradt korabeli dokumentumok.

¹ IFJ. KRUG Lajos: *Tűzek a végeken. Selmectől – Sopronig*. 1. kiad. Sopron, vitéz Tóth Alajos, 1930. (A továbbiakban: IFJ. KRUG, 1930.) – „1921. A nyugatmagyarországi szabadságharc története” címmel szemelvényeit közli: *Emlékezés (1921–1931)*. Szerk. vitéz Tóth Alajos. Sopron, M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolai Ifjúsági Kör, 1932. (A továbbiakban: Tóth, 1932.) – MISSURAY-KRUG Lajos: *A nyugatmagyarországi felkelés*. 4. kiad. Sopron, Röttig-Romwalter, 1938. (A továbbiakban: MISSURAY-KRUG, 1938.)

² Maderspach Viktor „Élményeim a nyugat-magyarországi szabadságharcból” címmel megjelent visszaemlékezései 1926. január 1. és február 17. között, folytatásokban található meg a *Magyarország* c. lapban. Kötetbe szerkesztve megjelent: MADERSPACH Viktor: *Élményeim a nyugat-magyarországi szabadságharcból*. Budapest, Masszi, 2009. (A továbbiakban: MADERSPACH, 2009.)

³ Az utóbbira jó példa az az öregdiákok visszaemlékezéseit tartalmazó kötet, amely kiegészíti a fent felsorolt művekből ismert történeti eseményeket: *Selmeci – soproni diákélet. Visszaemlékezések*. Gyűjt., szerk., az újraközléseket előkész. GÁL Péter József alias KVHZY. Sopron, Soproni Egyetem, 2019. (A továbbiakban: GÁL, 2019.)

A vizsgált időszak és a felkelő hallgatók létszámának kérdései

A kutatás időhatárait 1921. augusztus 21. és október 21. között jelöltük ki. A két dátum azért kiemelten fontos vizsgálódásunk szempontjából, mert a főiskolás hallgatók augusztus 21-ével kezdték meg fegyveres ellenállásuk szervezését a nyugat-magyarországi területsáv biztos átadásának tudatában a határon át benyomulni készülő osztrák erőkkel szemben. A küzdelmeik csúcspontját jelentő második ág-falvi csata után, a hallgatók által birtokba vett területen rendfenntartó feladatokká alakult tevékenységük, ami október 21-én zárult le, amikor IV. Károly király második visszatérési kísérletéhez csatlakozva – egy egészen más fejezetet nyitva sokuk történetében – többségük felesküdt az uralkodóra, s ezzel véget ért felkelői szerepük.

A megjelölt időszakból azonban számos ellentmondó információval rendelkezünk a hallgatókkal történekkal kapcsolatosan. Emellett a Sopronban, illetve később a megszállt területen tartózkodók létszámát tekintve is egyelőre bizonytalanok vagyunk. A példákat ezekre az esetekre a következőkben tárgyaljuk:

1921. augusztus 21-én az Ifjúsági Kör már titkos tanácskozásokat folytatott a hallgatóság következő időszakban betöltendő szerepéről, a fegyveres ellenállás megszervezéséről.⁴ Ezt követően a Kör néhány tagja megcímezte, majd postára adta az elnökség több száz úgynevezett „behívóját” az ország számos pontján nyári szabadságukat töltő hallgatók részére. A felhívás hatására pedig megkezdődött a hallgatók visszautazása a főiskolára.⁵ Hogy ekkor hány hallgató tartózkodott Sopronban, illetve hogy a „behívóból”⁶ hány példányt küldtek ki, nem tudjuk pontosan. Mindenesetre a mozgósítás annyira sikeres volt, hogy körülbelül két hét múlva újabb levelezőlapokat⁷ adott postára az Ifjúsági Kör, amelyek szerint a létszám – nem tudjuk, hogy pontosan mennyire gondoltak ekkor – betelt. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy az Ifjúsági Kör pontos nyilvántartást vezethetett az elpostázott értesítőkről, így arról is, kik és hányan érkeztek ekkor Sopronba. Ilyen lista azonban eddig nem került elő.⁸

⁴ A tanulmányaikat még Selmezbányán megkezdő hallgatók nagy része 1921-re katonaviselt, az első világháború különböző frontjait megjárt, megfelelő ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkező, fegyverforgatásban jártas fiatalember volt. Honvédelmi feladatokat az 1919-től már Sopronban beiratkozott újabb hallgatók is elláttak.

⁵ IFJ. KRUG, 1930. 33. – TÓTH, 1932. 86. – MISSURAY-KRUG, 1938. 74.

⁶ Soproni Egyetem Erdészeti-, Faipari- és Földméréstörténeti Gyűjtemény (Erdészeti Múzeum, a továbbiakban: SOE EM) 07808/1.

⁷ SOE EM 07808/2.

⁸ A levelezőlapokról részletes leírást ad és fotókat is közöl IFJ. SARKADY Sándor: Történeti adalékok a soproni főiskolások részvételéhez a nyugat-magyarországi felkelésben (Forrásközlés). *Soproni*

A dokumentumokkal immár kiválóan alátámasztható mozgósítási folyamattal némileg szemben áll egy, a Villani Frigyes⁹ által szerkesztett és 1923-ban megjelent bizalmas jelentésben foglalt állítás. Igaz, hogy a báró már a decemberi népszavazással összefüggésben említi a hallgatók soproni jelenlétét, információt közöl az ifjúság behívásának egyik lehetséges módjáról és annak – amennyiben itt az őszi felkelésben részt vettek számára is gondolunk, sejthetően túlzó – létszámáról: „A magyar katonaságnak és csendőrségnek december 10-én illetve 12-én történt kivonulása és a rendőrségnek entente tisztok parancsnoksága alá való helyezése után, az osztrák propaganda elnyomására állami karhatalmi szervek nem álltak rendelkezésre. Úgy a defenzív, mint az offenzív akciót tehát társadalmi úton kellett megszervezni. E célra elsősorban felhasználhatók voltak a bányászati és erdészeti főiskola hallgatói, mintegy 300 lelkes fiatalember, kiket jelentéstartó a Miniszterelnök Úrtól [ti. gróf Bethlen Istvántól] nyert felhatalmazás alapján a főiskolai rektor útján, még jóval a tanév kezdete előtt¹⁰ behívatott, hogy szükség esetén kéznél legyenek.”¹¹

1925-ben megjelent összefoglaló írásában Träger Ernő¹² még sarkosabban fogalmazta meg a hallgatók 1921-es augusztus végi soproni jelenlétét, amely szintén szembeállítható az Ifjúsági Kör dokumentált behívásával: „A főiskolások legnagyobb része el sem ment nyári vakációra. Ők nem akarnak elmenni, hogy aztán esetleg vissza se jöhessenek. Ők itt maradnak és megvédik a helyüket.”¹³ Az érzelemdús írással kapcsolatban azonban ajánlatos forráskritikával élnünk – az itt hivatkozott oldalon például több tárgyi tévedés is felfedezhető.

Szemle, 2022/1. (A továbbiakban: IFJ. SARKADY, 2022.) 92–95.

⁹ báró dr. Villani Frigyes a magyar kir. kormány képviselője volt a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottságnál 1920 márciusa és 1921 szeptembere között, majd a magyar–osztrák határmegállapító bizottság magyar delegációjának vezetője 1921 októbere és 1922 januárja között.

¹⁰ Az Ausztriának ítélt terület tervezett átadása, Sopron kiürítése és a kirobbant nyugat-magyarországi felkelés miatt, a bizonytalan helyzet kellően megnyugtató rendeződéséig az 1921/1922-es tanév eleve jelentős késéssel indulhatott csak el. A téli szemeszterre történő beiratkozást a rektorátus 1921. október 24. és 29. közé tűzte ki. Végül az előadások hivatalosan november 28-án kezdődhettek órarend szerinti időben, az ekkor már a népszavazás lázában égő Sopronban (a további késedelemhez hozzájárulhatott a IV. Károly visszatérési kísérletét követő bonyodalmas időszak, ami a hallgatókat nagy számban érintette). Soproni Egyetem Központi Levéltár (a továbbiakban: SOE KL) 2.c. Soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola Rektori Hivatalának iratai. Iktatott iratok. 1342/1921, 1504/1921. Kérdésként merülhet fel, hogy itt Villani az eredeti (nyár végi, őszi eleji) dátumra, vagy a kialakult helyzet szülte szükségdátumokra gondolt-e. Kutatásunk szempontjából ebben az esetben alighanem lényegtelen különbséget tenni.

¹¹ *Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar-osztrák határ megállapításáról*. Szerk. BÁRÓ VILLANI Frigyes dr. Sopron, Székely és Társa Könyvnyomdája, 1923. 25–26.

¹² dr. Träger Ernő min. osztálytanácsos, a magyar–osztrák határmegállapító bizottság titkára.

¹³ DR. TRÁGER Ernő: A soproni népszavazás. A szomorúság, bizakodás és hűség napjaiból. In: *Sopron. Civitas Fidelissima*. Szerk. DR. THIRRING Gusztáv. Sopron, Sopronmegyei Kör, 1925. 82.

1921. augusztus 28-án 3 oszlopban, illetve irányban elindult az a körülbelül 120 felkelő, akik az első ágfalvi összecsapás során megállásra kényszerítették a Sopront elfoglalni érkező osztrák csendőregységeket. A támadás jobbszárnyán, Kaszala Károly 40 fős egységében, amelynek feladata volt Cinfalvánál megállítani az osztrák előrenyomulást, ugyan kis létszámban, de ott találjuk a soproni főiskolásokat is. Maderspach Viktor szerint a cinfalvi cukorgyárnál történt az összecsapás Kaszalák és az osztrákok között. Legénysége szinte kivétel nélkül cserbenhagyta, s csak 4 főiskolai hallgató nem tágitott mellőle. Velük tartotta állásait mindaddig, amíg Ostenburg-Moravek Gyula csendőrei fel nem váltották őket.¹⁴

Szeptember 4-én a főiskola tanácsa egy emlékiratot adott ki, amely a főiskola sürgős és az oktatás zavartalan folytatását biztosító elhelyezése tárgyában íródott az illetékes pénzügy-, földművelésügyi és honvédelmi miniszter részére, illetve amit Horthy Miklós kormányzónak is címeztek. A memorandumban utalást találhatunk az akkor néhány napja kirobbant felkelésben részt vevő hallgatóság létszámára is, a következőképpen: „[...] a főiskolai ifjúságnak körülbelül harmadrésze az átcsatolással kapcsolatos izgalmak között a rend fenntartásában tevékeny részt vesz.” A dokumentum fennmaradt fogalmazványában egy másik helyen, ceruzával áthúzva a következő olvasható: „[...] maga a főiskolai ifjúság is az önkéntes területvédő alakulatokban körülbelül 100 emberrel van képviselve.” Az előbb idézett mondat második felét is megváltoztatták, szintén ceruzás áthúzás alatt olvasható: „[...] a főiskolai ifjúságnak körülbelül harmadrésze ma is a Nyugatmagyarország védelmére alakult fölkelő csapatok kötelékében hazánk területi épségeért harcol.”¹⁵ Az 1920/1921-es tanévben a főiskola két, erdőmérnöki, illetve bányamérnöki szakosztályán összesen 480 hallgató folytatta tanulmányait.¹⁶ Ha ennek a harmadát vesszük, 160 fős létszámot kapunk az emlékirat fogalmazványában kihúzott konkrét 100 fős állítás helyett. Hozzá kell tennünk, hogy az éppen zajló események közepette a főiskolai tanács sem lehetett teljes mértékig tisztában a pontos felkelői létszámadatokkal; erre utalhatnak a minden esetben leírt „körülbelül” kifejezések.

¹⁴ MADERSPACH, 2009. 43, 61–62.

¹⁵ SOE KL 2.c. 1210/1921.

¹⁶ *A m. kir. kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Budapest, Athenaeum, 1926. (A továbbiakban: *Statisztikai évkönyv*, 1926.) 202–203. Az 1920/1921-es tanév adatai a relevánsak számunkra, hiszen a vizsgált időszakban még nem kezdődött meg az 1921/1922-es tanév.

Augusztus végén és szeptember elején az immár Ostenburg-felkelő hallgatók¹⁷ nappal egyenruhás fegyvergyakorlaton vettek részt, éjjel pedig civil kabátban, kalapban, puskával és kézigránáttal felszerelve indultak portyázni, kikerülve az osztrák járőröket. Ezek a vállalkozások a Sopron környéki megszállt településeken kialakított osztrák csendőrállomások nyugtalanítását jelentették. A felkelők ilyen alkalmakkor a település irányába tüzet nyitottak, majd míg az osztrákok riadóztattak, felfejlődtek és viszonozták a tüzet, addigra a „támadók” a sötétben már el is vonultak a helyszínről. Szeptember 4-én éjjel ezzel a módszerrel egy 18 tagú főiskolás osztag Kismartont és Kishöflányt lövette, majd másnap Lajtaújfalu és Kelénpatak, 6-án Szentmargitbánya következett.¹⁸

Jelenleg kizárólag Krug Lajostól ismerjük azt az állítást, miszerint a szeptember 5-i kirchschlagi ütközetben a gazdászkülönítmények tagjaiként 3 erdőmérnök-hallgató is részt vett.¹⁹ Krug ebben az esetben a hallgatók neveit közölte ugyan, a véres összecsapásban betöltött szerepükről azonban egyelőre nem rendelkezünk további információval.

A szeptember 8-án, a kora reggeli órákban lezajlott, véres veszteségekkel járó²⁰ második ágfalvi összecsapás során a mintegy 100 főt számláló felkelők négyszeres osztrák túlerőt futamítottak meg.²¹ Még szeptember 7-én este, a rajbeosztás során a vállalkozásra készülők parancsnokai a felkelőket 3 rajba osztották, amelyek közül az első és második raj szinte kizárólag főiskolásokból állt.²² Ha megnézzük ezeket a számadatokat, láthatjuk, hogy azok szinte pontosan megegyeznek azzal a későbbi megállapítással, miszerint az ágfalvi összecsapásban „mintegy 62, majdnem tisztán selmeci főiskolás” vett részt.²³

¹⁷ Augusztus 29-én a hallgatók – a főiskolának akkoriban otthont adó Károly laktanyában összegyűlt Héjjas-felkelőkkel kialakult nézeteltérésük miatt – tisztiszázad formájában csatlakoztak az Ostenburg-vezette 2. csendőr-tartalékszázalajhoz, az V. tisztiszázadként. Az elsősorban főiskolai és egyetemi hallgatókból álló alakulat élére Maderspach Viktor százados került. Ld. IFJ. KRUG, 1930. 53–55. – MADERSPACH, 2009. 64.

¹⁸ IFJ. KRUG, 1930. 55–56.

¹⁹ Uő. 58.

²⁰ Magyar részről két súlyos sebesült mellett a helyszínen hősi halált halt két soproni főiskolás: Machatsek Gyula erdőmérnök-hallgató, tartalékos hadapródörmmester és Szechányi Elemér bányamérnök-hallgató, tartalékos alhadnagy. Az események harmadik halálos áldozata Pehm Ferenc szombathelyi tisztviselő volt, aki önkéntes évét töltötte az Ostenburg-zászlóaljnál. A két hallgató részletes életrajzát ld. IFJ. SARKADY Sándor: *A selmecbányai főiskola hősi halott hallgatói (1914–1921)*. Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem, 2014. 128–131, 176–178.

²¹ BOTLIK József: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921*. 2. jav. kiad. Vasszilvágy, Magyar Nyugat, 2012. 195–196.

²² IFJ. KRUG, 1930. 62–63.

²³ SZITA Dezső: A Felvidéket meg lehetett volna védelmezni a csehek ellen. *Nemzeti Ujság*, 1931. április 5. X. Bár jelenlegi vizsgálódásunk szempontjából irreleváns adat, azonban meg kell jegyez-

Az ágfalvi csata – ami tehát végképp megmentette Sopront az elcsatolástól – következményeként, illetve az osztrák csendőrök megfutamodásának és harci kedvetlenségének hatására szeptember 9-én Johann Schober kancellár elrendelte az addig megszállt terület feladását és a határőri szolgálat történelmi határon való újbóli felvételét. Miután Prónay Pál ténylegesen átvette a felkelők feletti főparancsnokságot, az ellenőrzésre váró területen megalakultak a felkelőhadseregek. Az V. számot a főiskolásokat is magába foglaló, Nagymarton és Kismarton térségében működő, Prónay szerint 400–500 fős hadsereg kapta, ami egyébként csak a Lajtabánság október 4-i kikiáltása után ismerte el a felkelővezért főparancsnokának.²⁴ A szakirodalom általában Héjjas Jenő megállapításait vette át, aki szerint a felkelők 3500–4000 fős létszámából (ezt látszik megerősíteni az a vélemény, amely az 5000 főt már túlzónak tartotta²⁵) egy sereget 650–1000 fő alkotott. A további összehasonlítást lehetővé téve itt közöljük ennek kisebb egységeit: a csoport 160–250 főből, a szakasz 40–60 főből, a csapat 10–15 főből, míg az őrs (táborőrsök és járőrök) 3–4 főből álltak.²⁶ Meg kell jegyezzük továbbá azt is, hogy a felkelés idején az ellenfél megtévesztése érdekében a felkelők titkos jelkulcsot, a tízes szorzószámot, illetve osztószámot használtak létszámuk említésekor. Céljuk ezzel az volt, hogy mindig a sokaság látszatát keltsék.²⁷ Mivel azonban jelen kutatásunkhoz kizárólag később feljegyzett adatokat használtunk, a közölt számok tekintetében a jelkulcs alkalmazásával nem kell számolnunk. Viszont arról, hogy az V. felkelőhadsereg pontosan hány felkelőt számlált, illetve ezen belül hány hallgató teljesített szolgálatot az ellenőrzésük alatt álló területen, jelenleg nem rendelkezünk információval.

A további szeptemberi és októberi napok a rend és a közbiztonság fenntartásával teltek az V. Felkelőhadsereg ellenőrzése alatt tartott zónában. Szeptember 16-án és 17-én két járőrben a teljes tisztiszázad végigjárta a területet. A járőrök „Polgárőrség – Bürgerwehr” feliratú karszalagot viseltek, mivel céljuk a községekben a helyi lakosokból álló polgárőrség megszervezése volt. Az ehhez az akcióhoz szükséges 80 darab karszalagból – amiket Krug Lajos húgai készítettek – pontos számadatot kapunk a soproni főiskolásokat is magába foglaló tisztiszázad akkori létszámáról, amihez a későbbiekben is „mind nagyobb csoportban” érkeztek hallgatók szolgálattételre.

---

zük, hogy az egykori erdőmérnök-hallgató cikkében – minden bizonnyal túlzó – 900 fős, Ágfalván állomásozó osztrák csendőrállományt említ.

²⁴ FOGARASSY László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története III. *Soproni Szemle*, 1972/2. 118, 121–122.

²⁵ MISSURAY-KRÜG, 1938. 190.

²⁶ HÉJJAS Jenő dr.: *A nyugat-magyarországi felkelés. Kecskemétiak az 1921. évi nyugat-magyarországi harcokban*. Budapest, Magyar Ház, 2006. 66.

²⁷ MISSURAY-KRÜG, 1938. 195.

A járőrszolgálatok szeptember 24-ig tartottak. Ezen a napon az V. Felkelőhadserg parancsnokságát Maderspach Viktor századostól Gebhardt Pál százados vette át. A törzsszakasz a nagymartoni Posta Szállóban rendezkedett be. Az V. Felkelőhadserg szervezetének kiépülésével szeptember végére Nagymarton és Kismarton vidékét sikerült megszállni. Felkelőrajok állomásoztak Fraknó várában, Ruszton, Szentmargitbányán, Fertőféhéregyházán, Tormafalun, Pecsényéden, Rétfalun, Siklósdon és Savanyúkúton; több helyütt soproni főiskolások parancsnoksága alatt. A környező településeken járőrök tartották fenn a rendet. Külön csoport járta a falvakat, akik élelmiszer- és lőszerutánpótlást szállítottak a felkelőrajoknak, propaganda iratokat helyeztek ki, hírszolgálatot láttak el.²⁸

A napok egyformán és csendesen teltek egészen október 12-ig. Ezt követően is csupán néhányszor került sor érintkezésre a felkelők és az osztrák fél között. Október 15-én azonban Héjjas Iván csapatainak déli irányba történő előrenyomulásáról kapott jelentést a nagymartoni hadsereg-főparancsnokság. Ennek következtében elfogták a fertőféhéregyházai, ruszti és szentmargitbányai őrsöket, s vélhetően Kismartont akarták elfoglalni. Hogy ekkor fegyveres összecsapás alakult volna ki a felkelő egységek között, arról nem tudunk. 72 órás szigorú szolgálat után október 19-én reggel Kismartonból és környékéről a felkelők visszavonultak Nagymartonba, ugyanekkor őrsüket is visszavonták. Végül október 20-ról 21-re virradó éjjel, az este beérkezett parancs értelmében zárt menetben a felkelőhadserg elindult Sopronba. Ide köthetők Krug Lajos szavai, amelyek vizsgálódásunk időhatárát is kijelölték: „Ezzel felkelői szereplésünk véget is ért.” A 48-as laktanyába 21-én, a hajnali órákban érkeztek. A hallgatók a napiparancsból szereztek tudomást IV. Károly második visszatéréséről, valamint arról, hogy 15 fővel testőrséget alakítanak a király közvetlen védelmére. A hallgatókból álló tisztiszálad egy része ekkor leszerelt (Maderspach Viktor szerint a soproniak kérték elbocsátásukat, mondván: „Ők csak a város megvédésére irányuló szolgálatra vállalkoztak.”²⁹), amivel a főiskolás hallgatók felkelői tevékenysége ténylegesen véget ért. A többiek délután a soproni helyőrséggel együtt felesküdték a királyra.³⁰ Ők, illetve a közülük kivezényelt 15 testőrtiszt pedig egészen Budaörsig, majd Tatáig követte IV. Károlyt és Zita királynét.

²⁸ IFJ. KRUG, 1930. 93–100.

²⁹ MADERSPACH, 2009. 155.

³⁰ IFJ. KRUG, 1930. 103–110.

A felkelő hallgatók azonosítását és névsorának összeállítását segítő források

Ahogy azt a jelen tanulmány bevezetőjében említettük, egyelőre nem ismerünk olyan pontos és egyértelmű listát vagy kimutatást, ami a Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola nyugat-magyarországi felkelésben részt vett összes hallgatóját számba venné. Azonban nem is szabad ragaszkodnunk kizárólag az írott forrásokhoz, hogy valamely hallgató felkelésben való részvételére bizonyítékot találjunk.

A Soproni Múzeum Helytörténeti kéziratárában őriznek egy ceruzarajzot, amely az V. Felkelőhadserg parancsnokát, Gebhardt Pált ábrázolja. A Nagymartonban 1921. október 1-jén alkotott portrét Bartha Lajos erdőmérnök-hallgató készítette.³¹ Arról egyelőre nem rendelkezünk információval, hogy milyen szerepet játszott Bartha Lajos a felkelésben, de ahogy bebizonyosodott nagymartoni tartózkodása, azzal felírhatjuk nevét a felkelő hallgatók sorába.

A Soproni Egyetem Központi Levéltárában kifejezetten a felkelés területéről származó, az V. Felkelőhadserg tevékenkedése során keletkezett iratok közül jelenleg egyet ismerünk: Hock János erdőmérnök-hallgató igazolványát, amely azt hivatott igazolni, hogy egyéves önkéntes vadászként a felkelőparancsnokságnál teljesített szolgálatot. Az irat érdekessége, hogy a Nagymartonban, 1921. október 15-én kiállított dokumentumon a szintén erdőmérnök-hallgató Gyarmathy Endre főhadnagy aláírása szerepel.³² Ő ekkor a hadserg parancsnok-helyettesének, Székely Elemér bányamérnök-hallgató főhadnagynak a segédtisztje volt.³³

Az egyetemi levéltárban azonban az előbbi unikális dokumentum mellett találhatóak olyan névjegyzékek, amelyek egy másik ügy kapcsán keletkeztek, mégis alapul szolgálhatnak egy rekonstruált felkelői névsor, majd az alapján egy személyes adatokkal kiegészített adatbázis összeállításához. A főiskolai tanács 1921. november 25-i ülésén határozott arról, hogy a hallgatóság vizsgáztatások ügyében beadott kérésére a felettes minisztériumokhoz javaslatot küld. Ez alapján egyebek mellett a katonahallgatók, akik 1914. augusztus 1. és 1918. október 31. között igazoltan telje-

³¹ Soproni Múzeum Helytörténeti kéziratár (A továbbiakban: SOM K.) 80.435.2. A képet ld. Tóth Imre – Ifj. SARKADY Sándor: *Népszavazás képekben. Plakátok, rölapok, rajzok, karikatúrák a nyugat-magyarországi kérdésről*. Sopron, Soproni Múzeum, 2021. 74.

³² SOE KL 2.c. 1591/1921. Az igazolvány fotóját közli: Ifj. SARKADY Sándor: A hallgatók szerepe a nyugat-magyarországi felkelésben és az azt követő eseményekben. *Soproni Szemle*, 2019/3. (A továbbiakban: Ifj. SARKADY, 2019.) 316.

³³ Ifj. KRUG, 1930. 97.

síttettek szolgálatot, kedvezőbb módon vizsgálhattak.³⁴ A javaslatot annak elfogadása előtt, november 24-én a főiskola szakosztályfőnökei együttesen tárgyalták és véleményezték. Az értekezletükről fennmaradt szövegvázat érdekessége, hogy abban a katonahallgatók leírása mellett eredetileg még szerepelt az ezidáig tisztázatlan jelentéssel bíró „felvidéki akcióban vagy a nyugatmagyarországi felkelési mozgalomban” [sic!] részt vettek kitétele is, amit a szakosztályfőnökök kihúztak, így az a tanácsülésen elfogadott és a minisztériumokhoz felterjesztett szövegvariánsban sem kapott helyet.³⁵ A Pénzügyminisztérium a Földművelésügyi Minisztériummal egyetértésben 1922. február 8-án a 160211/XV.b./1921. számú rendeletével járult hozzá a javaslatához, aminek hirdetménye február 16-án jelent meg a főiskolán.³⁶ Erre válaszul, március 11-én az érintett hallgatók azzal a kérvénnyel fordultak a főiskola tanácsához, hogy a minisztériumi rendeletben is megerősített, 1914 és 1918 közötti időszak mellett az 1920-as felvidéki, illetve az 1921-es nyugat-magyarországi felkelésekben részt vett és tevékenységüket igazolni tudó hallgatókat is katonahallgatóknak nyilvánítsák. Mint azt megfogalmazták: „Kérésünket az a körülmény tette szükségessé, hogy egyes tanszékek tanár urai úgy értelmezik a Pénzügyminisztérium [...] rendeletének 2. pontját, hogy katonahallgatóknak csak azok tekinthetők, akik 1914. aug. 1. – 1918. okt. 31-e között már mint beiratkozott főiskolai hallgatók teljesítettek katonai szolgálatot. Azokra a hallgatókra pedig, akik a fent említett időközben katonai szolgálatot teljesítettek, de akkor még nem voltak főiskolai hallgatók, valamint azokra, akik a felvidéki vagy nyugatmagyarországi felkelésben részt vettek, a vizsgázási kedvezmények csak az 1921/22. évi téli szemeszter szorgalmi idejére vonatkoztak. [...] hivatkozunk arra, hogy az 1922. február 16-án kifüggesztett hirdetmény ilyen megkülönböztetést nem tesz, és a rektor úr az ifj. Kör elnökének kijelentette, hogy a felvidéki és nyugatmagyarországi felkelők is katonahallgatóknak tekintetnek.” Érdekes az az érvelés is, amellyel kérésüket a hallgatók lezárták: „Ha a Tek. Tanács nem a hirdetményben közölt álláspontra helyezkednék, az ifjúság nagy része a hirdetmény által félre lenne vezetve s minden későbbi hazafias önkéntes vállalkozástól elriadna.”³⁷ A tanács aznap tartott rendes ülésén a grémium végül felkérte az Ifjúsági Kör elnökségét egy olyan névjegyzék összeállítására, amely a tárgyalt világháborús időszak katonahallgatói mellett a „felkelési akcióban” [sic!] részt vettek neveit is tartalmazza. Kimondták, hogy a jegyzék felülvizsgálata után az abban

³⁴ A javaslatot tartalmazó, a főiskolán kiadott hirdetmény szövegét ld. IFJ. SARKADY Sándor: *A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök-hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948)*. Sopron, Soproni Egyetem, 2017. (A továbbiakban: IFJ. SARKADY, 2017.) 83, 282. sz. lábjegyzet.

³⁵ SOE KL 2.c. 1492/1921.

³⁶ SOE KL 2.c. 233/1922.

³⁷ SOE KL 2.c. 371/1922.

foglaltak katonahallgatóknak lesznek minősítve, továbbá szükség esetén a rektori iroda által igazolva lesznek.³⁸

A főiskolai tanács felkérését követően, 1922 márciusa és májusa között összesen 3 névjegyzék készült, ugyanazon iktatószám alá rendezve. Az első március 31-i dátummal az Ifjúsági Kör összeállítását tartalmazza „Névsora azon hallgatóknak, akik ~~részben a felvidéki akcióban~~ ~~részben pedig~~ a nyugatmagyarországi akcióban részt vettek” címmel. Az áthúzott rész magyarázatát is feljegyezte az összeállító: „A felvidéki akcióban résztvevő főiskolai hallgatók teljes névsorát közölni nem lehetett, mivel Mika József vkmh. [vaskohómérnök-hallgató] jelenleg nem tartózkodik Sopronban s a hivatalos, megbízható lista nála van.” A névjegyzék így 45 nevet tartalmaz (az előbbi mondatból logikusan következne, hogy kizárólag nyugat-magyarországi felkelőket), mellette további 7 hallgató nevét, akiket az összeállító egy újabb tisztázatlan fogalom, a délvidéki akció oszlopába sorolt (mint az később kiderült, köztük is voltak olyanok, akik a nyugat-magyarországi eseményekben részt vettek). Az április 28-i keltezésű második listát „Névjegyzék a katonai és felkelő szolgálatot tett hallgatókról” címmel szintén az Ifjúsági Kör állította össze. A rektorátus által jóváhagyott, beszúrásokkal és áthúzásokkal együtt összesen 282 nevet tartalmazó listán több hallgató szakját is feltüntették, illetve külön oszlopba jegyezték fel az adott hallgató listázásának okát (például „kat. hallg.”, „felk.”, „felv. akció”), tehát ez a legtöbb információt, s egyben a legtöbb nevet is tartalmazó jegyzék, ami a rendelkezésünkre áll. A rektorátus ezt a listát letisztázva, a szakok feltüntetésének elhagyásával és a „Jegyzet” oszlop mondhatni üresen hagyásával (csupán a „felk.” és a „felv. akt.” rövidítések maradtak meg néhány helyen) adta ki és sokszorosította a „Névjegyzék a katonai és felkelő szolgálatot teljesített hallgatókról” című, 276 nevet tartalmazó listát május 4-én.³⁹

Az Ifjúsági Kör ezt követően még 3 pótjegyzéket terjesztett be a főiskolai tanácsnak a katonahallgatók névjegyzékének bővítése céljából. Az első 1922. június 28-án azoknak a neveivel (megjegyzések és egyéb információk nélkül), akik katonai igazolványukat bemutatták, és az eredeti névsor összeállítása idején vagy nem tartózkodtak Sopronban, vagy betegség és egyéb hátráltató körülmény miatt jelentkezni nem tudtak. A 23 nevet tartalmazó listán 3 név áthúzásra került. Emellett fontos megjegyeznünk, hogy a dokumentum nem tesz említést felkelésről vagy felkelőkről. A rektorátus által augusztus 31-én kiadott és sokszorosított lista azonban a „Pót-névjegyzék a katonai és felkelő szolgálatot teljesítő hallgatókról” címmel jelent meg 20

³⁸ SOE KL 2.a. Soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola Rektori Hivatalának iratai. Tanácsulési jegyzőkönyvek. 1922. március 11-i rendes tanácsülés, 10. napirendi pont.

³⁹ SOE KL 2.c. 371/1922. A listákról szóló korábbi említéseket ld.: IFJ. SARKADY, 2017. 88, 298. sz. lábjegyzet. – IFJ. SARKADY, 2019. 316, 12. sz. lábjegyzet.

névvel, a felterjesztésben szereplő áthúzottak nélkül.⁴⁰ Az október 14-én kelt második lista az új tanévre való beiratkozásnál tényleges katonai szolgálatukat igazolt 16 hallgató nevét tartalmazza, szakuk megjelölésével. Az ugyanazon a napon kiállított és sokszorosított kiadmány „Pótnévjegyzék az úgynevezett katonahallgatókról” címmel (elhagyva a felkelő hallgató kifejezést), változatlan tartalommal jelent meg.⁴¹ A harmadik pótnévjegyzék 3, az Ifjúsági Kör választmányának katonai és felkelő szolgálatot tanúsító okmányaikat bemutató hallgató nevével készült el november 12-én. A rektorátus által november 18-án megjelentetett kiadmány ugyanezeket a kifejezéseket használja.⁴²

Áttekintve ezeket a névjegyzékeket, be kell lássuk, hogy a felkelő hallgatókat tartalmazó összeállításunk egyelőre biztosan nem lehet teljes. Bár a fent tárgyalt listák az általunk vizsgált események után rövid idővel keletkeztek, azok szerkesztési logikája, valamint információszegénysége miatt kiindulásként csupán két listára, az 1922. április 28-i, illetve a május 4-i névjegyzékek felkelőket megjelölő konkrétumaira támaszkodhatunk. Emellett fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a névjegyzékekbe – értelemszerűen – már nem kerülhettek be a szeptember 8-i ágfalvi csatában elesett hallgatók, akikkel névsorunk így tovább bővül.

Keletkezési dátum nélkül, a Soproni Múzeum gyűjteményéből ismerünk egy további névsort, amely a vitéz Endre László pinkafői parancsnoksága alatt szolgált felkelőket tartalmazza. Az összesen 142 név között 3 soproni főiskolással találkozunk: Galambos József tartalékos hadnagy, erdőmérnök-hallgatóval, Steinhöfer József hadapródjelölt tűzmester, vaskohómérnök-hallgatóval, valamint az egyéves önkéntes Uher József erdőmérnök-hallgatóval.⁴³ Hogy ők mikor és hogyan kerültek ehhez a felkelőcsoporthoz – egyetértve ifj. Sarkady Sándor megállapításával –, még az elkövetkező időszak kutatásainak tárgya lehet. Mindenesetre érdekes az a párhuzam is, amely az Endre László csoportjában küzdő hallgatók és ifj. Krug Lajos kirchschlagi összecsapásra vonatkozó utalása (lásd a jelen tanulmány első fejezetét) között felfedezhető: az imént felsorolt 3 hallgató közül 2 erdőmérnök-hallgatót – Galambos Józsefet és Uher Józsefet – nevez meg név szerint Krug, T. Árpád (feltételezhetően Tuider Árpád erdőmérnök-hallgató) mellett mint az ütközet résztvevőit.⁴⁴

⁴⁰ SOE KL 2.c. 964/1922.

⁴¹ SOE KL 2.c. 1715/1922. A kiadmány csak egy később készült fénymásolat formájában található meg a SOE KL dokumentációs gyűjteményében.

⁴² SOE KL 2.c. 1950/1922. Az irat SOE KL dokumentációs gyűjteményében található későbbi fénymásolatán még 1 utólagosan felvezetett katonahallgató neve olvasható, 1924-ből.

⁴³ SOM K.2018.8.2. A listára először ifj. Sarkady Sándor hívta el a figyelmet, ld. IFJ. SARKADY, 2022. 94–96.

⁴⁴ IFJ. KRUG, 1930. 58.

A felkelésben részt vett további hallgatók neveinek megismeréséért – az 1921. augusztus 21. és október 21. közötti időszakra tekintve – a kortársak már jól ismert, fent hivatkozott írásaihoz kell fordulnunk. Időrendben Maderspach Viktor visszaemlékezései a legkorábbiak,⁴⁵ majd ezt ifj. Krug Lajos,⁴⁶ illetve később Missuray-Krüg Lajos néven írt⁴⁷ egy-egy alpműve követi. Az ezekből kinyert neveket egyeztetve a fent ismertetett jegyzékekkel, megkapunk egy jelenleg 63 hallgatót magába foglaló listát, amin tehát azok szerepelnek, akik a vizsgált időszakban bizonyítottan felkelői szolgálatot teljesítettek. A listát a Soproni Egyetem Központi Levéltárában őrzött hallgatói főkönyvek⁴⁸ kutatásunkhoz legszorosabban kapcsolódó személyes adataival történő kiegészítésével, az azokban rögzített névalakok használatával adatbázis-szerű táblázatot kapunk.

A soproni főiskola azonosított felkelő hallgatói

Ssz.	Név	Szak ⁴⁹	Születési hely ⁵⁰	Vallás
1.	Ács István	bm.	Ozora	?
2.	Ajtay László	em.	Zöldes	ev.
3.	Bartha Lajos	em.	Naszód	ref.
4.	Baumerth Ede Pál	vkm.	Selmecbánya	?
5.	Berzéthy Pál	bm.	Rákospálya	r.k.
6.	Biczó Rezső	em.	Beremend	ref.
7.	Blaskovics Géza Viktor Gábor	em.	Újszöny	?
8.	Bokor Rudolf [Rezső]	em.	Sopron	r.k.
9.	Bucska Hugó	em.	Fogarás	r.k.
10.	Bujaló Lajos	bm.	Nagyvár	r.k.
11.	Egry Károly	em.	Fehértemplom	r.k.
12.	Félegyházi Dezső	bm.	Losonc	ref.

⁴⁵ MADERSPACH, 2009. 35–157. között tárgyalja a vizsgált időszakot, ami eredetileg 1926. január 6. és február 5. között jelent meg a *Magyarság* c. lapban.

⁴⁶ IFJ. KRUG, 1930. 33–110. között tárgyalja a vizsgált időszakot. Jelen kutatás arra is lehetőséget adott, hogy Krug Lajos apróbb tévedéseit (személynevek helyesírása, keresztnév tévesztés, hallgató szakjának tévesztése) itt helyesen közöljük.

⁴⁷ MISSURAY-KRÜG, 1938. számos helyén említ soproni főiskolás hallgatókat.

⁴⁸ SOE KL 101.a. Hallgatói főkönyvek. 1910/11.–1921/22. évi kötetek. Az 1921/22-es tanév – amely hivatalosan csak az általunk vizsgált időszak után vette kezdetét – főkönyve azért kerülhetett be kutatásunk forrásai közé, mert arra a tanévre iratkozott be a felkelésben aktívan résztvevő Taschek Pál Arnold. Neve az 1921 szeptemberében és októberében keltezett, felvételt nyert bányamérnök-hallgatókat felsoroló kimutatásokban bukkan fel: SOE KL 2.c. 1242/1921.

Ssz.	Név	Szak ⁴⁹	Születési hely ⁵⁰	Vallás
13.	Fixek Jenő	em.	<i>Szepesófalu</i>	r.k.
14.	Frink Péter	bm.	<i>Vízakna</i>	r.k.
15.	Galambos József	em.	Budapest / Székesfehérvár ⁵¹	r.k.
16.	Geöcze Zoltán	em.	<i>Ungvár</i>	r.k.
17.	Gergely Sándor	bm.	Kisújszállás	ref.
18.	Gyarmathy Endre	em.	<i>Bencéd</i>	unit.
19.	Haidekker Antal	em.	Hajmáskér	r.k.
20.	Hamar László	em.	<i>Skarah</i>	ref.
21.	Held Károly Antal	em.	<i>Versec</i>	r.k.
22.	Hendel Ernő Ferenc	em.	<i>Pozsony</i>	r.k.
23.	Hock János	em.	<i>Fiume</i>	r.k.
24.	Horváth György	em.	Kakasd	r.k.
25.	Hussein Ibrahim Hilmi	vkm.	<i>Réthymno</i>	moh.
26.	Illés István	em.	<i>Merény</i>	r.k.
27.	dr. Imrédi Dezső	bm.	<i>Hosszúmező</i>	?
28.	Jakóby László	fkm.	<i>Lúzsna</i>	r.k.
29.	Jakócs Sámuel [Jakóts Samu]	em.	<i>Fogaras</i>	ref.
30.	Kalabay Dezső	em.	<i>Rózsahegy</i>	r.k.
31.	Kapácsy Miklós	em.	Kapolypusztá	r.k.
32.	Kerék Ferenc	bm.	<i>Cservenka</i>	r.k.
33.	Kirkovics István	em.	Peresztég	r.k.
34.	Koller Pál	em.	Gagybátor	r.k.
35.	Kovács Árpád	em.	Sopron	r.k.
36.	Krippel Tibor	em.	<i>Gyergyószentmiklós</i>	r.k.
37.	Krug Lajos	em.	Sopron	ev.
38.	Kulacsy János	em.	Zagyvapálfalva	r.k.
39.	Ladányi Jenő	em.	<i>Bercsényifalva</i>	ev.
40.	Leicht Ottó Herbert	em.	<i>Nagyszeben</i>	ev.
41.	Machatsek Gyula Mór László	em.	Szombathely	r.k.
42.	Matolcsy Andor	em.	Csurgó	ref.
43.	Mihályfi István	em.	Nagyberény	r.k.
44.	Mildschütz Gyula	em.	Kaposvár	r.k.

Ssz.	Név	Szak ⁴⁹	Születési hely ⁵⁰	Vallás
45.	Obendorf Károly	bm.	Szeged	?
46.	Platthy Béla	em.	<i>Kékkő</i>	ev.
47.	Réz Ferenc	em.	<i>Hegybánya</i>	ev.
48.	Schlenz Károly	bm.	Pereces	r.k.
49.	Schneider Ernő Tófor	em.	Sopron	ev.
50.	Schultz József	em.	<i>Ungvár</i>	r.k.
51.	Seregély Lajos	em.	Mezőlak	ref.
52.	Simon Gusztáv Adolf	em.	Sopron	ev.
53.	Sóska Gyula Béla	em.	<i>Lipovljani</i>	r.k.
54.	Steinhöfer [Nagyenyedi] József	vkm.	<i>Tőketerebes</i>	r.k.
55.	Szecsányi Elemér	bm.	<i>Ruttka</i>	r.k.
56.	Székely Elemér	bm.	<i>Városhodász</i>	r.k.
57.	Tarics Ferenc	em.	Székesfehérvár	r.k.
58.	Taschek Pál Arnold	bm.	<i>Brassó</i>	r.k.
59.	Tuider János Árpád	em.	<i>Felsőőr</i>	r.k.
60.	Uher József	em.	<i>Magyarád</i>	r.k.
61.	Vlaskovics József	em.	Bozsok	r.k.
62.	Wittich István Lajos	em.	<i>Turjaremete</i>	r.k.
63.	Zala Dezső Ferenc	em.	<i>Perlak</i>	r.k.

Mint azt korábban kifejtettük, a fenti táblázatot korántsem tekinthetjük teljesnek. Nem szerepelnek benne (hiszen annak szerkesztési logikáján kívül esnek) például azok a gimnazisták, akik ott voltak a felkelés eseményeinél, de csak később lettek a főiskola hallgatói⁵² – történetük további, akár önálló kutatás tárgya lehet. A lista tehát további főiskolások neveivel a jövőben még bővíthet. Ilyen bővülésre adnak lehetőséget például a vizsgált időszakban a hallgatók által ellenőrzés alatt tartott

⁴⁹ Az oszlopban található rövidítések feloldását ld. a következő fejezetben.

⁵⁰ Dőlt karakterekkel jelölve a trianoni határokon kívül található, ill. külföldi települések nevei.

⁵¹ A hallgatói nyilvántartásokban két Galambos József is található, aki a vizsgált időszakban a főiskolára járt. Mivel felkelői tevékenységének említéseinél nincs utalás a születési helyére, ezért került a név mellé mindkét lehetséges helyszín. Főiskolai szakja és vallása mindkét lehetőség esetében megegyezik, ezért azok további vizsgálataink szempontjából statisztikai bonyodalmat nem okoznak.

⁵² Ld. a példát erre a lehetőségre: GÁL, 2019. 186.

területen postára adott képeslapok, amikből néhány példányt ismerünk magángyűjtőktől, illetve internetes – főleg aukciós – oldalakról. Az ezeken szereplő, bizonyító erejű aláírások megfejtése tehát újabb neveket adhat listánkhoz.⁵³ Izgalmas, ugyanakkor nehéz kutatási lehetőséget jelenthet a vizsgált időszak alatt készült fotók elemzése, az azokon szereplő hallgatók azonosítása. Schäffer Ármin udvari fényképész ugyanis számtalan képet készített az 1921-es nyugat-magyarországi események közepette, s mi csupán néhány hallgató arcát ismerjük azokról.⁵⁴ Ugyan kissé később keletkeztek azok a névjegyzékek, amelyek az 1929-ben alapított Lajtabánsági Emlékérem kitüntetésben részesült felkelőket gyűjtötték össze, azok között szerepelnek az V. Felkelőhadsereg kötelékében harcoltak, illetve soproni lakosú egyének is. A listák behatóbb elemzésével még biztosan bővíthet felkelő hallgatóink sora.⁵⁵

Az azonosított felkelő hallgatók táblázatából levonható következtetések

A fent közölt táblázatból itt emeljük ki azokat a hallgatók létszámára és összetételére vonatkozó adatokat, amelyek alapul szolgálhatnak további következtetéseink levonásához, és amelyek reményeink szerint új megközelítést tesznek lehetővé a téma további kutatásához. A százalékszámításnál természetesen minden esetben a 63 főt tekintettük 100%-nak.

Az ezidáig azonosított felkelő hallgatók szakok szerinti megoszlása: 1 fő fémkohómérnök-hallgató (fkm.), ami 1,6%-ot jelent. 3 fő vaskohómérnök-hallgató (vkm.), ami 4,8%. 13 fő bányamérnök-hallgató (bm.), ami 20,6%-ot tesz ki, míg 46 fő erdőmérnök-hallgató (em.), ami a listában szereplő hallgatók 73%-át adja. Ha mindezt összehasonlítjuk a már említett „Statisztikai évkönyv” 1920/1921-es tanévre vonatkozó, a főiskola két szakosztályának (a két kohászati szakot is magába foglaló bányamérnöki szakosztály, valamint az erdőmérnöki szakosztály) létszámadataival, körülbelül ugyanazt az arányszámot kapjuk: a bányamérnöki szakosztálynak akkor 134 hallgatója volt, ami a főiskolai összlétszám (480 fő) 27,9%-át jelentette, míg az

⁵³ Ld. magángyűjteményben található képeslapokra példát: IFJ. SARKADY, 2019. 316. – IFJ. SARKADY Sándor: *A selmeci-soproni diákélet. A baleklapok, képeslapok és fényképek tükrében (1899–2019)*. Sopron, Soproni Egyetem, 2020. 55.

⁵⁴ Schäffer Ármin teljes fotósorozatai megtalálhatóak a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára és a Soproni Múzeum gyűjteményeiben. A fotográfiákból izelítőt ad: *Sopron a népszavazás idején 1921–1922. Schäffer Ármin udvari fényképész fotográfiái*. Szerk. Sass László. Sopron, Edutech, 2006. 22–64.

⁵⁵ A névjegyzékekből négyet közöl: ZSIGA Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Budapest, Gondolat, 1989. 226–229.

erdőmérnöki szakosztálynak 346 hallgatója (72,1%) volt.⁵⁶ A felkelők összlétszámát és a főiskola összlétszámát tekintve tehát a felkelésben szinte ugyanolyan arányban voltak képviseltetve a különböző szakosztályok hallgatói.

A felkelésben részt vett hallgatók származását tekintve elmondhatjuk, hogy közülük csupán 25 fő (39,7%) született a trianoni határokon belül, míg 37 fő (58,7%) azokon kívül, valamint 1 fő (1,6%) külföldön – Hussein Ibrahim Hilmi, az Oszmán Birodalomhoz tartozó Kréta szigetén található Réthymno városában. Az ezekből a tényekből fakadó arányszámok is jól alátámaszthatják – a selmecbányai alma mater 1918-ban történt elvesztése mellett – a hallgatók hazánk területi integritásához való feltétlen ragaszkodását.

Végül vallási megoszlásukat tekintve a következőket láthatjuk: 5 fő (7,9%) vallása egyelőre nem ismert, 1 fő (1,6%) unitárius, 1 fő (1,6%) mohamedán közülük. 8 fő (12,7%) evangélikus, illetve 8 fő (12,7%) református. A további 40 hallgató (63,5%) római katolikus, ami megmagyarázhatja nyílt királpártiságukat, és azt, hogy a felkelés idején előbb Ostenburghoz csatlakoztak, majd IV. Károlyt követték. Ez a legitimista világlátásuk ugyanis távol tartotta őket a felkelés szélsőséges csoportjaitól, az ellenőrzésük alatt álló területen tanúsított humánusuk pedig magasan kiemelte őket a negatív megítéléssel mind a mai napig bőséggel rendelkező kortárs szereplők közül.

⁵⁶ *Statisztikai évkönyv*, 1926. 202–203.

IFJ. SARKADY SÁNDOR

SOPRONI FŐISKOLAI HALLGATÓK SZEREPE A NÉPSZAVAZÁS ELŐKÉSZÍTÉSÉBEN

(A PROPAGANDA „HÁBORÚTÓL” A NÉPSZAVAZÁSIG)

Az előzményekről dióhéjban. A soproni főiskolások az első pillanattól fogva bekapcsolódtak a nyugat-magyarországi felkelésbe. Az első ágfalvi összecsapás idején Kaszala Károly főhadnagy csapatában portyázva elfogták az új osztrák tartomány kinevezett kormánybiztosát, Robert Davyt.¹ Szeptember 8-án a II. ágfalvi csatában három hősi halottat vesz a főiskolásokból és szombathelyi vasutasok valamint vasúti tisztviselők közül és néhány műegyetemistából álló 110 fős felkelő csapat. A főiskolások közül ellenséges osztrák géppuskaállás megrohamozásánál hősi halált halt Machatsek Gyula és Szechányi Elemér. Az előbbi t. hadapród őrmester erdőmérnök-hallgató, utóbbi t. alhadnagy és bányamérnök-hallgató volt. Ez az ütközet is hozzájárult a velencei tárgyalások kicsikarásához. A történelmi Nyugat-Magyarország területén küzdő öt felkelő hadsereg közül a soproni főiskolások az V. felkelő hadsereg magvát alkották borbolyai Gebhardt Pál Sopron korábbi polgármesterének a fia parancsnoksága alatt. A hallgatók ellenőrzésük alá vonták a kismartoni, (Eisenstadt) valamint nagymartoni (Mattersburg) járást. Közigazgatási feladatot láttak el. Számuk kb. nyolcvan fő volt. Két hónapon keresztül az ezeréves határig járőröztek vagy portyáztak.²

A hallgatók közül mintegy negyven fő október 23-án IV. Károlyt fegyverrel támogatta a budaörsi csatában. Ezeket a hallgatókat a csata után elfogták és internálták. Horthy kormányzóra letett esküjük után azonban november elejétől ők is bekapcsolódtak az érdemi munkába. E munka lényege Sopron megmentése volt.

¹ ÁDÁM T. István: *A Nyugatmagyarországi felkelés története*. Budapest, Külpolitika, 1935. 33–34. „Másnap augusztus 29-én [28-án] a csendőrök és két antant tiszt védelme alatt velük jött Nyugat-Magyarország osztrák kormánybiztosa is [...] narancssárga autóján. Ugyanakkor cirkált arra Kaszala Károly bányászfőiskolásokból és környéki lakosokból szervezett fölkelő csapatával [...]”

² Ifj. KRUG Lajos: *Tüzek a végeken: Selmectől Sopronig*. Sopron, Tóth Alajos, 1930. 93. (A továbbiakban: KRUG, 1930.) „Mindannyiunk „Polgárőrség” „Bürgerwehr” feliratú vászon karszalaggal voltunk felszerelve. A szükséges nyolcvan darab karszalagot hűgaim készítették el [...]”

*Nagymarton térségében 1921. október 10-én. Főiskolás hallgatók, többségében tartalékos tisztek csoportképe. Áll és balról a nyolcadik ifj. Krug Lajos erdőmérnök-hallgató, középen Gebhardt Pál százados-parancsnok, Obendorf Károly tartalékos főhadnagy és Székely Elemér tartalékos tüzér főhadnagy, bányamérnök-hallgatók. Az előbbi mint rajparancsnok utóbbi a II. ágfalvi csata egyik parancsnoka és stratégája volt ifj. Krug Lajos tíz évvel később nagysikerű könyvet ír az eseményekről: Tüzek a végeken: Selmectől Sopronig címmel.
(fotó: Schäffer Ármin-Rohonyi Pál gyűjteménye)*

Az osztrák propaganda elfojtására állami karhatalmi szervek nem álltak rendelkezésre. Ezért az társadalmi úton szervezték meg. Erre a célra kiválóan alkalmasok voltak a M. Kir. Bányászati és Erdészeti főiskola hallgatói. Közülük mintegy 400 főt hívtak be, szolgálattételre. Ez a Bethlen miniszterelnöktől nyert felhatalmazás birtokában és a főiskola rektorának Jankó Sándor tudtával történt meg. A hallgatók mozgósítása már jóval a tanév megkezdése előtt megtörtént. Ennek előzménye a velencei szerződés volt. Ennek értelmében a fegyveres főiskolás hallgatókat leszerelték, akiknek vissza kellett térni tanulmányaik folytatására, különben elvesztik félévüket.³ A beiratkozások a főiskolán október 24–29. között megtörténtek.⁴ A tanítás igen nehezen indult novembertől.

A hallgatók célja, tevékenysége báró Villani Frigyes, a magyar királyi kormánynak a Szövetségek Katonai Bizottságához beosztott képviselője, I. sz. követségi tanácsos

³ Soproni Egyetem Központi Levéltára (A továbbiakban: SOE KL) 8eln./1921

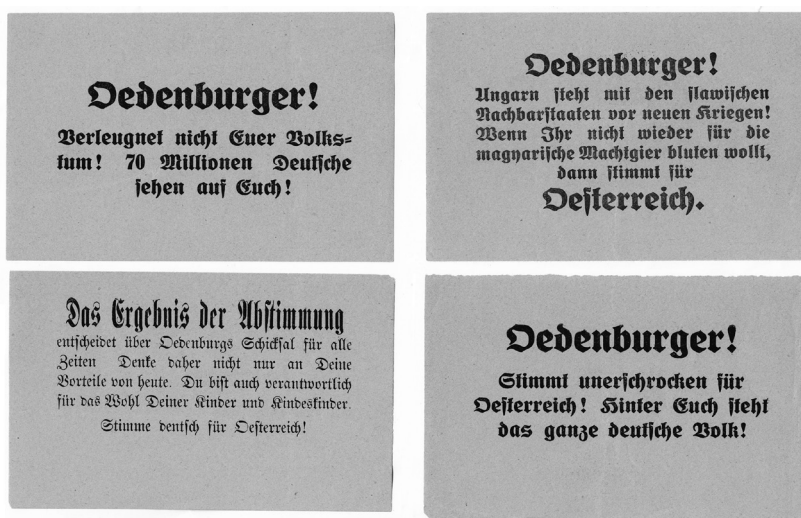
⁴ Uo. 1342/1921

jelentése nyomán rekonstruálható.⁵ Ebben olvassuk: Az osztrák propaganda elleni védekezés kizárólag a főiskolásokra, a katolikus gazdapolgár csoportra („Concordia”) és a fővárosból kirendelt 40 fő rendőrségi detektívra épült. A hallgatók feladata többek között a következőkből állt: Az osztrák agitátorok beszivárgásának feltartóztatása. Az osztrák újságok, és propaganda sajtótermékek beözönlésének megakadályozása. A városban működő osztrák agitáció megakadályozása. Főiskolásokból szervezett és detektívekkel kiegészített csoportok állandóan a szavazási terület határain teljesítettek váltott műszakban szolgálatot.

A beérkező vonatokat, járműveket, szekereket és az utasokat a legszigorúbban ellenőrizték.

Ilyen ellenőrzések alkalmával foglaltak le, koboztak el százszámra, akár ezrével érkező osztrák röplapokat, röpcédulákat, szóróanyagokat.

Az Oedenburger Heimatdienst röpcéduláiból⁶

Az Oedenburger Heimatdienst Bécsben székelő és óriási anyagi támogatást élvező osztrák szervezet narancssárga magyarellenes röpcéduláiból.⁷ Mindenkit az Ausztria melletti szavazásra buzdít, többek között azzal, hogy Ausztria mögött az egész német nép felsorakozott... Nagynémet álmok és az Anschluss hazug ígérete.

⁵ *Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határ megállapításáról.* Szerk. VILLANI Frigyes. Sopron, Székely, 1923. 25–26. (a továbbiakban: VILLANI, 1923.)

⁶ Minden soproni szavazzon Ausztriára a nagynémet álmok és az Anschluss ígéretével. (A szerző gyűjteménye)

⁷ Az Oedenburger Heimatdienst Bécsben állt fel. Tevékenységéről bővebben: MILTSCHINSKY, Viktor: Der „Oedenburger Heimatdienst”. *Burgenländische Heimatblätter*, 1962. 237–239.

A hallgatók a rájuk bízott feladatot elismerésre méltó buzgalommal, ügyességgel és kellő odafigyeléssel végezték. Ezt a munkát a mindig bizalmatlankodó antant szemeláttára cselekedték. Legnehezebb dolguk a magyar hatóságokra és a rájuk állandó panasszal élő osztrák megbízott figyelmének elterelése volt. A népszavazást megelőző hetekben a hallgatók riadókészültséget tartottak fenn. A város nyolc „leszavazó” kerületét, ők még további tízre osztották fel.⁸ A gyanús idegeneket az utcán igazoltatták, előállították, a röplapterjesztőket elfogták. Az ellenőrzés és az osztrák propaganda elfojtása céljából végigjárták a városi kocsmákat. Repülőrajok felállítására is sor került. Az egyik hat főből álló csoport vezetője Suhayda Károly késmárki születésű erdőmérnök-hallgató volt.

A csoportból név szerint ismerjük: Bujtár Ágostont, Kovács-Nagy Zsigmond erdőmérnök-hallgatót és Kresadlo József hallgatót.⁹ A „Buschenschankok”-ban talált osztrák agitátorokat szétzavarták, vagy megverték. A legszigorúbb ellenőrzés alatt tartották azokat a Buschenschankokat, ahol osztrák ügynökök és ausztrófil soproni kocsmárosok itatták a gazdapolgárokat, igyekezvén megnyerni őket az Ausztria melletti voksolásra.

December elején már kölcsönös verekedésekre is sor került. Egy ilyen összetűzésben Kresadlo József bányamérnök-hallgató felszemére megvakult. (A magyar kormánytól 200 000 korona kártérítést kapott).¹⁰

Azon hallgatók, akik több nyelven beszéltek, összekötő tisztként vagy futárként teljesítettek szolgálatot az antant és a magyar kormány megbízottja között. Koller Pál, Kalabay Dezső erdőmérnök-hallgatók neve ismert. Kalabay ú.n. menlevele fennmaradt az utókor számára.¹¹

Wittich István t. hadnagy erdőmérnök-hallgató, végigharcolta a nyugat-magyarországi felkelést, majd annak az ellenőrző csoportnak volt egyik vezetője, amely százszámra kobozott el osztrák propaganda-levelezőlapokat. Az egyik mintájára a soproni nyomdában elkészült annak ellenpárja, a következő szövegekkel: „Nyissatok kaput! Anyátok van itt.” „Nyissatok kaput, még nem raboltunk eleget.” Ezeket hívjuk

⁸ KRUG, 1930. 133–134.

⁹ Erdészeti Múzeum, 8303 sz. Igazolás Kovács-Nagy Zsigmond erdőmérnök részére 1938. március 18-án.

¹⁰ VILLANI, 1923. 29. vö. *Bécsi Magyar Újság*, 1921. december 6. 5. Az osztrák zsoldban álló magyar emigránsok liberális lapjában elfoglalt tudósításban olvasható, hogy a hallgatók szétverték két ivót. Holzmann Gottlieb és Zeberer Kristóf kocsmáját a Balfi úton. Holzmann olyan ausztrófil agitátor volt, hogy később a kormányzó részesítette kegyelemben. Vö. FOGARASSY László: A soproni népszavazás. *Soproni Szemle*, 1971/4. 339.

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára (a továbbiakban: MNL GYMS SL) XV/87 1.d. Vegyes iratok. Kalabay Dezső hadnagy menlevele. Vö. KRUG, 1930. 137.

feleselő levelezőlapoknak, amelyeken felül nagy példányszámban készültek feleső röplapok, de röpcédulák is.

*Domschitz Ferenc arckép*¹²   *Wittich István arckép*¹³   *Tarics Ferenc portré*¹⁴

A lékai születésű Domschitz Ferenc erdőmérnök-hallgató 1921 decemberében minden felszólalásával és szónoklatával a németajkú főleg a leszavazó körzethez tartozó német választókat igyekezett megnyerni a magyar ügynek. Sorsa tragédiába fordult. A népszavazást megelőző hetekben és napokban hazafias beszédeket tartott Brennerbergbányán. Az egyik éjszaka osztrák agitátorok csoportja és kommunista emigráns csőcselék megrohanta. Orvul rátörtek, ütlegették, szidalmazták, kövekkel dobálták és télvíz idején Sopronbánfalváig üldözték. Domschitz súlyosan meghűlt, és ennek következtében gyógyíthatatlan beteg lett. (Öt év szenvedés után 1927-ben hunyt el.)¹⁵ Hasonló sors jutott a Székesfehérváron született Tarics Ferencnek is, aki harcolt a II. ágfalvi csatában és minden valószínűség szerint részt vett a propaganda-munkában is. Súlyosan meghűlt. A IV. éves erdőmérnök-hallgató 1923. június 18-án hunyt el szülővárosában.¹⁶

¹² MEDGYESSY-SCHWARTZ Antal rajza (1930)

¹³ *Magyarok maradtunk!* SZEKERES Kriszta filmje (2001). Az arckép VARGA Tamás gyűjteményében.

¹⁴ Köszönöm Magyarits András ny. ig. úrnak nagybátyja portréképének elküldését. V.ö. Krug, 1930. 68. Itt jegyezzük meg, hogy felkelő hallgatóinkról főleg csoportképeket ismerünk, de nem tudjuk nevesíteni őket. Ennek legfőbb oka, hogy 1920–1921-ben nem készült róluk tablókép.

¹⁵ Bővebb életrajzát ld. *Emlékezés (1921–1931)*. II. kiadás. Szerk. TÓTH Alajos. Sopron, 1932. 65–66.

¹⁶ Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár. (A továbbiakban: SOE KL). 1354/1923

A SOPRONI NÉPSZAVAZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE ÉS A HALLGATÓK SZEREPE

1921. november 1-i keltezéssel félíves iratokat nyomtattak Sopronban, amelyek célja egy előzetes felmérés elkészítése volt, hogy a városból hányan és miként foglalnak állást, ha lehetőségük nyílik a Magyarország melletti titkos vagy nyílt szavazásra. 421 db íven több mint 12 000 Magyarországra fogok voksolni, vagy adom le szavazatomat aláírás gyűlt össze! A Meiszner Jenő és Kovács István szervezte központi városi propagandairodát az aláírások összegyűjtésében a főiskolai hallgatók hathatósan segítettek. Háznál-háznál gyűjtötték az aláírásokat. Külön lajstromba vették a tartózkodókat, illetve azokat is, akik megtagadták az aláírást ezen az íven. November 9-én az Ifjúsági Kör titkára és alelnöke beadvánnyal fordult a főiskola tanácsa felé miszerint az eredetileg megállapított vizsgaterminus kezdő időpontját – 1921. november 20-át – nem tudják elfogadni. Véleményük szerint ez a rendelet az egész ifjúság „nemzetmentő munkáját bénítaná meg [...]” Indoklásul kitértek érdemeikre, amit így rögzítettek írásban: „[...] csak a legutóbbi idők küzdelmeire hivatkozunk. Amikor Nyugat-Magyarország megmentéséről volt szó, fegyverrel és vérrel harcoltunk [...]” A beadvány fogalmazói szerint az ő áldozatos munkájuknak is köszönhető a velencei egyezmény létrejötte. Innét ismét idézzünk szó szerint petíciójukból: „Magyarország életében döntő és fordulatot jelentő esemény a közeljövőben Sopronban megejtendő népszavazás eredményének biztosítására ifjúságunk zárt sorokban áll az intéző körök rendelkezésére. Mindenki munkájának legjavát adja.” Véleményük szerint a vizsgaterminusok forszírozása az ifjúság munkáját megosztaná és megzavarná. A beadvány végén ezek olvashatók: „appellálunk a nagytekintetű Tanács szíves jóakarataira és egyes tagjainak azon kijelentésére, hogy hazafias és önfeláldozó munkánkat támogatni és jutalmazni fogják.”¹⁷

¹⁷ SOE KL 1424/1921. A beadványt az a Bokor Rezső bányamérnök-hallgató látta el kézjeggyével, aki ekkor már a főiskolások propaganda-bizottságának az elnöke volt.

1753

Nyilatkozat. Melyben alulírottak egymással szemben és becsületszavunk leköltése mellett kötelezőleg kijelentették, hogy Sopronnak és környékének Ausztriához vagy Magyarországhoz való csatlakozásánál, akár titkosan, úgy fogunk szavazni, hogy Sopron és környéke Magyarországhoz tartozzon. Kelt Sopronban, 1921. évi november hó 1-én.

Erklárung. Ich, unten unterschriebene, habe öffentlich gegenüber, ehrenwörtlich verpflichtet und erkläre, dass ich bei der Abstimmung über die Zugehörigkeit Oedenburgs und Umgebung zu Ungarn oder Oesterreich ob oder gegen denselben abstimmen werde, dass Oedenburg und Umgebung bei Ungarn verbleibe. Sopron, am 1-ten November 1921.

Aláírás — Unterschrift:	Foglalkozás — Beschäftigung:	Lakás — Wohnung:
1. <i>Alföldi Péter</i>	<i>szén</i>	<i>Színház u. 72.</i>
2. <i>Dr. Gloszi Richárd</i>	<i>h. t.</i>	
3. <i>Marton Róbert</i>	<i>tanácskari v. llo</i>	<i>Színház utca 33.</i>
4. <i>Murten Róbert</i>		
5. <i>Magdolna Maria</i>	<i>házi</i>	
6. <i>Gábor János</i>		<i>Színház utca 33.</i>
7. <i>János Gábor</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 33.</i>
8. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
9. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
10. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
11. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
12. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
13. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
14. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
15. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
16. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
17. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
18. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
19. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
20. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
21. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>
22. <i>Gábor János</i>	<i>színház</i>	<i>Színház utca 23.</i>

„Nyilatkozat [...] akár nyíltan akár titkosan úgy fogunk szavazni, hogy Sopron és környéke Magyarországhoz tartozzék.”¹⁸

Mind a mai napig kevésbé ismert tény, hogy a soproni népszavazáson, a Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti főiskola hallgatói nem szavazhattak! 1921. november 9-én 13 lapon a III. kerületben a hallgatók összeírási lajstroma elkészült. E szerint 373 fő hat hónapnál huzamosabb idő óta tartózkodott Sopronban, így helyi illetékes-séggel bírtak. Közülük ennyien lettek volna szavazásra jogosultak a magyar javaslat szerint. Ezt azonban az antant nem fogadta el, sőt, a soproni antant tábornoki bizott-

¹⁸ MNL GYMS SL XV/87 3d D. Nyomtatott kétnyelvű összeíró lajstrom. Részlet egy nyilatkozat ívből, a soproni Színház utcai lakosok aláírásával.

ság az osztrák népszavazási biztosok követelésének helyt adva, a hallgatókat megfosztotta szavazati joguktól. 1921. december 14-én a szavazás napján, egyedül a soproni III. kerületben billent Ausztria javára a mérleg. Itt az összeszámolt szavazatok aránya így oszlott meg: 905 fő Magyarországra, 1133 fő Ausztriára szavazott. A többi hét városi kerületben magyar győzelem született.

1.

Névjegyzék III. kerület

Flórin László főmunkács Károlyváros I. e. kerületi hivatal

Sorszám	Név	születési kor	Lakás
1.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
2.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
3.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
4.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
5.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
6.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
7.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
8.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
9.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
10.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
11.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
12.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
13.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
14.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
15.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
16.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
17.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
18.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
19.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
20.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
21.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
22.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
23.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
24.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
25.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
26.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.
27.	Dr. Dobos Pál	1894	1. sz. sz. sz.

A főiskolai hallgatókat összeíró névjegyzék első lapja.¹⁹

¹⁹ MNL GYMS SL népszavazási dobozok, lajstromok: SL-XV-87 2. d. B A hallgatók lakóhelye a Károly laktanya és az ún. diákkamarák voltak. A Károly laktanyát oktatási épületegyüttesként Thurner Mihály polgármester még 1919 februárjában felajánlotta a menekült hallgatóknak és tanáraiknak.

A soproni népszavazás kormánybiztosának Guillaume Árpád tábornoknak összefoglaló jelentésében olvashatunk arról, hogy miért volt szükség ellenpropaganda megszervezésére és a „szövetségközi rendőrség” felállítására. A jelentés két helyen külön kiemelte a hallgatók szerepét is. „Elsősorban az osztrák propagandával szemben – dacára annak, hogy a szerződés értelmében mindennemű propaganda tiltva volt – magyar részről is jól megalapozott ellenpropagandát kellett szervezni, ezt a népszavazás ügyeivel megbízott Villani báró külügyminiszteri osztálytanácsos hatáskörébe utalták. A legjobban Thurner polgármester, Zsembéri főispán, „továbbá a lelkes főiskolások” és néhány befolyásos hazafias soproni polgár /Spigel, Zergényi/ támogatták Villanit.” A jelentésben olvasható, hogy fontos volt a polgárőrség és karhatalom megszervezése annak dacára, hogy ehhez az antant bizottság bizonyára nem járult volna hozzá. Ezen utóbbi két karhatalmi testület megszervezésére így azért volt szükség, mert az antant tábornokok nyilatkozataiból nem lehetett arra következtetni, hogy maradhat-e csendőrség vagy magyar katonaság az adott területen, vagy őket antant csapatok váltják majd fel. Mivel kérdéses volt, hogy egyrészt a közbiztonság fenntartására és egy esetleges várható osztrák támadással szemben elegendő erővel rendelkeznek-e, „vitéz Karcsay [Béla] alezredes bízott meg a polgárőrség megszervezésével, a selmeci bányászati főiskolásokból és a polgárőrség megbízható elemeiből...” Így egy 350–400 főből álló megbízható karhatalomra lehetett támaszkodni. A beérkező antant kontingens után Jurecich olasz őrnagy parancsnoksága alatt felállításra került a „szövetségközi városi rendőrség”.²⁰ 1921. november közepétől majd végig a népszavazás napjaiban a hallgatók egyrésze antant tisztek beosztása alatt önkéntes rendőri szolgálatot teljesített Sopronban. Ehhez háromnyelvű igazolólapot kaptak.²¹

A vászon karszalagjukon három fekete betű díszelgett: A.F.I. (Anglia, Franciaország, Olaszország rövidítéssel). Mint nemzetközi rendőrök, a közbiztonság őrei lettek és ehhez fizetést kaptak. Szolgálatot teljesítettek mindkét vasúti pályaudvarnál, a beérkező vasúti szerelvényeken, és csoportokban járőröztek a soproni utcákon. A hallgatók röplapokat ragasztottak ki kapualjakba, ablakokba, és város szerte szétszórták azokat. A soproni postán is dolgoztak oda beosztott hallgatók. Az osztrák újságokat és a küldeményeket ellenőrizték és cenzúrázták. Néhány vezetőjük neve ismert: Bakos József, Farkas Jenő, Pammer Dezső erdőmérnök-hallgatók. A főiskolai hallgatók főhadiszállása (a propaganda bizottság székhelye) a Csengery utcában, az akkori MOVE székház földszintjén volt. (Az épület 1945-ben légitáma-

²⁰ MNL GYMS SL XV/87 1. d iratok: GUILLAUME Árpád: *Összefoglaló jelentés a nyugat-magyarországi főkormánybiztosság működéséről*. 1921. VIII. 24.–1922. I. 10. 10–12.

²¹ MNL GYMS SL Richter Lajos erdőmérnök-hallgató háromnyelvű igazoló lapja. In.: UJVÁRY Gábor: *„Hűség városa, légy hű őre önmagadnak”*. Sopron, MNL GYMS SL, 2021. 164.

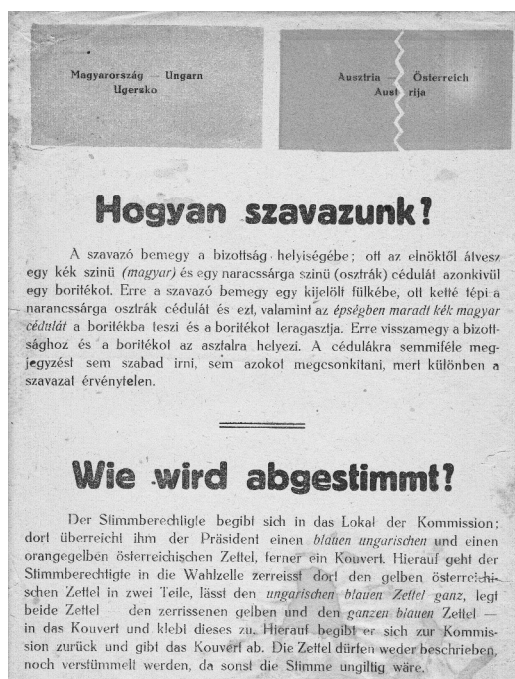
dásban elpusztult). Nagy Iván újságíró-tudósító *A NÉP* lapjától a népszavazás előtt két nappal felkereste a hallgatók vezérkarát. Ott interjút készített Bokor Rezső soproni születésű hallgatóval, az ifjúsági kör titkárával a népszavazást előkészítő propaganda munkálatok vezetőjével. Ebből idézünk: „Benyitok a szobájukba. Éppen vezetőségi ülés van. Vagy tíz-tizenkét fiatalember ül együtt széken, asztalon, szvetterben, télikabátban, mert fájuk nincs, amivel fűteni tudnának. Csupa katonaviselt hallgató, akik végigcsináltak már egy háborút, részt vettek a Felvidék helyi ellenállásaiban, a nyugatmagyarországi küzdelmekben, vesztek tanulmányaikban sok-sok félévet s most mégis dacos önérzettel folytatják az ezeréves haza ezen utolsó talpalatnyi földjéért a küzdelmet, hogy magyar maradjon. Négyszázhuszan vannak: önzetlen, lelkes fiú valamennyi, de főleg a vezérük, egy soproni fiú. Bokor Gábor [Rezső] bányászhallgató. Ma még nem lehet írni az ő munkájukról, de ha valaki majd megírja ezeknek a napoknak a történetét, a selmeci diákok munkáját nem hagyhatja említés nélkül.”²² Az interjú átfogó képet adott a hallgatók sanyarú és nyomorúságos helyzetéről és gondjaikról is: „Elvittek ezek a fiúk [ez] után az internátusukba; egy régi laktanya²³ legénységi termei vannak berendezve, a részükre. A betört ablakok deszka tábláin átfúj a híres schneebergi állandó szél, a vaságyak szalmazsákjain nincs lepedő, párna az összehajtott ruhájuk és pokróc, télikabát – már akinek van – a takarójuk. A földművelésügyi minisztérium által fenntartott menzájuk van...”²⁴ Bokor pedig így nyilatkozott: „Csak az fáj, hogy mireánk nem gondol senkisé. Pedig mi nem akarunk mást, mint amennyire lehetséges, nyugodtan tanulni. Három esztendeje jöttünk el Selmecről. Mindent magunkkal hoztunk. Az értékes gyűjteményeink, a drága műszerek és felszerelések mind itt állnak ládádba csomagolva. Még fel sem tudtuk állítani őket. Végre megígérték, hogy meg fogjuk kapni a soproni régi honvédfőreál iskola épületeit.”

²² NAGY Iván: Sopron a miénk marad. *A Nép*, 1921. december 13. 1–2.

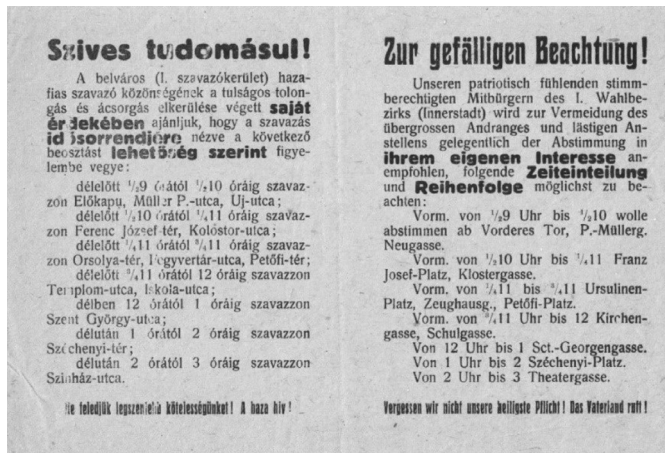
²³ Uo. A soproni Károly vagy Új laktanyáról van szó. A Selmecről menekült hallgatók első otthona volt 1919–1922 között. Az épületegyüttes 1944–1945-ben a bombatámadásokban elpusztult.

²⁴ Uo. Bokor egy szót sem említ a város megmentéséért addig végzett szervezőmunkájukról. A hallgató nyilatkozata végén a lap hasábjain keresztül a magyar társadalom segítségét kérte körülményeik javítására.

Szórólap. Hogyan szavazzunk?²⁵

„Szíves tudomásul!” Főiskolások által nyomtatott eligazító röplap.²⁶

- ²⁵ A főiskolai hallgatók olyan szórólapokat osztogattak, amin rajta volt, hogy miképp kell helyesen leszávozni Magyarországra. De el is magyarázták a szavazás menetét. (A szerző gyűjteményéből)
- ²⁶ I. leszávozó körzet (Orsolyiták Bauer-féle háza) kétnyelvű felhívása tolongások elkerülésére (szórólap a szerző gyűjteményéből) „Ne feledjük legszentebb kötelességünk! A haza hív!” (a röplap a szerző gyűjteményében)

A hallgatók a humanitárius segítségnyújtás terén osztatlan elismerést vívtak ki maguknak a soproni népszavazás ideje alatt. A szavazóurnákhoz gépjárművön (automobilon) és kocsin szállították a gyengén látókat, az aggokat, a betegeket és félénkebb szavazókat. Ifj. Krug Lajos feljegyzése szerint az I. leszavazó körzetnél 73 főt szállítottak így a szavazóhelyiséghez.²⁷

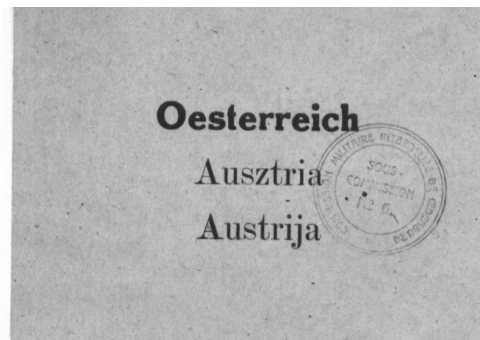
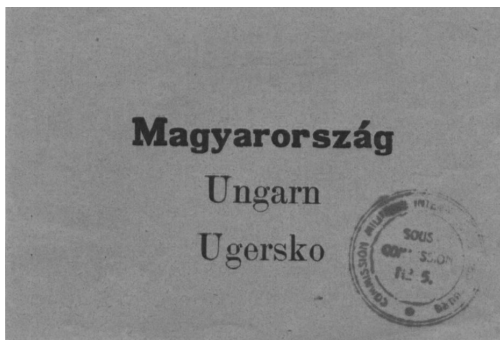
*So Müsst Ihr Abstimmen=Így kell szavaznotok!*²⁸

²⁷ KRUG, 1930. 141.

²⁸ Ausztriára való szavazásra felszólító nagyméretű szórólap. (szerzői gyűjtemény)

Az egyik legemblematikusabb a háromnyelvű, magyar, német és horvát nyelven Magyarországra szavazásra buzdító plakát volt (a szerző gyűjteményében)

Háromnyelvű szavazócédulák. A kék színű vékonyabb papír volt a magyar, a sárga, vastagabb kartonpapírra nyomott az osztrák. Az utóbbi funkciója: a gyengénlátók és vakok így biztosabban leszavazhattak (magángyűjtemény)

*A.F.I. karszalagot viselő hallgatók csoportképe antant tisztekkel.
 Állnak balról-jobbra: Tasch Pál, Kozáky Jenő erdőmérnök-hallgató (emh.),?, Fodor
 Nándor emh, Makó László emh., Schmidt Károly emh., Ajtai László emh., Czupor
 Andor vaskohó-mérnök-hallgató (vkmh.), Kricsfalvi Viktor emh., Lacza Sándor
 vkmh, Mautner Antal emh., Dermendzsín József emh., Francz Jenő emh., ?, Niklasz
 László vkmh. Ülnek, balról-jobbra: Bokor Ferenc emh., Rikly Mátyás István emh.,
 olasz tiszt, városi tisztviselő, olasz tiszt, francia tiszt, olasz tiszt, Schmidt Gyula
 kmh., Donáth Aladár emh. A pokrócon ül: Déry Sándor bányamérnök-hallgató,
 Fusz József emh, ?. (SOE KL Dokumentációs anyag)²⁹*

*Az Antant által rendszeresített nemzetközi rendőrség A.F.I. felirattal és bélyegzővel
 ellátott karszalagja³⁰*

²⁹ SOE KL dokumentációs anyag 60. dosszié – hallgatói névsor. Fotó: BOKOR Gyula, Sopron. Ráczi Tímea családi archívum.

³⁰ SOM Soproni Múzeum Helytörténeti Tárgygyűjtemény 65.35.1. Fotó az 1921-es soproni népszavazás A.F.I. rövidítésű (Ausztria, Franciaország, Olaszország) karszalagjáról, amelyet viseltek balkarjukon a hallgatók is. Ők ezt a rövidítést egymás között „Ausztria Fuss Innen” mondattal értelmezték.

Ennek kapcsán érdemes idéznünk Szeghalmi (Szisz) Ferenc erdőmérnök visszaemlékezéséből: „A beiratkozás megtörtént a hirdetménynek megfelelő időben. Mi balekok a szavazólisták összeállításával, másolgatásával, falragaszokkal, röpcédulákkal foglalkoztunk. Szolgálatot nappal és éjszaka egyaránt teljesítettünk. Az osztrák falragaszokat eltávolítottuk, magyart ragasztottunk ki. A röpcédulákat még a szavazás napján is kézbe adtuk, szórtuk és antant járőr esetén menekültünk. Igazából csak a franciáktól kellett tartanunk. Az olaszok velünk szimpatizáltak, az angolok pedig nem törődtek velünk. Igaz, hogy az utóbbiak kevesen is voltak. Szavazás napján a szavazóhelyiséghez lehetőleg közel fekvő propaganda helyiségben tartózkodtunk. Magam is részt vettem néhány beteges, vagy félős szavazásra jogosult személynek a szavazóhelyiségbe, majd onnan ismét haza-szállításában, kísérésében. Mi, tisztántúliak gúnyoltuk ugyan IV. Károly testőrségének levitézlett tagjait, de Sopron megmentésében szívvel-lélekkel részt vettünk.”³¹

Polgárőri karszalag és igazolvány mintalap, 1921 októbere³²

Schultz Ferenc: „A népszavazás előestéjén a főiskolai ifjúság a Csengeri utcai ifjúsági otthonban [MOVE székház] gyűlt össze. A legtöbben álmatlanul virrasztottuk át ezt az éjszakát benn a körben s reggel a nagy esemény érthető izgalmatól hajtva megindultunk a szavazó helyiség felé megtudni [...] magunk sem tudtuk mit. Mert

³¹ SOE KL Dokumentációs anyag 60. dosszié Szeghalmi (Szisz) Ferenc 1978-ban írt visszaemlékező leveléből.

³² MNL GYMS SL XV/87 1.d. Vegyes iratok: Polgári igazolvány és karszalag. Ebben a testületben is szolgáltak hallgatók.

hiszen az eredményt csak harmadnap este hirdették ki.”³³ Ennél sokkal beszédesebb Mende Gusztáv naplófeljegyzése erről a napról: 1921. december 14-én kinyomtatott és a kora délutáni órákban városszerte a poncichter ifjak által osztogatott német és osztrák ellenes röplap. Fordítása: „Győzelem! Győzelem! Sopron sorsa eldőlt! Sopron magyar maradt! Hazaárulók reszkessetek!” A 14-i eufóriáról Mende Gusztáv naplója így tudósított. „Sterbenz [Jenő] úr hazajön. Nagyon örül. Itt mondja, a poncichterek mind nem tagadták meg hazájukat, versenyeznek, hogy kinek adjon a kis-asszony előbb nemzetiszínű jelvényt, ők ki akarják tűzni, hadd lássák, hogy ők magyarok. Ez igazán meglepő fordulat és szép tőlük. Az utcán elkérik másoktól a jelvényt, hogy kitűzhessék, mert tudják, hogy eddig rossz szemmel nézték őket. A selmeciek [főiskolás hallgatók] kiadták a parancsot, hogy poncichtert nem szabad többé pofozni. Ujjong a város, a többségünk biztos lesz 85–90%-unk.”³⁴ A poncichter fiúk tüntetnek a szalaggal. Röpiratokat osztogatnak, Sieg, Sieg... felirattal. Szavak rajta, hogy a mi győzelmünk biztos. Örülünk...”³⁵

*Német nyelvű, a hazaárulókat fenyegető szórólap*³⁶

Ahogy korábban utaltunk rá, a főiskola hallgatói Karcsay Béla ny. alezredes parancsnoksága alatt ún. titkos határvédelmi zászlóalj tevékeny tagjai lettek egy esetleges osztrák betörés megakadályozására. Ezért éjjel-nappal fegyverrel vigyázták Sopron és a leszavazási körzet nyugalma. A korábban a felkelésben részt vett soproni bányá-

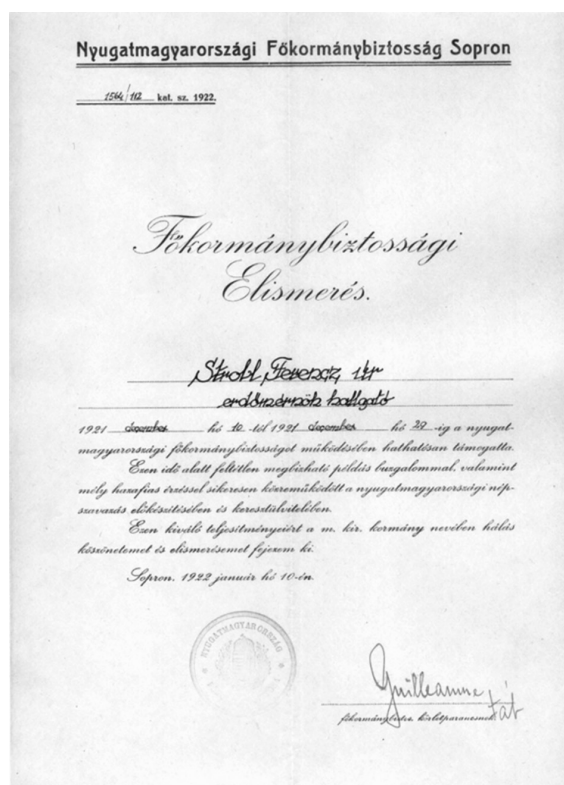
³³ *Népszavazási emlékalbum*. [Sopron], Rábaközi Ny. [1932] 69–70. Ezeket a sorokat olvassuk a Pécsről Sopronba érkezett hallgató tíz évvel későbbi visszaemlékezésében.

³⁴ Túlzott becslés, a környező falvak ekkor még nem szavaztak le.

³⁵ MENDE Gusztáv: „Napló 1921. szept. 1.–1922. április 17-ig”.

³⁶ „Sopron magyar maradt!” Német nyelvű szórólap a szerző gyűjteményében.

szati és erdészeti főiskola hallgatók most mint csoportos járőrök működtek Obendorf Károly tartalékos főhadnagy, bányamérnök-hallgató közvetlen parancsnoksága és vezetése alatt. Ez a csapat a magyar helyőrség (csendőrség, honvédség) kivonulása után állandó készségi szolgálatot teljesített a soproni Lövérek villáiban, a határszéleken (leszavazó körzet határa) portyázott. Főiskolás Járőrök cirkáltak a Sopron környéki erdőségekben, főleg a Dudlesz-erdő, Hubertus turistaház tájékán, Sopronnyék határában, a harkai katonai lövőtér mögött, és a „Himmelsthron” (Isten széke) fennsíkján. Missuray-Krüg Lajos még a Nyugatmagyarországi felkelés IV. kiadásában közölte a valamennyi hallgatóhoz szóló elismerő okiratot.³⁷

*Strobl Ferenc erdőmérnök-hallgató elismerése Guilleaume Árpád tábornok aláírásával. Főkörmánybiztossági elismerés 1922-ből.*³⁸

³⁷ MISSURAY-KRÜG Lajos: *A Nyugatmagyarországi felkelés*. Sopron, 1938. 262. Az eredeti dokumentum lappang vagy elpusztult.

³⁸ SOE KL 251/1922.

1922. január 10-i keltezéssel 32 hallgató kapta meg kiemelkedő szervező munkájáért a Főkormánybiztossági elismerést. Ők a népszavazás előkészítésénél és keresztülvitelénél (1921. december 10–29. között) hathatósan támogatták a főkormánybiztos körletparancsnokot. A soproni főiskola hallgatói a felkelést követő rövid másfél hónapig tartó időszakban is kitartó propagandamunkával, humanitárius segítségnyújtással, és rendfenntartó tevékenységükkel minden megtettek azért, hogy ez a város a CIVITAS FIDELISSIMA lehessen. Jelenlegi kutatásaink szerint nyolc évvel a népszavazás győzelme után több hallgató Lajtabánság emlékéremben is részesült. Két fő pedig posztumusz emlékérmét kapott. Az ő elismerésüket táblázatba foglalták, amely alapján a következő hallgatók kapták meg a Prónay Pál által alapított emlékérmét.³⁹ Lajtabánság emlékéremben részesült:

név, lakás, születési hely	születési év és foglalkozás	melyik ezrednél vagy katonai egységnél szolgált	volt rendfokozat, melyik felkelőhadseregben szolgált, az igazolvány és érem száma
Wächter Gyula, Brassó	1900 Brassó erdőmérnök	24. honvéd gyalogezred	hadapród őrmester I. felkelőhadsereg, 242.
Ács István, vitéz, Pécs, Ozora	1894 mérnök, okleveles bányamérnök	44. császári és királyi gyalogezred	tart. hadnagy V. felkelőhadsereg 268.
Félegyházy Dezső, Bodajk, Losonc	1898		V. felkelőhadsereg 269.
Kopácsy Miklós, Sopron, Kapolypusztá	1900 mérnök	1. honvéd tüzérezred	tart. főhadnagy Héjas [I. felkelőhadsereg] 270.
Nagy László, Debrecen, Debrecen	1896 mérnök	-	tart. hadnagy V. felkelőhadsereg 271.
Platthy Béla, Székesfehérvár, Kékkő	1895 mérnök	-	tart. hadnagy V. felkelőhadsereg 272.
Hamar László, Sopron, Skarah	1897 mérnök	31. honv. gyalogezred	tart. hadnagy V. felkelőhadsereg 286.
Burró Béla, Sopron, Pápocs	1899 főiskolai hallgató	25. gyalogezred	hadapród őrmester V. felkelőhadsereg 288.

³⁹ Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum V. 78.16.1. Külön köszönetem, Csapláros Andrea igazgatónak a dokumentum elküldéséért és annak felhasználásáért.

név, lakás, születési hely	születési év és foglalkozás	melyik ezrednél vagy katonai egységnél szolgált	volt rendfokozat, melyik felkelő- hadseregben szolgált, az igazolvány és érem száma
néhai Machatsek Gyula, Sopron, Szombathely	1899 főiskolai hallgató 1921. IX. 8.	18. honv. gyalogezred	egy évi önkéntes tizedes V. felkelőhadsereg 289
Balázs Jenő, Sopron, Nagyg	1900, erdőmérnök jelölt	14. honv. gyalogezred	hadapród őrmester-jelölt I. felkelőhadsereg 292.
Wittich István, Sopron, Turjaremete	1899, magántisztviselő	18. honv. gyalogezred	tart. alhadnagy, V. felkelőhadsereg. 297.
Mildschütz Gyula, Sopron, Kapuvár	1897, mérnök	52. cs. és kir. gyalogezred	tart. hadnagy, V. felkelőhadsereg 298.
Pammer Dezső, Sopron, Pozsonypüspöki	1893, erdőmérnök	14. tábori ágyús ezred	tart. főhadnagy, V. felkelő hadsereg 299.
Krug Lajos, Sopron, Sopron	1898, erdőmérnök [jelölt]	-	- V. felkelőhadsereg 300.
Papp József, Sopron, Sopron	1900, kertészeti ellenőr	10. honv. gyalogezred	tart. hadapród V. felkelőhadsereg 302.
Haidekker Antal, Széchenyi tér 4, Pápa, Hajmáskér	1897, okleveles mérnök	17. közös tüzérezred	tart. hadnagy V. felkelőhadsereg 611.
Mika József, Főiskola Sopron, Budapest	1897, főiskolai adjunktus	5. vonat ezred	tart. hadnagy V. felkelőhadsereg 612.
néhai Szechányi Elemér, Rutka	1899, volt főiskolás hallgató	cs. és kir. 34. gyalogezred	tart. alhadnagy V. felkelőhadsereg 615. Anyjának özv. Sz[echányi]Józsefnének Pesterzsébet Posta út 5 lesz kézbe[esítve]

A KORMÁNYZÓ VÉDELMEBEN? EGYETEMISTÁK A BUDAÖRSI CSATÁBAN

1921. október 23-án (vasárnap reggel) Budaörs térségében döntő csatára került sor a IV. Károly második visszatérési kísérletét támogató legitimista erők, valamint Horthy Miklós kormányzó csapatai között. Annak ellenére, hogy hadtudományi értelemben csatáról beszélhetünk,¹ hiszen a két fél főerői csaptak össze, a veszteségek nagysága, valamint a harcok volumene valójában még egy átlagos ütközet hevesességét sem érte el. A budaörsi csatában mindkét oldalon számos egyetemista vett részt, de meghatározóbb fontossággal és arányban Horthy oldalán küzdöttek, mivel a kormányzó egységeihez több egyetemről érkeztek hallgatók. A kezdetben nyomasztó túlerőben lévő királysági erők megállításában döntő szerepe volt a Gömbös Gyula által sebtében toborzott tudományegyetemi és műegyetemista önkénteseknek, míg IV. Károly oldalán soproni főiskolások is harcoltak.² Jelen tanulmányomban ebből az aspektusból vizsgálom a budaörsi eseményeket – amelynek során az egyetemisták sok esetben hadtörténelmi vizsgálatokra is készítték bennünket.

Egyetemisták a nyugat-magyarországi harcokban

A Trianon körüli időszak egyetemistáinak jelentékeny része szerzett harci tapasztalatokat az első világháború folyamán. A numerus clausus törvény meghozatalának egyik fő oka éppen a világháború miatt feltorlódtó évfolyamok oktatásának biztosítása volt.³ Az egyetemisták emellett gyakran tömörültek különféle bajtársi közös-

¹ Eszerint a csata „a hadviselő felek főerői korlátozott térségben végrehajtott, a háború menetét és kimenetelét befolyásoló tereinek összessége”. In: *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs.* Főszerk. SZIJJ Jolán. Budapest, PETIT REAL, 2000. 112. (a továbbiakban: SZIJJ, 2000.)

² UJVÁRY Gábor: „Hűség városa, légy hű öre önmagadnak.” *Nyugat-Magyarország 1918–1921 közötti sorsa és a soproni népszavazáshoz vezető út.* Sopron, Magyar Nemzeti Levéltár Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára, 2021. 150.

³ KIRÁLY Sándor: Szociális krízis a Debreceni M. Kir. Tudományegyetemen Trianon árnyékában. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás. I. kötet.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló–VERITAS, 2018. 33–65., 34. (A továbbiakban: *Trianon és a magyar felsőoktatás, I.*) – VAJDA Tamás: Szegedi jog- és bölcsészhallgatók adatbázisa és 1914–1920 között teljesített katonai szolgálata. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás. III. kötet.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest. Magyar

ségekre,⁴ amelyek sok esetben országos politikai folyamatok részesévé váltak. Az 1918–19. évi zűrzavaros időszak következményeként számos fegyver is volt a hallgatóknál, e tények pedig alkalmassá tették őket arra, hogy rendvédelmi feladatokra felhasználja őket az államhatalom.⁵ A Műegyetem építészhallgatóinak tréfás diáklapja a *Megfagyott muzsik* 1921-i évfolyamában ilyen képet festett a militarizálódott univerzitásról: „Elöl lépked nagy hetykén egy hadnagy úr lakkeszímáján sarkantyú peng, fehérkesztyűs kezében lovaglópálcát forgat, fekete köpenyben van és fekete sapkáján csillog az arany zsinór. Azt hinnéd béke van és egy gondtalan aktív fiatal tiszt sétál előtted – pedig egy technikus. Odébb két közvitéz kullog, hátizsák, fegyver, kulacs, bajonett, pokróc ékesítik. Elkeseredett pofát vágnak, azt hinnéd, hogy szabadságról mennek a harctérre – ezek is technikusok.”⁶

A budaörsi események megértéséhez röviden szükséges felidéznünk, hogy a magyar egyetemisták meghatározó szerepet játszottak az 1919 végén kezdődő konszolidációban, majd a nyugat-magyarországi harcokban is. Budapesten két egyetemi csendőrzászlóalj is alakult: a Tudományegyetemé, valamint a Műegyetemé. Ezek az alakulatok a Horthy-korszak kezdetén a kormányzó leghűségesebb, biztos támaszát jelentették.⁷ A nyugat-magyarországi harcokban elsődlegesen a soproni főiskolások képezték az itt harcoló egyetemisták magját, ugyanakkor lényegében az egész országból bukkantak itt fel hallgatók. Adataink alapján mintegy 100 egyetemista vett

Napló–VERITAS, 2020. 87–171., 134–137. (A továbbiakban: *Trianon és a magyar felsőoktatás, III.*) – HOLLÓSI Gábor: Kvótával vagy kvóta nélkül? Bernolák Nándor a numerus clausus nemzetgyűlési vitájában. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás I.* 103–113.

⁴ UJVÁRY Gábor: A katolikus egyetemi ifjúság útkeresése a 20. század első két évtizedében. A Foederatio Americana megalakulásának előzményei. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás, III.* 7–42., 23–25.

⁵ Ismeretes, hogy a később Sopronba költözött M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola diáksága 1918 őszén, a Selmechányáról történt kényszerű távozása előtt fegyveres nemzetőrség gyanánt éjjel-nappal járőrözött a város körül, így amíg a hallgatóság véglegesen el nem hagyta a várost, az előrenyomuló csehszlovák haderő meg sem kísérelte birtokba venni azt. Vö. OROSZ László: „Tudni fogjuk a jövőben is, mit vár tőlünk a haza [...]” A soproni egyetemi ifjúság és a nyugat-magyarországi területi kérdés. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás. II. kötet.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló–VERITAS, 2019. 53–71., 57.

⁶ Idézi *A Műegyetem története. III. kötet.* Szerk. HÉBERGER Károly. Budapest, 1979. 507. (Kéziratban, a továbbiakban: HÉBERGER, 1979.)

⁷ A Horthy-korszak későbbi időszakában is gyakran emelték ki e két zászlóalj megbízható voltát. Jó példa erre Tömböly Dénes államtitkár 1940-ben tett visszaemlékezése, amelyben a két alakulatról így fogalmazott: „1920-ban azt lehet mondani egyetlen olyan szervezet volt, amelyre a nemzeti Magyarország mindenkor minden körülmények között bizton számíthatott, amelyre a nemzeti eszmék harcosa nyugodtan támaszkodhatott és amely szervezet a magyar nemzeti és keresztény eszméktől soha egy jottányira el nem távolodott.” Idézi: KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség, 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban.* Máriabesnyő, Attaktor, 2012. 43. (a továbbiakban: KEREPESZKI, 2012.)

részt a harcokban, akik Ágfalva térségében négyszeres túlerőben lévő osztrák erőket vertek vissza.⁸ Az osztrák csendőrséggel vívott ütközetek során a Műegyetem összesen három egyetemistája halt hősi halált.⁹ A felsőoktatásban tanulók nagy bátorságról tettek tanúbizonyságot, amelynek háttérében elsődlegesen a Selmezbányáról Sopronba kényszerült főiskolások elkeseredettsége állt: amennyiben az osztrákok a békeszerződéseknek megfelelően birtokba vették volna „a kékfrankos” várost, úgy két éven belül már másodszor kellett volna új otthon után néznie a bányászati akadémának.

A bethleni konszolidáció kezdetén azonban a felfegyverzett egyetemisták egyre nagyobb gondot is okoztak az államhatalom számára, ezért 1921 nyarán döntést hoztak arról, hogy a műegyetemi csendőrszázlóját fel kell oszlatni. Ennek következményeként az egység 1921. július 15-én állt utoljára „sorakozóra”.¹⁰ Ebből következően az augusztus végi határmenti harcokban más különítmények kötelékében harcoltak műegyetemisták. Tekintettel azonban arra, hogy a legtöbb fegyvert nem adták le, potenciális mozgósítási tartalékként jöhettek számításba – e tény tette különösen fontossá a soron következő őszi harcokban a budapesti egyetemisták szerepét.

A király visszatér

IV. Károly és Zita királyné – a Sopron közeli Dénesfára – 1921. október 20-án érkezett meg Svájcból, miután *Ad astra* nevű repülőgépük szerencsésen földet ért.¹¹ Az uralkodó úgy vélte, hogy békés körülmények között, lényegében egy masszív erődemonstráció keretében foglalhatja el trónját, miközben ebben mind kül-, mind belpolitikai tényezők fogják támogatni. A katonai erődemonstrációt alapvetően a félévvel korábbi, első visszatérési kísérletének kudarca indokolta, és ebben a magyar legitimista körök is támogatták. A még mindig fiatal, 34 éves király rosszul mérte fel a helyzetet: témánk szempontjából most csak a hazai közvélemény erős ’48-as bázisát említem, amely meghatározó fontosságúnak bizonyult a budapesti egyetemisták mozgósítása során. Horthy, valamint a Bethlen-kormány is erősen apellált a kossuthi – sok

⁸ Ifj. SARKADY Sándor: *A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök-hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948)*. (PhD disszertáció.) Budapest, PPKE BTK, 2015. 53.

⁹ BATALKA Krisztina: „Nagy-Magyarország él ifjú halottaiban.” 1921-ben Sopron környékén elesett műegyetemisták. *Soproni Szemle*, 2021/4. 523–532.

¹⁰ HÉBERGER, 1979. 522.

¹¹ SPEIDL Zoltán: *Végállomás: Madeira. Királykérdés Magyarországon (1919–1921)*. Budapest, Kairosz, 2012. 226. (A továbbiakban: SPEIDL, 2012.)

esetben republikánus¹² – érzelmekre és arra, hogy Károllyal a dualizmus világa térne vissza, amely megfosztaná teljes önállóságától Magyarországot.

Károly megjelenése és az általa kinevezett ellenkormány létrejötte váratlanul érte mind a kormányzót, mind Bethlen István miniszterelnököt. A budapesti kormány szerencséjére a király és hadereje csak lassan közeledett a főváros felé: útjukban ugyanis több misét is mondtak, illetve fogadták a hódoló deputációkat. Ennek ellenére a király ismételt megjelenése kapcsán vadabbnál vadabb hírek keringtek: a megelőző három év bizonyította, hogy semmi sem lehetetlen. Jellemző az akkori budapesti közhangulatra, hogy október 23-a eseményeire az egyik műegyetemista így emlékezett vissza: „Tegnap este [ti. 22-én, LD] 11 órakor az ágyból húztak ki azzal, hogy riadó van, mert a csehek Esztergomnál megtámadták Magyarországot! Persze azonnal katonaruhába öltöztem és a zászlóalj leszerelésekor kapott Mannlicheremet¹³ vállamra kapva, futólépésben igyekeztem a Műegyetem felé. A Budafoki út sötétjében megállított egy alezredes, azt kérdezvén, hogy mi történt? Ekkor már a szélrózsa minden irányából jöttek a kollégák félig civil- félig katonaruhában. Röviden elmondottam az érdeklődő törzstisztnak, hogy mi a helyzet, azután átvetettem magam a Műegyetem kertjének vaskerítésén és nemsokára a gyéren világított aulában jelentkeztem a századomnál.”¹⁴

Október 22-én délután, a budapesti csapatok főparancsnokságával megbízott – egyúttal a nyugállományából reaktivált – vitéz báró Nagy Pál¹⁵ megállapította, hogy a Budapest felé közelgő lázadó csapatok ellen való akcióra rendelkezésre áll hat gyalogszázad, két üteg és egy lovas század, továbbá az egyetemi ifjúság részéről önként jelentkezett 6–800 ifjú.¹⁶ Mindebből következően az egyetemi önkéntesek

¹² A magyar államforma közkeletű „király nélküli királyság” elnevezése mellett a Horthy-korszak berendezkedésére elterjedt a „magyar királyi köztársaság” fogalma is, a nem kevés közjogi érzékel rendelkező szociáldemokrata képviselő, Propper Sándor szellemes kijelentése nyomán. HOLLÓSI Gábor: A jogfolytonosság és az államforma kérdése: A közjogi provizórium időszaka és az 1946. évi kisalkotmány. In: *VERITAS Évkönyv 2019*. Szerk. FARKAS Judit Antónia et al. Budapest, Magyar Napló–VERITAS, 2020. 152.

¹³ Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének legfontosabb ismétlőpuskája.

¹⁴ IGALI Béla: *Egy műegyetemi zászlóaljtag naplója*. Budapest, szerzői kiadás, 1942. 161. (A továbbiakban: IGALI, 1942.)

¹⁵ Nagy az első világháború egyik legkiválóbb magyar nemzetiségű tábornoka volt, a háború végén altábornagyi rendfokozatot viselt. 1918-ban megkapta a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét.

¹⁶ IV. Károly visszatérési kísérletei. Budapest, [K. n., É. n.] 42. (A továbbiakban: *Fehér könyv*) – FOLKUSHÁZY Lajos – BENGUEL Sándor: *A királypuccs katonai története 1921*. Szerk. LIGETI Dávid – VESZPRÉMY László Bernát. [Szentendre], Erdélyi Szalon Könyvkiadó, 2023. 76. (A továbbiakban: FOLKUSHÁZY–BENGUEL, 2023.) – A katonaszerzők ezen munkája eredetileg 1921-ben jelent meg – 10 példányban – *az 1921. évi októberi királylátogatás katonai műveleteinek leírása* címen. Budapest, M. kir. Állami Nyomda, 1922. – A Károly második visszatérési kísérletéről szóló kiadványok

arányszáma igen magasnak volt mondható: ez részint a magyar haderő folyamatban lévő demobilizációjával magyarázható, valamint a korabeli ifjúság nemzeti, hazafias szellemére utal. Valószínűleg erre apellálva terjedt el az az álhír, hogy Károly cseh és osztrák csapatok élén közeledik a főváros felé,¹⁷ és mindent összevéve a fekete-sárga Monarchia újrateremtésére törekszik. Az egyetemi zászlóaljak igénybevétele szervezettségük, megbízhatóságuk, sőt katonai erejük tekintetében is különösen fontos voltak a kormányzat számára.¹⁸

Október 23-án hajnali fél négykor a tudományegyetemi zászlóalj mintegy 600 emberét a Károly király (ma: Mária Terézia) laktanyába vezényelték.¹⁹ Önmagában már ez a tény is nagy abszurditást hordozott magában, hiszen e fiatalok hamarosan a katonai objektum nevét adó személy ellen harcoltak. Tekintettel arra, hogy a budapesti parancsnokságnak rögtönöznie kellett, a zászlóalj elnevezése nem egészen precíz, mert a tudományegyetemi zászlóaljba műegyetemisták is kerültek. A legtöbb egyetemi hallgatót meglepetésszerűen, készületlenül érte a behívás, de „a fiúk habozás nélkül mentek, zsakettben, lyukastalpú cipőben, köpeny nélkül, egyedül a kezükben levő fegyver s a derékszíjuk jelezte külsőleg, hogy katonák.”²⁰ Egy másik beszámoló szerint „egyesek teljes tábori öltözetben, rohamsisakban, mások szalonnadrágban és waffenrokkban²¹ voltak, sőt akadtak olyanok is, akik kemény fekete kalapban, civilruhában vonultak ki.”²² Néhányan tányérsapkában érkeztek, ennek következtében terjedt el az a pletyka a királpártiak körében, hogy Budapesten bolsevik puccs történt²³ és valójában már nem Horthyval, hanem az újjászülött proletárdiktatúrával néznek szembe.²⁴ Mindent összevéve egy hirtelen összeállított, meglehetősen rendezetlen milíciának kellett megvédenie a fővárost.

1922-ben még meglévő, de mára elveszett iratokra támaszkodtak, így ezeket az adatokat nem tudjuk primer forrással megerősíteni.

¹⁷ FOGARASSY László: IV. Károly második restaurációs kísérletének katonai története. A budaörsi csata. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1971/2. 327. (A továbbiakban: FOGARASSY, 1971.)

¹⁸ LADÁNYI Andor: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)*. Budapest, Akadémiai, 1979. 214. (A továbbiakban: LADÁNYI, 1979.)

¹⁹ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 139.

²⁰ KEREPESZKI, 2012. 193.

²¹ Katonazubbony

²² LADÁNYI, 1979. 215.

²³ Ez a tévedés majd néhány órával később tisztázódik, az elfogott Horthy-párti egyetemisták kihallgatása révén. „Az Ostenburg-csendőrök és a többi királyi csapatok körében olyan hír járta, hogy Budapesten kommunista forradalom tört ki, ezért az elfogott egyetemi hallgatókat eleinte szovjet sapkás proletároknak hitték. Amint azonban beszélgetni kezdtek velük, kiderült a tévedés: a kormányzó küldte őket a király csapatai ellen.” FOGARASSY, 1971. 329. Vö. FOGARASSY László: Levélszekrény. *Soproni Szemle*, 1992/1. 95.

²⁴ Ez a motívum aztán az egész Horthy-korszak Magyarországon elterjedt. Bánffy Miklós – több pontatlan budaörsi részletet tartalmazó – emlékiratában így írt erről: „Az egyetemi különítmény

Az egyetemisták sebtében történő mozgósításában oroszlánrészt vállalt a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (MEFHOSZ). A szervezet elnökségét maga Bethlen miniszterelnök kérte föl arra, hogy „Budapest rendjének védelmére, valamint a törvényes állami rendnek védelmére karhatalmi századokat szervezzon”.²⁵ A toborzással egy időben a MEFHOSZ a következő kiáltványt adta ki: „A magyar nemzethez! Fájdalmas szót kell emelnünk. A nemzetrontás legátkosabb tényére vállalkozott néhány sivár és kegyetlen önzésű gyászmagyar. Mikor a nemzet ezer ellenség prédája, mikor vállt a vállnak vetve egyetlen hatalmas, félelmetes csatasorba kell állnia minden magyarnak, e szörnyűségesen válságos időben néhány önző nemzetrontó egyéni érdekeinek áldozva föl az ország jövőjét, arra vetemedett, hogy magyar kézzel fegyvert emel magyar ellen. A polgárháború viszonyával ajkunkon tiltakozunk az erőszakosságnak e nemtelen ténye ellen. Itt nem lehet szó »királyhűségről«, mert nem királyhű az, aki a királyt félrevezetve, ágyúval és idegen katonasággal – osztrákokkal – jön nemzete ellen. Tiltakozunk e szörnyű bűn ellen és a nemzet jövőjét féltő aggodalommal a felelősség terhét e merényletekre hárítva csatasorba állunk. A tegnapi nappal a kormány fölhatalmazására fegyverbe szólítottuk magunkat. Minden becsületes ifjú magyar itt van közöttünk. Azoknak a drága bajtársainknak emléke, akik Nyugatmagyarország földjét áztatták vérével a magyar haza egységéért, erőt ad nekünk ahhoz a fájdalmas elhatározáshoz, hogy ezt a vérrrel védett egységet az orvul támadó hitvány gyászmagyarok ellen is megvédjük. Az ország jövője kötelez erre minket, méltók leszünk e rettenetesen nagyszerű hivatáshoz.”²⁶ Az egyetemi hallgatók, akik egyszerre küzdöttek súlyos szociális helyzet, elvesztett háború, munkanélküliség következményeivel,²⁷ igen negatív hangulatban éltek. Egyetlen biztos pontnak a konszolidálódó politikai rendszer tűnt, ez is magyarázza elszántságukat.

Október 23-án hajnalban súlyos függelmi kérdések vetődtek fel a laktanyában. A parancsnok, Kurtz Géza ezredes bizonytalan volt abban a tekintetben, mennyire

---

– csupa lelkes ifjú ember, legtöbbször azonban szegények – civilben voltak, nemzetiszínű karszalaggal. A csendőrök sajnos közelharcban tizenegyet közülük megöltek. Ekkor váratlan dolog történt. A karszalagról és abból is, amit ezek a fiúk mondtak, a csendőr-legénység megtudta, hogy hazugság volt, amivel őket támadásra vitték. Nekik azt mondták följebbvalóik, hogy Budapesten bolsevista forradalom tört ki, és ez ellen viszik őket. Mikor azonban foglyaiktól, talán a haldoklók szájából is meghallották, hogy ez nem igaz, és őket tudtukon kívül Horthy ellen használják, [...] megtagadták a további engedelmséget Lehárnak és széjjelszaladtak.” BÁNYFI Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai*. Budapest, Helikon, 2013. 287.

²⁵ KEREPESZKI Róbert: Egyetemisták a budaörsi csatában. *Rubicon*, 2011/11. 50–57., 53. (A továbbiakban: KEREPESZKI, 2011.)

²⁶ KEREPESZKI, 2012. 193.

²⁷ KEREPESZKI, 2011. 50.

legitim a királlyal szembeni fellépés, elsődlegesen is az uralkodóra, valamint a kormányzóra egyaránt letett eskükre tekintettel.²⁸ A helyzetet vitéz Toókos Gyula őrnagy erélyes fellépése rendezte, aki megnyugtatta a kormányzó csapatait afelől, hogy részvételük a hatályos jogrend védelmében történik. Az ingadozó Kurtztól el is vették a 2. honvéd gyalogezred parancsnoki tisztét, de az egyetemistákat magában tömörítő zászlóalj irányítását továbbra is ő látta el. Kurtz és Toókos magatartása lényegében az egész helyzet hű tükörképe volt: bizonytalanná vált ugyanis a magyar királyi Nemzeti Hadsereg²⁹ számára, vajon melyik korábbi eskjük érvényes jelen helyzetben? A világháború folyamán a királyra, netán az 1920 folyamán a kormányzóra tett eskü? Mindent összevéve, 1848 őszének „eskü-krízise” ismétlődött meg,³⁰ vagyis mindenkinek súlyos döntést kellett hoznia, amely akár a halálos ítélet lehetőségét is magában hordozhatta.

Kurtz egy rövid beszédet tartott katonáinak, amely azonban csak tovább növelte a zűrzavart, mivel az ezredes még ha „a kormányzó Úr Őfőmeltósága parancsainak megtagadására nyíltan nem is lázított, annyit mégis elért, hogy úgy a legénység, mint a tisztek ingadozó magatartást kezdtek tanúsítani. Utóbbiak azon aggályaiknak is kifejezést adtak, vajon a megbízhatatlan legénységgel harcba indulhatnak-e?”³¹

A Budaörs felé vonuló kontingensben az egyetemisták 118-an voltak, parancsnokuk Kirchner főhadnagy volt,³² aki azonban hamarosan beteget jelentett és Sélley főhadnagynak adta át a parancsnokságot, amikor az alakulat elérte a nagyközséget.³³ Utóbbi azonban néhány perc elteltével szintén átadta a vezetést Elek főhadnagynak, így az egység vezetése elég hektikussá vált.

²⁸ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 148–149. Az eskük körüli dilemmát jól jellemezte Máriássy százados esete, aki hadifogságban volt 1916. november 22-én, így korábban nem esküdött fel Károlyra. Ennek következtében különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül harcolt Horthy oldalán. Vö. SPEIDL, 2012. 234.

²⁹ A magyar haderő csak 1922. január 4-én vette fel a magyar királyi Honvédség elnevezést. SZAKÁLY Sándor: Az altisztképzés hajdanvolt Mekkája. *Honvédségi Szemle*, 2010/4. 60.

³⁰ Minderre ld. HERMANN Róbert: Dezertőrökből szabadságharcosok. A közkatonák lázadása. Lenkey János százada. *Magyar Tudomány*, 2007/12. 1607–1608.

³¹ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 148. Néhány perccel később báró Than Károly tábornok tetemre hívta Kurtzt, miután „az indulási parancsot késedelmesen és csak unszólásra teljesítette, majd előzőleg a csapat és az egyetemi karhatalmi század előtt demoralizáló beszédeket tartott és valószínűleg sok szeszt is ivott”. Az ezredet leváltották. Uo. 152.

³² Uo. A csoport összesen 570 puskával, 4 géppuskával, valamint 3 löveggel rendelkezett.

³³ Uo. 154.

A csata

Hajnali 5 óra 40 perckor az egyetemi zászlóalj másfél századnyi katonával elindult a Károly király laktanyából Budaörs felé,³⁴ azzal a feladattal, hogy ellenőrizték a Bécs–Budapest vasútvonal budaörsi szakaszát. A zömében polgári ruhát, nemzeti-színű karszalagot viselő egyetemisták északkelet felől érkezve röviddel hét óra előtt elérték a Törökugrató (Türkensprung) 264 méteres csúcsát, amely mintegy természetes erődként magasodott a Bécs–Budapest vasútvonal itteni szakasza fölé.³⁵ Az első összecsapásban egyetemisták még nem vettek részt, mert az a királpárti elővéd és Máriássy százados csoportja között alakult ki. Rövid tűzharc után utóbbi katonáit visszaszorították és Károly erői elfoglalták Budaörs vasútállomását.³⁶

A királpártiak a Törökugratón ekkor még csak egy sebtében összeállított karlista szakasszal rendelkeztek, és az egyetemisták megjelenése miatt a Budaörs felé támadó csoportból egy századot kellett kikülöníteni.³⁷ Háromnegyed nyolckor nyugatról egy három kocsiból álló szerelvény tűnt fel, majd egy hosszabb vonat sziluettje is megjelent. A két vonat a magyar királyi 1. vadászgárdaezred harcedzett katonáit szállította Ostenburg-Moravek Gyula ezredes³⁸ vezetésével. Mintegy 8000 katona és hat üteg érkezett Budaörsre. A regiment V. csendőrzászlóalját lényegében soproni főiskolásokból állították fel – a tartalékos tiszti rendfokozattal rendelkező hallgatók még augusztus 29-én ajánlották fel szolgálatukat a nyugat-magyarországi harcok kezdetén.³⁹

Toókos Gyula őrnagy parancsára a kormányzó erői tüzet nyitottak, amelyre Ostenburg katonái is így tettek. Kezdetben mind a királpártiak, mind Horthy erői elsősorban a levegőbe lőttek, mintegy figyelmeztetés gyanánt.⁴⁰ Nem teljesen világos, hogy Toókos parancsára, vagy fegyelmezetlenségből, de az egyetemisták rohamot indítottak, miután a vasúti szerelvények megálltak.⁴¹ A műegyetemisták olyan elszántsággal rohamoztak, hogy a karlista erők géppuska-tüzet zúdítottak rájuk. Ennek követ-

³⁴ Uo. 149.

³⁵ Uo. 153–154.

³⁶ SZIJJ, 1999. 91.

³⁷ FOGARASSY, 1971. 329.

³⁸ Ostenburg-Moraveket a király léptette elő – az alezredesi rendfokozatot is átugorva – őrnagyi rendfokozatból, miután Sopronba érkezett három nappal korábban. Ekkor adták a regiment – némileg cirkalmas – elnevezését is.

³⁹ SARKADY, 2015. 53. Megjegyzendő, hogy mintegy 10–15-en megtagadták, hogy Károly seregéhez csatlakozzanak, mondván, ők „Nyugatmagyarorszáért fogtak fegyvert, nem pedig azért, hogy a királyt Pestre kísérjük”. LADÁNYI, 1979. 213.

⁴⁰ FOGARASSY, 1971.

⁴¹ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 154–156.

keztében – egy Ostenburg tiszt elbeszélése szerint – „mint a tekebábok úgy hullottak jobbra-balra”.⁴² A nyomasztó királypárti túlerőt, különösen pedig a felvonultatott tüzerőt látva a „tudományegyetemisták” pánikba estek: attól tartottak, hogy „mindjárt a hátunkba kerül egy zászlóalj”.⁴³ Ennek megfelelően a támadást a királypártiak – akik mind harcértékben, mind fegyverzetben jelentős fölényben voltak – visszaverték és az egyetemi századot szétszórták. Ebben jelentős szerepet játszottak a vitézül küzdő soproni főiskolások is,⁴⁴ valamint az a tényező, hogy a királyi tüzérség kartáccsal tüzet nyitott, igaz újfent a támadók fölé céloztak: elsődlegesen nem megsemmisíteni, hanem csak riasztani kívántak. Ezt követően Károly erői a kormány-csapatok szárnyán elfogtak egy teljes úteget és az azt biztosító erőket.⁴⁵

A budapesti hallgatók visszavonulása hamarosan rendetlen futássá változott. A tudományegyetemi zászlóalj összesen 10 katonát veszített, harcértéke a rendezetlen visszavonulás miatt jelentéktelenné vált. Többen a budaörsi gyümölcsösökben kerestek menedéket. Shvoy Kálmán ezredes a visszaérkező hallgatókból mintegy 40 főt rendezett, majd visszavonta őket Budaörs felé.⁴⁶ A néhány nappal később összesített adatok szerint öt műegyetemi, négy tudományegyetemi, valamint egy közgazdász hallgató esett el a harcban – köztük az izraelita Klausz Imre műegyetemi hallgató.

A harcok egészen délutánig folytatódtak, amelynek során a létszámviszonyok egyre jobban kiegyenlítődtek, és Horthy erői visszafoglalták Budaörsöt. Ezen küzdelmekben azonban a budapesti egyetemisták közül már csak a tudományegyetemi zászlóalj mintegy hetven katonája vett részt és további veszteségeket nem szenvedtek el.

Mi történhetett az elesettekkel?

A budaörsi csata történetének kiemelten fontos kérdését az elesett egyetemisták halálának pontos körülménye jelenti. Már kortárs – szekunder – beszámolóiban megjelent ugyanis az a vélemény, hogy az elesett hallgatók valójában nem tűzharcban lelték halálukat, hanem fogságba esésük után a királyi gárdavadászezred katonái

⁴² SARKADY, 2015. 54.

⁴³ Asztalos Zoltánné TOÓKOS Ildikó: *„Azokkal időzöm, akik másszor voltak”. Sepsibaczoni vitéz Toókos Gyula huszártábornok és családjának története.* [H. n.], Magánkiadás, 1999. 124. (A továbbiakban: TOÓKOS, 1999.)

⁴⁴ MADERSPACH Viktor: *Élményeim a nyugatmagyarországi szabadságharcból.* Budapest, KÖZDOK, 2000. 124.

⁴⁵ FOGARASSY, 1971. 329.

⁴⁶ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 156.

mészárolták le őket. Az 1922 elején készített – egyúttal nem nyilvános – katonai összefoglaló szerint a halott egyetemistákat „puskatussal fejbeverve, leszúrva vagy lelőve” találták meg, sőt egyiküknek „még a fülét is leharapták”.⁴⁷ Ennek alapján úgy vélték, hogy a tűzváltásban csak egy ember halt meg, a másik kilenc embert (sebesülteket) elfogásuk után az Ostenburg-katonák ölték meg.⁴⁸ A kormány által az 1921. őszi eseményeket összefoglaló – a lakosság tájékoztatását szolgáló – ún. „felhérkönyv” szerint az egyetemi hallgatók „aránylag nagyobb vesztesége ennek a körülménynek tudható be.”⁴⁹ E narratíva alapján „a nagy túlerőben lévő Ostenburg csapatok rávetették magukat az egyetemi századra azt elfogták s az elfogottakkal a legbrutálisabb módon bántak el. Ezzel megtörtént az első fegyveres összecsapás, melyben immár testvérvér is folyt.”⁵⁰

Jóllehet 1921 után a közbeszédből kikerült az egyetemisták lemészárlásának „epizódja”, annak híre újra és újra felbukkant. Egy 1930-ban megjelent, szintén Horthy-párti kiadvány így fogalmazott: „Szívünk összeszorul, lelkünkbe belemarkol a fájdalom, s ez a keserű érzés elhallgattatja velünk azt a kegyetlen durvaságot, amellyel bántak [ti. Ostenburgék] az elfogott ifjakkal.”⁵¹

1921. október 27-én az elfogott Ostenburg-tisztek közül Makay Imre századost⁵² fogházba szállították, miután négy egyetemi hallgató meggyilkolásával vádolták meg.⁵³ Később azonban – az 1919. évi fehér különítményes megtorlásokban kétes hírnévre szert tett⁵⁴ – tisztelet felmentették. A proletárdiktatúrát követő gyilkosságok miatt Makayt is bűnvádi eljárás alá vonták, perében azonban már nem szerepelt a Budaörsnél elkövetett atrocitás ügye.

⁴⁷ Uo. 155.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *Fehér könyv*, 36.

⁵⁰ Uo., 46.

⁵¹ *IV. Károly utolsó útja Magyarországon*. [Szerző nélkül.] Budaörs–Tihany–Baja. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó, 1930. 33.

⁵² Makay végigharcolta az első világháborút, így kipróbált tiszt volt. 1925-ben vitézi rangra emelték. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HIM HL) Akvi 1890/1491.

⁵³ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 313.

⁵⁴ KÓRÓDI Máté: *Adattár a Magyar Nemzeti Hadsereg tiszti különítményes csoportjai és más fegyveres szervek által elkövetett gyilkosságokról. (1919. augusztus 3. – 1921. október 23.)* Budapest, Clio, 2020. 11, 42. Ezen a ponton utalni kívánunk arra, hogy Clio Intézet gondozásában jelent meg a fehérterror áldozatainak katasztere, Kóródi Máté munkája nyomán. Ez alapján a budaörsi tíz elesett egyetemista jelentette a fehérterror utolsó, regisztrálható áldozatait. A munka készítése során Kóródi átvette „a fehér könyv” narratíváját, miközben az általa is idézett Ladányi Andor-féle kritikát már nem. KÓRÓDI Máté: *Adattár a Magyar Nemzeti Hadsereg tiszti különítményes csoportjai és más fegyveres szervek által elkövetett gyilkosságokról. (1919. augusztus 3. – 1921. október 23.)* Uo. 19.

Az egyetemisták halálával ugyanakkor nyilvános vizsgálat nem foglalkozott. Még a Horthy-pártisággal bajosan vádolható Ladányi Andor is 1979-es egyetemtörténeti munkájában „gyanúsna” vélte, hogy a hiteles boncolási adatokat nem hozták nyilvánosságra.⁵⁵ A Semmelweis Egyetem Központi Levéltárában azonban fennmaradt öt elesett egyetemista boncolási jegyzőkönyve, amelyek egyértelműen cáfolják a bestiális lemészárlás narratíváját. A Ladányi Andor által még nem ismert – hiányolt – orvostörvényszéki vizsgálatok egyértelműen arra utalnak, hogy az esetetek lött sebtől, harcban hunytak el. A Tisztelt Olvasó szíves elnézését kérem a következő, némileg naturalista, ugyanakkor a háborúra jellemző megállapítások miatt – mindez azonban segíthet megérteni IV. Károly soron következő döntéseit is, leginkább azt, hogy el kívánta kerülni a további vérontást.

A levéltár iratai alapján:⁵⁶

- 1) A 14-es hullaszámú Mátray Ferenc tudományegyetemi karhatalombeli alhadnagy esetében „fillérnyi, körkörös egyenletes szélű sebhely, mint belövés a szegycsont kardnyújtványa fölött” volt látható, valamint a lapocka vonalában is egy hasonló sebhely húzódott.
- 2) Deák László géppuskás hadnagy bal fülénél sérült meg súlyosan, amely egy 2 és ½ cm hosszú, ½ cm széles, egyenetlen repesztett sebet jelentett, annak közepén agyvelő-darabokkal. Emellett síp- és szárcapocscsont-törést is szenvedett. Deák esete igen tanulságos abból a szempontból, hogy az ütközet után Szendy Károly tartalékos hadnagy egykorú jelentése szerint: „Deák hadnagnak pedig a fülét is leharapták.”⁵⁷ Bár Deák valóban brutális roncsolást szenvedett el, ez is egyértelműen lött seb volt.
- 3) Vincze Sándorral a szegycsont közepén, a III. borda magasságában végzett egy lövés, emellett csípője is megsérült súrolt lövedék hatására.
- 4) Kiss Jánossal az orrhát baloldalán befűrődő golyó végzett – a korábban idézett Szendy-féle beszámoló az ő esetében elismerte, hogy „harcban esett el”.
- 5) Ochaba Károllyal a bal járomcsont fölött befűrődő golyó végzett.

Jóllehet az egyetemisták bestiális lemészárlásnak híre közszájon forgott a Horthy-párti katonai vezetők körében, levéltári forrásaink ugyanakkor nem igazolják ezen

⁵⁵ LADÁNYI, 1979. 216. A történész a mészárlás összefüggésben így ír: „Hogy mindez valóban megtörtént-e, ma már aligha tisztázható.”

⁵⁶ Semmelweis Egyetem Központi Levéltára (a továbbiakban: SEKL) 1/b Orvostudományi dékáni hivatal iratai. 1921/22. 1921. október 25. 63–68. f. Az autopsziát a budapesti I. sz. katonai kórházban végezték el.

⁵⁷ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 155.

információkat. A fennmaradt orvosi iratok alapján kijelenthető, hogy a fiatalokkal lövések végeztek, és csonkításnak, vagy lincselésnek nem volt nyoma. Megemlítendő, hogy e személyek közül hárman voltak orvostanhallgatók: Mátray Ferenc, Ochaba Károly és Kiss János.⁵⁸

A tíz elesett egyetemista halálának pontos körülménye rövidesen a budaörsi csata legneuralgikusabb kérdésévé vált, amely azt a némileg kínos tényt is elfedte, hogy az egyetemistákat rövid tűzharc után megfutamították a túlerőben lévő legitimista csapatok. Toókos Gyula őrnagy visszaemlékezése szerint: „Az egyetemi hallgatókkal a legbrutálisabban bántak el. *Bemondásuk szerint* [kiemelés tőlem, LD] néhány elfogott sebesültjüket keresztüllőtték vagy átszúrták, némelyiknek a fejét a felismerhetetlenségig széjjelverték.”⁵⁹

A budaörsi harctéren elkövetett leszámolások cáfolatára még egy indirekt érvet lehet felhozni, nevezetesen, hogy a két fél – kevéssel az események után – már kölcsönös barátkozásba kezdett. Annak ellenére, hogy veszteségekkel járó tűzváltás történt, és az elesettek bestiális meggyilkolásáról is érkeztek hírek, néhány nappal később már – ezen előzmények fényében – meglepő fraternizálásokra került sor. Október 27-én „délután egy órakor egy tudományegyetemi zászlóaljbeli tartalékos tiszt azt jelentette, hogy a Mária Valéria barakkórházban [sic!] elhelyezett 50 fő Ostenburg tiszt *feltűnő* jó bánásmódban részesül.”⁶⁰ Külön felháborodást okozott, hogy „az egyetemi zászlóalj tagjait, akik a barakkban laknak, lakásukból kitették és az elhelyezésre kevésbé alkalmas helyiségekbe tették őket azért, hogy az elfogott Ostenburg tiszteknek adják át az ő szobájukat. E tiszték nyíltan propagálnak most is a király érdekében. A tudományegyetemi zászlóaljnak két tisztje [...] az elfogott tisztekkel feltűnő módon barátkoznak, velük karonfogva járnak és minden könnyítést megengednek nekik. A tudományegyetemi zászlóalj tagjaival, akik a harcokat végig csinálták, és most is az Ostenburg tiszték őrizetét foganatosítják, nem törődnek, róluk nem gondoskodnak.”⁶¹ Ismerte az 1919. évi terrorcselekmények utáni közhangulatot, egyszerűen elképzelhetetlen, hogy effajta előzményeken ilyen könnyen felülemelkedjenek az érintettek. Összegezve: az egyetemisták harcban eshettek el.

⁵⁸ Október 27-én Kenyeres Balázs orvoscari dékán elrendelte a fekete zászló kitűzését, miután „szomorodott szívvel” tudatta „a Tekintetes Kar tagjaival, hogy karunk hallgatói közül Ochaba Károly, Malvay Ferenc és Kiss János [...] kötelességteljesítésük vértanúi lettek”. Megjegyzendő, hogy az iraton Mátray neve kontaminálódott. SEKL 1/b Orvostudományi dékáni hivatal iratai. 1921/22. 868. sz.

⁵⁹ Toókos, 1999. 126.

⁶⁰ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 283.

⁶¹ Uo. 93.

Az elesett egyetemisták sorsa igencsak ellentmondásos a források tükrében. Bánffy Miklós külügyminiszter emlékiratában így fogalmazott:⁶² 14 óra 30 perc magasságában az egyetemista hadifoglyokat Törökbálint felé indították⁶³ – ezzel a közvetlen életveszélyből kikerültek, ugyanis addig vasúti kocsikban tartották fogva őket, amely időről-időre tűzéségi belövés érintett.

Az eseményekről a hivatalos Bethlen-kormány főle összefoglalás (az ún. „Fehér könyv”) így számol be: „Mélyen felháborító volt az az elbánás, melyben a budaörsi ütközet folyamán elfogott egyetemi hallgatók részesültek. A vitéz diákok közül többeket, fogságba jutásuk után öltek meg, puskatussal fejbeverve, leszúrva, vagy lelőve őket. Az egyetemi hallgatók aránylag nagyobb vesztesége ennek a körülménynek tudható be. Toókos őrnagyot, az elfogott egyetemi hallgatók megmaradt részével ezután Budaörs vasúti állomáson, háromnegyed órán át, saját csapataink ágyútűzésében tartották s csak akkor vitték őket hátra, midőn az ágyútűz következtében, nekik is voltak veszteségeik.”⁶⁴

A néha már bohózatba illő körülmények, illetve viszonylag csekély harcértékük ellenére az egyetemisták helytállása kulcsfontosságúnak bizonyult: értékes időt vesztek ugyanis a karlista erők, ráadásul előrenyomulásukat időben akkor szakították meg, amikor erre más csapatokat nem igen lehetett volna felhasználni.⁶⁵ Az egyetemisták ellenállásának értékét emelte, hogy a királpárti erők elbizonytalanodását az időjárás is segítette, ugyanis október 23-án délután nagy vihar zúdult Budapestre és környékére,⁶⁶ ilyen körülmények mellett pedig hadműveleteket nem lehetett folytatni.

Harcok északon

A budaörsi harcokkal egyidőben 10–15 km-rel északabbra is került sor összecsapásokra. Egyetemi részről itt a műegyetemisták küzdöttek, akik a Jánoshegy–Hárshegy vonalát, valamint Pesthidegkút főbb pontjait ellenőrizték. Feladatuk az volt, hogy a fővárost az esetleges megkerülő, Budakeszi irányából érkező támadások ellen megvédjék. Ilyen támadásra azonban nem került sor, csak kisebb járőr-csatárok

⁶² BÁNFFY Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai*. Budapest, Helikon, 2013. 287.

⁶³ Uo. 127.

⁶⁴ *IV. Károly visszatérési kísérletei*. I. füzet. [Szerző nélkül.] [Budapest], M. kir. honvédelmi Minisztérium, [1922]. 36.

⁶⁵ LADÁNYI, 1979. 217.

⁶⁶ IGALI, 1942. 167.

zásokra.⁶⁷ Ezek során a műegyetemi zászlóalj egyik járőre (három katona) Budakeszinél fogságba esett.⁶⁸ További veszteséget azonban nem szenvedtek el,⁶⁹ sőt október 24-én délben az egyetemisták legnagyobb sikerüket érték el a Budaörs környéki harcokban: a Ferenczy ezredes vezette győri 4/I. zászlóalj szabályszerűen belebotlott a biai 312-es magaslaton lévő mintegy félzászlóaljnyi műegyetemistába, és a meglepetés hatására a királypártiak megadták magukat.⁷⁰ Rövid idő elteltével az egyetemi katonák visszamentek foglyaikkal Budapestre. Pihenőre szükségük is volt, mert hiányos felszerelésük miatt igencsak szenvedtek az őszi időben.⁷¹ Eddigre az erőviszonyok Horthy erői javára billentek, miután a fővárosba érkeztek a vidéki, zömében tiszántúli erősítések. Ennek ismeretében vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornok a polgári karhatalmi alakulatokat – így az egyetemistákat is – visszarendelte a fővárosba az arcvonalról.⁷²

A király az események láttán meghátrált, és tárgyalások kezdődtek a két fél között. Az egyeztetések során egy észak-dél irányú demarkációs vonalat jelöltek ki, amely Budaörstől nyugatra futott és elválasztotta a két sereget egymástól.⁷³ Hétfő reggelre egy antant misszió is a helyszínre érkezett,⁷⁴ jelenlétük a nemzetközi politika nyomása mellett elősegítette, hogy Károly feladja budapesti bevonulásának tervét. Ezzel a király második visszatérési kísérlete is kudarcba fulladt. Hozzá kell tennünk azonban, hogy az uralkodó *döntően* a budaörsi áldozatokról értesülve hagyott fel a további előrenyomulás gondolatával – ebben az értelemben az elesettek sorsa jóval nagyobb mértékben befolyásolta az eseményeket, mint amennyire az pusztán számukból következett volna.

A tatái diverzió

A budaörsi csata történetéhez még két kisebb esemény csatlakozik, amelyben az egyetemisták ismét fontos szerepet játszottak.

Október 24-én Kőváry tartalékos főhadnagy 18 egyetemista katonájával azt a feladatot kapta, hogy autókkal Piliscsaba–Dorogon át Komárom felé vonuljon, és kerül-

⁶⁷ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 188.

⁶⁸ LADÁNYI, 1979. 219.

⁶⁹ HÉBERGER, 1979. 523.

⁷⁰ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 198.

⁷¹ Uo. 202.

⁷² Uo. 228.

⁷³ HIM HL Tanulmányok 3849. 2. (Schvoy István altábornagy levele Baló Zoltán ezredesnek az 1921 októberi budaörsi csatáról.)

⁷⁴ Uo. 3.

jön a királypártiak hátába.⁷⁵ Az alakulat késő éjjel érte el Komáromot, amikor már a fegyverszünet életbe lépett, ugyanakkor erről tudomásuk nem volt. Értesültek viszont arról, hogy a királyi pár a tatai Esterházy-kastélyban tartózkodik. Egy meglepetésszerű akció keretében az egység be is nyomult a kastélyba – sok vélemény szerint végezni akartak a királlyal –, de ott végül leadták fegyvereiket, miután az Ostenburg-csendőrök véráldozattal kikényszerítették ezt.⁷⁶ A király testőrségében soproni főiskolások voltak, így két napon belül már másodszor csaptak össze egymással magyar hallgatók,⁷⁷ szerencsére ez utóbbi esetben emberveszteség nélkül. A diverzió következményeként döntöttek arról Bethlenék, hogy a királyi párt a jóval könnyebben védhető tihanyi kolostorba internálják.⁷⁸

Köváry akciója óriási felzúdulást váltott ki a magyar legitimista körökben, amikor a diverzió híre 1922 január 11-én napvilágra került Pallavicini György örgróf nemzetgyűlési interpellációja nyomán. Bár *expressis verbis* nem vonták párhuzamba az eseményeket Tisza István gróf 1918. október 31-i likvidálásával, sok kellemetlen reminiscencia akadt: Károlyt szintén bőrkabátos (fél)katonai alakulat akarta meggyilkolni, miközben a helyszínre gépkocsival és teherautóval érkeztek... Tanúk beszámolóí alapján az egyik különítményes a „hol van Karcsi, hadd dugok handgranátot [kézigránátot] a zsebeibe” mondat kíséretében kutatott a király után. Köváry emberei végül nem találták meg az uralkodópárt, majd Siménfalvy Tihamér ezredes vezetésével a kastély őrsége eltávolította a behatolókat. Belitska Sándor honvédelmi miniszter válaszában megerősítette, hogy valóban meg akarták gyilkolni a királyt, ugyanakkor tagadta, hogy ezt a különítmény felsőbb utasításra kísérelte megtenni. Egy másik kisebb fontosságú eseményre október 25-én a fővárosban került sor, ahol a műegyetemi zászlóalj 30 katonája részt vett a Pesti Hírlap és a Globus nyomda védelmében, miután az Ébredő Magyarok Egyesülete zavargásokba kezdett.⁷⁹

A tatai diverzió utóbb jelentősen rontotta a fegyverre kelt egyetemisták reputációját és nem meglepő módon azt a folyamatot is jelentősen gyorsította, amelynek keretében – a harcok megszűnését követően – a hallgatóktól sietve visszavette a fegyvereket a reguláris magyar haderő.⁸⁰ Mindazonáltal a legtöbb egyetemista ún. karhatalmi pótlékban is részesült.⁸¹

⁷⁵ Uo. 138.

⁷⁶ Uo. 230–232.

⁷⁷ SARKADY 2015, 54.

⁷⁸ SPEIDL, 2012. 246.

⁷⁹ FOLKUSHÁZY–BENGYEL, 2023. 251–252.

⁸⁰ KÁNTÁS Balázs: *Árnyékhadserég. Válogatott dokumentumok a Kettőskereszt Vészövetség katonai titkos társaság 1920-as évekbeli működéséről*. Budapest, Hungarovox, 2020. 65.

⁸¹ Uo. 70.

A temetés

A budaörsi csatában meghalt egyetemisták méltó és állami keretekben történő eltemetésének igénye néhány órával az események után már megfogalmazódott. „A csoportparancsnokságnál megjelent az egyetemi hallgatók köre, akik előadták, hogy a budaörsi ütközetben elesett egyetemi hallgatókat díszesebben óhajtják eltemettetni és ezért a kormányzó úr Öfőméltóságának a megjelenését is kéri, temetés napját pedig általa kérték meghatározni.”

Horthy ígértet is tett a temetésen való részvételre és úgy intézkedett, hogy más magasabb állású egyének is jelenjenek meg, a temetés napjának meghatározását pedig az egyetemi hallgatók körére bízta. A kormányzó felkarolta az ügyet, hiszen az tovább növelhette az állami és katonai kohéziót, miközben nagy befektetéssel vagy kockázattal nem járt. Ezért döntést hoztak arról, hogy az egyetemi hallgatókat a temetés körül a legmesszebbmenő támogatásban részesítik, és a felmerülő költségeket a miniszterelnök által kiutalt pénzüsszezből folyósítják.

A budaörsi csatában elesett hallgatók temetésére október 29-én, szombaton került sor. Az eseményen megközelítően százezer ember vett részt.⁸² A meghalt fiatalok végső búcsúztatóján lényegében mártírként emlékeztek meg róluk – a gyászszertartáson a magyar politikai elit színe-java részt vett, élén Horthy Miklós kormányzóval, valamint a Bethlen-kormány nagy részével. A koporsókat a Nemzeti Múzeum előcsarnokában ravatalozták fel, majd 11 óra körül elindult a temetési menet, amelyet egy szakasz lovasrendőr, egy század huszár, katonai zenekar, majd két századnyi gyalogság vezetett fel. A tudományegyetemi, műegyetemi hallgatók egy-egy díszszázadot állítottak ki.⁸³ A Fiumei úti sírkertben Ravasz László és Raffay Sándor püspökök mondtak imát.⁸⁴ A római katolikus felekezetet Zadravecz István tábori püspök képviselte, érthető módon ugyanakkor a szertartáson a protestáns konfesz-sziók játszották a fontosabb szerepet.

Az elesettek megbecsülését jelezte, hogy egyikük (Ochaba⁸⁵ Károly) esetében még egy kisebb vita is kirobbant a budapesti Tudományegyetem, valamint az ekkor még Budapesten működő Erzsébet Tudományegyetem (1923-tól székhelye: Pécs) között. Nevezettet ugyanis a „budapestiek” tekintették saját halottuknak, miközben Ochaba valójában az Erzsébet Tudományegyetem hallgatója volt.⁸⁶ Az állami teme-

⁸² Uo. 324.

⁸³ IGALI, 1942. 169–170.

⁸⁴ M. A.: „Szálljon veletek sírba az ősi átok!” A hősi halált halt egyetemi hallgatók temetése. *Technikus*, 1921–1922/3–4. 61.

⁸⁵ A forrásokban sokszor szimpla „h”-val szerepel neve.

⁸⁶ „Dr. Entz Béla orvoskari dékán jelenti, hogy a hadvezetőség Ochaba Károlynak, egyetemünk hősi

tésen az izraelita hősi halott hallgató esetét külön nem említették, de szűk egy évvel később, 1922-ben Klausz Imrének sírkövet emeltek a rákoskeresztúri zsidó temetőben, miután pénzgyűjtést indítottak e célra.⁸⁷

A temetés külsőségei, illetve ez elhangzó beszédek is lényegében úgy foglalhatók össze, hogy az egyetemi hallgatók ellenállása mentette meg az új – Horthy-vezette – Magyarországot.⁸⁸ 1921 őszének eseményeit többen 1919. november 16-a történéseivel vetették egybe. Így tett egy a '30-as években papírra vetett méltatás is. A volt műegyetemi hallgató, és az 1935–39 között, majd 1942–44 között több miniszteri posztot betöltő Bornemisza Géza szerint „a két egyetemi zászlóalj nemes vetélkedéssel örködött Budapest rendje és nyugalma felett, nem válogatva a feladatok között, mindent vállalva, amivel szolgálhatta az újjáéledő nemzetet, úgyhogy amikor [1919.] november 16-án a Nemzeti Hadsereg élén bevonult a Budapestre a fővezér, az ország fővárosát ismét megbékélve, rendben és nyugalomban találta. A két egyetemi zászlóalj a keresztény nemzeti szellemben való megújulás előharcosa volt.”⁸⁹

Epilógus

Az elesett egyetemisták családjainak támogatására pénzgyűjtés indult. Az ekkor még Budapesten működő Erzsébet Tudományegyetem (1923-tól Pécs székhellyel) rektora jelentette, hogy a „folyóévi október hó 23-iki harcokban elesett főiskolai hallgatók koszorújára való gyűjtésből fennmaradt 1847 korona 50 fillért az orvos-

---

halált halt III. fél éves medikusának halotti maszkját elkészítette s a budapesti egyetemnek megküldte. Javasolja ezért, Tanács Ochaba halotti maszkjának kiadása iránt keresse meg a budapesti tudományegyetem Tanácsát.” Ochaba Károly a pécsi egyetem III. fél éves orvostanhallgatója volt. Erzsébet Tudományegyetem Tanácsulési jegyzőkönyvei, 1921–1922. (1921. november 23.) 80. (A továbbiakban: PETJ.) – Szűk két hónappal később, 1922. január 25-én pedig kérték azt is, hogy a budapesti egyetem szolgáltassa ki Ochaba halotti maszkját, mi több sérelmezték, hogy a korábbi hasonló kérést elutasította a Tudományegyetem. Uo. 150–151.

⁸⁷ Sírfelirata: „Itt nyugszik Klausz Imre a 14. gy. e. önkéntese. Hősi halált halt 1921 október 23-án a budaörsi testvér harcban, elesett a hazájáért, testvéreiért, a magyar zsidóságért.” [Sz. n.]: Klausz Imre. *Az Újság*, 1922. november 29. 3. – Megjegyzendő, hogy a magyar sajtó filoszemita része rendre kiemelte Klausz hazafiságát és zsidóságát. 1922. július 24-én esete még a Nemzetgyűlésben is napirendre került. (Az elesett hallgató egyúttal kiváló hátúszó is volt.)

⁸⁸ Hasonlóan vélekedett Boroviczény Aladár is: „Ennek ellenére olyan döntésre kényszerítették a királyhű csapatok parancsnokait, amely a király budapesti bevonulását néhány órával késleltette és e néhány órás késedelem okozta a restaurációs kísérlet kudarcát.” BOROVICZÉNY Aladár: *A király és kormányzója*. Budapest, Európa, 1993. 250.

⁸⁹ KEREPESZKI, 2011. 51.

tudománykari dékán a rektori hivatalba szolgáltatta be s ezt az összeget céljának legmegfelelőbbben a diákszociális alap javára utalta át.”⁹⁰

Miközben a budaörsi csata idején, majd a következő hetekben alapvetően a Bethlen-kormányhoz való lojalitás jellemezte az egyetemi vezetéseket, Károly tragikus hirtelenséggel bekövetkezett, 1922. április 1-jei halála után annyiban változott a helyzet, hogy a király emlékét immár kegyelettel kívánták őrizni.⁹¹ Az uralkodó elleni harc emléke azonban tovább kísérte az egyetemi ifjúsági egyesületeket, különösen azok szélsőjobbra tolódott tagjait. Az 1930-as évek közepén, amikor ezen szervezetek politikai súlya ismét növekedett, az egyetemi oktatók, tanárok számára kifejezetten terhessé vált Budaörs emléke is, különösen a szegedi keresztmozgalom elindulása idején. Ahogy egy 1935-ben kelt jegyzőkönyv megfogalmazta: „Ami a mozgalom módszereit illeti: kiindulópontnak az egyetemi ifjúság politikai megszervezése tekinthető. Kezdődött ez a szerveződés Budaörs idejében, amikor a koronás király ellen vetették harcba a diákokat. Azóta a legkülönbözőbb felekezetek és politikai tendenciák igyekeznek lefoglalni maguknak az ifjúságot. Valóságos seregek szerveződtek, amiket bármikor kivezényelhetnek az egyetem falain kívül álló vezetők, akik az ifjúság hadoszlopait politikai előcsatározóknak használják. Szomorú állapotok ezek.”⁹²

A Károly második visszatérési kísérletét nagymértékben megakadályozó egyetemisták emléke így már a második világháború kitörése előtt némileg megfakult, hogy azután az 1945 utáni bolsevik rendszerváltoztatás szinte nyom nélkül eltörölje azt. Végezetül még egy különös egybeesésre kell emlékeztetnünk, jelesül, hogy a budaörsi csatára 1921. *október 23-án* került sor. A sors különös játékaként 35 évvel később a budapesti egyetemisták ismét döntő szerepet fognak játszani egy még fontosabb, utóbb nemzeti ünneppé vált eseménysorban, ahol újfent tanúságot tettek – nemzedékektől független – hazaszeretetükről.

⁹⁰ PETJ, 1921–1922, 79–80.

⁹¹ Lásd erre pl.: ELTE Egyetemi Levéltár, Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának ülései, 1921–1922, HU-ELTEL 8.a.27. (1922. április 6.) 117–118. „A múlt napokban azt a szomorú hírt kaptuk, hogy Ő Császári és Királyi Felsége IV. Károly királyunk meghalt. Nemzetünk az utóbbi években annyi megpróbáltatáson ment keresztül, hogy a szenvedések keresztjét szinte megszokta már. A világháború porba sújtotta hazánkat, a háború után pedig az országot saját fiainak örültsége kergette romlásba.”

⁹² Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem tanácsülései, 1935–1936. (1935. december 11.) 52.

AZ ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM ORVOSTANHALLGATÓINAK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE 1930 ÉS 1945 KÖZÖTT

Az egyetem helyzete Pécsen a vizsgált időszakban

A két világháború időszak bemutatását a második rész, az 1930 és 1945 közötti másfél évtized orvostanhallgatóinak vizsgálatával folytatjuk. 1930-ra Pécs város életének meghatározó szereplője lett az egyetem és azon belül az orvoskar, valamint a város és a régió legnagyobb egészségügyi ellátó rendszereként működő klinikák. Az 1930-as évekre a magyar tudományos életben is egyre inkább jelentős tényezővé vált a kar, a klinikákon és a régió településein is megjelentek már a Pécsen végzett orvosok. Ezzel egyidőben azonban többször felmerült az egyetem bezárásának terve, melyet jelentős lobbitevékenységgel, a város támogatásával sikerült elkerülni. Érzékeny veszteség volt a pécsi universitas egésze számára a bölcsészkar 1940-es áthelyezése Szegedre. A vizsgált évtized végére az intézetekben és a klinikákon is megjelentek már a Pécsen végzett tanítványok, a gazdasági nehézségek ellenére az orvoskari szervezeti egységek száma is nőtt.¹

A vizsgált korszakban a világgazdasági válság magyarországi hatásai, majd a világháború következményei nem kerülhették el az egyetemeket. A hallgatóság beiskolázása szempontjából az 1938: XV., 1939: IV. és 1941: XV. törvénycikkek csökkentették tovább a zsidóság számarányát a felsőoktatásban.²

Tanulmányunk folytatása a kar hallgatóságának első bő évtizedét bemutató munkáknak,³ ahol a felhasznált levéltári források leírását is megtalálja az Olvasó.⁴ Jelenlegi vizsgálatunkban az 1930–31-től a 1944–45-ös tanév végéig orvosi diplomát

¹ A részletesebb áttekintés jelem írásban szükségtelen, mert a korábbi cikkemben idézett művek részletes áttekintést tartalmaznak: LENGVÁRI ISTVÁN: *Az Erzsébet Tudományegyetem orvostanhallgatóinak társadalmi összetétele az 1920-as években*. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. 4. kötet. Szerk. UJVÁRY GÁBOR. Budapest 2021. (a továbbiakban LENGVÁRI, 2021.) 219. 1. jegyzet.

² KARSAI LÁSZLÓ: *A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944*. In: *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Szerk. MOLNÁR JUDIT. Budapest, 2005. 140–163.

³ LENGVÁRI, 2021.

⁴ Pécsi Tudományegyetem (PTE) Egyetemi Levéltár (EL), VIII.105.d. Erzsébet Tudományegyetem (ETE), Orvostudományi Kar (OtK), Iratkozási lapok, diplomakönyvek.

szerzőket vizsgáljuk, tehát a tanulmányaikat nem befejezetteket vagy a karon csak néhány félévet elvégzetteket nem – hasonlóan első közleményünkhöz.

Hallgatói létszám, férfiak és nők aránya

A pozsonyi kezdetektől az 1944–45-ös tanévig 2267 diplomát szerző hallgató járt, ebből 419 hölgy volt. A tanévenkénti megoszlást a következő táblázat mutatja:

tanév	összes hallgató	nőhallgató	%
1918–19	14	2	14,3
1919–20	4	0	0
1920–21	12	0	0
1921–22	75	14	18,7
1922–23	104	13	12,5
1923–24	169	34	20,1
1924–25	122	32	26,2
1925–26	120	24	20,0
1926–27	209	68	32,5
1927–28	148	49	33,1
1928–29	111	22	19,8
1929–30	109	25	22,9
1930–31	68	12	17,6
1931–32	80	9	11,3
1932–33	60	5	8,3
1933–34	55	6	10,9
1934–35	71	8	11,27
1935–36	89	9	10,1
1936–37	57	7	12,3
1937–38	74	10	13,5
1938–39	88	10	11,4
1939–40	72	10	13,9
1940–41	52	10	19,2
1941–42	52	8	15,4
1942–43	55	6	10,9
1943–44	48	7	14,6
1944–45	149	19	12,8
összes	2267	419	18,5

1. táblázat: A hallgatók száma a kiadott diplomák alapján

A húszas évek végére megfigyelhető csökkenés oka, (amely nemcsak az orvostudományi karoknál jelentkezett), hogy a kormányzat igyekezett leszorítani a felvehető hallgatók számát. A vizsgált korszakban végig alacsony maradt a diplomát kapó hallgatók száma, több évben 50 fő körülire csökkent. Az utolsó vizsgált év kiugró számának oka, hogy akinek lehetett hamarabb kiadták a diplomáját.

Vallási összetétel

A diplomakönyvekből illetve az iratkozási lapokból felvett adatok alapján a felekezeti megoszlás a vizsgált időszakban a következő képet mutatja (zárójelben az előző időszak adatai):

felekezet	fő	%
római katolikus	(222) 566	(18,56) 52,88
görögkeleti	(4) 15	(0,33) 1,40
görögkatolikus	(0) 3	(0) 0,28
evangélikus	(26) 72	(2,17) 6,72
református	(58) 110	(4,85) 10,27
unitárius	(3) 2	(0,25) 0,19
izraelita	(775) 204	(64,80) 19,05
n.a.	(108) 99	(9,03) 9,24
összes	(1196) 1071	(100) 100

2. táblázat: A diplomás orvosok felekezeti megoszlása az 1930/31-es tanévtől az 1944/45-es tanév végéig

A táblázat jól mutatja, hogy a zsidó diplomások száma jelentős csökkenést mutat, de így az egész korszakra vonatkozóan a diplomások 20%-át teszik ki. A folyamatos csökkenés előbb a *numerus clausus*, majd a zsidótörvények hatásának tudhatjuk be. A többi nagyobb felekezet képviselői ugyanakkor két-háromszoros növekedést mutatnak az előző bő évtizedhez képest.

Születéshely szerinti megoszlás

A vizsgált korszakban az 1071 diplomás születéshely szerinti megoszlása egyenletesnek mondható, de növekszik a dél-dunántúli hallgatók száma. Az 1067 kitöltött adat alapján Baranya vármegye 136 (12,75%), Somogy 73 (6,87%), Tolna 68 (6,37%) főt adott a születéshely alapján. A megyeszékhely Pécs 69 diplomázottat adott, ez jelentős növekedés az előző korszakhoz képest. A dunántúli megyék közül Vas 50 (4,69%), Zala 43 (4,03%), Veszprém 20 (1,87%) fővel szerepel: itt is növekvő számarányt figyelhetünk meg az előző periódushoz képest. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye nagyságánál fogva is kiemelkedik, bár a számarány csökken: innen – Budapestet nem számolva – 66 (6,19%) diplomás származott. (Megjegyzendő, hogy például Újpest ekkor még nem képezte a főváros részét.) A legtöbb hallgató, születéshelye alapján Budapestről érkezett (147 fő, 13,78%, ami jelentős csökkenés az előző korszak 25,83%-ához képest).

Rendelkezésre áll az iratkozási lapokban a szülő gondviselő beiratkozáskori lakhelye is, de ez mindössze a hallgatók egy részénél, 845 (100%) főnél volt kitöltve. Ez alapján 104 főről (12,31%) tudjuk, hogy egyetemi tanulmányai alatt apja/gondviselője lakhelye Budapest volt. (Ez a számarány a megelőző bő évtizedben 38,81% volt.) 1920 és 1930 között Budapest lakossága 15–16%-a volt teljes Magyarországnak, így a Budapestről érkező hallgatók korábbi túlreprezentáltsága megszűnt. A születési adatsorra visszatérve a 147 budapesti diplomás vallási megoszlása így alakul (zárójelben az előző időszak adatai):

felekezet	fő	százalék
római katolikus	(43) 61	(13,92) 41,50
evangélikus	(6) 12	(1,94) 8,16
református	(12) 10	(3,88) 6,80
izraelita	(227) 45	(73,46) 30,61
görögkeleti	(0) 1	(0) 0,68
görögkatolikus	(0) 1	(0) 0,68
n.a.	(21) 13	(6,80) 8,84
összes	(309) 147	(100) 100

3. táblázat: A diplomás, budapesti születésű orvosok felekezeti megoszlása az 1930/31 tanévtől az 1944/45 tanév végéig

Az 1920-as években a *numerus clausus* rendelkezéseit szigorúbban betartó budapesti egyetemekről a vidéki intézményekre igyekeztek felvételt nyerni, illetve átjelentkezni a zsidó hallgatók. Az 1920-as évek végére azonban a budapesti egyetemek

(nem csak az orvosi kar) a zsidó hallgatóság csaknem felét oktatták már, ezzel egy időben vidéken a keresztény hallgatók számaránya (mint az a pécsi kar orvostanhallgatóinál is látjuk) növekedett.⁵

Társadalmi háttér

Az apa (gondviselő) foglalkozásának kitöltése sajnos nem minden esetben történt meg, s ez a rovat csak az iratkozási lapokban található meg. Összesen 940 fő adata áll rendelkezésre, ez a vizsgált hallgatók 87.77%-a. Mint szinte minden korszakban és iskolatípusnál, itt is megállapíthatjuk, hogy ennek a rovatnak a kitöltése a legesetlegesebb, legpontatlanabb – mivel hallgatói bemondás vagy kitöltés alapján történtek az adatok felvétele. A néha önkényes kutatói kategorizálás elfedi például azt a problémát, hogy egy-egy foglalkozási besorolás mögött jelentős jövedelem- és vagyonsbeli különbségek lehetnek. Az alábbi besorolásunkban igyekeztük elsősorban a foglalkozásszerkezetet⁶ alapul venni:

Apa/gondviselő foglalkozása	fő	%
Magánzó, háztulajdonos, földbirtokos	(58) 54	(6.44) 5.74
Állami és magánhivatalnokok	(200) 251	(22.20) 26.70
Értelmiségi	(195) 269	(21.64) 28.2
Kereskedő, nagyvállalkozó	(247) 109	(27.41) 11.60
Kisiparos, kisvállalkozó, kiskazda	(114) 36	(12.65) 3.83
Segédtszt, segéd, alkalmazott	(60) 85	(6.66) 9.04
Kisbirtokos, földműves, munkás	(24) 36	(2.66) 3.83
Nyugdíjas, menekült, háztartásbeli, munkanélküli	(3) 9	(0.33) 0.96
Összes (kitöltött adatsor)	(901) 940	(100) 100

4. táblázat: *Apa/gondviselő foglalkozása az 1930/31 tanévtől az 1944/45 tanév végéig (csak a kitöltött adatsorokat figyelembe véve, zárójelben az előző időszak adatai).*

⁵ KARADY, Victor: The restructuring of the academic market place in Hungary. In: *The numerus clausus in Hungary. Studies on the First Anti-Jewish Law and Academic Anti-Semitism in Modern Central Europe*. Eds. KARADY, Victor – NAGY, Péter Tibor. Budapest, 2012. 127–129.

⁶ TÓTH Zoltán: Társadalmi státusz és foglalkozás az osztrák és magyar társadalomstatistikában. *Statistikai Szemle* 65. 1987. 67–87.

A kategorizálás során minden kitöltött rovat adatát felvettük. Ahol közben az apa/gondviselő nyugdíjba ment, ott is besoroltuk őket a volt foglalkozásuknak megfelelő kategóriákba, így csak két esetben maradt „nyugdíjas” bejegyzésünk további információ nélkül. Az első csoportba (magánzó, háztulajdonos, földbirtokos) felvettünk minden olyan adatot, mely egyértelműen jelezte az foglalkozást. A hivatalnokok közé minden állami és magántisztviselőt felvettünk, legyen az bankban, bányában, államigazgatásban vagy a MÁV-nál foglalkoztatott. Az értelmiségiek közé álláshelytől függetlenül felvettük az orvosokat, tanárokat, jogi végzettséggel rendelkezőket (bírók, ügyészek, ügyvédek). A tanárok közül ide kerültek besorolásra azok is, akik igazgatóként is működtek, de az orvosok közül is például egy tiszt főorvos. Míg a kisiparos–kisvállalkozó–kiszgazda kategória besorolása egyértelmű volt, a kereskedő–nagyvállalkozó kategóriánál nem lehettünk figyelemmel a „kereskedő” megnevezés által elfedett különböző vagyoni helyzetre: a későbbi kutatás során egyesével lehetne csak (amennyiben van adat) pontosan meghatározni a kereskedőként besorolt apa/gondviselő vállalkozásának nagyságát. A segédtiszt–segéd–alkalmazott rovatba került minden, felsőfokú végzettség nélkül, beosztottként végzett foglalkozás bejegyzése (a kiemelteken kívül például az ügynökök is). A földműves–munkás kategóriába soroltuk a csekély számú, kisbirtokosként bejegyzett adatot is.

A kapott eredmények egyes kategóriákban (a vallási összetétel változása mellett) gyakorlatilag azonos számarányt mutatnak. Eltérés a kereskedő–nagyvállalkozó illetve a kisiparos–kisvállalkozó–kiszgazda rétegnél mutatkozik. Előbbi csökkenése jórészt a zsidó nagyvállalkozói és kereskedő apával rendelkező hallgatók csökkenésének és a fent tárgyalt Budapest–vidék átrendeződésnek köszönhető. A kisiparos–kisvállalkozó–kiszgazda réteg számarányának csökkenését elsősorban a gazdasági válsággal, az egyetemista gyermeket egyre nehezebben finanszírozni tudó családok visszaszorulásával magyarázhatjuk.

Enyhén növekedett a hivatalnoki, nagyvállalkozói/kereskedői és az értelmiségi családi háttérrel érkezők száma, még inkább megerősítve azt a folyamatot, hogy ebből a rétegből került ki az orvosok utánpótlása. Ennek oka elsősorban az – a szakma generációkon keresztül megfigyelhető újratermelődése mellett –, hogy a képzés költségeit (tandíj, más városban fizetendő lakhatás, utazás, stb.) kevesen tudták megfizetni.

A hallgatói beiskolázás kérdései az orvoskari és egyetemi tanács előtt a vizsgált időszakban

Az orvosképzés sajátosságainak megfelelően a felveendő hallgatók számát ekkor (és a későbbi korszakokban is) központilag határozták meg, figyelembe véve az adott kar lehetőségeit, leginkább a gyakorlati képzésre rendelkezésre álló férőhelyek számát. A pécsi orvoskar az 1930-as évek elején hatvan főben kérte megállapítani a felveendő hallgatók számát.⁷ Ezt befolyásolták – az 1930-as évektől egyre inkább – egyéb törekvések is, melyeket az orvoskari és az egyetemi tanács elé kerülő ügyek és jelentések áttekintésével mutatunk be.

Az első nagyobb vitát okozó ügyet váratlan szereplő, a budapesti orvoskar robbantotta ki. Ártatlannak tűnő érdeklődéssel fordult a vidéki orvoskarokhoz 1932 januárjában, hogy azokon miként történt meg az *numerus clausus* alapján első éves keretszámok betöltése az azt megelőző években, esetleg történt-e eltérés a tervektől.⁸ Miután ezeket a számokat megküldték, egy hírlapi cikkből értesülhetett nem csak a közvélemény, de a többi orvoskar is, hogy Kenyeres Balázs⁹ professzor egy memorandumot¹⁰ készített, melyet a Magyarország 1932. január 28-án ismertetett.¹¹ A cikk szerint a Magyar Országos Orvosszövetség felhívására indult meg az adatsorok összeállítása, mivel az túlképzésben látták az elsődleges okát az orvosok megélhetési nehézségeinek. Ezen belül – ahogy azt a hírlapi cikk túlzó alcíme is mutatja – elsősorban a zsidó származású hallgatóság számarányának visszaszorítását szerették volna elérni. A memorandum és a cikk túlzásai élénk visszhangot váltottak ki Pécsen is. Az orvoskari tanács a megjelenést követő napon, január 29-én foglalkozott az ügygel.¹² Pekár Mihály professzor szerint a Magyarország cikkében destruktív tendenciák figyelhetők meg, valótlan adatokat közölve. Az 1931/32. tanév első félévére beiratkozottra vonatkozóan Pekár pontos számokat is közöl: ez alapján Budapesten kezdte tanulmányát az összes zsidó hallgató 11.43%-a, Pécsen 22.29%-a, Szegeden 22.70%-a, Debrecenben pedig 24.03%-a. A végzett zsidó orvosok számarányát

⁷ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK Kari ülési jegyzőkönyvek (KT-jkv.), 1929. június 21. 10. napirendi pont (np.); 1930. június 3. 11. np.; 1931. június 8. 15. np.

⁸ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1932. január 15. 26. np.

⁹ KAPRONCZAY Károly: *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*. (a továbbiakban *MoÉL*) [e-book] Budapest, 2004. 299.

¹⁰ Semmelweis Egyetem Központi Levéltára 1.a 58. Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karának ülései. 1932. január 26., 45. np.

¹¹ A cikk címe: A budapesti egyetem feltűnő állásfoglalása az orvosi túltermelés ellen. Erősen csökkenteni akarják az orvoskarokra felvehető hallgatók számát. Hatszázhatvan vidéken végzett orvos költözött Budapestre, akik közül hatszázhatvanhárom zsidó. *Magyarország* 1932. január 28., 8.

¹² PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1932. január 29. 16. np.

tekintve is ugyanakkora a számarány, a három vidéki egyetem (Pécs, Szeged, Debrecen) egyformán kb. 20%-át képi. Javasolja a hírlapban helyesbítés közzétételét és felkérni a pesti orvost, hogy a memorandumot küldjék meg a pécsi karnak. Entz Béla professzor pedig azzal egészíti ezt ki, hogy ez egy újabb bizonyítéka a pesti kar ellenséges viselkedésének.

A felháborodást követően meglepő módon csak jópár hónappal később készül el a jelentés, amit meg küldenek „a testvérfakultásoknak és mindazoknak a tényezőknek, kik nem ismerve vagy szándékosan félreismerve a tényeket Karunknak részt tulajdonítanak abban, »hogy az orvosi oklevelek terén túlprodukción mutatkozik és hogy egyöntetű irányítás hiányában a törvényt különbözőképpen, illetve szellemének meg nem felelő módon magyarázva, olyanokat is juttatott orvosi oklevélhez, akik a törvény megfelelő kezelése esetén ahhoz hozzá nem juthattak volna.«”¹³ A további eseményekre már ennek nem sok hatása lehetett, mivel ugyanazon az ülésen már a Magyar Országos Orvosszövetség levelét ismertetik, ami kéri a VKM-et hogy legyen országosan 300 fő alatt a felveendő orvostanhallgatók száma...¹⁴

A közvélemény számára még inkább látható módon 1933 decemberétől beiratkozási sztrájkot kezdeményezett több bajtársi egyesület az ország több egyetemén. Pécsen 1933. december 15-én tartottak nagygyűlést, melyen tiltakozásul bejelentették, hogy az 1933/34-es tanév 2. szemeszterére nem iratkoznak be. A követelések között a numerus clausus végrehajtása és általánosságban a zsidó hallgatók elleni fellépés is szerepelt. Az egyetemi tanács január 31-én tárgyalta az eseményeket,¹⁵ beszámolva arról, hogy január 4-én a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban tartott egyetemközi értekezletet követően intézkedtek a sztrájkot szervező pécsi bizottság feloszlásáról, ezt annak elnöke, Kraszkó János orvostanhallgató tudomásul vett. 1934 januárjában fokozatosan több szervezet is kihátrált a kezdeményezésből és a kevés számú „kilengésekre hajlandó, s ezáltal nagy állami érdekeket veszélyeztető”,¹⁶ radikális hallgató nem érte el a célját, főként miután az egyetem meghosszabbította a beiratkozás lehetőségét.¹⁷

¹³ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1936. június 7. 29. np.

¹⁴ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1932. június 7. 31. np.

¹⁵ PTE EL VIII.1.a. ETE, A Pécsi Egyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei (ET jkv.) 1934. január 31. 14. np.

¹⁶ PTE EL VIII.1.a. ETE, ET jkv. 1934. január 31. 14. np.

¹⁷ Az eseményeket részletesen bemutatja RAPOSA Vivien Kitti: A pécsi bajtársiak antiszemita beiratkozási sztrájkja az 1933/34-es tanévben. *Per Aspera Ad Astra*, 2020/1. 71–99.

Az egyetemi tanács elé 1937 márciusában,¹⁸ az orvoskar elé májusban¹⁹ kerül több ifjúsági egyesület beadványa, melyben az izraelita hallgatók felvétele tárgyában garanciát kérnek, hogy ne vegyenek fel több zsidó hallgatót az egyetemre amíg számuk nem csökken 5.1% alá, ne nosztrifikáljanak zsidók külföldi diplomáját és a kikeresztelkedetteket is zsidóknak kezeljék. Az egyetemi tanács reagálása kettős volt: tanács felkérte a karokat, hogy a törvény szerint már nem létező numerus clausus keretszámait tartsák be, ne nosztrifikáljanak külhoni diplomát, és megfontolandónak tartják azt a kérelmet, hogy a kikeresztelkedett zsidók zsidókként legyenek tekintetbe véve. Ugyanakkor elutasították az 5.1%-hoz kötődő felvételi stoppot. A bölcsészkarai dékán, Halasy-Nagy fontos további szempontokat fogalmazott meg karára vonatkoztatva: „[...] senki sem tud mondani olyan ifjat akit e tudománykar a tanulás lehetőségétől megfosztott volna [...] [A zsidó hallgatók] jelenlétükkel módot adnak arra, hogy a fennálló szabályok értelmében, az általuk befizetett tandíjak alapján 15 keresztény hallgató részesülhessen féltandíjkedvezményben.” Megjegyzi továbbá hogy amíg a keresztény hallgatók jó része nem él a pécsi beiratkozás jogával, mert máshol is felvételre került, addig a felvett zsidó hallgatók mind beiratkoznak.²⁰ Az 1920-as évek gyakorlatától eltérően itt találkozhatunk már a kar és az egyetem nyers érdekeivel (azaz a hallgatói létszám maximalizálásával) ellentétes állásfoglalásokkal. Emellett több folyamat is a hallgatói létszám csökkenése irányába hatott úgy, hogy Magyarország a felsőoktatásban részt vevő hallgatók arányszámát tekintve az utolsó volt Európában. Ilyen körülmények között került sok a hallgatóság létszámának adminisztratív korlátozására az állástalan diplomások magas száma miatt. A háborús időszak születési deficitje is ekkor érte el a felsőoktatást, és egyre gyengébb középiskolai végzettséggel lehetett felsőoktatási intézménybe bejutni.²¹ A zsidóság felvétele szempontjából a fent idézett zsidótörvények korlátozták a bejutást az egyetemekre, a második zsidótörvény (1939: IV. t.c.) 6%-ban korlátozva (a kar összes hallgatójához viszonyított) arányszámukat.

¹⁸ PTE EL VIII.1.a. ETE, ET jkv. 1937. március 1. 5. np.

¹⁹ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1937. május 21. 17. np.

²⁰ PTE EL VIII.1.a. ETE, ET jkv. 1937. március 1. 5. np.

²¹ Ezeket a folyamatokat vizsgálja UJVÁRY Gábor: Az egyetemi felvételi rendszer változásai a 20. században. In: *A felsőoktatási felvétel szabályozásai a két világháború közötti Magyarországon*. Szerk. KISSNÉ BOGNÁR Krisztina – MOLNÁR László – OSVÁTH Zsolt. Budapest, 2010. 9–23.

Hallgatói életpályák

A statisztikai adatok felvázolásán túl néhány életpálya bemutatásával szeretnénk bemutatni a Pécssett végző orvosokat. Természetesen figyelembe kell vennünk, hogy a sikeresebb életpályákról van több vagy egyáltalán értékelhető forrásunk. Kútfőink elsősorban (az egyetem iratain túl) az adattárak, névjegyzékek, nekrológok és méltatások voltak, melyek szintén meglehetősen esetlegesek és semmiképp sem reprezentatívak.

Elsőként egy adott megyéből származó orvostanhallgatókat, a második csoportban a tanulmányukat külföldön kezdőket, a harmadik a nőhallgatókat, míg a negyedikben a többgenerációs orvoscsaládokat mutatjuk be néhány példán.

Elsőként korábbi kutatásaink alapján²² egy területhez, Somogy megyéhez köthető orvosokat mutatunk be. A jelentős szakmai karriert befutó, Somogy megyébe visszatérő szakemberek közé tartozik Wirth Ferenc belgyógyász, aki 1937-ben kapott diplomát, 1951-től dolgozott a kaposvári kórházban, 1977-ig az I. sz. Belgyógyászati Osztály vezető főorvosa volt, 1952 és 1954 között a Kórház orvosigazgatói tisztségét is betöltötte.²³

A kaposvári születésű Révész György 1940-ben szerzett orvosi oklevelet, 1951-ig több budapesti intézményben dolgozott, majd hivatásos katonaeorvos lett, a Központi Honvédkórház, majd 1955-től a Tiszti Kórház fül-orr-gégeosztályának a vezetője. 1967-től a SOTE fül-orr-gége klinikájának egyetemi tanára és igazgató, 1975-től az Országos Fül-orr-gégészeti Intézet igazgatója volt.²⁴

Az orvos családból származó Barla Szabó Sándor a csurgói gimnáziumból érkezett a karra, a diplomaszerezés után katonai szolgálatot teljesített a világháborúban. A reumatológiára specializálódott, 1954-től Harkányban főorvosként, majd igazgatóként működött. A ő nevéhez kötődik a kórház átépítése és bővítése, és emellett jelentős tudományos munkát is végzett.²⁵

Egy testvérpár is orvosi végzettséget szerzett Somogyból: Takátsy Gyula 1938-ban szerezte meg oklevelét a karon, majd ugyanott az Anatómiai majd a Közegészségtani Intézet gyakornoka volt, 1945-től az Országos Közegészségtani Intézetben dolgozott nyugdíjazásáig. Fontos kutatásai voltak a kiütéses tifusszal, majd az influ-

²² LENGVÁRI István: Somogyi hallgatók a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karán, 1919–1945. In: *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére*. Szerk. MAYER László – TILCSIK György. Budapest, 2015. 227–228.

²³ A Kaposi Mór Oktató Kórház 160 éve. Szerk. KOPA János. Kaposvár 2008. passim.

²⁴ *MOÉL* 306.

²⁵ <https://baranyaidigital.hu/neves-szemely/2297> (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

enzával kapcsolatban.²⁶ Két évvel volt idősebb testvére, Takátsy Tibor, aki 1912-ben született, a diplomázás után Pécsen a nőgyógyászati klinikán dolgozott, majd 1946-tól Tatabányán, 1953-tól Szombathelyen volt osztályvezető főorvos, és jelentős festői, éremművészi, és tankönyvírói tevékenysége is volt.²⁷

Ficzkó Gyuláról az „avantgarde jellegű novellákkal és regénnyel”²⁸ kísérletező medikusról már hallgató korából van beszámoló, róla Tatay Sándor is megemlékezett regényében.²⁹ Weöres Sándor, Várkonyi Nándor, Tatay Sándor és a többi irodalmár társaságát 1942-es diplomázásával letenyei körorvosságra cserélte. Aktívan politizált, 1945-ben a helyi sajtó már letartóztatásáról, internálásáról és népbíróság elé való állításáról számolt be.³⁰

Néhány hallgatóról jóval kevesebb, vagy csak egy-egy adatunk van. Néhány frissdiplomás esetén arról tudósítanak az orvosi kar tanácsulési jegyzőkönyvei, hogy díjtalan gyakornokként valamelyik pécsi klinikán kezdtek el dolgozni. Így a gyermekklinikán Mózsai Ernő³¹ és Szíjártó Lehel,³² a szülészetben Pleszky Jenő,³³ míg a belgyógyászatban Sára Lenke.³⁴ A Holocaust áldozata lett Práger Zoltán, aki 1936-os diplomázása után Kaposváron volt orvos.³⁵ Práger Imre (nem testvére előbbinek) hat féléves külföldi (prágai) tanulmányokat számíttatott be a kar támogatása mellett Pécsen,³⁶ 1936-os diplomázása után egyelőre az egyetlen adatunk 1987-es haláláról szól.³⁷ Van aki külföldön futott be karriert, így például az 1920-ban született és 1944-ben diplomázott Merényi Dezső Kálmán, aki egy 1982 névjegyzék szerint patológusként dolgozott az Egyesült Államokban, North Carolina államban.³⁸

²⁶ MOÉL 586–587; ONGRÁDI József et al.: Takátsy Gyula életművéről. Harminc éve halt meg a virológus. *Egészségtudomány* 65. 2010.4. 113–121.

²⁷ VÉRTES László: Takátsy Tibor szülész-nőgyógyászlól. *Orvoskari Hírmondó* 2005.9. 15–17.

²⁸ TAKÁTS Gyula: *Helyét kereső nemzedék. Költők levelei 1934–1949*. Budapest, 1984. 94.

²⁹ TATAY Sándor: Lődörgések kora. In: Uő.: *Hét szűk évtized*. (Tatay Sándor művei.) Budapest, 1983. 330–337.

³⁰ *Zala* 1945. augusztus 22. 2.

³¹ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1936. március 27., 35. np. – 1939-ben, a honvéderorvosi karba szülő főorvosi kinevezése miatt díjtalan gyakornoki állásáról lemondott. PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1939. szeptember 22., 22. np.

³² PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1945. február 23., 7. np.

³³ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1936. szeptember 25., 35. np.

³⁴ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1939. november 17., 16. np.

³⁵ <http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=7534157&language=en> (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

³⁶ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1933. november 17., 27. np.

³⁷ <http://www.geni.com/people/dr-Pr%C3%A1ger-Imre/6000000002421639269> (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

³⁸ *Roster of registered physicians in the State of North Carolina. March 1, 1982*. Issued by Board of Medical Examiners of the State of North Carolina. Raleigh 1982. 191. <https://archive.org/stream/>

A korszak felsőoktatási viszonyainak elemzésénél és a korabeli, az egyetemet ért bírálatok esetén gyakran felmerül a zsidókat érő korlátozó intézkedések külföldön megkezdett tanulmányok honosításával való kikerülése. A vizsgált másfél évtizedben 24 olyan diplomázó hallgatót találtunk, aki máshol megkezdett tanulmányokat fejeztek be a pécsi orvoskaron. A legtöbb esetben inkább rövidebb mint hosszabb külföldi tartózkodás után legalább négy de általában több félévet töltöttek a hallgatók a diplomázás előtt Pécsen. A 24-ből 13 esetben zsidó vallású hallgatóról van szó, akik csehországi, ausztriai, olasz- és németországi egyetemeken folytatott tanulmányokat számítottak be. A fent említett Práger Imre mellett példaként a soproni Rares Margitot említjük, aki 1924-es érettségije után ősszel a tübingeni egyetemre kérte sikerrel felvételét, életrajzában megjegyezve, hogy zsidóként a numerus clausus törvény miatt nem tud Magyarországon tanulni.³⁹ 1926 februárjában már Pécsről írott levelében kéri a tübingeni egyetemtől egyes kurzusainak igazolását, máskülönben itt nem ismerik el az ott elvégzett két félévét.⁴⁰ Kihagyásokkal 1935-ben szerezte meg diplomáját, majd 1940-ben Sopronban működött fogorvosként.⁴¹ Későbbi sorsáról nincs tudomásunk.

A korszakból már több végzett női orvos helyezkedik el nemcsak a gyógyítás, de a kutatás területén is.⁴² Kovács Klára (1912–1982) 1936-ban szerezte meg orvosi oklevelét a pécsi orvosi karon, majd 1941-ben gyermek-szakorvos lett. 1944-ben Németországba deportálták, 1945–1948-ban a Nemzeti Segély gyermekorvosaként, majd körzeti orvosként és üzemorvosként dolgozott. 1951-től az Orvostovábbképző Intézet docense, 1968-ban a kandidátusi címet is megszerzi. A háború előtt indult karriert a deportálás szakította félre, majd a háború után a férfi kollegákhoz hasonló, a tudományos pályát is magába foglaló életpálya bontakozik ki.⁴³ Hasonló kényszerű törést az életpályán nemcsak ő szenvedett el. Az 1927-ben végzett Keppich Lídia szemészorvos lett, a hasonló szakvizsgát tett férjével (Oláh Emil) együtt hurcolták el Gyuláról, ahol gimnáziumi tanulmányait végezte⁴⁴ és ahova visszatért az egyetemi

rosterofregister1982nort#page/190/mode/2up/search/merenyi (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

³⁹ Universitätsarchiv Tübingen. Signatur: 258/14611. – Köszönöm Prof. Dr. Fata Mártának hogy rendelkezésemre bocsátotta az iratokat, a német fordítást pedig Wéber Adriennek.

⁴⁰ Universitätsarchiv Tübingen. Signatur: 258/14611.

⁴¹ *Az Országos Orvosi Kamara hivatalos névjegyzéke*. III. évfolyam. Budapest, 1940. 178.

⁴² LENGVÁRI István: A pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karának női hallgatói (1919–1945). In: CZOCH Gábor – HORVÁTH Gergely Krisztián – POZSGAI Péter (szerk.): *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. Budapest, 2008. 402–403.

⁴³ *MOÉL* 318.

⁴⁴ https://web.archive.org/web/20091012105159/http://www.kjkg.sulinet.hu/honlap/evkonyv_adattar_szazev.htm (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

évek után. Miután a kitlitzlebeni táborban is gyógyítottak (még SS-tisztet is)⁴⁵ mindketten visszatértek Gyulára. Férje 1964-ig főorvosként dolgozott Gyulán,⁴⁶ feleségéről nincs későbbi adatunk.

A pécsi születésű Kálmán Erzsébet (Faber Viktorné, 1916–1965) orvosi oklevelét 1940-ben a pécsi orvosi karon szerezte meg. 1940–1944-ben a kolozsvári Állami Kórház röntgenorvosa, majd 1944–1947-ben gyermekszakorvos. 1947–1948-ban a pécsi gyermekklinikán dolgozott, majd 1949–1950-ben az Állami Kórházban gyermekorvos. 1951-től sugárbiológiával és röntgen-diagnosztikával foglalkozott, 1956-tól az Országos F. Joliot-Curie Sugárbiológiai Intézet tudományos osztályvezetője, 1961-ben az orvostudományok kandidátusa címet is megszerezte.⁴⁷

Oberson Renéé (Fonó Lászlóné, 1908–1975) gyermekgyógyász (majd radiológus) szakvizsgát tett le miután 1938-ban diplomázott. 1938–1940-ben az Állami Gyermekmenhelyen, majd más kórházakban dolgozott. 1942-től Budapesten a II. sz. gyermekklinikán tanársegéd majd adjunktus, 1956-ban kandidátus és docens, 1972-ben az orvostudományok doktora címet is megszerezte. Európai hírű gyermek-kardiológus volt, az elsők között végzett itthon szívműtéteket gyermekeken.⁴⁸

Az eddigi életpályák jól mutatják azt a közkeletű felfogást, hogy a női orvosok elsősorban a gyermekgyógyászként, radiológusként, szemészként dolgoztak. Emellé felzárkózott a fogászat is. Szanathy Júlia, aki gyakornoki évei után Gödöllőre került vissza fogorvosnak, ahol folyamatosan 1982-ig dolgozott, és 96 évesen, 2003-ban hunyt el.⁴⁹ Az iskoláztatási stratégia szempontjából is fontos családból származik, testvére Aniella volt az első magyar jogásznő.⁵⁰ Visszaemlékezése szerint az 1930-as években volt év, hogy 18 felvett gyakornokból négy volt nő. Családos emberként is folyamatosan dolgozott. A biztos megélhetést jól mutatja, hogy ő vásárolta meg Brüll Adél (Ady Endre Lédája) szalongarnitúráját 800 pengőért a harmincas évek végén.⁵¹

⁴⁵ Excerpts from the conversation of László Kemény, György Márai and Gyula Erdmann (1986) <https://web.archive.org/web/20070705022236/http://www.bekes-archiv.hu/forras/jewish/convers.html> [angol nyelvű beszélgetés leirata]. (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

⁴⁶ https://web.archive.org/web/20090404043004/http://gyulai_info.extra.hu/elet/adattar/gyki.htm (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

⁴⁷ *MOÉL* 293.

⁴⁸ *MOÉL* 150–151.

⁴⁹ *Gödöllői Szolgálat* 10:41, 2001. november 8. *Gödöllői Szolgálat* 10; 13:1, 2004. január 15. 7.

⁵⁰ LENGVÁRI István: Szanathy Aniella, az első jogi doktornő Magyarországon. In: LENGVÁRI István (szerk.): *Az Év Levéltára 2020. A 2021. április 13-án tartott konferencia előadásai*. Pécs, 2021. 53–65.

⁵¹ G. Merva Mária: A gödöllői Léda villa titkai. *Holmi* 14. 2002.8. 1037–1043.

A nők helyi tudományos előmenetelére Mittag Margit pályáját mutatjuk be, aki 1926-ban, végzése után lett díjtalan gyakornok az Anatómiai Intézetben,⁵² 1946-ban már a Belgyógyászati Klinika adjunktusa,⁵³ s itt már a forrásokban férjezett nevén, Donhoffer Szilárdnak az iskolateremtő tudós feleségeként szerepel. Több cikkük jelenik meg közös munkaként, majd önálló kutatásként a klinikai dietetikával foglalkozik, többrészes népszerű könyvet is írt a témában. Két leányuk is az orvosi pályát választotta.⁵⁴

A többgenerációs orvoscsaládok jelensége általános volt. Reuter Camillo⁵⁵ a pécsi egyetem professzorának 1922-ben született Carmen nevű leánya apja nyomába lépve szintén ideg és elmegyógyász lett. 1945-ös diplomázása után díjtalan gyakornokként dolgozott az Ideg- és Elmeklinikán, mely állásról 1947 októberében mondott le.⁵⁶ Budapesti tevékenysége után a soproni szanatórium ideggyógyász főorvosa volt nyugdíjazásáig.⁵⁷

Szintén neves pécsi professzor, a radiológus Rhorer László fia, László 1935-ben szerezte meg az orvosi diplomát, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán a sebészeti tanszékre Verebély Lászlóhoz került. Küllői Rhorer László néven több Nyugat-európai klinikán tanult, majd a II. világháborúban frontorvosként dolgozott. A budapesti II. sz. Sebészeti Klinika adjunktusa 1947-től, majd 1957-től 1977-ig a budapesti MÁV Kórház I. sz. sebészetének főorvosa volt. Az utókor az egyik legkiválóbb, minden szakterületen komoly sebészi és tudományos teljesítményt nyújtó orvosként méltatja.⁵⁸

A Pécsen működő Kollár István fogász gyermekei, Lajos (1908–1984) és Dezső (1912–1997) szintén apjuk professzióját követték.⁵⁹ Lajos 1932-ben végzett és az egyetem sebészeti klinikáján kezdett dolgozni.⁶⁰ Fontos szerepe volt a Fogászati Klinika felállításában és felszerelésében.⁶¹ 1946-ban elbocsátották, haláláig a MÁV

⁵² PTE EL VIII.105.b. ETE OtK Anatómiai Intézet iratai 465/1925–26.

⁵³ PTE EL VIII.105.b. ETE OtK Anatómiai Intézet iratai 354/1945–46.

⁵⁴ SZELÉNYI Zoltán: Három negyedszázad Donhoffer professzor szakmai életében. A tudós diagnosztika, a kórélettan pécsi megalapítója, és a bölcs, önzetlen tanácsadó. *Orvostörténeti Közlemények* 2002:10. 7–11.

⁵⁵ *Pécsi Egyetemi Almanach I. 1367–1950.* Szerk. LENGVÁRI István. Pécs, 2015. 163.

⁵⁶ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv. 1947. október 24., 17. np.

⁵⁷ *Kisalföld* 1963. június 21. 3.; *Kisalföld* 2018. december 18. 17.

⁵⁸ KULKA Frigyes: In Memoriam Dr. Küllői Rohrer László. *Orvosi Hetilap* 128. 1987.52. 2753.

⁵⁹ A többgenerációs fogászcsaládokra, köztük Kollárékra már Huszár György felfigyelt. HUSZÁR György: A vizsgázott fogászok munkássága az 1910-es években, in: *Orvostörténeti közlemények* 105–106. Szerk. ANTALL József. Budapest, 1984. 131–137.

⁶⁰ PTE EL VIII.105.a. ETE, OtK KT-jkv., 1938. március 18. 27. np., 1940. január 19. 8. np.

⁶¹ DEZSŐ Krisztina: A pécsi Stomatológia Intézet műszerei. <https://tgyoblog.wordpress.com/2019/04/04/a-pecsi-stomatologia-intezet-muszerei/> (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

Rendelőintézet fogász főorvosa volt.⁶² Dezső 1937-es végzése után a Sebészeti Klinikán, majd 1947 és 1982 között a Gyermekgyógyászati Klinikán dolgozott, a gyermek fül-orr-gégészeti osztály vezetője volt, elismert, működése során kb. 40 ezer műtétet végző szakember és tankönyvszerző volt.⁶³

Természetesen ezek a példák mellé még szükséges feltárni további, Pécsen végzett orvosok tevékenységét, hogy megfelelő módon bemutathassuk a pécsi orvosi kar tevékenységét a vizsgált időszakban és elhelyezhessük a korabeli magyarországi felsőoktatás színterében.

⁶² <http://virtualis.sk-szeged.hu/kiallitas/orvoslas-ekf/fogaszat/kollar.html> (Utolsó letöltés: 2022. január 15.)

⁶³ *Pécsi Egyetemi Almanach II. 1951–1999.* Szerk. POLYÁK Petra. Pécs, 2017. 65.

KIRÁLY SÁNDOR

AZ EGYETEMI TANULMÁNYOK KÖLTSÉGEI A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGON, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEMRE

1. Az egyetemi tanulmányok költségei az 1920-as évek végén Magyary Zoltán adatai alapján

A két világháború közötti korszak egyetemi hallgatói nemcsak abban különböztek a megelőző időszak hallgatóitól, hogy létszámukban jelentősen meghaladták elődjeiket, hanem abban is, hogy lakóhelyüket és származásukat tekintve sokkal jobban leképezték a magyar társadalmat. Miközben a 19. század végén a Budapesti m. kir. Tudományegyetem és a József Műegyetem mellett csak egyetlen vidéki egyetem, a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem várta a tanulni vágyó fiatalokat, az 1912-ben alapított pozsonyi és debreceni egyetemekkel kibővültek a vidéken is elérhető felsőfokú oktatási lehetőségek. A klebelsbergi oktatáspolitikája egyik legnagyobb eredménye (egyebek mellett) az volt, hogy a területi veszteségek és az ország kritikus gazdasági helyzete ellenére sikeresen védte meg a menekült vidéki egyetemeket és a kolozsvári egyetem Szegedre, valamint a pozsonyi egyetem Pécsre költöztetésével hosszú távon biztosította a vidéki felsőoktatás bázisait.¹

A tehetséges és szorgalmas diákok az ország legkülönbözőbb, legperiférikusabb pontjairól is jó eséllyel pályázhattak valamelyik egyetemre. Budapest mellett Debrecen, Szeged és Pécs is tárt karokkal várta a fiatalokat, akik számára a háború után, a rossz gazdasági helyzetben, a rendkívül nehéz megélhetés elől menekülési útvonalként is szolgált a felsőoktatás. A bizonytalan anyagi háttérű családok gyermekeinek egyetemekre ösztönzésével azonban hazánk felsőoktatási intézményei korábban nem tapasztalt problémával találták szemben magukat: a diáknyomorra, amit a menekült hallgatók problémája és a háborús évfolyamok feltorlódása tovább fokozott.

Az egyetemi tanulmányok folytatása természetesen ebben az időszakban is komoly anyagi ráfordításokat igényelt. A fizetendő díjak, hozzájárulások számos hallgató

¹ Klebelsberg decentralizációs törekvéseiről és a négy egyetem megmaradása érdekében kifejtett erőfeszítéseiről bővebben ld.: LADÁNYI Andor: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, Argumentum, 2000. 20–27.

számára súlyos terhet jelentettek. Legtöbbjük az egyetemek által adott mentességek és kedvezmények nélkül képtelen lett volna tanulmányait folytatni. A felsőoktatási intézmények a rendkívüli gazdasági helyzet ellenére, az anyagi szempontokat félre téve, igyekeztek minden eszközzel elősegíteni a szegénysorból érkező, de tehetségesnek bizonyuló hallgatók tanulmányait.² Szerepet játszott ebben az a korszakra különösen jellemző felfogás, ami az ország elsőszámú szellemi erőforrásait látta az egyetemi hallgatók legkiválóbbjaiban. Számos egyetemi tanár személyes felelősséget is érzett hallgatói iránt. Ezeknek a komoly tudósoknak az önzetlen és áldozatos munkája nélkül sohasem jött volna létre az a hatékony diákjóléti intézményrendszer, amelynek a két világháború közötti diáksegélyezés ügye a leglátványosabb eredményeit köszönheti.

Az egyetemi tanulmányok teljes költségeinek a meghatározása rendkívül nehéz feladat, hiszen a hallgatóknak tanulmányaik során számos díjat kellett fizetniük. A félévente szedett tandíj mellett különböző, az egyetemek által megállapított mellékdíjak is léteztek, melyek rendszere gyakran változott. A tandíjjal ellentétben a mellékdíjak teljes összegét be kellett fizesse minden hallgató a féléves beiratkozás alkalmával, kedvezményeket e tekintetben egyetlen hallgató sem kaphatott.³ Ennek legfőbb oka az volt, hogy a mellékdíjak többnyire különböző egyetemi intézmények, alapok fő bevételi forrásai voltak, s működésük a hallgatói befizetésektől függött.

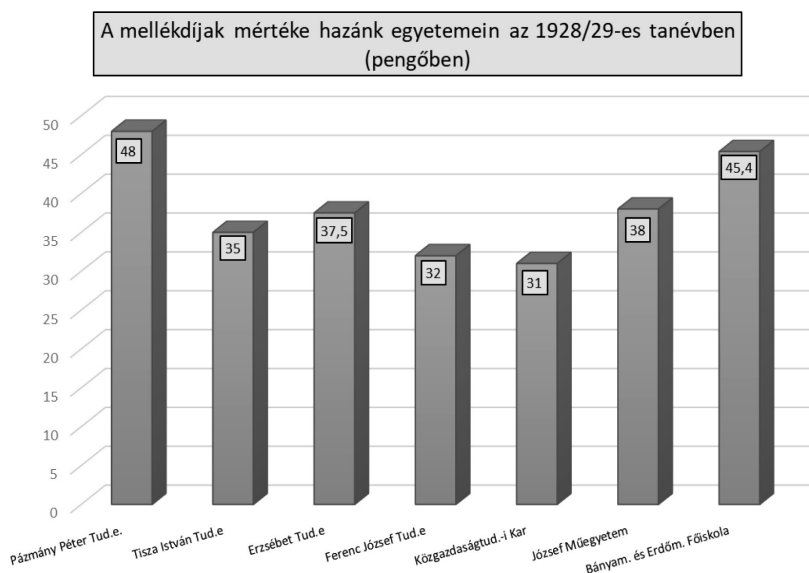
Az egyetemi tanulmányok költségeit először Magyary Zoltán vizsgálta. A Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter részére készített 1929-es memorandum (*Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondoskodása megszervezése tárgyában*) külön fejezetben foglalkozott a kérdéssel. Magyary a tandíj, a mellékdíjak és az adminisztrációs kiadások mellett – teljes joggal – a megélhetés (étkezés, szállás, ruházkodás, tisztálkodás stb.) költségeit is figyelembe vette a tanulmányi költségek összesítésekor. A megélhetés költségei azonban meglehetősen nehezen meghatározhatók, hiszen, „ez a költség különböző aszerint, hogy az egyetemi hallgató a szülői háznál, internátusban, vagy magánosan lakik-e. Végül különböznek ezek a költségek

² Különösen a vidéki egyetemeken volt nagyon erős ez a szándék. A frissen alakult, rövid ideje működő vidéki egyetemek törekedtek leginkább arra, hogy tehetséges diákjaikat anyagi áldozatok árán is megtartsák.

³ Debrecenben egyetemi szabályzat rögzítette, hogy bizonyos díjak fizetése alól nem lehet felmentést adni: „51. §. A beiktatási díj, valamint a könyvtári illeték, úgyszintén a betegápolási alap és egyéb ifjúsági egyesületek javára szedett díj fizetése alól senkisémet menthető fel.” *A Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Tanulmányi-, Fegyelmi- és Tandíjmentességi Szabályzata*. Debrecen, 1929. 51. §., 55.; valamint „51. §. A beiktatási díj és a mellékdíjak fizetése alól senki sem menthető fel.” *A Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Tanulmányi-, Fegyelmi- és Tandíjmentességi Szabályzata*. Debrecen, 1933. 47.

bizonyos fokig városok szerint is”.⁴ Valóban nagyon eltérő lehetett a megélhetési költség a főváros és a vidék vonatkozásában. Az egyetem székhelye és a szülők lakóhelye közötti távolság ugyancsak nagyban befolyásolta a kiadásokat, hiszen az étkezés és a szállás mellett az utazás költségeivel is számolni kellett.

A háború után ráadásul a költségek gyors emelkedésbe kezdtek az elszabaduló infláció miatt, és árstabilitást csak 1927. január 1-jén, a pengő bevezetése hozott. A tandíj egységesen 102 pengőben került megállapításra és sokáig nem is emelkedett, csak az 1940/41-es tanévtől kellett 128 pengőt fizetni félévente.⁵

Az egyetemi hallgatók által fizetett díjakról az 1928/29-es tanév vonatkozásában Magyary Zoltán közölt először kimutatást. Intézményenként igyekezett összegyűjteni a legkülönbébb mellékdíjakat, vizsgadíjakat, sőt az egyéb, tanulmányokhoz kötődő költségeket is. A hallgatókat ugyanis a tandíj, a mellékdíj, a különböző adminisztrációs- és vizsgadíjak (laboratóriumi díj, szigorlati díj, avatási díj stb.) mellett a fizetési nyomtatványok díja is sújtotta.

Magyary adatai alapján jól látható, hogy az egyes intézmények között a fizetett mellékdíjak fajtáját és összegét illetően eltérések mutatkoztak. Összességében a leg-

⁴ MAGYARY Zoltán: *Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése tárgyában*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929. 39.

⁵ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941. évi 33 200. számú rendelete az egyetemi tandíj és mellékdíj szabályozásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1941. Budapest, 1942. 948–950.

több mellékdíj a Pázmány Péter Tudományegyetemen (48 P) és a Sopronban működő Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolán (45,4 P) volt. A legkevesebb mellékdíjat pedig Szegeden (32 P) és a Közgazdaságtudományi Karon (31 P) kellett fizetni. Ez a kép azonban egyes karok esetén jelentősen módosulhat, ha beszámítjuk a rendkívül eltérő mértékű laboratóriumi díjat is. Szegeden a joghallgatóknak egyáltalán nem volt ilyen díjuk, a bölcsészhallgatók pedig félévente 2 pengő laboratóriumi díjat fizettek, miközben az orvostanhallgatók az első két félévben 23 pengőt, a 3–4. félévben 12 pengőt, a Matematikai és Természettudományi Kar hallgatói pedig tanulmányaik végéig félévente 40 pengőt voltak kötelesek fizetni. A József Műegyetemen egységesen 28 pengő volt a laboratóriumi díj félévente, de a közgazdasági szakon ezt egyáltalán nem kellett fizetni, miközben a vegyészmérnök hallgatók végig 130 pengőt fizettek. Sopronban többféle laboratóriumi díj létezett (kémiai, vaskémia- és ásvány-földtani, elektrotechnikai, növény- és állattenyésztési stb.) amit nem minden félévben és nem azonos mértékben kellett fizetni. Össze 12 és 50 pengő között mozgott.

Az 1928/29-es tanévi tandíj és mellékdíjak hazánk egyetemein (pengőben)⁶

Felsőoktatási intézmények	Tandíj	Iktatási díj ⁷	Könyvtári díj/illeték	Rendelkezési Alap	Testnevelési illeték	Egyéb illetékek ⁸	Mellékdíjak összesen
<i>Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)</i>	102,0	12,0	5,0	4,5	5,0	21,5	48,0
<i>Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)⁹</i>	102,0	12,0	1,0	3,0	4,0	15,0	35,0
<i>Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)</i>	102,0	12,0	4,0	1,0	?	20,5	37,5
<i>Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)</i>	102,0	7,0	7,0	3,0	4,0	11,0	32,0
<i>Közgazdaságtud-i Kar (Budapest)</i>	102,0	12,0	1,5	4,0	5,0	8,5	31,0
<i>József Műegyetem (Budapest)</i>	102,0	16,0	5,0	4,0	4,0	9,0	38,0
<i>Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola (Sopron)</i>	102,0	16,0	5,0	–	2,4	22,0	45,4

⁶ MAGYARY, 1929. 40–43.

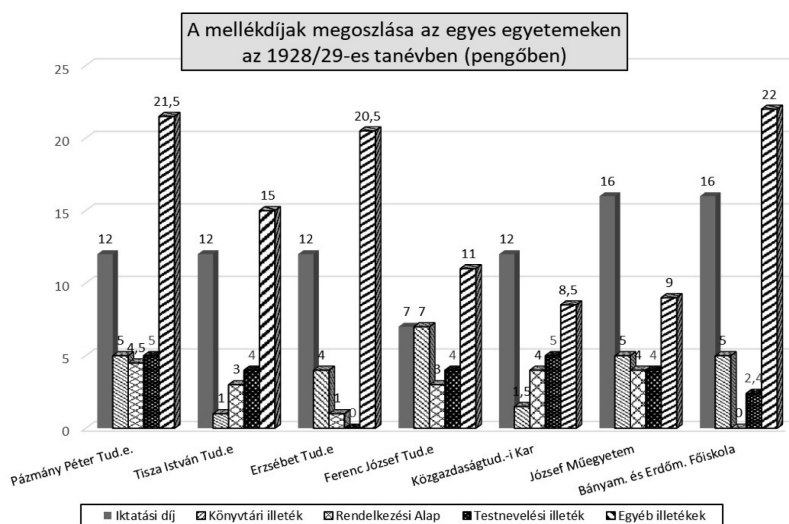
⁷ Az iktatási díjat csak egyszer, a tanulmányok kezdetén kellett megfizetni.

⁸ Az egyéb illetékek köre egyetemenként változó volt. Ide tartoztak az oktatási járulékon, a menza díjon, a segélyegyleti járulékon, a Betegápolási Alap díján és a laboratóriumi díjon kívül a különböző, egyetemi egyesületek kötelező díjai is.

⁹ A Debrecenre vonatkozó adatok saját kutatás eredményei. Magyar az egyesületi illetékek közé sorolta a testnevelési díjat, a könyvtári és a tanácsli illetéket is, míg az egyéb díjat külön tüntette fel.

A leggyakoribb mellékdíj az iktatási díj volt, amit egyetemi tanulmányok során csak egyszer, a legelső beiratkozás alkalmával kellett kifizetni. A beiktatás tulajdonképpen a hallgatói névsorba történő felvételt takarta. A fizetendő díj többnyire két részből állt. Debrecenben a beiktatás 6 pengőt tett ki, míg a másik 6 pengő az egyetemi könyvtárat illette. Sopronban az iktatási díjon (16 P) felül félévente fizetendő beíratási díj (16 P) is volt.

A Rendelkezési Alap díja minden esetben az Egyetem Tanács rendelkezésére álló anyagi forrásokat biztosította. A testnevelési illeték az egyetemi testnevelés eszköz-igényének a kielégítésére szolgált. Mindkét díj Budapesten volt a legmagasabb.

Az egyéb, egyesületi illetékek esetében a legnehezebb összehasonlítást tenni, mivel az ide sorolható díjak száma intézményenként nagyon eltérő lehetett. Ide tartoztak a menzadíjak, a betegápolási díjak, a segélyegyleti díjak, a kötelező egyesületi illetékek és a nagyon különböző mértékű laboratóriumi díjak is. Az egyéb illetékek összege a vizsgált intézmények közül Sopronban volt a legmagasabb, 22 pengő.¹⁰ A tudományegyetemek tekintetében a Pázmány és az Erzsébet Tudományegyetem emelkedett ki 21,5 pengő és 20,5 pengő összeggel.¹¹ A harmadik helyen Debrecen,

¹⁰ A Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola esetében az egyéb illetékek a következőképpen alakultak: beíratási díj az iktatási díjon felül (16 P) + Főiskolai Segélyező Egylet díja (3 P) + Menza díj (3 P) = 22 P Ezen felül egyes szakokon volt még laboratóriumi díj is, de azt nem minden félévben kellett fizetni és nem azonos mértékben, összege 12 és 50 pengő között mozgott.

¹¹ A Pázmány Péter Tudományegyetem esetében például az egyéb illetékek körébe tartoztak a következők: kari oktatási járulék (8,5 P) + kórházegyleti díj (3 P) + Menza Academica díja (3 P) +

a negyediken Szeged következett 15 pengőt, illetve 11 pengőt kitevő illetékekkel.¹² Végül a legkevesebb egyéb illeték a József Műegyetemen (9 P) és a Közgazdaságtudományi Karon (8,5 P) volt.¹³

A szedett mellékdíjak tekintetében tehát az 1928/29-es tanévben a Pázmány Péter Tudományegyetem emelkedett ki a leginkább. A fővárosban tanuló diákok a 102 pengő tandíjon kívül 48 pengő mellékdíjat is kellett fizessenek. Ha eltekintünk az egyszer, a tanulmányok kezdetén fizetendő iktatási díjtól, akkor is 36 pengőt tett ki a féléves beiratkozások alkalmával fizetett mellékdíjak összege. A vidéki egyetemek közül e tekintetben Pécs emelkedett ki, hiszen itt 37,5 pengő mellékdíjat kellett fizetni, míg a folytatólagosan iratkozó hallgatók 25 pengő és 50 fillér mellékdíjjal számolhattak. Debrecenben a legelső beiratkozáskor 35 pengőt tett ki a mellékdíj, míg a folytatólagosan iratkozó hallgatók 23 pengő mellékdíjjal számolhattak. Az elsőéves hallgatók a legjobb helyzetben Szegeden voltak, hiszen mindössze 32 pengő mellékdíj terhelte őket, míg a folytatólagos beiratkozások esetén 25 pengőt kellett befizetniük a diákoknak.

Az egyetemeken szedett mellékdíjak főleg a legszegényebb egyetemi hallgatók számára jelentettek komolyabb terhet, hiszen ezek az összegek a tandíjfizetésen felüli kiadásoknak számítottak és felmentést sem lehetett kérni a fizetésük alól.

2. Az egyetemi tanulmányok költségei Debrecenben 1914 és 1944 között a levéltári források alapján

Annak érdekében, hogy részletesebb és nagyobb időszakon átívelő képet kapjunk az egyetemi tanulmányok költségeiről érdemes a debreceni m. kir. Tisza István Tudo-

---

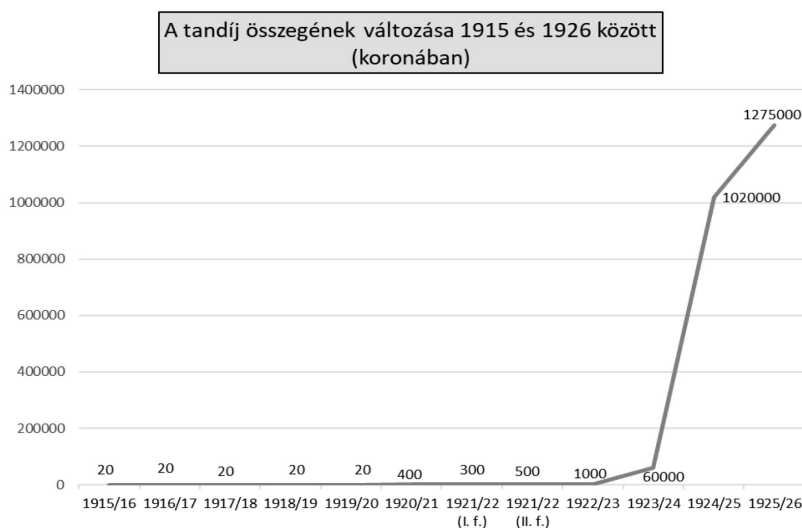
egyesületek díja (6 P) + Emlékműalap díj (1 P) = 21,5 P. Az Erzsébet Tudományegyetem esetében pedig: egyesületi illeték (13,5 P) + Diákház díja (7 P) = 20,5 P.

¹² A debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem esetében az egyéb illetékek körébe sorolhatók: Menzadíj (4 P) + Ifjúsági Betegápolási Alap díja (2,5 P) + Általános Segélyegyleti Díj (1,5 P) + Tudományos Alap díja (3 P) + egyéb díj (4 P) = 15 P. A szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetem esetében pedig: egyesületi illeték (8 P) + tudományos felszerelés (3 P) = 11 P (Fontos megemlíteni, hogy ehhez járult még az eltérő összegű laboratóriumi díj. 40 pengő laboratóriumi díjat csak a Matematikai és Természettudományi Karon kellett fizetni. Az Orvostudományi Karon és a Gyógyszerészeknél ez 23 pengőt, a Bölcsészettudományi Karon pedig csak 2 pengőt tett ki. A joghallgatóknak viszont egyáltalán nem volt ilyen mellékdíjuk Szegeden.)

¹³ A József Műegyetem esetében az egyéb illetékek a következőként alakultak: kórházegyleti díj (3 P) + technikus ebéd díja (3 P) + Műegyetemi Segélyegylet díja (3 P) = 9 P. Ehhez adódott még félévente 28 P laboratóriumi díj, a vegyészmérnöki szakon pedig 130 P laboratóriumi díjat kellett fizetni. A közgazdasági szakon viszont egyáltalán nem volt laboratóriumi díj. A budapesti Közgazdaságtudományi Kar esetében egyéb illetéknek tekinthető a betegsegélyező díja (2 P) és a Segélyegylet díja (6,5 P), ami összesen 8,5 pengőt tett ki.

mányegyetem tekintetében áttekinteni a tandíj és a mellékdíjak rendszerében bekövetkezett jelentősebb változásokat a korszak egészére vonatkozóan. Debrecenben a tandíj összege kezdetben a hallgatott órák számától függött. Az 1915-ös egyetemi szabályozás szerint tandíj gyanánt „a hallgatók félévenként annyiszor 3 koronát fizetnek, amennyi a hallgatni kívánt heti órák száma. [...] abban az esetben, ha a hallgatott előadások heti óraszám alapján leckepezniük 20 koronánál kevesebb volna, 20 korona tandíjat fizetnek”.¹⁴ Ez a tandíjfizetési rendszer egészen az 1920/21-es tanév első félévéig volt érvényben. Ekkor ugyanis egységesen 300 koronában lett megállapítva a hallgatók féléves tandíja.¹⁵ Az 1920/21-es tanév második félévében már 400 korona tandíjat kellett fizetniük a hallgatóknak, majd ezt az 1921/22-es tanév első félévére ismét 300 koronára csökkentették.¹⁶ A tandíj összege ezt követően inflációkövető volt és gyorsuló ütemben emelkedett, s ezt a növekedést csak a pengő bevezetése tudta megállítani.

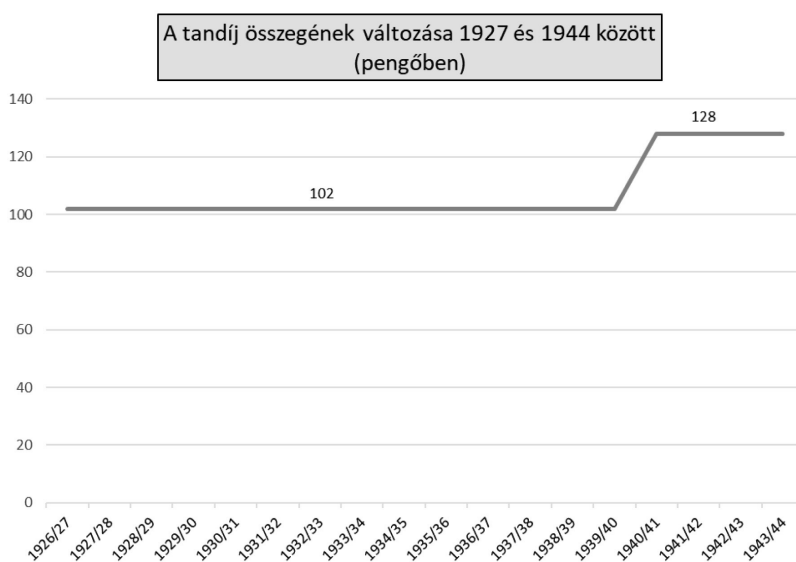
¹⁴ *A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Tanulmányi, Fegyelmi és Leckepezésszabályzata*. Debrecen, 1915. 14–15. (52.§. és 54 §.)

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú–Bihar Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL HBML) VIII. 2. 6.d. 327-1920–21 Q. sz. a. *Kimutatás a debreceni m. kir. tudományegyetemen beiratkozott hallgatókról leckepezézdíjak szempontjából az 1920/21. tanév I-ső félévében*.

¹⁶ MNL HBML VIII. 2. 6.d. 328-1920–21 Q. sz. a. *Kimutatás a debreceni m. kir. tudományegyetemen beiratkozott hallgatókról leckepezézdíjak szempontjából az 1920/21. tanév II-dik félévében*; valamint: MNL HBML VIII. 2. 6.d. 185-1921–22 Q. sz. a. *Kimutatás a debreceni m. kir. tudományegyetemen beiratkozott hallgatókról leckepezézdíjak szempontjából az 1921/22. tanév I-ső félévében*.

A fenti ábrán is megfigyelhető, hogy a tandíj összege az egyre gyorsuló infláció következtében az 1920-as évek első felében páratlan gyorsasággal emelkedett. Olyan kiugró mértékű árrobbanás volt megfigyelhető, amellyel nem lehetett lépést tartani. A pengő bevezetésével ez a tarthatatlan helyzet megszűnt és árstabilitás következett be. Ebben szerepe volt a gazdasági konszolidáció sikerének is, ami erősödő gazdaságot, kiszámítható árukereskedelmet és pénzügyi stabilitást eredményezett.

A mellékdíjak tekintetében is érzékelhető a korona leértékelődésével egyidejűleg az inflációkövető árrobbanás. A fizetendő díjak a súlyos pénzromlás miatt „a változott viszonyokra tekintettel”¹⁷ már az 1921/22-es tanév második félévére jelentősen felemelkedtek. A pengő bevezetése ezen díjak tekintetében is nagyfokú árstabilitást hozott, de kisebb mértékű emelkedés egyes mellékdíjak esetében bekövetkezett. A mellékdíjak rendszere Debrecenben is egy összetett, többször átalakított rendszert alkotott, ami ugyanakkor számos, az egyetemi hallgatók érdekében létrejött diákjóléti intézmény, vagy egyetemi alap működését biztosította. Voltak olyan mellékdíjak is, amelyekre az egyetem működésének a zavartalan biztosítása érdekében volt szükség.

Eleinte az 5 koronás iktatási díj és a 6 koronás könyvtári illeték jól elkülönült egymástól, de az 1921/22-es tanévtől a könyvtári illetéket az iktatási díjjal együtt szedték be, s 30 koronára emelték. Az iktatási díj jelentősebb felemelése a könyvtári

¹⁷ MNL HBML VIII. 2. 6.d. 96-1921–22 Q. sz. a. *Hirdetmény a mellékdíjak felemelkedéséről.*

illeték beolvadásán kívül egyéb változtatásokat is magában foglalt. Erről a legtöbb információt Pokoly Józsefnek, az 1920/21. tanév rektorának Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszternek címzett 1920 szeptemberi felterjesztése szolgáltat: „A tanuló ifjúság által fizetett díjak s a tandíjon felül szedetni szokott iskolai, vagy ifjúsági járulékok közül a/ az iktatási díjat, mely egyszer szokott szedetni, 30 koronában,- s b/ a menza díjat 10 koronában, c/ a betegápolási díjat 4 koronában és d/ az általános segélyegyleti járulékot szintén 4 koronában méltóztassék megállapítani. A b-d./ pont alatti díjak félévenként újra fizetendők. a/ Az iktatási díj jelenleg nálunk 11 korona, melyből 6 korona az egyetemi könyvtár, s 5 K a hallgató fakultásának kari pénztárát illeti. A javasolt 19 K emelkedéséből 5–5 korona illetné a rektort illetőleg a kar dékánját, és 9 K a tanács rendelkezési alapját.”¹⁸

A beiratkozáskor fizetendő 30 koronából ezentúl tehát nemcsak a menza, a betegápolási alap, a segélyegylet és az egyetemi könyvtár részesedett, hanem a dékán és a rektor is saját felhasználású összegekhez jutott. A változtatás másik érdekessége, hogy az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alapjának a beiratkozásokból is állandó, 9 koronás bevételt biztosított.¹⁹ Az 1923/24. tanév második félévétől aztán ismét külön vált az iktatási díj, a könyvtári illeték és a Rendelkezési Alap díja.

*A Tisza István Tudományegyetemen fizetendő tandíj és mellékdíjak
1914 és 1926 között (koronában)*

Tanév (II. félév)	Tandíj (egész)	Iktatási díj ²⁰	Könyvtári illeték ²¹	Menza díj	Ifjúsági Betegápolási Alap	Általános Segélyegyleti díj (diákjóléti járulék)	Egyetemi Tanács Rendelkezési Alap díja	Testnevelési díj	Egyéb díj
1914/15	3,0/óra min. 20,0	5,0	6,0	—	2,0	—	4,0	—	—
1915/16	20,0	5,0	6,0	—	2,0	—	megszüntetve	—	—
1916/17	20,0	5,0	6,0	—	2,0	—	—	—	—
1917/18	20,0	5,0	6,0	1,50	2,0	—	—	—	—
1918/19	20,0	5,0	6,0	1,50	2,0	—	—	—	—
1919/20	20,0	5,0	6,0	1,50	2,0	—	—	—	—

¹⁸ MNL HBML VIII. 2. 6.d. 334-1920–21 Q. sz. a. Pokoly József rektor levele Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. 1.

¹⁹ Az egyetem első tanévében, az 1914/15-ös tanévben volt egy külön 4 koronás mellékdíj, amit az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alapja számára szedtek, de ez az 1915/16. tanévre megszüntetésre került.

Tanév (II. félév)	Tandíj (egész)	Iktatási díj ²⁰	Könyvtári illeték ²¹	Menza díj	Ifjúsági Betegápolási Alap	Általános Segélynyújtó díj (diakjólóti járulék)	Egyetemi Tanács Rendelkezési Alap díja	Testnevelési díj	Egyéb díj
1920/21	400,0	5,0	6,0	1,50	2,0	—	—	—	—
1921/22 (I. félév)	300,0	30,0	beolvadt (iktatási díjba)	10,0	4,0	4,0	—	—	—
1921/22 (II. félév)	500,0	150,0	—	50,0	20,0	20,0	—	—	—
1922/23	1000	150,0	—	50,0	20,0	20,0	—	—	—
1923/24 (I. félév)	60.000	5000	—	3000	1200	1200	1200	—	—
1923/24 (II. félév)	60.000	10.000	5000	5000	3000	2000	3000	—	—
1924/25	1.020.000	65.000	75.000	35.000	25.000	12.000	25.000	—	—
1925/26	1.275.000	72.500	87.000	29.000	29.000	14.500	29.000	—	—

Az eddig említett mellékdíjakon kívül a félévente fizetett menza díj az Egyetemi Diákasztal (Mensa Academica) működését biztosította. Az 1917/18-as tanévtől szedett, 1 korona 50 fillért kitevő menza díj a Mensa Academica legfőbb bevételi forrása volt. Az Ifjúsági Betegápolási Alap díja pedig az iktatási díj, a könyvtári illeték, valamint a Tanács Rendelkezési Alapjának díja mellett azon kevés mellékdíjak egyike volt, melyet már az 1914/15-ös tanévben is beszedtek. Az Ifjúsági Betegápolási Alap díja az egyetemi hallgatók gyógykezelését, kórházi ellátását biztosította. Összege eleinte 2 korona volt.

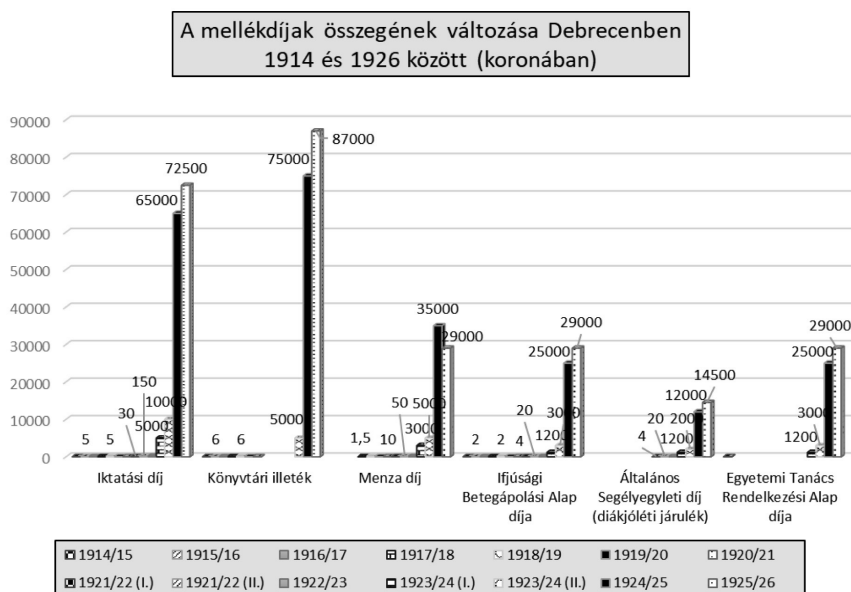
Pokoly József rektor 1920 őszi felterjesztésében az alábbiakkal indokolta a menza díj és az Ifjúsági Betegápolási Alap díjának a felemelését: „b/ és c/ A menza díj eddig 1,50 K volt, s ugyanennyi az ifjúsági betegápolási járulék, annak nagyobb emelését a menzára váró nagyobb terhek, s emezt a betegápolási díjnak általános emelése indokolja.”²² Az 1921/22. tanév első félévében tehát a menza díj 1,50 K-ról 10 K-ra,

²⁰ Az egyetemi tanulmányok során csak egyszer, a legelső beiratkozás alkalmával kellett megfizetni.

²¹ Szintén a legelső beiratkozás alkalmával, a tanulmányok során egyszer kellett fizetni. Gyakran összevonták az iktatási díjjal. Az 1920-as évek végén és az 1940-es évek elején az egyszeri díjon felül félévente is szedtek könyvtári illetéket a hallgatóktól.

²² MNL HBML VIII. 2. 6.d. 334-1920–21 Q. sz. a. Pokoly József rektor levele Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. 1.

az Ifjúsági Betegápolási Alap díja pedig 2 K-ról 4 K-ra emelkedett. Az díjak emelkedése ezt követően pedig teljesen elszabadult és soha nem látott mértéket öltött.²³

Az Általános Segélyegyleti járulék bevezetésére az 1921/22. tanév 1. félévében került sor, összege 4 koronát tett ki. Létrehozását egyértelműen a hallgatók szociális helyzete indokolta: „Általános segélyegyletünk ugyan eddig nem volt, de egyetemi tanácsunk a nagy diáknymorra tekintettel kimondotta ennek felállítását s az egyetem diákjóléti bizottságával kapcsolatba hozatalát. A jövő tanév kezdetén tehát ez az egyesület is megalakul és szükséges jövedelméről gondoskodni.”²⁴

A járulék a Bursa Academica (Diákszegélypénzár) pénzügyi forrásául szolgált, tehát az egyetem ily módon igyekezett biztosítani az 1921-ben megalakult Diákjóléti Bizottság rendelkezésére bocsátandó összegeket. Összege már az 1921/22. tanév második félévére 20 koronára emelkedett, majd az inflációkövető árrobbanás ennek a díjnak az esetében is bekövetkezett.

A pengő bevezetését követően az egyetemi mellékdíjak összegének a megállapítását, és a mellékdíjak rendszerében bekövetkezett változásokat az alábbi táblázat foglalja össze:

²³ Az Ifjúsági Betegápolási Alap díját a kezdetektől 2 koronában állapították meg, tehát Pokoly József azon megállapítása, miszerint ez a díj a menzadíjjal lett volna egyenlő összegű, téves.

²⁴ MNL HBML VIII. 2. 6.d. 334-1920–21 Q. sz. a. Pokoly József rektor levele Haller István vallás- és közoktatásiügyi miniszterhez. 1.

*A Tisza István Tudományegyetemen fizetendő tandíj és mellékdíjak
1927 és 1944 között (pengőben)*

Tanév (II. félév)	Tandíj (egész)	Iktatási díj	Könyvtári illeték	Menza díj	Ifjúsági Betegápolási Alap	Általános Segély- egyleti díj (diák- jóléti járulék)	Egyetemi Tanács Rendelkezési Alap díja		Testnevelési díj	Egyéb díj
1926/27	102,0	6,0	7,0	4,0	2,50	1,50	3,0		4,0	4,70
							Egy. Tanács Rend. alap	Tudo- mányos alap		
1927/28	102,0	6,0	6,0 [1,0] ²⁵	4,0	2,50	1,50	3,0	3,0	4,0	4,0
1928/29	102,0	6,0	6,0 [1,0]	4,0	2,50	1,50	3,0	3,0	4,0	4,0 (3,0) ²⁶
1929/30	102,0	6,0	6,0 [5,0]	4,0	2,50	1,50	3,0	3,0	5,0	4,0 (3,0)
1930/31	102,0	6,0	6,0 [5,0]	6,0	2,50	1,50	3,0	3,0	5,0	4,0 (3,0)
							Fenntartási alap			
1931/32	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	—
1932/33	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	—
										Ruhatári Alap
1933/34	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	1,0
1934/35	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	1,0
1935/36	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	1,0
1936/37	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	1,0
1937/38	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	1,0
1938/39	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	1,0
1939/40	102,0	6,0	6,0	6,0	3,0	3,0	19,0		5,0	1,0
1940/41	128,0	6,0	6,0 [5,0]	6,0	3,0	3,0	<i>megszűnt a II. félévtől</i> ²⁷		5,0	1,0
1941/42	128,0	6,0	6,0 [5,0]	6,0	3,0	3,0	—		7,0	1,0
1942/43	128,0	6,0	6,0 [5,0]	6,0	3,0	3,0	—		7,0	1,0
1943/44	128,0	6,0	6,0 [6,0]	6,0	3,0	3,0	—		7,0	1,0

²⁵ A [...]ben lévő összeg a szokásos egyszeri díjon felül félévente fizetendő illeték volt.

²⁶ Az egyéb díj összege 4 pengő volt a tanulmányaikat kezdő, iktatási díjat fizető hallgatóknak, míg 3 pengő a folytatólagosan beiratkozóknak.

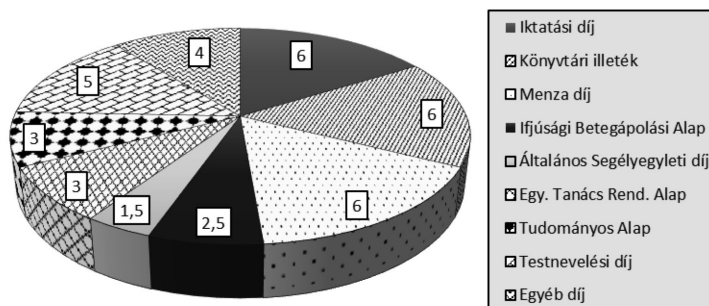
²⁷ Felsőoktatási célokra ezt követően a tandíj 8%-a volt fordítandó.

A 1926/27-es tanév 2. félévére a mellékdíjak összegét pengőben határozták meg. Az iktatási díj 6 pengőt, a könyvtári illeték 7 pengőt, a menza díj 4 pengőt, az Ifjúsági Betegápolási Alap díja 2,50 pengőt, az Általános Segélyegyleti díj 1,50 pengőt, az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alapjának a díja 3 pengőt, és a testnevelési díj 4 pengőt tett ki. Mindehhez járult még 4,70 pengő egyéb díj, így összesen 32,70 pengő mellékdíjat kellett befizessen egy frissen iktatott elsőéves hallgató. Felsőévesek esetén ez az összeg az iktatási díj nélkül 26,70 pengőt tett ki.

Komolyabb változásokat a következő, 1927/28-as tanév hozott. Az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alapja mellett megjelent egy szintén 3 pengős díj, a Tudományos Alap díja. Az iktatási díjjal együtt a tanulmányok kezdetén szedett könyvtári illetéken kívül, az egyetemi könyvtár fenntartására félévente is szedtek díjat. Ez a könyvtári díj eleinte félévente 1 pengő volt, de az 1929/30-as és az 1930/31-es tanévre már 5 pengőre rúgott. Az 1931/32-es tanévtől, a későbbiekben még külön említésre kerülő Fenntartási Alap díjának, vagyis a fenntartási járuléknak a bevezetésétől kezdődően félévente külön könyvtári illetéket nem szedtek. Ez a díj majd csak az 1940/41-es tanévben jelent meg ismét (5 pengő összegben), amikor a fenntartási járulék is megszüntetésre került. Az 1943/44-es tanévre a félévente szedett könyvtári díj 6 pengőre emelkedett.

A pengő bevezetését követően a menzadíj 4 pengőben lett megállapítva, de az 1930/31-es tanévre már 6 pengőre emelkedett. Ezután azonban a menzadíj összege a korszak végéig már nem változott. Az Ifjúsági Betegápolási Alap díja 2,50 pengőben került megállapításra 1927-ben, majd az 1931/32. tanévtől 3 pengőre emelkedett. Az Általános Segélyegyleti járulék összegét 1,50 pengőben állapították meg és az 1931/32. tanévtől emelkedett 3 pengőre. Az utolsóként létrehozott mellékdíj, az 1933/34-es tanévtől szedett, 1 pengős Ruhatári Alap díja volt, amit az új egyetemi főépületben működő ruhatár működésére fordítottak. Összege a korszak végéig nem változott.

A mellékdíjak összege az 1930/31. tanévben Debrecenben (pengő)

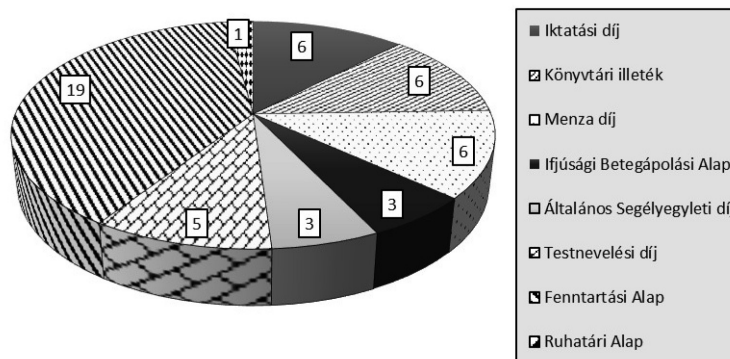

Ha megnézzük a mellékdíjak struktúráját Debrecenben az 1930/31-es tanévben, akkor azt látjuk, hogy egy nagyon sokrétű rendszer épült ki, amely a hallgatói befizetésekből igyekezett különféle intézményeket fenntartani és olyan szolgáltatásokat nyújtani, amelyek az ifjúság életét, tanulmányainak folytatását könnyebbé teszi.

Az iktatási díj, az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alapjának a díja, a Tudományos Alap díja, vagy a testnevelési díj olyan mellékdíjnak tekinthető, amely az egyetem működéséhez, a hallgatói nyilvántartások vezetéséhez, az Egyetemi Tanács kiadásaihoz, a tudományos kutatómunka elősegítéséhez, vagy a testnevelési órák megtartásához, a szükséges eszközbeszerzések végrehajtásához járult hozzá. Ezzel szemben a menzadíj, az Ifjúsági Betegápolási Alap díja, az Általános Segélyegyleti díj, vagy a könyvtári illeték mind-mind olyan szolgáltatást nyújtott a hallgatók számára, amivel életminőségük, élelmezésük javult, vagy egészségük megőrzése, visszanyerése lehetővé vált. A rászorult diákok a segélyezési rendszernek köszönhetően közvetlen anyagi támogatást kaptak, míg a könyvtár fejlesztésével a hallgatók tanulási lehetőségei váltak könnyebbé. A kiadások fedezéséhez pedig a félévente szedett mellékdíjak is jelentős mértékben járultak hozzá.

A mellékdíjak összege az 1939/40. tanévben Debrecenben
(pengő)

Az 1939/40-es tanév tekintetében viszont azt látjuk, hogy a mellékdíjak legnagyobb hányadát a Fenntartási Alap díja teszi ki. Ez a 19 pengős díj összegét tekintve is kiemelkedett a többi mellékdíj közül és már az 1931/32-es tanévtől része volt a felsőoktatási rendszernek. De mi is volt a Fenntartási Alap? Hogyan jött létre? Milyen költségek fedezését biztosította? Ezekre a kérdésekre választ kell adjunk egy olyan mellékdíj esetében, amit kilenc tanéven keresztül félévenként beszedtek az egyetemi ifjúságtól, és amelynek összege mellett szinte eltörpült a többi mellékdíj.

A Fenntartási Alap valójában a fenntartási járulékból befolyt összegeket tartalmazta. A fenntartási járulék azonban nem az egyetlen rendkívüli díj volt az 1930-as években, szorosan hozzá kapcsolódott a fenntartási pótdíj is. A fenntartási járulék 1931-es és a fenntartási pótdíj 1934-es bevezetése a magyar felsőoktatásban kétségtelenül rendkívülinek tekinthető, mivel ezek a díjak kizárólag az intézményfenntartást szolgálták. A bevezetésük hátterében az állt, hogy a gazdasági világválság hatása 1931-re olyan súlyos helyzetet teremtett a felsőoktatásban, hogy adminisztratív eszközökkel kellett biztosítani a hallgatói hozzájárulást az intézmények kiadásaihoz.

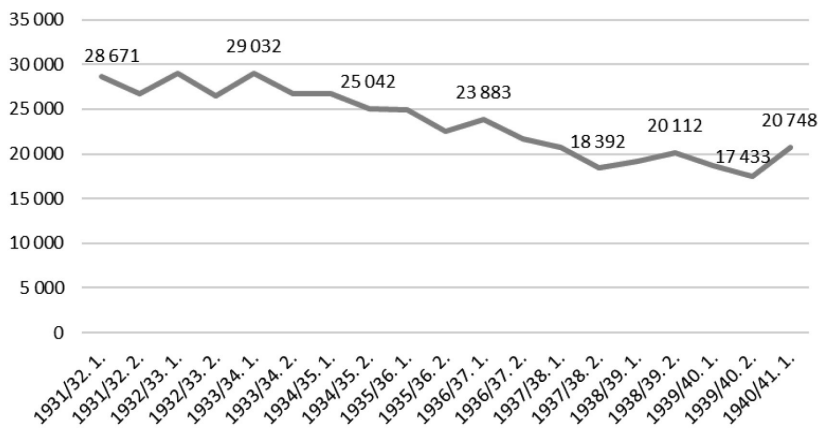
Először 1931. augusztus 25-én Szily Kálmán, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára értesítette az egyetemet, hogy olyan intézkedések megtételére van szükség, amelyek fedezik a dologi kiadások 5%-át. Ezt két úton látta megoldhatónak: „A fedezet szolgáltatására önként kínálkozik két forrás: a tandíjbevételek a 19847/1925. sz. rendeletem szerint az egyetem szabad rendelkezésére bocsátott része és a hallgatóktól a félévi beiratkozások alkalmával szedett mellékdíjak között egy új díj: »a fenntartási járulék«”.²⁸

A tandíjbevételek átcsoportosításával a dologi kiadások fedezését szolgálta ezen túl az egyetem szabad rendelkezésére bocsátott rész, a másik forrás pedig az új mellékdíj lett, ami a hallgatói terhek növekedésével járt együtt. Mivel a miniszteri leirat megszabta, hogy a félévente a hallgatóktól szedett mellékdíjak összege az iktatási díjon felül nem haladhatja meg a 40 pengőt, így a fenntartási járulék összegét egységesen minden hallgató számára félévente 19 pengőben határozták meg. Az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alap és a Tudományos Alap díja pedig megszűnt. A hallgatóktól a féléves beiratkozások alkalmával az 1931/32-es tanévtől szedett fenntartási járulék összege a Fenntartási Alapba folyt be és az egyetem dologi kiadásainak a fedezéséhez járult hozzá.²⁹

²⁸ MNL HBML VIII. 2. 15. d. 1-1931–32. Q. sz. a. *Miniszteri leirat* (1931. augusztus 25.)

²⁹ Különte Géza, egyetemi quaestor jelentése szerint a befolyt fenntartási járulék összege minden esetben „az egyetem Gazdasági Hivatalához utaltatik át, az elégtelen dologi szükségletek pótlására”. MNL HBML VIII. 2. 16.d. 174-1932–33 Q. sz. a. *Különte Géza, quaestor jelentése a tandíj és a mellékdíjak fizetésének rendszeréről.*

A befizetett fenntartási járulék összege Debrecenben
1931 és 1941 között (pengő)

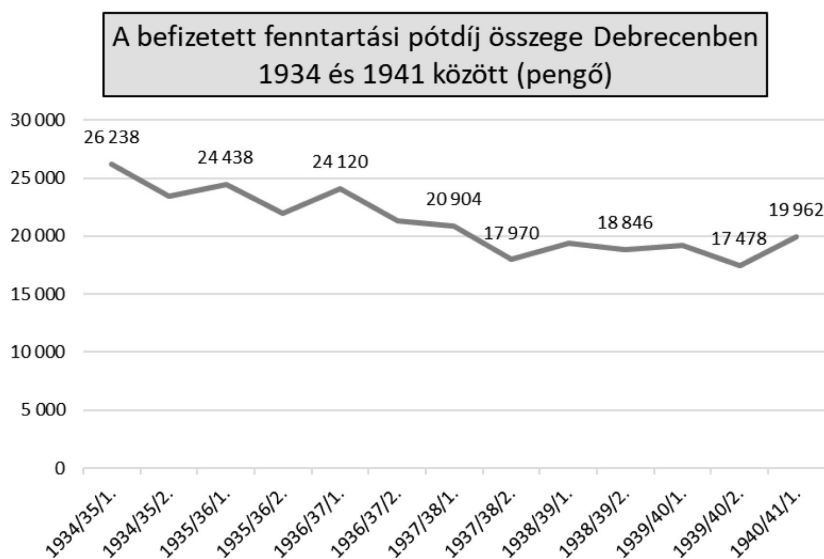

Alig telt el a fenntartási járulék bevezetését követően három év, Szily Kálmántól, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkárától 1934. július 31-én újabb leirat érkezett, ezúttal a fenntartási pótdíj bevezetése tárgyában. Ebben ismét az állam pénzügyi helyzetére hivatkozva, parancsoló szükségszerűségként vetődött fel az 1934–1935. évi állami költségvetésben előirányzott dologi kiadások újabb csökkentése. A minisztérium is belátta, hogy az egyetemek dologi kiadásainak az újabb csökkentése az oktatás színvonalát és az egyetemek gazdálkodását veszélyeztetné, a leirat kifejtette, hogy „szükségesnek mutatkozik a hallgatóktól a félévi beiratkozás alkalmával az eddig szedett mellékdíjakon (és benne az eddig szedett fenntartási járulékon) felül egy újabb díjnak, a fenntartási pótdíjnak szedése”.³⁰

A fenntartási pótdíj összege 24 pengőben lett meghatározva, de nem egységesen minden hallgató számára, hanem progresszív módon, az elnyert tandíjmentesség függvényében: „Ezen újabb fenntartási pótdíjat az eddig szedett mellékdíjaktól eltérően nem fizeti minden hallgató egyenlő mértékben, hanem csupán tandíjmentességük arányában, vagyis a teljes fizető a teljes pótdíjat, a háromnegyedes fizető ennek háromnegyed részét, a félfizető a díj felét, az egynegyed fizető a díj egynegyedét, míg az egész tandíjmentes a díj fizetés alól is mentes.”³¹

³⁰ MNL HBML VIII. 2. 17. d. 637-1931–32. Q. sz. a. *Miniszteri leirat* (1934. július 1.)

³¹ MNL HBML VIII. 2. 17. d. 637-1931–32. Q. sz. a. *Miniszteri leirat* (1934. július 1.)

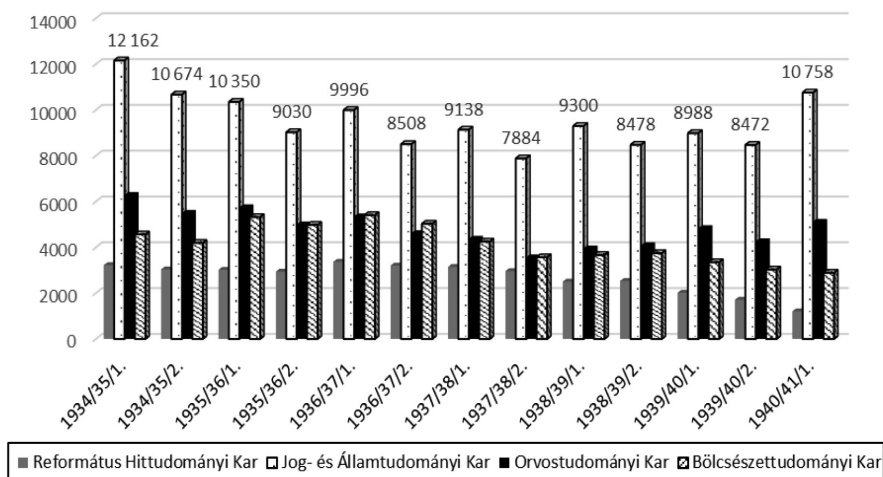

A fenntartási pótdíj összegének a fizetett tandíj nagyságától függő megállapítása azonban rendkívüli kihívás elé állította az egyetemet, mivel az érvényes eljárásrend szerint a mellékdíjak fizetésekor a tandíjmentességi kérelmekről a karok még nem határoztak. Varga Zsigmond 1934. augusztus 6-án kelt rektori utasítása is ezt emelte ki: „Azon kívül, hogy ez a rendelet egyetemünk szegénysorsú ifjúságára újabb kényszerű terhet ró, egyben magával hozza azt is, hogy a tandíjmentességi kérvényeket a Tekintetes Kar a beiratkozások sima lebonyolítása lehetővé tétele céljából korábban lesz kénytelen elintézni, mint az eddig történt.”³² Annak érdekében, hogy a hallgatók rendben be tudjanak iratkozni és ki tudják fizetni mellékdíjaikat, a tandíjmentességekről jóval korábban dönteni kellett. A Tanulmányi- Fegyelmi- és Tandíjmentességi Szabályzat módosítására lett volna szükség, azonban erre a tanévkezdésig már nem volt idő. Varga Zsigmond rektor ezért arra kérte a karokat, hogy az 1934/35. tanév I. félévére vonatkozó tandíjmentességi kérvényekről 1934. szeptember 10-ig „okvetlenül és véglegesen” döntsenek.³³

³² MNL HBML VIII. 2. 17. d. 637-1931–32. Q. sz. a. *Varga Zsigmond 1934. augusztus 6-i rektori utasítása.*

³³ Varga Zsigmond mindezt annak a tudatában kérte, hogy ha a tandíjmentesség mértéke nem ismert, akkor a fenntartási pótdíj összege sem állapítható meg, így sem mellékdíjat fizetni, sem beiratkozni nem lehet: „Ellenkező esetben továbbirakozó és tandíjmentességért folyamodó hallgatóink a rendes beiratkozási határidő alatt: szeptember hó 1-től 15-ig a quaesturában beiratkozni nem tudnak.” MNL HBML VIII. 2. 17. d. 637-1931–32. Q. sz. a. *Varga Zsigmond 1934. augusztus 6-i rektori utasítása.*

A fenntartási pótdíj összegének kari megoszlása
1934 és 1941 között (pengő)

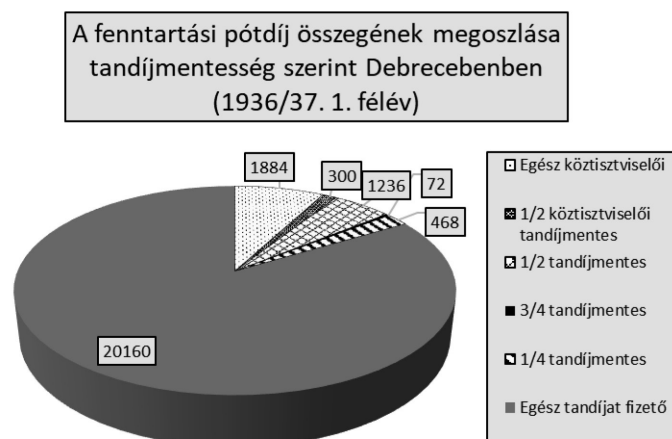

Így 1934. szeptember 1. és 10. között csak azok iratkozhattak be, akik teljes tandíjat fizettek, vagyis tandíjkedvezményt nem igényeltek és a fenntartási pótdíj teljes összegét (24 pengőt) be kellett fizessék. Szeptember 10-től 15-ig, a tandíjmentességi kérelmekre vonatkozó kari döntést követően, pedig a tandíjkedvezményt igénylő hallgatók beiratkozására is sor kerülhetett. A fenntartási pótdíj összege esetükben a fizetett tandíj arányában került meghatározásra. Utólagos beiratkozásra pedig szeptember 16. és 20. között dékáni, szeptember 21–30. között pedig rektori engedéllyel volt lehetőség.

Míg a fenntartási járulék összege állandó volt és a befolyó bevétel kizárólag a beiratkozó hallgatók számától függött, a fenntartási pótdíj tekintetében ilyen egyértelmű megfelelést nem lehet megállapítani, mivel a fizetett tandíj mértékétől függött a pótdíj összege. A teljes tandíjat fizető hallgatók 24 pengő, a fél tandíjmentes hallgatók 12 pengő, a köztisztviselői tandíjkedvezményben részesülők 12 pengő, a köztisztviselői és fél tandíjkedvezményt elnyerők 6 pengő, majd később, a progresszív–degresszív tandíjmentesség bevezetését követően a háromnegyed mentességet élvezők 6 pengő, az egynegyed tandíjmentességet élvezők pedig 18 pengő fenntartási pótdíjat voltak kötelesek fizetni.

A hallgatói létszámnak a fenntartási pótdíj összege tekintetében is fontos szerepe volt, amit a Jog- és Államtudományi Kar kiemelkedő szerepe is bizonyít, azonban az elnyert tandíjmentesség jelentősége nagyobb volt, hiszen minden kar esetében a leg-

nagyobb hányada a bevételnek azoktól az egész tandíjas hallgatóktól származott, akik minden beiratkozás alkalmával a pótdíj teljes összegét (24 P) tartoztak fizetni.

A fenntartási járulékot és a fenntartási pótdíjat az 1940/41. tanév I. félévi beiratkozások során szedték be utoljára a hallgatóktól. Ezt követően mindkét mellékdíj megszűnt és véget ért az az időszak, amelyben ilyen terheket kellett róni az amúgy is anyagi gondokkal küzdő hallgatóságra. Az egyetemi hallgatók által viselt terhekhez hozzátartozott a különböző fizetéses nyomtatványok megvásárlásának költsége is. Már 1915 áprilisában az 1914/15. tanév első és második félévében eladott fizetéses nyomtatványok és igazolójegyek árából befolyt 700, illetve 145 koronára rúgó összeget a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alapja javára engedte át.³⁴

Az 1915-ös Tanulmányi- Fegyelmi- és Leckepénzszabályzat 94. §-a értelmében az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alapjának fő bevételi forrását a távozási és végbizonyítványok kiállítása során az alapot megillető 4 korona képezte.³⁵ Az 1915/16-os tanév II. félévétől azonban ez a 4 koronás díj megszűnt.³⁶ Az alap bevételei ettől

³⁴ MNL HBML VIII. 1/a. 1.k. *Egyetemi Tanácsülési Jegyzőkönyvek*. 1914/15. tanév, V. rendes ülés, 1915. április 16., 40. szám, 553. etsz.

³⁵ „Mind a távozási, mind a végbizonyítványért a quaesturában a két-két korona bélyegilletéken kívül két-két korona díjat kell fizetni. E díj felerészben a kari dékánt, felerészben az egyetem rectorát illeti.” *A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Tanulmányi- Fegyelmi- és Leckepénzszabályzata*. Debrecen, 1915. 25. (94.§)

³⁶ MNL HBML VIII. 2. 2.d. 47-1916/17. Q. sz. a. *A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem Tanácsának Rendelkezési alapja. Főkönyvi másolat az 1914/ és 1915/16. tanévről*. 3.

kezdve leginkább a fizetési nyomtatványokból származtak: „A debreceni m. kir. Tudományegyetem Tanácsának 553/1914–15. etsz. rendelete értelmében az igazoló jegyek árából félévenként befolyó összegek az egyetemi Tanács rendelkezési alapja javára [...] fordítandók.”³⁷ Ezen kívül a miniszter [Jankovich Béla] külön rendelettel garantálta a forrásokat, amikor „az egyetemen értékesítés alá kerülő fizetési nyomtatványok előállítás és eladási ára közötti különbözetet az egyetemi Tanács Rendelési alapja gyarapítására engedte át”.³⁸

Debrecenben a következő fizetési nyomtatványok voltak rendszeresítve: lecke-könyv, leckeigazolvány, lecke-könyv másolat, igazolójegy, származási lap, tanrend, és az 1917/18-as tanévtől az iktatási lap (Nos Rector). Ezen nyomtatványok elsősorban a beiratkozáshoz, a hallgatók nyilvántartásához és a tanulmányi előmenetel, a tárgyak teljesítésének hivatalos dokumentálásához szükségeltettek. Kezdetben, az 1914/15-ös tanévben csak a lecke-könyv és a leckeigazolvány ára haladta meg az 1 koronát (1,20 K), míg egy lecke-könyv másolat 40 fillérbe, egy igazoló jegy, egy tanrend 20–20 fillérbe, egy beiratkozáshoz szükséges származási lap pedig 8 fillérbe került. A fizetési nyomtatványokat 1916 nyarától nem a Quaestori Hivatalban, hanem az egyetemnek a központi főépület 1932-es átadásáig helyet adó Református Kollégium portáján, a kollégiumi kapusnál lehetett megvásárolni.³⁹ Erről maga Kölönte Géza egyetemi quaestor tájékoztatta a hallgatót 1916. július 11-én közzétett hirdetményében.⁴⁰

³⁷ MNL HBML VIII. 2. 2.d. 47-1916/17. Q. sz. a. *A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem Tanácsának Rendelési alapja. Főkönyvi másolat az 1914/ és 1915/16. tanévről.* 1.

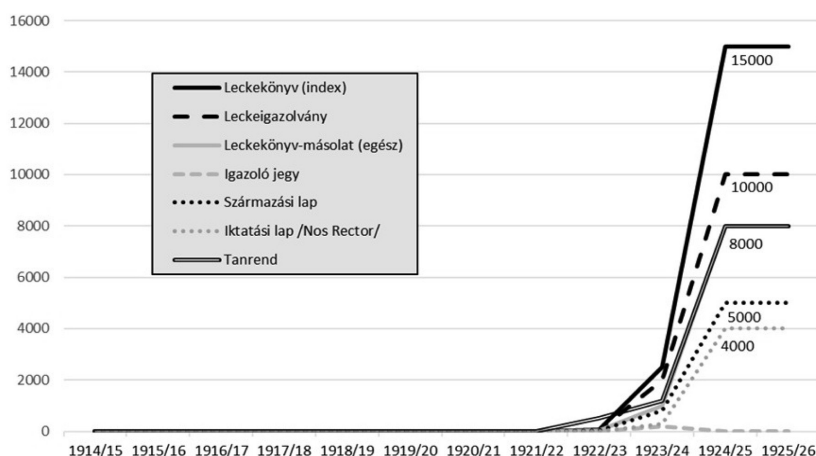
³⁸ Lásd: VKM. 31.022/1915. IV. sz. rendelet. MNL HBML VIII. 2. 2.d. 47-1916/17. Q. sz. a. *A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem Tanácsának Rendelési alapja. Főkönyvi másolat az 1914/ és 1915/16. tanévről.* 1.

³⁹ MNL HBML VIII. 2. 4.d. 3-1919–20. Q.sz.a. *Hirdetmény a fizetési nyomtatványok árának változásáról.*

⁴⁰ „Értesítem a hallgató urakat, hogy a beiratkozáshoz szükséges egyetemi fizetési nyomtatványokat, amiket eddig a Quaestori Hivatal árúsított, a beszerzés megkönnyítése céljából Farkas Sándor református kollégiumi kapus árúsítja, az alábbi egységárakban: [...] Ugyancsak nála kapható a beiratkozáshoz szükséges útmutató is díjtalanul. Debrecen, 1916. évi július hó 11-én, Kölönte Géza egyetemi quaestor.” MNL HBML VIII. 2. 1.d. 126-1915/16. Q.sz.a. *Hirdetmény.*

A fizetési nyomtatványok árának változása
1914 és 1926 között Debrecenben (korona)

A fizetési nyomtatványok ára a két világháború között Debrecenben
(koronában illetve pengőben)

Tanév (II. félév)	Leckekönyv (index)	Lecke- igazolvány	Leckekönyv- másolat (egész)	Igazoló jegy	Származási lap	Iktatási lap / Nos Rector/	Tanrend
1914/15	1,20	1,20	0,40	0,20	0,08	—	0,20
1915/16	1,20	1,20	0,40	0,20	0,08	—	0,20
1916/17	1,20	1,20	0,40	0,20	0,08–0,10	—	0,50
1917/18	2,0	1,50	0,60	0,30	0,20	0,20	0,50
1918/19	2,0	1,50	0,60	0,30	0,20–0,50	0,20	0,50
1919/20	4,0	2,50	1,50	0,50	1,0	0,50	3,0
1920/21	9,0	8,0	6,0	2,0	3,0	2,0	3,0
1921/22	9,0	8,0	1,50/félév	2,0	3,0	2,0	10,0
1922/23	50,0	40,0	20,0	5,0	20,0	10,0	500,0
1923/24	2500	2000	1000	200,0	800,0	300,0	1200
1924/25	15.000	10.000	8000	—	5000	4000	8000
1925/26	15.000	10.000	8000	—	5000	4000	8000
1926/27	1,20	0,80	0,60	—	0,40	0,30	1,0
1927/28	1,20	1,0	0,60	—	0,40	0,30	2,0
1928/29	1,20	1,0	0,60	—	0,40	0,30	2,0
1929/30	1,20	1,0	0,60	—	0,40	0,30	1,20
1930/31	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	1,0

Tanév (II. félév)	Leckekönyv (index)	Lecke- igazolvány	Leckekönyv- másolat (egész)	Igazoló jegy	Származási lap	Iktatási lap / Nos Rector/	Tanrend
1931/32	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	1,0
1932/33	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	1,0
1933/34	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1934/35	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1935/36	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1936/37	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1937/38	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1938/39	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1939/40	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1940/41	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1941/42	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1942/43	1,0	0,80	0,40	—	0,30	0,10	0,60
1943/44	2,0	1,60	0,80	—	0,60	0,20	1,20

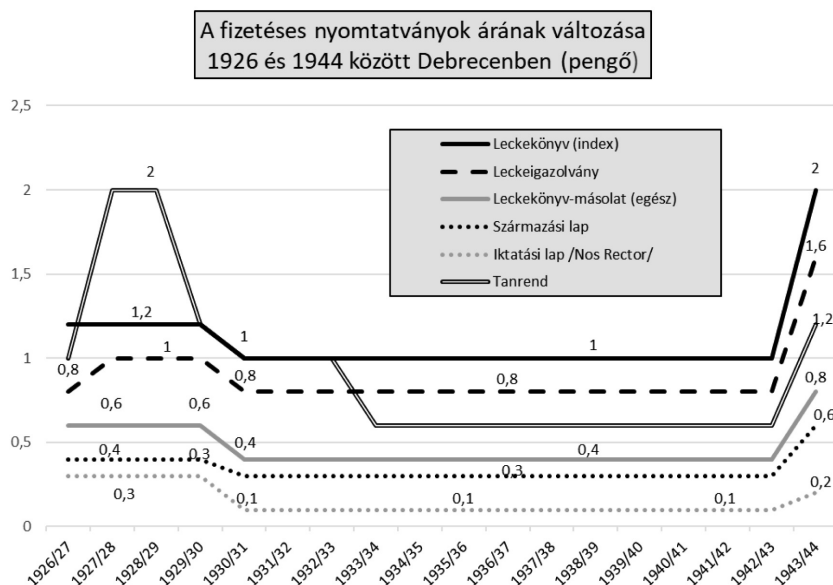
A fizetési nyomtatványok árának a 1919/20-as tanévről a 1920/21-es tanévre történt felemelését Kölönte Géza quaestor javasolta és az előállítási költségek emelkedésével, valamint az Egyetemi Tanács Rendelkezési Alapját illető bevételek növelésével indokolta meg: „S ha még az egyetemi Tanács Rendelkezési alapjának gyarapítására gondolunk, az ebből befolyó haszon képezi egyedüli jövedelmét, úgy teljesen indokolt a fizetési nyomtatványok árának a mai előállítási költségek arányában történő emelése s az új áraknak már az 1920/21. tanév I-ső felétől történő megállapítása. [...] jóllehet a beiratkozás szeptember hó 16-án kezdetét veszi, az idő rövidségére való tekintettel bátor vagyok tisztelettel javasolni, hogy a 1.) Leckekönyv árát 4 kor.-ról 9 kor.-ra, 2.) Leckeigazolvány árát 2 kor. 50 f.-ről 8 kor.-ra, 3.) Leckekönyv másolat árát 1 kor. 50 f.-ről 6 kor.-ra, 4.) Származási ív árát 1 kor.-ról 3. kor.-ra, 5.) Iktatási /Nos Rector/ lap árát 50 f.-ről 2 kor.-ra, 6.) Igazoló jegy árát 50 f.-ről 2 kor.-ra fölemelni, illetve annak fölemelése iránt illetékes helyen javaslatot tenni méltóztassék.”⁴¹

A rektorhoz intézett jelentésében Kölönte Géza külön kiemelte, hogy ezekhez a nyomtatványokhoz Debrecenben jóval olcsóbban lehet hozzájutni, mint más egyetemeken.⁴²

⁴¹ MNL HBML VIII. 2. 5.d. 5-1920–21. Q.sz.a. *Kölönte Géza egyetemi quaestor jelentése Pokoly József rektornak a fizetési nyomtatványok árának felemelése tárgyában.* 2.

⁴² „A budapesti, kolozsvári és a pozsonyi egyetemeken a Közokt. Miniszter úr jóváhagyásával az 1919/20. tanévben, illetve az ezt pótló szemeszterekben a fizetési nyomtatványokat az alábbi ára-

A fizetési nyomtatványok megvásárlása mellett a hallgatókat a Quaestori Hivatal által szedett eseti díjak is sújtották. A Quaestura Debrecenben is azokat a jutalékdíjakat szedte, amelyek a Pázmány Péter Tudományegyetemen és a sok szempontból példának tekintett kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen is szokásban voltak.⁴³ Az Egyetemi Tanács azonban már 1914. december 19-én kimondta, hogy az akadémiai indexek átírásakor és hitelesítésekor, valamint az alapvizsgákért díj nem szedhető, valamint, hogy „a tandíjmentességi kérvényeket a quaestura kezelése alól kiveszi, s a karok ügykörébe utalja, hogy a hallgatóság ezért díjakkal ne terheltesék”.⁴⁴

kon árusították: Indexeket. 9 kor.; Indexmásolatot 6 kor.; Tanrendet 6 kor.; Iktatási lapot /Nos Rector/ 3 kor.; Származási ívet 3 kor. – Ezen árak nem érintették az administratio nyomtatvány költségei címen a beiratkozások alkalmával minden hallgatótól külön szedett 12 kor.-t, amiért minden hallgató hivatalból 1 származási ívet és 1 Tanrendet kapott.” MNL HBML VIII. 2. 5.d. 5-1920–21. Q.sz.a. *Kölönte Géza egyetemi quaestor jelentése Pokoly József rektornak a fizetési nyomtatványok árának felemelése tárgyában.* 2–3.

⁴³ A Quaestura az alábbi eseti jutalékdíjakat szedte: Hitelesítés: 1 korona; Akadémiai és külföldi leckekönyvek átírása és hitelesítése félvenként és alapvizsgáknaként: 1 korona; Látogatási bizonyítványért katonai célokra: 1 korona; Végbizonyítvány és Távozási bizonyítvány kiállításáért, fogalmazásért, tisztázásért és átnézésért: 2-2 korona; valamint eleinte: Tandíjmentességi kérvények kezelése folyamodóként: 1 korona. MNL HBML VIII. 1/a. 1.k. Egyetemi Tanácsulási Jegyzőkönyvek, 1914/15. tanév, III. rendes ülés, 1914. december 19., 251. etsz.

⁴⁴ MNL HBML VIII. 1/a. 1.k. *Egyetemi Tanácsulási Jegyzőkönyvek.* 1914/15. tanév, III. rendes ülés, 1914. december 19., 251. etsz.

A pengő bevezetésével az 1926/27-es tanév második félévétől a lecke könyvet 1,2 pengőért; a lecke igazolványt 80 fillérért; a lecke könyv másolatot 60 fillérért; a származási lapot 40 fillérért; az iktatási lapot 30 fillérért, a tanrendet pedig 1 pengőért lehetett megvásárolni. Az igazoló jegyet már korábban, az 1924/25-ös tanévtől megszüntették. Az árak nagyfokú stabilitása ezt követően a fizetési nyomtatványok esetében is megfigyelhető, sőt kis mértékben még csökkent is a díjszabás. Az 1930/31-es tanévtől a lecke könyv ára 1 pengőre; a lecke igazolvány ára 80 fillérre; a lecke könyv másolat ára 40 fillérre; a származási lap ára 30 fillérre; míg az iktatási lap ára 10 fillérre csökkent. A tanrend esetében az ár előbb 2 pengőre nőtt, majd az 1930/31-es tanévtől ismét 1 pengőre csökkent, végül az 1933/34-es tanévtől 60 fillérért árulták. A fizetési nyomtatványok díjaiban ezután emelkedés csak az 1943/44-es tanévben következett be, a háború következtében megváltozott gazdasági környezet hatására.

3. Az egyetemi tanulmányok költsége a jövedelmi viszonyok tükrében

Az eddig ismertetett költségek szorosan az oktatáshoz kapcsolódtak. A tandíj, a különböző mellékdíjak, a fizetési nyomtatványok költsége, amihez járultak még a különböző, esetenként fizetendő vizsgadíjak, avatási díjak, szigorlati díjak stb., valamint a Quaestori Hivatal által szedett díjak mind-mind a tanulmányokhoz köthető fizetési kötelezettségek voltak. Emellett azonban fontos kiadást jelentett a lakhatás, az étkezés és általában a megélhetés is. Magyary Zoltán vizsgálatai során erre is tekintettel volt, s a budapesti és a vidéki egyetemi hallgatók havi megélhetési költségeire vonatkozóan az alábbi kalkulációt készítette:

Az egyetemi hallgatók havi megélhetési költségei 1929-ben⁴⁵

Budapesten kollégiumban	Budapesten hónapos szobában	Szegeden kollégiumban	Szegeden hónapos szobában
Lakás és reggeli 9 P	Hónapos szoba 40 P	Lakás, fűtés, világítás, fürdő, étkezés 50 P	Hónapos szoba 50 P
Ebéd és vacsora 49 P	Reggeli, ebéd, vacsora 70 P	—	Étkezés kis vendéglőben 75 P
Mosás 5 P	Mosás 5 P	Mosás 5 P	Mosás 5 P
Villamos 10 P	Villamos 10 P	—	—
Toilette cikkek 5 P	Toilette cikkek 5 P	Toilette cikkek 3 P	Toilette cikkek 3 P
Kultúra 5 P	Kultúra 5 P	Kultúra 5 P	Kultúra 5 P

⁴⁵ MAGYARY, 1929. 51–56.

Budapesten kollégiumban	Budapesten hónapos szobában	Szegeden kollégiumban	Szegeden hónapos szobában
Apró beszerzések 10 P	Apró beszerzések 10 P	Apró beszerzések 10 P	Apró beszerzések 10 P
Nyíratkozás, fürdő 6 P	Nyíratkozás, fürdő 6 P	Nyíratkozás 2 P	Nyíratkozás, fürdő 5 P
—	Fűtés, világítás 12 P	—	Fűtés, világítás 12 P
—	Borralalók 2 P	—	Borralalók 3 P
Összesen 100 P	Összesen 160 P	Összesen 75 P	Összesen 168 P

Mint a fentiekből is látható, a megélhetés költségei nehezen meghatározhatók, hiszen, „ez a költség különböző aszerint, hogy az egyetemi hallgató a szülői háznál, internátusban, vagy magánosan lakik-e. Végül különböznek ezek a költségek bizonyos fokig városok szerint is”.⁴⁶ Valóban nagyon eltérő lehetett a megélhetési költség a főváros és a vidék vonatkozásában. Az egyetem székhelye és a szülők lakóhelye közötti távolság ugyancsak nagyban befolyásolta a kiadásokat, hiszen az étkezés és a szállás mellett az utazás költségeivel is számolni kellett. Egy kollégiumban lakó, vidéki egyetemi hallgató megélhetési költsége körülbelül egy budapesti munkásháztartás egy fogyasztási egységre vetített megélhetési költségével volt egyenértékű.⁴⁷

Ha összeadjuk a tanulmányok teljes költségét például az 1930/31-es tanévben, Debrecenben, akkor a következőket látjuk: tandíj: 102 P; fizetéses nyomtatványok: 2,7 P; mellékdíjak: 37 P; megélhetés: havi 75 P, félévre 375 P.⁴⁸ Mindez azt jelenti, hogy egy félévben összesen 516,7 pengő kiadással kellett számolni egy teljes tandíjat fizető, kollégiumban lakó egyetemi hallgatónak. Ez éves szinten 1033,4 pengő kiadást jelentett. Teljes tandíjelengedés esetén ez az összeg félévente 414,7 pengőt tett ki. Vagyis éves szinten így is 829,4 pengő költséget rótt az egyetemi tanulmányok folytatása a hallgató családjára. Ha Magyary számításai alapján egy hónapos szobában lakó, teljes tandíjat fizető hallgatóról van szó, akkor ez a költség félévente a 981,7 pengőt, évente a 1963,4 pengőt is elérhette.

⁴⁶ Uo. 39.

⁴⁷ 1929-ben egy munkásháztartás egy fogyasztási egységre számított éves kiadásai a következőképpen alakultak: élelmezés: 438 P, lakbér: 105 P, fűtés és világítás: 50 P, ruházkodás: 98 P, egyéb kiadások: 143 P. Ez összesen: 831 pengő, vagyis az egy hónapra eső költség így 69,25 pengő, ami nem sokkal marad el a Szegeden, kollégiumban lakó egyetemista havi 75 pengős kiadásaitól. Az is joggal feltételezhető, hogy a nehéz anyagi helyzetben lévő egyetemi hallgatók szerény életmóddal, takarékossgal valamennyire csökkenteni tudták még a kiadásaikat. A munkásháztartások kiadásaira vonatkozó adatokat lásd: Bódy Zsombor: *Magyarország társadalomtörténete a két világháború között*. Budapest, Pázmány Péter, 2013. 61.

⁴⁸ A megélhetési költség tekintetében Magyary Szegedre vonatkozó számításából indultam ki, ami Debrecenhez hasonlóan vidéki megyeszékhely és egyetemváros volt, így a két város egymással megfelleltethető.

Ez a kalkuláció egybecseng a kortársak számításaival is. Boldizsár Iván 1938-ban, a Magyar Szemle hasábjain így írt az orvosi diploma megszerzésének költségeiről: „A pusztá diploma gyakorlati elértéktelenedése elsősorban azért súlyos jelenség, mert megszerzése tetemes pénzbe kerül. Szakemberek számítása szerint élelmezést, lakást, világítást és könyveket is belevéve, több mint tízezer pengőt emészt fel az orvosi stúdium. Valóságos kis vagyon vagy legalább is kamatmentes kölcsön, mely nehezen amortizálódik. Vannak természetesen tandíjmentesek is, azonban teljes ingyenességet és könnyebbséget ez sem jelent. A mai, átlagos középosztálybeli családapa még ezt sem nagyon bírja fizetni, a teljes tandíjról nem is szólva. Alacsonyabb társadalmi rétegek fiai elől pedig a gyakorlatban teljesen elzáródik ez a lényegében és megnyilvánulásaiban oly nemesen demokratikus pálya.”⁴⁹ Az egyetemi tanulmányok tetemes költségét tehát nem minden társadalmi csoport engedhette meg magának, vagy csak óriási áldozatok árán, az igényelhető tandíjmentességre és egyéb támogatásokra számítva taníttathatta gyermekét.

Annak érdekében, hogy képet kapjunk a magyar társadalom egyes rétegeinek jövedelmi viszonyairól, s így felmérhető legyen a gyermek(ek) egyetemre küldésének realitása, érdemes Matolcsy Mátyás számításaiból kiindulni. Az egyetemi tanulmányok költségére irányuló vizsgálatunk szempontjából is ez a kézenfekvő, mivel az 1930/31-es tanévet korábban már kiemeltük, Matolcsy pedig a jövedelemeloszlás tekintetében az 1930. évi népszámlálás foglalkoztatási statisztikájából indult ki és szintén ezt a tanévet vizsgálta. Számításai során az éves jövedelem egy főre eső nagyságát keresők és eltartottak figyelembe vételével társadalmi csoportonként határozta meg.

Az alábbi táblázatban összefoglalt adatok alapján egy aránytalan jövedelemszerkezetű társadalom képe bontakozik ki, amelyben keveseknek kiugró keresete volt, míg a többség ennek töredékével volt kénytelen beérni. Ezt az aránytalanságot Matolcsy így foglalta össze: „Magyarország lakossága 80%-ának fejenkénti jövedelme átlagosan 288,8 pengőt tett ki 1930/31-ben és az egyéni jövedelmek összegéből számára összesen csak 44% jutott. A lakosság többi részének – 20%-ának – minden tagjára 1500,3 pengő jutott. A lakosság 20%-ának átlagos jövedelme tehát kereken ötször akkora volt, mint a 80%-ot kitevő óriási többségnek. [...] A jövedelemeloszlás a nyugateurópai országokban többnyire kedvezőbb.”⁵⁰

⁴⁹ BOLDIZSÁR IVÁN: Az orvosok szociális helyzete. *Magyar Szemle*, 1938/5–8. 248.

⁵⁰ MATOLCSY MÁTYÁS: *Jövedelemeloszlás Magyarországon*. Különlenyomat a Közgazdasági Szemle 1936. évi 5–6. számából. Budapest, 1936. 16–17.

*Jövedelemeloszlás Magyarországon az 1930/31-es tanévben*⁵¹

Foglalkozási csoportok	Népesség száma	Összes lakosság %-ban	Egy főre eső jövedelem (P)
Mezőgazdasági munkások	1 250 349	14,4	183,4
Gazdasági cselédek	599 622	6,9	205,3
1-10 kat. holdas kisbirtokosok és bérlők	1 749 977	20,1	227,2
10-100 kat. holdas kisbirtokosok és bérlők	771 793	8,9	429,6
Bányászati és kohászati munkások	105 711	1,2	442,5
Az ipar, kereskedelem, hitel, közlekedés segédszemélyzete	1 631 784	18,8	396,7
Önálló, kis jövedelmű kisiparosság	437 550	5,0	342,0
Napszámos, ismeretlen foglalkozású, véderő	389 832	4,5	200,0
Összesen	6 936 618	79,8	288,8
A lakosság többi része	1 751 701	20,2	1500,3
Mindössze	8 688 319	100,0	907,9

A teljes lakosság tekintetében tehát az országos éves átlagjövedelem 1930/31-ben 907,9 pengő volt, míg a lakosság 80%-át kitevő keresőfoglalkozások, a bérből és fizetésből, valamint önálló földművelésből élő tömegek tekintetében az átlagos éves jövedelem csupán 288,8 pengőt tett ki. Ilyen kereseti viszonyok mellett még a teljes tandíjelengedésben részesülő, vidéken tanuló, kollégiumban lakó egyetemi hallgató éves tanítási költségeinek (829,4 P) a fedezése is komoly kihívást jelentett a társadalom többségének.

Ahhoz, hogy az egyszerű kispolgár egyetemen tudja a gyermekét taníttatni vagy jelentős megtakarításokkal kellett rendelkezzen, vagy kölcsönt, hitelt kellett felvenni, vagy alapítványok, ösztöndíjak, kedvezmények elnyerésére volt szükség. Ezek hiányában, még ha a hallgató kollégiumi díjkedvezményt is kapott, és megélhetési költségeit igyekezett is minél jobban mérsékelni, elkerülhetetlen volt, hogy családtagjai nélkülözése árán fedezzék a szülei a taníttatásával járó költségeket.

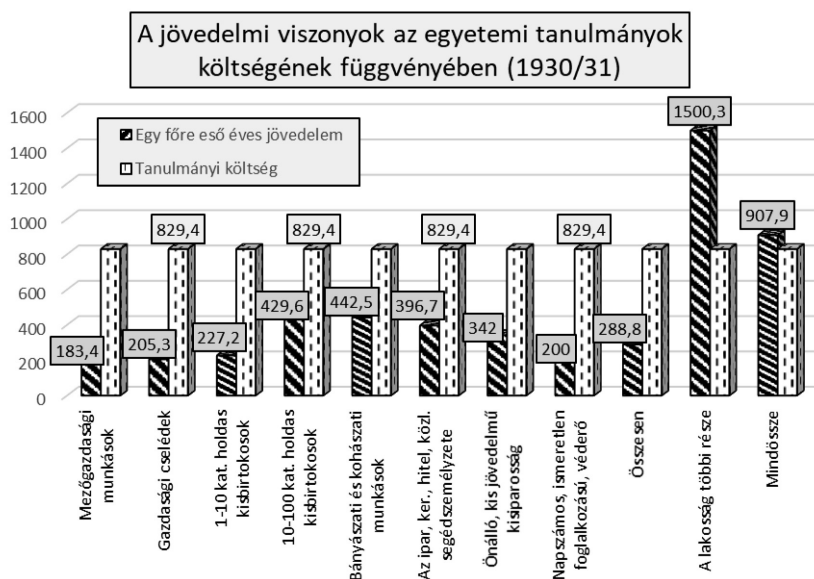
Különösen nagy teher hárult a gyermekeiket erőn felül taníttató családokra a gazdasági válság éveiben, amikor szinte minden társadalmi réteg életszínvonala rom-

⁵¹ MATOLCSY Mátyás: *Jövedelemeloszlás Magyarországon*. Különlenyomat a Közgazdasági Szemle 1936. évi 5–6. számából. Budapest, 1936. 7–15.

lott. Matolcsy Mátyás kutatásai arra is kitértek, hogy milyen hatást gyakorolt a válság az egyes társadalmi rétegek életkörülményeire:

„A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy [...] az 1929. évi bázishoz képest 1929-től 1933/34. évig a mezőgazdasági népesség helyzete rosszabbodik, miközben az ipari munkásság helyzetét a kielégítő szinten tartott reálbérek mellett a munkanélküliség befolyásolta kedvezőtlenül, a tisztviselők helyzete pedig kedvező volt, életkörülményeit azonban az új generációk elhelyezkedési nehézsége zavarta.”⁵²

A jövedelmi viszonyok és a tanítatási költségek összevetésénél az átlagos, vagyis a keresők és az eltartottak száma alapján egy főre eső jövedelem mellett a foglalkozási áganként egy dolgozóra jutó keresetekre is érdemes figyelemmel lenni. A teljesség igénye nélkül, néhány foglalkozási csoportot figyelembe véve megállapítható, hogy még az átlagnál magasabb jövedelmű réteg számára is komoly terhet jelentett az egyetemi tanulmányok költségeinek a fedezése. 1930-ban a katonai elit csúcsán álló tábornoki kar tagjai havi 1500 pengőt kerestek, a századosok 500–600 pengőt. A legvagyonosabbak évi jövedelme a 100 ezer pengőt is elérhette, míg a középpolgárságot a nagypolgárságtól elválasztó jövedelemhatár évi 24 ezer pengő körül volt. Az egyetemi tanárok nagypolgári színvonalon éltek, havi 800–1200 pengős jövede-

⁵² MATOLCSY Mátyás: *Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924–1944*. Budapest, Magyar Ipari Munkatudományi Intézet, 1944. 53.

lemmel rendelkeztek, míg a szakorvosok általában havi 400–500 pengőt vihetek haza. A főállású újságírók havi 200–300 pengőt kerestek, ami a korszakban is emlegetett havi 200 pengő fixnek felelt meg.⁵³

A köztisztviselők jövedelmi helyzete jóval rosszabb volt, mint a világháború előtt. A réteg fele nem rendelkezett havi 200 pengő jövedelemmel és háromnegyedük jövedelme 300 pengő alatt maradt. Különösen a VIII. fizetési osztály és attól lefelé, a kishivatalnokok tudhattak magunkénak szerény jövedelmet.⁵⁴ A jövedelmi skála két végpontját 1928-ban az I. fizetési osztály havi 2878,75 pengős és a XI. fizetési osztály 3. fokozatának járó havi 199 pengő és 8 fillér jövedelem képezte. A VIII. fizetési osztály 1. fokozata havi 391 pengőt vihetett haza.⁵⁵

A főispánok például a IV. fizetési osztályba tartoztak (1. fokozatban havi 1172 P), egy főszolgabíró, vagy vármegyei főorvos a VI. fizetési osztályba (havi 711 P) léphetett elő, a bírósági titkárok a VIII. (havi 391 P), a bírósági jegyzők a IX. fizetési osztályba (havi 303 P) tartoztak. Egy vármegyei irodasegédtsízt a XI. fizetési osztályban (havi 215 P) kezdett és a IX. fizetési osztályig (havi 303 P) léphetett elő. A köztisztviselők egzisztenciális kilátásait és jövedelmi helyzetét azonban rontották a B-listázás keretében végrehajtott leépítések, és a több lépcsőben végrehajtott fizetéscsökkentések. A kerestek csökkentése 1931 szeptemberében kezdődött, majd 1932. január 1-jén, 1932. július 1-jén és 1933. március 1-jén is megismétlődött.⁵⁶

A tisztviselők másik nagy csoportját a magántisztviselők képezték, akiknek a többsége jóval rosszabb anyagi körülmények között élt, mint azt a társadalom többsége feltételezte.⁵⁷ A magántisztviselők többsége (57,2%) 300 pengő alatti jövedelemmel rendelkezett, különösen a tisztviselőnők számítottak alacsony keresetűeknek. Ha

⁵³ Lásd: GYÁNI Gábor – KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris, 2004. 238, 249, 259, 282, 284, 286.

⁵⁴ Uo. 263–264.

⁵⁵ SZABOLCS Ottó: *Köztisztviselők az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisában (1920–1926)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965. 113.

⁵⁶ Uo. 113.

⁵⁷ Boldizsár Iván megállapítása szerint hamis kép élt a társadalomban a magántisztviselőkről, ami stabil megélhetésű kispolgári egzisztenciának vélte ezt a réteget: „Homályos és helytelen kép él róluk a köztudatban. A köztisztviselők irigylük politikai függetlenségüket és a helyváltoztatás lehetőségét, a szabadfoglalkozásúak a biztos havi fix jövedelmet, a munkások csak az »urat« látják bennük [...]. Érdekes, hogy sajátmaguk sincsenek tisztában helyzetükkel. Az előkelő nagyvállalatok, bankok tisztviselői nem is sejtik azt a nyomort és munkauzsorát, ami a »mélyben«, a kis cégekben, apró irodákban vagy nagylétszámú, de kis emberségű hivatalokban folyik. A közfelfogás, a nyelvhasználat, sőt a statisztika és a politika is a középosztályhoz, a »jó polgári réteghez« számítja őket.” BOLDIZSÁR Iván: A magántisztviselők szociális helyzete. *Magyar Szemle*, 1938/1–4. 330.

ágazatonként vizsgáljuk a helyzetüket, megállapítható, hogy a hitelügyekben magasabb fizetések voltak, míg a legkisebb bérek a kereskedelemre voltak jellemzőek.⁵⁸

Az ország egyik legnagyobb konzervgyára, az 1912-ben alapított Első Kecskeméti Konzervgyár Rt. esetében a cégvezető havi fizetése 1936-ban 770 pengő és 6 fillér volt, de a főmérnök már csak havi 300 pengő, a főkertész pedig mindössze havi 200 pengő jövedelemmel rendelkezett. A cég többi tisztviselője és dolgozója ennél alacsonyabb keresetű volt.⁵⁹ A magántisztviselők jövedelmi helyzete életkörülményeiket és családalapítási kilátásaikat is nagyban meghatározta: „Étkezésük szegényes, és gyakran ruházkodási gondjaik is vannak. Ebből – és nem az erkölcsök lazulásából – következik, hogy a magántisztviselő férfiak 36%-a agglegény és a magántisztviselő nők 77%-a hajadon, valamint hogy 10 magántisztviselő-házasságra csak 11 gyerek jut.”⁶⁰

Az öregségi nyugdíj 1920-as évek végén végrehajtott reformját (1928. évi XL. törvénycikk) követően, 1930 körül a harminc év biztosítotti jogviszony után járó 477 pengős öregségi nyugdíj összege elérte, a negyven év jogviszony után járó 596 pengős nyugdíj pedig meg is haladta az osztrák színvonalat.⁶¹ A kisiparosok évi kereseti adóalapjának minimuma 1000 pengőt tett ki, míg a kiskereskedők esetében ez 1200 pengő volt. Az iparosok közel 80%-ának 920 pengő körüli, adómentes minimum alatti, éves jövedelme volt. A kereskedők közel fele 1200–3610 pengő között éves keresettel rendelkezett, ami stabil kispolgári egzisztenciának felelt meg.⁶²

A kiskeresetű, zömében paraszti sorból felemelkedett, és a rendszer biztos bázisát jelentő altiszt réteg általában havi 120–180 pengőt keresett és emellett gyakran vállalt mellékállást, vagy házfelügyelőséget.⁶³ Alacsony jövedelme ellenére ez a réteg előszeretettel taníttatta gyermekeit. Már Németh László is megállapította, hogy az

⁵⁸ Bódy Zsombor vizsgálatai szerint „[...] a 300 pengő alatti fizetési kategóriáknál a hitelügy tisztviselői alulreprezentáltak [...] a magasabb keresetűeknél pedig felülreprezentáltak. A hitelügy tisztviselőinek ugyanis 37,3%-a keresett 300 pengőnél kevesebbet, 500 pengő felett viszont csupán 17,2%-uk keresett. [...] Az ágazatok közül a kereskedelemre volt igazán jellemző a kifejezetten alacsony, 200 pengőnél kisebb keresetek nagyobb aránya. [...] Összességében – az alapfizetéseket tekintve – a magántisztviselők mintegy harmada keresett 200 pengőnél kevesebbet, amit a kor afféle középosztályi létminimumként ismert.” BÓDY Zsombor: *Egy társadalmi osztály születése. A magántisztviselők társadalomtörténete 1890–1938*. Budapest, L'Harmattan, 2004. 237.

⁵⁹ BAGDI Róbert–HLOBOSZÁNYI Norbert: Konzervgyártás Kecskeméten a 20. század első felében. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2019. Uradalom – vállalat*. Szerk. KÖVÉR György – POGÁNY Ágnes – WEISZ Boglárka. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019. 341.

⁶⁰ BÓDY, 2004. 34.

⁶¹ TOMKA Béla: *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, Századvég, 2003. 87.

⁶² GYÁNI–KÖVÉR, 2004. 272., 297., 301.

⁶³ Uo. 305.

altisztek gyermekei jelentik a polgári iskola legbiztosabb társadalmi bázisát.⁶⁴ Az egyetemi hallgatók között is egyre nagyobb arányban jelentek meg az altiszti családból érkező fiatalok, ami jelentős mobilitási hajlandóságot jelez.⁶⁵

A gazdasági cselédek esetében a konvenció pénzértékét 1935-ben évi 650–740 pengő közötti összegre becsülik. A mezőgazdasági munkabérek még alacsonyabbak voltak. Az 1930-as évek elején a summások konvenciójának értéke a havi 20 pengőt sem érte el, igaz az évtized végére 60–70 pengőre emelkedett. A felnőtt férfiak nap-számbére 1928-ban 2,82 pengő körül alakult, s mivel 220 napot dolgoztak éves átlagban, egész éves jövedelmük 620,4 pengő lehetett. Az átlagos szakmunkás bér a gazdasági válság előtt havi 150–200 pengőt tett ki, betanított munkások esetében havi 100–150 pengőt, a gyári segédmunkások esetében pedig 80–100 pengőt.⁶⁶ A vizsgált évben, 1931-ben a gyáripari, üzemi és termelési statisztika alapján az éves átlagbér 1390 pengő volt, s a legmagasabb jövedelemre a vegyiparban (1558 P), a legalacsonyabb jövedelemre pedig a kő-, agyag- és üvegiparban lehetett szert tenni. (1035 P).⁶⁷ L. Nagy Zsuzsa kutatásai szerint: „A gyáripari munkások évi átlagfizetése 1938-ban 1200 pengő volt. Az átlag mögött a segéd- és betanított munkások 900–950 pengője és a nyomdászok 2300 pengő évi fizetése állt. Az átlagot meghaladó, a havi 200 pengőt megközelítő keresettel csak a szakmunkások számolhattak”.⁶⁸

Fontos kiemelni azonban azt is, hogy a keresetek reálértékét a mindenkori árszínvonal is jelentősen befolyásolta. Pogány Ágnes megállapítása szerint: „Az 1924 után sem szűnő, legfeljebb mérséklődő inflációs nyomás a viszonylag gyors nominális béremelkedést erősen tompította. [...] 1929-től a névleges bérek csökkenését ellensúlyozza az árszínvonal csökkenése. Az ekkor érvényesülő agrárrolló eredményeképpen a reálbérek értéke még mindig emelkedik, és 1934–1935-ig [...] nem csökken az 1929-es színvonal alá. [...] Sem a névleges, sem a reálbérek nem csökkentek nagyon drasztikusan 1929-et követően, a válság alatti nyomor ezért inkább a foglalkoztatottság mértékének erős visszaesésével, s nem a munkabérek alakulásával függhet össze.”⁶⁹

Mint látható, a magyar társadalom többségének mind az egy főre eső éves jövedelem, mind a különböző ágazatokra jellemző tényleges keresetek tekintetében olyan

⁶⁴ NÉMETH László: *A Medve utcai polgári*. Budapest, 1943. 31–32.

⁶⁵ Lásd: KIRÁLY Sándor: *Az egyetemi hallgatóság társadalmi arculata Magyarországon a két világháború között*. Debrecen, [PhD értekezés] 2009. 184–193.

⁶⁶ GYÁNI-KÖVÉR, 2004. 326, 329, 331–332, 343.

⁶⁷ POGÁNY Ágnes: Munkabérek a két világháború közötti Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 1989/1–2. 74–75.

⁶⁸ L. NAGY Zsuzsa: *Életmód*. In: *Magyarország társadalomtörténete II. 1920–1944. (Szöveggyűjtemény)*. Szerk. GYÁNI Gábor. Budapest, 1995. 362.

⁶⁹ POGÁNY, 1989. 92. és 94.

jövedelmi helyzete volt, ami nem, vagy csak rendkívül nehezen tette lehetővé az egyetemi tanulmányok költségeinek a finanszírozását. Fontos felhívni azonban a figyelmet arra, hogy a kiskeresetű családok azzal próbálták javítani anyagi helyzetükön, hogy igyekeztek többféle jövedelemforrásra szert tenni.

Általánosan jellemző volt, hogy a családfők főfoglalkozásuk mellett kiegészítő tevékenységet is folytattak, emellett a családtagok keresete és egyéb rendszeres, vagy rendkívüli bevételek is fontos részét képezhették a családok összjövedelmének. Illyefalvi I. Lajos vizsgálatai kimutatták, hogy 1929-ben, Budapesten a munkásház-tartások jövedelmének 61,2%-a a családfő főfoglalkozásából, 3,2%-a a családfő mellékfoglalkozásából, 24,2%-a a családtagok keresetéből, 3,8%-a egyéb rendszeres bevételekből, 7,6%-a pedig rendkívüli bevételekből származott.⁷⁰ A családfők mellékjövedelmei főként ház- és földtulajdonhoz voltak köthetők. Gyakori volt, hogy az ipari munkások otthon mezőgazdasági munkát folytattak, vagy a mezőgazdasági munkások ipari üzemekben is vállaltak idénymunkát. Még az értelmiség és a köztisztviselők köreiből is kimutatható a másodállás.⁷¹ A háztulajdonból származó jövedelmek nagyságát különösen nehéz meghatározni, de egyes családok bevételei között ezek is jelentős szerepet játszhattak. Az alacsonyabb jövedelmű háztartásokban gyakran előfordult, hogy ágy- vagy albérlőt tartottak. Egyéb rendszeres bevételnek tekinthetők emellett a takarékbetétek kamatai, az albérlőtől, kosztosoktól származó bevételek, a házbér, vagy a kölcsönadott pénz törlesztése; míg a rendkívüli bevételek közé a kapott ajándékok, az eladásból, zálogosításból származó jövedelmek, a segélyek és a kölcsönök, hitelek sorolhatók.

A családok egyéb bevételei, és a családfők gyakori mellékállása árnyaltabb megvilágításba helyezi a két világháború közötti jövedelmi viszonyokról elmondottakat és tompítja azt a szakadékot, ami a bérből és fizetésből élő tömegek által havonta megkeresett jövedelem és az egyetemi tanulmányok tetemes költségei között feszül. Túlzás nélkül állítható azonban, hogy még így is komoly anyagi áldozatokkal járt egy, pláne két gyermek taníttatása bármely átlagos, vagy még az átlagnál jobb módon élő család számára is. Gyakori jelenség volt, hogy két egyetemista korú gyermek

⁷⁰ ILLYEFALVI I. Lajos: *A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten*. Budapest, 1930. 410–413.

⁷¹ Pogány Ágnes kutatásaiból tudjuk, hogy „a köztisztviselők számára bizonyos állások eleve tiltottak voltak, másfajta mellékállások vállalását pedig a munkáltató előzetes engedélyéhez kötötték. A rendelkezések következtében valószínűleg az adatszolgáltatók közül sokan eltitkolták másodállásukat. Az adatok szerint a köztisztviselők 6,1%-ának volt mellékfoglalkozása, legnagyobb arányban az alacsony keresetű pedagógusoknál. Másodállás vállalása inkább a férfi alkalmazottakat jellemezte. A másodállásban lévők egyharmada havi ötven, kétharmada havi száz pengőnél kevesebb bevételre tett szert ily módon.” POGÁNY Ágnes: *Háztartások jövedelemszerkezete a két világháború között Magyarországon. Történelmi Szemle*, 2000/1–2. 124.

esetén egyik félévben az egyiket, a másik félévben a másikat iratták be az egyetemre, így viszont a tanulmányok elhúzódásának a veszélye fenyegetett. Nem voltak egyszerű helyzetben sem az egyetemekre érkező ifjak, sem a szüleik. A kispolgári státuszú, vagy annál alacsonyabb jövedelmi helyzetű családok esetében pedig hatalmas bátorság kellett ahhoz, hogy egyetemre küldjék a gyermekeiket. Sokan közülük az elszegényedést és az eladósodást is vállalták a szebb jövő és gyermekük jobb élete, könnyebb boldogulása reményében.

Hatalmas felelősség hárult így az egyetemekre és arra a diákjóléti intézményrendszerre, amely ezekben az intézményekben fokozatosan kifejlődött. Megfelelő szelekcióval ki kellett választaniuk és hathatós támogatásban kellett részesíteniük azokat a tehetséges, jó tanulmányi előmenetelt tanúsító diákokat, akiket szüleik korlátozott anyagi lehetőségei miatt az egyetemi tanulmányok félbeszakításának a réme fenyegetett. A közvetlen segélyezés, a tandíjelengedés, a kollégiumi díj-, vagy a menza díj részben vagy egészben történő elengedése, de az alapítványi kamatok odaitélése is fontos eszköz volt a diáksegélyezési rendszer kezében. Ez a rendszer erőforrásaihoz mérten jól működött. Nagyon sok diák számára jelentett mentőövet, s járult hozzá nagymértékben ahhoz, hogy a szegényebb sorból érkező, tehetséges fiatalok is diplomához jussanak. Az egyetemi tanulmányok költségeit és a kereseti viszonyokat látva, erre égető szükség is volt.

„SZABAD HAZÁBAN ISTENNEL ÉLNI, ISTENÉRT”. A BETHLEN GÁBOR KÖR KOLOZSVÁRTÓL–SZEGEDIG

1. Bevezetés

A Trianon és a magyar felsőoktatás kapcsolatrendszerében sokszor újra és újra felbukkan két egymáshoz szorosan kapcsolódó szó, amely történelmi jelentéstartalmat is hordoz. Folytonosság és újrakezdés. Ősi székhelyüket elhagyni kénytelen, száműzött felsőoktatási intézmények (a kolozsvári és a pozsonyi tudományegyetemek, a selmecbányai főiskola, az eperjesi és a máramarosi jogakadémiák) tanári és hallgatói kara a jogfolytonosságot fenntartva, de új helyszínen kellett folytassa feladatát.¹

Folytonosság és újrakezdés jelen van a Főiskolai Bethlen Gábor Kör (a továbbiakban: BGK) történelmében is.² A Kör 1902-ben alakult Kolozsvárott,³ és az 1908/09. tanévben sok szempontból jelentősen megújult tevékenysége. 1914-ben – a nagyháború kezdetével – működését szüneteltetni kényszerült.⁴ 1921 volt a szegedi újrakezdés esztendeje.⁵

¹ A száműzött felsőoktatási intézmények újra indulásáról ld.: UJVÁRY Gábor: *Magyarország felosztásának kulturális következményei*. In: „Valami fáj, ami nincs.” *A trianoni békekötés előzményei és következményei*. Szerk. ANKA László. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2020. 397–413., kiemelten 406–407., valamint UJVÁRY GÁBOR: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. In: *Metszéspont. Tanulmányok Trianon 100. évfordulójára*. Szerk. CSÁSZTVAY Tünde. Budapest, Nemzeti Múzeum, 2021. 53–75., kiemelten 56–58.

² A Főiskolai Bethlen Gábor Kör történelmében a folytonosság és az újrakezdés nemcsak történelmi, hanem teológiai, filozófiai jelentéstartalmakkal is bír. Erről a későbbiekben bővebben írok majd.

³ A BGK megalakulásáról ld.: *Pesti Hírlap*, 1912. november 12., A Kör alapszabályának a m. kir. belügyminiszter általi megerősítéséről ld.: *Budapesti Közlöny*, 1903. február 25. 1. ill., *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1903. március 1. 142.

⁴ Barabási Endre református lelképásztornak a BGK-ról írott tanulmányában az olvashatjuk: „a kör az első világháború alatt szűnt meg”. Ld.: BARABÁSI Endre: A Bethlen Gábor Kör. Református Szemle, 2001/6. 381. (a továbbiakban: BARABÁSI, 2001.) Vajda Tamás egyik a BGK-t is érintő tanulmányban így ír: „Az 1902-ben alapított Bethlen Gábor Kör 1921-ben a száműzött egyetemmel együtt került Szegedre.” (Ld.: VAJDA Tamás: *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. In: KISS Róbert Károly – VAJDA Tamás: *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1919 és 1944 között*. Szeged, UNIVERSITAS SZEGED, 2012. 82. (a továbbiakban: KISS–VAJDA, 2012.) Magam azt az álláspontot vallom, hogy a BGK 1914-ben nem megszűnt, hanem csak szüneteltette a működését. Szegeden pedig 1921-ben újra kezdte működését.

⁵ A BGK szegedi újra alakulásáról ld.: *Szeged*, 1921. november 1. 3. Közli KISS–VAJDA, 2012. 132.

Hét év múlva már olyan belső viták töltik ki a köri életet, amelyek 1932-re a BGK de facto szakadáshoz vezetnek, aminek következményeként Kör nem oszlik fel ugyan, viszont eszmeisége döntően más lesz. A Horthy Miklós Tudományegyetem létrejöttével és a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Kolozsvárra való visszaköltözésével a BGK nem szűnt meg, hanem működése lassan elhalt.⁶

2. Mi volt a Bethlen Gábor Kör? Miért a kolozsvári Főiskolai Bethlen Gábor Kör, a BGK?

Kolumbán Vilmos József, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet egyháztörténeti tanszékének professzora egy előadásában a következőképp határozta meg a BGK-t: „Az első belmissziós jellegű kör a Bethlen Gábor kör 1903-ban alakult meg Kolozsváron.”⁷ Vajda Tamás így ír a Körről: „A Bethlen Gábor Kör 1928-ig református vallásos egyesületnek számított.”⁸ Ehhez hozzá kell tegyünk, mivel a BGK magát Főiskolai Bethlen Gábor Kör Kolozsvár, vagy Főiskolai Bethlen Gábor Körnek is nevezte, nemcsak belmissziós jellegű kör és református vallásos egyesület volt, hanem ifjúsági egyesület is.⁹ Összegezve a kolozsvári BGK a református főiskolai ifjúság belmissziós jellegű vallásos egyesülete. Ennek a meghatározásnak minden egyes tagja hangsúlyos önálló jelentést hordoz.

A megnevezés első tagja a „kolozsvári” nemcsak a működési hely jelzője, hanem arról is tájékoztat, hogy a kolozsvári BGK, nem a hasonló nevű és jellegű Budapesti Bethlen Gábor Kör „fiókszervezete”. A kolozsvári BGK önállóságát, amint erre hivatkoztam már, megerősíti az a tény, hogy a m. kir. belügyminiszter által jóváhagyott önálló alapszabállyal rendelkezett.¹⁰

A BGK megnevezésének következő tagja a „főiskolai” jelzi, hogy a BGK elsődleges célcsoportjának a főiskolai ifjúságot tekintette. Ez a jelző itt a felsőoktatási intézmény szinonimájaként értelmezendő. Kolozsvár a BGK létrejöttkor két olyan főis-

⁶ Erről ld.: Uo. 82.

⁷ Idézet a Vécsei Szövetség megalakulásának a 95. évfordulójára rendezett megemlékezésről szóló beszámolóéból (<https://reformatus.ro/hirek/baratok-az-egyhazert>. Letöltés: 2021. november 16.) A kolozsvári Bethlen Gábor Kör a hasonló nevű budapesti kör erdélyi testvérpárja volt, írja Barabási Endre. BARABÁSI, 2001. 379.

⁸ KISS–VAJDA, 2012. 82.

⁹ A BGK-ról szóló egyik első – az Erdélyi Evangélikus Református Egyházkerület hivatalos újságjában, az Erdélyi Protestáns Lapban – megjelent híradásban is azt olvassuk, hogy ez az „egyesület a főiskolai ifjúság körében [...] alakult”. *Erdélyi Protestáns Lap*, 1904. október 13. 436.

¹⁰ A BGK-ról szóló hírlapi tudósításokban a Bethlen Gábor vagy a kolozsvári Bethlen Gábor Kör volt a leghasználtabb elnevezés.

kola működött, amelyben református vallású fiatalok tanulhattak. Ezek az 1872-ben alapított Ferenc József Tudományegyetem,¹¹ valamint az 1885-től felsőoktatási intézményként működő Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia voltak.¹² Ezekhez csatlakozott harmadikként az akadémia címet, 1906-ban elnyerő Kolozsvári Gazdasági Akadémia. Ez cím felsőoktatási jogállást jelentett, amely egy mezőgazdaszokat képző tanintézet volt.¹³

Arra a kérdésre, hogy miért Bethlen Gábor nevét vette fel a Kör a talán legjobban az elnöki, illetve alelnöki tisztelet is betöltő a későbbiekben a Kárpát-medencei magyar reformátusság meghatározó egyéniségévé nőő személy gondolatait érdemes válasszul idézni.

Egyikük a BGK elnöke „a magyar vallásos múlt egyik nagy bizonyágtevője”¹⁴ vezére, Ravasz László.¹⁵ A másik: a BGK alelnöke, neves egyház-, művelődés- és társadalomtörténész egyetemi tanár és akadémikus, tiszántúli református püspök, Révész Imre volt. Kettejüket nemcsak a BGK kötötte össze, hanem a tanári (Ravasz László) és a tanítványi (Révész Imre) viszony és ebből kifejlődő élethosszig tartó barátság is.

¹¹ A kolozsvári tudományegyetem történetének legújabb és legteljesebb feldolgozása: GAAL György: *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Kolozsvár, Scientia, 2012. Hasonlóan a teljesség igényével készült „klasszikus egyetemtörténeti alpmű”: *Az erdélyi egyetemi gondolat és a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Szerk. BISZTRAY Gyula – SZABÓ T. Attila – TAMÁS Lajos. Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1941. A kolozsvári egyetem történetéhez kapcsolódó legfrissebb forrásgyűjtemény: *A kolozsvári/szegedi Ferenc József Tudományegyetem 1872–1940 válogatott dokumentumok*. Szerk. MARJANUCZ László – SZABÓ Pál Csaba – VAJDA Tamás. Várpalota, Kárpát-medence Intézet, 2019.

¹² A Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia történetéről ld: KISS Sándor: *A kolozsvári bentlakással összekötött Kereskedelmi Akadémia története 1878–1895.*, Kolozsvár, Cirner és Lingner, 1896. ill. NAGY Adrienn: *A Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia sorsa és tanulóinak pályaválasztása a dualizmus kori Magyarországon*. *Magiszter*, 2015/5. 128–147.

¹³ A kolozsvári akadémia jogelőde a Kolozsmonostoron 1869-ben felállított felsőbb gazdasági tanintézet volt.

¹⁴ A kiváló református művelődéstörténész, néprajzkutató Kósa László akadémikus nevezi így Ravasz Lászlót. Ld: KÓSA László: *Az önéletíró Ravasz László*. In: KÓSA László: *Művelődés, egyház, társadalom*. Budapest, Akadémiai, 2011. 520. (a továbbiakban: KÓSA, 2011.)

¹⁵ Ravasz Bethlenről írt műve: RAVASZ László: *Bethlen Gábor és az erdélyi lélek*. In: RAVASZ László: *Gondolatok*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1938. 225–229. Ravasz László általam később Bethlen Gáborról idézet gondolatait a BIBÓ Borbála – dr. SZACSVAY Éva – TEGZES Orsolya: *Ravasz László református püspök*. Hn., k.n., 2017. (A Ravasz László születésének 135. és reformáció 500. évfordulójára a leányfalusi Faluház és Ravasz László Könyvtár által rendezett kiállítás katalógusa) vettem. (a továbbiakban: BIBÓ–SZACSVAY–TEGZES, 2017.)

Ravasz Bethlenben az erdélyi léleknek történelmi formálóját, kodifikátorát látta.¹⁶ Aki „[...] Erdély földjén egy határozott és nagy körvonalú társadalomnevelést hozott be [...]”.¹⁷

A kelementelki előnévvel és lelkész ősökkel bíró köznemesi családból származó öntudatos református későbbi püspöknek az sem volt utolsó szempont Bethlen Gábor tetteit értékelve, hogy a fejedelem a kálvinista lelkészek utódait „[...] örökös és tényleges nemességre [emelte].¹⁸ A fejedelmi kegy adta, hogy: „A parókiák voltak azok a zöldleveles kapuk, amelyeken át a székely fiúk nagy sokasága a nemzeti élet arénájára érkezett.” – szögezi le költői ihletettséggel Ravasz László.¹⁹ Azt is leszögezte, hogy „Erdély minden valamire való köznemesi családja ősként egy-egy református papot tisztel.”²⁰ Ezt akár úgy is értelmezhetjük Erdélyt a lelkészi őseket felmutató köznemesség nélkül, hogy az már nem lenne Erdély.

Révész Imre így ír Bethlen Gáborról: „Az evangéliumi hitű *magyaroknak* is hatalmas és hívő szabadítókat küldött ez időben Isten. Három nagy erdélyi fejedelem mentette meg a magyarokat attól, hogy ők is a hitüktől és hazájuktól egykép megfosztott csehek sorsára jussanak a Habsburgok veres keze alatt. Ezek voltak: *Bocskay István, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György*. Mindhármuk fegyverei előtt reszketett Bécs s mindhárman diadalmas békekötésekkel biztosították evangéliumi hitük és magyar nemzetük szabadságát.”²¹

Révész ugyanezen munkája egy másik helyén Bethlen Gáborról mint „[...] lángeszű államférfiről és győztes hadvezérrel [...]” ír. A fejedelem „[...] sohasem szédült meg élete magaslatán. Tudta, hogy hatalmát és sikereit Isten kezéből kapta.”²² Így summázza a nagy fejedelem életútját Révész Imre.

Egy főiskolai egyesület számára az is fontossággal bír, hogy Bethlen Gábor „Isten dicsőségére fejedelmi bőkezűséggel megalapította a gyulafehérvári (ma nagyenyedi) híres-nevezetes Bethlen-kollégiumot. Azt akarta, hogy itt növekedjek fel Erdély és a magyar nemzet számára a jövőendő hadserege: az evangéliumi hit, a tudomány és a műveltség katonái.”²³ Révész Bethlen Gáborban olyan embert lát, aki „[...] minden-nél többre becsülte a lélek javait s azok közt is a két legfőbbet: a tudást Isten világától

¹⁶ Erről Bibó–Szacsvay–Tegzes, 2017. 48.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 49.

²⁰ Uo.

²¹ Révész Imre: *Akire nem volt méltó a világ. Képek a kereszténység történetéből*. Cluj-Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 1921. 94.

²² Uo.

²³ Uo. 95.

s a hitet Isten kegyelmében.”²⁴ Révész Imre fentebb idézett sorai mind olyan gondolatokat tartalmaznak, amelyek – amint látni fogjuk eszmei – adják hátterét a BGK programjának.

Fentebb idéztem már Kolumbán professzor meghatározását, miszerint a Bethlen Gábor kör belmissziós jellegű kör. Mit jelent maga a belmisszió kifejezés? Olyan tevékenységet, amely a megkereszteltek körén belül, a hitükben és erkölcsükben különösen veszélyeztetettek vagy a hittől és erkölctől már teljesen elidegenedett megmentésére és megtartására irányul. A belmisszió többnyire szabad egyesületek és intézmények formájában folyik. A belmisszió, mint a magyarországi és az erdélyi református egyház önazonosságtudat-keresésének lehetséges útja és az egyház belső megújulását kívánó mozgalom épp a BGK alakulása idején kezdett kibontakozni. Kolumbán Vilmos József fentebb idézett meglátása is mutatja úttörő szerepet töltött be az erdélyi belmissziós törekvésekben.²⁵

3. A kolozsvári Főiskolai Bethlen Gábor Kör működése

Más egyesületekhez hasonlóan a BGK sem légüres térben működött. Saját korának – a kiegyezés időszakának – a 20. század elején egyre nagyobb erővel jelentkező társadalmi gondjai hatottak a Kör működésére, hiszen épp ezekre kívánt megoldást kínálni.

Mivel református vallási egyesületként jött létre, magától értetődően saját egyháza életének kérdései iránt sem lehetett közömbös. (Nem is akart az lenni.)²⁶ Ezek közül

²⁴ Uo.

²⁵ A belmisszióknak az összmagyar református egyházra gyakorolt hatásának történeti kutatásával több tanulmányában is foglalkozott a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos főmunkatársa, Kovács Kálmán Árpád. Időrendben ld: Kovács Kálmán Árpád: *Az állam-egyház viszony és a református felekezeti öntudat problémái a 19. században*. In: *VERITAS Évkönyv 2014*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2015. 13–50. – Kovács Kálmán Árpád: *Az államsegélyes egyházpolitika és a reformátusok a század fordulón (1868–1898)*. In: *VERITAS Évkönyv 2015*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2016. 13–32. – Uő.: *A 19. századi református újjászületési viták eszmétörténeti háttere*. In: *VERITAS Évkönyv 2019*. Szerk. FARKAS Judit Antónia – GALI Máté – SCHWARZWÖLDER Ádám – UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2020. 9–25. – Kovács Kálmán Árpád: *A filozófia nyelve a magyar református ébredésben az előző század fordulón. Vita a racionalizmusról. A „recepta religiók” évszázadai Erdélyben*. Szerk. KOLUMBÁN Vilmos József. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2019. 247–272. – Kovács Kálmán Árpád: *Külkapcsolati paradigma váltás? Magyar református korkép Trianon árnyékában*. In: *„Valami fáj, ami nincs.” A trianoni békekötés előzményei és következményei*. Szerk. ANKA László. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2020. 36–77.

²⁶ A magyar református egyházat a 20. század elején foglalkoztató kihívásokról Kovács Kálmán Árpád fentebb említett már tanulmányain kívül a már ugyancsak említett Kósa László több mun-

két olyan sorskérdést helyénvalónak tartok kiemelni, amely nemcsak hazai, de európai méretű és nemcsak a református, de az egész keresztény egyházat érintő volt: Az elvallástalanodás és ezzel szorosan összefüggve a keresztény egyházak társadalmi szerepvállalása.²⁷

A BGK nemcsak vallási, hanem ifjúsági egyesület is volt. Így diáklét mindennapjainak történéseit is figyelemmel kellett kísérje.

Az első a Körről szóló híradás a Pesti Hírlap hasábjain jelent meg.²⁸ Ebben a tekintélyes fővárosi napilap a kolozsvári BGK megalakulásáról tudósít.²⁹ A „[...] kolozsvári protestáns egyetemi ifjúság, mintegy 300 tagja³⁰ november 9-ikén a ref. theologia dísztermében értekezletet tartott [...]”³¹ és kimondta a Bethlen Gábor Kör megalakulását.

Talán éppen az egyetemistáknak ez nagyarányú bekapcsolódása a BGK-ba válthattott ki félelmet a már Kolozsvári Egyetemi Körben (KEK) és a KEK-el rokonszenvevő rektorban, Schilling Lajosban.³²

---

kája ad hű képet. Közülük a következőket emelném ki. KÓSA László: *A református egyház az egyház-politikai küzdelmek idején*. Ld. KÓSA, 2011. 289–303. – KÓSA László: „Egyházi értekezletek” *Újítási törekvések a református egyházban az 1894-1895. évi egyházügyi törvények meghozatala után*. Uo. 304–317. és KÓSA László: *A kultúrprotestantizmus bírálata, avagy önbírálata: Szabó Dezső*. Uo. 366–385. (Ebből különösen: 367–370.). Az említett kihívásokból sokat elemez Hatos Pál Ravasz Lászlóról írott életrajzi monográfiájában (Hatos Pál: *Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete*. Budapest, Jaffa, 2016.), valamint uő: A magyar protestantizmus eszmei fordulata Tisza Istvántól Ravasz Lászlóig. *Múltunk*, 2017/1. 89–117. <http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2017/01/hatosp.pdf>. (Letöltés: 2024. február 11.) A hazai református egyház megújulásáról, 19. század végi – 20. század eleji megújulási irányairól és a BGK ebben betöltött szerepéről ld.: ÖRSI Julianna: Törekvések a magyar református egyház szellemi megújulására. *Létünk*, 2017/4. 43–58. <https://epa.oszk.hu/00900/00997/00045/pdf/>. (Letöltés: 2024. február 11.).

²⁷ A jelenség – a katolikus és protestáns felekezetenél egyaránt – már a 19. század közepén észlelhető volt Magyarországon. Erről ld. KÓSA László: *A vallási közönyösség növekedése a Magyarországon a 19. század közepén*. In: KÓSA, 2011. 155–184. Ebben a tanulmányában Kósa professzor figyelmet érdemlő megállapítást fogalmaz meg: „A századközép vallástalanodása nem volt új és idegen a korabeli Magyarországon. A középkori vallásosságtól és a történeti egyházaktól való távolodást hosszú történeti folyamatnak kell tekintenünk.” Uo. 155.)

²⁸ A kolozsvári BGK levéltári anyaga nem maradt fenn. Így a BGK, illetve a Kör munkájáról beszámolókká lettek az elsődleges források, amelyek az újságokban jelentek meg.

²⁹ *Pesti Hírlap*, 1902. november 12. 2.

³⁰ A 300 alapító tag igen tekintélyes létszám. A kolozsvári tudományegyetem „összhanglatói” egyesülete, a Kolozsvári Egyetemi Kör ekkor 380 tagot tudhatott soraiban. A két ifjúsági egyesület taglétszáma közt tehát, kevéssel több, mint 20% különbség állt fenn. Az adatokat ld. SCHILLING Lajos: Baráti szavak. *Az Egyetem*. 1903/1. 4. (a továbbiakban: SCHILLING, 1903.) Ugyanitt olvasható az az adat, hogy az egyetemre ekkor összesen 1800 hallgató járt. A BGK tagsága, tehát az egyetem összhallgatóságának kb. 1/6-át tehetette ki.

³¹ Uo.

³² Schilling Lajos (Kolozsvár, 1854. január 27. – Kolozsvár, 1921. augusztus 29.) történész, egyetemi tanár. 1872-ben érettségizett Kolozsváron. A kolozsvári egyetemen tanári és bölcsletdoktori

A rektor urat felkérték, hogy köszöntőt írjon a kolozsvári és a budapesti tudományegyetemek, valamint a jogakadémiákak közös hallgató újságjaként, 1903-ban útjára induló *Az Egyetem* címet viselő, alcíme szerint *Ifjúsági Szemle*³³ első számába.³⁴ Megjegyzésre érdemes adat, hogy az újságot a Corda Fratres Nemzetközi Diákszövetség magyar osztályának hivatalos lapjaként adták ki.³⁵

Beköszönőjében a rektor kétszer is tesz említést a BGK-ról. Elsőként csupán a Kör létrejöttéről ír.³⁶ Másodszor már – igen kritikus hangvétellel – arról értekezik, hogy a BGK-nak nincs keresnivalója a Kolozsvári Tudományegyetemen: „Dicséretesek lehetnek a Bethlenkör törekvései, de az egyetemen az Egyetemi Kör mellett alig lehet tere: mert ha felekezeti jellegűek a törekvései, ennél fogva, ha pedig nem azok, akkor megint céljai nem lehetnek mások, mint jól felfogva az Egyetemi Köréi”³⁷ – érvel Schilling professzor.

A rektor KEK-t támogató magatartása azzal magyarázható, hogy hallgatói éveiben a diákegyesület megalakulása után a másodikként töltötte be annak elnöki posztját.³⁸ A BGK-t elítélő szavai leírásában római katolikus hite is motiválhatta.

A másik érzés, ami a rektornak – az új egyetemistákat is soraiba tudható és oda váró diákegyesülettel szembeni ellenállását kiválthatta – az a félelem volt. Tartani lehetett attól, hogy ha egy egyetemen sok diákegyesület áll fenn és ez az egyetemisták erejének szétforgácsolódásához vezet. „Oh előzzétek meg a szertehúzás e veszedelmét,

---

oklevelet szerzett. Az 1876–1877-es éveket külföldön töltötte: előbb Heidelbergben, majd hosszabb ideig Berlinben és Párizsban folytatott szaktanulmányokat. Miután 1878-ban Kolozsváron doktorált, a következő évben a kolozsvári egyetem bölcséleti karán magántanári képesítést nyert. 1883-tól ugyanott az egyetemes történelemnek magántanára, 1889-től előbb nyilvános rendkívüli, később nyilvános rendes tanára volt. 1883-ban feleségül vette Meiszner Máriát, egy fiuk és négy lányuk született. Kétszer, 1891–1892-ben és 1905–1906-ban a bölcsészeti kar dékánja, 1902–1903-ban pedig az egyetem rektora volt.

³³ A diáklap igen rövid életű volt csak 1903-ban és csupán mindössze négy száma jelent meg. Sajtó-bibliográfiai adatait ld. VICZIÁN János: *A magyar egyetemi és főiskolai lapok bibliográfiája 1857–1972*. Budapest, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, 1978. 9–10. (a továbbiakban: VICZIÁN, 1978.) és LAKATOS Éva: *Magyar irodalmi folyóiratok C–E*. Budapest, Petőfi Irodalmi, 1973. 117. (a továbbiakban: LAKATOS, 1973.) Utóbbi szerző a diákújságot csak *Egyetem* néven az „az” névelő elhagyásával említi. Az újság címlapján az *Az Egyetem* olvasható. A névelő elhagyása azért zavaró, mert *Egyetem* névvel 1909-ben Kolozsvárott megjelent egy szintén rövid életű *Ifjúsági, szépirodalmi és művészeti hetilap*. Ennek sajtóbibliográfiai adatait ld. LAKATOS, 1973. 117. és VICZIÁN, 1978. 10.

³⁴ SCHILLING, 1903. 1–6.

³⁵ VICZIÁN, 1978. 9.

³⁶ SCHILLING, 1903. 4.

³⁷ Uo. 6.

³⁸ Schilling Lajos az 1874/75. tanévben állt a KEK élén. Ld. A Kolozsvári Tudomány-Egyetemi Kör Évkönyve II. 1875. Kolozsvár, Stein, Kolozsvár, 1875. 13.

mielőtt késő volna!” – inti az egyetemi ifjúságot.³⁹ Írása egyik másik helyén, pedig így ír: „[...] határozottan káros a vallás, nemzetiség, sőt vidék szerinti egyesülés.”⁴⁰ Erre tekintettel mindössze két egyesületet ajánl a hallgatók figyelmébe a kolozsvári egyetem sport egyesületét, a Kolozsvári Atlétikai Klubot (KEAC)⁴¹ és az Egyetemi Kört.⁴²

Véleményem szerint Schilling Lajos önellentmondásba keveredik, amikor kifejti, hogy a BGK-nak „[...] alig lehet tere [...]” a kolozsvári univerzitáson. „Általában ki az életben és az életre kíván hatni, az őrizkedjék az egyoldalúságtól, az tartsa szeme előtt Spárta és Athén példáját. Annak a polgárai jó katonák voltak ugyan, de jóformán csakis azok. Az athéniek ellenben kitűntek a műveltség minden terén s mint gondolkozóknak, tudósoknak és művészeknek az emberiség örökre hálával tartozik nekik. Ám amazok magukba zárkózva, egymást magasztalva éltek napjaikat; ezek hajóikkal bejárták keletet és nyugatot, tanulva és tanítva mindenfelé” – fogalmazott.⁴³

A történész professzor bár a Bethlen Gábor nevét viselő Kört barátságtalan tekintettel nézi, mégis a fejedelem szellemét megidézve buzdítja a „[...] vallási türelem classicus hazájában, a testvéresült három nemzet vére áztatta földön emelkedő Alma Mater [...]” diákságát. „Ismerjétek meg egymást, alakuljatok egy társasággá katolikus és protestáns ifjak, magyarok, románok és szászok s meg fogtok győződni, hogy mindnyájatoknak vannak erényei, a melyeket egymásban becsülhettek, esetleg egymástól eltanulhattok.”⁴⁴

Ezekben – az ifjakat nemzetiségek feletti közösséggé egyesülés biztató – rektori szavakban egyértelműen a kiegyezés korának a reformkori államelméletében gyökeröző egységes politikai nemzet eszméje szólal meg. A katolikus és protestáns (ifjúsági)egység gondolata a 1890-es egyházpolitikai küzdelmei során mindkét oldalon egyaránt felmerült ugyan, de igen-igen szerény támogatottsággal rendelkező kisebbségi álláspontként.

A BGK céljairól is olvashatunk a fentebb említett tudósításban. Elsődleges célkitűzése lesz a Körnek a protestáns ifjúság egy csoportba tömörítése, vallásos és tudományos estélyek rendezésével a „protestáns közérzet” fokozása és a szükségét látó

³⁹ SCHILLING, 1903. 6.

⁴⁰ Uo. 4.

⁴¹ A KEAC hivatalos nevén: Kolozsvári Egyetemi Athletikai Club 1903-ban, a BGK-val egy időben alakult.

⁴² Ekkor még a KEK-en és a KEAC-on kívül összesen négy (minden karon egy) hallgatói segélyegylet működött a kolozsvári tudományegyetemen. Ez utóbbiakat meglepő, de nem említette a rektor.

⁴³ SCHILLING, 1903. 6.

⁴⁴ Uo. 6.

köri tagok segítése. Végzetül az alkuló gyűlés időpontját, november 16-át is hírül adta a lap. Újból hangsúlyozom: annak ellenére, hogy a BGK-t az „[...] egyetemi ifjúság, mintegy 300 tagja [...]” hozta létre, az célul tűzte ki nemcsak az egyetemi, hanem a „[...] protestáns ifjúság egy csoportba tömörítését [...]” is.

Jelképes értékkel is bír, hogy a Kör alapításának kezdeményezői között egy Bethlen gróf⁴⁵ neve is megtalálható. Ő az 1883-ban a Kolozs vármegyei Drágon született ifj. bethleni gróf Bethlen Pál, Trianon után repatriált. A trianoni Magyarországon a főrendi családok által választott egyik képviselőként tagja lett az Országgyűlés Felső Házának, megválasztották a Ház egyik jegyzőjévé⁴⁶ és a Sárospataki Református Főiskolai világi gondnokává.⁴⁷ Földbirtokosként több gazdasági és társadalmi egyesületben is tevékenykedett.⁴⁸

A gróf világi gondnoki beiktató beszédének most idézendő sorai híven bizonyítják, hogy a fiatalság neveléséről való gondolkodását, mennyire áthatotta a kolozsvári BGK szellemisége: „A magyar ifjúság a magyar jövőnek reménysége és ennek a magyar ifjúságnak vallásos, hithű, hazafias, fegyelmezett, jellemes és gyakorlati életre való felnevelése van a mi kezeinkre bízva. Én nagyon jól tudom, hogy legfőbb nemzeti célunk és reménységünk: a magyar feltámadás függ attól, hogy vajjon sikerül-e fiainkból istenfélő, hazafias, szilárd jellemű, acéloskarú, gyakorlatiasan művelt és áldozatra kész polgárokat nevelni.”⁴⁹

A gróf gondolatai visszatérő eszmei elemek voltak a kolozsvári BGK célkitűzéseiben.

A Kör működéséről elsőként a Pápán megjelenő református újság adott hírt. A tudósításban arról olvashatunk, hogy a kolozsvári Bethlen Gábor Kör gazdag kulturális tartalommal egy műsoros Bethlen ünnepélyt rendez.⁵⁰ Ugyanerről az eseményről egy a fővárosban megjelenő református egyházi lap is tudósít.⁵¹ Az est bevételét

⁴⁵ A Bethlenek és az Apafiak közös őse a 12. században élt Lőrinc fia Betlen volt. A Bethlen család két főágra (iktári és behtleni előnevű) oszlott. Erdély nagy fejedelme, a BGK névadója Bethlen Gábor a család iktári főágának sarja volt.

⁴⁶ Országgyűlési Almanach 1931–36. (Az 1931–1935. évi országgyűlés, Sturm-féle országgyűlési almanach). Szerk. HAEFFLER István, Budapest, 1931. 245–246. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Almanach_1931-1935) (Letöltés: 2024. február 11.)

⁴⁷ Gondnoki beiktatásáról ld. A Sárospataki Ref. Főiskola Theol. Akadémiai és Gimnáziumi Értesítője az 1931-32. iskolai évről. LXXVIII. évfolyam. Összeáll. MÁTYÁS Jenő–ELEKES Imre. Sárospatak, 1933. 26–39. (a továbbiakban: MÁTYÁS–ELEKES, 1933.) ill. *Sárospataki Református Lapok*, 1933. június 18. 156–161.

⁴⁸ Társadalmi szerepvállalásáról ld. a Magyar Dohánytermelők Országos Szövetsége honlapján elérhető életrajzát. <http://madosz.hu/remembrance/>. (Letöltés: 2024. február 11.)

⁴⁹ MÁTYÁS–ELEKES, 1933. 37.

⁵⁰ *Dunántúli Protestáns Lap*, 1903. március 1. 162.

⁵¹ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1903. március 8. 160.

a BGK „[...] részben saját pénztára, részben a Nagyenyeden felállítandó „Bethlen-szobor” javára [...]” kívánja fordítani.

Ugyancsak a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1903. évi egyik későbbi számában olvasói „pártoló figyelmébe” ajánlja, „a kolozsvári „Bethlen Gábor-kör következő Szózatát”.⁵² A „Szózat” a kolozsvári BGK első bemutatkozása volt. Ismeretlen írója/rói számot adnak a BGK céljáról: „egymás hitét, buzgóságát erősítő, protestáns nemzeti Öntudatát fokozó munkára egyesültünk [...]”. Ezen túlmenően egyesíteni akarják a „Kolozsvár főiskoláinak több mint ezeret kitevő, eddig szétszórtan élő, összes protestáns ifjait.” Kimondatlanul, de minden kétséget kizáróan belmisszós célja a BGK-nak, hogy „mozgást, elevenséget” ébresszen a „protestáns társadalmi életünkben.”

A következő sorokból egyértelműen kiderül, kiket is kívánnak megszólítani „Szózatukkal”. „Kérő szóval járulunk tehát egyházunk nagyjaihoz: Kegyeskedjenek bennünket is jóakaró érdeklődésükkel megajándékozni, körünk alapító, pártfogó tagjai sorába belépni s így közelebbi célunk, a segélyezés megvalósíthatóságában is támogatni.”

Arról, hogy az „egyháznagyok” hogyan fogadták a BGK-t Kolozsvárott érdekes cikk jelent meg a következő esztendőben, 1904-ben az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos lapjában, az Erdélyi Protestáns Lapban. Címe: *Bethlen Gábor-kör szeretetvendégsége*,⁵³ szerzője a hivatalos lap akkori felelős szerkesztője Nagy Károly.⁵⁴

A sorok írója – saját szavaival élve – „a legnagyobb jóindulattal” viseltetik a Kör céljait illetően, így mondanivalóját a segítő szándék és építőnek szánt kritika hatja át. Beszámolója első lapjain a szeretetvendégség, a vallásos est és a jótékonyági teadélutánok közti különbség tételt hangsúlyozza. Kijelentve hogy ez három különféle jellegű rendezvény, amelyek nem keverhetők össze. A Bethlen Gábor Kör eseménye azonban egyszerre akart szeretetvendégség, vallásos estély és jótékonyági délután lenni. „A program is ingadozott egy komolyabb jellegű koncert és egy vallásos estély között”⁵⁵ – írja a teológiai fakultás tanára. Szerinte ez azért zavarkeltő, mert a közönség egyrészt nem tudta, hogy viselkedjen. Másrészt nem azt kapta, amit várt. „Aki mulatni jött: nem mulatott eléggé; aki vallásos épülést keresett: a környezetben és han-

⁵² *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1903. május 31. 350.

⁵³ Nagy Károly: A Bethlen Gábor-kör szeretetvendégsége. *Erdélyi Protestáns Lap*, 1904. április 7. 435–437. (a továbbiakban: NAGY, 1904.)

⁵⁴ Nagy Károly (Kisborosnyó, 1868. október 29. – Kolozsvár, 1926. február 16.): püspök, egyházi író. Nagyenyeden, a teológiai fakultáson 1890-ben szerzett oklevelet. Egy évet Marburgban, egy évet Utrechtben töltött. Visszatérte után Brassóban, majd Nagyenyeden lelkész. 1895-től a kolozsvári Református Teológiai Fakultáson a rendszeres teológia tanára. 1908-tól az erdélyi református egyházkerület főjegyzője, 1918-tól püspöke. Szerkesztette az Erdélyi Protestáns Lapokat.

⁵⁵ NAGY, 1904. 436.

gultban erre nem támogatást, de akadályt talált” – olvashatjuk a cikkben.⁵⁶ Nagy Károly szerint a helyes szervezési elv az, ha a vallásos est megmarad liturgikus elemeket alkalmazó és az őskeresztény hagyományokat megtartó agappé, még jótékonyasági célzatú teadélután is, de ne mulatozást is lehetővé tevő estély. „Szórakozni épen ellenkező lelkiállapot, mint a vallásos elmélkedés, elmélyedés” – figyelmeztet a szerző.⁵⁷

Írásában a szerző, noha tovább fejtegeti, a vallásos jellegű társas összejövetelek jellemzőiről folyó elmélkedéseit ebbe már beleszővi, hogy a BGK céljainak érvényre juttatását hite szerint milyen rendezvények segíthetik. „Észrevettem az intentiot, hogy mire törekszenek itt. [...] arra, hogy egyéni és szociális vallási feladatainkra emlékeztetve [...] sőt ezekre kedélyileg is felindíttatva [...] a közönség bizalmas baráti eszmecsere után [...] legyen azon feladatoknak [...] megbeszélője, tisztázója és megvalósítója.”⁵⁸ „E cél nemcsak helyes, de tényleg napjainkban első rangú szükség”⁵⁹ – hangzik a lelkeszi intés.

Beszámolóját lezárandó Nagy Károly ír „egy pár szót a „Bethlen Gábor-körről”.⁶⁰ Öntudatos reformátusként azzal indít, hogy a BGK a főiskolai ifjúságot „a nagy fejedelem szellemében protestáns, tehát jellemet nemesítő vallásoságra” kívánja vezetni. Emellett „komoly tudományos munkálkodásra és ezek által szolgált egyház- és hazaszeretetre” kívánja nevelni tagságát. Nagy Károly, lelkipásztorként, értelmiségiként és egyháza nevében többszám első személyben írja: „Magunk is lelkesedtünk és lelkesítettünk [...] e gyönyörű cél érdekében”. Nagy és a református egyház egyaránt a BGK-tól várta az „intelligens közép- és felső osztályunk ifjúságának vallás-erkölcsi megújulását.”⁶¹

A BGK-ban egy olyan ifjúság kovászának lehetőségét látta a cikkíró, amelyik ellenpólusa lehet „a nacionalista, klerikális [...] külső hazafiaskodó, utcán tüntető” ifjúságnak.⁶²

A politizálás az 1890-es években egyre inkább áthatotta a magyarországi felsőoktatási intézmények diákegyesületi életét.⁶³ Az addigi önképzőköri és diákérdekvédelmi

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo. 436–437.

⁶¹ Uo. 436.

⁶² Uo. 436–437.

⁶³ Az egyetemisták erősödő politikai akcióiról elsősorban a pesti egyetemi kör ilyen irányú cselekedeteit elemezve, de a hasonló nevű kolozsvári kör átpolitizálódására is kitérve ld. VARGA Júlia: *Politikai küzdelmek a századfordulón az Egyetemi Körben (1888-1899)*. In: *Univeritas Historia. Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére*. Szerk. DRASKÓCZY István – VARGA Júlia – ZSIDI Vilmos. Budapest, 2018. 475–488.

feladatkörű egyesületek összejövetelei, diáklapjai ekkortól váltak heves politikai csatározások színterévé. Ez a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem sem volt más-képp.⁶⁴

Remekül példázza ezt, hogy a Kolozsvári Egyetemi Kör 1903–1904. évi Évkönyvében⁶⁵ KM⁶⁶ szerzői monogrammal látott napvilágot a *Diákpolitika*⁶⁷ címet viselő írás és ugyancsak itt jelent meg a később közismertté váló politikus, közgazdász, publicista, ekkor egyetemi diákegyesületi vezető Gyárfás Elemér⁶⁸ „Nemzetiségi diákpolitika”⁶⁹ címet viselő minitanulmánya. A politika a Kolozsvári Egyetemi Kör 25 éves fennállásának megünneplésére Kolozsvárra meghívott Országos Diákérte-

⁶⁴ Ennek legkiválóbb összegzését a pályáját Kolozsvári Egyetemi Kör és később a BGK vezéregyháziságként kezdő Ravasz László írta meg önéletrírásában. RAVASZ László: *A kolozsvári egyetemen*. In: RAVASZ László: *Emlékezéseim*. Budapest, Kálvin, 1992. 62–70.

⁶⁵ *A Kolozsvári Tudományegyetemi Kör Évkönyve 1903–1904*. Szerk. BALOGH Endre – KISS Menyhért – MAKOLDY György. Kolozsvár, az „Ellenzék” Könyvnyomdája, 1904. (a továbbiakban: BALOGH–KISS–MAKOLDY, 1904.)

⁶⁶ A monogram feloldása Krenner Miklós. Írói neve: Spectator (Garamberzence, 1875. június 18. – Budapest, 1968. augusztus 11.): újságíró, tanár. A kolozsvári tudományegyetemen történelem–földrajz–magyar szakos tanári diplomát szerzett, majd doktorált. Hallgatóként az Egyetemi Kör elnöke volt. 1895–1896-ban színi kritikákat írt a kolozsvári Ellenzék című lapba. 1905–1906-ban Déván, majd Aradon tanított. Közben cikkei jelentek meg az erdélyi és magyarországi napilapokban és folyóiratokban. 1918-ban a Károlyi-kormány szegedi tankerületi főigazgatóvá nevezte ki. 1919-ben visszatért Erdélybe és Aradon tanított. A két világháború között az erdélyi magyar nemzetiiségi közélet ismert publicistája volt. 1920–1925-ben főmunkatársa az ötször betiltott *Rendkívüli Újságnak*, valamint 1923-tól belső munkatársa az aradi *Erdélyi Hírlap* című napilapnak, külső munkatársa az *Ellenzéknek* és a *Magyar Kisebbség* című folyóiratnak. 1924-től az Erdélyi Irodalmi Társaság tagja.

⁶⁷ KM: *Diákpolitika*. In: BALOGH–KISS–MAKOLDY, 1904. 33–35.

⁶⁸ Gyárfás Elemér (Borzás, 1884. augusztus 27. – Bukarest, 1945. október 4.) politikus, közgazdász, publicista. Kolozsvárt, Budapesten végzett jogot. 1903. március 1. – június 15. között a Kolozsvári Egyetemi Lapok belső munkatársa. Egyetemistaként 1903-ban alapító elnöke volt a katolikus főiskolai ifjúság egyesületének, a Kolozsvári Szent Imre Körnek. Tanult a párizsi Sorbonne Egyetemen is. Erdélybe hazatérve 1909-ben ügyvédi oklevelet szerzett, és részt vett a megyei közéletben. 1917–18-ban Kis-Küküllő vármegye főispánja, 1918-ban a helyi Nemzeti Tanács elnöke, 1921-ben ugyanitt a Magyar Szövetség élére kerül. A kisebbségi életben jogi és nyelvismereteivel hamar tekintélyhez jutott, 1921 után az Országos Magyar Párt elnöki tanácsának tagja, 1926-tól Csík megye szenátora Bukarestben. Főleg egyházpolitikai, kulturális és közigazgatási kérdések tárgyalásában vett részt, így szerepe volt az erdélyi római katolikus egyház és a román állam között létrejött konkordátum megszövegezésében. Az erdélyi Római Katolikus Népszövetség alapítója és alelnöke, az Egyházmegyei Tanács tagja, 1933-tól a Katolikus Státus világi elnöke. Mint a dicsőszentmártoni Közgazdasági Bank, később az Erdélyi Bankszindikátus elnöke, majd 1941–1944 között, mint a Romániai Magyar Népközösség elnöke.

⁶⁹ GYÁRFÁS Elemér: *Nemzetiségi diákpolitika*. BALOGH–KISS–MAKOLDY, 1904. 74–77.

kezlet plenáris ülésén is teret kapott. A díszgyűlésen elhangzott beszédek egyikét „A sovinizmusról”⁷⁰ mondta dr. Rajcsányi Gyula.

A „Bethlen Gábor-kör [...] a mai fiatalság legnemesebb értelemben vett elitje”, amely azonban „beleesett az ifjúság azon általános hibájába, hogy a csendes, belső szellemi munka helyett, a külső, zajos és anyagiakra épülő egyleti tevékenységet részesíti előnyben.”⁷¹ Nagy Károly ifjúság alatt a hallgatói – nyilvánvalóan – az egyetemi ifjúság egyesületeit érti. Ez a megállapítása azonban túlzottan kritikus. Hiszen a BGK-nak azokat a céljait, amelyek a teológiai tanár is „első rangú szükségnek” tart, csak egy biztos pénzügyi alapon álló egyesület tudja megvalósítani. Ezek célkitűzések az anyagiakra (is) épülő egyleti tevékenység nélkül kivitelezhetetlenek lennének.

Elítélően nyilatkozik a BGK egyesületi lap kiadási szándékáról is. Akkor „akart eszméi propagálására” újságot indítani, „[...] amikor még maga sem volt az eszmék által áthatva.”⁷² „Szerencsére ebbe nem mentek bele” – summáza Nagy Károly.⁷³ Ha itt arra gondol a Református Teológiai Fakultás tanára, hogy a saját lap kiadása meghaladja bármely ifjúság egyesület költségvetési kereteit, ez kolozsvári tekintetben mindenképp helyénvaló vélemény. A KEK válaszmánya épp ebben az évben hozta azt a kényszerű döntését, hogy a megjelentetés pénzügyi nehézségei megszüneti egyleti folyóirata, a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* kiadását.⁷⁴

Fentebb már említettem, hogy szintén ugyanebben az esztendőben *Az Egyetem* című ifjúsági lap négy szám utáni megszűnését. Ennek háttérében is hasonló nehézségek állhattak. Épp ez a tény, hogy ugyanabban az évben, amikor megszűnt a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* kolozsvári egyetemisták újabb – szélesebb összefogással megvalósuló – diákújság megjelentetésével próbálkoztak, igazolja, hogy eszméik terjesztésére fontosnak tartották: saját újságjuk legyen.⁷⁵

Az írást jegyző felelős lapszerkesztő kárhóztatja a BGK-t azért is, hogy indulásakor, bevétele nagy részét erre költve, köri helyiséget bérelt és bútorozott be. Ez ismét

⁷⁰ RAJCSÁNYI Gyula: *A sovinizmusról*. In: *Beszéd*. Tartotta Fabinyi Rudolf egyet. tanár. A Kolozsvári Egyetemi Kör 25 éves fennállásának Országos Diákértekezlettel egybekötött jubileuma alkalmából 1899. június hó 4-én tartott díszgyűlésen. Kolozsvár, Gombos, 1899. 8–16.

⁷¹ NAGY, 1904. 437.

⁷² Uo.

⁷³ Uo. Megjegyzendő: a BGK a későbbiekben sem próbálkozott saját egyesületi lap kiadásával.

⁷⁴ Erről ld. MAKOLDY György: *Egy év a kolozsvári Egyetemi Kör történetéből*. BALOGH–KISS–MAKOLDY, 1904. 16.

⁷⁵ Erre utal az egyetem 1903–1904. tanévi Évkönyvében WCLASSICS Tibor: *Diáksajtó és diákirodalom* címen közölt írása. BALOGH–KISS–MAKOLDY, 1904. 88–92. Ebben a szerző kinyilatkoztatja, hogy a diáksajtónak, mint „a diákélet leghívebb kifejezőjének, mint az ifjúsági élet igazi tükrének: [...] megvan a jogosultsága”. BALOGH–KISS–MAKOLDY, 1904. 89.

igaztalan bírálat. Egy ifjúsági kör, amely épp azért alakul, hogy a hasonló gondolkodásúakat egybe gyűjtse, erre szolgáló helyiség nélkül nem töltheti be létrejötté egyik fő feladatát.

Figyelmet érdemlő Nagy Károly most idézendő meglátása a tagság aktivitásáról: „a kör-helyiségek látogatatlanok voltak, mert [...] a tagok nem érdeklődtek az ügy iránt.”⁷⁶ „Az ügy” iránti érdektelenség újabb általános diákegyleti problémaként jelentkezett. Schilling Lajos fentebb idézet írásban, a következő olvasható KEK-ről: „Küzd a részvétlenség miatt.”⁷⁷

A Bethlen Gábor kör szeretetvendégséről szóló beszámolója utolsó bekezdéseiben, a rendszeres teológia tanára visszatér az ilyen rendezvényekkel szembeni fenntartásai hangoztatására. Ezúttal a szeretetvendégek gazdaságosságával kapcsolatos aggályát osztja meg olvasóival. „A tagok zsebéből többszöröse kimegy útiköltségre, estélyi kiadásokra az, mit a kör pénztárának hazahoznak.”⁷⁸ Az útiköltséget, mint kiadási tételt, azért említhette meg Nagy Károly, mert épp az ő tudósításából értesülhetünk róla, hogy a BGK nemcsak Kolozsvárott, hanem más erdélyi településeken,⁷⁹ sőt olyan Királyhágón inneni református városban, mint Nagykőrös is rendezett a Kör tevékenységét népszerűsítő és valószínűsíthetően adománygyűjtést is szolgáló rendezvényeket. Az, hogy a BGK Kolozsváron kívülre is ellátogatott, jelzi, hogy komolyan vette azt a fentebb már említett célkitűzését, hogy vallásos és tudományos estélyek rendezésével törekszik a „protestáns közérület” fokozására.

Az ifjúság életére vonatkozóan egy általa ténynek tekintett jellegzetesség mihamarabbi megváltoztatást kívánta Nagy. Szűnjön meg „*tanuló és főleg főiskolai ifjúságunk nyilvános és társadalmi szerepléseinek szertelensége*”.⁸⁰ Ez az általa szertelenségnek minősített viselkedés, ugyanis meglátása szerint „az ifjúság vezetőit s így legjobbjait vonja el a komoly munkától, a tudományos önképzéstől a kötelességek komoly teljesítésétől” – aggódik a szerző. Nagy Károly szerint „a nyilvános közszereplésekkel járó ünnepeztetések révén nagyzásra, felületes stréberkedésre, éretlenül

⁷⁶ NAGY, 1904. 437.

⁷⁷ SCHILLING, 1903. 4.

⁷⁸ NAGY, 1904. 437.

⁷⁹ Uo. Nagy itt két erdélyi település Karácsony és Dés nevét említi. Dés könnyen beazonosítható. A Kolozsvártól északkeletre 57 km távolságra fekvő, ekkor Szolnok-Doboka vármegye székhelye volt. Karácsony beazonosítása azonban bizonytalan Erdélyben akkor öt ilyen nevű település Karácsony, pontosabban Karácsonfalva nevű helység létezett.

⁸⁰ Uo. kiemelés Nagy Károlytól.

vezérkedésre”⁸¹ szokhatnak rá a diákvezetők. „E megfigyelésünk – fájdalom – még teológiai ifjúságunkon is igazolódik.”⁸²

A tanár Nagy Károly a nyilvános közszereplések káros hatásait elkerülendő javasolja, hogy általában az ifjúság és így a BGK kerülje a társadalmi szerepvállalást és a maga hivatását is az önművelésben és az önnemesítésben találja meg. A különböző napilapokban és egyházi folyóiratokban a BGK tevékenységéről a későbbiekben megjelenő tudósítások azt mutatják, hogy az egyesület nem mondott le a társadalmi szereplésekről.⁸³

A már hivatkozott *Ellenzék* című kolozsvári politikai, közgazdasági és társadalmi napilapban 1905 októberében közleményt tettek közzé a BGK tisztújító közgyűléséről. A hír érdekességét a következő mondat adja: „A közgyűlés a kör elnökévé egyhangúlag, Pólya⁸⁴ Antalt választotta, aki a múlt évben az egyetemi körnek volt elnöke.”⁸⁵ A választás eredményének ismeretében két megállapítást tehetők. Egyrészt volt olyan személy (valószínűsíthetően nem is egy), aki egyaránt tagja volt, a BGK-nak és a KEK-nek, sőt mindkét diákegyesületben vezető posztra is megválasztották. Másrészt Pólya megválasztása újabb cáfolatát jelenti Schilling Lajos rektor azon fentebb idézett kijelentésének, hogy a BGK-nak „az egyetemen az Egyetemi Kör mellett alig lehet tere.”

⁸¹ Uo. Arra gondolunk, hogy a BGK tagjai közül a már említettek (gróf Bethlen Pál, Ravasz László, Révész Imre) és a később említendő Makkai Sándor pályafutását nézzük, kijelenthető, hogy Nagy Károly félelme – legalábbis – a nagyzásra, felületes stréberkedésre való hajlandóságot illetően alaptalannak bizonyult.

⁸² Uo. Egyetemi tanulmányai idején a teológiai, de nemcsak a fakultás, hanem az egész kolozsvári egyetemista diákság egyik diákvezére volt Ravasz László, aki önéletrajza fentebb idézett helyén (ld. 65. lábjegyzet) érzékletes képet rajzol fel, arról, hogy a teológiai fakultás hallgatói az ő vezérletével, hogyan vettek részt KEK egymással élesen szembenálló „pártjainak” küzdelmeiben. Erre tekintettel, abban viszont igazat kell adnunk Nagy Károlynak, hogy az egyetemi hallgatóknak (ideértve a teológusokat is) volt hajlamuk az „éretlen vezérkedésre”.

⁸³ Erre két példa. A Kolozsvárott megjelenő *Ellenzék* című napilap 1904-ben a BGK felolvasóestélyről ad hírt. *Ellenzék*, 1904. november 26. 2. Az Erdélyi Protestáns Lap, pedig, ugyancsak 1904-ben számol be a BGK Bocskai estélyről, amely a Nagy Károly által oly nagyon kifogásolt koncert és vallásos estély egyvelegét kínálta a közönségnek. Az estély megrendezéséről szóló tudósítás, már csak azért is figyelmet érdemlő, mert azon „a honvéddzenekar hatásos darabját követően” épp Nagy Károly szólt az egybegyűltekhöz Bocskai nagyságáról. *Erdélyi Protestáns Lap*, 1905. VIII. évfolyam 6. szám 48.

⁸⁴ Vezetéknéve helyesen Pólya és nem Polya.

⁸⁵ *Ellenzék*, 1905. október 24. 5. Pólya BGK elnökké választásáról tudósít az ekkor a Corda Fratres nemzetközi diákszövetség erdélyi konzulátusának lapjaként, Kolozsvárott, megjelenő Egyetemi Lapok is. *Egyetemi Lapok*, 1905. november 5. 14.

Pólya még a KEK elnökeként egyik kezdeményezője és főszervezője volt a valamennyi kolozsvári felsőfokú tanintézményben tanuló ifjúság egyesületei⁸⁶ által közösen szervezett Kossuth ünnepélynek.⁸⁷ A rendezvény, amely a hazai Kossuth kultusz egyik korai példáját jelentette és rendezésekor⁸⁸ nemcsak Kolozsvár, de az ország egyik kiemelt hírértékű közéleti eseménye volt. Igazolja ezt az esemény sajtó-visszhangja.⁸⁹ A Kossuth ünnepély rangját jelzi, hogy fővédnöki tisztét Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc a korabeli magyar politikai élet egyik vezéralakja vállalta, védnökei közt pedig prominens közéleti személyiség található.⁹⁰ Az ünnepély rangját emelendő, vele egyidőben került sor a magyarországi felsőoktatási intézmények hallgatói egyesületeinek lefontosabb eseményére, az országos diákkongresszusra⁹¹ és ekkor avatták fel a „magyar ifjúság Kossuth serlegét”.⁹²

A BGK működése nem mindig zajlott zökkenők nélkül. Egy ilyen problémára utal az „Ellenzék” 1907. novemberi számában megjelent: a „Mikor lesz már a kolozsvári „Bethlen Gábor Kör alakuló közgyűlése” című írás.⁹³ A névtelen szerző „e fontos kérdésre [...]”, amely „minden igaz protestáns ifjút” érdekel, vár a kör vezetőitől feleletet. A kolozsvári „Bethlen Gábor-Kör” meg ez ideig nem alakult meg – szögezi le a kérdező. „Az a kör, az az egyesület nem dolgozik s mi több »lét es nem lét« között ingadozik, melytől a prot. társadalom és prot. haza annyit várt, annyit remélt volna.” A kérdése lezárásaként felhívja tagtársait: „Ne hagyjuk hát magunkat, tegyük meg, mit megtehetünk s próbáljuk a Bethlen Gábor Kört életre rázni, tagjait lelkesedéssel, munkakedvvel tölteni el, hogy Isten segedelméből megerősödjék; hadd virágozzék, hadd gyümölcsözzék.”

A felhívás célt ért, mert tizenkét nappal később már a kör alakulógyűlés megtartásáról és az új tiszti kar megválasztásáról tudósít ugyanez a napilap.⁹⁴ Azt, hogy a működési zavar csupán átmeneti volt, bizonyítja egy következő híradás is, amely-

⁸⁶ A kolozsvári diákegyesületi vezetők közöttük Pólya és a BGK elnök (Balogh Gábor) nevét ld. az eseményre készült meghívó utolsó (4.) lapján.

⁸⁷ Ld. az ünnepély meghívóját. Az általam tanulmányozott példány őrzési helye: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár. B1. Knys. 1738.

⁸⁸ 1905. március 26.

⁸⁹ Ld. *Független Magyarország*, 1905. február 20. 12., *Budapesti Hírlap*, 1905. március 3. 8., *Hazánk*, 1905. március 28. 6.

⁹⁰ Nevüket ld. a meghívó utolsó (2.) lapján.

⁹¹ Ld. *Független Magyarország*, 1905. február 20.

⁹² A serleg képe díszíti a meghívó címlapját.

⁹³ *Ellenzék*, 1907. november 14. 4.

⁹⁴ *Ellenzék*, 1907. november 26. 3.

ben az „Ellenzék” a kör választmányának üléséről adott hírt.⁹⁵ Ugyanebben a hónapban a BGK elnöksége közgyűlés egybehívását is elhatározta.⁹⁶

A következő év nagyjelentőségű lett a BGK életben. „A kolozsvári Bethlen Gábor-Kör alakuló közgyűlését október hó 3-án délután fél 5 órakor tartja a református teológia nagytermében.”- olvasható az „Ellenzékben”.⁹⁷ A lap tudósítója így ír: „Meg vagyunk győződve, hogyha sikerül az, amit a Kör vezetői terveznek, dr Ravasz László teológiai tanárt nyerni meg a Kör elnökévé, a protestantizmus es ezzel együtt, valljuk meg, a szabad tudományosság csak hasznát látja a Kör működésének.” A terv – amint egy következő hír beszámol róla – sikerült „A kolozsvári Bethlen Gábor-Kör folyó hó 3-án délután tartotta alakuló közgyűlését. [...] Elnöknek egyhangú lelkesedéssel dr Ravasz László teológiai tanárt választotta a közgyűlés, ki magas szárnyalású beszéddel foglalta el székét.”⁹⁸

A beszéd – a BGK fennállása során először – „Erdélyi Protestáns Lap” örökébe lépő „Református Szemlében” sőt a Kör ismertségét növelendő különlenyomatként is kiadták.⁹⁹ Ravasz László mellett ekkor került a BGK vezetői közé a már említett és a későbbiekben jeles református egyházi vezetővé emelkedő Ravasz tanítványai, barátai Révész Imre és Makkai Sándor.¹⁰⁰ Szintén ezen a választáson lett tagja a BGK választmányának egy másik szintén nagyívű életpályát befutó tanítványa, Tavaszy Sándor.¹⁰¹

Ravasz (egyház)történeti jelentősége és köri szerepvállalásának ismeretlensége miatt hasznosnak tartom beszédéből részleteket közölni. A majdani főtiszteletű és nagyméltóságú püspök, már ekkor tisztában van vele, hogy nem elég, ha vezeti a rábízottakat, de fontos, hogy azok készek legyenek őt követni. Ennek szelemében mondja: „E Kör tagjai csak akkor fognak igazán bízni bennem, ha nemcsak hallgatják a sza-

⁹⁵ *Ellenzék*, 1907. december 6. 3.

⁹⁶ *Ellenzék*, 1907. december 14. 3.

⁹⁷ *Ellenzék*, 1908. szeptember 29. 4.

⁹⁸ *Ellenzék*, 1908. október 9. 2. A BGK tanévi alkuló gyűlésről hírt adó rövid beszámoló közli a Kör új tisztikarának teljes névsorát. Ravasznak a BGK-ban betöltött elnöki tisztségét és elnöki működését a róla készült életrajzi feldolgozások említés nélkül hagyják.

⁹⁹ *Dr. Ravasz László elnöki székfoglaló beszéde a kör alakuló közgyűlésén, 1908. október 4-én.* In: *A Kolozsvári Bethlen Gábor Kör 1908–1909. évi munkarendje.* Kolozsvár, Steif Jenő és társa, 1909. (Különlenyomat a Református Szemle 1908. évi november 6-iki számából) 3–7. (a továbbiakban: RAVASZ, 1909.)

¹⁰⁰ Az új kör vezetőség tagjainak nevét közli *Ellenzék*, 1908. október 9. 2.

¹⁰¹ Tavaszy Sándor (Póka, 1888. február 25. – Kolozsvár, 1951. december 8.): filozófiai író, teológiai akadémiai igazgató. A kolozsvári református teológián tanult, majd két évig a berlini és a jénai egyetemen. 1910-től a kolozsvári református teológián előbb tanár, később igazgató. 1913-tól püspöki titkár, 1935-től püspökhelyettes. Számos folyóirat (Református Szemle, Pásztortűz, Erdélyi Helikon s) szerkesztőségi tagja.

vamat, hanem követnek; bennünket ne csak az ideálok közössége, vagy a közös gondolkodásmód kössön össze, hanem fűzzön egymáshoz legerősebb kapocs a közös küzdelem bajtársi köteléke.”¹⁰²

A belmisszói gondolkodás, amely a püspöki székben egyházvezetői, -szervezői alapelve lett már ekkor részét képezte eszmeiségének. Erre enged következtetni a következő gondolat: „Ha a Bethlen Gábor Kör minden egyes tagja szíve belsejében valóban keresztyén lenne, programbeszédet tartanom egészen fölösleges volna. De a Bethlen Gábor Kör tagjai között bizonyára vannak olyanok, akiket más ideálok hoztak zászlónk alá: talán a politikai szabadság, a hazafiasság, egyházi célok szolgálata stb. Ezeknek szeretném kimutatni, hogy mindazokat az eszményi célokat, amelyek ifjú szívüket éltetik [...] sokkal tökéletesebben és felségesebben fejezi ki a Bethlen Gábor Kör, mikor ifjúságunk életét evangéliumi alapokra akarja fektetni és jézusi erővel akarja áthatni.”¹⁰³

Azt hogy Ravasz László nemcsak egyházi ember volt és a Bethlen Gábor Kör sem csak vallási egyesület, hanem „nemzetnevelő, -fejlesztő” értelmiségi illetve társaság, alátámasztja a következő idézet. „Kétségtelen igazság, hogy nemzetünket nem fogjuk megmenteni *csak* a magyar iparral *csak* a corpus jurissal, *csak* a magyar nyelvvel, *csak* szociológiai vagy más nemű panaceákkal, mert a mi nemzetünket mással, mint *erkölcsi regenerációval*, megtartani nem lehet.”¹⁰⁴

A filozófus Ravasz nyilatkozik meg az alábbi részletben: „egy nemzetnek legfőbb java *etikai értékeiben rejlik*.”¹⁰⁵ A már említett nemzetnevelő tanári attitűd így szólal meg: „Aki hazáját szereti: jellemeket neveljen.”¹⁰⁶ Kora egyházában nagyon is újszerű személyes hitvalló hangja is megszólal beszédében: „a legmagasabb az abszolút igaz és jó [...] csak egy lehet: A Jézus mennyei Atyjában való élet, az evangélium szerinti keresztyénség.”¹⁰⁷

A teológus, a nevelő, a filozófus és a gondolkodó közös ars poeticája: „Milyen más lesz a közhatalom működése, ha benne nemcsak az *erő* fog megnyilvánulni, hanem a szeretet nevelő hatalma. Milyen más lesz az a közoktatás, amely keresztyén erkölcs gránitalapjain nyugszik; és milyen más lesz az a nemzetgazdasági vagy szociális politika, amelynek látóköre nem merül ki az anyagi világ értékeiben, az élvezetben és a haszonban, hanem céljait egy magasabb erkölcsi eszmény foglalja össze, hogy a széppé és gazdaggá lett földi életben egy magasabb mennyei világ lenyomata tük-

¹⁰² RAVASZ, 1909. 3.

¹⁰³ Uo. 3–4.

¹⁰⁴ Uo. 4.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Uo. 4–5.

rözdíthessék. Ki az igazi református fiatalember? Az „akinek lelke különben is tele van idealizmussal, akinek lelke még nem kopott el, magasztosabb feladatot nem végezhet, mintha a Bethlen Gábor Kör nagy céljait segíti. Nemcsak az a haszon javallja ezt a munkát, amely belőle a társadalomra, a nemzetre háramlik, hanem az a tény, hogy e munkában tulajdonképpen megszentelődik az egyén és minden egyes tagon az istenfiúság dicsősége ragyog föl.”

A magabiztos keresztényember és diákvezető hitvallása, bizonyágtétele a beszéd zárómondataiban szólal meg: „az ügynek buknia nem szabad, s nem is fog, mert az Istennek ügye. Csak az a kérdés akarunk-e Istennek munkatársai lenni? Mert Isten munkatársának lenni a legnagyobb méltóság, az egyetlen jutalom, az élet célja és dicsősége, tehát olyan pálma, amely után mindnyájan futhatunk.”¹⁰⁸ Az 1908-as esztendő nemcsak Ravasz László elnökké választása miatt lett forduló pont a BGK életében. A Kör működése ekkortól válik dokumentatívvá és széleskörben informatívvá. Jelzi ezt az elnöki székfoglaló (tulajdonképpen programadó) beszéd mellett, hogy az egyházkerületi hivatalos lapban részletes beszámolót jelenet meg a BGK 1908–1909. évi (értelemszerűen tanévi) működéséről.¹⁰⁹ Az informativitásra és az ismertség növelésére vonatkozó kettős cél már a beszámoló első mondatában leírásra került.¹¹⁰ A BGK ezen tanévi működése tervezésekor – alapszabályával összhangban – két fő célt tűzött ki maga elé.¹¹¹ Elsőként az ifjúság körében végzett munkát és másodikként azt a szándékot, hogy tevékenykedése a társadalom minden rétegre hatni tudjon.

Elsőként „az ifjúság életét mélyíteni, vallásosabbá tenni törekszik” – olvasható a beszámolóban. Ennek jegyében „a Kör diákszövetsége minden héten egyszer [...] bibliaolvasó gyűléseket (collegia philobiblica) tart”.¹¹² „A gyűléseket vezeti Imre Lajos.”¹¹³ Tárgyaltatik Márk evangéliuma.”¹¹⁴ Másodszor a Kör „Ifjúsági Egyesülete

¹⁰⁸ Uo. 7.

¹⁰⁹ A „Bethlen Gábor Kör” 1908–9. évi működése. *Református Szemle*, 1908. november 6. 763–766.

¹¹⁰ „A Kör [...] munkarendjét azon szándékkal adja a prot. társadalom kezébe, hogy a Kör munkájáról a társadalom tájékoztatva legyen.” Ld. *Erdélyi Protestáns Lap*, 1908. november 6. 763.

¹¹¹ A programról igaz némileg megkésve, de dicsérve annak tartalmát, röviden hírt adott a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap is. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1909. január 3. 13.

¹¹² Uo.

¹¹³ Imre Lajos (Hódmezővásárhely, 1888. november 4. – Kolozsvár, 1974. március 8.). Református lelkész, teológiai tanár. A teológiát Kolozsvárott végezte (1910). A kolozsvári tudományegyetemen filozófiát és pedagógiát hallgatott, s pedagógiából doktorált (1913). Teológiai tanári vizsgát tett (1912). Ezután a pedagógia és gyakorlati teológia tanulmányozására németországi, skóciai (Aberdeen) egyetemeket látogatott (1912). Marosvásárhelyen hitoktató (1913–1914) és internátusi felügyelő volt. Kolozskarán lelképásztor (1914–1921). Kolozsvárott a teológia helyettes tanára (1921), majd nyugdíjazásáig (1948) rendes tanára. Az aberdeeni egyetem honoris causa doktora (1968). A kolozsvári *Az Út* szerkesztője (1915–1918), az *Ifjú Erdély* főszerkesztője (1923–1940).

¹¹⁴ *Református Szemle*, 1908. november 6. 763.

által” egyesíteni szeretné „[...]Kolozsvár középosztályú iparos kereskedő és gazdálkodó ifjúságát”¹¹⁵

A BGK vezetőinek vágya egy olyan otthon volt, ahol a főiskolai ifjúság és az iparos kereskedő és gazdálkodó ifjúság egymás megbeszélheti a napi eseményeket, no és nem melleleg „jó vallásos irányú olvasnivalót kap”.¹¹⁶ Mindent összevéve a kör célja egy tájékozott, képzettségében különböző, de világnézetében egységes középosztály megteremtése volt. A szándék bár saját korában igen idealisztikus társadalmi elképzelésként hathatott, vallási és demokratikus tartalmát nézve ugyanakkor nagyon is modern gondolkozásra vall. A fentebbi két idézetből az is látszik, hogy összetettebbé vált. Először olvasható, hogy a Körnek külön rétegszervezetei (diákszövetsége és ifjúsági egyesülete) léteztek.

Az iparos-kereskedő és gazdálkodó ifjúság vallásos életét elmélyítendő hetenként egy alkalommal bibliamagyarázati alkalmakat és minden szombat este tudományos ismertetésszerű teológiai illetve egyháztörténeti tematikájú felolvasóesteket szerveztek.¹¹⁷ Az alkalmak korszerűségét híven igazolja, az programba felvett a három alkalomból álló előadássorozat, amelynek címe: „Ev. keresztyénség, protestantizmus és belmisszió”, az előadó mindhárom alkalommal Imre Lajos volt.¹¹⁸

A Kör az ifjúság fogalmát – életkor tekintetében a legszélesebben értelmezve – már az elemi iskolába járókat misszionálni akarta. Így az írni és olvasni tudó elemistáknak 4 kolozsvári elemiiskolában úgynevezett vasárnapi iskolákat tartott.¹¹⁹ A vasárnapi iskolák célját a következőképp határozta meg a kör vezetője: „a gyerekek iskolai vallásoktatás keretében ki nem elégíthető vallásos szükségletét kielégíteni”.¹²⁰ Ezzel valószínűsíthetően olyan nem iskolarendszerű alkalmakat kívántak létrehozni, ahol a gyerekek a tanórai kööttségektől mentesülve, szabadabban tehetik fel kérdéseiket. A személyes vallásosság ilyen „fóruma” a 20. század első éveiben igencsak újszerű és ismét a belmisszió céljait segítő ötletet jelentett.

A kifejezetten vallásos jellegű kör rendezvényeket (a bibliamagyarázati és a vasárnapi iskolai alkalmak) csak a Kör főtitkára által kiadott ingyenes, egyleti belépőjegyek bemutatásával lehetett látogatni, ellenben a felolvasóestekre bárkit szívesen láttak a szervezők.¹²¹ A vallásos szellemben egyesített ifjúságon túl a BGK „a társa-

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ *Református Szemle*, 1908. november 6. 764. A bibliamagyarázati estélyek előadói között olvashatjuk a már említett BGK vezetők Részvész Imre és Imre Lajos nevét.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Uo.

dalom minden rétegét át akarja hatni”. Ettől az elhatározásától vezéreltetve a Kör tisztikara a társadalom minden rétegét megcélzó biblíamagyarázati alkalmakat, protestáns estélyeket illetve felolvasóesteket rendezett.¹²² Az előadások megtartását a kolozsvári egyetem teológiai fakultása és más karainak oktatói vállalták. Ez jelzi a BGK céljai iránt megmutatkozó növekvő szimpátiát. A hivatkozott tájékoztatóban Ravasz László mellett Bartók György,¹²³ Nagy Károly, Pokoly József¹²⁴ teológiai tanárok, valamint Boér Elek¹²⁵ és Kolosváry Bálint¹²⁶ egyetemi professzorok nevét tüntették fel.

A BGK szervezeti megújulásának újabb kézzelfogható jele volt a *Református Szemle* hasábjain megjelent „A kolozsvári Bethlen Gábor Kör féléve” című elnöki jelentés.¹²⁷ Ravasz László itt is a Kör céljainak ismertetésével kezdi írását, majd rátér a missziói munka területeinek értékelésére. „Az ifjúsági egyesület még csak az előkészítés stádiumában van és még sokáig abban is fog lenni. Gazdag aratással biztat a vasárnapi iskola intézménye. [...] körülbelül 150 gyerekkel foglakozik [...] 8 kör

¹²² Az alkalmak témaköreit, időpontját és az előadók nevét ld. *Erdélyi Protestáns Lap*, 1908. november 6. 764–766.

¹²³ Málnási Bartók György legfrissebb, igaz nem teljeskörű életrajzát és munkássága elemzését ld. TURBUCZ Péter: *Életrajz egy doktori oklevélhez Bartók György életútja 1908-ig a korabeli sajtó tükrében*. https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/hirek/eletrajz_egy_doktori_oklevelhez_bartok_gyorgy_életútja_1908_ig_a_korabeli_sajto. (letöltés: 2024. február 11.)

¹²⁴ Pokoly József (Ör, 1866. december 6. – Hajdúsámson, 1933. június 5.): ref. teológus és egyháztörténész, egyetemi tanár. Főiskolai tanulmányainak befejezése után 1883-tól Tisza Lajost, Tisza Kálmán legifjabb fiát nevelte, közben elvégezte a jogot. 1893-ban Geszten pap, 1895-től a kolozsvári teológiai fakultáson az egyháztörténet és egyházjog tanára. 1912-ben a debreceni református főiskolára nevezték ki, majd 1914-ben az akkor felállított debreceni egyetemen az egyetemes történet tanára. 1922-ben a hittudományi karon az egyháztörténet tanára lett. Az 1920/21. tanévben a debreceni egyetem rektora, 1927-től felsőházi tag. 1930-ban nyugdíjba vonult.

¹²⁵ Boér Elek (Kolozsvár, 1899. szeptember 13. – Újfehértó, 1954. június 28.). Jogász, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja (1941–1949). Egyetemi tanulmányait Szegeden végezte 1922-ben, 1929-ben magántanári képesítést nyert, egyben a kecskeméti református jogakadémián a hitel- és per jog tanára. 1940-ben a kolozsvári egyetem nyilvános rendkívüli, 1943-ban nyilvános rendes tanára, majd 1945-től 1949-ig a szegedi tudományegyetem nyilvános rendes tanára. Öngyilkos lett.

¹²⁶ Kolosváry Bálint (Kolozsvár, 1875. január 25. – Budapest, 1954. augusztus. 28.). Jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja (levelező 1921, rendes 1934–1949). Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott, Berlinben és Párizsban végezte, rövid ideig az igazságügyi minisztériumban teljesített szolgálatot. 1899–1900-ban a kassai jogakadémián a magyar és osztrák magánjog rendkívüli 1900-tól 1906-ig nyilvános rendes tanára. 1906-tól a kolozsvári egyetem rendkívüli, 1909–1921 között nyilvános rendes tanára. 1921-től szegedi, majd 1928-tól 1947-ig budapesti egyetemen a magyar magánjog egyetemi tanára. Konzervatív szemléletű jogi szakíró, monográfiáin kívül tankönyveinek volt nagyobb hatása. A gyakorlatias jogi oktatás egyik népszerűsítőjeként, hallgatóság számára több esetgyűjteményt állított össze a magyar magánjogból.

¹²⁷ *Református Szemle*, 1909. március 12. 119–121.

tag (teológusok)” – ad számot a BGK-nak a kolozsvári elemikben végzett szolgálatáról Ravasz.¹²⁸

Az elnök tárgyilagosan optimista zárógondolata a következő volt: „Lehet, hogy kevés az eredmény az ifjúság egyetemére vagy a társadalomra nézve, de akik önzetlenül és lelkesen dolgoznak: kiszámíthatatlanul nagy.”¹²⁹

A BGK küldetésétől indítva a tanév végén – részben céljait ismertető, részben a kolozsvári és budapesti BGK-ba való belépésre buzdítandó – Ravasz felhívással fordult a következő tanévben egyetemre jelentkezőkhöz. Ebben hangsúlyozta, hogy a Kör szándéka „komoly alapokra fektetni a főiskolai életet” és missziói lelkülettel szolt arról, hogy az abszolút érték a Krisztusban való élet.¹³⁰ A tanévzárás apropóján jelent meg a „Beszámoló a kolozsvári Bethlen Gábor Kör 1908/9. isk. évi működéséről” címen az egyházkerületi hivatalos lapban az elnöki beszámoló.¹³¹

A toposznak tekinthető az ifjúságról és annak keresztyén szellemben való nevelésének fontosságáról elmélkedő bevezető gondolatokat az egyesületi munka tényszerű számbavétele és értékelése követi. Az ifjúsági egyesület és a vasárnapi iskola működésének elemzése megegyezik a fentebbi idézet féléves jelentésben már leírtakkal. Ezt követi a biblia magyarázati alkalmak és protestáns estélyek alkalmainak elemzése. Itt újra megerősíti az elnök a BGK azon hitvallását, hogy: „a keresztyénség ennek a mi kételkedő, kiábrándult és sivárrá lett korunknak is ugyanazokat a motívumokat tudja adni [...], mint amilyeneket elsőszázadiban vagy a reformáció idején tudott adni.”¹³²

„Szocializmus, nőkérdés, humanizmus, nevelés, művészet, pesszimizmus, hit és tudomány erkölcsi élet [...], melynek találókérdéseire [...] felelet csak a keresztyén világnézet adhat” – olvasható Ravasz László (a Kör nevében is) leírt bizonyágtétele.¹³³

A jelentésben az elnök kitér a BGK Főiskolai Diákszövetsége éves tevékenységének számba vételére is. Megállapítva, hogy a szövetség ténykedése „csak a teológus ifjúságra és ott is csak igen szűk körre szorítkozott”.¹³⁴ Önkritikusan hang csendül ki Ravasz László ígértéből „Jövőre nagyobb gondot fordítunk rá...”¹³⁵ Ezt a jövőre vonatkozó célkitűzést Ravasz személyes hangvételű mondatai követik Mott János (John Mott)¹³⁶ egyház reformeri és a keresztyén nevelést megújító gondolatrendsze-

¹²⁸ Uo. 120.

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ „Felhívás az érettségiző ifjúsághoz”. *Református Szemle*, 1909. június 18. 362–363.

¹³¹ Uo. 377–381.

¹³² Uo. 378.

¹³³ Uo. 378–379.

¹³⁴ Uo. 378.

¹³⁵ Uo. 380.

¹³⁶ John Raleigh Mott (Livingston Manor, Sullivan megye, New York, 1865. május 25. – Orlando, Florida, 1955. január 31.) a Keresztyén Diákok Világszövetségének (World Student Christian Federa-

réről.¹³⁷ „A protestantizmusnak keresztyén vallásos jellemeket kell nevelnie.”¹³⁸ Ezt a munkát az ifjúságon kell kezdenie, ott is elsősorban a teológusokon” – olvasható a tudatos és többlépcsős ifjúság nevelés ravaszi gondolata.

A tagság Ravasz László iránti bizalma töretlen volt. Ennek jele, hogy az 1909/10. tanévre is őt választották ügyvezető elnökké.¹³⁹ Az előző tanévhez hasonlóan Ravasz most is készített elnöki jelentést a BGK működéséről, amelyet szintén is a Református Szemlében tettek közzé.¹⁴⁰ Az előző tanévi jelentéshez képest új elem a taglétszám közlése. Az 1909/10. tanévre való megalakuláskor¹⁴¹ a Kör 166 (43 alapító, 5 pártoló, 1 pártfogó, 111 rendes, 6 örökös tiszteletbeli) taggal rendelkezett.¹⁴² Ez az a tanév, amikor az első híradások olvashatók a BGK külkapcsolatairól. Jelentésében az ügyvezető elnök beszámol a Sorompó Ligával¹⁴³ és az Erdélyi Kálvin Szövetséggel¹⁴⁴ és a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetséggel¹⁴⁵ történt kapcsolatfelvételtől, valamint a BGK-nak az I. Országos Szociális Diákkongresszuson¹⁴⁶ való részvételéről.¹⁴⁷

---

tion – WSCF) a keresztyén diákok nemzetközi szervezetének metodista felekezetű megalapítója. Ezért és a világbéke ügyének előmozdításáért 1946-ban megosztott Béke Nobel-díjat kapott. Mott 1895 és 1920 a WSCF főtítkára volt. Elnökölt az 1910-es edinburgh-i Világmissziói Konferencián. A tanácskozás meghatározó hatást gyakorolt a 20. századi ökumenizmus kibontakozására, illetve a protestáns missziós mozgalmakra. 1920-tól 1928-ig a WSCF elnöke. Kiterjedt missziós és ökumenikus munkásságáért sokan korának legszélesebb látókörű és legmegbízhatóbb keresztyén vezetőjének tartják. Miután közvetlenül részt vett az Egyházak Világtanácsának (EVT) létrehozásában, a szervezet egész életére tiszteletbeli elnökének választotta.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ A kör választásáról ld. *Református Szemle*, 1909. október 15. 649. *Egyetem*, 1909. október 23. 22–23. és *Egyetemi Lapok*, 1909. november 10. 13.

¹⁴⁰ *Református Szemle*, 1910. augusztus 12. 519–523., folytatás: *Református Szemle*, 1910. augusztus 19. 539–541.

¹⁴¹ 1909. október 9.

¹⁴² *Református Szemle*, 1910. augusztus 12. 520.

¹⁴³ A hazai ipar támogatására 1907-ben, Apáthy István nagyhírű kolozsvári professzor ösztönzésére és támogatásával, a kolozsvári egyetemisták tevékeny részvételével alakult országos diákszervezet. Hivatalos nevén: Sorompó Országos Iparvédő Liga.

¹⁴⁴ A társadalmi problémák felderítését, megelőzését és orvoslását és e célból a magyar kálvinista egyház híveit egyesíteni és munkaközösségbe összefogni kívánó 1908-ban alakult országos belmissziói egyesület erdélyi tagszervezete.

¹⁴⁵ John Mott 1909-es magyarországi látogatásának közvetlen hatására kezdték meg előkészíteni a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSZ) megalapítását, amelyre 1910-ben került sor.

¹⁴⁶ A kongresszust 1910. április 7–8-án tartották. A róla szóló híradásokat többek közt ld. *Újság*, 1910. április 8. 8. és *Újság*, 1910. április 9. 8.

¹⁴⁷ A BGK kapcsolatairól ld. *Református Szemle*, 1910. augusztus 12. 521.

Az elnöki jelentésben olvasható, hogy ebben a tanévben a kolozsvári, a budapesti Bethlen Gábor Kör és az Erdélyi Kálvin Szövetség egymással „karöltve országos mozgalmat indított a Magyar Protestáns Bethlen Gábor Szövetség megalakítására”.¹⁴⁸ Ezt valamennyi magyar közép- és felsőfokú oktatási intézmény diákságát egyesítő ifjúsági egyesületnek szánták. Míg az előbbi két református diákegylettel a kapcsolatfelvételt tényleges együttműködés követte, addig a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetséggel a BGK nem tudott partneri viszonyt kialakítani. Mégpedig azért mert a BGK magát egy protestáns keresztény magyar diákmozgalomként határozta meg. A BGK számára a „nemzeti kultúrfeladatok” ellátását csak és kizárólag a nemzeti kultúrába való beágyazódás teheti lehetővé. Így tudja elérni célját „Isten országát valósítani meg [...] a magyar nemzet életében.”¹⁴⁹ „Mivel ezt a mi álláspontunkat¹⁵⁰ az Ev. Ker. Diákszövetség nem tette magáévá, szervezeti kapcsolat köztünk nem létesülhetett” – zárja beszámolójának ezt a részét a BGK ügyvezető elnöke.¹⁵¹

A BGK társadalmi szerepvállalásának egy újabb területét szintén az 1909/10. évben illesztette programjába. Ez az Erdélyi Pártfogó Egyesület¹⁵² munkájába történő bekapcsolódást jelentette. A Patronage Egyesületnek is nevezett civilszervezet a fiatalok bünelkövetőknek a társadalomba való visszailleszkedését támogatandó jött létre 1908-ban.¹⁵³ Ravasz a BGK 1909/10. évét értékelő beszámolójában¹⁵⁴ már az Erdélyi Pártfogó Egyesülettel végzett közös munkálkodás kézzel fogható eredményről is írhatot. A BGK 12 tagja, mintegy „80–100 környezettanulmány elkészítésének

¹⁴⁸ Uo.

¹⁴⁹ Ravasz László gondolatait a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség és a BGK együttműködésének lehetetlenségéről és ehhez fűződően a BGK önmeghatározásáról ld. *Református Szemle*, 1910. augusztus 12. 522-523. és *Református Szemle*, 1910. augusztus 19. 540. Uo.

¹⁵⁰ Uo. A BGK önmeghatározását (a MEKDSZ és BGK közti együttműködés felételeit magába foglaló) a MEKDSZ közgyűlésén ismertetett előterjesztés szerzője Révész Imre volt. Erről ld. *Református Szemle*, 1910. augusztus 12. 522. Az ismert történész, író, újságíró Asztalos Miklós a Magyar Szemlében közölt tanulmányában (ASZTALOS Miklós: A magyar protestáns ifjúság és a szociális érdeklődés. *Magyar Szemle*, 1932. február, 144-154.) a BGK-t „...kezdetől fogva erősen világias...” jellegű egyesületként jellemzi. Uo. 147.) A MEKDSZ és BGK közti együttműködés elmaradásának okát abban látja, hogy „a Diákszövetség megmarad a Bibliánál.” Uo. 148. Ennek, mint láttuk, a BGK idézett elnöki beszámoló jelentésében leírtak ellene mondanak.

¹⁵¹ *Református Szemle*, 1910. augusztus 19. 540.

¹⁵² Ehhez ld.: Bűnöző gyermekek”. Betekintés az Erdélyi Pártfogó Egyesület tevékenységébe. <https://erdelyikronika.net/2020/05/08/bunozo-gyermekek-betekintes-az-erdelyi-partfogo-egyesulet-tevenysegebe/>. (letöltés: 2024. február 11.)

¹⁵³ A BGK-nak a Patronage Egyesület munkájába való bekapcsolódását kimondó határozati javaslatot Tavaszy Sándor alelnök terjesztette elő. Erről ld. *Református Szemle*, 1910. október 28. 709.

¹⁵⁴ RAVASZ László: A kolozsvári „Bethlen Gábor-kör” egy éve. *Református Szemle*, 1911. július 7. 427–429.

fáradtságos munkájával szolgálta e humánus intézmény céljait”.¹⁵⁵ A BGK és az Erdélyi Pártfogó Egyesület közötti kapcsolat a későbbiekben is fennmaradt. Alátámasztja ezt a kör részvétele a III. Országos Patronage Kongresszuson,¹⁵⁶ ahol a BGK-t az ekkor már kassai segédlelkész, de továbbra is köri tag Révész Imre képviselte.¹⁵⁷

Az 1911/12. tanévben Ravasz Lászlót az előző évi egyik alelnök a már többször említett Imre Lajos váltotta a BGK elnöki posztján,¹⁵⁸ akit az 1912/13. iskolai évben ebben a tisztségben Révész Imre¹⁵⁹ követett. A Kör működési elvei és -területei változatlanok maradtak egészen a nagy háború kitöréséig. Az 1913/14. tanév legkiemelkedőbb eseménye a BGK életében, hogy megünnepelhette fennállása 10. évfordulóját, ami egybe esett a Kör évadója Bethlen Gábor fejedelem trónra kerülésének 300. évfordulójával.¹⁶⁰ A világháború kitörésével a BGK tagjait is behívták a hadseregbe, így más kolozsvári ifjúság egyletekhez hasonlóan¹⁶¹ tagság hiányában működése szüneteltetésére kényszerült, ahogy erről már jelen tanulmányom bevezetőjében is említést tettem.¹⁶²

4. A szegedi Bethlen Gábor Kör 1928-ig.

Történetileg közismert, hogy 1919. május 12-én a román hadsereg megszállta a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetemet. Az egyetem elvételét követően professzorai és hallgatói 1920 februárjától ideiglenesen Budapesten folytathatták munkájukat, együttműködve a Pozsonyból a csehszlovák hatóságok által szintén elűzött m. kir. Erzsébet Tudományegyetemmel. A száműzött Ferenc József Tudományegyetem a magyar országgyűlés döntése nyomán 1921-ben ideiglenesen Szegeden

¹⁵⁵ Uo. 429.

¹⁵⁶ *A III. Országos Patronage Kongresszus naplója*. Szerk. BELLYEI RICKI Gyula – BERZELI BERCZELLY Jenő. Kassa, Szent Erzsébet, 1912.

¹⁵⁷ Uo. 40.

¹⁵⁸ Törekvés és eszmény címen az egy köri esten Imre Lajos elnök adott elő. IMRE LAJOS: Törekvés és eszmény. *Református Szemle*, 1912. március 8. 151–153., folytatás: 1912. március 15. 164–168.

¹⁵⁹ A Révész által összeállított programtervet ld. *Református Szemle*, 1911. december 13. 796–800.

¹⁶⁰ Erről ld. RÉVÉSZ Imre: 10 év a Bethlen Gábor-Kör jubileumára. *Református Szemle*, 1913. október 31. 706–707. Ugyancsak erről: *Református Szemle*, 1913. október 31. 709.

¹⁶¹ A kolozsvári m. kir. Ferenc József tudományegyetem tanévi rektora, Márki Sándor az ifjúsághoz intézett felhívásában jelentette be a Kolozsvári Egyetemi Kör és a Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Klub működésének átmeneti felfüggesztését. A közli MÁRKI Sándor: *A háború első éve a Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetemen*. Kolozsvár, 1915. 189–190.

¹⁶² Erről ld. BARABÁSI, 2001. 381. A BGK elnöki tisztét utolsóként Berde Albert ekkor V. éves orvostanhallgató viselte. Elnökké választásáról ld. *Református Szemle*, 1913. október 13. 680.

nyert elhelyezést. Első szegedi tanévét 1921. október 9-én nyitotta meg új székhelyen, de régi nevét megtartva (ezzel is a jogfolytonosságot hangsúlyozva a menekült universitas).

A „Bethlen Gábor Kör 1921-ben a száműzött egyetemmel együtt került Szegedre” – írja Vajda Tamás.¹⁶³ Ez az állítás akkor is igaz, ha mint azt alább látni fogjuk, a szegedi Bethlen Gábor Kör¹⁶⁴ alapítását a budapesti Bethlen Gábor Kör kezdeményezte. A szegedi BGK azonban sosem tagadta meg kolozsvári gyökereit. A kolozsvári és a szegedi BGK közötti világnézeti és szemléletbeli folytonosság 1928-ig teljes mértékében megmaradt. A szegedi BGK ugyanis eddig az esztendőig keresztyén diákszervezetnek minősíthető.¹⁶⁵ A kolozsvári eredet tudatos felvállalásának kétségtelen bizonyítéka, hogy a szegedi BGK 1937-ben reprezentatív külsőségek közepette együtt ünnepelte meg kolozsvári megalakulása 35. és szegedi fennállása 10. évfordulóját. A patinás szegedi Tisza Szállóban tartott ünnepi rendezvény¹⁶⁶ szónokának az egykori kolozsvári BGK elnök, az ekkor már dunamelléki református püspök, Ravasz Lászlót kérték fel, aki a felkérést el is fogadta.¹⁶⁷

A BGK újjászervezésének gondolatát a Ferenc József Tudományegyetem Szegedre költözésének terve váltotta a ki. Így ír erről 1921 januárjában a „Szeged” napilap. „Tekintettel arra, hogy Szeged városa minden valószínűség szerint a legközelebbi időben egyetemi várossá lesz és hogy a közeli, nagy református városok, [...] városunkba fogják ifjajaikat küldeni egyetemünkre, a budapesti protestáns főiskolai hallgatók *Bethlen Gábor-köre*, [...] szükségesnek tartja, hogy a keresztyén egység hathatós ápolásáról és a protestáns öntudat fönntartásáról gondoskodjék. Éppen ezért, még február havában, országos ünnepséget rendeznek Szegeden, melynek keretében a kör helyi csoportját is meg fogják alakítani.”¹⁶⁸ Az idézet cikkből is kitűnik, hogy nem a kolozsvári BGK alakult szegedi BGK-vá, hanem a budapesti BGK kívánta megalakítani szegedi fiókszervezetét.

¹⁶³ KISS–VAJDA, 2012. 82.

¹⁶⁴ A szegedi BGK történetének eddigi legteljesebb feldolgozása Aszalós Károly egyetemi doktori értekezése. Ld. ASZALÓS Károly: *A szegedi egyetemi ifjúsági mozgalmak és a Szegedi Egyetemi Bethlen Gábor Kör története 1932-ig*. Szeged, 1986. Egyetemi doktori értekezés (a továbbiakban: ASZALÓS, 1986.) A disszertáció II. része tárgyalja a szegedi BGK történetét (Uo. 79–137.)

¹⁶⁵ Itt is Vajda Tamás következő megállapítására hivatkozom: „A Bethlen Gábor Kör 1928-ig református vallásos egyesületnek számított.” KISS–VAJDA, 2012. 82.

¹⁶⁶ Az ünnepi esemény rangját jelzi, hogy közönség soraiban ült Szeged akkori országgyűlési képviselője, vitéz Shvoy Kálmán ny. altábornagy és a város polgármestere dr. Pálfy József is.

¹⁶⁷ Az ünnepélyről és Ravasz László szónoklatáról a „Szegedi Naplóban” megjelent tudósítást közli KISS–VAJDA, 2012. 461–462. Rövid hírben beszámolt róla a „Magyarország” című politikai napilap is. *Magyarország*, 1937. április 3. 9.

¹⁶⁸ *Szeged*, 1921. január 11. 2.

A protestáns ifjúsági szervezet törekvését a két protestáns egyház (az evangélikus és a református) vezetői is támogatták. Erről szegedi szociáldemokrata pártlap számol be. Értesülése szerint: „*Baltház Dezső* református és *Raffay Sándor* evangélikus püspök [...] Szegedre érkezik, hogy itt megalakítsák a Bethlen Gábor Kör helyi csoportját.”¹⁶⁹

Tavasszal ismételt a „Szeged” tudósít arról, hogy a Ferenc József Tudományegyetem Tanácsa 5 000 korona összegű támogatást szavazott meg a Bethlen Gábor Kör részére.¹⁷⁰ Ősszel még mindig folyt a BGK szegedi szervezése. Erre következtethetünk a „Szegedben” megjelent felhívásból. „Felhívtnak a városunkban tartózkodó református egyetemi hallgatók, hogy a helyi Bethlen Gábor Kör megalakítása céljából folyó hó 20 án, kedden délután 4 órakor a ref. palota 11. emelet 11. szám alatt, *Somlyódy* Ferenc lakásán megjelenni szíveskedjenek.”¹⁷¹

Október végén már a megalakulás konkrét tényéről ad hírt a „Szeged” napilap. A „főiskolások Bethlen Gábor Köre szegedi csoportjának megalakítása tárgyában október 31-ikén, hétfőn délelőtt 9 órakor a református egyházközség székházának tanácstermében (Kálvin tér 2.) értekezletet tartanak, s értekezlet után testületileg vesznek részt a református templomban tartandó gróf Tisza-emlékistentiszteleten”.¹⁷² November 1-én már a lezajlott alakulóülésről jelenik meg híradás a lapban. Ezen a beszámoló szerint „150 tag vett részt”.¹⁷³

A BGK Szegeden rendezvényszervezésében is követte az egyesület kolozsvári hagyományait, a környék nagy református közösséggel bíró településein matinékat,¹⁷⁴ hangversenyeket szervezett.¹⁷⁵ Mivel a kör 1928 előtti ténykedéséről ma is igen kevés forrásunk van, helytállónak és ma is időszerűnek kell tekinteni Aszalós Károly negyedszázados megállapítását, miszerint: „Kezdeti működéséről nagyon kevés híradás maradt fenn, az is csak az első (1921/22-es) évről, ami alapján feltételezhető: elsősorban csendes, szerény köri munkáról lehetett szó, mely elsősorban a legszükségesebbekre, a nyomorenyhítésre szorítkozott.”¹⁷⁶ Vajda Tamás szerint is: „A kör

¹⁶⁹ *A Munka. A Szegedi Szociáldemokrata Párt Lapja*, 1921. április 28. 3.

¹⁷⁰ *Szeged*, 1921. január 11. 4.

¹⁷¹ Felhívás a református egyetemi hallgatókhoz. *Szeged*, II. évfolyam, 1921. szeptember 20.

¹⁷² Hírek – Az egyetem protestáns hallgatóitól. *Szeged*, II. évfolyam, 1921. október 29.

¹⁷³ *Szeged*, 1921. november 1. 3. Közli KISS–VAJDA, 2012. 132. A szegedi BGK megalakulását a protestáns ifjúságnak címzett felhívást ld. *Új Élet*, 1921. november 19. 9. Ezt közli KISS–VAJDA, 2012. 135.

¹⁷⁴ Egy ilyen jellegű köri alkalomról szóló újságcikket közöl: Uo. 137.

¹⁷⁵ A szegedi BGK hódmezővásárhelyi hangversenyéről tudósít a szegedi református egyház hivatalos lapja. *Egyházi Híradó*, 1927. május 14. 5.

¹⁷⁶ ASZALÓS, 1986. 79. A BGK működéséről szóló sajtótudósításokat közöl: KISS–VAJDA, 2012. 137, 156, 166, 192.

tevékenységét diákszociális munkák, kulturális előadások és programok rendezése, kiadványok készítése jellemezte”.¹⁷⁷

Az előbb idézettek fényében kiemelt forrásértékkel bír és a „kolozsvári eszmei folytonosság” bizonyítékának is tekintendő a „Szegedi Új Nemzedék” című napilap hosszabb tudósítása a szegedi BGK makói látogatásáról. „Vasárnap este 7 órakor a makói úJVárosi református templomban tartotta ünnepélyes előadását a szegedi Bethlen Gábor kör. A zsúfolásig megtelt templom közönsége feszült érdeklődéssel kísérte a gazdag és magas színvonalú műsort. [...] Horváth József dr. szegedi kántor „Bús magyarok imádkoznak” című irredenta énekét énekelte el orgonakísérettel [...] Györfly István dr. egyetemi tanár¹⁷⁸ rámutatott arra, hogy húsz évvel ezelőtt jött Makóra, mint fiatal tanár s mennyi jó tulajdonságát ismerte meg a makói magyar népnek. Természettudományi alapon fejtegette, hogy a Kárpátok elvesztése az Alföld sivataggyá válását fogja tíz év múlva eredményezni, ha így folytatják a csehek, oláhok az erdők irtását. Hazafiságra s a magyar bujdosó diákság támogatására hívott fel mindenkit.”¹⁷⁹ Ebből híradásból egy vallásos, az irredentizmustól sem idegenkedő, de ugyanakkor a tudományos alapú revízió érvrendszerét valló és népszerűsítő, mindemelett a magyar vidék kultúrája iránt érdeklődő és a menekültek helyzete iránt sem közömbös társadalmi egyesület képe rajzolódik ki. Ez utóbbi iránt már csak azért sem lehetett közömbös, mert a szegedi BGK tagságát nagyarányban – legalábbis a kör indulásakor – az erdélyi származású református egyetemisták adták.¹⁸⁰

Az 1920-as évek végén még egy szegedi BGK létét érintő és negatív irányú változás történt. A taglétszám számottevő csökkenése. Ennek oka, abban keresendő, hogy az erdélyi származású kör tagok nagy része eddigre már befejezte egyetemi tanul-

¹⁷⁷ Kiss–VAJDA, 2012. 82–83.

¹⁷⁸ Györfly István (Karcag, 1884. február 11. – Budapest, 1939. október 3.): etnográfus, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja (1932). Egyetemi tanulmányait Kolozsváron és Budapesten végezte. 1909-től az MNM gyakornoka. 1910-ben a kolozsvári egyetemen bölcsészdoktor lett. 1912-től múzeumi segédőr. 1917-ben a moldvai csángók között dolgozott, 1918-ban részt vett a Lénárt-féle félbeszakadt kisázsiai expedícióban. Ez évben a MNM igazgató-örvévé nevezték ki. 1926-tól a Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Karon a Kelet-Európa néprajz tárgykör meghívott előadója. 1929-től egyetemi magántanár. 1930-tól előadó a budapesti tudományegyetemen, 1934-től a ugyanitt a néprajz első nyilvános rendes tanára. 1938-tól a Táj- és Népkutató Központ vezetője. Az anyagi kultúrával, majd egyre szélesebb körű településtörténettel kezdett foglalkozni. Kiemelkedő eredménye az európai környezetben sajátosan m. kétféleképp település-típus felfedezése a modern kutatás számára. Foglalkozott a kunság néprajzi problémáival, különböző néprajzi csoportok kialakulásának körülményeivel (hajdúk, matyók). A népviselet és népművészet körében végzett kutatásai kiemelkedő, módszerében példamutató monográfiává értek. Vizsgálta az újkori magyar szórványtelepüléseket.

¹⁷⁹ A szegedi Bethlen Gábor kör Makón. *Szegedi Újnemzedék* 1925. június 10. 3. (Aszalós erre a cikkre nem hivatkozik.)

¹⁸⁰ Erről ld. Kiss–VAJDA, 2012. 82.

mányit és így elhagyta a kört. Ez azt eredményezi, hogy a BGK tagsága „lényegében két tucat, jobbára erdélyi származású tagra zsugorodik”¹⁸¹.

A BGK működésének megreformálása és egy református vallásos és nacionalista egyetemi hallgatói egyesületből egy világi és nacionalizmus iránt közömbös, erősen baloldali személetű diákegyesületté válása egy 1928-tól induló és 1936-ig nyúló folyamat eredménye. Ezt az átalakulási folyamatot a BGK kortárs Asztalos Miklós idézett tanulmánya, illetve Aszalós Károly és Vajda Tamás kutatásai feltárták. Ami még a jövőben elvégezhető, az ezen írások historiográfiai elemzése. Ez viszont már nem a kolozsvári-szegedi Bethlen Gábor Kör története.

¹⁸¹ Uo.

A SZENT IMRE KÖR KOLOZSVÁRI ÉS SZEGEDI MŰKÖDÉSE

Az ország politikai rendszerét másfél évtizeden keresztül meghatározó Tisza Kálmán miniszterelnök ellenezte a vallási alapon álló, de politikával is foglalkozó egyesületek működését, amelyek a hitet és a politikát „összekeverik”.¹ Ezért csak 1890 után bontakozhattak ki katolikus közéleti egyesületek.² Ekkor azonban a 19–20. század fordulóján tapasztalható katolikus megújulás számos hitéleti és szociális egyesületet hívott életre. 1895 májusában már 200 különféle katolikus egyesület működött az országban, s ezek koordinálására hozták létre 1900-ban a Magyarországi Katolikus Körök Országos Szövetségét, amely 1902-től Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége, 1908-tól pedig Országos Katolikus Szövetség (OKSZ) néven működött tovább.³

A katolikus egyetemi és főiskolai ifjúság legnagyobb hatású és legfontosabb újonnan létrehívott egyesülete a Szent Imre Kör volt. Az 1888–1946 között, tehát közel hat évtizeden keresztül működő és országos szervezettségű, fénykorában a legnagyobb létszámú szervezetek közé tartozó ifjúsági egyesületről a mai napig csak néhány tanulmány⁴ és rövid lexikonszócikk⁵ jelent meg. A helyzeten az is csak kisebb mértékű javulást eredményez, ha vizsgálatunkat a körrel kapcsolatban álló

¹ KOZÁRI Monika: *Tisza Kálmán*. Budapest, Gondolat, 2019. 191.

² RÓNAY László: *A lelkek visszahódítása. Katolikus újjászületés 1890 és 1920 között*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 20.

³ KLESTENITZ Tibor: *Modern katolicizmus? Vallási megújulás és politikai törekvések a dualizmus korában*. In: *Modernizáció és nemzetállam-építés. Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon*. Szerk. CSIBI Norbert – SCHWARCZWÖLDER Ádám. Pécs, Kronosz, 2018. 269.

⁴ CSÍKY Balázs: *A Szent Imre Kör 1888–1946. Kút*, 2003/3–4. 130–141. – Uő.: *Az első felekezeti diákegyesület a Budapesti Tudományegyetemen*. In: *Pro Scientia Aranyérmesek VI. Konferenciája, Miskolc, 2003. november 28–30. Előadások*. Szerk. PÁSZTORI Bernadett – SZATMÁRI Alexandra., Budapest, Pro Scientia, 2004. 38–43. – Uő.: *A Szent Imre Kör*. In: *Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére, születésének ezredik évfordulója alkalmából*. Szerk. KERNY Terézia. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei, 2007. 145–151. – Uő.: *A Szent Imre Kör. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2018/3–4. 35–74. (A továbbiakban: CSÍKY, 2018.)

⁵ *Katolikus lexikon*. Szerk. BANGHA Béla. Budapest, Magyar Kultúra, 1933. IV. kötet. 235. – *Pedagógiai Lexikon*. Szerk. FINÁCZY Ernő – KORNISS Gyula – KEMÉNY Ferenc. Budapest, Révai, 1936. II. kötet. 687. – *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, Szent István, 2007. XII. kötet. 827–828.

intézményekről (Szent Imre Kollégium),⁶ akciókról (pl. keresztmozgalomról)⁷ vagy személyekről (pl. Glattfelder Gyula)⁸ szóló szakirodalomra is kiterjesztjük. Jellemző, hogy az 1919–1945 közötti negyedszázad hazai egyháztörténetéről készített 400 oldal terjedelmű monográfiában mindössze három sor szól a Szent Imre Körről: „Az Emericana mellett említést érdemel még a Szent Imre Kör, amelynek célja az elméleti és gyakorlati önképzés volt, a katolikus öntudat fejlesztése és a segélyezés. A kör hatékonyan támogatta a Szent Imre kollégiumok működését is.”⁹

A történeti publikációk megoszlásában látható szomorú aránytalanság nem a Szent Imre Kör egykori jelentéktelenségét mutatja, sokkal inkább a róla szóló korabeli dokumentumok nehéz elérhetőségének vagy még inkább a magyar akadémiai történészek minden képzeletet felülmúló elfogultságának újabb bizonyítéka. Hiszen a sokkal rövidebb ideig működő (1908–1919 között) és kevesebb egyetemistát magában foglaló Galilei Kör működéséről már kötetek¹⁰ és tanulmányok¹¹ egész sora

⁶ *Budai Atlantiszt. A Budai Szent Imre Kollégium (1900–1948) és az utána következő fél század (1949–2004) története.* Szerk. HARSÁNYI László. Budapest, BME Baross, 2004. 3–38, 129–215. – BIRÓ Aurél: *A Szent Imre (Katolikus) Főiskolai Internátus Egyesület által fenntartott budapesti Szent Imre Kollégiumok.* Pápa, Jókai Mór, 2016. – BIRÓ Aurél: *A Szent Imre Főiskolai Internátus Egyesület Szent Imre Kollégiumai.* In: *A katolikus Budapest.* Szerk. BEKE Margit. Budapest, Szent István, 2019. III. kötet. 231–240.

⁷ SZABÓ Miklós: Az 1901-es egyetemi „kereszt-mozgalom”. Adalék a magyarországi szélsőjobboldal történetéhez. *Történelmi Szemle*, 1970/4. 483–516. – SZABÓ Miklós: Középosztály és újkonzervativizmus. Harc a politikai katolicizmus jobbszárnya és a polgári radikalizmus között. *Világosság*, 1975. 326. – DARAGÓ Dénes: Botrány a katedrán. A modern társadalomelmélet megjelenése Magyarországon. *Tolle Lege. Jog- és társadalomelméleti folyóirat*, 2014/1. 1–11. – LIGETI Dávid: Kereszt az egyetemen. Az 1900/1901. évi keresztmozgalom története. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás. I. kötet.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2018. 9–32.

⁸ VAJDA Tamás: Az egyetemi ifjúság pasztorációja Glattfelder Gyula budapesti munkásságában (1899–1911). In: *Laborator assiduus. A 70 éves Zombori István köszöntése.* Szerk. SOMORJAI Ádám – SOMORJAI Gabi. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet–MNL OL, 2019. (továbbiakban: VAJDA, 2019.) 251–261. (A továbbiakban: VAJDA, 2019.) – VAJDA Tamás: Katolikus ifjúsági mozgalmak Szegeden (1923–1943). Glattfelder Gyula szerepe a szegedi egyetemisták humanizmusában. *Deliberationes*, 2020/1. 190–240. (A továbbiakban: VAJDA, 2020.)

⁹ GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945.* Budapest, Pannonica, 1999. 145.

¹⁰ KELEN Jolán: *Galilei per a XX. században.* Budapest, Kossuth, 1957. – TÖMÖRY Márta: *Új vizeken járok: a Galilei Kör története.* Budapest, Gondolat, 1960. – KENDE Zsigmond: *A Galilei Kör megalakulása.* Budapest, Akadémiai, 1974. – CSUNDERLIK Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták: a Galilei Kör története (1908–1919).* Budapest, Napvilág, 2017. – CSUNDERLIK Péter: *A Galilei Kör története: Szabadgondolkodók a századelő Magyarországon (1900–1919).* Budapest, Napvilág, 2022.

¹¹ TURNOWSKY Sándor: Adalék a Galilei Kör történetéhez. *Korunk*, 1957/1. 1061–1071. – POLÁNYI Károly: A Galilei Kör hagyatéka. *Új Látóhatár*, 1960/6. 513–524. – KENDE Zsigmond: A Galilei Kör megalakulásának története. *Kortárs*, 1968/12. 1975–1991. – CSUNDERLIK Péter: „Tüdővész

látott napvilágot. Jószerével nem múlik el hónap anélkül, hogy a mindössze néhány tucat hangoskodó és türelmetlen egyetemistát alig egy évtizedig felölő egyesület történetének valamely részletéről ne jelenne meg tanulmány, forrásközlés, önálló kötet vagy legalábbis egy cikk valamelyik internetes portálon.

Jelen tanulmány célja, hogy legalább némiképp javítsa az arányt azzal, hogy a budapesti kezdetek mellett az egyik legjelentősebb vidéki tagegyesület, a kolozsvári, majd 1921-től a szegedi működését korabeli dokumentumok alapján mutassa be. Így nemcsak az válik elemezhetővé, hogy a budapesti egyetemen hogyan küzdött egymással a katolikus és az ateista ifjúsági szervezet, de az is, hogy a fővárosi sikerek után megalapított legfontosabb vidéki alapszervezet szintén sokszínű és eredményes tevékenységet fejtett ki. Értékes adalékok nyerhetők továbbá ahhoz is, hogy a kedvező kolozsvári kezdeteket követően a világháború megpróbáltatásai, az egyetem erőszakos elfoglalása és a kényszerű átmeneti budapesti, majd 1921-től szegedi működés idején milyen irányokba és milyen mértékben változott meg a kör működése, hogyan bővült és egészült ki az eredeti tevékenységi kör.

---

diákok” – A galileisták képe Tormay Cécile Bujdosó könyvében. *Kommentár*, 2012/3. 66–78. – Uő.: Fekete sereg, mótely, piócák. A Galilei Kör „antiklerikális” retorikája és tevékenysége. *Kommentár*, 2013/6. 41–60. – Uő.: Ördögök – Károlyi Mihály és a galileisták képe a Bujdosó könyvben. In: *Tormay Cécile-émlékkonferencia: 2012. október 5.* Szerk. KOLLARITS Krisztina. Budapest, MMA, 2013. 189–217. – Uő.: Variációk a „defaitizmusra”. Az első világháború és a Galilei Kör „antimilitarista” tevékenysége galileista memoárokban. *Kommentár*, 2014/2. 33–52. – Uő.: „Figyeljetek és jól átkozzatok”. A Galilei Kör „antimilitarista” tevékenysége az első világháború alatt (1914–1918). In: *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára.* Szerk. MAJOROS István – ANTAL Gábor – HEVŐ Péter – M. MADARÁSZ Anita. Budapest, ELTE BTK, 2015. 501–513. – Uő.: Az észmunkások. A Galilei Kör története. *168 Óra*, 2018/24. 62–64. – Uő.: „Beszéljünk mi is oroszul, cselekedjünk mi is oroszul!” Az 1917-es oroszországi forradalmak hatása a Galilei Körre. *Történelmi Szemle*, 2018/3. 433–442. – Uő.: „Minden változásért és újért kiált itt” A Galilei Kör és az „Új Magyarország” programja. In: *Modernizáció és nemzetállam-építés. Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon.* Szerk. CSIBI Norbert – SCHWARCZWÖLDER Ádám. Pécs, Kronosz, 2018. 141–150. – POLÁNYI Károly: Szózat a Galilei Kör ifjúságához. *Ezredvég* 29 (2019) 140–144. – Uő.: A Galilei Kör válságperiódusa 1914–1916-ban. *ArchivNet*, 2020/5–6. <https://www.archivnet.hu/a-galilei-kor-valsagperiodusa-1914-1916-ban>. (Letöltés: 2024. április 1.) – Uő.: A Galilei Kör és a szabadkőművesek. *Rubicon*, 2020/10. 64–69. – Uő.: „Titkos társulat zsoldján kitarzott bárgyú eszmézők”? Mi volt a Galilei Kör? Uő.: In: *Csupa hajdani eszelős. Írások az 1900–1945-ös Magyarországról és emlékezetéről.* Budapest, Napvilág, 2020. 287. – Uő.: A Galilei Kör és a Tanácsköztársaság. A régi galileisták felajánlkozása a proletárdiktatúra szolgálatára. *ArchivNet*, 2022/2. <https://www.archivnet.hu/a-galilei-kor-es-a-tanacsokoztarsasag-a-regi-galileistak-felajanlkozasa-a-proletardiktatura> (Letöltés: 2024. április 1.) – Uő.: A Galilei Kör közgyűlési és választmányi üléseinek jegyzőkönyvei (1915–1917). *Múltunk*, 2022/1. Online melléklet. <https://real.mtak.hu/145681/> (Letöltés: 2024. április 1.)

A kör megalakulása

A kör alakuló gyűlését Budapesten 1888. január 28-án tartották meg. Egyházi részről Steiner Fülöp, a Szent István Társulat alelnöke és Breznay Béla a budapesti egyetem teológiai karának tanára, a világiak részéről pedig Zichy Nándor, Szapáry László és Pálffy Sándor grófok vettek részt az alapításnál. Az egyetemi ifjúság soraiból Burián Aladár orvostanhallgató, Melly Béla joghallgató, gróf Nádasdy Tamás joghallgató, Rupp János, Siklóssy Gyula és gróf somogyvári Széchenyi Lajos szigorlók voltak jelen.¹² Az egyesületre április 30-án Simor János esztergomi érsek is áldását adta.¹³

A májusban záródó egyetemi félév alatt 9 felolvasó ülést tartottak, ahol a hitéletről és az azzal kapcsolatos tudományos kérdésekről Zichy Nándor, Steiner Fülöp, Breznay Béla, Menyhárt László és mások tartottak előadásokat.¹⁴ Az egyesület az 1888 tavaszán elkészült alapszabály-tervezet többszöri átdolgozása után végül 1889. március 9-én nyerte el a belügyminiszteri jóváhagyást. Így április 6-án meg lehetett tartani a hivatalos alakuló közgyűlést. Ekkor már 49 fő volt a tagok létszáma, s valószínűleg csak ezután (az alapszabály minisztériumi jóváhagyását és az alakuló ülést követően) indulhatott meg a tömeges tagtoborzás. Levelet küldtek a gimnáziumi hittantanároknak, hogy a budapesti egyetemre készülő diákjaikat ösztönözzék az egyetembe való belépésre. Ráadásul hamarosan sikerült állandó otthont szerezni a Kecskeméti utcában,¹⁵ vagyis az egyetem főépületéhez igen közel.

A kör budapesti működése

Az 1888-tól működő egyesület hivatalos neve 1902-ig Szent Imre Önképző Egylet, 1902–1946 között Szent Imre Kör volt. Célja a katolikus vallás közösségi gyakorlása és elmélyítése volt, valamint annak bizonyítása, hogy a tudomány megállapításai és a vallás tanai, az egyház tanítása nem ellenkeznek egymással. Az egylet jelszava tömören és lényegre törően fejezi ki, hogy a vallásos cél mellett a nemzeti érzés erősítését is fontosnak tartották: „Vallás – Haza – Tudomány”.

¹² HELVEY Lajos: Tizenhárom esztendő. Vázlatok a Szent Imre Önképző-Egylet történetéből. *A Szent Imre Önképző-Egylet almanachja 1900/01*, 136.

¹³ Titkári jelentés. *Esztergom*, 1902. május 25. 2.

¹⁴ CSÍKY, 2018. 36–37.

¹⁵ LENGYEL Zoltán: Az egylet múltjáról. *A Szent Imre Önképző Egylet almanachja 1894/95. évről*, 20–24.

A kör célja elérése érdekében évente 10–20 felolvasó ülést, vasárnapi közös mise-látogatásokat, évente belföldi (egyes kiemelkedő években pl. 1891-ben¹⁶ és 1903-ban¹⁷ római) vándorgyűléseket és zárandoklatokat,¹⁸ az őszi és farsangi időszakban matinét és bált rendeztek.¹⁹ Ezek mellett 1894-ben az első katolikus nagygyűlés rendezésében is részt vett az egylet. 1903 decemberében pedig a röviddel korábban létrehozott kolozsvári Szent Imre Körrel együttműködve *Keresztény Magyar Ifjúság* címmel katolikus szellemiségű hetilapot indítottak. Ebben az egyetemi és köri élet hírein kívül a tárcarovatban irodalmi alkotásokat és azok elemzéseit közölték. Külön rovatot alkottak a külföldi hírek, a hetedik lapszámtól kezdve a sport is. A szerkesztői üzenetek mellett hirdetések is közölt lap. Az újság 1903. december 25. és 1908. június 30. között jelent meg. A Keresztény Magyar Ifjúság azután került kedvezőtlen és kilátástalan anyagi helyzetbe, hogy 1906-ban beleolvadt a növendékpapság lapja, az *Ébredünk*, és ezzel együtt át kell vállalnia annak adósságát is.²⁰

A kör budapesti működését nagymértékben elősegítette, hogy 1899 januárjában Vaszary Kolos esztergomi érsek a fiatal Glattfelder Gyulát, a Budapest VI. kerületi főreáliskola hittanárát nevezte ki a központi papnevelde tanulmányi felügyelőjévé.²¹ Glattfelder Gyulát rövidesen, a június 5-i közgyűlésen a kör tiszteletbeli elnökévé választották. Az október 19-i közgyűlésen,²² majd a november 19-i műsoros estjén fejtette ki elképzeléseit az egyesület feladatáról: „nagy megpróbáltatások elé indul a keresztény társadalom; egy oly kor virrad ránk, melyben meginognak a százados eszmék, elvesztik értéküket az ezeréves küzdelmek gyümölcsei, s veszedelemben forog a szkepszis rabjává lett társadalom. Felemeli szavát egy irányzat mindazon drága emlékek, remények és törekvésekkel szemben, melyeket a haza fogalmában tiszteltünk, melyet ki akar irtani a szívekből. Tagadják azon elvek jogosultságát, melyeken a modern társadalom felépült, s ezt megdönteni iparkodnak. Tagadják a vallást s a rajta nyugvó erkölcsant, s rajonganak a Nietzsche-féle kegyetlen tano-kért, mely az egyén féktelen szabadságának kiszolgáltatja az egész társadalom boldogságát. A tudomány, az irodalom, a művészet túlnyomó részben ez erkölcsi és társadalmi forradalom szolgálatába állott.²³ ... A katolicizmus, a keresztény civilizáció, a művelt társadalom bizalommal tekint a katolikus, nem névleg, hanem meg-

¹⁶ CSÍKY, 2018. 39.

¹⁷ Ifjúsági zárandoklat Rómába. *Alkotmány*, 1903. február 15. 8. – Húsvéti zárandoklat Rómába! *Alkotmány*, 1903. február 24. 7. – Húsvéti zárandoklat Rómába. *Alkotmány*, 1903. március 29. 6.

¹⁸ Kolozsvári ifjak római zárandok útja. *Ujság*, 1900. április 23. 2.

¹⁹ VAJDA, 2019. 251–259.

²⁰ CSÍKY, 2018. 40.

²¹ A központi papnevelde új tanulmányi felügyelője. *Alkotmány*, 1899. január 21. 7.

²² A Szent Imre Önképző Egylet. *Alkotmány*, 1899. október 20. 8.

²³ A katolikus ifjúsághoz. *Alkotmány*, 1899. november 22. 1.

győződés és élet szerint katolikus ifjúságra, mely hivatva van a társadalmi bomlás közepette megőrizni az utókor számára az örök elveket, a keresztény ideálokat s így biztosítani a jövő század hitét, erősíteni bizalmát.”²⁴

Glattfelder Gyulának a kör 1901-ben megjelent évkönyvében kifejtett nézete ismételtén összefoglalta a kör céljait és működésének belső mozgatórugóit. „A forradalmi korban, melyben élünk, midőn kegyetlen szenvedéllyel törnek sokan mindarra, amit a múlt nagy eszméiből és szent lelkesedéséből sikerült megmenteni; mások ismét eleget vélnek tenni e szent és mindig élő s érvényes eszmék iránti kötelességnek, ha azokért hasonló szenvedélyességgel és erőszakkal szállnak síkra: meg kell mutatni, hogy a keresztény és egyházas szellem visszaállításáért lelkesülő ifjúság a szellemi csatatéren is tud eszméiért küzdeni, azoknak tiszteletet s az ellenfél soraiból is barátokat szerezni. A tagadásnak kényelmes – mert bizonyítást, munkát nem igénylő – szerepével szemben a hívő álláspontot nem lehet hasonló felületességgel diadalra vezetni. Hanem midőn hit- és erkölcsellenes elveket a haladás nevében iparkodnak a világra erőszakolni, a tudomány és irodalom szorgalmas művelésével, a komoly felfogást hirdető érvek erejével, az önfegyelmezésről tanúskodó fáradtságos munkával kell a világot meggyőzni, hogy az áldásos haladásnak, melynek célja nem rombolás, hanem építés, a mi katolikus hiten alapuló világnézetünk nem ellensége, hanem legerősebb biztosítója. Serény törekvéssel, önmegtagadó munkássággal vegye ki e munkából a Szent Imre Önképző-Egylet ifjú gárdája részét, s így keltsen bizalmat. S mostani szerény, de a keresztény kötelességteljesítés öntudatáról tanúskodó nyilvános fellépése is szolgáljon bizonyosággal, hogy amint érző lélekkel helyesen látta a szépet, jót és igazat a múltban, s munkás akarattal ismeri kötelességét a jelennel szemben, Isten segítségével biztosítani fogja tudni a jövőt.”²⁵

A kör 1902. évi közgyűlésén Glattfelder Gyula elnöki beszámolójában büszkén hangsúlyozta „az egyetemi hallgatók oly nagy érdeklődéssel vannak az egyesület iránt, hogy legtöbb tagja van valamennyi egyesület között. Az egyesületet már szakosztályok szerint kell szervezni.”²⁶ A következő időszakban valóban megindult a filozófiai, a jogi és történeti, a szociális, a természettudományi, az irodalmi és az ének-zenei szakosztály munkája.²⁷ A kör szakosztályai közül tudományos eredményeit tekintve a természettudományi,²⁸ társadalmi hatását tekintve pedig a szociális

²⁴ Uo. 2–3.

²⁵ *A Szent Imre Önképző-Egylet almanachja 1900/01.* 25–26.

²⁶ Egyesületek. *Budapesti Hírlap*, 1902. október 5. 14.

²⁷ VAJDA, 2019. 253.

²⁸ *A Szent Imre Kör Természettudományi Szakosztályának almanachja az 1902/03–1904/05 évekre.* Szerk. P. KOMÁRIK István – PINKERT Ede – KERÉKGYÁRTÓ Árpád., Veszprém, Egyházmegyei Könyvnyomda, 1905.

emelkedett ki. Itt olyan előadók formálták a fiatalok gondolkodását, mint Prohászka Ottokár és Giesswein Sándor, akik a századfordulón a keresztényszociális gondolat első és leghitelesebb hazai képviselői voltak. Prohászka Ottokár Rómában, Giesswein pedig az osztrák és bajor keresztényszociális törekvések hatására alakította ki nézeteit,²⁹ főleg miután 1899-ben Bécsben egy keresztényszociális kurzuson vett részt.³⁰ Prohászka Ottokár és ifjú követői belátták, ha azt akarjuk, hogy a munkások lelkeikkel törődjenek, ha dörgő-pergő gépek zivajában meg akarjuk menteni a lelket, bele kell nyúlnunk a nép anyagi érdekei közé,³¹ „érvényesítsük a keresztény elveket a létért való küzdelemben, lépünk a nép a né anyagi érdekeinek megóvásáért a sorompóba”.³² Prohászka hangsúlyozta: „A mai szociális mozgalom ideális rokon-ságban van az evangéliummal. A keresztényszocializmusnak meg kell maradnia az evangéliumi igazságoknál, meg kell őriznie az ember szabadságát, hiszen Isten erre teremtette az embert. Ezekből a szabad, gondolkodó egyénekből kell megformálni az új társadalmat. Eleven közösséget, mely céljait nem az istentelenség jelszavával akarja kivívni, hanem a magasabb rendű műveltség megszerzése révén, értékközpontú gondolkodással és tettekkel.”³³

A keresztényszociális gondolat a kört már a szociális szakosztály hivatalos megalkakulása előtt is jellemezte. Jó példa erre Lakatos Géza 1900. február 10-én tartott előadása³⁴ és tanulmánya az 1900/01. tanévi évkönyvben.³⁵ Giesswein Sándor 1913-ban az európai keresztényszocialista elméleteket és mozgalmakat ismertető könyvének³⁶ alapját a kör szakosztályában 1910–1911-ben megtartott előadásai szolgáltatták.³⁷ A szociális szakosztály megszervezése és működése eredményeként ez az érdeklődés aktív programokban öltött testet.

Glattfelder Gyula nemcsak a kör addigi tevékenységi formáját töltötte meg új lendülettel és élettel, de egészen új lehetőségeket is teremtett. Felismerte, hogy a fővá-

²⁹ GERGELY Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890–1950)*. Budapest, Kossuth, 1977. 74.

³⁰ Uő.: Giesswein Sándor politikai pályaképéhez. *A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei*, 1974/2. 260.

³¹ KOVRIG Béla: *Vérző szívek papja, Prohászka Ottokár, a szociálpolitikus*. In: *Prohászka Ottokár emlékalbum*. Szerk. TOLDY László. Budapest, Mercedes, 1927. 157.

³² DR. PETHŐ: Keresztény szocialista akció. *Magyar Sion*, 1898/1. 486.

³³ RÓNAY László: *Katolikus reneszánsz. Arcképek a magyar katolikus megújulás korából*. Budapest, Szent István, 2015. 31–32. (A továbbiakban: RÓNAY 2015.)

³⁴ GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Budapest, Akadémiai, 1977. (A továbbiakban: GERGELY, 1977.)

³⁵ LAKATOS Géza: A keresztény szociálizmus. In: *A Szent Imre Önképző-Egylet almanachja 1900/01*. 177–202.

³⁶ GIESSWEIN Sándor: *Keresztény szociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben*. Budapest, Stephaneum, 1913. (A továbbiakban: GIESSWEIN, 1913.)

³⁷ GERGELY, 1977. 25.

rosi egyetemi ifjúság nélkülözni kényszerült egy katolikus diákotthon előnyeit. Ezért 1900-ban saját költségén bérelt ki két lakást a IV. kerületi Irányi utca 22. szám alatt, hogy 10 rászoruló és megbízható katolikus egyetemista számára szállást biztosítson.³⁸ 1901-re újabb két lakás kibérlésével a bentlakók száma 24-re nőtt.³⁹ Ugyanabban az évben a kollégium támogatására ifj. Zichy János elnökletével⁴⁰ és Glattfelder Gyula szervezésében megalakult a Katolikus Főiskolai Internátus Egyesület.⁴¹ 1902 februárjára az internátus⁴² és az azt fenntartó egyesület⁴³ is elnyerte alapszabályának miniszteri jóváhagyását, s sikerült megvásárolni az Üllői út 22. szám alatti háromemeletes épületet, amelyben 1902 őszétől 60 személy kapott szállást.⁴⁴

A kollégium ünnepélyes felavatására az országos katolikus nagygyűlés keretében – vagyis a lehető legnagyobb publicitás mellett – 1902. október 15-én került sor.⁴⁵ 1904-ben költözhetett a kollégium az Üllői út 22. szám alatti palotába,⁴⁶ ahol már 110 főre nőtt a kollégium kapacitása.⁴⁷ 1908-ra pedig Budán is épült egy kétszázfős kollégium.⁴⁸ A fővárosi Szent Imre Kör rendes tagsága az az 1891/92. tanévben 112 fő,⁴⁹ 1894/95. tanévben 140 fő,⁵⁰ az 1900/01. tanévben 178 fő,⁵¹ az 1906/07. tanévben 230 fő⁵² volt, vagyis szép fejlődést mutatott.

³⁸ Katolikus főiskolai internátus. *Hazánk*, 1900. szeptember 1. 6. – A katolikus egyetemi internátus. *Pécsi Közlöny*, 1900. szeptember 1. 4. – A katolikus egyetemi internátus. *Görög Katolikus Szemle*, 1900. szeptember 9. 4.

³⁹ RÓNAY László: *Egyenes gerinccel. A magyar katolicizmus Trianontól a világválságig*. Budapest, Éghajlat, 2012. 113. (A továbbiakban: RÓNAY, 2012.)

⁴⁰ CSIBI Norbert: Adalékok az első világháború előtti magyar katolikus nagygyűlési határozatok végrehajtásának történetéhez. In: *Litterarum radices amarae, fructus dulcens sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*. Szerk. KLESTENITZ Tibor – ZOMBORI István. Budapest, MTA BTK, 2015. 140.

⁴¹ Katolikus Főiskolai Internátus-Egyesület. *Religio*, 1901. szeptember 18. 182–183.

⁴² A katolikus egyetemi internátus. *Alkotmány*, 1901. szeptember 1. 5.

⁴³ A Kath. Főiskolai Internátus Egyesület. *Religio*, 1902. június 7. 424.

⁴⁴ Katolikus egyetemi ifjak háza. *Alkotmány*, 1902. február 22. 6.

⁴⁵ Országos Kath. Nagygyűlés. *Religio*, 1902. október 18. 256–257.

⁴⁶ A kath. egyetemi ifjúság centruma. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1904. május 1. 5.

⁴⁷ A Katolikus Főiskola Internátus-Egyesület közgyűlése. *Alkotmány*, 1904. október 21. 5.

⁴⁸ A budapesti Szent-Imre-collegium. *Építő Ipar*, 1908. december 27. 491–492.

⁴⁹ CSÍKY, 2018. 40.

⁵⁰ *A Szent Imre Önképző Kör Almanachja 1894/95*. 126–128.

⁵¹ *A Szent Imre Önképző Egylet Almanachja 1900/01*. 273–276.

⁵² *A Budapesti Szent Imre Kör Értesítője 1906/907-ik évről*. 24.

A kolozsvári kör megszervezése

A kolozsvári Szent József Nevelőintézetben (az ún. Báthory–Apor-szeminárium-ban) lakó egyetemisták önképzőköre 1898-ban alakult meg, de az még nem volt alapszabályokkal rendelkező, a belügyminiszter által hivatalosan is jóváhagyott egyesület. Ezért a korabeli kolozsvári sajtó a kört nem hivatalos, de működő egyesületként emlegetették azt.⁵³ A Szent Imre Körhöz jobban hasonlító, annak szervezetét és programját követő egyesület kolozsvári szervezésének ötletét már 1898-ban felvette Pál István apátkanonok, az erdélyi római katolikus státus referense az intézet igazgatójához, dr. Számek György gimnáziumi tanárhoz⁵⁴ írt levelében.⁵⁵ Ezt követően november 27-én a katolikus szeminárium nagytermében alakuló gyűlést hívtak össze az ifjak.⁵⁶ A dr. Számek György elnöklete alatt tartott ülés az alapszabály kidolgozásával Szekeres József joghallgatót bízta meg.⁵⁷ Gróf Majláth Gusztáv Károly (1864–1940) erdélyi püspök 1900. április 7–10. között Kolozsváron tartózkodott, s a korabeli helyi napilap szerint „*jelentékeny figyelemmel kíséri a vallásos ifjúságának társadalmi munkáját is, melyek a Szent Imre Egyesület és a Szent Antal Kenyere Társaság céljait segítik előre.*”⁵⁸

Az önképzőkör ígéretes kezdete után sajnos elakadt a kolozsvári szervezés ügye. Az 1900-ban tartott katolikus nagygyűlés megbízta a budapesti Szent Imre Kört, hogy segítse elő a vidéki főiskolákon is hasonló szervezetek létrejöttét. Ennek ellenére csak három évvel később, 1903 tavaszán alakult meg hivatalosan is a kolozsvári Szent Imre Kör. Az események januárban gyorsultak fel. 25-én ideiglenes tisztikar kezdte meg az egyesület megszervezését. Tiszteletbeli elnök Pál István apátkanonok, elnök Benke Antal, alelnök Antal Áron, főtitkár Ovenden Sándor, titkár Dezső G. Andor, főjegyző Eröss József, jegyző Banner Benedek és Jovián Jenő, háznagy Gyárfás Elemér, másodháznagy Cseke Vince, pénztáros Fröhlich Ottó, ellenőr Tóth Sándor, könyvtáros Adelman Géza lett.⁵⁹ Az előkészítő munkálatok során megvitattott és elfogadott alapszabályt a belügyminiszter 33078/963. szám alatt elfogad-

⁵³ HATALA Péter: A budapesti egyetemről. *Magyar Polgár*, 1900. szeptember 6. 3.

⁵⁴ Számek György (1862–1910) piarista szerzetes, gimnáziumi tanár. 1893–1901 között a kolozsvári lyceumban tanított. *A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997. Catalogus religiosorum provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997.* Szerk. LÉH István – KOLTAI András. Budapest, Magyar Piarista rendtartomány–METEM, 1998. 362.

⁵⁵ *A kolozsvári Szent-Imre Egyesület almanachja 1903–1904.* 3–6.

⁵⁶ Alakuló gyűlés. *Magyar Polgár*, 1898. november 25. 4.

⁵⁷ Szent-Imre egyesület. *Magyar Polgár*, 1898. december 1. 5.

⁵⁸ Majláth püspök Kolozsvárt. *Magyar Polgár*, 1900. április 10. 4.

⁵⁹ OVENDEN Sándor: Egyesületi életünk. *A kolozsvári Szent-Imre Egyesület almanachja 1903–1904.* (A továbbiakban: OVENDEN, 1904.) 85.

ta.⁶⁰ Ezután az egyesület április közepén tartott ideiglenes választmányi ülésén⁶¹ elhatározottak alapján már nagyobb nyilvánosság elé lépett.⁶² Majd május 17-én a városi Vigadóban Pál István apátkanonok vezetése alatt alakuló díszgyűlést tartottak,⁶³ amelyen a budapesti Szent Imre Kör küldöttséggel képviseltette magát ifjabb gróf Majláth György (1883–1967) elnök vezetésével.⁶⁴ A delegáció tagjai voltak: Szerelemhegyi Jenő, Miklós Alajos, Berki József, Hauska Márton, Pintz Mátyás, Vasáry Dániel, Schöner Ferenc, Schandl Károly, Losonczy György, Kapuy Miksa.⁶⁵ A budapesti és kolozsvári egyesület közötti szoros kapcsolatot mutatja, hogy gróf Majláth György elnök a kolozsvári alakuló díszgyűlésen beszédet mondott, és társelnökké is megválasztották.⁶⁶ A korabeli fővárosi sajtó kereszténység iránt nyitott része a kolozsvári alakuló ünnepség értékelésekor hangsúlyozta: „Nevezetes ünnepély volt: két egyetem katolikus ifjúságának összeölelkezése, fegyverbarátsága az ország rekrisztianizálásának. Íme a kolozsvári ifjúság megértette, hogy az ifjúsági egyesületeket országos szervezettel kell összefűzni, mert az összetartás erőt ad.”⁶⁷

A kolozsvári egyetem professzorai közül az alakuló ünnepélyen részt vett Farkas Lajos, Kosutány Ignác, Pfeiffer Péter, Posta Béla, Szabó Dénes. A megnyitó beszédet Pál István apátkanonok,⁶⁸ az ünnepi beszédet Farkas Lajos professzor,⁶⁹ a záró beszédet pedig Benke Antal elnök tartotta.⁷⁰ Farkas Lajos a vallásbölcseleti és szociális kérdések kapcsán mély tanulmánnyal fejtegette az új egyesület programját.⁷¹

A kolozsvári Szent Imre Kör megalakulását üdvözölte a helyi sajtó: „A Szent Imre Egylet megalakulása nem harcriadó, nem hadi megszállás, nem elrendelt mozgósítás. Úgy jött létre, mint ahogy a tavaszi fény kihúzza a földből a virágot. Köszükséglet és régi hathatós vágyódás dajkálta. Sokáig vajúdó alkalom elérkezése szülte meg. A komolyan elmélkedő ifjúság magába való elmélyedése szólította életre. Végre megvan. Megerősítve alapszabálya, lesznek szépszámú tagjai, és bizton mondom, meleg ágya lesz a ritka honfiúi erényeknek, becsületes honfiúi elhatározásoknak.”⁷²

⁶⁰ Jóváhagyott alapszabályok. *Magyar Polgár*, 1903. április 14. 4.

⁶¹ A kolozsvári Szent Imre Egyesület. *Ujság*, 1903. április 24. 3.

⁶² A Szent Imre-egylet. *Magyar Polgár*, 1903. április 23. 5.

⁶³ A Szent Imre-Egyesület alakuló díszközgyűlése. *Magyar Polgár*, 1903. május 8. 4.

⁶⁴ A Szent Imre Egyesület. *Kolozsvári Friss Ujság*, 1903. május 15. 3.

⁶⁵ OVENDEN, 1904. 86.

⁶⁶ Uo. 88.

⁶⁷ A kolozsvári Szent Imre-Egylet megalakulása. *Alkotmány*, 1903. május 19. 7.

⁶⁸ A Szent Imre-Egyesület. *Magyar Polgár*, 1903. május 15. 4.

⁶⁹ Szent Imre-egyesület Kolozsvárt. *Budapesti Hírlap*, 1903. május 19. 11.

⁷⁰ A Szent Imre-Egyesület dísz alakuló gyűlése. *Magyar Polgár*, 1903. május 12. 4.

⁷¹ A kolozsvári Szent Imre-Egyesület. *Pesti Napló*, 1903. május 19. 10.

⁷² A Szent Imre Egylet megalakuló díszgyűlése. *Ellenzék*, 1903. május 18. 2.

Mivel a tavaszi félév szorgalmi időszakának vége már nem sok időt hagyott, ezért nagyobb szabású működésre már nem került sor. Május 30-án a főtéri katolikus leányiskola földszinti tantermében az egyesület már évváró közgyűlést tartott,⁷³ amelyen Pál István apátkanonok, a kör tiszteletbeli elnöke mondott beszédet.⁷⁴

Az első teljes tanév eredményei

Az 1903/04. tanév kezdetén október 16-án a római katolikus gimnázium dísztermében⁷⁵ tartott a kör közgyűlést,⁷⁶ amelyen az új tanévre új tisztkart választottak.⁷⁷ A tanév során az egyesület hét választmányi ülést, egy ünnepélyt és egy felolvasást tartott. Az 1903. október 20–22. között Budapesten tartott katolikus nagygyűlésen a kör 11 tagja vett részt.⁷⁸ A gyűlés központi témája a szociális kérdés volt Magyarországon.⁷⁹ Széchényi Miklós győri püspök és Giesswein Sándor követelték, hogy a szép szavakat kövessék tettek is,⁸⁰ s a gyűlés keretében került sorra a keresztényszociális és karitatív szakosztály ülésére is.⁸¹

A keresztényszocializmus és a karitatív gondoskodás viszonyát a politikus már 1901-ben kifejtette: a karitatív tevékenységet fontosnak tartotta, de a keresztény igazságosság elvén nyugvó, a bajokat gyökerestől gyógyítani akaró munkás-érdekvédelem mellett kötelezte el magát. A munkásvédelem három irányát jelölte ki: először is a munka anyagi és erkölcsi védelme érdekében a munka méltányos jutalmazását és az egészségvédelmet, másodszer a munkások erkölcsi és családi életének megóvását, harmadszor e két szempont mentén meg kell indítani a munkások szervezkedését.⁸² Giesswein szerint a kereszténység azzal tölti be szociális hivatását, hogy „egyrészt az emberben lévő vagyonszerzési hajlamot és képességet etikai célok kitűzésével megnemeseíti, annak túltengéseit korlátozza, s a magánbirtoklással járó

⁷³ A Szent Imre-Egyesület. *Magyar Polgár*, 1903. május 27. 4.

⁷⁴ OVENDEN, 1904. 89.

⁷⁵ Egyleti élet. *Ellenzék*, 1903. október 17. 2.

⁷⁶ A Szent Imre-Egyesület közgyűlése. *Magyar Polgár*, 1903. október 11. 5.

⁷⁷ OVENDEN, 1904. 92.

⁷⁸ A kolozsvári Szent Imre Egyesület. *Alkotmány*, 1903. október 20. 10.

⁷⁹ GIANONE András – KLESTENITZ Tibor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. Budapest, MTA BTK, 2017. 133.

⁸⁰ ADRIÁNYI Gábor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon. *Vigília*, 2000/10. 739–746. 740.

⁸¹ A IV. országos katolikus nagygyűlés. *Alkotmány*, 1903. október 22. 7.

⁸² SARNYAI Csaba Máté: Szociális reformok keresztény szellemben Giesswein Sándor gondolatvilágában. In: *Egyházi és vallási reformtörekvések régen és ma*. Szerk. HORVÁTH Emőke – SARNYAI Csaba Máté – VASSÁNYI Miklós. Budapest, Kairosz, 2020. 225–226.

etikai kötelezettségekre a leghathatósabb módon figyelmeztet úgy, hogy a keresztény szellem vezérlete mellett, a birtoklás egyesítheti magában a magán és közös birtoklás előnyeit és áldásait. Másrészt ahol a körülményeiknek megfelel, a közös birtoklásnak legnemesebb motívumait és legtökéletesebb módozatait szolgáltatja. Csak a társadalmi igazságtalanság nem fér össze a keresztény szellemmel.”⁸³ Giesswein tehát valóban alapvető keresztény és emberi eszméket vallott, terjesztett, és alkalmazott konkrét helyzetekre hazai és nemzetközi társadalmi tevékenysége során.⁸⁴

A fővárosi Szent Imre Kör 1903 nyarára már élen járt a keresztényszociális akciókban. Augusztus 2-án a keresztényszocialista mozgalom két fiatal ambiciózus tagja,⁸⁵ Huszár Károly és Haller István (1919 őszétől miniszterek) irányításával a budapesti katolikus egyetemi ifjak értekezletet tartottak, és – hazánkban elsőként, osztrák és német példákat követve⁸⁶ – keresztényszocialista munkásegységek alakítását határozták el.⁸⁷ A budapesti Szent Imre Kör Lakatos Géza által vezetett szociális szakosztálya a keresztényszocialista munkásegységek megalapítását eredményező mozgalom irányítója lett, s szeptember 20-án Pécsen, 22-én Faddon,⁸⁸ majd Szombathelyen,⁸⁹ Pápán,⁹⁰ Győrött⁹¹ és Kecskeméten alakítottak keresztényszocialista munkásegységet. 1904-re már 10 városban működött ilyen keresztény szakszervezet.⁹² 1903. október 1-jén alakult meg a Budapesti Keresztény Munkásegység.⁹³ A nagygyűlés idejére tehát már jelentős új eredményeket ért el a fővárosi kör. A keresztény munkásszerveződés a szociáldemokráciával élesen szemben állt, mert azt ateistának, egyházellenesnek és hazafiatlannak tartotta.⁹⁴ Még az 1903-as év vége előtt Giesswein Sándor átvette a budapesti munkásegység vezetését is. Kap-

⁸³ GIESSWEIN, 1913. 103.

⁸⁴ JÁNOSI Gyula: *Új idők küszöbén. Giesswein Sándor élete és műve*. Budapest–Győr, METEM, 2022. 81.

⁸⁵ ALBERTINI Béla: Az első magyar „szociofotó” album. *Budapesti Negyed*, 2005/1–2. 123–124.

⁸⁶ GERGELY Jenő: A keresztényszocializmus a legújabb kutatások tükrében. In: *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919–1945)*. Szerk. SZILÁGYI Csaba. Budapest, Gondolat–Barankovics István, 2008. 79.

⁸⁷ Keresztény munkásegységek Budapesten. *Alkotmány*, 1903. augusztus 4. 10.

⁸⁸ Ker. munkásegylet Faddon. *Pécsi Közlöny*, 1903. szeptember 23. 4.

⁸⁹ Keresztény munkásgyűlések. *Alkotmány*, 1903. október 27. 4.

⁹⁰ Szociáldemokraták a keresztényszocialisták ellen. *Alkotmány*, 1903. december 3. 7.

⁹¹ A győri keresztény munkások gyűlése. *Alkotmány*, 1903. december 30. 5.

⁹² GALÁNTAI József: A „keresztényszocialista” szervezkedés Magyarországon. 1903–1919. I. *Párttörténeti Közlemények*, 1959/1. 80.

⁹³ GERGELY, 1977. 30.

⁹⁴ SZOLNOKY Erzsébet: *Szociális igazságosság és keresztény szeretet. Giesswein Sándor a magyar keresztényszociális és kereszténydemokrata gondolkodás megalapozója*. Budapest, Éghajlat, 2003. 93.

csolatot létesített az általa 1898-ban⁹⁵ alapított győri⁹⁶ és több vidéki, addig önállóan tevékenykedő keresztényszocialista csoportosulás között. Majd 1905 áprilisában Giesswein elnökletével megalakult a Keresztény Szocialista Egyesületek Országos Szövetsége.⁹⁷ Ez az élénk szervezési hullám egybeesett a nyugat-európai folyamatokkal,⁹⁸ vagyis a történeti irodalomban sokat hangoztatott magyar társadalmi és gazdasági elmaradottságnak, megkésettységnek semmilyen nyoma sincs.

A keresztényszociális mozgalom, valamint a budapesti és kolozsvári Szent Imre Kör 1901-ben, illetve 1903-ban való aktív bekapcsolódása abba kétségtelenül megcáfolja azt az 1945 óta a baloldali pártok utasítására gyakran emlegetett állítást, hogy a szociológiai felmérés, a munkások nehéz szociális helyzetének felismerése és az azon való javítás kizárólag a baloldali szakszervezetek, politikai és szellemi tömörülések vívmánya lett volna. Jól látható, hogy 1903-ban, amikor a budapesti és kolozsvári Szent Imre Kör már sorban szervezte a keresztényszocialista munkásegységeket, sokszínű és élénk szociális tevékenységet fejtett ki, a baloldali irányultságú Galilei Kör még meg sem alakult. Utóbbira majd csak öt esztendővel később, 1908-ban került sor.

Szociális tekintetben a református egyetemista ifjakat tömörítő Bethlen Gáborral Körrel szemben is a Szent Imre Körrel van az elsőség. A református egyesület ugyan Budapesten (az 1901. október 26-i ülést követően)⁹⁹ 1902 januárjában,¹⁰⁰ Kolozsváron 1902. novemberében¹⁰¹ megalakult. Vagyis Kolozsváron mintegy félévvel hamarabb indult meg a református ifjak vallási egyesületi élete, mint a római katolikusoké. A keresztényszociális szempontok érvényesülésére azonban a reformátusoknak még várniuk kellett. A belmissziós mozgalmak lendületéből kibontakozó református keresztényszocializmus gondolatát csak Ravasz László 1905/06-os berlini tanulmányairól történő hazaérkezése¹⁰² után jutnak el a kolozsvári Bethlen Gábor Kör fiataljaihoz. Az ifjú teológus kinn tartózkodása alatt tárcákat¹⁰³ írt a Kolozsváron

⁹⁵ GERGELY Jenő: Giesswein Sándor és a szociális katolicizmus. *Világosság*, 1974/10. 626.

⁹⁶ MIHÁLYFI Ákos: *Giesswein Sándor emlékezete*. Budapest, Stephaneum, 1925. 15.

⁹⁷ A keresztény munkás-mozgalom. *Budapesti Hírlap*, 1905. április 2. 10.

⁹⁸ GERGELY Jenő: *A keresztény szindikalizmus története a XIX–XX. században. A Keresztény Szakszervezetek nemzetközi Szövetsége*. Budapest, szerzői kiadás, 2007. 12–17.

⁹⁹ GYÖKÖSSY Endre: *A Bethlen Gábor Kör története*. Budapest, Hornyánszky, 1907. 2.

¹⁰⁰ A Bethlen Gábor-kör. *Magyarország*, 1902. január 21. 13.

¹⁰¹ Bethlen Gábor-kör Kolozsvárt. *Magyar Polgár*, 1902. november 10. 6.

¹⁰² HATOS Pál: „Mikor Magyarország Erdély volt...” Ravasz László erdélyisége. *Kommentár*, 2011/4. 40. (újra közzélése: In: HATOS Pál: *Választott népek és a vereség kultúrája. Esszék a modern eszmétörténet vallásos kontextusainak köréből*. Budapest, Ráció, 2013. 72.)

¹⁰³ RAVASZ László: Keresztény szocializmus. Akadémikusok kirándulása Stettinbe. *Erdélyi Protestáns Lapok*, 1906. 32–34, 40–42, 50, 59–60. – RAVASZ László: Világnézetek harca. *Erdélyi Protestáns Lapok*, 1906. 172–173, 181–182, 192–193, 203.

szerkesztett *Erdélyi Protestáns Lapok*ba a német belmisszióról, a virágzó diakonissza intézményekről, a német keresztyén-szociális mozgalmakról.¹⁰⁴ Így bár a Galilei Kört a reformátusok is évekkal előzték meg a szociális együttérzés gyakorlati kinyilvánítása (pl. négy iskolában díjtalan vasárnapi tanfolyam szervezése szegény családok származó gyermekei számára)¹⁰⁵ terén, a Szent Imre Körtől ők is lényegesen elmaradtak.

Az 1903 őszi budapesti nagygyűlés teremtett alkalmat arra, hogy az ifjak a kolozsvári és a budapesti egyesület továbbfejlesztésének teendőit is megbeszéljék,¹⁰⁶ s a budapestiek viszonzják a májusi kolozsvári vendéglátást. Október 22-én a budapesti Katolikus Kör dísztermében díszgyűlést rendezett a fővárosi Szent Imre Egyesület. Ennek záróbeszédét Ovenden Sándor, a kolozsvári kör elnöke tartotta.¹⁰⁷ A kolozsváriak fővárosi tartózkodása alatt fektették le a két kör szorosabb együttműködését, s ennek egyik látható eredménye lett a *Keresztény Magyar Ifjúság* című hetilap közös megindítása. Az 1903 december és 1908. június 30. között megjelenő hetilap a budapesti és kolozsvári Szent Imre Kör hivatalos lapja volt. A kiadótulajdonos is a kör volt,¹⁰⁸ s társszerkesztőül a kolozsvári kör főtítkárát bízták meg.¹⁰⁹

Az elnök a választmány megbízásából október hónapban a szegedi Kossuth-szobor koszorúzásánál képviselte az egyesületet.¹¹⁰ Ekkor történt meg az első kapcsolat a kolozsvári kör és a Tisza parti város között. November 17-én az egyesület tisztikara tisztelegett a városba látogató Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök előtt, aki támogatásáról biztosította az ifjakat.¹¹¹

A kolozsvári kör 1904. május 8-án részt vett a Keresztény Munkások Egyesülete kolozsvári alakuló gyűlésén léczfalvi Gyárfás Elemér, a kör röviddel korábban (a március 17-i közgyűlésen)¹¹² megválasztott elnöke tartotta az ünnepi beszédet. Előadásában hangsúlyozta, hogy a szocialisták tanaiból a katolikus egyetemi ifjúság is elfogadja mindazt, ami a munkásosztály szellemi és anyagi jólétének előmozdítására szolgál, s csak azok a tanok kárhoztatandók, amelyek a vallást, a jogrendet, a családi életet fenyegetik megsemmisítéssel. Rámutatott e tanok veszélyes és tarthatatlan voltár, s a Szent Imre Egyesület és általában az egész keresztény egyetemi

¹⁰⁴ HATOS Pál: *Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete*. Budapest, Jaffa, 2016. 58.

¹⁰⁵ A „Bethlen Gábor Kör” 1908–9. évi működése. *Református Szemle*, 1908/1. 764.

¹⁰⁶ OVENDEN, 1904. 93.

¹⁰⁷ A katolikus nagygyűlés. *Magyarország*, 1903. október 23. 4.

¹⁰⁸ VICZIÁN János: *A magyar egyetemi és főiskolai diáklapok bibliográfiája 1857–1972*. Budapest, Felsőoktatási Pedagógiai, 1978. 23–24.

¹⁰⁹ OVENDEN, 1904. 94.

¹¹⁰ A kolozsvári egyetemi ifjúság koszorúja. *Kolozsvári Friss Ujság*, 1903. október 17. 2–3.

¹¹¹ OVENDEN, 1904. 93.

¹¹² A kolozsvári Szent-Imre-Egyesület. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1904. április 3. 10.

ifjúság odaadó szeretetéről és támogatásáról biztosította az újonnan megalakult munkásegyletet.¹¹³ Gyárfás Elemér felhívta a keresztény munkásokat, hogy lépjenek be az egyletbe, melynek célja a munkásságnak jobb társadalmi állást biztosítani, s „ahová az egyetemi ifjúság is – kik lelkesedéssel vettek tudomást a keresztény munkás egyesület alakulásáról – örömmel fognak ellátogatni, megosztani munkás testvéreikkel a tudomány csarnokában szerzett tudományukat.”¹¹⁴ Válaszul „zajos taps és éljenzéssel tüntette ki a hallgatóság az ifjú előadót.”¹¹⁵ A keresztény munkások kolozsvári egyesületének megalakulása azt mutatja, hogy a kolozsvári szervezés naprakész volt a budapesti hasonló törekvésekkel, hiszen ebben a hónapban már a budapesti egyesület is rendszeresen tartott heti összejöveteleket,¹¹⁶ s a budapesti¹¹⁷ és pécsi¹¹⁸ hasonló egyesületek alapszabályait is ekkor hagyta jóvá a belügyminiszter.

A kolozsvári kör életében nagyjelentőségű esemény volt, hogy az egyesület október 29-én tartott választmányi ülésen meghozott határozat értelmében novemberben lakást bérelt, amelyet – a bebútorozás után – december közepén nyithatott meg a tagság előtt. A lakás összesen hét szobából áll: olvasó-, játék-, biliárd-, két hivatalos szoba, fürdőszoba és szolgálakás.¹¹⁹ Az egyesületi helyiség bérleti díja negyedévente 300 koronát, bebútorozása pedig egyszeri 560 koronát igényelt. Ezek a költségek a kezdő és minden anyagi alapot nélkülöző kör esetében komoly aggályokat keltett.¹²⁰ Közben a kolozsvári kör az egylet hírnevének növelése¹²¹ és a keresztényszociális program részeként meghívta előadást tartani Giesswein Sándort, a Szent István Társulat egyházi alelnökét¹²² november 29-én. Az *Idealizmus a történelemben* címmel a római katolikus gimnázium dísztermében megtartott előadás valóban nagyszámú, a termet zsúfolásig megtöltő¹²³ közönség érdeklődése mellett folyt le,¹²⁴ így beigazolta a szervezők törekvéseit. Az egyesület klubjának magas költségei 1904 tavaszán arra indították a választmányt, hogy „kizárólag a csendes tudományos munkálkodás

¹¹³ OVENDEN, 1904. 98.

¹¹⁴ Egyleti élet. *Ellenzék*, 1904. május 10. 4.

¹¹⁵ A Kolozsvári Keresztény Munkás Egyesület. *Kolozsvári Hírlap*, 1904. május 10. 2.

¹¹⁶ Keresztény munkásgyűlés. *Alkotmány*, 1904. május 15. 7.

¹¹⁷ Budapesti Közlöny, 1904. május 28. 3. – Megerősített alapszabályok. *Az Ujság*, 1904. május 29. 26.

¹¹⁸ Budapesti Közlöny, 1904. május 27. 2. – Megerősített alapszabályok. *Az Ujság*, 1904. május 28. 25.

¹¹⁹ Köri élet. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1903. december 25. 10.

¹²⁰ OVENDEN, 1904. 92.

¹²¹ Uo. 93.

¹²² M. SZEBENI Géza: *Giesswein Sándor keresztényszocializmusa*. Budapest, Magyar Szemle Alapítvány, 2016. 61.

¹²³ Felolvasó-estély. *Kolozsvári Friss Ujság*, 1903. december 1. 3.

¹²⁴ Köri élet. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1903. december 25. 10.

jelszavát” helyezték előtérbe, felolvasó ciklust indítottak az erdélyi társadalom rokonszenvének felébresztése érdekében.¹²⁵

A pesti Szent Imre Kollégium, a fővárosi Szent Imre Kör működésének pozitív példája és a kör ígéretesen induló kolozsvári tevékenysége felkeltette a kolozsvári katolikus klérus érdeklődését is. 1904 tavaszán új lendületet nyert Hermann Antal néprajztudós, az Erdélyi Kárpát Egyesület aktív tagjának már 1900 májusában megjelent javaslata, amely szerint az óvári ferences kolostor kétemeletes, mintegy 30 szobából álló ódon épületében mindössze két páter lakik. E helyiségeket egyszerű tatarozással szebb és okosabb célokra lehetne használni. „Az óvári barátok kolostorát szegény katolikus székely egyetemi hallgatók internátusává lehetne könnyen alakítani, hol valami 50 székely fiú egyszerű, tisztességes lakást kaphatna egészen ingyen és szerény, rendes kosztot rendkívül olcsón.”¹²⁶ 1904. január 12-én az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) igazgató-választmányának ülésén Sándor József alelnök-főtitkár havi beszámolójában a december 12-i ülés óta folyósított segélyek között említette „a kolozsvári Szent Ferenc-rendiek tanulói konviktusa számára 200 koronát”.¹²⁷ Majd márciusban Sántha Angelus páter, az óvári zárda főnöke is felkarolta a kollégiumalapítási ügyet: „jelenlegi célunk a nem műemléki részeket úgy javítani ki, hogy abban a szerzetesek lakásain kívül 40–50 egyetemi ifjú bennlakást nyerjen; azonfelül kényelmes berendezést nyerjen a Szent Imre-Egyesület.”¹²⁸ Végül az óvári ferences kolostorban mégsem sikerült kialakítani kollégiumot a katolikus egyetemisták számára. Így a kör számára továbbra is a katolikus gimnázium díszterme szolgált a nagyobb rendezvényeik helyszínéül, kisebb létszámú egyesületi alkalmakat azonban tartottak a ferences kolostorban.¹²⁹

Ovenden Sándor szerepe a kör kolozsvári megindulásában

A kolozsvári kör életében kiemelkedő szerepet töltött be Ovenden Sándor, aki a szervezőmunka idején, 1903 tavaszán főtitkár,¹³⁰ 1903 őszén elnök,¹³¹ majd a rendkívüli tisztújítás után választmányi tag volt.¹³² Ovenden Sándor Tatán született 1883. február

¹²⁵ A kolozsvári Szent-Imre-Egyesület. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1904. április 10. 10.

¹²⁶ Dr. H[ERMANN] A[ntal]: Székely konviktus Kolozsvárt. *Székely Nemzet*, 1900. május 16. 1.

¹²⁷ Emke. *Magyar Polgár*, 1904. január 13. 3–4.

¹²⁸ HERMANN Antal: Az óvári klostromról. *Erdély*, 1904. 3–4: 37.

¹²⁹ Például 1907. október 19-i választmányi ülést tartották a ferences rendházban. Választmányi ülés a „Szent-Imre kör”-ben. *Előre*, 1907. október 13. 3.

¹³⁰ OVENDEN, 1904. 85.

¹³¹ A katolikus nagygyűlés. *Magyarország*, 1903. október 23. 4.

¹³² *A kolozsvári Szent-Imre Egyesület Almanachja 1903–1904*, 103.

28-án. Egyetemi tanulmányait 1900. szeptember 5-én a budapesti Műegyetemen kezdte, majd 1902. szeptember 10-től a kolozsvári tudományegyetem Matematikai és Természettudományi Karán folytatta. A kolozsvári egyetemi dokumentumokban gondviselőjeként édesanyja, özvegy Ovenden Albertné szerepel. Ösztöndíja a győri püspökség árvadíjaként kapott szemeszterenként 200 korona.¹³³ Az egyetemi hivatalos iratokból nem derül ki az a lényes körülmény, hogy Ovenden Sándor édesanyja Giesswein Sándor győri prelátus nővére,¹³⁴ vagyis Ovenden Sándor Giesswein Sándor unokaöccse.¹³⁵ Ez a rokoni kapcsolat segítette elő a kolozsvári kör és az országos ismertséggel rendelkező győri prelátus közötti aktív együttműködéseket, ezeken keresztül pedig Giesswein keresztényszociális szemléletmódjának terjedését a kolozsvári egyetemi ifjak között.

Ovenden Sándor 1892-től a pápai bencés gimnáziumban,¹³⁶ majd 1895-től a győri bencés gimnáziumban tanult.¹³⁷ A Műegyetemen töltött évei alatt, 1900–1902 között bekapcsolódott a főváros katolikus ifjak szervezkedésébe: tagja volt a budapesti Szent Imre Körnek, s ott a zászlószentelési ünnepség szervezőbizottságának munkáján vett részt,¹³⁸ majd az egyesület felolvasó ülésein¹³⁹ és művészeti produkcióin¹⁴⁰ is előadott. A kör 1901 őszi tisztújítása alkalmával pénztárosnak választotta.¹⁴¹ Az 1902 tavaszi, 300 fővárosi ifjú római zárándoklatát megszervező csapatnak is tagja volt,¹⁴² sőt fel is szólalhatott a pápai audiencián.¹⁴³ A szervezőmunkájáért¹⁴⁴ *Pro Ecclesia et Pontifice* érdemkereszt adományozásában is részesült.¹⁴⁵ Közben 1901 tavaszán Ovenden Sándor is bekapcsolódott a keresztmozgalomba,¹⁴⁶ 1901. december 13-án pedig ő is részt vett az egyetemi ifjúság mintegy harminc fős csoportjának

¹³³ Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltár 315. fond 564. kötet

¹³⁴ Giesswein Sándor meghalt. *Világ*, 1923. november 16. 5.

¹³⁵ SG.: Giesswein Sándor. *Literatura*, 1926/2. 12.

¹³⁶ *A pannonthalmi Szent-benedekrendiek vezetése alatt álló pápai kath. gymnasium értesítője az 1892–93-iki iskolai évről*. Szerk. Ocsóvszky Kázmér. Pápa, 1893. 93.

¹³⁷ *Értesítő a Pannonthalmi szent Benedek-rend Győri főgimnáziumáról 1895–96*. Szerk. ACSAY Ferencz. Győr, 1896. 199.

¹³⁸ A Szent Imre-Egyesület zászlószentelése. *Alkotmány*, 1900. november 1. 10.

¹³⁹ A Szent Imre Önképző Egyesület. *Alkotmány*, 1901. február 3. 5. – A Szent Imre Egyesület lakomája. *Alkotmány*, 1901. február 20. 8.

¹⁴⁰ A Szent Imre Önképző-Egylet. *Hazánk*, 1901. május 4. 9. – A Szent Imre Önképző-Egylet. *Alkotmány*, 1902. március 15. 8.

¹⁴¹ A Szent Imre Önképző Egylet alakuló közgyűlése. *Alkotmány*, 1901. október 1. 9.

¹⁴² A magyar ifjúság Rómában. *Alkotmány*, 1902. április 3. 6.

¹⁴³ XIII. Leo a magyar ifjakhoz. *Alkotmány*, 1902. április 5. 5.

¹⁴⁴ Ünnepek a Szent Imre önképzőkörben. *Alkotmány*, 1902. április 20. 7.

¹⁴⁵ Pápai kitüntetés. *Budapesti Hírlap*, 1902. április 19. 6.

¹⁴⁶ A kereszt az egyetemen. *Budapesti Hírlap*, 1901. március 22. 5. – A diadalmas kereszt ünnepe. *Nemzeti Ujság*, 1931. március 15. 15.

a Király utcai Tátra Kávéházba tervezett tüntetésén, amelynek célja a német előadás elleni tiltakozás lett volna. Grüner Jakab, a kávéház üzemeltetője azonban birkózókat fogadott fel, akik a kávéház alkalmazottjaival együtt a tiltakozó egyetemistákat ütlegettek.¹⁴⁷ A kávé, a birkózók és az alkalmazottak még a rendőri közbelépés után is lökdöste és ütlegette az egyetemistákat,¹⁴⁸ akik közül még egy név érdemel említést, Berzenczey Domokos műegyetemi hallgatóé, aki az 1920-as években Szeged városának műszaki tanácsosaként töltött be fontos szerepet az egyetemi építkezések megszervezésében és lebonyolításában. A rendőrorvos három egyetemi hallgatót (köztük Ovenden Sándoron) könnyű testi sértés nyomait állapította meg.¹⁴⁹ A verekedés során az egyetemisták vallomása szerint Grüner Jakab kávé azzal biztatta a felbérelt birkózókat és alkalmazottjait az egyetemisták megverésére, hogy „Üssétek az antiszemita kutyákat bottal és azzal, amit magatokkal hoztatok!”, valamint „Ki az antiszemita kutyákkal!”¹⁵⁰

A Tátra Kávéházban történt incidens bírósági tárgyalása 1902. április 3-án kezdődött meg.¹⁵¹ A tárgyaláson Grüner Jakab, a kávéház tulajdonos minden vádat visszavont, bocsánatot kért a fiataloktól, s megígérte, hogy kávéházában a magyarság és magyar nyelv terjesztése érdekében az eddiginél többet fog cselekedni.¹⁵² Erre a fiatalok is elejtettek minden vádat, s kiegyeztek a kávéház tulajdonosával.¹⁵³

A fővárosi mulatók és orfeumok német nyelvű műsorai ellen tiltakozó egyetemi ifjak a Tátra Kávéház elleni akciójuk során kilátásba helyezték, hogy a többi hasonló intézmény ellen is aktív fellépést kezdenek. 1902. január 9-én a Viola utcában működő Blumwirth-féle kis kávéházban meg is jelent három fiatal, aki az egy hónappal korábbi akció alkalmával elhíresült három egyetemistának (Feld Jenő, Kőrössy József és Ovenden Sándor) adták ki magukat.¹⁵⁴ Az érintett egyetemisták azonban másnap élénken elhatárolódtak a történetektől.¹⁵⁵ Bár a Tátra Kávéházban történt incidens bírósági pere végül szerencsésen zárult, a tettlegesség során elszenvedett fizikai és pszichikai bántalmak és a januárban ismeretlen tettesek által elkövetett újabb atrocitás hatására a tanév végeztével Ovenden Sándor elhagyta a fővárost, s egyetemi tanulmányait 1902 őszétől Kolozsváron folytatta. Személye azért is bizonyult fontosnak a kör kolozsvári megszervezése és szellemiségének kialakítása szempont-

¹⁴⁷ Az egyetemi ifjúság és a zengerájuk. *Alkotmány*, 1901. december 18. 6.

¹⁴⁸ A Tátra-kávéház botránya. *Magyarország*, 1901. december 18. 5.

¹⁴⁹ A Tátra-mulató botránya. *Budapesti Hírlap*, 1901. december 18. 4.

¹⁵⁰ Tüntető a kapitányságon. *Pesti Napló*, 1901. december 18. 6.

¹⁵¹ A Tátra-tüntetés utójátéka. *Alkotmány*, 1902. március 27. 8.

¹⁵² Tüntetés a Tátra-kávéházban. *Magyar Nemzet*, 1902. április 4. 9.

¹⁵³ Tüntetés a Tátrában. *Budapesti Napló*, 1902. április 4. 11.

¹⁵⁴ A dalcsarnokok ellen. *Pesti Napló*, 1902. január 10. 7.

¹⁵⁵ A dalcsarnokok ellen. *Pesti Napló*, 1902. január 11. 8.

jából, mert ő egyszerre jelentett összekötő kapcsot Giesswein Sándor és Glattfelder Gyula, valamint a fővárosi Szent Imre Kör irányába. Nem tekinthető véletlennek, hogy a Giesswein-émlékkönyv előszava szerint a kötetben „Giesswein Sándor egyéniségét és életrajzát megírta Ovenden Sándor tanár, az elhunyt közeli rokona, aki vele mindvégig állandó és sűrű érintkezésben volt, és életének körülményeit a legtűzetesebben ismeri”.¹⁵⁶

Nem sokáig maradt azonban Kolozsváron sem Ovenden Sándor, 1904 őszétől már a Budapest II. kerületi egyetemi katolikus főgimnázium kezdetben próbaéves,¹⁵⁷ majd helyettes,¹⁵⁸ végül rendes¹⁵⁹ tanára egészen 1913 őszéig,¹⁶⁰ akkor Rózsahegyre került a piarista gimnáziumba.¹⁶¹ Onnan azonban alig egy esztendő múlva, 1914 október 5-én a karánsebesi állami főgimnáziumba helyeztetett át,¹⁶² ahol állását három nappal később, október 8-án el is foglalta.¹⁶³ Ott sem maradt azonban sokáig, 1915. október 23-án a rákospalotai polgári iskola tanárrá választotta, de mielőtt új állását elfoglalhatta volna, behívták katonának.¹⁶⁴ Szolgálatra közben 1918 januárjában hadnaggyá léptették elő.¹⁶⁵ A világháború után tovább tanított a rákospalotai polgári iskolában, mellette pedig 1925 őszétől a rákospalotai Wágner Manó magángimnáziumban óraadó tanár volt¹⁶⁶ egészen 1933. május 16-án, ötvenéves korában bekövetkezett

¹⁵⁶ LUKÁCS György: Előszó. In: *Giesswein-émlékkönyv*. Szerk. OVENDEN Sándor. Budapest, 1925. 4.

¹⁵⁷ *A budapesti II. kerületi kir. egyetemi katolikus főgymnasium s a vele kapcsolatos M. Kir. Ferencz József-Nevelőintézet évi értesítője az 1904–1905-iki tanévről*. Szerk. Demeczky Mihály. Budapest, 1905. 21.

¹⁵⁸ *A budapesti II. kerületi kir. egyetemi katolikus főgymnasiummal kapcsolatos M. Kir. Ferencz József nevelőintézet évi értesítője az 1906–1907. tanévről*. Szerk. Demeczky Mihály. Budapest, 1907. 27.

¹⁵⁹ *A budapesti II. kerületi kir. egyetemi katolikus főgimnázium s a vele kapcsolatos M. Kir. Ferencz József-Nevelőintézet évi értesítője az 1910–1911-iki tanévről*. Szerk. Szölgvény Ferenc. Budapest, 1911. 88.

¹⁶⁰ VAJDA Károly: Ovenden Sándor. In: *Budapesti II. Ker. Kir. Egyetemi Katolikus Reál-gimnázium és a vele kapcsolatos M. Kir. Ferencz József nevelőintézet értesítője az 1932–1933. tanévről*. Szerk. PONGRÁCZ Alajos. Budapest, 1933. 65.

¹⁶¹ *A magyar kegyes-tanítórend vezetése alatt álló rózsahegy-i róm. kath. főgimnázium értesítője az 1913–14. tanévről*. Rózsahegy, 1914. 52.

¹⁶² *A magyar kegyes-tanítórend vezetése alatt álló rózsahegy-i róm. kath. főgimnázium értesítője az 1914–15. tanévről*. Rózsahegy, 1915. 55.

¹⁶³ *A karánsebesi magyar királyi állami főgimnázium értesítője az 1914–15. iskolai évről*. Szerk. GAJDA Béla. Karánsebes, 1915. 80.

¹⁶⁴ *A rákospalotai államilag segélyezett községi polgári fiu- és leányiskola értesítője az 1915–16-iki tanévről*. Budapest, 1916. 3.

¹⁶⁵ Népfelkelő tiszti kinevezés. *Komáromi Lapok*, 1918. január 19. 4.

¹⁶⁶ *Wágner Manó rákospalotai nyilvános reál-gimnáziumának értesítője az 1925–26-ik tanévről*. Szerk. WÁGNER Aurél. Budapest, 1926. 14.

haláláig.¹⁶⁷ Életében később sem szakadt el a Szent Imre Kör szellemiségétől. Amikor Glattfelder Gyula püspök kezdeményezésére megszervezték a Szent Imre Szenátust, vagyis a Szent Imre Körok és a Szent Imre Kollégiumok egykori, már diplomázott és „az élet szerteágazó útjain járó” tagjait, akkor abban a századforduló budapesti és 1903–1919 közötti kolozsvári körének több tagja mellett Ovenden Sándor is szenátusi tagságot kapott.¹⁶⁸

A kolozsvári kör taglétszámának alakulása

A kolozsvári egyetem 1902–1912 közötti hallgatói létszáma a korabeli egyetemi évkönyvekből és rektori beszámolókból olvasható.¹⁶⁹ Ha ezeket a számokat összehasonlítjuk a fenti tanévek tavaszi féléveinek (a kormányjelentés és statisztikai évkönyv köteteiben megtalálható) felekezeti adataival vetjük össze, s az egyes szemeszterekben kimutatható római katolikus hallgatók létszámát vesszük figyelembe (hiszen a kör tagsága közülük kerülhetett ki), akkor felmérhető a kör toborzási hatékonysága. Egyébként nagyon érdekes, hogy a kolozsvári egyetem hallgatóinak ebben a tíz esztendőben 32,19–36,81% közötti aránya tartozott a római katolikusok közé. Vagyis a létszám általános növekedése mellett a felekezeti arány meglehetősen állandó volt, s csak egészen kicsi hullámzások mellett nagyjából a hallgatók egyharmada volt római katolikus.

A Szent Imre Kör rendes tagjainak létszámát a fenti tíz tanévből csak hét esetben ismerjük, mert csak ezekből az esztendőkből maradtak fenn a kör évkönyvei. Az 1903 tavaszi megalakuláskor nem ismert az alapító tagok létszáma. A következő, 1903/04. tanévben azonban máris 143 tagja volt a kolozsvári körnek. Ez azt jelenti, hogy abban a tanévben az egyetem 681 római katolikus hallgatójának 20,99%-a volt tagja a körnek, vagyis megközelítően minden ötödik katolikus diák lépett be a vállalási alapon működő egyesületbe. A tagok száma a későbbi tanévekben 97 és 303 fő között hullámzott, ami azt eredményezte, hogy az egyetem római katolikus hallgatóinak 12,7 és 40,45%-a közötti arányát tudták évről-évre változó arányban soraikba tömöríteni. Mennyiségi szempontból az 1906/07. tanévben, vagyis az alapítását négy évvel követően érte el az egyesület a csúcspontot.

¹⁶⁷ Halálozás. *Magyarság*, 1933. május 20. 10.

¹⁶⁸ Glattfelder püspök nagy beszédet mondott a szentimrés szenátus alakuló ülésén. *Nemzeti Ujság*, 1927. november 15. 8.

¹⁶⁹ MÁRKI Sándor: *A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1872–1922*. Szeged, Szeged Városi, 1922. 176.

*A kolozsvári Szent Imre Kör taglétszáma és annak aránya az egyetem összes
és római katolikus hallgatóinak számához*

tanév	összes hallgató száma	r. katolikusok		kör tagjainak	
		száma ¹⁷⁰	százaléka	száma	százaléka
1902/03	1598	532	33,33	?	–
1903/04	1855	681	36,71	143 ¹⁷¹	20,99
1904/05	2145	760	35,43	?	–
1905/06	2201	775	35,21	274 ¹⁷²	35,35
1906/07	2131	749	35,31	303 ¹⁷³	40,45
1907/08	2128	685	32,19	?	–
1908/09	2078	765	36,81	97 ¹⁷⁴	12,7
1909/10	2110	706	33,46	105 ¹⁷⁵	14,87
1910/11	2107	720	34,17	150–200 ¹⁷⁶	20,83–27,78
1911/12	2157	737	34,17	127 ¹⁷⁷	17,23

A III. Országos Katolikus Diákgyűlésen való szereplés

A katolikus főiskolai és egyetemi ifjúság első országos gyűlését 1904-ben Budapesten, a másodikat 1908-ban a VIII. katolikus nagygyűléshez kapcsolódóan szintén a fővárosban tartották. A 3. nagygyűlést 1912. április 20–21-én (az eredetileg tervezett Pécs helyett)¹⁷⁸ Kassán rendezték meg. Az 1905-ben¹⁷⁹ alakult kassai Szent Imre

¹⁷⁰ *A m. kir. kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Athenaeum, Budapest, 1904. (A sorozat kötetei a továbbiakban: *Kormányjelentés* [megjelenés éve]) III. 377. – *Kormányjelentés* 1905. III. 401. – *Kormányjelentés* 1906. III. 391. – *Kormányjelentés* 1907. III. 388. – *Kormányjelentés* 1908. III. 370. – *Kormányjelentés* 1909. III. 389. – *Kormányjelentés* 1910. III. 401. – *Kormányjelentés* 1911. III. 387. – *Kormányjelentés* 1912. III. 403. – *Kormányjelentés* 1913. III. 425.

¹⁷¹ *A kolozsvári Szent-Imre Egyesület Almanachja 1903–1904*, 104–106.

¹⁷² *A kolozsvári Szent Imre Egyesület Évkönyve 1905–1906*, 242–245.

¹⁷³ *A kolozsvári Szent Imre Egyesület Évkönyve 1906–1907*, 134–137.

¹⁷⁴ *A kolozsvári Szent Imre Egyesület Évkönyve 1908–1909*, 115–116.

¹⁷⁵ *A kolozsvári Szent Imre Egyesület Évkönyve 1909–1910*, 77–78.

¹⁷⁶ *A kolozsvári Szent Imre Egyesület Évkönyve 1910–1911*, 83.

¹⁷⁷ *A kolozsvári Szent Imre Egyesület Évkönyve 1911–1912*, 84–85.

¹⁷⁸ A III. országos kath. Diák-Kongresszus. *Dunántúl*, 1912. február 18. 3.

¹⁷⁹ Hajnalodik Kassán. *Esztergom*, 1905. április 30. 5. – Szent-Imre-Kör Kassán. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1905. május 1. 9. – A kassai Szent-Imre-Kör megalakulása. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1905. május 10. 7–8.

Kör már 1911 őszén élénk tevékenységbe kezdett annak érdekében, hogy elnyerje a rendezési jogot.¹⁸⁰ A kassai kongresszusra a fővárosból 150,¹⁸¹ Kolozsvárról és Nagyváradról 23–23, Pécsről 9 ifjú érkezett,¹⁸² de jöttek még rajtuk kívül Egerből, Selmecbányáról, Debrecenből és Sárospatakról is. A feszes és gazdag programmal¹⁸³ megrendezett gyűlésen az ügyrend felolvasása után elnöknek megválasztották Haász Aladár dr. (minisztériumi segédfogalmazó, a budapesti Szent Imre Kör tiszteletbeli elnöke), Válya Gyula és Széchenyi György gróf (a kassai Szent Imre Kör elnöke)¹⁸⁴ ifjúsági elnököket.¹⁸⁵ Ez azt mutatja, hogy a kolozsvári Szent Imre Kör az egyetem méretének és rangjának megfelelő jelentőséget vívott ki magának a kassai kongresszuson is, hiszen a legfényesebb múltú és legnagyobb létszámú budapesti és a házigazdaként eljáró kassai Szent Imre Kör elnökei mellett a kolozsvári egyesület elnökét érte ez a megtiszteltetés.

A III. katolikus diáknagygyűlés rendezőbizottságának világi tagjai

intézmény vagy egyesület	létszám
budapesti Szent Imre Kör	45
kassai Szent Imre Kör	36
kolozsvári Szent Imre Kör	28
budapesti Egyetemi Mária Kongregáció	23
kassai gazdasági akadémia	21
pécsi jogakadémia kat. hallgatósága	20
selmecbányai akadémia kat. hallgatósága	11
budapesti Szent Margit Kör	10
eperjesi jogakadémia kat. hallgatósága	9
egri Szent Imre Kör	7
nagyváradai jogakadémia kat. hallgatósága	7
debreceni főiskolák kat. hallgatósága	6
pozsonyi jogakadémia kat. hallgatósága	2
összesen	225

¹⁸⁰ A szentimrések kongresszusa. *Délmagyarország*, 1911. november 27. 2.

¹⁸¹ A III. országos katolikus főiskolai diákgyűlés. *Az Ujság*, 1912. április 20. 14.

¹⁸² A pécsi joghallgatók a kassai kath. diákkongresszuson. *Dunántúl*, 1912. április 20. 3.

¹⁸³ III. országos katolikus főiskolai diákkongresszus. *Egyetemi Lapok*, 1912/8. 7–8.

¹⁸⁴ A III. országos katolikus főiskolai diákgyűlés. *Budapesti Hírlap*, 1912. április 17. 10.

¹⁸⁵ A katolikus diákkongresszus. *Budapesti Hírlap*, 1912. április 21. 7.

A kolozsvári egyesület ilyen szereplése azért is figyelemre méltó, mert a Kassáról a nagygyűlés megrendezésére irányuló első, 1912. február 2-án kelt felhívás a fővárosi Szent Imre Kör, a szintén budapesti Egyetemi Mária Kongregáció és a kassai Szent Imre Kör közösen megállapított tervezetét foglalta magában,¹⁸⁶ vagyis kezdetben a szervezésben a kolozsvári egyesület nem jutott meghatározó szerephez. Végül a rendezőbizottságba a világi egyetemi és főiskolák hallgatósága 225 főt, az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatósága pedig 78 főt delegált.

A létszámadatokból jól látható, hogy a rendezőbizottságban elsősorban a budapesti (78 világi és 13 egyházi, vagyis az összes delegált 30,03%-a) és kassai (57 világi és 9 egyházi, vagyis az összes delegált 21,78%-a) hallgatók voltak többségben, s a kolozsváriak létszámát (28 fő, vagyis az összes delegált 9,24%-a) a sokkal kisebb jelentőségű pécsi püspöki jogakadémia katolikus hallgatóinak delegáltjai (20 fő, vagyis az összes delegált 6,6%-a) is megközelítették.

*A III. katolikus diáknagygyűlés rendezőbizottságának egyházi tagjai*¹⁸⁷

intézmény vagy egyesület	létszám
budapesti központi szeminárium	13
kassai püspöki szeminárium	9
szepeshelyi szeminárium	8
római Collegium Hungaricum-Germanicum Szt. Imre Köre	7
premontrei tanárképző intézet	6
bécsi Pazmaneum	6
egri érseki szeminárium	5
esztergomi prímási szeminárium	5
kalocsai érseki szeminárium	4
pannonhalmi tanárképző intézet	4
veszprémi püspöki szeminárium	3
jászói préposti szeminárium	2
rozsnyói püspöki szeminárium	2
szatmári püspöki szeminárium	2
gyulafehérvári püspöki szeminárium	1
szombathelyi püspöki szeminárium	1
összesen	78

¹⁸⁶ A III. Országos Katolikus Főiskolai Diákggyűlés (Kassán, 1912. évi április 20–21-én) emlékkönyve. Szerk. Kovács Lajos. Szent Erzsébet Könyvnyomda, Kassa, 1912. (A továbbiakban: Kovács, 1912.) 7.

¹⁸⁷ Kovács, 1912. 19–24.

A rendezésre delegáltak és intézményeik, illetve szervezeteik névsorából az is kiolvasható, hogy a Szent Imre Kör korabeli forrásokból jól ismert budapesti, kolozsvári, kassai és egri alapszervezetei mellett a szakirodalomban eddig kellő figyelemre nem méltatott módon Rómában a Collegium Hungaricum-Germanicumban lakó hallgatók is létrehozták a maguk ilyen szervezetét, vagyis a kör programja és működése az akkori országhatárokon túlra is kiterjedt.

A gyűlés második napján délelőtt a vármegyeház nagytermében¹⁸⁸ tartott tanácskozáson Válya Gyula, a kolozsvári Szent Imre-kör elnöke¹⁸⁹ tartotta meg *A katolikus főiskolai ifjúság kulturális törekvései* című előadását.¹⁹⁰ Ebben a korabeli liberális politikusok és véleményvezéreket kritikusan szemlélve megállapította, hogy „Ma azok, akik mintegy kisajátították maguknak a liberalizmust, liberális embernek csak azt tartják, aki a felvilágosodottság nevében megtagadja a vallás létjogosultságát.”¹⁹¹ Majd „rámutatott arra, hogy a fennálló katolikus ifjúsági egyesületeket meg kell tölteni erősebb kulturális tartalommal, főleg a szakosztályi működés révén. Tervezetet nyújt be, amely főleg apologetikus, filozófiai, szociális¹⁹² és a szépirodalmi szakosztályokat ajánl”.¹⁹³ Válya Gyula előadása jól mutatja, hogy a kolozsvári kör a budapesti példát követve nem idegenkedett a kulturális, filozófiai, művészeti és szociális tevékenységtől, sőt ezek révén kívánta elmélyíteni a tagok vallásos meggyőződését, egyúttal pedig a társadalomban fellelhető szociális problémákat is javította.

Válya előadása után került sor annak a beérkezett kérdésnek a megtárgyalására, amely szerint az ifjúságban általában kevés az érzék a mai kulturális és szociális mozgalmak iránt. Mivel lehetne ezt az érzéket fejleszteni és az ifjúságot a szóval, tollal való nyilvános tevékenységre ránevelni? Erre egyebek mellett az alábbi válasz fogalmazódott meg a gyűlésen: „A szerzett tapasztalat szerint éppen a keresztény ifjúság jó része nem műveli ki magát eléggé; ezért nem tudja ez a rész fölvenni a küzdelmet a sokkal agilisabb, kitartóbb és fürgébb ellenféllel szemben. E tekintetben sokat tehet az olyan katolikus internátus, mint a Szent Imre Kollégium. Ezért ezt rendszeres didaktikai szervezettel is el kellene látni, hogy az élelmezésen és szálláson kívül tanulmány tekintetében is meg legyen az internátusnak a tápláló ereje.”¹⁹⁴

¹⁸⁸ Katolikus diákgyűlés Kassán. *Pesti Hírlap*, 1912. április 23. 12.

¹⁸⁹ A III. országos katolikus diákgyűlés. *Az Ujság*, 1912. április 23. 8.

¹⁹⁰ A III. országos katolikus főiskolai diákgyűlés Kassán. *Dunántúl*, 1912. április 23. 2.

¹⁹¹ Kovács, 1912. 94. (A beszéd teljes szövege: Kovács, 1912. 93–98.)

¹⁹² A kolozsvári Szent Imre Kör szociális szakosztályának létrehozásáról 1907. október 20-án tájékoztattak a helyi lapok. Felhívás. *Előre*, 1907. október 20. 2–3.

¹⁹³ Katolikus diákkongresszus. *Budapesti Hírlap*, 1912. április 23. 5.

¹⁹⁴ Kovács 1912. 99–100.

Zászlószentelés és IV. Országos Katolikus Diákkongresszus

A kolozsvári kör fennállásának 11. évében, 1913. október 19-én zászlószentelési ünnepséget tartott.¹⁹⁵ Az ünnepnek keretei azonban kiszélesedtek, mert azon a hétfőn Kolozsváron tartották meg a negyedik katolikus diákkongresszust. A gyűlésen részt vettek a katolikus ifjúsági élet vezetői, tényezői, megjelentek azon a katolikus diákság képviselői az egész országból.¹⁹⁶ Ott voltak a budapesti, kassai, nagyvárad, pozsonyi és selmecbányai diákok s a katolikus teológiai főiskolák látogatói.¹⁹⁷ A kongresszus kezdeteként 18-án délután a piarista templomban ünnepélyes *Veni Sanctet* tartottak, amelyet Erdélyi László mutatott be. De a kolozsvári professzorok közül a szentmisén megjelent még Menyhárház Gáspár és Márki Sándor is.¹⁹⁸

Az értekezletet Wolkenberg Alajos budapesti egyetemi tanár nyitotta meg. Jancsits Tibor dr., a budapesti Szent Imre Kör elnöke előadást tartott a magyar katolikus ifjúság érintkezésének módjáról. Beszéde végén azt indítványozta, hogy az ifjúság alakítsa meg a katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók szövetségét, melyet kormánytanács vezetne. Ezenkívül ajánlotta, hogy diáklapot szervezzenek, melynek vezetője egy egyetemi tanár legyen. Az indítványt elfogadták.¹⁹⁹ Utána Dunka Gerő, a kassai Szent Imre Kör alelnöke *A magyar katolikus főiskolai ifjúság működési köre szociális téren*; Babócsay Lajos, az egri Szent Imre Kör elnöke *A magyar katolikus főiskolai ifjúság működési köre hitbuzgalmi téren*; Kovács L. Sándor nagyvárad, joghallgató pedig *A magyar katolikus ifjúság működési köre karitatív téren* címmel tartott előadást. Az akadályozása miatt távolmaradó Márki László, a budapesti Egyetemi Mária Kongregáció prefektusa helyett Wolkenberg Alajos dr. tartott még előadást *A Mária Kongregációk szerepe a főiskolai ifjúság életében* címmel.²⁰⁰

A tulajdonképpeni zászlószentelés október 19-én, vasárnap 11 órakor²⁰¹ a nyári szinkörben Erdélyi László professzor nyitó előadásával vette kezdetét. Majd Glattfelder Gyula csanádi püspök tüzes hangú beszédben állította a Szent Imre Kör lelkes ifjait „ama nagy feladat elé, hogy majdan, ha eljön a készülletben levő nagy veszedelem, amelyet a mai kor pogányai szítanak, ők fognak a küzdelem élére állni, és védelmet nyújtani az országra zúduló veszéllyel szemben.”²⁰² Vagyis Glattfelder Gyula

¹⁹⁵ Zászlószentelés. *Székely Nép*, 1913. október 21. 3.

¹⁹⁶ A Szent Imre Egyesület zászlószentelése. *Kolozsvári Hírlap*, 1913, október 18. 5.

¹⁹⁷ Katolikus diákok ünnepe. *Budapesti Hírlap*, 1913, október 22. 6.

¹⁹⁸ A Szent Imre Egyesület zászlószentelése. *Ujság*, 1913, október 19. 4.

¹⁹⁹ Kath. diákok kongresszusa. *Magyarország*, 1913, október 23. 17.

²⁰⁰ A Szent-Imre Egyesület zászlószentelése. *Kolozsvári Hírlap*, 1913, október 19. 3.

²⁰¹ A Szent Imre Egyesület zászlószentelési ünnepélye. *Ellenzék*, 1913, október 20. 3.

²⁰² A Szent Imre Egyesület zászlóavatása. *Kolozsvári Hírlap*, 1913, október 21. 4.

a kör tagjai számára a nemzeti kereszténység kibontakoztatásának feladatát tűzte ki, s látnoki erővel hívta fel a figyelmet a világháború végi összeomlás és a forradalmak okozta káosz által az országra és a keresztényekre nehezedő kihívásokat. A felszentelt zászlóról Erdélyi László emlékiratából nyerhetünk még további információt: „Ugyanekkor vezére lettem, díszelnöke a kolozsvári egyetem Szent Imre Körének, s ezt drága, szép, nagy zászlóval ajándékoztam meg, mely Budapest egyik művészkezü zárdájában készült.”²⁰³

A kör szegedi megindulása

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem 1921. október 9-i első szegedi tanévnyitója előtt már 9 nappal, szeptember 30-án megjelent a szegedi helyi sajtóban az első cikk, amelyben felhívták a katolikus egyetemi hallgatókat, „akik a Kolozsvárott is működött egyetemi Szent Imre Egyesület újraalapításában részt venni óhajtanak, szombaton, október hó 1-én délután 3 órakor jelenjenek meg a Katolikus Kör helyiségében, hol a szervező bizottság ülést tart.”²⁰⁴ Majd egy hét múlva, még mindig az egyetemi tanévnyitó előtt két nappal újabb híradás jelent meg a helyi lapokban, hogy „Az egyetemi hallgatók Szent Imre Köre a Katolikus Kör támogatása mellett megalakult, ennek a Kör helyiséget ad. Az egyetemi hallgatók segélyezése céljából az állasközvetítést megkezdte. Akinek szüksége van korrepetitorra, nevelőre, nyelvtanítóra, ügyvédi vagy egyéb irodákban munkaerőre, jelentse be a Katolikus Kör titkári irodájában, naponként délután 6 órakor van hivatalos óra. A közvetítés díjtalan. Ingyen ebéd akció céljára már eddig is sokan jelentkeztek, az elnökség azonban felkéri a katolikus családokat, hogy tekintettel azon körülményre, hogy az egyetemi hallgatóknak nagy része menekült, s így nagyon rászorul a segélyezésre, ajánljanak fel hetenként egy napon egyetemi hallgatók részére ebédet. Jelentkezéseket ugyancsak a Katolikus Kör titkári hivatala fogadja el.”²⁰⁵ E cikk alapján felmérhető, hogy a helyi Katolikus Körben tevékenykedő szervezők mindent igyekeztek megtenni a rászoruló hallgatók segélyezésének és tanulmányaik melletti munkavégzésének megszervezése érdekében már a hivatalos tanévkezdet előtt is.

Erdélyi László professzor 1943-ban írt visszaemlékezéséből az is megtudható, hogy konkrétan ki állt a Szent Imre Kör megszervezése mögött: „Mikor Szegedre érkeztünk, ott már buzgón megindította a Szent Imre Kör szervezését Mária földy

²⁰³ ERDÉLYI László: *Ünnepi gondolatok egy egyetemi tanár íróasztalánál*. szerzői, Szeged, 1943. 3. (A továbbiakban: ERDÉLYI, 1943.)

²⁰⁴ Felhívás a katolikus egyetemi hallgatókhoz. *Szeged*, 1921, szeptember 30. 3.

²⁰⁵ Beszámoló a Katolikus Körben. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921, október 7. 1.

Márton világi középiskolai tanár,²⁰⁶ a budapesti egyetemi hallgatók keresztmozgalmanak egykori lelkes részese és Apponyinak majdnem titkára. Szegeden minden vallásos megmozdulásnak nagyon tevékeny harcosa.”²⁰⁷ A Katolikus Kör 1922. évi tevékenységéről készített beszámoló nem véletlenül sorolta fel kiemelt helyen a Szent Imre Kör támogatása érdekében kifejtett munkásságát.²⁰⁸

Az október 9-i ünnepélyes első szegedi egyetemi tanévnyitó leírásakor a sajtó megemlítette a Szent Imre Kör hivatalos jelenlétét is: „Hatalmas, ötablakos helyiség, már félig telve meghívott vendégekkel, az előcsarnok közönsége alig fér el benne. Jobboldali falán I. Ferenc József király nagy olajképe áll, szemben vele az egyetem Szent Imre körének fehér selyemzászlaja, kiterjesztve a falra, rajta az arannyal hímezett szavak: »Isten, Haza, Tudomány«.”²⁰⁹ Ez a leírás azért is fontos, mert ezek szerint az egyetem egyetlen más diákszervezete sem tette ki a zászlóját vagy egyéb jelvényét, plakátját a díszterem falára. A kör hivatalos jelenlétét egyébként az egyetemnek a tanévnyitó ünnepségről összeállított kötete sem említette.²¹⁰ Vajon honnét volt zászlaja a hivatalosan még meg sem alakult, a szerveződésnek mindössze csak kezdeti lépéseit megtett szegedi Szent Imre Körnek? Erdélyi László emlékirata erre is választ ad az 1921 őszi szervezésről szólva: „E szervezkedés vezére, tagjai nagyon megörültek a kolozsvári Szent Imre Kör zászlajának, amelyet sikerült áthoznom Erdélyből.”²¹¹ A Szent Imre Kör és annak kolozsvári zászlója tehát éppen az egyetem folyamatosságát szemléltette.

A szegedi tanévnyitó után bő két héttel, október 27-én a Katolikus Kör helyiségében Erdélyi László professzor elnöklete alatt mintegy 40 férfi és női hallgató részvételével megtartott ülésen folytatta a Kolozsváron félbeszakadt működését a Szent Imre Kör.²¹² A szervezőmunka gyors sikert ért el, a kör taglétszáma napok alatt 120 főre emelkedett.²¹³ Az egyesület szegedi tisztikarát október 29-én, szombaton választották meg. „Elnök lett Lázár Ferenc negyedéves joghallgató. A többi tisztségben a székelyek, délmagyarországiak és a szegediek, akiből a kör rekrutálódik, egyenlő

²⁰⁶ Máriaföldy Márton a szegedi Klauzál Gábor Reálgymnázium tanára volt 1908–1942 között. *Centenáriumi emlékkönyv. Iskolánk száz éve.* Szerk. UDVARI-NAGY István., Szeged, Radnóti Miklós, 1998. II. 288.

²⁰⁷ ERDÉLYI, 1943. 5.

²⁰⁸ A Katolikus Kör közgyűlése. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. március 26. 2.

²⁰⁹ Fölvették Szeged tudományegyetemét. *Szegedi Napló*, 1921. október 10. 2.

²¹⁰ *Ünnepélyek amelyek a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetemen a tanév megnyitása és az egyetem ötvenesztendő fennállása alkalmával 1921. évi október hó 9-én és 1922. évi június hó 29-én tartattak.* Szeged, 1923.

²¹¹ ERDÉLYI, 1943. 5.

²¹² A katolikus egyetemi hallgatók mozgalmi. *Szeged*, 1921. október 28. 2.

²¹³ Az egyetem körei. *Szegedi Napló*, 1921. október 28. 2.

arányban vannak képviselve.”²¹⁴ Az elnök és a titkár november 7-én mutatkoztak be a rektornál és a főispánnál, akik a legmesszebbmenő támogatást ígérték meg.²¹⁵

Lázár Ferenc Szegeden született 1899. november 8-án. Édesapja kereskedelmi alkalmazott. Középiskolát a szegedi piarista gimnáziumban végezte 1911–1918 között. A szegedi egyetem Jog- és Államtudományi Karára 1921. október 24-én iratkozott be IV. évfolyamra. Az azt megelőző I–III. évet a budapesti egyetemen végezte. Katonai szolgálatot 1918-ban a forradalomig, majd a Nemzeti Hadseregben 25 hónap időtartamban teljesített.²¹⁶ A szigorlatok sikeres teljesítése és a június 23-án benyújtott kérelme²¹⁷ után az 1922/23. tanévben jogtudományi doktori oklevelet nyert.²¹⁸ Majd a bíróságon helyezkedett el, 1924 áprilisában törvényszéki jegyzővé,²¹⁹ 1929-ben az ítélőtáblán berendelt jegyzővé nevezték ki. 1952-ben Szegeden hunyt el.²²⁰

November 3-án a kör a rókusi templomban a budaörsi csata alkalmával elhunyt egyetemi ifjak lelki üdvéért zenés gyászmisé²²¹ tartott, amelyen Erdélyi László professzor mutatott be.²²² „A város képviselőjében Bokor Pál helyettes polgármester,²²³ a nemzeti hadsereg részéről bulcsi Janky Kocsárd tábornok²²⁴ és Shvoy Kálmán

²¹⁴ A Szent Imre-kör megalakulása. *Szegedi Napló*, 1921. november 1. 4.

²¹⁵ Megalakult a Szent Imre Kör. *Szeged*, 1921. november 8. 3.

²¹⁶ Szegedi Tudományegyetem Levéltára (A továbbiakban: SZTE Lt.) Jog- és Államtudományi Kar hallgatói törzskönyvek, 4. és 5. kötet

²¹⁷ SZTE Lt. Jog- és Államtudományi Kar Doktorrá avatási kérelmek 1922/23.

²¹⁸ *Beszámoló a szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetem 1922/23–1926/27. évi működéséről.* Szeged, 1929. 418. (A továbbiakban: *Beszámoló*, 1929.)

²¹⁹ Kinevezés. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. április 13. 3.

²²⁰ HABERMANN Gusztáv: *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből XIX.)* Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1992. (A továbbiakban: HABERMANN, 1992.) 172.

²²¹ A budaörsi hősi halottak lelkiüdvéért. *Szeged*, 1921. november 3. 1.

²²² Gyászmise az egyetemi ifjakért. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. október 30. 4.

²²³ Bokor Pál (1887–1977) jogász, Szeged polgármester-helyettese volt 1908–1926 között. HABERMANN, 1992. 34.

²²⁴ Vitéz bulcsi Janky Kocsárd (1868–1954) az összeomlást követően Erdélyben maradt, ahol a románok internálták. Az internálásból 1919. augusztus 6-án megszökött, és Aradon keresztül Szegedre ment, ahol jelentkezett a Nemzeti Hadseregbe. 1919. szeptember 19-től a Szegeden felállítandó gyaloghadosztály parancsnokául volt kijelölve, majd 1920 márciusában átvette a szegedi katonai körlet parancsnoki beosztását, és 1922. október 25-ig töltötte azt be. SZAKÁLY Sándor: A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnökei 1919. augusztus 12–1945. május 9. *Új Honvédségi Szemle*, 2002/1. 101. 1921 decemberében altábornaggyá léptették elő. Janky Kocsárd altábornagy. *Szegedi Napló*, 1921. december 25. 4. Az 1920-as években a m. kir. Honvéd vezérkar főnöke, majd főparancsnoka (1925. november 18.–1930. július 1. között). SZAKÁLY Sándor: A magyar királyi honvédség főparancsnokai (1921–1945). *Új Honvédségi Szemle*, 1998/1. (A továbbiakban: SZAKÁLY, 1998.) 7. 1940-ben a felsőház életfogytiglani (örökös) tagja lett. 1951-ben kitelepítették. OKVÁTH Imre: Adalékok a volt tábornoki kar kitelepítéséhez. In: *Honukban otthontalanok. Tanulmányok az 1951.*

vezérkari ezredes²²⁵ jelent meg. A gyászistentiszteleten részt vettek még testületileg az Egyetemi Kör, a Szent Imre Egyesület, a Székely Főiskolai Hallgatók Egyesülete s a középiskolák felsőbb osztályainak tanulói.²²⁶

Két nappal később a szegedi középiskolák katolikus ifjúságának közös Szent Imre-ünnepén részt vett Erdélyi László dr. egyetemi tanár vezetésével az egyetemi Szent Imre Kör is. Nagy jelentőséget kölcsönzött az ünnepségnek az a körülmény, hogy a középiskolák egész római katolikus ifjúsága, mintegy 1 400 tanuló, járult szentáldozáshoz.²²⁷ Ez az ünnep is jól mutatta, hogy a Szent Imre Kör azonnal nagy lendülettel kezdte meg működését Szegeden, s nyitott volt a többi egyetemi diákszervezet, a katolikus közélet és a középiskolai fiatalság irányába egyaránt. Szintén november 5-én estére tervezték,²²⁸ de végül csak november 10-én este tartották meg a nagyszabású zártkörű Szent Imre-ünnepélyt rendezett a kör. Az ünnepségen a szegedi közélet számos vezetője (pl. Aigner Károly főispán,²²⁹ Dobay Gyula nyugalmazott főispán,²³⁰ Gaál Endre városi kultúratanácsos²³¹) vett részt. A műsor végén

---

évi budapesti kitelepítések történetéből. Szerk. GYARMATI György – PALASIK Mária. Budapest–Pécs, ÁBTL–Kronosz, 2018. 120, 128.

²²⁵ Shvoy Kálmán (1881–1971) 1896-tól hadnagy, 1901–1904 között katonai felsőoktatási tanulmányokat folytatott a Ludovika Akadémián és Bécsben. 1909-től Pozsonyban volt vezérkari tiszt. 1918. novembere és 1919. novembere között olasz hadifogságban volt. 1920. május 1-től vezérkari ezredes. 1921. október 1. és 1922. június 15. között a m. kir. 2. honvéd gyalogezred parancsnoka volt. A szegedi egyetem Jog- és Államtudományi Karán a sikeresen teljesített szigorlatok után 1923. június 1-jén benyújtott kérelmére doktori fokozatot nyert államtudományokból. SZTE Lt. Jog- és Államtudományi Kar Doktorrá avatási kérelmek 1922/23. 1933-as nyugdíjazásáig magas katonai beosztásban szolgált. SZAKÁLY, 1998. 9–10.

²²⁶ Gyászmise a budaörsi hősökért. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 4. 2.

²²⁷ A szegedi középiskolák Szent Imre ünnepe. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 6. 3.

²²⁸ A Szent Imre Kör zenésestélya. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 3. 3.

²²⁹ Aigner Károly (1884–1934) jogász, főispán. 1920-ban Szeged kormánybiztos-főispánjává nevezték ki. 1922-től Csongrád megye főispánja lett, majd később Hódmezővásárhely és Szeged főispánja volt. HABERMANN, 1992. 9.

²³⁰ Dobay (Dobai) Gyula (1870–1937) jogász, politikus. 1919. augusztus 5.–november 2. között helyettes kormánybiztos, majd a városi közélet számos pozícióját tartotta kezében: a Nemzeti Hadsereg szervező bizottságának elnöke, a városi törvényhatósági bizottság tagja, tiszteletbeli főügyész, a Szegedi Új Nemzedék című politikai napilap egyik alapítója és ideiglenesen főszerkesztője, a szegedi Katolikus Kör egyik alapítója, a felsővárosi egyházközség világi elnöke. HABERMANN, 1992. 58.

²³¹ Gaál Endre (1861–1934) jogász, köztisztviselő. Szegeden 1886-tól aljegyző, 1893-tól osztályjegyző, majd 1899–1928 között kultúratanácsnok. HABERMANN, 1992. 88.

dr. Tóth Imre, a Katolikus Kör elnöke²³² biztosította az ifjúságot további pártfogásáról.²³³

A szegedi kör képviselőket küldött a budapesti november 12–13-i Országos Katolikus Diákkongresszusra, amelynek védnökségét Csernoch János bíbornok, hercegprímás és József Ferenc királyi herceg fogadta el.²³⁴ A gyűlésen több fontos diákjóléti és kulturális kérdést tűztek napirendre.²³⁵ Harmincöt²³⁶ vidéki és fővárosi ifjúsági egyesület összefogásával megalakult a Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetség (Foederatio Studentium Hungariae Catholica),²³⁷ amely csatlakozott a svájci Fribourgban székelő²³⁸ nemzetközi katolikus diákszövetséghez.²³⁹ További kiemelt téma volt a megszállt területeken élő katolikusokat a megszállók által ért üldözések,²⁴⁰ a menekült egyetemi hallgatók helyzetén való javítás, a keresztény diáksajtó ügye és a keresztény filozófiai tanszék²⁴¹ felállításának kérdése is ezen a kongresszuson került megvitatásra.²⁴² Felvetették, hogy az állam legalább a hadviselt diákokról és a tisztviselői szülők gyermekeiről gondoskodják az egyetemi évek alatt.²⁴³

²³² Tóth Imre (1878–1948) jogász. 1908-tól praktizáló ügyvéd Szegeden. Az első világháborúban 1914–1917 között 32 hónap frontszolgálatot teljesített. 1919-ben a Nemzeti Hadsereg tiszti karhatalmi századának tagja. Élénk közéleti tevékenységet fejtett ki, számos egyesület és társulat tagja volt. A Szegedi Ügyvédi Kamarának pénztárosa, a városi törvényhatósági bizottság tagja, a szegedi Katolikus Körnek 1920-tól elnöke volt. HABERMANN, 1992. 281.

²³³ Egyetemi Szent Imre-kör estélye. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 15. 2.

²³⁴ A katolikus diák-kongresszus első napja. *Nemzeti Ujság*, 1921. november 12. 6.

²³⁵ A katolikus egyetemi hallgatók mozgalmi. *Szeged*, 1921. október 28. 2.

²³⁶ VOINITS Aladár: Hogyan működik a Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetség? *Nemzeti Ujság*, 1922. július 21. 2.

²³⁷ Megalakult a Katolikus Diákszövetség. *Magyarság*, 1921. november 13. 5. Ennek az országos diákszövetségnek a megalakítását már az 1912-ben Kassán megrendezett III. Országos Katolikus Diákgyűlés is elhatározta. KOVÁCS, 1912. 93.

²³⁸ A katolikus diákok nagygyűlése. *Az Ujság*, 1921. november 13. 4.

²³⁹ A katolikus diák-nagygyűlés. *Nemzeti Ujság*, 1921. november 13. 3–4.

²⁴⁰ A katolikus diákok szervezkedése befejeződött. *Nemzeti Ujság*, 1921. november 15. 4.

²⁴¹ A katolikus diákok seregszemléje. *A Nép*, 1921. november 15. 5.

²⁴² A katolikus diákkongresszus. *Nemzeti Ujság*, 1921. november 10. 5.

²⁴³ Befejezték a katolikus diákkongresszust. *Magyarság*, 1921. november 15. 5.

Sokszinű egyesületi tevékenység

A kör Szegeden is folytatta szokott tevékenységét: a diákok ellátáshoz szükséges anyagi erőforrások előteremtése érdekében bálakat,²⁴⁴ műsoros esteket,²⁴⁵ majáliso-
kat,²⁴⁶ sakkversenyt,²⁴⁷ ismeretterjesztő,²⁴⁸ filozófiai²⁴⁹ vagy vallásos előadásokat,²⁵⁰
hitéleti programokat tartottak.²⁵¹ A kolozsvári békeévekhez képest újítást jelentett,
hogy a felsoroltakon kívül külföldi diákcseréket²⁵² s széleskörű diákszociális akció-
kat szerveztek a hallgatók segélyezése, étkeztetése²⁵³ vagy idegennyelvtanulása²⁵⁴
érdekében. De olykor egyéb közéleti akciót is indítottak. Például 1923 januárjában
mozgalmat kezdtek annak érdekében, hogy Petőfi Sándorról szobrot állítsanak fel
a Klauzál térre.²⁵⁵

A szegedi Szent Imre Egyesület kezdeti jelentőségét mutatja, hogy az egyesület
szervezte meg az Első Alföldi Katolikus Diáknagygyűlést 1922. szeptember 8-án az

²⁴⁴ Az első egyetemi bál. *Szeged*, 1921. november 15. 3. – Katolikus bál. *Szeged*, 1922. január 29. 3. – Farsangi szórakoztató és táncestély. *Szeged*, 1922. február 21. 3. – Imre-bál. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. október 19. 4. – Imre-bál. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. november 5. 2. – Az Egyetemi Szent Imre-Egyesület. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. november 28. 4. – Imre-bál. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. október 24. 5. – Imre-bál. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. november 5. 4. – „Imre-bál”. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. november 7. 4.

²⁴⁵ Az egyetemi Szent Imre Kör. *Szeged*, 1922. február 10. 3. – *Szent Imre ünnepély*. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. november 1. 3. – *Szent Imre ünnepély*. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. november 4. 3. – A „Szent-Imre” Egyesület évmegnyitó ünnepélye. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. október 26. 4. – Szent Imre leventéinek ünnepe. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. október 28. 3.

²⁴⁶ Egyetemisták majálisa. *Szegedi Friss Ujság*, 1922. május 19. 2. – Egyetemisták nagy majálisa. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1922. május 19. 3. – Az egyetemi Szent Imre Kör majálisa az újszegedi vigadóban. *Szegedi Napló*, 1922. május 20. 5. – Majális Ujszegeden. *Szegedi Napló*, 1922. május 23. 4.

²⁴⁷ Sakkverseny az egyetemi Szent Imre Körben. *Szeged*, 1922. február 18. 3. – A Szent Imre Kör sakkversenye. *Szeged*, 1922. március 5. 3. – Országos sakkverseny szegediek részvételével. *Szegedi Napló*, 1922. május 23. 3. Korábban Kolozsváron is rendeztek 1906. december 2–16. között nagysikerű sakkbajnokságot az ifjúság számára. Sakk-verseny. *Ellenzék*, 1906. december 3. 5. – Sakk-verseny. *Előre*, 1906. december 16. 4. – Sakkverseny. *Ellenzék*, 1906. december 17. 4.

²⁴⁸ A zenefejlődés történetét tárgyalja. *Szeged*, 1922. december 21. 4.

²⁴⁹ Felolvasó-est a Szent Imre-körben. *Szeged*, 1922. december 30. 4.

²⁵⁰ Az Egyetemi Szent Imre Körben. *Szeged*, 1922. február 19. 3.

²⁵¹ Lelkigyakorlatok egyetemi hallgatók részére. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. március 19. 4.

²⁵² Cserediákok Szegeden. *Szeged*, 1922. március 10. 3. – Francia diákvendégek Szegeden. *Szegedi Napló*, 1922. augusztus 25. 4. – Francia diákok Szegeden. *Szegedi Friss Ujság*, 1922. augusztus 26. 2.

²⁵³ Szegénysorsú egyetemi hallgatók vendégellátása. *Szeged*, 1922. március 18. 4.

²⁵⁴ Társadalmi hírek. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. február 15. 2. – Az egyetemi Szent Imre Kör. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. április 22. 5.

²⁵⁵ Az egyetemi ifjúság mozgalma Petőfi szegedi szobráért. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. január 14. 1.

Alföldi Katolikus Nagygyűlés keretében.²⁵⁶ 1923. március 11-én a Szent Imre Kör díszes ünnepélyt rendezett a Korzó Mozi helyiségében fennállásának 20. évfordulója alkalmából.²⁵⁷ Szintén a szegedi kör elismertségét és jelentőségét mutatja, hogy 1922 őszén (alig egy esztendővel az egyetem Szegedre kerülését követően) az Országos Szent Imre Kör Lázár Ferencet, a szegedi kör elnökét választotta meg országos elnöknek.²⁵⁸

Az első szegedi tanévben a kör által végzett széleskörű és sokszínű tevékenységről Szandtner Pál egyetemi professzor tollából jelent meg összefoglalás az *Uj Élet* című diáklapban 1922 tavaszán: „Az Egyetemi Szent Imre Kör kitűnő munkásságot végzett a társegyesületek között az első szegedi tanévben Lázár Ferenc jogszigorló elnökle alatt Szegeden. Az év elejétől kezdve minden hét keddjén P. Komarik [István]²⁵⁹ jezsuita atya keresztény filozófiai, minden hét csütörtökjén dr. Kelemen László²⁶⁰ szociológiai előadást tartott a keresztény egyetemi hallgatók nagy érdeklődése mellett. Dr. Erdélyi László egyetemi tanár, Köri díszelnök tartott még az év folyamán tartalmas s közvetlen előadásokat. A kör mintegy 70 ezer korona értéket fordított a tanév folyamán a szegény sorsú egyetemi hallgatók felségélyezésére. A kör műsoros estélyek és teadélutánok rendezésével is igyekezett a kultúrérdekeket szolgálni, amelyek meg is hozták a várt erkölcsi és anyagi sikert. Most alakult meg a Mária Kongregáció, amely hivatva van a körí életén belül a hitéletet fejleszteni. A kör jogutódja a Kolozsváron évtizedeken át nemes munkásságot kifejtett Szent Imre Körnek, s így annak Kolozsváron hagyott vagyonát is megkapja még e tanévben. Ott maradt ugyanis a Szent Imre Kör értékes könyvtára, bútora és mintegy 7 ezer lej készpénze. Az Egyetemi Szent Imre Kör a MEFHOSz-szal és a Keresztény Diák-szövetséggel összeköttetésben azon is dolgozik, hogy a nyári szünidőre minél több egyetemi hallgatót juttasson ki a diákcsera akció útján külföldre. A körnek a nehéz viszonyok dacára elért működési színvonala mindenesetre elismerést érdemel min-

²⁵⁶ Primási Levéltár Esztergom Cat. 46. 2546/1922. – Szeptemberben nagygyűlést tartanak Szegeden az alföldi katolikusok. *Szegedi Napló*, 1922. július 15. 3. – A pápai nuncius Szegedre érkezett a katolikus nagygyűlésre. *Szegedi Napló*, 1922. 09. 10. 1–2. – Az első Katolikus Diáknagygyűlés határozatai. *Katolikus Ébredés*, 1922. október 3.

²⁵⁷ Díszes ünnepélyt rendezett vasárnap a jubiláló Szent Imre Kör. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. március 13. 3.

²⁵⁸ Lázár Ferenc dr. a Szent Imre Kör elnöke. *Szegedi Friss Ujság*, 1922. október 15. 2.

²⁵⁹ Komarik István (1855–1940) jezsuita szerzetes. 1922-ben a rend szegedi bölcséleti akadémiáján erkölcsant, etikát és filozófiai istentant tanított. BIKFALVI Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*. Budapest, METEM, 2007. 122.

²⁶⁰ Kelemen László (1895–1967) jogász. Jogi diplomát a budapesti egyetemen szerzett 1919-ben. 1921-ben tett ügyvédi szakvizsgát, majd 1923–1964 között bíró volt Szegeden. HABERMANN, 1992. 143.

den tekintetben, és általjutván a kezdet nehézségein, munkája a jövőben legszebb reményekre jogosít.”²⁶¹

Szandtner Pál cikkével összhangban állnak a Katolikus Kör működési beszámolójának a Szent Imre Körre vonatkozó mondatai is: „A Kör vezetősége életre hívta a Kolozsvárott is jelentős társadalmi szerepet vitt Szent Imre Kört, mellyel helyiségét is megosztotta. Ez intézmény létesítésében az a szempont vezette a kör vezetőségét, hogy a szegedi egyetem katolikus hallgatói ne maradjanak magukra. Tudni kell ugyanis, hogy a pályájuk kezdetén sok nehézséggel küzdő ifjakra nagy hatással van az, hogy az élet első nehézségeiben kik kötelezik le őket elsőnek szíves jóindulatukkal és erkölcsi támogatásuk egész súlyával. A segítségre szoruló egyetemi ifjakkal a kör alkalmas módon segítséget nyújtott, így állásközvetítést rendezett be, és felkérte a kör tehetősebb tagjait, hogy vállaljanak el hetenként meghatározott napon egy-egy egyetemi hallgatót ebédre vendégül.”²⁶²

A háború utáni nyomor idején az 1918–1924 között beérkezett 350–500 ezer menekült²⁶³ (akiknek jelentős része magasabb kvalifikációt igénylő pályákon dolgozott,²⁶⁴ így a menekültek között mintegy 40 ezer²⁶⁵ diplomással lehet számolni) okozta túlkínálat és a tisztviselői apparátus 1919 ősztől kezdődő drasztikus apasztása következtében az értelmiségi munkanélküliség problémája minden korábbi mértéknél nagyobbra nőtt. Különösen veszélyessé köztisztviselői jellege miatt vált.²⁶⁶ Ráadásul az ingatlanjukat és ingó javaikat részben vagy egészében hátrahagyni kényszerülő értelmiségi menekültek többsége eredetileg állami alkalmazott volt, ezért elhelyezé-sükről, nyugdíjukról annak a magyar államnak kellett (volna) gondoskodnia, amely maga is a gazdasági összeomlás szélén állt a vesztes háború, az országcsönkítés, a forradalmak és a maradék állam kifosztásával járó román megszállás után.²⁶⁷ Ez a probléma a '20-as években végig súlyos volt, mert mire enyhülhetett volna a menekültek fokozatos elhelyezkedése által, addigra az egyetemekből minden korábbinál

²⁶¹ SZANDTNER Pál: Főiskolai rovat. *Uj Élet*, 1922. április 9. 12.

²⁶² Katolikus Kör. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1922. április 15. 12.

²⁶³ KOLOH Gábor: A trianoni menekültek száma. In: *Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után*. Szerk. ABLONCZY Balázs. Budapest, BTK TTI, 2020. 22.

²⁶⁴ DÉKÁNY István: *Trianoni árvák*. Budapest, Noran Libro, 2018. – ABLONCZY Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1921*. Budapest, Jaffa, 2020. 183–204.

²⁶⁵ HAJDU Tibor: Az értelmiségi „túltermelés” és társadalmi hatásai. In: *A két világháború közötti Magyarországról*. Szerk. LACZKÓ Miklós. Budapest, Kossuth, 1984. 47–98.

²⁶⁶ SZABOLCS Ottó: A magyar értelmiség két világháború közötti munkanélküliségének történetéhez. In: *Vissza a történelemhez.... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Szerk. IZSÁK Lajos – STEMLER Gyula. Budapest, Napvilág, 1996. 343.

²⁶⁷ UJVÁRY Gábor: Nem a kard, hanem a kultúra. A Horthy-korszak kulturális politikája. In: *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Budapest, Kossuth, 2020. 101.

nagyobb létszámú frissen diplomázott tömeg került ki, a '20-as évek közepén pedig az állami költségvetés szanálási programja keretében bocsátottak el állásukból 33 000 főnél is többet.²⁶⁸

Az egyetemi hallgatók nyomorához a városban meghúzódó menekültek magas aránya, a családok általános elszegényedése, a diploma megszerzése után fenyegető több éves munkanélküliség, a képzettségükhöz méltatlanul alacsony állások és rendkívül szűkös munkabérek, valamint a diákszociális intézmények és programok korábbi állami, önkormányzati, egyházi és civil forrásainak drasztikus csökkenése egyaránt hozzájárultak. Szegeden a '20-as években különösen súlyos volt az egyetemistákat sújtó diáknymor. Ebben közrejátszott az is, hogy a szegedi egyetemen magasabb volt az elcsatolt területekről érkező diákok aránya. Például az 1920–1929 között beiratkozott orvostanhallgatóknak mindössze 52,43%-a született az 1920-as új államhatárokon belül eső területen.²⁶⁹ Ez a szegedi arány lényegesen felülmúlta az országos átlagot, amely szerint 1920–1925 között a hallgatók 24%-a, 1925–1929 között pedig 13%-a érkezett az elcsatolt területekről.²⁷⁰ Szegeden tehát közel háromszor magasabb volt a friss határokon túlról érkező, ezért különösen nagy segítségre szoruló egyetemisták aránya. Már 1921. szeptember 30-án, tehát 10 nappal az egyetem szegedi megnyitása előtt arról számolt be a helyi sajtó, hogy „a szegedi egyetem hallgatóságának nagy kontingensét teszi majd az az 500–600 menekült főiskolai hallgató, akinek lejövetelére számítanak, és akiknek jórésze anyagi források nélkül áll, miután szülőföldjükkal, szüleikkel összeköttetések nincsenek meg.”²⁷¹ Ezért nem lehetett meglepő, hogy az 1918 előtt már jól bevált pénzgyűjtő akciók folytatásával.

A kör kolozsvári–szegedi szervezeti folytonosságát világosan mutatja, hogy 1923. március 11-én a Korzó Mozi helyiségében díszgyűlést tartottak az egyesület két évtizedes működése alkalmából,²⁷² vagyis magától értetődőnek tartották, hogy a tevékenységét 1921. október 9-től Szegeden folytató kolozsvári egyetem katolikus ifjúsági egyesülete az 1903-ban alapított kolozsvári kör eszmei, szellemi és jogutóda. Az ünnepségen üdvözlő beszédet dr. Tóth Imre, a Katolikus Kör elnöke mondott, majd Reck Endre főtitkár a kör történetéről tartott felolvasást. A zárszót Erdélyi László

²⁶⁸ HONVÁRI János: Gazdaság és két világháború között. In: *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Szerk. HONVÁRI János. Budapest, Aula, 1996. 366.

²⁶⁹ VAJDA Tamás: Szegedi orvos, gyógyszerész és természettudományi hallgatók származási helyei 1920–1929 között. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. V. kötet. Szerk. UJVÁRY Gábor. VERITAS–Magyar Napló, Budapest, 2022. 100.

²⁷⁰ JANIK Gyula: *A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1931/32. tanévben*. Budapest, KSH, 1933. 21.

²⁷¹ Menekült diákok ügye. *Szegedi Napló*, 1921. szeptember 30. 2.

²⁷² Társadalmi hírek. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. március 11. 4.

professzor mondta.²⁷³ A kör taglétszámára jellemző, hogy 1923. április 11-én az évi lovaggá avatás alkalmával egyszerre 70, az újoncévét teljesítő leventét avattak lovaggá,²⁷⁴ vagyis az egyesület teljes jogú tagjává. Ez a korabeli szegedi egyetemi ifjúsági egyesületek közül a legnagyobb taggyarapodást jelentette. A dinamikus növekedésnek köszönhetően az első években az egyetemi ifjúság legnagyobb létszámú szervezete a Szent Imre Egyesület volt 300 taggal.²⁷⁵

A korabeli forrásokból kimutatható taglétszámok egyértelműen cáfolják az eddigi hazai szakirodalomban szereplő megállapításokat. Országos viszonylatban tett téves kijelentés Gergely Jenőhöz köthető: „A katolikus társadalmi és politikai mozgalmak nem vonzottak nagy tömegeket, mert felekezeti jellegűek voltak, és a hierarchiának való alárendelésük megölte kezdeményezőkézségüket.”²⁷⁶ Szegedi viszonylatban pedig Bárány Ferenc írt valótlanságot a Szent Imre Körről: „Kisebb létszámú, de befolyásos szervezet volt a katolikus főiskolai szövetség, amely az Emericana Foederatiót és az egyetemi Szent Imre Kör foglalta magában, együttesen mintegy 200 diákot.”²⁷⁷ Ez a mondat két könyvben is szerepel, mert Szabó Tibor mindenféle vizsgálat és változtatás nélkül közölte le Bárány Ferenc megállapítását.²⁷⁸ Szegedi viszonylatban minden korabeli forrásos megalapozottságot és valóságtartalmat nélkülöznek az ilyen, 1989 előtti határozott politikai elvárásra megfogalmazott mondatok. A Szent Imre Kör éppen nagy taglétszámának és széleskörű társadalmi támogatottságának köszönhetően volt befolyásos és az egyetemi hallgatók tömegeinek hathatós képviselője. Így helytállóbbnak tekinthető Aszalós Károly megállapítása: „A régi egyesületek közül a katolikus Szent Imre és a református Bethlen Gábor Kör emelkedett ki a 20-as években.”²⁷⁹ Ezt a mondat annyival egészíthető ki, hogy az egyetem hallgatóinak és Szeged város lakosságának felekezeti arányai inkább a Szent Imre Kör fejlődésének kedveztek, azt könnyítették meg.

²⁷³ Díszes ünnepélyt rendezett vasárnap a jubiláló Szent Imre Kör. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. március 13. 3.

²⁷⁴ Lovaggáavatás a Szent Imre Egyesületben. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. április 12. 3.

²⁷⁵ CSÍKY, 2007. 150.

²⁷⁶ GERGELY Jenő: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986. Prohászktól Lékaig*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. (A továbbiakban: GERGELY 1989.) 50.

²⁷⁷ BÁRÁNY Ferenc: A szegedi egyetemisták szervezetei (1921–1929). In: *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében. Fejezetek hat évtized történetéből*. Szerk. HEGYI András. KISZ Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged, 1982. 95.

²⁷⁸ SZABÓ Tibor: *A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem története 1921–1951*. SZOTE, Szeged, 1994. 13.

²⁷⁹ ASZALÓS Károly: *A szegedi egyetemi ifjúsági mozgalmak és a szegedi egyetemi Bethlen Gábor Kör története 1932-ig*. Doktori értekezés kézírata. Szeged, 1986. 55.

Az 1923-as jubileumi díszgyűlésen túl szintén a kolozsvári–szegedi kontinuitást hangsúlyozták az 1924. május 18-i tanévzáró ünnepségük alkalmával. „Megható jelenet volt a szentmise után, midőn a Kolozsvárról elhozott egyesületi zászlóra, a 26 éves egyesületi múltnak erre a büszke jelképére gyászszalagot helyezett el az egyetemi ifjúság: »Szeged tudja, Kolozsvár visszavár« – ez a felirata a szalagnak, és e zászló most már mint beszédes irredenta jelvény hirdeti Szent Imre leventéinek, hogy a zászlót vissza kell majd vinni kincses Kolozsvárra.”²⁸⁰ 1923 tavaszán még csak 20, alig egy esztendővel később, 1924 tavaszán azonban már 26 éves egyesületi múltat említett az újságcikk. Alig 14 hónap alatt hogyan gyarapodhatott hat évvel a kör múltja? Tulajdonképpen mindkét számítási mód védhető. Első esetben a kolozsvári kör hivatalos, 1903 tavaszi megalapítását vették figyelembe, 1924-ben azonban egészen a kolozsvári szervezés 1898-as megkezdéséig nyúltak vissza a számítás során, ezzel magyarázható az eltérés.

A Szent Imre Kör szegedi egyesületének kezdeti jelentőségét mutatja, hogy – egyéb katolikus társadalmi szervezetekkel együttműködve²⁸¹ – ez szervezte meg az Első Alföldi Katolikus Diáknagygyűlést²⁸² 1922. szeptember 8-án az Alföldi Katolikus Nagygyűlés keretében.²⁸³ A diáknagygyűlést Erdélyi László professzor, a szegedi Szent Imre Kör díszelnöke²⁸⁴ nyitotta meg, Glattfelder Gyula látta el a fővédnöki tisztet és tartotta a záróbeszédet, de felszólalt rajta Lorenzo Schioppa (1871–1935) pápai nuncius is,²⁸⁵ aki jelentős összegű adományokkal segítette a Szent Vince Egyesületet és a Katolikus Nővédő Egyesületet.²⁸⁶

Az ünnepségen kiemelték a szónokok, hogy Szegeden utoljára 1444-ben járt a pápa követe, amikor azt akarta elérni a szentszéki diplomácia, hogy I. Ulászló folytassa a török elleni háborút.²⁸⁷ Ennek fényében az 1922. évi nagygyűlés jelentősége nehezen túlbecsülhető. Nem tekinthető véletlennek, hogy a pápai nunciust a főispán és a polgármester, tehát a város igazgatásának vezetői fogadták a pályaudvaron,²⁸⁸ s a nagygyűlésre számottevő résztvevő és a média érdeklődése mellett került sor.²⁸⁹ Glattfelder Gyula – aki szeptember 6-án kelt 4. sz. pásztorlevelében is kitért a gyűlés

²⁸⁰ Szent Imre leventéinek ünnepe. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. május 20. 1.

²⁸¹ Az Alföldi katolikus nagygyűlés programja. *Kecskeméti Közlöny*, 1922. augusztus 29. 1.

²⁸² Belföldi Hírek. *MTI Napi Hírek*, 1922. augusztus 26. 8.

²⁸³ Alföldi Katolikus Nagygyűlés. *Katolikus Ébredés*, 1922. október 3.

²⁸⁴ Belföldi hírek. *MTI Napi Hírek*, 1922. szeptember 9. 7.

²⁸⁵ Schioppa pápai nuncius a szegedi katolikus diáknagygyűlésen. *Magyarország*, 1922. szeptember 10. 10.

²⁸⁶ Belföldi hírek. *MTI Napi Hírek*, 1922. szeptember 11. 2.

²⁸⁷ Belföldi hírek. *MTI Napi Hírek*, 1922. szeptember 9. 8.

²⁸⁸ Belföldi Hírek. *MTI Napi Hírek*, 1922. szeptember 9. 17.

²⁸⁹ Az alföldi katolikusok nagygyűlése. *Körösvidek*, 1922. augusztus 30. 2.

jelentőségére²⁹⁰ – tehát megyéspüspökként már 1923-as Szegedre költözése előtt is aktívan támogatta a város egyetemi ifjúságának hitbuzgalmi és közéleti szerveződését.

A diák nagygyűlésen az egyetemi hallgatók szociális helyzetével több előadó is foglalkozott.²⁹¹ A katolikus leányifjúság díszgyűlésén dr. Somogyi Szilveszter polgármester²⁹² felesége megállapította, hogy „a katolikus ifjúság nem áll azon a magaslaton, amelyen állnia kellene. Nagyrészt korunk szelleme hibás. Ezért felismerve a hibás nevelést, ti vagytok hivatva arra, hogy szakítsatok a múlttal, és példaadással, úttörői legyetek a női méltóság visszaállításának.”²⁹³ A gyűlésen indítványozták, hogy a rendezvény memorandumban forduljon a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, a vallás- és tanulmányi alap kezeléséhez és a püspöki karhoz egy kizárólag katolikus ifjúság elhelyezésére szolgáló diákinternátus diákmenzával kapcsolatban való felállítása ügyében.²⁹⁴ A gyűlésen az is megfogalmazódott, hogy a szegedi egyetemen állítsanak fel katolikus filozófiai tanszéket.²⁹⁵ Ez a gondolat majd 1928-ban a párhuzamos tanszékek felállítása alkalmával lángol fel ismét.²⁹⁶

1924 év elején a Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetség egy emlékirat összeállításába kezdett, amely azt tűzte célul, hogy a Magyarország megszállásával és feldarabolása által a katolicizmust és kultúrát sújtó veszteségeket kívánta számba venni. Ezért felhívást tettek közzé a napilapok útján, hogy mindazok, akik a megszállott területen a katolikus középiskolák, társaskörök, legényegyletek és egyéb kulturális intézmények betiltásáról, továbbá katolikus papok, tisztviselők, tanárok és diákok bántalmazásáról, illetőleg kiutasításáról vagy más jogtalanságról biztos tudomással bír, azt jelentse a kör irodájában. Az egyesület az összeállításra kerülő memorandumot pedig eljuttatja a katolikus fórumokhoz.²⁹⁷

²⁹⁰ Glattfelder püspök a szegedi katolikus nagygyűlésről. *Körösvidék*, 1922. szeptember 7. 3.

²⁹¹ VAJDA, 2020. 195.

²⁹² Somogyi Szilveszter (1872–1934) jogász, városvezető politikus. Először 1907–1915 között Szeged rendőrparancsnoka, majd az 1915. február 17-i megválasztása és az 1934. május 11-én bekövetkezett halála közötti 19 esztendőben a város polgármestere. HABERMANN, 1992. 248. Jelentős szerepe volt az egyetem szegedi megtelepedésében. VAJDA Tamás: Somogyi Szilveszter polgármester szerepe a száműzött kolozsvári egyetem Szegedre kerülésében. *Gerundium*, 2022/1–2. 106–121.

²⁹³ Belföldi hírek. *MTI Napi Hírek*, 1922. szeptember 9. 8.

²⁹⁴ Szeged. *MTI Napi Hírek*, 1922. szeptember 9. 10.

²⁹⁵ Belföldi hírek. *MTI Napi Hírek*, 1922. szeptember 9. 7.

²⁹⁶ MIKLÓS Péter: Koncepció az egyetem „katolikus jellegének” biztosítására. In: MIKLÓS Péter: *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. Tanulmányok Radnótiról, kortársairól és a szegedi egyetemről*. Szeged–Szabadka, Radnóti Szegedi, 2011. 75–88. – FIZEL Natasa: Sík Sándor szerepe a párhuzamos tanszékek megalakulásában a Ferenc József Tudományegyetemen. In: *Sík Sándor eszmekörei*. Szerk. MIKLÓS Péter. Szeged, Radnóti Szegedi, 2014. 63–75.

²⁹⁷ A Szent Imre-Egyesület felhívása Szeged katolikus társadalmához. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. március 22. 3.

A kör különféle rendezvényein 1923 tavaszi Szegedre költözése után rendszeresen megjelent és aktív szerepet töltött be Glattfelder Gyula csanádi megyéspüspök is. Így például az 1924. május 18-i évzáró ünnepélyen,²⁹⁸ amikor is az egyesület fővédnökeként a főpásztor tartotta a szentmisét és a Te Deumot.²⁹⁹ A dinamikus tagfelvételt a kör sokszínű tevékenysége és a hathatós pártfogók támogatása mellett az is elősegítette, hogy nagy energiát fordítottak a kör eszméinek széleskörű propagálására. Az 1922 őszi beiskolázás és tanévkezdet előtt is már augusztusban felhívást tettek közzé az egyetemi felvétel előtt álló ifjak számára a szegedi hírlapokban.³⁰⁰

A kör viszonyulása az ébredők antiszemitizmusához

A világháborús veszteség, az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság alatt a hazai közélet vezető pozícióiba emelkedő zsidó származású személyek³⁰¹ magyar nemzet elleni akcióira válaszul ún. ébredő és fajvédelmi mozgalom hihetetlenül szerteágazó jelensége bontakozott ki. Több tucat legális, illegális és titkos szervezet, egyesület, liga, szövetség nevezte magát egészen vagy részben ébredőnek, fajvédőnek és radikális keresztényszocialistának, vagy adott otthont fajvédő személyeknek.³⁰² Szűkebb értelemben és konkrétan ébredőnek az Ébredő Magyarok Egyesületét (ÉME-t) nevezték. Ez az 1918 november–december hónapjaiban megindult, 1919. január 6-án már alapszabályt jóváhagyó ünnepélyes közgyűlést is lebonyolító szervezet megszólaltatta és naggyá növelte azt az antiszemita közhangulatot, amely már a polgári demokratikus forradalom győzelme előtt tért hódított a keresztény magyar intelligencia körében.³⁰³ Az ÉME 1919 őszétől olyannyira élénk antiszemita és békerevizációs tevékenységet fejtett ki, hogy a szélsőjobboldali egyesületek közül a leginkább antiszemita volt, és a legnagyobb tömegbázissal rendelkezett.³⁰⁴ Az ÉME tagsága jóval radikálisabban gondolkodott és cselekedett, mint maguk a fajvédő vezérek.³⁰⁵ Az ÉME tevékenysége 1919–1922 folyamán gyakran önbíráskodást, antiszemitiz-

²⁹⁸ A Szent Imre-Egyesület évzáró ünnepsége. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. május 15. 2.

²⁹⁹ Szent Imre leventéinek ünnepe. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. május 20. 1.

³⁰⁰ Az egyetemi Szent Imre Kör felhívása. *Szegedi Új Nemzedék*, 1922. augusztus 12. 3.

³⁰¹ ROMSICS Ignác: *Az 1919-es népbiztosok*. In: ROMSICS Ignác: *Magyar rebellisek*. Budapest, Helikon, 2019. 245.

³⁰² GYURGYÁK János: *Magyar fajvédők*. Budapest, Osiris, 2012. 9. (A továbbiakban: GYURGYÁK, 2012.)

³⁰³ ZINNER Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Budapest, Akadémiai, 1989. 13. (A továbbiakban: ZINNER, 1989.)

³⁰⁴ ZINNER Tibor: Adatok a szélsőjobboldali egyesületek megalakulásának körülményeihez. *Történelmi Szemle*, 1979/3–4. 566.

³⁰⁵ GYURGYÁK, 2012. 207.

must, vagy terrorisztikus akciókat (például bombamerényletek,³⁰⁶ gyilkosságok)³⁰⁷ jelentettek,³⁰⁸ s 1920 őszén jelentős szerepe volt a numerus clausus törvény megszületésében, de azt kevesellte, mert annak előírásai nem terjedtek ki a felsőbb évfolyamra, csak az első évfolyamra felvehető zsidó hallgatókkal kapcsolatban intézkedett.³⁰⁹ Az egyetemi hallgatókat tömörítő bajtársi egyesületek (különösen a Turul) változó intenzitású, de állandó kapcsolatban állt az ÉME-vel (Velcsov György, aki később Bánsághy György nevet viselt, az ÉME vezetőségének tagja volt), a Turul és az ébredők számos alkalommal közösen léptek fel, részt vettek egymás akcióiban.³¹⁰ Az ébredők és egyéb fajvédők 1919 végétől kétségkívül erős befolyással rendelkeztek, 1920–1921-ben (bizonyos mértékben a kormány támogatásával)³¹¹ még a hagyományosan baloldali szakszervezetekhez kötődő Általános Fogyasztási Szövetkezet³¹² is megkísérelték meghódítani.³¹³ Az 1918–1919-es összeomlás és forradalmak, idegen megszállás és területvesztés miatti nyomorban és zűrzavarban, valamint a keresztény pártok megosztottsága (Keresztény Szociális Gazdasági Párt,³¹⁴ Keresztény Községi Párt,³¹⁵ Függetlenségi Kiszgazda-, Földműves és Polgári Párt,³¹⁶ Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt³¹⁷) miatt számos keresztényszociális szavazó szimpatizált az ébredők és a fajvédők által hangoztatott leegyszerűsített diagnózissal és egyik-másik politikai szólammal.

Szegeden a keresztényszocialista párt városi vezetésében 1921 januárjában változás történt. A párt helyi elnökévé Lippay György tanárt, 1920–1928 közötti tan-

³⁰⁶ GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*. Budapest, Osiris, 2001. 148–149.

³⁰⁷ ROMSICS Ignác: *A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*. Budapest, Akadémiai, 1982. 186.

³⁰⁸ KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség. 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban*. Máriabesnyő, Attraktor, 2012. 22.

³⁰⁹ ZINNER, 1989. 89.

³¹⁰ LADÁNYI Andor: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)*. Budapest, Akadémiai, 1979. 110. (A továbbiakban: LADÁNYI 1979.)

³¹¹ BÓDY Zsombor: Gyár és földbirtok a nagy háborúban és az összeomlásban. *Századok*, 2018/6. 1281.

³¹² JENEI Károly: Az ellenforradalom támadása az Általános Fogyasztási Szövetkezet ellen és az „első” Bethlen–Peyer paktum. *Századok*, 1962/3. 474–495.

³¹³ BÓDY Zsombor: Szociálpolitika és szociáldemokrácia Magyarországon az I. világháború idején. *Századok*, 2005/6. 1475.

³¹⁴ GERGELY Jenő: A keresztényszocialisták politikai szerepe az ellenforradalom első éveiben (1919–1923). *Századok*, 1976/2. 234.

³¹⁵ GERGELY Jenő: *A Keresztény Községi (Wolff-) Párt*. Budapest, Gondolat, 2010. 68.

³¹⁶ *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010)*. Főszerk. VIDA István. Budapest, Gondolat, 2011. (A továbbiakban: VIDA, 2011.) 173–174.

³¹⁷ VIDA 2011. 213.

kerületi felügyelőt³¹⁸ választották, aki egyben a Katolikus Kör választmányi tagja és a Szegedi Új Nemzedék Rt. alelnöke is volt. A keresztényszocialista párt ezután még inkább összehangoltan folytatta akcióit az ÉME-vel, a Katolikus Körrel, a MOVE-val és a TEVÉL-lel. Gyakran léptek fel közösen mint a város „keresztény alakulatai”.³¹⁹ Így a Szent Imre Kör, ha szeretett volna elkülönülni a szegedi egyetemen 1921 őszén megjelenő Turultól,³²⁰ akkor azzal együtt ki kellett fejeznie az ÉME által hangoztatott eszméktől való távolságát is.

Szegeden 1921. november 6-án, vasárnap délelőtt 10.30-kor a városháza közgyűlési termében tartotta az ÉME nagygyűlését.³²¹ A gyűlés után este 19.30-kor kezdődött a kultúrest,³²² s azon Prohászka Ottokár püspök, Kmoskó Mihály³²³ egyetemi tanár,³²⁴ Budaváry László³²⁵ és Hegedüs György nemzetgyűlési képviselő³²⁶ tartott előadást.³²⁷ November 6-án a városi viszonylatban fontos *Szegedi Új Nemzedék* napilap Kiss Menyhért (hivatalosan pártonkívüli,³²⁸ de a fajvédőkkel rokonszenvező, majd 1923-ban nyíltan Gömbös Gyula pártjába belépő) nemzetgyűlési képviselő által írt vezércikkben üdvözölte az ébredők szegedi rendezvényeit: „Szeged gyönyörű városába a nemzeti gondolat páncélos Grál-lovagjai jöttek, hogy a tudomány,

³¹⁸ HABERMANN, 1992. 177.

³¹⁹ BÁRÁNY Ferenc: Politikai küzdelmek, a rendszer konszolidálása időszakában. In: *Szeged története*. 4. kötet. Szerk. SERFÖZŐ Lajos. Szeged, Somogyi-Könyvtár, 1994. 349. (A továbbiakban: BÁRÁNY 1994.)

³²⁰ KISS Róbert Károly: *A Turul Szövetség szegedi működése*. In: *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1919–1944 között*. Szerk. KISS Róbert Károly – VAJDA Tamás. Szeged, Universitas, 2012. 34.

³²¹ Napi hírek. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 4. 3.

³²² Az Ébredő Magyarok mai napjának programja. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 6. 2.

³²³ Kmoskó Mihály (1876–1931) római katolikus pap, teológus, a hittudományi kar (1910–1923), majd a bölcsészeti kar professzora (1923–1931). 1919-től radikális antiszemita kijelentéseket tett, és jelentős szerepe volt a numerus clausus-törvény létrejöttéhez vezető javaslat kidolgozásában, ezért 1923-tól Pusztazámorra helyezték plébánosnak. ORMOS István: *Egy életút állomásai. Kmoskó Mihály 1876–1931*. Budapest, METEM, 2017. 202–227. – VESZPRÉMY László Bernát: *1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története*. Budapest, Jaffa, 2021. 41.

³²⁴ Kultúrestély. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 4. 3.

³²⁵ *Nemzetgyűlési almanach 1920–1922. A nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai*. Szerk. Vidor Gyula. Budapest, 1921. 29. Nevéhez kötődik a leginkább antiszemita javaslat (a zsidó vagyoni állami kisajátítása és az élet minden területére kiterjedő numerus clausus bevezetése), amelyet 1920. augusztus 7-én (amikor a numerus clausus törvény nemzetgyűlési tárgyalása még el sem kezdődött) terjesztett be. UNGVÁRY Krisztián: *A szociálpolitika etnicizálása*. In: *Gróf Bethlen István és kora*. Budapest, Osiris, 2014. 172.

³²⁶ *Nemzetgyűlési Almanach 1922–1927*. Szerk. LENGYEL László – VIDOR Gyula. Budapest, Pallas, 1922. 80. (A továbbiakban: LENGYEL–VIDOR, 1922.) – *Parlamenti almanach az 1922–1927. évi nemzetgyűlésre*. Szerk. BAJÁN Gyula. Budapest, MTI, 1922. (A továbbiakban: BAJÁN, 1922.). 264.

³²⁷ Prohászka püspök Szegeden. *Szegedi Napló*, 1921. november 6. 5.

³²⁸ LENGYEL–VIDOR, 1922. 106. – BAJÁN, 1922. 296.

a művészet, a kultúra legzengőbb szavával megmutassák a magyar Szaharából kivezető utat. Az Ébredők vezérei, az önzetlenek és makulátlanok, kik a hanyatló nemzedék bűneire és hibáira rávilágítanak, s megállapítván a múlt, a félkegyelmű liberalizmus nemzetveszejtő természetét, kezünkbe adják a sötét rengetegből kivezető Ariadné-fonalat. [...] A legfinomabb, legéberebb nemzeti idegszál az ébredők gárdája, mely elsőnek érzi a nemzet fájdalmát s az önfeláldozás Golgotájára egyedül indul fenséges komoran.”³²⁹

Prohászka Ottokár püspök november 5-én (szombaton) este érkezett a budapesti gyorsvonattal Szegedre Kmoskó Mihály és a nemzetgyűlési képviselők társaságában.³³⁰ A vendégek fogadására „a keresztény alakulatok képviselői és nagyszámú közönség jelent meg a pályaudvaron”.³³¹

A nagygyűlésen felszólaló Hegedüs György, pártonkívüli, de a kormányt támogató nemzetgyűlési képviselő, az ébredők országos alelnöke „többek között kifejtette, hogy az ébredők nem a megbocsátást, békét hirdetik a zsidósággal szemben, és nem is fogják azt hirdetni soha, hanem azt mondják, hogy szemet szemért, fogat fogért”.³³² Prohászka Ottokár a kultúresten elmondott beszédében lényegesen szelídebb hangnemben beszélt: „A mi programunk az élet kétségbeesett sikolya. Mi nem akarunk belezuhanni abba a sírba, amelybe bele akarnak dönteni bennünket. Az életosztón két gondolatra tanított meg minket: hogy Magyarország legyen keresztény és legyen nemzeti. Mi a kereszténységet nem mint valami elvont dogmát, hanem mint életet nézzük. Nekünk a kereszténység jelenti a kultúrát, az idealizmust, az életet, – mindent.”³³³

Prohászka Ottokár meghatározó szerepet játszott a századfordulón megjelenő és gyorsan szép eredményeket elérő keresztényszociális eszmék meghonosításában csakúgy,³³⁴ mint a Szent Imre Kollégium és a Szent Imre Kör eszmeiségének kidolgozásában. Tiszteletbeli tagként gyakorta tartott előadást a kollégium vagy a kör

³²⁹ Kiss Menyhért: Ébredő ünnepnap. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 6. 1.

³³⁰ Prohászka püspök Szegeden. *Szegedi Napló*, 1921. november 5. 3.

³³¹ Prohászka püspök Szegeden. *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 6. 2.

³³² Kmoskó kitanítja a szegedi „hülye gójokat”. *Szegedi Napló*, 1921. november 7. (déli kiadás) 1.

³³³ Kmoskó kitanítja a szegedi „hülye gójokat”. *Szegedi Napló*, 1921. november 7. (déli kiadás) 2.

³³⁴ SZABÓ Ferenc: Prohászka Ottokár és a keresztényszocializmus. In: *Prohászka-tanulmányok, 2012–2015. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2015. 190–195.–FRENYÓ Zoltán: *Prohászka Ottokár és a keresztény nemzeti újjászületés*. Budapest, Kairosh, 2018. 157–180.

kulturális, illetve lelkeségi programjain³³⁵ (pl. 1904. május 1-jén Székesfehérváron³³⁶ a kör első vándorgyűlésén),³³⁷ és több cikke is megjelent a körhöz kötődő *Keresztény Magyar Ifjúság* című hetilapban.³³⁸ Az első világháború,³³⁹ az összeomlás és a forradalmak³⁴⁰ eredményeként radikalizálódott az álláspontja.³⁴¹ Ennek eredményeképpen részben püspöki tekintélyére, részben pedig 1920–1922 közötti nemzetgyűlési képviselői pozíciójára³⁴² építve jelentős szerepet töltött be az ellenforradalmi rendszer megszilárdulásában,³⁴³ s nem határolódott el egyes szélsőséges politikai csoportosulásoktól sem.³⁴⁴ Nyilvánosan védelmébe vette a fehérterror miatt kompromittált különítményeseket, s „néhány évig ő lett zsidókérdés megoldásában is a mérce”.³⁴⁵ 1922-ben, a nemzetgyűlési mandátuma lejártakor, visszavonult a politikától. Közéleti szerepvállalása a továbbiakban néhány katolikus rendezvényre és az ÉME gyű-

³³⁵ GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár. „A Napba öltözött ember”*. Budapest, Gondolat, 1994. (A továbbiakban: GERGELY 1994.) 85–86. – VAJDA 2019. 253.

³³⁶ A Szent-Imre-Kör a vidéken. *Alkotmány*, 1904. április 28. 6.

³³⁷ PROHÁSZKA Ottokár: Ünnepi beszéd. *Religio*, 1904. május 11. 297–299. (újraközlése: PROHÁSZKA Ottokár: Szent Imréről. In: *Élet igéi. Beszéddek. (Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái 13.)* Szerk. SCHÜTZ Antal. Szent István Társulat, Budapest, 1927. 66–71.)

³³⁸ Például: Mi a szocializmus? *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1903. december 25. 5–7. – Ész és akarat a hitben. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1904. október 13. 2–4. – A három génusz. *Keresztény Magyar Ifjúság*, 1905. február 1. 2–4.

³³⁹ MÓZESSY Gergely: Prohászka Ottokár és a „nagy háború”. In: *Prohászka-tanulmányok, 2007–2009. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2009. 33–44. – MÓZESSY Gergely: A „nagy háború” hatása Prohászka Ottokár életművére. In: *Egy ezred év viharában meg nem rendült törhetetlen hűség. Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború*. Szerk. SZAKÁLY Sándor. Budapest, L’Harmattan, 2015. 63–76.

³⁴⁰ SZABÓ Ferenc: Magyarország kálváriája 1918–1919-ben. Prohászka és Bangha az ország feltámasztásáért. In: *Prohászka-tanulmányok, 2015–2017. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki, 2017. 400. – MÓZESSY Gergely: „Tévely volt...”. Prohászka Ottokár a tanácsköztársaság rendszeréről. In: *Prohászka-tanulmányok 2018–2022. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki 2022. 88–93.

³⁴¹ Vonatkozó írásainak újra közlése: PROHÁSZKA Ottokár: *Kultúra és terror*. Szerk. KAJETÁN Endre. Budapest, Szenci Molnár 2000.²

³⁴² Miért vállal mandátumot Prohászka Ottokár? *Nemzeti Ujság*, 1920. január 4. 3. – Prohászka Ottokár: Keresztény nemzeti feltámadás. *Nemzeti Ujság*, 1920. április 4. 1–2.

³⁴³ MARKÓ Csaba: Prohászka politikai és közéleti szerepvállalása 1920 és 1922 között. In: *Prohászka Ottokár – Püspök az emberért*. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvári Püspöki–Szent István Társulat, Székesfehérvár–Budapest, 2006. 113–133.

³⁴⁴ LÁSZLÓ T. László: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Budapest, Szent István, 2005. 149–157.

³⁴⁵ GERGELY, 1994. 191.

léseire³⁴⁶ és bizonyos publicisztikai tevékenységekre korlátozódott. Utóbbira jó példákat nyújtanak szegedi vonatkozásban a *Szegedi Uj Nemzedék* című napilapban közölt *A numerus clausus*,³⁴⁷ az *Ébredő és Föltámadó Magyarság!*,³⁴⁸ valamint *Szózat a keresztény magyarsághoz*³⁴⁹ című cikkei.

Miközben Szeged városa a 1921. november 5–7. közötti napokban az ÉME által hangoztatott gondolatok bűvkörében élt. A Szent Imre Kör feltűnő közleményben, terjedelmes cikkben ítélte el az ébredők félígazságokra épített politikai mozgalmát, s hitet tett az egyház társadalmi és erkölcsi tanítása mellett. A *Visszhang az ébredők szózatára!* címmel éppen az ÉME iránt leginkább rajongó helyi lapban, a *Szegedi Uj Nemzedékben* megjelent cikk látványosan szembement az ébredők céljaival.

„Az egyetemi Szent Imre Kör levonja magára nézve az első és legszükségesebb következményt. Először is megakarja ismerni behatóan, tudományos meggyőződéssel a hit és erkölcs alapvető mély kérdéseit; fölújítani azt, amit az igazi keresztény hitre és életre nézve eddig tanult, hallott; nem akarja, hogy ez emlékezetében elhomályosodjék, sőt óhajtja, hogy művelődésével, tudományos legmagasabb kiképezettségével lépést tartva fokozódjék; tökéletesedjék az ember és a társadalom legfontosabb érdekeire, örök érdekeire vonatkozó műveltsége, tudománya is. Elhatározta tehát, hogy elsősorban teljesíti azt, amire minden ember köteles Istennel szemben, azt a parancsot: „Megemlékezzél róla, hogy ünnepeket: szentelj!” s a méltó ünnepi, vasárnapi istentiszteleten alapos, tudományos vallástanítást hallgat, hön keresve Isten igéjét, melyben Isten föltárta nagy igazságait, terveit, boldogító jóságát, természeti és evangéliumi kinyilatkoztatásaival az emberi ész és szabad akarat számára.

A Szent Imre Kör elhatározta s az illetékes egyházi előjáróság beleegyezését és tetszését megnyerte ahhoz, hogy minden vásár- és ünnepnapon délelőtt 10 órakor ünnepélyes szentmisét hallgat, amelyen a tagok hitük erősítésére és nyílt megvallására ünnepélyes szentáldozáshoz járulnak, utána pedig vallásbölcseleti és evangéliumi fejtegetéseket, konferenciákat, szentbeszédeket kívánnak hallani. Elsősorban fölkérték a tagok egyházi tanítójukat, körük díszelnökét, dr. Erdélyi Lászlót. Utóbb más kiváló szónokokat is föl fognak kérni.

Az egyetemi Szent Imre Kör átérzi annak szükségességét, hogy akik nagyot akarnak tenni nemzetük nagyságáért, jobb jövőjéért, először a jó Istent kell megengesztelniük, és segítségét, áldását megnyerniük. Eléggé látnivaló, hogy hasztalan az ember iparkodása, ha nem járul hozzá Istennek áldása. Isten a kötelességek mindentudó őre és mindenható jutalmazója. Isten nélkül nincs igazi kötelességteljesítés

³⁴⁶ GERGELY, 1977. 43.

³⁴⁷ PROHÁSZKA Ottokár: *A numerus clausus*. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. február 2. 1.

³⁴⁸ PROHÁSZKA Ottokár: *Ébredő és Föltámadó Magyarság!* *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. április 20. 1.

³⁴⁹ PROHÁSZKA Ottokár: *Szózat a keresztény magyarsághoz*. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. november 9. 1.

ott, hol az emberek nem látják. Isten nélkül csak frázis és hiú tüntetés, szalmaláng az önzetlen altruizmus. Vallásosság a nemzeti kötelességek szilárd alapja, a családi élet erőssége és tisztasága, a nemzet szaporodásának és jövő nagyságának a biztosítéka.

E tudattól áthatva a Szent Imre Kör kéri a művelt és tudós szegedi társadalmat, az egyetemet elsősorban, támogassa példaadásával a Kör nemes, eszményi elhatározásának mentől kitartóbb megvalósítását. Jöjjenek el az apák is, a hölgyek is, épüljenek mindnyájan kölcsönösen egymás példáján, és lángoljon föl a szent meggyőződés és elhatározás az emberhez legméltóbb hódolatra Isten iránt, s nagy, nemes tettek fakadjanak ott a magyar nemzet és társadalom jövő boldogítására. Ez legyen az ébredők ébresztő, fölrázó nagy szózatának első praktikus visszhangja a tettek mezején!”³⁵⁰

A korabeli dokumentumok alapján megállapítható, hogy a szegedi katolikus ifjak 1921-ben – a város helyi elitjének minden törekvése ellenre – nem követték Prohászka antiszemitizmusát és az ÉME-vel is élénk kapcsolatot fenntartó politikai orientációját. Ehelyett a katolikus egyház megengedőbb és humánusabb erkölcsi tanítását hangsúlyozták. A fenti cikk is bizonyítja, hogy a Szent Imre Kör tagjai a Tanácsköztársaság és a területvesztés utáni politikai szélsőségek ellen a fokozott közösségi hitéleti alkalmak élényeivel, valamint a katolikus egyház erkölcsi és társadalmi tanításaival védekeztek. Az ÉME elleni 1921 novemberi szegedi kiállítás annál is inkább figyelemre méltó, mert a fővárosi katolikus egyetemisták rendezvényein Prohászka Ottokár 1922-ben is meghatározó szerepet töltött be,³⁵¹ vagyis az ÉME elleni szegedi újságcikk nem vezethető le a budapesti Szent Imre Kör, sem pedig a szegedi Katolikus Kör szellemiségéből, politikai irányultságából. Feltételezhető, hogy az 1921. november 9-én megjelenő figyelemreméltó kiállítás mögött Erdélyi László bencés szerzetes, egyetemi professzor hatása húzódott meg, aki 1911-től kezdve tanárelnökként meghatározó szerepet töltött be a kör irányultságának meghatározásában,³⁵² s a '20-as években többször is feltűnést keltett a liberálisokkal folytatott, a korszakban meglepően humánus párbeszédével. Erre jó példa az, amikor 1927. június 15-én Tápay-Szabó László, a *Pesti Napló* publicistája (1921-ben a Központi Sajtóvállalat katolikus lapjainak liberális fordulatát levezénylő szerkesztője) Szege-den előadást tartott. Erdélyi László már a pályaudvari fogadó delegációinak is tagja volt,³⁵³ majd az előadás alatt közvetlenül Tápay-Szabó László mellett ült a díszasztal-

³⁵⁰ Visszhang az ébredők szózatára! *Szegedi Uj Nemzedék*, 1921. november 9. 1–2.

³⁵¹ PROHÁSZKA Ottokár: Pro juventute catholica! *Nemzeti Ujság*, 1922. november 29. 1.

³⁵² JANZSÓ Károly: A szegedi egyetem és a Csanádi püspökség együttműködése 1920 és 1930 között. *Veritatis Imago*, 2019/2–2020/1. 30–31. (<http://veritatisimago.hu>)

³⁵³ „Szege-d mindenkit és mindent magyarrá tesz” – mondotta dr. Szabó László szerdai előadásában. *Délmagyarország*, 1927. június 16. 5–6.

nál, és többször is köszöntőt mondott méltatva az előadó érdemeit.³⁵⁴ A részvétele és felszólalása miatt széleskörű sajtópolémia bontakozott ki ellene, amelyet csak fokozott Erdélyi László újabb nyilatkozata.³⁵⁵ Alig négy hónappal később, 1927. október 27-én a bajtársi egyesületek nagyszabású igazoltatási programot és a zsidó hallgatók elleni dulakodásokat hajtottak végre a numerus clausus tervezett megváltoztatásával összefüggésben.³⁵⁶ A felfordulás közepette egy zsidó hallgatólány a bölcsészkar épületében Erdélyi László professzortól kért és kapott személyes védelmet.³⁵⁷ Az események ezúttal is szélesebb hullámokat vertek a sajtóban, s Erdélyi László utólagos nyilatkozatában is elítélte a bajtársi egyesületek erőszakoskodását.³⁵⁸ Ezen események alapján feltehető, hogy 1921 november elején is Erdélyi László, vagyis a tanár-elnöke hatására határolódott el a szegedi Szent Imre Kör az ébredők és Prohászka Ottokár radikalizmusától.

Gergely Jenő szerint „A keresztényszocialisták és ébredők között a szoros fegyverbarátság mellett egyes szabadszervezeteken keresztül szervezeti kapcsolatok is kialakultak 1918–19 fordulóján.”³⁵⁹ Véleményem szerint a fenti szegedi cikk árnyalja a képet, hiszen a városban legkésőbb 1921 őszén a keresztényszociális eszmék követői, a helyi véleményformálók élesen szemben álltak az ébredők által képviselt erőszakos antiszemitizmussal. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a helyi keresztény sajtó (főként a *Szegedi Új Nemzedék* című napilap) rendszeresen elismerően és

³⁵⁴ Szeged ünnepelte dr. Szabó Lászlót, a Pesti Napló csillagos cikkeinek íróját. *Pesti Napló*, 1927. június 16. 13. – Új hangok. *Magyarország*, 1927. június 18. 3. – Egy város, ahol megbecsülik az újságírókat. *Magyarország*, 1927. június 18. 7.

³⁵⁵ Nincs ellenét katolicizmus és nemes liberalizmus között. *Az Est*, 1927. június 18. 7. – Erdélyi László professzor beszéde a katolicizmusról és liberalizmusról. *Szegedi Új Nemzedék*, 1927. június 18. 2. – Liberalizmus és katolicizmus. *Nemzeti Ujság*, 1927. június 18. 8. – Liberalizmus és katolicizmus. Dr. Erdélyi László szegedi egyetemi tanár újabb nyilatkozata. *Pesti Napló*, 1927. június 19. 6. – Hogyan értelmezi dr. Erdélyi László a nemes liberalizmust. *Délmagyarország*, 1927. június 19. 3. – Vallomás a liberalizmus mellett. *Az Est*, 1927. június 21. 9. – Liberálizmus és katolicizmus. Erdélyi László dr. válasza. *Nemzeti Ujság*, 1927. június 21. 11. – A szegedi kurzuslap támadása a Szent Imre Kör elnöke ellen a Szabó László-vacsora miatt. *Magyarország*, 1927. június 21. 14. – Néhány szó a nemes liberalizmusról. *Szegedi Új Nemzedék*, 1927. június 21. 2. – Közéleti naivák. *Új Nemzedék*, 1927. június 22. 1–2. – Fajvédelmi tótágas a nemes liberálizmus körül. *Délmagyarország*, 1927. június 22. 3.

³⁵⁶ Pesti mintára igazoltattak a szegedi egyetemen és hangosan tüntettek a Belvárosban. *Délmagyarország*, 1927. október 27. 3.

³⁵⁷ A szegedi diáknagygyűlés az igazoltatások megszüntetését határozta el. *Szegedi Napló*, 1927. október 28. 1.

³⁵⁸ Erdélyi László dr. egyetemi tanár a numerus claususról és az igazoltatásokról. *Szegedi Napló*, 1927. október 30. 3.

³⁵⁹ GERGELY Jenő: A Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt (1919 szeptember–1920 július). *Századok*, 1972/4–5. 1048.

támogatóan számolt be az ébredők és a többi radikális szervezet megnyilvánulásairól, és a későbbiekben minden nemes törekvés ellenére előfordult olyan eset is, amikor a kör ifjúsági vezetői mégiscsak megjelentek a Szegedre érkező és a Széchenyi Moziban nagygyűlést tartó, majd a Katolikus Körben nagyszabású vacsorát elköl-tő³⁶⁰ fajvédő vezérek (Héjjas Iván,³⁶¹ Gömbös Gyula, Zsilinszky Endre)³⁶² előtt. 1924. november 8-án „A késő éjjeli órákban az egyetem bajtársi szövetségének küldöttsége tisztelgett a fajvédő vezérek előtt, és törhetetlen bizalmukról biztosították a képviselőt.”³⁶³ Úgy tűnik, hogy a szegedi városi katolikus elit (pl. Tóth Imre a Katolikus Kör elnöke és Dobay Gyula, a Szegedi Uj Nemzedék napilap főszerkesztője) 1924-re már oly mértékben sorakozott fel az említett politikusok mögött (mindketten pohárköszöntőt is mondtak a díszvacsorán), hogy a Szent Imre Kör is kénytelen volt feladni a fajvédőkkel szembeni nyílt ellenállást és bizonyos mértékű tiszteletet kifejezni irántuk. Az mégis szembeötlő, hogy az egyesület testületileg nem vett részt a gyűlésen, sem a zenekara nem szerepelt. Az újságcikk szerint mindössze annyi történetelt, hogy a vacsora végeztével, „a késő éjjeli órákban” a többi bajtársi szövetség küldöttjei között a Szent Imre Kör néhány diákvezetője is megjelent a politikusok előtt. Az pedig feltehetően a sajtó céljait szolgálta, hogy mindezt a „törhetetlen bizalom biztosításaként” igyekezett beállítani.

Politikai tüntetés a nemzetgyűlési választás kampányában

Az 1922-es nemzetgyűlési képviselőválasztások első fordulóját május 28-án és június 1-jén, a másik fordulóját pedig június 12-én, 13-án és 15-én tartották. Az első fordulót megelőzően – tekintettel a többnapos kampánycsendre – a május 20–21-i hétvégén voltak az utolsó politikai nagygyűlések Szegeden.³⁶⁴ Ekkor a legtöbb párt igyekezett minél nagyobb szabású programokon ismertetni politikai nézeteit és felülkerekedni ellenlábasain. Az Egységes Párt 20-án délelőtt a Tisza Szálló nagytermében,³⁶⁵ majd

³⁶⁰ Tomboló lelkesedéssel fogadták a fajvédő vezéreket. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. november 9. 1.

³⁶¹ Előkelő idegenek. *Szeged*, 1924. november 9. 1.

³⁶² Ma este érkeznek városunkba a fajvédő vezérek. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. november 8. 1.

³⁶³ Szent Imrések tisztelgése a fajvédő vezéreknél. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. november 9. 4.

³⁶⁴ Erről van itt szó. *Szegedi Napló*, 1922. május 20. 1.

³⁶⁵ Teleki Pál gr. a választói között. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1922. május 21. 1. – Wolff Károly dr. beszéde a Teleki-párt nagygyűlésén, a keresztény, magyar fajvédelmi politikáról. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1922. május 21. 4–5. – Teleki Pál és Wolff Károly résztvettek a Telepi-párt utolsó nagy nyilvános népgyűlésén. *Szegedi Napló*, 1922. május 21. 1–2. – Teleki és Wolff együttes szereplése a Tiszában. *Szeged*, 1922. május 21. 5.

másnap 17 órakor az újszegedi Vigadóban nagygyűlést,³⁶⁶ az ellenzéki liberálisok szombat este a belvárosi Tisza Szállóban tartottak munkavacsorát,³⁶⁷ majd vasárnap Újszegeden a Karsai-vendéglőben nagygyűlést.³⁶⁸ A helytörténeti szakirodalom szerint „A városi politikai küzdelemben bekapcsolódtak az egyetemi bajtársi szövetségek tányérsapkás tagjai is. Május 20-án a Tisza Szálló előtt tüntettek Bárczy István liberális jelölt ellen.”³⁶⁹ Ez az értelmezés a baloldali kötődésű *Szeged (Délmagyarország)* napilap korabeli beszámolóinak az 1945–1989 közötti értelmezésén alapszik. Az újság ugyanis 21-én terjedelmes vezércikkben számolt be a 20-ai esti tüntetés részleteiről:

„Szombaton este nyolc órakor mintegy 70–80 tagból álló fiatal gárda vonult ki a Szeged-állomásra [...] Mikor Bárczy és kísérete az Indóház-térre érkeztek, ott erre a célra egybegyűlt tüntetők kiabálni kezdtek: »Abcug Bárczy! Le a zsidókkal!« [...] A vacsora alatt az állomásról beözönlő tüntetők a Tisza Szállóhoz értek, ahol már mintegy százötven főnyi tömeg várakozott. Az így fölszaporodott tüntető gárda ekkor féktelen ordítózásba kezdett: – Abcug Bárczy! Éljen Teleki! Le a bűdös zsidókkal! A rendőrség erős kordont állt a Tisza előtt, majd megjelent dr. Bottka Sándor főkapitány³⁷⁰ több rendőrtiszt kíséretében, és utasítást adott a tömeg szétosztatására. Erre a tömeg hevesebben kezdett ordítani. A rendőrfőkapitány maga is a tömeg közé ment: – Takarodjanak szét! – kiáltotta, a kiskorú tüntetők azonban ellenállást tanúsítottak, sőt úgy látszott már, hogy meg akarja rohamozni a Tisza Szállót. Erre a főkapitány kiadta az utasítást a tömegnek karhatalommal való szétosztatására. Négy lovasrendőr ugratott a tüntetők közé, akik jajgatva és sikoltozva futottak szét a korzó és a Stefánia sétány felé.”³⁷¹

Az eseményekről a *Szegedi Friss Újság* igen röviden, mindössze a vezércikk egy, nem különösebben feltűnő mondatában adott hírt: „Szombaton este Bárczy érkezése alkalmával és vasárnap este nagyobb tömeg tüntetett a képviselőjelölt és pártja ellen,

³⁶⁶ A Teleki-párt nagygyűlése az újszegedi Vigadóban. *Szegedi Napló*, 1922. május 23. 1.

³⁶⁷ Az utolsó választási gyűlések Szegeden. *Szegedi Új Nemzedék*, 1922. május 23. 2. – A Bárczy-párt ünnepélyes vacsorája az utolsó agitációs napon. *Délmagyarország*, 1922. május 23. 1

³⁶⁸ Vasárnap ismét Szegeden lesznek a liberális politikusok. *Szeged*, 1922. május 19. 1. – Az utolsó politikai vasárnap. *Szegedi Friss Újság*, 1922. május 23. 1.

³⁶⁹ BÁRÁNY, 1994. 355.

³⁷⁰ Bottka Sándor (1887–1928) jogász, rendőr. 1909-től budapesti rendőrgyakornok, majd több előléptetés után 1918 áprilisától Kolozsvár rendőrfőkapitánya. Kolozsvár új rendőrfőkapitánya. *Pesti Napló*, 1918. március 30. 7. 1919 novembere és 1926 között Szeged, később Szombathely rendőrfőkapitánya volt. Államrendőrségi megbízások. *Belügyi Közlöny*, 1916. november 16. 1438. – BÁRÁNY Ferenc: *Restauráció kezdete a francia megszállás idején*. In: *Szeged története 4*. Szerk. SERFŐZŐ Lajos. Szeged, Somogyi, 1994. 319.

³⁷¹ Bárczy István megérkezett Szegedre. *Szeged*, 1922. május 21. 1.

de a rendőrség mindkét alkalommal tapintatosan széjjel oszlatta a tömeget és kötelességéhez híven megőrizte a város rendjét és nyugalma.³⁷² A *Szegedi Uj Nemzedék* már nagyobb terjedelemben számolt be a történetekről: „Vérlázító rendőri brutalitásról kaptunk értesítést az esti órákban. Lovas és gyalogos rendőrök Bottka főtanácsos szeme láttára megvadult attakot intéztek a Tisza Szálló előtt egybegyűlt polgárság ellen, s azt a legnagyobb durvasággal kardlapozták, miközben több békés polgár súlyos és veszélyes sérülést szenvedett. S tette ezt a rendőrség mindössze azért, mert a körülbelül 2000 főnyi közönség tüntetésül az este megérkezett és a Tisza Szállóban vacsorázó Bárczyval, a zsidó-szabadkőművesek jelöltjével szemben éljenezni merte gróf Telekit.

A legerélyesebben tiltakozunk az ellen, hogy a rendőrséget bárki is ilyen brutalitásra felhasználhassa. Elvégre Szeged választó polgárságának legegységesebb joga az, hogy legalább gróf Teleki éljenezésével adjon kifejezést tiltakozásának az ellen, hogy amit Wolff söprűje Budapestről kisöpör, az mind ide jöjjön, a keresztény és magyar Szegedre. A rendőrségnek erre a felháborító szereplésére felhívjuk a belügyminiszter figyelmét, s annak intézője ellen a legerélyesebb megtorlást követeljük.³⁷³

A tüntetés részleteiről a *Szegedi Napló* számolt be a legnagyobb terjedelemben: „Az első kerületi liberális párt szombat este Szegedre érkezett jelöltjét Bárczy István dr-t kellemetlen meglepetésben részesítették a kereszténypárti választók. Abban a pillanatban ugyanis, amikor Bárczy szegedi törzskarától és a SZAK birkózóitól körülvéve az állomás épületéből az Indóház térre lépett, a téren elhelyezkedett 800–900 főnyi tömeg dörgő abcugolással és sikító füttel fogadta. A hangulat olyan izzó volt, a tüntető tömeg kiáltásai olyan félelmetesen reszkettették meg a levegőt, hogy a Bárczy védelmére kirendelt nagyszámú rendőri karhatalom: lovas- és gyalogos rendőrök, valamint detektívek, jónak látva a teret a tüntetőktől megtisztítani.

Alig indultak el azonban Bárczy és kíséretének kocsijai, a tüntetők ismét a nyomukban voltak, és végig a Boldogasszony sugárúton, Kelemen és Zrínyi utcákon keresztül egészen a Tisza Szállóig rohamlépésben Telekit és a keresztény Magyarországot éljenezve követték a menetet.

A Tisza Szálló előtt körülbelül kétezer főre szaporodott a tüntető tömeg, és ugyan csak megnövekedett a kivezenyelt rendőrök száma is. A hatalmas tüntetés legizgalmasabb pillanatában a helyszínre érkezett Bottka dr. főkapitány is, és megérkezése után néhány pillanatra a felsorakozott gyalogos és lovasrendőrök kardot rántva oszlásra szólították fel a tüntetőket, majd pedig nekimentek a tömegnek, és a Tisza előtti térséget

³⁷² Az utolsó politikai vasárnap. *Szegedi Friss Ujság*, 1922. május 23. 1.

³⁷³ Lovas és gyalogos rendőrtárok békésen tüntető polgárok ellen. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1922. május 21. 1.

így megtisztították a tüntetőktől. Alig csendesedett el azonban a zaj, a tér több helyén újból felhangzott a tüntetők kiáltása, mire a rendőrök újból attackoztak, és ennek során a tüntetők közül két embert: egy kőművessegédet és egy joghallgatót elfogtak, és a rendőrségre kísérték. A két tüntető bekísérése még jobban fokozta az izgalmat, amely még akkor sem csendesedett el, amikor újabb és újabb rendőrszakaszok érkeztek a helyszínre.

Tíz óra felé azután a tüntetők két csoportra oszlottak. A nagyobbik csoport Kószó [István]³⁷⁴ államtitkár lakása elé vonult, ahol meleg ovációban részesítették a népszerű politikust, egyhangú jelöltetése alkalmából. A kisebbik csoport pedig a városháza elé ment kívárni az oda bekísért két tüntető szabadulását. A tüntetés teljes elcsendesedése után a kivезényelt rendőröket a Tisza Szálló köré – itt van Bárczy szállása – vonták vissza, és ott tartották őket készenlétben. Lapzártá után értesültünk, hogy a rendőrségre bekísért tüntetőket, akiknek az ügyében Bottka főkapitány személyesen folytatja le a vizsgálatot, igazolás után a késő éjszakai órákban szabadon engedték.”³⁷⁵

A tüntetés utóélete

A május 20-i tüntetés és annak rendőri feloszlatása a következő napokban is bőven szolgált újságcikkek, rendőrparancsnoki nyilatkozat és olvasói levelek alapjául. Másnap, május 21-én este a Szent Imre Kör tüntetésre készült a rendőrfőkapitány – Lechner tér 9. szám alatti – lakása előtt. Mivel a kivonult 168 ifjú a lakásnál megtudta, hogy Bottka kapitány Dobay Gyula Osztrovszki utcai lakásában van vendégségben Kószó István államtitkárral együtt, Dobay lakása elé vonultak, ahol Kószó államtitkár megjelenésekor a diákok elénekelték a Himnusz. Erre válaszul az államtitkár rövid üdvözlő beszédet mondott. Ezután a diákok „Pfuj Bottka! Pfuj Bottka!” kiáltásokkal fejezték ki a rendőrfőkapitány előző napi fellépése elleni érésüket, majd rendezett sorokban rendbontás nélkül hazavonultak a Boldogasszony sugárúti kollégiumba.³⁷⁶

Május 23-án a Szegedi Új Nemzedék a címlapon közölte le Bottka Sándor rendőrfőtanácsos nyilatkozatát: „1922. május 20-án este, a budapesti gyorsvonat beérkezése előtt az Indóház téren mintegy 1000 főből álló tömeg verődött össze, részint egyetemi hallgatókból, részint pedig a közönség minden rétegéből. Midőn Bárczy és

³⁷⁴ Kószó István (1861–1932) jogász, politikus, 1921-ben belügyminisztériumi államtitkár. HABERMANN, 1992. 160.

³⁷⁵ Tüntetés Bárczy István ellen. *Szegedi Napló*, 1922. május 21. 3.

³⁷⁶ Egyetemi polgárok tüntető felvonulása Kószó államtitkárhoz. *Szeged*, 1922. május 23. 4.

kísérete az állomás épületéből az Indóház térre kijöttek, a tömeg abugolni kezdte, majd botokkal fenyegette őket. Mikor pedig Bárcziék a kocsikon a városba hajtottak, a tömeg a kocsikhoz rohant, s tettelegességre akarta ragadtatni magát, mit a rendőrség gyors közbelépése akadályozott meg. Ezen alkalommal a rend fenntartására kivezényelt Papp József rendőrfelügyelő egy ismeretlen egyén által dobott kötől bal arcán sérülést szenvedett. Ugyancsak a bevonulási úton e tömeg közül néhányan megtámadtak egy menethez nem tartozó kocsiban ülő családot is, kiknek megvédésére odasiető Papp József rendőrfelügyelő, mikor az egyik támadót meg akarta fogni, elesett, s ekkor egy szintén ismeretlen egyén bikacsökkel Papp Józsefen végigvágott s elfutott.

A menet, mikorra a Tisza Kávéházig jutott, az utcákról összeverődött tömeg, amelyben az egyetemi hallgatókon kívül mindazok az elemek ott voltak, melyeket a rendőrség a forradalmak utcai mozgálmaiból nagyon jól ismer, s melyek becslés szerint felfszaporodott mintegy 2000-re, s oly nagy lármát csináltak és fenyegető magatartást tanúsítottak, hogy a tömeg feloszlatása a további rendzavarás elhárítása érdekében feltétlenül szükséges volt. A kivezényelt rendőröknek parancs adatott a tömeg szétozlatására, ami néhány perc alatt megtörtént anélkül, hogy bármi komolyabb eset előfordult volna. Hatóságomhoz eddig egyetlen egy sérülési eset sem jelentetett be.

A tömeg szétozlatása közben 2 előállítás történt. Az egyik Hosszú Béla egyetemi hallgató volt, kit Kéri József rendőr azért állított elő, mert a tömeg oszlatásánál midőn távozásra szólította, a felszólításnak nem engedelmeskedett, a rendőrt vállon fogta, majd pedig, amikor a rendőr a kezét a válláról letolta, hirtelen arcul ütötte. Az előállítás után a jegyzőkönyvi kihallgatásnak felvétele és igazoltatás után Hosszú Béla egyetemi hallgató körülbelül éjjel 11 órakor elbocsájtott. A másik előállított Péter Mátyás asztalossegéd volt, ki a tüntető tömeg között »üsd a zsidót« szavakkal izgatott, Péter Mátyás is kellő igazoltatás és jegyzőkönyvi kihallgatás után még az éjjel fél 12 óra tájban elbocsájtott.

Hosszú Béla ellen hatósági közeg elleni erőszak vétsége címén 6313–1922. b. ü. szám alatt, Péter Mátyás ellen izgatás miatt 6312–1922. b. ü. szám alatt, Papp József rendőrfelügyelő sérelmére elkövetett hatóság elleni erőszak büntette címén ismeretlen tettes ellen 6311–1922. b. ü. szám alatt bűnvádi eljárást indítottam. Illetékes helyen pedig előterjesztést tettem, hogy a Szegedi Uj Nemzedék fenti hivatkozott cikkének szerzője ellen az 1921:III. tc. alapján büntető eljárást megindítsam. Dr. Bottka rendőrfőtanácsos.”³⁷⁷

³⁷⁷ Nyilatkozat. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1922. május 23. 1. A rendőrpáncsnoki nyilatkozatot kivonatolán a Szeged című napilap is leközölte: Bottka főkapitány nyilatkozata a szombati zavargásról. *Szeged*, 1922. május 23. 4.

A rendőrfőparancsnok nyilatkozatában szereplő létszámadatok lényegesen felülmúlják a Szeged napilapban közölt értékeket, s megerősítik a Szegedi Új Nemzedékben és Szegedi Naplóban olvashatókat. Ez a korabeli olvasóknak is feltűnt, és olvasói levelekben élcelődtek a Szeged újságíróinak matematikai tudása felett.³⁷⁸

Hosszú Béla, a tüntetés alkalmával a rendőrök által előállított és hatósági közeg elleni erőszakkal megvádolt egyetemi hallgató jogásznak készült. Néhai Hosszú Ferenc földműves gyermeke volt. A Háromszék megyei Ozsdola faluban született 1899. június 16-án. Katonai szolgálatát (az érettségi vizsga előtt megkezdve) 1917 és 1919 májusa között teljesítette, majd 1920-ban a Budapest VII. kerület főgimnáziumban érettségizett. Ezután a Kolozsvárról a román megszállókkal által előzött Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának első évfolyamára iratkozott be Budapesten 1920. október 17-én.³⁷⁹ Ezután hat féléven keresztül folytatta tanulmányait a karon. Az 1921/22. tanév őszi félévére fél tandíjmentességet,³⁸⁰ majd a tavaszi félévére egész tandíjmentességet³⁸¹ kapott. Az 1922. májusi rendőrségi ügyet követően a továbbiakban nem szerepel a tandíjmentességet kapott hallgatók között. Majd az előírt félévek leghallgatása és a vizsgák teljesítése után 1923. március 22-én nyújtotta be kérelmét jogtudományi doktorrá avatás iránt.³⁸² Folyamodványa és jogi szigorlatai sikerrel jártak, s 1923 júniusában jogi doktorátust szerzett.³⁸³

Hosszú Béla tipikus példának tekinthető azokra a hallgatókra, kiknek életét valósággal kettétörte a világháborús katonai szolgálat, majd azt követően a forradalmak, a román megszállás és az ország kirablása okozta megpróbáltatások és nyomor ellenére végezte egyetemi tanulmányait. 1920 óta a hazai sajtó és a történészek Hosszú Bélák egész sorát állítják be könyveikben, tanulmányaikban és cikkeikben indokolatlan agressziót folytató, vérgőzös bajtársnak és antiszemitának. A történetben szereplő Hosszú Béla egyébként éppen római katolikus vallású, tehát akár a Szent Imre Kör tagja is lehetett egyetemi tanulmányai alatt, bár erre konkrét adat eddig nem került elő az egyesület egykori iratanyagának pusztulása miatt. Mindenesetre a korabeli napilapok közül a *Szeged* a Tisza Szálló előtti tüntetést és a másnapi felvonulást Kószó államtitkár lakása elé a Szent Imre Körnek tulajdonította.³⁸⁴

³⁷⁸ Választási számtan. *Szegedi Napló*, 1922. május 23. 5.

³⁷⁹ SZTE Lt. Jog- és Államtudományi Kar hallgatói törzskönyvek 2–7. kötet

³⁸⁰ SZTE Lt. Jog- és Államtudományi Kar 1921/22. évi I. rendes ülés jegyzőkönyve 57/1921–22. J. K. sz.

³⁸¹ SZTE Lt. Jog- és Államtudományi Kar 1921/22. évi III. rendkívüli ülés jegyzőkönyve 406/1921–22. J. K. sz.

³⁸² SZTE Lt. Jog- és Államtudományi Kar Doktorrá avatási kérelmek 1922/23.

³⁸³ *Beszámoló* 1929. 417.

³⁸⁴ Levél dr. Menyhárt Gáspár rektor magnificus urhoz. *Szeged*, 1922. május 24. 5. – Egyetemi polgárok tüntető felvonulása Kószó államtitkárhoz. *Szeged*, 1922. május 23. 4.

Akadnak azonban még további dokumentumok is ezzel az ügyel kapcsolatban. Az 1922 májusában megindított bírósági eljárásban 1924. február 29-én hirdettek ítéletet. Csakhogy ekkor már nem Hosszú Béla volt a vádlott, hanem az ellene intézkedő rendőrt, Kéri Józsefet vádolta az ügyészség hivatali hatalommal való visszaélés vádjával. Az eljárás során bizonyítást nyert, hogy Hosszú Béla hallgató a kriminális pillanatban két nő társaságában véletlenül került a Tisza-szálló elé. Kéri a vád szerint, amikor Hosszú Béla egyetemi hallgatóval került szembe, akit dacára annak, hogy az a tüntetésben nem vett részt, megmarkolva, a levegőbe emelt, azután maga előtt lökdösve, a városházára kísérte, ahol ezenkívül még tettleg is bántalmazta. A kihallgatott tanúk „azt vallották, hogy Kéri minden ok nélkül is fogta meg Hosszú Bélát, s amikor az igazolni akarta magát, durván maga előtt lökdösve a rendőrségre kísérte, ahol arcul verte. A bíróság Balázs Sándor dr. ügyész vádbeszéde után Kérit 100 000 korona pénzbírságra ítélte.”³⁸⁵ Vagyis az 1924-es bírói ítélet szerint nem Hosszú Béla egyetemista, hanem az ellen intézkedő rendőr követett el jogtalanságot. Mivel nem nyert igazolást, hogy az 1922. május 20-i tüntetést a Szent Imre Kör szervezte volna, vagy azon a kör tagjai vettek volna részt, ezért ez az eset nem alkalmas a kör jogsértő magatartásának és erőszakosságának igazolására. Azon már nincs mit csodálkozni, hogy a tüntetési ügyet a Szent Imre Körnek felróni próbáló, a katolikus egyetemisták hitéleti, önképző és diákszociális egyesületét erőszakos galeriként bemutatni igyekvő Szeged című napilap az 1924. február 29-i ítéletről nem számolt be, Hosszú Bélát és a Szent Imre Kört nem tisztázta a napilap által terjesztett vádak alól.

A kör és a Centrum diákszövetkezet együttműködése

A Szent Imre Kör tevékenységében az 1919 előtti korszakhoz képest új elemként jelent meg, hogy énekkart szerveztek, amely katolikus és nemzeti alkalmakon fellépve gyűjtött bevételeket,³⁸⁶ egyúttal pedig növelte a kör ismertségét. 1923 tavaszán éppen az ének- és zenekar fenntartási alapjára kaptak 3 000 koronás adományt Vénig

³⁸⁵ A szegedi választások epilógusa. *Szegedi Friss Ujság*, 1924. március 1. 1.

³⁸⁶ Glattfelder püspök részvételével. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. november 11. 3. – A Katolikus Kör. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. december 6. 3. – A Katolikus Kör. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. december 7. 3. – A Katolikus Kör kulturestélye. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. január 18. 3. – Magyar Asszonyok magyar estélye. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. január 22. 2. – A Szent Vince-Egyesület matinéja. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. február 19. 3. – Teadélután a Katolikus Nővédő Egyesületben. *Szeged*, 1924. február 28. 6. – A Katolikus Nővédő teadélutánja. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. március 2. 3. – A Katolikus Kör böjti estélye. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. április 8. 3.

Gyulától.³⁸⁷ Ennél is fontosabb volt, hogy a kör aktív együttműködést folytatott a Centrum diákszövetkezettel. Utóbbi hivatalos neve *Keresztény Főiskolai Hallgatók Centrum Fogyasztási Szövetkezete* volt.³⁸⁸ A diákszövetkezet 1920. május 15.³⁸⁹ és 1945 között állt fenn. A szűkös viszonyok között élő, hadviselt, keresztény egyetemi és főiskolai hallgatók zsoldjából³⁹⁰ összegyűjtött kezdetben 370 ezer,³⁹¹ majd alig egy hónap múlva már 500 ezer korona³⁹² törzstőkéből alapított Centrum Szervezet árubeszerzési osztályának jogutódja. Alapítói: a Centrum Keresztény Szociális Főiskolai Hallgatók Szervezete (amely 1920 tavaszán diákszervezetből diákszövetkezetté alakult át),³⁹³ a Hungária Magyar Technikusok Egyesülete, a Turul Szövetség (Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Egyesületek Országos Központja) és a Műegyetemi Csendőrtartalék Zászlóalj, illetve ennek jogutódja, a Műegyetemi Tanács.

A Centrum diákszövetkezet célja: olcsóbbá tenni az ifjúság szükségleteinek beszerzéseit, a szervezett fogyasztás által elérhető tisztességes kereskedelmi haszonnal az ifjúság jóléti intézményeit támogatni, s a keresztény magyar ifjúságnak a figyelmét saját példamutatással a kereskedelem és ipari élet felé irányítani. Egy Szegeden 1924-ben megjelent hirdetés szerint „A »Centrum« fogyasztási szövetkezet, mely a keresztény egyetemi hallgatók hatalmas táborának nehezen nélkülözhető filléreiből alapított azon célból, hogy a szegényebb ifjúság anyagi támasza, a keresztény gazdasági élet megerősödésének elősegítője legyen, és olcsó, megbízható áruval lássa el az ifjúságot és az ifjúságot támogató magyar társadalmat.”³⁹⁴

A Centrum megszületése pillanatától szorosan összeforrott az egyetemisták anyagi problémáinak orvoslásával. A szövetkezet megszervezésének pillanatától kezdve olyan felhívások jelentek meg a sajtóban, amelyek világosan egybekapcsolták a két kérdést: „A Centrum Keresztény Főiskolai Hallgatók Fogyasztási Szövetkezete megalakítása tárgyában és a diákszociális problémák megbeszélése céljából május 22-én, szombaton bizottsági ülés és május 29-én rendkívüli Centrum-közgyűlés lesz.”³⁹⁵

³⁸⁷ Adomány a Szent Imre Egyesületnek. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. május 1. 2.

³⁸⁸ Megindult a főiskolai hallgatók gazdasági szervezkedése. *Nemzeti Ujság*, 1920. június 16. 2.

³⁸⁹ Kivonat cégjegyzékekből. *Központi Értesítő*, 1921. július 28. 716.

³⁹⁰ *Válogatás Rézler Gyula 1932 és 1999 között megjelent írásaiból*. Szerk. TÓTH Pál Péter. Budapest, Rézler–Gondolat, 2011. 283.

³⁹¹ A keresztény főiskolai hallgatók fogyasztási szövetkezetet alakítanak. *Nemzeti Ujság*, 1920. május 30 3.

³⁹² Megindult a főiskolai hallgatók gazdasági szervezkedése. *Nemzeti Ujság*, 1920. június 16. 2.

³⁹³ LADÁNYI, 1979. 98.

³⁹⁴ Mi a „Centrum”? *Szegedi Friss Ujság*, 1924. április 29. 4.

³⁹⁵ A Centrum Keresztény Főiskolai Hallgatók Fogyasztási Szövetkezete. *Nemzeti Ujság*, 1920. május 22. 2.

1920–1921-ben az egyetemi hallgatók nyomorának enyhítésében a Centrum diák szövetkezet jelentős szerepet játszott, ezért a diákjóléti bizottság javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyetemi menzák mellett a Centrumnak is nagyobb államsegélyt utaltványozott.³⁹⁶ A szövetkezetnek az egyetemisták életében való jelentőségét mutatja, hogy 1922 júniusában a II. országos diákkongresszus keretében Benkő Gábor, a Centrum elnöke előadásban *Egy új főiskolai szociális telep* címmel előadást tartott,³⁹⁷ majd az ülés után a konferencia résztvevői megtekintették a szövetkezet és a Műegyetemi Segítő Egyesületnek az egyetem épületében található üzlethelyiségeit és üzemeit.³⁹⁸

A tagok száma 1921-ben 3 859 fő, 12 089 üzletrésszel, 1925-ben 5 816 fő, 10 756 üzletrésszel, 1926-ban 6 121 fő,³⁹⁹ 1928-ban 6 172 fő, 25 599 üzletrésszel. A főiskolai hallgatók Centrum szövetkezetének affiliációi is alakultak. 1922-ben 1 millió korona alaptőkével alapították meg a Centrum Nyomda és Kiadóvállalat Rt-ot,⁴⁰⁰ mely egyetemi jegyzetek kiadására szakosodott. A nyomdaüzemet 1923 tavaszán nyitották meg,⁴⁰¹ 31 munkást foglalkoztatott, és egész sor egyetemi és középiskolai tankönyvet és folyóiratot adott ki, könyvkötészete pedig a genfi világkiállításon is feltűnést keltett. Szintén 1922-ben megalakították a Centrum Hitelszövetkezetet (mely az OKH tagja, 1930-ban a tőkéje 42 900 P, a betétállománya 55 300 P, a kiadott kölcsönök összege 570 000 P),⁴⁰² megvásárolták az első VIII. kerület Baross utca 52. szám alatti üzleten kívül a IX. kerület Ferenc körút 38. sz. alatti cipőüzletet, majd a 46. szám alatt berendezték fő üzletét áruház jelleggel. Ezek mellett létrejött még a Centrum Diákház is.⁴⁰³

A szövetkezet kezelte 1924-től a Műegyetem menzáját, amely naponta 400 ebédet (1925-re már napi 900 ebédet)⁴⁰⁴ szolgáltatott ki, és 1926 őszi árákon számolva 7000 koronáért háromfogásos elsőrangú menüvel látta el a technikusokat. A Műegyetemen működött a Centrum fűszerüzlete, tejüzeme, falatozója és borbélyüzeme is. A MAFC sportpálya fejlesztését is a Centrum vállalta magára. Ugyancsak jól működött a szövetkezet könyvkereskedői érdekeltsége, a Szórády-féle könyv- és papírüzlet

³⁹⁶ Állami segítség a diák-menzáknak. Budapesti Hírlap, 1920. november 17. 4.

³⁹⁷ A II. országos diákkonferencia. *Nemzeti Ujság*, 1922. június 11. 18.

³⁹⁸ Harcba indul az ifjúság a numerus clausus kiszélesítéséért. *Nemzeti Ujság*, 1922. június 15. 2.

³⁹⁹ IHRIG Károly: *Budapest szövetkezetei 1926-ban*. Budapest, 1929. 121.

⁴⁰⁰ Belföldi hírek. *MTI Napi Hírek*, 1922. január 27. 5.

⁴⁰¹ Belföldi hírek. *MTI Napi Hírek*, 1923. május 29. 7.

⁴⁰² *A Centrum Hitelszövetkezet az ifjúság bankja*. Szerk. NAGY Iván. Budapest, Centrum, 1935. 30.

⁴⁰³ TÖRÖK István: *A budapesti szövetkezetek 1931-ben (Budapesti Statisztikai Közlemények 63/3)*. Budapest, 1930. 47. (A továbbiakban: TÖRÖK, 1930.)

⁴⁰⁴ *MTI Napi Hírek*, 1925. június 8. 9.

is.⁴⁰⁵ 1923 nyaratól már szegedi (Dugonics tér 1.),⁴⁰⁶ majd újszegedi (Bérkert sor) és soproni fióküzletük is létezett. A szövetkezet termékei olykor külföldre is eljutottak. Például 1924. május 18-án a hollandiai Hágában magyar estélyt rendeztek holland előkelő családoknak a magyar egyetemi hallgatók segélyezése céljából. A tombolajáték nyereménytárgyai a Centrum szövetkezet üzemeiben készültek.⁴⁰⁷

A Centrum működésének öt éves évfordulójáról 1925. június 6-i közgyűlésükön emlékeztek meg.⁴⁰⁸ Bornemisza Géza ügyvezető-igazgató (későbbiekben iparügyi, valamint kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter lett) beszámoló jelentése⁴⁰⁹ szerint a diákszövetkezet alap- és tartaléktőkéi meghaladják a 100 millió koronát,⁴¹⁰ általános forgalmi adóban 238 millió koronát fizetett be 1924-ben az államkincstárba. Osztalékot 10 százalékot fizetett, 10 millió koronát jótékony és közcélokra fordított, az elért forgalomból pedig 5 százalékos vásárlási visszatérítést adott tagjainak, akiknek száma a különböző főiskolákon 5842 fő.⁴¹¹ A Centrum szövetkezetnek 1931-re országosan már hat üzlete volt.⁴¹² 1936–1939 között több mint 50 000 P nyereséget értek el, ebből 3 év alatt kb. 40 000 P-t az alapító diákegyesületeknek és tagegyesületeiknek juttattak. A Centrum papír-írószer üzleteiben és üzemeiben 1939-ben több, mint 1,5 millió P forgalmat bonyolított le, állandóan több mint 115 kereskedelmi alkalmazott foglalkoztatott.⁴¹³

Bár az MTI jelentése szerint már 1920 novemberében is a diákjóléti bizottság javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyetemi menzák és diákjóléti intézmények, szervezetek mellett a Centrum szövetkezet segélyezésére, felszerelésére és kibővítésére nagyobb államsegélyt utalványozott.⁴¹⁴ Ugyanakkor az állami zárszámadás első alkalommal csak az 1923/24. év kapcsán tájékoztat arról, hogy a magyar állam is igyekezett segíteni a Centrum szövetkezet megindulását és fejlődését. Az állami költségvetés terhére ugyanis vásároltak 100 millió korona értékű üzletrészt (részvényt).⁴¹⁵ Az állami segítség szolgált indokul arra, hogy a szövetkezet

⁴⁰⁵ A magyar főiskolai diákság szövetkezeti munkássága. *Nemzeti Ujság*, 1926. október 31. 30.

⁴⁰⁶ Gazdaságilag is szervezkedik az egyetemi ifjúság. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. augusztus 5. 2.

⁴⁰⁷ *MTI Napi Hírek*, 1924. május 19. 9.

⁴⁰⁸ A Centrum Szövetkezet öt éves jubileuma. *Magyarság*, 1925. június 9. 18.

⁴⁰⁹ A főiskolai hallgatók „Centrum” szövetkezetének jubileuma. *Budapesti Hírlap*, 1925. június 9. 13.

⁴¹⁰ A főiskolai hallgatók „Centrum” szövetkezetének jubileuma. *Szózat*, 1925. június 9. 15.

⁴¹¹ Öt éves a főiskolai hallgatók „Centrum” szövetkezete. *Új Barázda*, 1925. június 7. 4.

⁴¹² TÖRÖK, 1930. 49.

⁴¹³ VICZIÁN János: Centrum. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. Főszerk. DIÓS István. Budapest, Szent István, 2013. XVI. kötet. 263.

⁴¹⁴ *MTI Napi Hírek*, 1920. november 16. 3.

⁴¹⁵ A m. kir. Legfőbb Állami Számvevőszék jelentése amagyar államnak az 1923/24. évre vonatkozó zárszámadásáról. Budapest, 1924. (A továbbiakban: *Zárszámadás és a vonatkozó év*) I. 179., II. 256.

1925. június 6-án tartott közgyűlésén jegyzőkönyvileg mondtak köszönetet Bud János pénzügyminiszternek „a hallgatók gazdasági tevékenységének állandó jóindulatú támogatásáért”.⁴¹⁶ Az 1925/26. évről készített zárszámadási kötet tájékoztat arról, hogy ez a tranzakció 3 125 db, egyenként 32 000 K névértékű részvény megvásárlását foglalta magában.⁴¹⁷ A korona megszűnése és a pengő forgalomba kerülése során a Centrum szövetkezetben lévő állami tulajdonrészt 16 000 P-re számították át.⁴¹⁸ Az 1932/33. évről készített zárszámadás tájékoztat arról, hogy a Centrum szövetkezetben birtokolt 16 000 P értékű részvény fele-fele arányban megosztásra került a Centrum Hitelszövetkezet és a Centrum Fogyasztási Szövetkezet között.⁴¹⁹ Majd az 1933/34. pénzügyi évben a Pénzügyminisztérium további 2 000 db, egyenként 2 P (összesen tehát 4 000 P) névértékű üzletrészt vásárolt a Centrum Fogyasztási Szövetkezetben.⁴²⁰ A gazdasági világválás Magyarországra is begyűrűző kedvezőtlen hatásai következtében azonban a megnövelt állami részesedés piaci értéke is csökkent, vagy legalábbis stagnált. Így az 1936/37. évről készített zárszámadás szerint az állami tulajdon piaci értéke – az előző évben végrehajtott tőkeinjekció ellenére is – 8 000 P volt (s ez teljes egészében a Pénzügyminisztériumhoz számítódott), a Centrum Fogyasztási Szövetkezetben lévő pedig 4 000 P-re esett vissza.⁴²¹ Az 1937/38. évről készített zárszámadás szerint a Centrum Hitelszövetkezetben lévő állami tulajdoni rész 4 800 P-re csökkent, a Centrum Fogyasztási Szövetkezetben lévő pedig maradt 4 000 P.⁴²² A következő két évben ezek az értékek állandósultak.⁴²³

A Centrum diákszövetkezet és a szegedi Szent Imre Kör közötti szoros kapcsolatot jól mutatja, hogy az egyesület báljára szóló meghívókat kizárólag a szövetkezet boltjában árusították,⁴²⁴ a szövetkezet pedig több alkalommal is (pl. 1924. március 30-án⁴²⁵ és június 5-én⁴²⁶) a kör Kelemen László utca 1. szám alatti helyiségében tartotta meg a rendes közgyűlését. A meghívó egyébként a helyszín mellett azzal az információval is szolgál, hogy a szegedi Centrum diákszövetkezet tagsága 1923. december 31-én 130 fő volt, ami – tekintetbe véve a szegedi egyetemisták 1923/24. tanév II. félévben kimutatható 1 057 fős létszámát – figyelemre méltó létszám. Hiszen az

⁴¹⁶ Ötéves a főiskolai hallgatók Centrum szövetkezete. *Nemzeti Ujság*, 1925. június 9. 13.

⁴¹⁷ *Zárszámadás* 1925/26. II. 370.

⁴¹⁸ *Zárszámadás* 1926/27.

⁴¹⁹ *Zárszámadás* 1932/33. II. 409.

⁴²⁰ *Zárszámadás* 1933/34. II. 340.

⁴²¹ *Zárszámadás* 1936/37. I. 383.

⁴²² *Zárszámadás* 1937/38. I. 397.

⁴²³ *Zárszámadás* 1938/39. I. 421. – *Zárszámadás* 1939/40. I. 487.

⁴²⁴ Imre-bál. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. október 28. 3.

⁴²⁵ Meghívás. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. március 22. 4.

⁴²⁶ Meghívás. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. június 3. 4.

1057 főből 153 volt az izraeliták száma, tehát 904 fő tartozott valamelyik keresztény felekezethez.⁴²⁷ Így a keresztény szegedi egyetemisták 14,4%-a volt tagja a Centrum diákszövetkezetnek.

A Centrum diákszövetkezet megalapításának és sikeres szegedi beindításának jelentőségét és e folyamatokban a Szent Imre Kör meghatározó szerepét jól mutatja, hogy az egyesület 1923 őszi közgyűlésén is kiemelték e kérdést: „A közgyűlésen a tisztikar beszámolt az egyesület kulturális működésén kívül kifejtett értékes közgazdasági és diákjóléti munkásságáról, amely programban kiemelkedő a Centrum szövetkezet alapítása.”⁴²⁸ Majd az egyesület a helyi sajtóban mondott köszönetet azoknak, „akik adományaikkal hozzájárultak a keresztény magyar ifjúság jövőjét gazdaságilag is megalapozandó Centrum diáküzletnek az egyesület által való megalapításához s a jövőben az összkeresztény ifjúság javára való felvirágoztatásához”.⁴²⁹ E híradások szóhasználata és megfogalmazása minden kételet eloszlat azzal kapcsolatban, hogy a diákszövetkezetet esetleg ne kizárólag a Szent Imre Kör hozta volna létre.

*A Centrum diákszövetkezet szegedi létrehozására érkezett adományok*⁴³⁰

név	K	név	K
Barabás István	22000	Husz Lajos	2200
Erdélyi László	22000	Knittel Konrád	2200
Klein István	22000	Kocsis Ferenc	2200
Vénig Gyula	22000	Kolareck Károlyné	2200
Peregi M. Imre	11000	Koncz Antal	2200
Várhelyi József	11000	özv. Kurucz Ferencné és társa	2200
Csonka Gergely	4400	Mezey Mihály	2200
Drahos János	4400	név nélkül	2200
Hutner Károly	4400	Piskolty Károly	2200
Koreck Ágoston	4400	Reumer János	2200
Révész István	4400	Róka Gyula	2200
Szücs Béla	4400	Schütz József	2200
Till Viktor	4400	Szabó József dr.	2200
Wéber Mátyásné	4400	Szegszárdy József	2200

⁴²⁷ Beszámoló 1929. 399.

⁴²⁸ Az egyetemi Szent Imre Egyesület közgyűlése. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. október 9. 3.

⁴²⁹ Szent Imre Egyesület. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. november 29. 4.

⁴³⁰ Szent Imre Egyesület. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. november 29. 4.

név	K	név	K
Zimonyi István	4400	Szögi Zoltán	2200
Ábrahám Szilveszter	2200	Szvaton és Kucsos	2200
ifj. Aigner József	2200	Tóth József	2200
Breisach Béla	2200	Wagner F. A.	2200
Bruckner Ede	2200	Benedek Imre	1000
Czucz Ferenc	2200	Mihály Sándor	1000
Csáby Sándor	2200	Molnár Rudolf	1000
Csets és Gárgyán	2200	Tombácz István	1000
Csizmadia András	2200	Kecskeméty Emil	500
ifj. Csizmadia András	2200	Gál testvérek utóda	500
Csizmadia János	2200	Virágh József	500
Danner Mihály	2200	Ducza Gyula	233
Dosztig Andor	2200	ifj. Antal János	200
Faludi testvérek	2200	Bölcsházy Dezső	200
Glöckner József	2200	Bölcsházy Pál	200
Grassely F. László	2200	özv. Ónozóné	200
Hajdu József	2200	Szénerth Aladár	200
Haraszty Géza	2200		

A cikk az adományozók névsorát és az általuk befizetett összegeket is közölte. Így megállapítható, hogy a beérkezett 189 333 korona adományt összesen 63 személy tette, vagyis átlagosan 3 005 koronát adományozott egy-egy személy. Az adakozók közel fele egyébként 2 200 koronát fizetett (ez volt a leggyakoribb összeg). Két személy (Barabás István és Erdélyi László professzor, aki egyben a Szent Imre Kör tiszteletbeli tanárelnöke is volt) különösen kiemelkedő összeggel, az átlagosan tett 3 005 koronás adománynak mintegy 7,32-szorosával támogatták a diákszövetkezet létrehozását, s kiemelhető még Várhelyi József, belvárosi plébánosnak (1914–1931), pápai prelátusnak 11 000 koronás adománya is.

A Centrum diákszövetkezet szegedi létrehozására érkezett adományok elemzése cáfolja a szakirodalomban a Horthy-kori egyházi és nemzeti szervezetek társadalmi és állami támogatásáról szóló megjegyzéseket. Gergely Jenő szerint: „A szervezetek vezetői legtöbb esetben papok voltak, vagy ha ők háttérbe húzódtak, akkor is érvényesítették akaratukat. Miután a szervezetek nagy része »felsőbb utasítás« szerint működött, fenntartásaik költségeit sem lehetett kizárólag a tagságra hárítani. Így a nagyjavadalmasoktól, a katolikus alapoktól és az államsegélyekből súlyos milliók

áramlottak ebbe a szervezethálózatba. Meghökkenően nagy ezeknek a rendszeres vagy alkalmankénti »segélyeknek« az összege, főként, ha a keresztény szocialista mozgalom anyagi lehetőségeivel vetjük össze. A nagy összegek mégsem voltak hatékonyak, mert nem koncentrálták őket, és nem helyettesítették azzal a tagok áldozatkészségét. Így az egyes szervezetek és mozgalmak céljára is csak annyi jutott, hogy azok éppen vegetálni tudjanak.⁴³¹

A szegedi Centrum Dugonics tér 1. szám alatti 1923 nyár végén megnyíló⁴³² üzlete számos időszaki akcióval vonzotta a vevőket.⁴³³ Minden iskolatípushoz kínált taneszközöket, füzeteket, rajzeszközöket, ezek mellett pedig ruhaneműket, divatárut,⁴³⁴ fogkrémet⁴³⁵ és egyéb tisztálkodási szereket⁴³⁶ vásárolni vágyó vagy bolti eladómunkával pénzt keresni kívánó fiatalokat. Említést érdemel, hogy a korabeli reklámfelhívások szerint a köztisztviselők és a szövetkezet tagjai a boltban külön engedménnyel vásárolhattak, nagyobb bevásárlások esetén pedig részletfizetési kedvezményt kaptak.⁴³⁷ Hangsúlyozták továbbá azt is, hogy „Minden fillérrel a magyar ifjúság nyomorát enyhíti, aki az egyetemi hallgatók Centrum boltjában szerzi be szükségleteit!”⁴³⁸ „Aki ott vásárol, olcsón vesz, és magyar ifjúságot is támogatja”,⁴³⁹ valamint „A szövetkezet által elért eredmény szegény magyar diákok felsegélyezésére fordítatik, tehát hazafias köteleességet teljesít, aki azt pártolja.”⁴⁴⁰

A diákszövetkezet szegedi sikerét jól szemlélteti, hogy mintegy féléves⁴⁴¹ szervezőmunkát követően, 1924. szeptember 6-án elindult működése. A megnyitó ünnepségre 150 befolyásos fővárosi vendéget fogadtak,⁴⁴² majd a Baross Áruvásár és Kiállítás 8 napig tartott,⁴⁴³ amely Szeged őstermelésének és kereskedelmének első

⁴³¹ GERGELY, 1989. 50.

⁴³² Szülők, diákok, diáklányok! *Szeged*, 1923. szeptember 4. 5.

⁴³³ Értésítés. *Szeged*, 1924. április 27. 6. – Üzletáthelyezés. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. június 15. 5. – Szenzációs karácsonyi és újévi vásár a Centrumban. *Délmagyarország*, 1925. december 18. 4.

⁴³⁴ A keresztény egyetemi hallgatók „Centrum” Fogyasztási Szövetkezetében. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1922. április 24. 2.

⁴³⁵ A fogápolás haladása. *Délmagyarország*, 1926. március 18. 4.

⁴³⁶ Szülők figyelmébe. *Szegedi Friss Ujság*, 1924. augusztus 24. 2.

⁴³⁷ Szülők figyelmébe. *Szegedi Friss Ujság*, 1924. augusztus 27. 2.

⁴³⁸ Legolcsóbb karácsonyi ajándékok a Centrumban. *Szeged*, 1923. december 14. 5.

⁴³⁹ Tavaszí újdonaságokban. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. április 17. 2.

⁴⁴⁰ Szülők figyelmébe. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. augusztus 27. 2.

⁴⁴¹ Ujszegeden nyílik meg az országos Baross-áruvásár. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. január 27. 2.

⁴⁴² A Baross-árumintavásár vendégei. *Szeged*, 1924. szeptember 7. 8.

⁴⁴³ A szegedi Baross-áruvásár és kiállítás. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. április 9. 4. – Három nap alatt százezer ember tekintette meg a Baross-kiállítást. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. szeptember 10. 1.

nemzetközi seregszemléje volt.⁴⁴⁴ Ezt a szövetséget 1919 szeptemberében⁴⁴⁵ hívták életre, amely a magyar iparosokat és kereskedőket tömörítette magában.⁴⁴⁶ A szervezet szegedi működését 1921. május 9-én kezdte meg⁴⁴⁷ – ekkor árumintavásárt hívtak életre – a szegedi repülőtérén⁴⁴⁸ megrendezett vásár – II. számú hangárjában⁴⁴⁹ a kecskeméti konzervgyár és Kotányi paprikái mellett.⁴⁵⁰ „A bejáráttal szemben van a Centrum keresztény főiskolai hallgatók fogyasztási szövetkezetének, különösen a diáktársadalom részéről állandó ostrom alatt álló kiállítása.”⁴⁵¹ „Itt lehet gyönyörködni a Centrum Ifjúsági Szövetkezet tarka árucikk halmazában is, mely elárulja, hogy a Centrum rövid fennállása óta minden tekintetben megfelelt a hozzáfűzött várakozásnak.”⁴⁵² A Baross Szövetséggel nem éppen baráti viszonyban álló *Szeged (Délmagyarország)* című napilap is elismerte a vásár kiválósikerét: „Meg lehet állapítani, hogy a vásár és kiállítás, amelyre személy szerint meghívtak sokakat, akik a Baross -Szövetségen kívül, sőt olyanokat is, akik attól egészen távol állnak, a várakozást felülmúlja. A kiállítók tudásuk legjavát mutatják be, míg a közönség élénk érdeklődést tanúsít. Annak illusztrálására, hogy mily nagy a vezetőség várakozási ellenére a kiállítás látogatottsága, talán a legbeszédesebb bizonyíték, hogy a kiállítás egész tartamára elkészített belépőjegyek már elfogytak, és most apró, lebélyezett papírdarabkákat adnak ki belépőjeggyül a pénztárnál.”⁴⁵³ A kiállítás bíráló bizottságának⁴⁵⁴ döntése értelmében a Centrum diákszövetkezet a kiállításon való részvételért a Baross Szövetségtől díszoklevelet nyert.⁴⁵⁵

A Centrum diákszövetkezet nemcsak a Szent Imre Körtől, de a keresztény nemzeti szellemben szervezett asszonysszövetségtől, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségétől (MANSZ) is jelentős segítséget kapott. Jól mutatja ezt a MANSZ hírlapi felhívása: „A MANSZ a mai nap folyamán a következő levelet intézte a »Centrum«

⁴⁴⁴ A Baross-Szövetség lázasan készül az árumintavásárra. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. augusztus 14. 2.

⁴⁴⁵ Alapszabályok jóváhagyása. *Közgazdasági Értesítő*, 1919. szeptember 11. 44.

⁴⁴⁶ Az ébredő magyar kereskedelem. *Vásárhelyi Reggeli Ujság*, 1919. szeptember 27. 3.

⁴⁴⁷ *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. Szerk. PERNEKI Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 72.

⁴⁴⁸ A szegedi kiállítás. *Szegedi Friss Ujság*, 1934. szeptember 5. 1.

⁴⁴⁹ A szegedi kiállítás. *Szegedi Friss Ujság*, 1924. szeptember 9. 1.

⁴⁵⁰ A nagyobb kiállítók felsorolása: Séta a Baross-áruvásár és kiállításon. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. szeptember 7. 4–6. – A Baross-kiállítás áll az érdeklődés középpontjában. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. szeptember 12. 1–2.

⁴⁵¹ A Baross-kiállítás iránt egyre nagyobb az érdeklődés. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. szeptember 11. 1.

⁴⁵² A magyar ipar Olimpiásza Szegeden. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. szeptember 6. 4.

⁴⁵³ *Váratlanul nagy a Baross-kiállítás látogatottsága*. *Szeged*, 1924. szeptember 10. 4.

⁴⁵⁴ A szegedi kiállítás. *Szegedi Friss Ujság*, 1924. szeptember 12. 1.

⁴⁵⁵ Megtörtént a döntés a Baross-áruvásár és kiállításon. *Szeged*, 1924. szeptember 12. 6.

vezetőségéhez: – A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége bevásárlásait a keresztény főiskolai hallgatók »Centrum« fogyasztási szervezetében fogja ezentúl eszközölni, s ezzel is bizonyítani akarja, hogy szívén viseli az egyetemi ifjúság sorsát, boldogulását. – Aláírás. Ezt a levelet nemcsak a többi keresztény egyesületek, de Szeged város minden egyes polgárának figyelmébe ajánljuk.⁷⁴⁵⁶

Szegedi Szent Imre Kollégium

A kolozsvári években nagyban hátráltatta a kör működését az a körülmény, hogy a szervezet a Szamos parti városban nélkülözni kényszerült Szent Imre Kollégiumot. Amíg Budapesten a kör legaktívabb tagjainak a szállását, a rendezvények és egyáltalán a közös tanulások, kutatások, próbák stb. gyakori helyszínét a kollégium biztosította, Kolozsváron mindez az infrastruktúra és nevelő közösség hiányzott. Az első szegedi években szintén súlyosan korlátozta ez a körülmény a kör működését. 1923-tól azonban sikerült gyökeres javulást elérni.

Glattfelder Gyula – folytatva 1897 és 1911 közötti budapesti tevékenységét⁴⁵⁷ – igen élénk aktivitást fejtett ki annak érdekében, hogy a világháború rendkívüli gazdálkodása, az idegen hadseregek megszállása és fosztogatása, valamint a trianoni békediktátum következtében kibontakozó infláció és munkanélküliség hatására társadalmilag és anyagilag rosszabb helyzetbe került családok gyermekei is tanulhassanak a felsőoktatásban. Elsősorban azt tekintette feladatának, hogy a köztisztviselők, köz- és állami alkalmazottak gyermekeinek lakhatási és oktatási lehetőséget biztosítson.⁴⁵⁸

1923 tavasza és nyara között Glattfelder Gyula – első szegedi intézkedéseként⁴⁵⁹ – Újszegeden a Temesvári körút 38. szám alatt a tanítóképezde Siegel Albin által tervezett épületének a háború miatt félbeszakadt építkezését befejezte,⁴⁶⁰ s 1923 őszétől a Népkert sor felőli épületben a tanítóképezde⁴⁶¹ és középiskolai püspöki internátus⁴⁶²

⁴⁵⁶ Követendő példa. *Szegedi Új Nemzedék*, 1924. április 18. 2.

⁴⁵⁷ VAJDA, 2019. 251–261

⁴⁵⁸ ZOMBORI István: *Márton Ferenc egyházművészeti alkotásai*. In: MURÁDIN Jenő – SÜMEGI György – ZOMBORI István: *Márton Ferenc*. Csíkszereda, Pallas, 2009. 87–88.

⁴⁵⁹ Glattfelder püspök saját költségén építteti fel rezidenciáját. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. április 27. 2.

⁴⁶⁰ *Szeged*. Szerk. KISS Ferenc – TONELLI Sándor – SZ. SZIGETHY Vilmos. Budapest, Magyar Városok, 1927. 271–272. – OZSVÁTHNÉ Csegezi Monika: *Tanítóképezde*. In: *Csongrád megye építészeti emlékei*. Szerk. TÓTH Ferenc. Szeged, Csongrád Megyei Önkormányzat, 2000. 552.

⁴⁶¹ Szeptemberre elkészítik a püspöki székházat. *Szegedi Új Nemzedék*, 1923. május 26. 3.

⁴⁶² Szent Imre Kollégium és püspöki konviktus alakult Szegeden. *Új Nemzedék*, 1923. augusztus 9. 5.

mellett egyetemi internátust tartott fenn,⁴⁶³ amelyben – a budapesti Szent Imre Kollégiumok mintájára⁴⁶⁴ – 50–60 katolikus vallású hallgató nyert kedvezményes (vagy ingyenes) szállást. Ez azt jelentette, hogy a 110 fő internátus⁴⁶⁵ lakóinak mintegy fele volt egyetemista, fele pedig tanítóképzős vagy középiskolai diák. 1923–1930 között a kollégium igazgatója a Szent Imre Kör tiszteletbeli elnöki posztját is betöltő Erdélyi László professzor volt.⁴⁶⁶

Az épület egészen a tanítóképző intézet 1963-as megszüntetéséig szolgálta a pedagógusképzést,⁴⁶⁷ azóta pedig közlekedési technikumnak ad helyet. Az építkezés és a különféle képzési profilú intézmények centralizálása termékenyítően hatott a tanítóképzőre is. A püspök anyagi és erkölcsi támogatásával egyre nőtt a diákok száma (64-ről 210-re) és színesebbé vált a tanítóképző oktatása is. A tanítói végzettség mellett hitoktatói, kántori, gazdasági szaktanítói, szövetkezeti, tűzoltói, iskolán kívüli népművelési, háziipari képzésben is részesülhettek.⁴⁶⁸

„A kollégium a csanádi püspökség fennhatósága és egyházi vezetése alatt lehető szabad mozgást kíván biztosítani az ifjúságnak, de a vallás-erkölcsi szellemet, tanulmányi előmenetelt, fegyelmet és kollegiális együttélést biztosító háziszabályokat szigorúan kívánja érvényesíteni.”⁴⁶⁹ A Szent Imre kollégiumok szerepét az első szegedi tanév zárása kapcsán elismerő szavakkal foglalta össze a korabeli helyi sajtó: „valóságos erőrendszerei a hazafias és vallásos nevelésnek. Ezekben lel otthonra a katolikus művelt ifjú, ezekben szívja tele lelkét azzal a szellemmel, azzal a gondolkodással, amely legjobb útítárs egy életen keresztül”.⁴⁷⁰

A kollégiumi ellátás díjszabását igyekeztek a szélesebb társadalmi rétegek számára is vállalhatóra csökkenteni. Az 1923-as induláskor „Az évi tartásdíjat 15 méter-mázsa búza árában állapították meg, melyet két egyenlő részben lehet fizetni. Különös méltánylást érdemlő esetben a több részletben való fizetést is engedélyezik. Ezért a díjért jár lakás (külön szoba vagy ketten egy szobában), takarítás, világítás és ételmezés (reggeli, felváltva két- és háromfogásos ebéd, egyfogásos vacsora. [...]) Az

⁴⁶³ Szent Imre Kollégium Szegeden. *Uj Nemzedék*, 1923. augusztus 5. 9.

⁴⁶⁴ Szeptemberben megnyílik a püspöki konviktus. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. augusztus 7. 3.

⁴⁶⁵ *A Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképző Intézet emlékkönyve 1844–1994*. Szerk. CSILLIK László–GÁCSER József Szegedi Tanítóképzőt Végzettek Baráti Köre. Szeged, 1994. 29.

⁴⁶⁶ Glattfelder püspök Erdélyi László egyetemi tanárt nevezte ki a Szent Imre kollégium igazgatójává. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1923. augusztus 25. 3.

⁴⁶⁷ MIKLÓS Péter: Adatok a szegedi katolikus tanítóképző történetéhez. In: *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola története (1928–1947)*. Szerk. KISS Róbert Károly – VAJDA Tamás. Szeged, Belvedere, 2010. 159.

⁴⁶⁸ „Jobb, mint otthon”. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1936. május 14. 8.

⁴⁶⁹ Szent Imre-kollégium Szegeden. *Nemzeti Újság*, 1923. augusztus 5. 8.

⁴⁷⁰ A magyar ifjúság. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1924. május 21. 1.

intézet főhatósága jeles tanuló, szegénysorsú ifjak, főleg tisztviselőgyermeknek kedvezményes ellátást is lehetővé fogja tenni.⁴⁷¹ A lakásdíj egy 1927-ben megjelent ismertető szerint „(fűtéssel, világítással) külön szoba esetén havi 25 pengő, kétfős szobákban havi 12 pengő. Az élelmezés díja a gazdasági viszonyoktól függően méltányosan állapíttatik meg, s a jó előmenetelű szegénysorsúak még e méltányos összegből is tetemes engedményt kaphatnak.”⁴⁷²

1928–1930 között épült fel a szegedi Dóm téren a Szent Imre Kollégium új épülete, „hogya a világi intelligens fiatalság is az egyház szellemében nevelkedvén, oly új férfigenerációt szolgáltatthasson a magyar nemzet számára, melynek lelki emelkedettsége az egyház és haza legmerészebb terveit is méltóképpen tudja szolgálni és a mainál dicsőségesebb jövőjét hordozni.”⁴⁷³ A kollégium mind Újszegeden, mind a Dóm téren működve nagymértékben elősegítette a katolikus egyetemi ifjúság egyesületi életét. Nemcsak jelentős átfedés mutatkozott a kollégium lakói és a Szent Imre Kör tagsága (1926-tól már inkább a Foederatio Emericana) között, de az egyesület tevékenységének számos eleme is konkrétan a kollégium falai között megfogalmazott gondolatokból valósult meg.

A Foederatio Emericana szegedi megszervezése

A dualizmus korában működő egyetemi ifjúsági egyesületekkel szemben az 1919–1921 között alakult szövetségek a régebbi ifjúsági egyesületekkel semmiféle kapcsolatot sem tartottak. Általában több egyetem és főiskola ifjúságát tömörítették, országos hatáskörűek és elsősorban politikai jellegűek voltak. A dualizmus kori egyesületektől eltérően nem az egyetemek és a főiskolák fegyelmi hatósága – még csak nem is a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium –, hanem a Belügyminisztérium felügyelete alatt állottak, és egyetemen kívüli személyeket is fölvehettek tagjaik sorába. Közülük a két legnagyobb tömörülés, a Turul és az Emericana tagságának kétharmada–háromnegyede már nem is a hallgatók közül, hanem az idősebb korosztályokból, a végzett és elhelyezkedett egykori egyetemistákból került ki.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Szent Imre-kollégium Szegeden. *Nemzeti Ujság*, 1923. augusztus 5. 8.

⁴⁷² SZANDTNER Pál: *Szegedi egyetemi tájékoztató*. Szeged, Városi Nyomda, 1927. (A továbbiakban: SZANDTNER, 1927.) 66.

⁴⁷³ Még ebben az évben megépítik a csanádi egyházmegye központi intézeteit. *Szegedi Új Nemzedék*, 1928. január 15. 2.

⁴⁷⁴ UJVÁRY Gábor: Egyetemi ifjúság a „neobarokk társadalomban”. A Foederatio Emericánáról. In: UJVÁRY Gábor: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Budapest, Ráció, 2010. 418–419. (A továbbiakban: UJVÁRY 2010.)

Ugyanis a bajtársi egyesületek mintájára az Emericana nem vált meg tagjától, ha az elvégezte az egyetemet. Az alapszabály szerint: „Ha a levante oklevelet szerzett vagy más módon önállóvá lett, az előírt formák szerint öreg úrrá avattatik, ami által kiválik a corporatióból, s az illető corporatio öreg urainak conventjébe lép.”⁴⁷⁵ A „túlkoros” tagok a helyi vagy környékbeli katolikus intelligenciát képviselték egy-egy corporatióban.⁴⁷⁶ A kiöregedett tagok minden lehetőségükkel segítették fiatal társaikat érvényesülésben. Innen került ki a keresztény középosztály öntudatos része, akiket már egyetemista korukban anyagiakkal is támogatott a szervezet.⁴⁷⁷

A bajtársi egyesületekkel szemben a Szent Imre Körben a már diplomát szerzett egykori tagok csak igen lazán kapcsolódtak az egyesülethez. Olykor előfordult, hogy a kör tisztikarában a diploma megszerzését követő 1–2 évben még vezető szerepet töltött be valamelyik fiatal, s néhány kitüntetett egykori tag a továbbiakban – egyéb egyházi vagy közéleti személyek mellett – tiszteletbeli vagy pártoló tagként segíthette a kar munkáját, a többség azonban a munkába állást követően elszakadt az egyesülettől, kikerült annak látóköréből. Jellemzőnek tekinthető az az eset, amikor a budapesti Szent Imre Kör 1921 tavaszán Esztergomba szervezte a vándorgyűlését, akkor néhány héttel előbb egy felhívást tett közzé a helyi napilapban: „az előkészítő bizottság felhívja a kör esztergomi és környékbeli volt tagjait, hogy címüket postán vagy más úton az előkészítő bizottság egyik elnökével, Dr. Lepold Antal prelátus-kanonok úrral mielőbb közölni szíveskedjenek.”⁴⁷⁸ Vagyis az egyesület nem rendelkezett semmiféle érdemleges nyilvántartással a korábbi tagok elérhetőségéről, így amikor szükség volt a segítségükre, alkalmi újságcikkek útján igyekeztek felhívni őket.

A szintén Szent Imre hercegről elnevezett Foederatio Emericana katolikus egyetemi bajtársi egyesület első 12 alapító tagja (mindnyájan a budai Szent Imre Gimnázium végzős diákjai) Bitter Illés (1868–1939) ciszterci rendi tankerületi főigazgatótól, a szövetség megalapítójától és első vezetőjétől 1921. június 29-én vette át a zöld sapkát. Ekkor kezdte meg tulajdonképpen szervezőmunkáját Schwartz Elemér ciszterci tanár. A Bitter tervei szerint szerveződő Emericana vezetőségében a kor legkiválóbb és legtekintélyesebb katolikus értelmiségijeit kaptak szerepet, s a szervezet tevékenysége hamarosan átfogta az egész közéletet.⁴⁷⁹ A fővárosi példát követve

⁴⁷⁵ *A Foederatio Emericana kézikönyve*. Budapest, Magyar Jövő, 1923. 23.

⁴⁷⁶ UJVÁRY GÁBOR: A katolikus egyetemi ifjúság útkeresése a 20. század első két évtizedében. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. III. kötet. Szerk. Ujváry Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar napló, 2020. 36.

⁴⁷⁷ RÓNAY, 2012. 25.

⁴⁷⁸ Felhívás a Szent Imre-kör volt tagjaihoz! *Esztergom*, 1921. május 1. 2.

⁴⁷⁹ RÓNAY, 2015. 64.

a vidéki városokban is egymás után alakultak meg az önálló conventek és corporatio. 1926 januárjában országosan már 32, 1928-ban 41,⁴⁸⁰ 1941-ben pedig 72 corporatioja volt az Emericának.⁴⁸¹ 1930-ban az Emericana tagegyesületeinek teljes létszáma elérte a 9 000 főt.⁴⁸² A taglétszám növekedése azonban még ezután is folytatódott: a '30-as évek közepén 10 000-nél, 1941 augusztusában pedig – valószínűleg kissé túlzó adatok szerint – már 16 000-nél több bejegyzett tagot számlálhatott.⁴⁸³

Az Emericana szegedi megszerveződése leginkább három személlyel fonódik össze. Dr. moóri Glattfelder Gyula csanádi püspök, aki 1923-tól Szegeden működött, vitéz Bakonyi Imre és Virág Sándor játszott vezető szerepet a kezdeti szervezésben. Virág Sándor egy évtizeddel későbbi visszaemlékezése szerint: „Engem a Püspök Úr hivatott fel, és bízott meg azzal, hogy az Emericánát az ifjúsággal szervezzem meg. A Központ, úgy tudom, hogy Bakonyi tanár úrnál a dominusokat szervezte.”⁴⁸⁴ Az Emericana szegedi megalakulásában egyetemistaként jelentős szerepet játszó Zétényi (Zehntbauer) János visszaemlékezése szerint: „A Kegyelmes Úr szeretettel nézte az Emericana alakuló munkáját. Sokszor felhívott magához, és tanácsokkal, sőt anyagiakkal is ellátott bennünket. Az Ő általa adományozott 500 000 korona volt az az összeg, amiből az első legszükségesebb kellékeket, papírost, bélyegzőt, miegymást vettük.”⁴⁸⁵

Az Emericana szegedi megszervezésének folyamata 1926 februárjában indult,⁴⁸⁶ majd az ünnepélyes avató- és alapító ünnepségre május 8-án érkeztek Szegedre az Emericana vezetői, élükön Bitter Illés commendatorral. A vendégeket dr. Erdélyi László és dr. Szandtner Pál egyetemi tanárok fogadták a pályaudvaron.⁴⁸⁷ Az első ünnepélyes avatásra másnap, május 9-én délelőtt 10 órakor került sor. Ekkor 114 szegedi úr fogadott úri parolával hűséget az Emericának. Soraikban ott volt Aigner Károly főispán, Somogyi Szilveszter polgármester, Menyhárh Gáspár, Szandtner Pál, Kogutowicz Károly, Kosutány Ignác, Csengery János, Dávid Lajos, Erdélyi László egyetemi tanárok, Lippay György tankerületi főigazgató, dr. Dobay Gyula volt főispán, ügyvéd és a szegedi katolikus társadalom számos jelentékeny személyi-

⁴⁸⁰ LADÁNYI Andor: *Egyetemi ifjúsági szervezetek a Horthy-korszakban*. *Educatio*, 1995. 268.

⁴⁸¹ UJVÁRY, 2010. 430.

⁴⁸² RÓNAY, 2012. 25.

⁴⁸³ UJVÁRY Gábor: Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”. Adatok a Foederatio Emericana történetéhez. *Levéltári Szemle*, 1989/4. 53.

⁴⁸⁴ BUKOVSKY László: *Első tíz év. A Foederatio Emericana szegedi corporatioinak története*. Szeged, Foederatio Emericana, 1936. (A továbbiakban: BUKOVSKY 1936.) 17.

⁴⁸⁵ BUKOVSKY, 1936. 21.

⁴⁸⁶ Megalakult Szegeden a Foederatio Emericana. *Szegedi Új Nemzedék*, 1926. február 28. 4.

⁴⁸⁷ Ma lesz a Foederatio Emericana tagavató ülése. *Szegedi Új Nemzedék*, 1926. május 9. 4.

sége.⁴⁸⁸ Ezzel hivatalosan is megkezdte működését a Foederatio Americana Marisia Corporatioja. 1926. december 3-án a corporatio senioratusa tisztelgő látogatást tett protektoránál,⁴⁸⁹ a Püspök Úrnál, aki hosszasan elbeszélgetett a fiúkkal, szeretettel érdeklődött az Americana ügyei iránt, és ellátta őket jó tanáccsal.⁴⁹⁰

Az 1927. október 11-én tartott curiális ülésen a Corporatio Marisia hivatalosan is kettévált, és elismerte a Corporatio Banatia Foederatio Americana megalakulását. A továbbiakban a Corporatio Marisia a Katolikus Kör helyiségeiben, a Corporatio Banatia pedig a Fogadalmi templom toronyalatti kis szobájában tartotta összejöveteleit.⁴⁹¹ 1929. október 23-án került sor a Kolozsvárról elnevezett Corporatio Clusia megalapítására is. Ennek az egységnek priora Dr. Berecz János nyilvános rendes egyetemi tanár lett.⁴⁹² A nagy alapítási és szervezési hullámot követően 1929. december 1-jén Glattfelder Gyula püspöki szentmise keretében szentelte fel a négy egyetemi corporatio címereit, melyeket Erdélyi László professzor útmutatásai alapján Bukovszky László tervezett.⁴⁹³

Bár a két, egyaránt Szent Imréről elnevezett katolikus egyetemi ifjúsági egyesület között voltak együttműködések is (pl. 1926. június 6-án közös tanévzáró Te Deumot tartottak),⁴⁹⁴ végső soron elkerülhetetlen volt a rivalizálás. Az Americana szegedi megszervezése új, legyőzhetetlen riválist eredményezett a Szent Imre Kör számára. A két egyesület szervezeti különbségéről és viszonyáról az Americana szegedi történetének első évtizedét feldolgozó munka is beszámolt: „Minden megvolt a Szent Imre Egyesületben, amit a katolikus egyetemi polgár kívánhatott. Csak egy hiányzott. Az, ami az Americanát minden más bajtársi egyesület fölé emeli: országos jellegű társadalmi szervezettsége. Az a hatalmas kapocs, ami összeköti a katolikus urat és diákokat, amely összegyűrja a katolikus jelent és jövőt és egy olyan konglomerátumot készít, amely alkalmas arra, hogy rá lehessen építeni a katolikus magyar élet

⁴⁸⁸ A Foederatio Americana értekezlete. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. május 5. 4. – A Foederatio Americana felavató gyűlése. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. május 7. 4. – A Foederatio Americana tagavató ülése. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. május 8. 4. – A Foderatio Americana tagavató ünnepe. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. május 11. 3.

⁴⁸⁹ Glattfelder Gyula 1926-tól egészen haláláig látta el az Americana szegedi egységeinek fővédnöki (protector) szerepét. *Az Americana nagyrendjének schematismusa 1939-40.* 280.

⁴⁹⁰ BUKOVSZKY, 1936. 28.

⁴⁹¹ Uo. 31–32.

⁴⁹² Uo. 1936. 43.

⁴⁹³ A Foederatio Americana szegedi corporatióinak történetéről: VAJDA Tamás: A Foederatio Americana szegedi története. In: *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1919–1944 között*. Szerk. KISS Róbert Károly – VAJDA Tamás. Szeged, Universitas, 2012. 46–79. (A továbbiakban: VAJDAM 2012.)

⁴⁹⁴ A Szent Imre Egyesület évzáró ünnepélye. *Szegedi Uj Nemzedék*, 1926. június 5. 4.

hatalmas palotáját.⁴⁹⁵ A két egyesület közötti szervezeti eltérés döntőnek bizonyult. A Szent Imre Kör 1926 után fokozatosan veszített jelentőségéből, mind Glattfelder Gyula püspök, mind Erdélyi László professzor, mind a város katolikus közéletének többi tagja⁴⁹⁶ a továbbiakban elsősorban az Americanát támogatta, s azon keresztül igyekezett hatást gyakorolni a katolikus egyetemi ifjúságra. Így a Szent Imre Kör évről évre kevesebb újoncot tudott felvenni soraiba, kisebb anyagi és szervezésben tetten érhető támogatást kapott, a tevékenységi köre is szűkült, s a sajtó is egyre ritkábban számolt be a még néhány évig kétségtelenül tovább működő, de egykori súlyát, jelentőségét elveszítő egyesületről. Az 1927-ben megjelenő *Szegedi egyetemi tájékoztató* című kiadvány az *Ifjúsági bajtársi egyesületek* fejezetben felsorolta a kört a többi vallási profilú szervezet között.⁴⁹⁷

A budapesti Szent Imre Kör csak 1927-től nyitott intenzívebben a már diplomát szerzett korábbi tagjai irányában. A pesti Szent Imre Kollégium zászlószentelési ünnepségén 1927. november 12-én Glattfelder Gyula *Az öreg Szent Imrész Szenátus jelentőségéről és hivatásáról* címmel tartott előadást.⁴⁹⁸ Másnap, november 13-án kerítették sort az Öreg Szent Imrések Szenátusának megalakulására.⁴⁹⁹ Ünnepi beszédében Glattfelder Gyula kifejtette a szenátus célját: „A szentimrész szenátus lesz az a nagy kapocs, amelyik összefoglalja az élet szerteágazó útjain járó szentimrész diákokat. [...] Olyan szövetséget akarunk, amelyiknek tagjai támogatják egymást, az öregek a fiatalokat, hogy az életben a katolikus tehetségek az őket megillető pozíciókba jussanak.”⁵⁰⁰ Bár ez a szenátus a Szent Imre Kollégiumban alakult meg, s nem kimondottan a körben, így vidéki származású egykori kollégistákat foglalt magában, s nem a kör budapesti származású tagjait, a kollégium és a kör tagsága közötti jelentős átfedés miatt annyi mégis kijelenthető, hogy ez a szenátus kívánta pótolni a bajtársi alapon szerveződő egyesületek strukturális előnyeit a kör és a mögötte álló mozgalom számára. A szenátus 1933. január 16-án a havi összejöveteléről beszámoló újságcikk megfogalmazása szerint ez a fórum a Szent Imre kollégiumok és a kör volt növendékeit fűzi egybe.⁵⁰¹ Ez a próbálkozás már erősen megkésett volt, bár a szenátus a továbbiakban rendszeresen hallatott magáról, aktív tevékenységével szervezett módon segítette elő a még egyetemi tanulmányaikat folytató ifjak és

⁴⁹⁵ BUKOVSKY 1936. 23.

⁴⁹⁶ A Foederatio Americana szegedi corporatióit támogató közéleti személyiségek listája: VAJDA, 2012. 74–76.

⁴⁹⁷ SZANDTNER, 1927. 68.

⁴⁹⁸ November 12-én lesz a pesti Szent Imre Kollégium zászlószentelése. *Nemzeti Ujság*, 1927. november 9. 8.

⁴⁹⁹ Zászlószentelés. *Budapesti Hírlap*, 1927. november 9. 9.

⁵⁰⁰ Szentimrések ünnepe. *Budapesti Hírlap*, 1927. november 15. 8.

⁵⁰¹ A diplomások problémája. *Magyarság*, 1933. január 18. 7.

a már hivatali karrierjüket járó öregdiákok közötti együttműködéseket, a kör folyamatos térvesztését ez sem tudta visszafordítani.

Vándorgyűlés a negyedszázados jubileum alkalmából

A Szent Imre Kör 1928. május 5–6-án Szegeden tartotta XI. országos vándorgyűlését,⁵⁰² amely egyúttal a fővárosi egyesület alapításának 40.,⁵⁰³ a kolozsvári/szegedinek pedig 25. évfordulójának megünneplésére is alkalmat nyújtott. Május 5-én délután érkeztek meg a vendégek a pályaudvarra, ahol nagyszámú közönség, a város katolikus társadalmának minden vezető tagja,⁵⁰⁴ az egyetemi bajtársi egyesületek kiküldöttjei és a cserkész ifjúság fogadta őket zeneszóval.⁵⁰⁵ A vendégek tiszteletére 5-én este a Hági termeiben a város adott vacsorát, amelyen megjelent többek között Glattfelder Gyula püspök, a főispán, a polgármester vezetésével a város tanácsnokai és a klérus teljes számban.⁵⁰⁶ A hitéleti és szakmai programok másnap reggel 8-kor a fogadalmi templomban Glattfelder Gyula celebrált szentmisét, amelyen a szónoklatot Wolkenberg Alajos budapesti egyetemi tanár tartotta. 10.30-kor kezdődött a jubiláris díszközgyűlés a városháza nagytermében.⁵⁰⁷ A gyűlésen „Somogyi Szilveszter dr. polgármester Szeged város közönségesében üdvözlí a megjelenteket. Beszédében rámutatott arra, hogy a Szent Imre Egyesület működése a társadalomban mind jobban érezhetővé válik, és különösen az irodalom, a művészet, a tudomány művelésében számottevő eredményeket tud az egyesület felmutatni. »Szilárd jellem és kitartó munka az, – mondotta a polgármester – mivel eredményeket lehet elérni és az a hit, amelynek minden magyar lelkében olthatatlan lánggal kell égnie.«⁵⁰⁸

A kör kettős évfordulót is ünnepelt ebben az esztendőben: a budapesti egyesület 40.,⁵⁰⁹ a kolozsvári/szegedi pedig 25. éve működött már. Így a beszédekben a kör múltja, célja, feladatai és jövője egyaránt szóba került. Az ünnepi beszédet Zichy János gróf tartotta meg, és abban a nevelés problémájával foglalkozott. „Sohasem volt nagyobb szüksége annak – mondotta többek között –, hogy a magyar társadalom

⁵⁰² A Szent Imre-Kör XI. országos vándorgyűlése Szegeden. *Pesti Hírlap*, 1928. május 5. 10.

⁵⁰³ *MTI Napi Hírek*, 1928. május 5. 22.

⁵⁰⁴ A Szent Imrések vándorgyűlése Szegeden. *Nemzeti Ujság*, 1928. május 6. 6.

⁵⁰⁵ A Szent Imrések szegedi vándorgyűlése. *Szegedi Friss Ujság*, 1928. május 6. 1.

⁵⁰⁶ Az olaszok mellett tüntettek a Szent Imre Kör vándorgyűlésére Szegedre érkezett diákok. *Délmagyarország*, 1928. május 6. 2.

⁵⁰⁷ A Szent Imre Kör vándorgyűlése. *Szegedi Friss Ujság*, 1928. május 5. 2.

⁵⁰⁸ A Szent Imrések vándorgyűlése Szegeden. *Szegedi Friss Ujság*, 1928. május 8. 1.

⁵⁰⁹ A Szent Imre Kör jubileumi vándorgyűlése Szegeden. *Budapesti Hírlap*, 1928. május 6. 14.

erkölcseiben puritán, akarásában pedig acélos legyen, mint ma, mikor mindenki a legsúlyosabb anyagi viszonyok között él. Ehelyett azt látjuk, hogy megingott a magyar társadalom is, az erkölcs fogalma eltolódott, lazult az erkölcsi felfogás, tágult a lelkiismeret, az életöszön pedig minden etikát elhomályosít. Ez az út a pusztulásba vezet.” Majd a sportról szólván, a fizikai sport mellett a lelkek sportját is sürgette. Az egészséges test csak akkor tud üdvös életenergiát kitermelni, ha fizikai erejét egészséges erkölcsi felfogás támasztja alá. Majd szólt a Szent Imre Kör első mecénásairól, akiknek érdeme, hogy a kör megerősödött és naggyá fejlődött, végezetül pedig az ifjúsághoz intézett buzdító szavakat.⁵¹⁰ Az ünnepi beszéd után Ferenczy Károly ifjúsági elnök a kör 40 éves történetét ismertette, Fehér Géza a szegedi Szent Imre Kör elnöke,⁵¹¹ a szegedi egyesület működését vázolta,⁵¹² Palaczky Gyula pedig a MEFHOSZ nevében üdvözölte a jubiláló kört.⁵¹³

A záróbeszédet Glattfelder Gyula Csanádi püspök mondta: „Itt nem egy körről van szó, hanem egy gondolatról, egy irányról, amely a nemzet életének és a nemzeti katolicizmus életének számottevő része. Ez a gondolat, amely az egyetemi ifjúságot egy sorba toborozta, kell, hogy a mi lelkünket is eltöltse, és a katolikus intelligenciának is tisztában kell lennie ezzel, ha el akarja hárítani magától azt a veszedelmet, amely nemrégiben reázúdult, és ha biztosítani akarja magának a vezető szerepet az országban, mely őt megilleti.” A püspök szervezkedésre szólította föl a keresztény társadalmat, amelynek ellenségei szervezve vannak, e szervezett erővel szemben csak szervezetten lehet felvenni a harcot. „Szervezetlenségünk volt az oka, hogy 1918-ban azok kerekedtek fölénk, akikre azt mondták az ország izoláltságában bízók, hogy ezektől nem kell félni. Ma a destrukció ismét felütötte fejét és hinti a rosszakarat, a gyűlölet magvait, amelyek – ha nem fogunk ellene össze – ugyanarra a sorsra juttatnak, mint néhány évvel ezelőtt.”⁵¹⁴

⁵¹⁰ A mai gazdasági válságban tiszta erkölcsre és puritán jellemekre van szükség. *Nemzeti Ujság*, 1928. május 8. 4.

⁵¹¹ Fehér Géza Kiskunmajsán született 1901. augusztus 13-án. Szegeden élő apja háziipari felügyelő. Középiskolát a szegedi piarista gimnáziumban végezte. Katonai szolgálatot 1919. július 19. és 1920. július 19. között teljesített. A szegedi egyetem Jog- és Államtudományi Karának I. évfolyamára 1925. szeptember 18-án iratkozott be. SZTE Lt. Jog- és Államtudományi Kar hallgatói törzskönyvek, 14., 16. 18., 20., 22. és 25. kötet Az 1928/29. tanévben jogtudományi oklevelet nyert. *Beszámoló a szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetem 1927/28–1928/29. évi működéséről*. Szeged, 1930. 238.

⁵¹² *MTI Napi Hírek*, 1928. május 7. 21.

⁵¹³ A Szent Imre-Kör jubileumi vándorgyűlése Szegeden. *Pesti Hírlap*, 1928. május 8. 11.

⁵¹⁴ A Szent Imre Kör ünnepe. *Budapesti Hírlap*, 1928. május 8. 10.

Glattfelder püspök tehát a keresztény társadalom megszervezését sürgette,⁵¹⁵ és nemzeti katolicizmust tűzte a kör feladataul, egyúttal pedig felhívta a figyelmet a mindenféle önmérsékletre képtelen, féktelen ateizmus és a profitorientált vadkapitalizmus veszélyeire. Az ország 1918–1919-es összeomlását is az ateizmus, az internacionalizmus és a kapitalizmus hibájának tartotta. Beszéde abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy véleménye szerint 1928 tavaszán ismét felütötte fejét 1918–1919 szelleme, s a katolikus erők összefogása nélkül akár felül is kerekedhetnek. 15.30-kor a szegedi Szent Imre Egyesület új lovagjainak felavatása kezdődött a fogadalmi templomban.⁵¹⁶ Majd 16.30-kor Tóth Tihamér budapesti egyetemi tanár előadást tartott *Az erős akaratú ifjúság* címmel. A vándorgyűlés zárásaként este a Tisza Szállóban díszhangverseny volt.⁵¹⁷

Szintén 1928-ban került sor a szegedi Szent Imre Kör új helyiségének átadására és püspöki felszentelésére is. A kör új helyisége valójában három szobából áll, s „a szórakozó teremtől teljesen elzárt, gyönyörűen berendezett szobát bocsátott a tagok rendelkezésére, ahol egyszerre 12 tag tanulhat. [...] A Szent Imre Egyesületre nézve szinte megbecsülhetetlen Polyák [Károly] igazgatónak azon nemeslelkű támogatása, mellyel otthont adott egyetemünk egyik legértékesebb egyesületének, de leszögezhetjük itt azt is, hogy ez az ifjúság meg is érdemli a katolikus társadalom támogatását, mert komoly, buzgó munkálkodása, az egyesületben uralkodó igaz testvéri szeretet biztosíték arra, hogy a püspök reménye be is teljesedjék.”⁵¹⁸ Azonban ez sem tudta megállítani a Szent Imre Kör folyamatos térvészését. A katolikus egyetemisták egyre inkább a Foederatio Emericánába léptek be, a Szent Imre Kör pedig a lassacskán teljesen megszűnt. Nem tekinthető véletlennek az sem, hogy az 1921–1926 közötti években tapasztaltakkal szemben, 1926 után a katolikus és nemzeti egyesületek ünnepi alkalmain már nem a Szent Imre Kör, hanem a Szent Imre Kollégium énekkara lépett fel.⁵¹⁹ Ahogy hanyatlott a kör működése, egyre inkább előtérbe került a kollégium vagy a Foederatio Emericana. Ugyanakkor még az 1933 augusztusi Szegedi Hét rendezvény kapcsán is értesülünk a „Szent Imre Egyesület

⁵¹⁵ Glattfelder püspök a keresztény társadalom megszervezését sürgette a szentimrések vándorgyűlésén. *Délmagyarország*, 1928. május 8. 6.

⁵¹⁶ A Szent Imre Kör vándorgyűlése Szegeden. *Magyarság*, 1928. május 8. 9.

⁵¹⁷ A Szent Imre Kör 40 éves jubileuma. 8 *Órai Ujság*, 1928. május 8. 6.

⁵¹⁸ Glattfelder Gyula dr. megyéspüspök megtekintette az egyetemi Szent Imre Egyesület új helyiségét. *Szegedi Új Nemzedék*, 1928. október 28. 5–6.

⁵¹⁹ A Magyar Nők Szent-Korona Szövetsége. *Délmagyarország*, 1928. október 18. 6. – Slachta Margit előadása Szegeden. *Délmagyarország*, 1928. október 21. 10.

levente zenekaráról⁵²⁰ de az – tekintettel a Szent Imre név gyakori ifjúsági használatára – korántsem biztos, hogy az egyetemi hallgatókból álló körre utal.

A kör '20-as évek végére elmélyülő nehézségeit mutatja, hogy egy 1941-es egyetemi tanácsi kimutatás szerint 1929-ben és 1930-ban 400 pengő kölcsönt az Egyetemi Tanácstól, de azokból nem fizetett vissza semmit.⁵²¹ A tanács következő ülésén Szent-Györgyi Albert rektor bejelentette, hogy az Egyetemi Diákjóléti és Diákvédő irodától érkezett átirat szerint a Szent Imre Egyesület megszűnt. Jogutódja Szegeden nincs. Volt elnöke dr. Fehér Géza, aki annak idején a kölcsönt felvette, három évvel ezelőtt meghalt, és így az általa felvett 400 pengő tartozás behajthatatlan. Az Egyetemi Diákvédő és Diákjóléti Iroda a 400 pengő tartozás törlesztésének engedélyezését kérte. Minthogy a jelentés szerint a kölcsön megfizetése nem remélhető a rektor azt javasolta, hogy a tanács adja meg az engedélyt az Egyetemi Diákvédő és Diákjóléti Irodának a tartozás törlesztésére. A tanács pedig egyhangúlag a rektor javaslata értelmében határozott.⁵²²

Ahogy az előző dokumentum alapján megítélhető, a kör 1929-ben és 1930-ban még létezett. Gróf Klebelsberg Kuno Szeged város országgyűlési képviselője háromnapos szegedi tartózkodása alkalmával 1932. február 8-án este a Turul Szövetséghez tartozó Werbőczy Bajtársi Egyesület és a Szent Imre Kör báljain jelent meg,⁵²³ ez arra utal, hogy még ekkor is fennállt az egyesület szegedi alapszervezete. Amikor 1933. január 10-én Buday Árpád professzor összefoglaló jelentést készített az egyetemen működő ifjúsági egyesületekről, már nem említette meg a Szent Imre Kört. Így feltételezhető, hogy az egyesület 1933-ra teljességgel elenyészett, szerepét pedig a Foederatio Emericana vette át. A jelentésben szereplő létszámok értelmezéséhez figyelembe kell venni, hogy „az egyesületek közül egyedül az Egyetemi Énekkar és az Egyetemi Öregcserkész Csapat olyan, amelynek tagjai kizárólag egyetemi hallgatók és amelynek közvetlen vezetői is kizárólag az egyetem tanárai közül valók.”⁵²⁴ Másodsorban azt sem téveszthetjük szem elől, hogy számos hallgató nemcsak valamelyik felekezeti egyesületnek, de mellett egy speciális funkciót betöltő

⁵²⁰ Vasárnap több mint ötezer idegen gyönyörködött az ünneplő városban. *Délmagyarország*, 1933. augusztus 29. 5.

⁵²¹ SZTE Lt. m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának 1940/41. évi III. rendes ülésének jegyzőkönyve 1941. január 23. 500/1940–41. E. T. sz.

⁵²² SZTE Lt. m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának 1940/41. évi IV. rendes ülésének jegyzőkönyve 1941. február 25. 730/1940–41. E. T. sz.

⁵²³ *MTI Napi Hírek*, 1932. február 8. 36.

⁵²⁴ SZTE Lt. m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának 1932/33. évi V. rendes ülésének jegyzőkönyve 514/1932–33. E. T. sz.

másik egyesületeknek (pl. énekkar, KEAC) vagy valamelyik regionális tömörülésnek (pl. SZEFE vagy DEFHE)⁵²⁵ is tagja volt.

Buday Árpád jelentése az egyetemi egyesületek létszámáról 1933. január 10-én

egyesület		létszám
Turul Szövetség		600
Szent István Bajtársi Egyesület		90
MEFHOSZ	Bethlen Gábor Kör	236
	Luther Szövetség	183
	Dávid Ferenc Kör	16
	SZEFE	220
	DEFHE	140
	KEAC	320
Foederatio Americana		180
Egyetemi Énekkar		40
Egyetemi Öregcserkészcsapat		50
MIEFHOE		366

Összegzés

Az eddigi szegedi egyetemtörténeti publikációk nem sok figyelmet szenteltek a Szent Imre Körnek. Egyes munkák mindössze megemlégették az egyetemen működő ifjúsági egyesületek felsorolásakor.⁵²⁶ Mások valótlanul a kislétszámú, de befolyásos egyesületek közé sorolták. Pedig a kör mind Kolozsváron, mind Szegeden sok hallgatót szólított tagjai közé, s igen sokszínű és figyelemre méltó tevékenységet fejtett ki. A kolozsvári Szent Imre Kör 1913-as zászlószentelési ünnepe alkalmával a helyi sajtó röviden összefoglalta és értékelte a kör addig végzett tevékenységét: „A kolozsvári Szent Imre Egyesület már többéves fennállásának múltjára tekinthet vissza. Az egyesület az idén új helyiségbe költözött, és lassan, észrevétlenül dolgozott. Diszkrét-

⁵²⁵ VAJDA Tamás: A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFE), valamint a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (DEFHE) szegedi működése. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. I. kötet. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2018. 218–306.

⁵²⁶ DEVICH Andor: *A Szegedi Tudományegyetem története 1921–1944*. Szeged, JATE, 1990. I. 74.

ten, nem bántó, hangos lármával élt a külvilág számára, hanem hogy úgy fejezzük ki magunkat: belterjes szellemi gazdálkodást folytatott.”⁵²⁷

A kör szegedi működése kapcsán – összehasonlítva azt a budapesti tevékenységével – feltűnő, hogy Szegeden nem található dokumentum szakosztályok működéséről. A budapesti kör szakosztályai 1919 után folytatták a világháború előtt kimutatható élénk tevékenységüket. A fővárosi egyesület 1928. november 27-én tartott közgyűlésén Rottenbiller Alajos, két héttel korábban⁵²⁸ megválasztott ifjúsági elnök programbeszédében felsorolta a szakosztályokat, s hangsúlyozta „A Szent Imre Kör karakterét az intenzív szakosztályi munka fogja adni, szemben más ifjúsági egyletekkel.”⁵²⁹ De az egyes szakosztályok működéséről egyéb adatok is vannak.⁵³⁰ Ezzel szemben Szegeden nem találni korabeli dokumentumot a szakosztályok megalakításáról és tevékenységéről.

A kör szegedi tevékenységéről 1936-ból idézhető egy vélemény: „Szegeden volt már a katolikus egyetemi hallgatóknak szervezetük, a zöld bársonysapkás Szent Imre Egyesület, amelyet még Kolozsvárról hoztak magukkal az egyetem polgárai. Ennek az egyesületnek az élén Erdélyi László dr. egy. ny. r. tanár állott, akinek pártfogása alatt a nagy taglétszámú szervezet igen szép és tekintélyes munkát végzett. Minden megvolt a Szent Imre Egyesületben, amit a katolikus egyetemi polgár kívánhatott.”⁵³¹ Végigtekintve a kör 1903–1914 között Kolozsváron és 1921–1933 között Szegeden végzett tevékenységén megállapítható, hogy sokat tett a katolikus egyetemisták hitéleti és kulturális fejlődése, valamint szociális problémáinak orvoslása érdekében.

A katolikus egyház – a világháború nélkülözései, a forradalmak, a megszállások és területelcsatolások által okozott borzalmas károk ellenére is – képes volt példátlanul nagy szellemi és lelki mozgalom kibontakozásával folytatni az 1888 után megkezdett széleskörű egyesületi tevékenységet, ezzel egyidejűleg jelentős összegeket fordítani a keresztény magyar intelligencia kiképzésére (kollégiumi, étkeztetési, ruházkodási, üdültetési, bel- és külföldi, valamint ösztöndíj-programok). Utóbbinak – a civil alapon szervezett egyéb diákjóléti intézmények⁵³² mellett – nem kevés szerepe volt abban, hogy a két világháború között mutatkozó társadalmi mobilitási ten-

⁵²⁷ A Szent Imre Egyesület zászlószentelése. *Ujság*, 1913. október 19. 4.

⁵²⁸ *MTI Napi Hírek*, 1928. november 14. 13.

⁵²⁹ *MTI Napi Hírek*, 1928. november 27. 13.

⁵³⁰ *MTI Napi Hírek*, 1929. február 1. 7. – *MTI Napi Hírek*, 1929. március 19. 20.

⁵³¹ BUKOVSKY, 1936. 23.

⁵³² OSVÁTH Zsolt: Intézményes diákvédelem a Ferenc József Tudományegyetemen Kolozsvártól Szegedig. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. IV. kötet. Szerk. UJVÁRY Gábor. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, Budapest, 2021. 45–75. – OSVÁTH Zsolt: „Áldást jelent Szegeden [...] diákjóléti és diákvédő iroda. Intézményes diákvédelem a szegedi Ferenc József

dencia a magyar állam, intézményrendszer és társadalom minden nehézsége dacára a századforduló békés közállapotai és gazdasági prosperitása idején zajló folyamatokat vitte tovább.⁵³³

A Szent Imre Kör által elért eredményeket fejlesztette tovább 1926 után a Foederatio Emericana,⁵³⁴ és az 1903/1921–1926 (1933) közötti szellemiségből a gazdasági világválság okozta megpróbáltatások és nélkülözések hatására szervesen fejlődtek ki az 1930-as évek szegedi (néhány év alatt országos jelentőségű növekedő) keresztény szellemi mozgalmi (Hivatásszervezet, EMSZO, KALOT).⁵³⁵ Az egyesület egykori vezetői, támogatói és aktív tagjai minden elismerést megérdemelnek, tevékenységük pedig számos további vizsgálatot és kutatást igényel még.

Tudományegyetemen 1923/24–1928/29. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. V. kötet. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2022. 133–155.

⁵³³ BÓDY Zsombor: A Horthy-korszak társadalomtörténetének néhány kérdéséről. In: *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Budapest, Kossuth, 2020. 35.

⁵³⁴ VAJDA, 2012. 66–69.

⁵³⁵ VAJDA, 2020. 218–225.

A REFORMÁTUS KOMÁROMI TANÍTÓKÉPZŐ ÉS A LOSONCI LELKÉSZKÉPZŐ A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az 1918 előtti észak-, északkelet-magyarországi területek és a magyar Alföld gazdasági tekintetben erősen egymásra voltak utalva. Itt mindvégig hungarus, illetve magyar érzelmű maradt a fő- és köznemesi származású, vagy városi polgárként vagyonnossá vált, szellemileg képzett, politizáló társadalmi réteg. A tisztviselők, állami alkalmazottak, értelmiségiek zöme nem kapta meg a csehszlovák állampolgárságot. A kiutasítottak, illetve elmenekülők száma 102 ezer főre tehető 1920 végéig. A szlovákiai magyar középosztályt hatalmas csapás érte ezzel. Ezt az elveszett értelmiségi és tisztviselői kart munkásokból és parasztokból tudták csak pótolni. Ez a változás nagyban átalakította az értelmiségi szemléletet, szűkült a polgárság köre és megváltozott a vélemény a világról és a társadalmi szükségletekről is egyaránt. A többségben levő katolikusság püspökeinek többsége Magyarországra távozott. A három református egyházmegye magyar többsége is sok helyen vezető nélkül maradt. A békekonferencia főhatalmai az új államok rendszerének szerves részeként tekintettek a kisebbségvédelemre, de a kisebbségi jogok nemzetközi garanciája nem szorított a minden téren megvalósítandó állampolgári egyenlőségre.

Az 1918-as államfordulat után 289 egyházközségben közel negyedmillió magyar református maradt a Csehszlovák Köztársaság területén. Amíg a katolikus, evangélikus, szlovák, cseh-morva református egyházak csak kis mértékben érezték meg az országváltást (elsősorban azért, mert ezekben többségbe kerültek az államalkotó nemzetek tagjai), addig a magyar református gyülekezetek jogi és szervezeti helyzete éveken keresztül rendezetlen maradt.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában megoldott volt a református tanítók képzése, hiszen a református egyháznak voltak tanítóképző főiskolái.¹ A szlovenszkói magyar értelmiség magyar nyelvű felsőoktatási intézményéről a döntés az 1935. május 23-i kassai konventi ülésen született. Trianon után súlyos tanítóhiány alakult ki. Egy részüktől megvonták az állampolgárságot, s így nem taníthattak. Másokat nyug-

¹ LÉVAI Attila: Versengés egy iskoláért – avagy hogyan lett Komáromé a református tanítóképző-intézet a két világháború között. *Studia Universitatis Babes-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica*, 2017/1. 45-55.

díjaztak.² Az okleveles és református vallású tanítók száma több mint 20%-kal csökkent, más vallású tanítóink esetében ez a csökkenés 10% körüli volt.

A szlovákiai magyar tanítóképzés csak egy intézetben, a pozsonyi Orsolyák tanítóképző intézetben történt, ehhez egy kétéves óvónőképző tartozott. 1924-ben a pozsonyi állami szlovák tanítóképző intézet mellett magyar tanfolyamot is szerveztek 40 hallgatóval, majd 1927–28-ban megnyitották a magyar osztályokat. Itt a legelején 80 fős túljelentkezés volt. Az 1928–29-es és az 1929–30-as tanévben mind a szlovák tanítóképzőbe, mind az érettségiző kurzusra is csak 15 fiút és 15 leányt vettek fel.³

Trianon után magyar tanítóképzőkből csak kettő, illetve a lévő tanítóképző esetében egy magyar évfolyam maradhatott. Ugyanakkor a pozsonyi Orsolya rend katolikus tanítóképzőjében 1930-ban 29, 1931-ben 30 református lánynak tartott órákat Czibor József helyettes tanár.

Az ugyancsak Pozsonyban működő szlovák tannyelvű állami tanítóképzőben is létrehozhattak magyar osztályt: ide 1930-ban 15 református diák járt, akiknek heti két órában Czibor József és Narancsik Imre végezte a hittanoktatást a református egyház tanácstermében, majd 1931-től 10 református fiúnak és 9 lánynak heti három órában Narancsik Imre konventi titkár hittant, egyházi énekeket és imákat tanított.⁴

A vezetők már 1920-ban memorandumot intéztek az államfőhöz, amelyben a teológiai főiskola és tanítóképző mielőbbi felállításának szükségességét fogalmazták meg. Egy önálló református tanítóképző felállításáról elsőként Pálóczi Czinke István, a Tiszáninnen Eglisekerület püspöke az 1920. szeptember 8-án kelt rimaszombati memorandumában fejtette ki egyháza álláspontját. Március 31-én meg is érkezett a pozsonyi minisztérium válasza a Memorandumra, amelyben leírják, hogy a lelkészképzés kérdésében a minisztérium fenntartja korábbi álláspontját, hogy Csehszlovákiában csak az lehet lelkész, aki az ország területén végezte el a VIII gimnáziumi osztályt. Ugyanakkor szükségesnek látta, hogy az államhatalom biztosítsa a tanítóképző felállítását, berendezését és fenntartását, valamint a tanároknak az őket megillető államsegélyt. „A tanítóképző ügyében 1922. április 8-án a kollégium épületének tanácstermében a komáromi gyülekezet elöljárói előterjesztették ajánlatukat az intézet számára szükséges épületre és a felhasználandó területre, melyet az amerikai reformátusok nevében itt lévő Rev. Kenneth Miller New York-i és Laky Zsigmond New Brunswick-i református lelkészek tudomásul vettek, és a terv anyagi

² SZABÓ Antal: *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház Története*. (kézirat) Budapest, 1987. 6.

³ FARKAS István: Magyar tanítóképzés az első Csehszlovák Köztársaságban. *Új Szó*, 1969. május 21. 5.

⁴ *Jegyzőkönyv a Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1931. augusztus hó 31. napján tartott rendes évi közgyűléséről*. Összeáll. Soós Károly. Komárom, A Komáromi Református Egyházmegye, 1931. 103. (a továbbiakban: Soós, 1931.)

vonzatának biztosítása érdekében hajlandók voltak az amerikai reformátusok körében gyűjtést indítani.”⁵

Ugyanezen év május 17-én a pozsonyi konvent kimondta a tanítóképző létrehozását, és annak helyét Komáromban állapította meg. Ezzel szemben lelkészképző intézmény létrehozása nem ment könnyen. Az 1920-as memorandumot követte még 1921-ben kettő, amelyben ismételten hitet tettek a saját lelkészképzés mellett.

A barsi egyházmegye szintén előállt egy tanítóképző felállításának javaslatával. Patay Károly esperes tíz pontban foglalta össze a tanítóképző tervezetét. A javaslat fontosabb elemei közt ott volt maga a helyszín, amelyet Losonchoz kötöttek. A losonci egyházközség az intézet elhelyezésének céljaira felajánlotta gimnáziumának épületét, a pénz- és terménybeli járulékokat, a gyakorlóiskola fenntartását. A lelkészegyesületi gyűlés minden lelkésze felajánlást tett. Bízta abban, hogy már az 1924/1925-ös tanév elején egy évfolyammal meg is nyithatják a tanítóképzőt.⁶

A Szlovákiai Református Egyház 1922. május 17–18-i pozsonyi Egyetemes Konventjének pedig az önálló református lelkész- és tanítóképzés volt az egyik központi témája, leginkább arra hivatkozva, hogy a csehszlovák kormány a Magyarországon végzett tanítók és lelkészek alkalmazását nem engedi. A tanítóképző székhelyéül Komáromot, míg a teológia székhelyéül Rimaszombatot javasolták.

A Komáromi Református Egyházmegye 1929-ben tartott közgyűlésén kimondta, hogy a komáromi református egyházközséggel Komáromban tanítónőképző intézetet fog felállítani. A közgyűlés egy bizottságot küldött ki, hogy a tervezett tanítóképző felállításának a lehetőségét és feltételeit a komáromi református egyházközséggel részletesen megtárgyalja. 1930-ban már konkrét tervezetet írtak, amelyben az egyházmegyét arra kérték, hogy egy szándéknyilatkozatot adjon ki a tanítóképző felállításáról, valamint az intézmény összes tárgyi szükségleteit vállalja fel és fedezze.

Az egyházmegyei közgyűlés a tanítóképző intézet összes dologi kiadásait azzal a megkötéssel vállalta, hogy azok elsősorban a felállító komáromi egyházmegyét, illetve annak összes egyházait, másodsorban a szlovenszkói egyetemes református egyház konventjét és az ennek kormányzása alá tartozó összes református egyházakat fogja terhelni. Gyalócai László esperes a tanítóképző intézet felállításának előkészületeire tett javaslatot. Ebben kérte, hogy mondja ki a közgyűlés: a létesítendő komáromi tanítóképző céljára a komáromi református egyház által felajánlott telket

⁵ TÖMÖSKÖZI Ferenc: A Komáromi Református Koedukált Tanítóképző felállításnak rövid története. In: KOVÁTS-Németh Mária – Lévai Attila. (szerk.): *A magyarság megtartó ereje a Kárpát-medencében*. Győr, 2018. 107. (a továbbiakban: TÖMÖSKÖZI, 2018.)

⁶ AKUCS Lajos (összeáll.): *A Barsi Református Egyházmegye 1921-, 1922-, 1923 és 1924. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei*. Léva, 1925. 157.

és a rajta levő épületet elfogadja, s egyelőre az intézetet ezekben a helyiségekben helyezi el. A későbbiekben pedig az egyetemes szlovenszkói református egyház segítségével és anyagi támogatásával ugyanazon a helyen, az állami követelményeknek megfelelő épületet emelt.⁷

A Komáromi Református Egyházmegye 1930-as közgyűlése a bizottság megnyugtató jelentése után tárgyalta a kérdésről. Megerősítették a komáromi egyház Galambos Zoltán és Fülöp Zsigmond által aláírt határozatát. A közgyűlés ezen felül határozatában kérte a bizottságot, hogy Nagy Nándor egyházmegyei gondnok vezetésével, Rácz Elemér lelkész és dr. Gaál Gyula tanácsbíró részvételével alakítsák ki az intézet egyházi tantervét, szervezeti szabályzatát és a minisztériumhoz az engedélyezési kérvényt és mellékleteit. Természetesen a felkérésnek eleget tettek.⁸

Losonc esetében a lelkészképző más utakat járt be, a komáromihoz képest jóval nehezebben jött létre. Az állami szervekkel folytatott több hónapos eredménytelen huzavona után a konvent 1924. január 8-án foglalkozott újra a magyar református lelkészképző teológia kérdésével. Bertók Béla püspök terjesztette a Református Egyház Egyetemes Konventjének kassai ülése elé a kidolgozott oktatási terveket, amit azok azonban nem fogadtak el, de megbízták Sörös Béla losonci lelképásztort a teológiai képzés tanrendjének kidolgozásával.⁹ Ugyanezen a kassai konventi ülésen hívták életre a Bertók Béla elnökleite alatti testületet, amely a lelkészképző- majd a tanítóképző intézet felállítását és beindítását kapta feladatául.¹⁰ Az 1924. augusztus 26-i kassai Konvent egy saját erőből felállítandó lelkészképző főiskola megnyitásának lehetőségét mérlegelte. A lelkészképző felállításának ügyét skót lelkészek is ösztönözték. Lehetséges helyszíneként Beregszász, Komárom és Losonc merült fel.¹¹

A szeminárium működési alapelveinek elkészítésével Pálóczi Czinke István, Balogh Elemér, Réz László és Sörös Béla lettek megbízva. Az 1924. augusztus 26-i

⁷ TÖMÖSKÖZI, 2018. 108.

⁸ SOÓS, 1931. 24.

⁹ POPÉLY Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban*. Pozsony, Kalligram, 1995. 198.

¹⁰ Tagjai voltak: Patay Károly, barsi esperes; dr. Szilassy Béla dunáninnyi kerületi főgondnok; Sörös Béla, losonci lelkész; Vargha Sándor, komáromi lelkész; dr. Mohácsy János, komáromi ügyvéd, zsinati képviselő; Idrányi Barna, abaúji esperes; Péter Mihály, alsószecsei lelkész; Tornallyay Zoltán, gömöri gondnok; dr. Kovács László, rimaszombati ügyész; Komjáthy Gábor, ungvári esperes; Peleskey Sándor, lelkész; dr. Polchy István és dr. Korláth Endre kárpátaljai ügyvédek, valamint Vass Ádám alsókemencei tanító. SOMOGYI Alfréd: *A Losonci Teológiai Akadémia tudományművelése. Teológiai Fórum*, 2014/1. 101. (a továbbiakban: SOMOGYI, 2014.)

¹¹ PUNTIÁN József: *A losonci Református Teológiai Szeminárium (1925-1939) és jelentősége*. Losonc, Plectrum, 2005. 3. (a továbbiakban: PUNTIÁN, 2005.)

kassai Konvent önálló lelkészképző főiskola megnyitásának lehetőségével foglalkozott.¹²

A felügyeleti jogokat, a belső és külső fejlesztést a főiskolai igazgató tanács gyakorolta, melynek tagjai a három egyházi kerület püspöke és főgondnoka, a három évre választott két konventi tag, és az Egyetemes Egyházból választott két lelkész. A losonci Teológiai Szeminárium fenntartója az Egyetemes Konvent lett, igazgatójává Sörös Bélát választották.¹³

A tanrend a magyarországi tanterven alapult, de kiegészítették angol és szlovák nyelvi képzéssel is. Az előadókat háromhavi ciklusokra hívták be, akik ez idő alatt leadták a magyarországi teológiák két félévének való óraszámot, amiből a hallgatók azonnal kollokváltak. Az I. évfolyamba 23 református fiatal jelentkezett, akik közül 22-en nyertek felvételt.¹⁴ A tanévnyitó ünnepséget szeptember 16-án a losonci református egyház tanácstermében tartották meg, az oktatás 1925. szeptember 22-én indult meg. Az oktatás négy tanszéken kezdődött: ószövetségi, újszövetségi, filozófiai-dogmatikai és gyakorlati teológiai; a képzés ideje négy év volt. Ez az intézmény lett a két világháború közti felvidéki magyarság egyetlen felsőoktatási jellegű tanintézménye, amit azonban a kormány 1926 őszén bezárt. A Presbiteri Világszövetség diplomáciai közbenjárására a kormány a szeminárium működését betiltó határozatát visszavonta.¹⁵

Az egyes évfolyamok hallgatói, csak az évfolyamhoz kötött vizsgák és kollokviumok teljes abszolválása után, vagyis a lezárt év után léphettek a következő évbé. Második év végén alapvizsgát kellett tenniük: újszövetségi kor- és irodalomtörténetből, ószövetségi irodalomtörténetből, egyetemes keresztyén egyháztörténetből, vallástörténetből és vallásbölcseletből. A negyedik évfolyam végén pedig nem voltak a mai felfogásunkhoz mérhető államvizsgák, hanem a lezárt évek és teljesítések

¹² Mgr. LÉVAI Attila, PhD – ThDr. SOMOGYI Alfréd, PhD: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918–1938. 1. Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2015. 17.

¹³ CSONTHÓ Aranka: *Sörös Béla élete és munkássága. Hit és közösség szolgálatában*. In: TÖMÖSKÖZI Ferenc (szerk.): *Hit és közösség szolgálatában*. Komárom, SJE RTK, 2018. 63.

¹⁴ 1. Ádám Lajos Losoncról, 2. Balogh Béla Munkácsról, 3. Belágh Barna Losoncról, 4. Bittó Béla Eperjesről, 5. Csomár Zoltán Pinkócról, 6. Csonka Imre Kistoronyáról, 7. Czírók Béla Komáromból, 8. Kelemen Kálmán Komáromból, 9. Kovács Ferenc Losoncról, 10. Nagy János Losoncról, 11. Narancsok Imre Csallóközarányosról, 12. Orémus Endre Tiszaágtelekről, 13. Orosz Imre Munkácsról, 14. Pándy Bertalan Bacskáról, 15. Patay Gyula Farnadról, 16. Párducz Rezső Losoncról, 17. Rácz Jenő Kamocsáról, 18. Soós Endre Baracsáról, 19. Szabó Elemér Tekeházáról, 20. Szakal László Lucskáról, 21. Tárnok Gyula Komáromból és 22. Varga Imre Györkéről érkezett a teológiára. SOMOGYI, 2014. 107.

¹⁵ PUNTIGÁN, 2005. 6.

indexben való igazolásával: a főiskolai index bemutatásával jelentkezhetett a teológus a losonci teológia kötelékében végbemenő első lelkészképesítő vizsgára.¹⁶

A főiskolai tanterv értelmében az igehirdetés, mint közvetítő, és mint a cselekvő gyakorlati teológia egy része minden esetben megpróbált hidat verni az Írás és tradíció irányából a cselekvés felé. Ez feltételezte azt is, hogy az igehallgató nem egy passzív fogadója, hanem egy aktív és konstruktív megvalósítója lesz az igei üzenetnek. A gyakorlati teológiát igyekeztek a kommunikatív cselekvés az evangélium szolgálatába állítani.

A losonci tanterv arra szolgált, hogy vele a gyakorlati teológiai oktatás különböző kommunikációs formákat dolgozhatott ki a gyülekezetépítés, az igehirdetés, a katechetika, a liturgia, a lelkigondozás és a diakónia számára. Ezzel pedig nem csupán a gyülekezet, hanem a magyar közösség építését is célul tűzte ki az oktatók és a hallgatóság felé.

A losonci teológiai nevelő munkájában kiemelt szerepet szántak a hazaszeretetre nevelésnek, amelyet református örökségként, református felelősségként értelmeztek. A trianoni megcsonkítottság tragédiája, a családok szétszakítása, és az a tény, hogy egyre több nő vállalt a háborús helyzet következményeként munkát, lépett értelmiségi pályára nehéz helyzetet teremtett. Mindezt tetézte az egyházi élet válsága, az egyháztesttől való elszakadás is, amelyből mind világi, mind az egyházi oldalon keresték a megoldásokat.¹⁷

Sörösék a református egyház megtartó erejének tekintették a nőket, azaz tudatosan számoltak velük teológusként és valószínűleg, hogy ekkor már titkon lehetséges lelkészekként is.

Komárom esetében a konvent 1931. március 18-án ült össze és elhatározta, hogy a tanítóképző első évfolyamát már az 1932–1933-es iskolai évben megnyitja, ha a kormány engedélyét sikerül megszerezni. A konvent úgy határozott, hogy az intézet maga állítja fel a saját erejéből. Elkészítette a tanítóképző szervezeti és rendtartási szabályzatát, összeállította a tanítási tervét, költségvetését, a fedezet módozatait. Az Egyetemes Konvent 1934. június 24–26. között tartott ülésén megállapította, hogy az intézet felállításának semmiféle törvényes akadálya nincs, azt minden előzetes engedély nélkül megvalósíthatja, és az egyenrangú lesz az állami intézetekkel.

A tanítóképző létesítéséről már 1931. március 18-i ülésén határozott a konvent. A komáromiak azonban meglepve tapasztalták, hogy a konvent az intézetet saját erejéből kívánta felállítani. Ugyanakkor a komáromi ajánlat ismeretében a konvent megszólí-

¹⁶ SOMOGYI, 2014. 111.

¹⁷ NAGY Zoltán: *A losonci református teológiai szeminárium története* (kézirat). Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, 91.fond 5a doboz. (a továbbiakban: MREZSL)

tott még két egyházmegyét, kilátásba helyezve, amennyiben jobb ajánlatuk van, ők építhetik fel a tanítóképzőt. A megnyitást elsősorban anyagi természetű gondok késleltették, hiszen a jórészt mezőgazdaságból élő egyházak 1931-ben hátralékokkal küzdöttek a gazdasági válság kezdete és az aszály miatt. Ráadásul csupán 1933-ban jött hivatalos tájékoztatás a csehszlovákiai illetékes minisztériumtól, hogy nem folyósít államsegélyt.¹⁸

Az intézet elhelyezését tekintve a konvent elfogadta a Komáromi Egyházmegye és a komáromi gyülekezet ajánlatát. A komáromi gyülekezet ingyen telket, a komáromi egyházmegye pedig 100 000 koronát ajánlott fel az építkezés céljaira, kimondva, hogy ezt csak abban az esetben bocsátja az intézet rendelkezésére, ha a konvent előteremti az induláshoz szüksége 50 000 koronányi készpénzt. Az építkezések befejezéséig a komáromi kollégiumban két tantermet bocsátottak ingyen az intézet rendelkezésére. A fenntartó a Szlovenszkói Egyetemes Református Egyház lett, s magát a főiskolát pedig igazgató tanács vezette, amelynek a vezetője Patay Károly volt. A tanítóképző igazgatójának Nagy Sándort választották.

A tanítóképző igazgatótanácsa 1935. május 31-én tartotta meg első gyűlését Komáromban. Értesítette a gyülekezeteket és a nyilvánosságot is a megnyitásról és a felvételi követelményekről. A komáromi Tanítóképzőbe való felvételi jelentkezés során írásbeli és szóbeli vizsgát kellett tenni magyar nyelvből, különösen kiemelve a nyelvtant és helyesírást. Emellett számtan, mértan, ábrázoló mértan, szépírás, rajz, ének, zenei hallás, női kézimunka feladatok, valamint torna gyakorlatsorok is voltak. Az első felvételi vizsgákat 1935. július 16–18-án tartották. A 141 jelentkező közül a felvételi vizsgán 109-en jelentek meg. Sikeres vizsgát 81-en tettek. Kezdetben csak 40 diákot vehettek fel, viszont nemcsak a vizsgaeredményeket nézték, hanem az egyes egyházkerületek igényeit is. A felvett 40 diák közül 9 a Kárpátaljai, 12 a Tiszáninneni, 19 pedig a Dunáninneni Egyházkerületből érkezett.¹⁹

Az Egyetemes Konvent létrehozta a tanítóképzőt és az igazgatótanács a konventi határozat értelmében az intézet felállítását és megnyitását 1935. május 23-án jelentette az iskolai minisztériumnak. Az iskolai és népművelési minisztérium 1937. április 5-én utólag tudomásul vette a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének 1935. május 23-án kelt 26 335. számú bejelentését, amely szerint két, váltakozó évfolyammal működő, református magyar koedukációs tanítóképző intézetet állt fel Komáromban, és annak 1. évfolyamát 1935. szeptember 1-én

¹⁸ TÖMÖSKÖZI Ferenc: *A Komáromi Egyházmegye története 1918–1938 között*. SJE RTK, Komárom 2015. 126.

¹⁹ *A Komáromi Református Egyházmegye 1935. szeptember hó 5-én tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Összeáll. CSEKES Béla. Komárom, A Komáromi Református Egyházmegye, 1935. 15.

megnyitották.²⁰ Felháborodást váltott ki a komáromi egyházmegyében Antal Gyulának, a Barsi Református Egyházmegye közgyűlésén jóváhagyott javaslata, amely arra hivatkozva ajánlotta a konventnek a tanítóképző Léván történő végleges elhelyezését, hogy Léva városa előnyösebb fekvésű, mint Komárom, sőt a nyelvhatáron fekszik. Léva előnyeként tüntetették fel, hogy kevesebb építkezés, így kevesebb anyagi ráfordítás kellett volna az épületek megépítéséhez. Sőt a Komárom által megajánlott anyagiakat a barsi református megye is biztosítani tudta volna. A tanítóképző azonban Komáromban maradt.²¹

Az intézmény állami elismerése két évig váratott magára, a komáromi gyülekezet a régi kollégium helyiségeit bocsátotta a tanítóképző céljaira. 1939-re a gyülekezet által felajánlott területeken az építkezésre már több mint félmillió csehszlovák korona gyűlt össze. A tanítóképző a költséghatékonyság miatt évente a megszokottól ellentétes módon két-két osztállyal működött, ezzel biztosította a szükséges 20 főnyi felvidéki tanítói utánpótlást. 1939-ben a II. és a IV. osztály működött 45, illetve 50 tanulóval.²²

A losonci teológiai szeminárium fenntartása a 1938-as visszacsatolás után szükségtelenné vált, és 1939. január 25-én hivatalosan is befejezte tevékenységét. Hallgatói 1939. február 1-től, tanulmányi idejük teljes beszámításával szabadon dönthettek arról, hogy tanulmányaikat melyik másik teológián akarták folytatni. Akkori hallgatói Pápán, Budapesten, Sárospatakon és Debrecenben folytatták, s fejezték be tanulmányaikat.

A visszacsatolás után néhány héttel a Komáromi Református Tanítóképző Intézet Igazgatósága nevében Patay Károly és Nagy Sándor jelezte Ravasz László konventi elnöknek, hogy a továbbiakban is szívesen működne az intézet, hiszen létének biztosítása az eddigi munkájuk elismerése is lenne.²³ 1939. március 8-án a budapesti közoktatási államtitkár levélben szólította fel az elnökséget, hogy az éppen folyó iskolai év végén oszlassák fel a tanítóképzőt. „Hiszen a visszacsatolás nem szolgálhat okul az egyházak által fenntartható tanító/nő képző akadémiák számának növelésére.”²⁴ A levélre válaszul a konvent 1939. április 19–20-i ülésének jegyzőkönyve olyan határozatot fogadott el, amely kérte annak a lehetőségnek a megvizsgálását,

²⁰ *Barsi Református Egyházmegye 1937. évi közgyűlési-és bírósági jegyzőkönyve.* Összeáll. AGYAGÁSI Sándor. Léva, Barsi Református Egyházmegye, 1937. 33.

²¹ Uo.

²² MREZSL, 2.dfond 49. doboz, 132.377/1939. Református Zsinat a visszacsatolást előkészítő bizottságának

²³ A komáromi református tanítóképző-intézet levele a Konvent elnökének. Uo. 610/1938. sz.

²⁴ Levél a Konvent elnökségének, Uo. 132.377/1939.

hogy a komáromi intézetből leánylíceum, vagy nyolcosztályos nevelőintézet szerveződhessen.²⁵

A tanítóképző ügye még 1940 májusában sem került nyugvópontra, hiszen az igazgatótanács tagjainak a konventi elnök támogatását helyezte kilátásba, hogy az intézet hátralékait rendezni tudják. Az 1940. januári egyházkerületi közgyűlés tudomásul vette, hogy a dunáninnyi és dunántúli egyházkerületek elnökségei az egyetemes konvent felhívására együttes beadványban az egyetemes konventnek a komáromi tanítóképző-intézet megszüntetését ajánlották.

Az 1939–40-es tanévben futó legalsóbb évfolyam tanulmányainak várható befejezéséig a cél az volt, hogy 1942 júniusáig garantálva legyen Komáromban a tanítóképző működése. Ezzel a komáromiak tulajdonképpen végrehajtották a konventi határozatot, de mégsem irányították át meglévő hallgatóikat Pápára.

1942-ben még tettek egy utolsó próbálkozást a komáromiak, hogy a konvent tovább működtesse az intézetet. A tárgyalások során jutottak, hogy abban az esetben engedélyezik a komáromi tanítóképző intézet működését az 1942-43-as tanévtől, ha azt mint fiúképző líceumot és tanítóképző intézetet tartják fenn.²⁶ Az anyagi feltételek egy részét a komáromi egyházmegye évi 1000 pengő értékben vállalta, a komáromi egyházköztség új építkezés esetén megfelelő telket és az intézmény zavartalan működéséhez az ingatlanok ingyenes használatát biztosította, Komárom Vármegye pedig a fenntartási költségekre évi 2000 pengővel, Komárom városa a költségekhez a fűtési átalánnyal és a tanárok nyugdíjintézeti járulékának átvállalásával járult hozzá. A minisztérium államtitkár a válasz levelében írta, hogy: „[...] a komáromi református tanítóképző-intézet létjogosultságát a trianoni határ adta meg, mert átmenetileg szükség volt az elszakított Felvidék közel kétszáz ezer református lakosának, illetőleg az általuk fenntartott hitfelekezeti iskoláknak református tanítóképzőkben végzett tanítókra. A visszacsatolás következtében azonban az intézet népi létalapja megszűnt.”²⁷ A komáromi intézet igazgatótanácsa amellet érvelt, hogy egy olyan intézetet kívánnak megtartani, ami hitfelekezeti intézetként továbbműködtethető és az oklevelek kiállításához sem lett volna szükség külön engedélyre. A tanítóképző az egy éves líceumi működés után azonban végleg megszűnt.

A losonci teológiai szeminárium fenntartása a 1938-as visszacsatolás után szükségtelessé vált, az 13 és fél éves működés után 1939. január 25-én hivatalosan is befejezte tevékenységét. Hallgatói 1939. február 1-től, tanulmányi idejük teljes beszá-

²⁵ Kivonat a Konvent 1939. április 19–20-i ülésének jegyzőkönyvéből MREZSL, 2d fond 49.doboz.

²⁶ Kivonat a magyar református egyház egyetemes konventjének 1942. május 6–7-i ülésének jegyzőkönyvéből. Uo.

²⁷ A Dunántúli Református Egyházkerület 1943. évi május hó 5. napján Pápa városában tartott tanácsülésének jegyzőkönyve. Kiadta: Dr. Tornyos György, Pápa, 1943. 7.

mításával szabadon dönthettek arról, hogy tanulmányaikat melyik teológián akarták folytatni. Akkori hallgatói Pápán, Budapesten, Sárospatakon és Debrecenben folytatták, s fejezték be tanulmányaikat.²⁸

Tanterv és tanítás kérdése a két világháború között

A tanítóképző tantervét már a kezdetektől a kor követelményeinek megfelelő tanterv szabályozta, ami évfolyamokra és szakokra lebontott részeket tartalmazott. A két világháború közti korszakban a Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint által meghatározott irány a nemzetnevelésben látta a felemelkedés útját, oktatási programjuk a jellem-és erkölcsnevelés és a nemzeti tárgyak elsőbbségének erősítését célozták. Mindezek az irányvonalak nyomon követhetők a losonci akadémia és a komáromi tanítóképző tantervében és szabályrendszerében is.²⁹

A Trianon utáni felvidéki református oktatásügy továbbvitele a keresztyén neveléstan rehabilitációját is szükségszerűen magával vonta, hiszen a háború befejeződésével a kommunista eszmék, majd a szociáldemokrácia, illetve az államosítási kísérletek folyamatosan próbára tették azt. A nevelés társadalmi szintű visszaválttatásának elengedhetetlen feltétele a család intézményének rehabilitációja volt. Az intézményes nevelés tartalmi változása területén pedig a társadalmi alakulásokat figyelembe vevő, lelki szükségletekre támaszkodó, bibliai értékeken alapuló tanítóképzés megalkotása jelenthetett kiutat. Nagy súlyt helyeztek arra, hogy a tárgy keretében egyaránt helyet tudjanak szorítani a testnek, az értelemnek, az érzelmeknek és az ösztönöket uraló önfegyelmeknek. Egyszóval a neveléstan feladata az ember művelt személyiséggé fejlesztése volt.³⁰

A református egyház a gyermeklélek-tantárgy keretén belül fel kívánta készíteni a jövő református tanítókat, illetve rajtuk keresztül a közösségeket az elhagyott- és az „erkölcsileg züllött” gyermekek kezelésére. A tanterv kidolgozói jól érzékelték, hogy hosszú távon a nevelési tanácsadásnak, a pályaválasztási tanácsadásnak, az ifjúságnak és rajtuk keresztül – az olykor csonka – családjaiknak a református intézményrendszer közelében tartásának feladata is a helyi tanítóra hárul. A gyermekkor körüli lélektani szakértelem szerves része volt a két háború közötti időszak

²⁸ PUNTIGÁN, 2005. 9.

²⁹ VAJDA Barnabás: *Történelemdidaktika és történelemtankönyv-kutatás*. Komárom 2020. 21. *Válogatott források a szlovákiai református egyház történetéhez (1918–1938)*. Komárom, SJE RTK, 2019. Szerk. SIMON Attila – TÖMÖSKÖZI Ferenc. 504. (a továbbiakban: Simon–Tömösközi, 2019.)

³⁰ NÉMETH András: *A magyar neveléstudomány fejlődése*. Budapest, Gondolat, 2014. 153.

társadalmi problémák megoldására, a közegészségügyi, mentálhigiénés problémák orvoslására való törekvéseknek.³¹

Az erkölctan oktatása kapcsán a komáromi tanítóképző azt hangsúlyozta a pedagógusoknak, hogy azt tanítsák, hogy szerintük mely magatartásformák, tulajdonságok a legkívánatosabbak és leginkább elvetendőek a tanítói pályán. Két csoportja alakult ki a tantóképző elvégzése után pedagóguspályára lépőknek: a kistelepüléseken mindenki által ismert, jórészt egyedül oktató tanítókra és a kisvárosokban nagyobb számban tanítók táborára. Ezen belül is jelentős különbségek voltak a tehetősebb gyülekezetek mellett vagy a szegényebb egyházközségeken oktatók között. A kisebbségi helyzetben jelentős mértékben elszegényedett, magát kivetettnek érző felvidéki magyar társadalom számára a keresztyén család értéke és a hit által támasztott erkölcsi rend megtartása különösen fontos feladatnak számított a tanítóképző gyakorlatában.³² A cél az volt, hogy a tananyag – kiegészítve a történelmet és a hitoktatást – adjon segítséget, hogy a tanulók az előzetesen már megismert, valamint belső meggyőződéssé vált viselkedési normarendszert alkalmazzák.

Az iskolai gyakorlatok magukban foglalták az általános tanári szakképzettséghez, a tanári szerepkörökhöz kapcsolódó ismeretek megszerzését. Fontosnak tartották a tanterv kidolgozói az alapjártasság megszerzését a tanítási, tanulási, nevelési folyamatok értékelésében. A tanítóképzéssel párhuzamosan a vezetőtanár irányításával önálló tanítási gyakorlat segített a képzésben szerzett elméleti ismeretek elmélyítésében, az iskolát körülvevő társadalmi, jogszabályi környezet, valamint az intézményrendszer megismerésében. A szakmai gyakorlatok célja az általános tanári és gyakorlati ismeretek megszerzése volt, másodsorban pedig hogy a tanulási, illetve nevelési folyamatok értékelésében is jártasságot szerezzenek a hallgatók. A tanterv kidolgozói tudatában voltak annak, hogy a pedagógusi gyakorlati képzés a teljes tanulmányi időben szükséges.³³ A komáromi tanítóképzőn a gyakorlati oktatással kapcsolatos szabályokat a *Rendtartási szabályzat a szlovenszkói és kárpátaljai „Egyetemes Református Egyház magyar tannyelvű koedukációs tanítóképző-intézete számára* című dokumentum határozta meg. A gyakorlóiskola vezetését, összes tanítói teendőit, a hitoktatással együtt, az igazgató irányítása és ellenőrzése mellett, a gyakorlóiskolai tanító látja el. A gyakorló-iskola részletes tanmenetét, az

³¹ KOVAI Melinda: Gyermekpszichológia Magyarországon 1945-1970. Avagy hová lett a pszichológiából a társadalom? *Imago Budapest*. 2015/2. szám http://imagobudapest.hu/images/lapszamok/2015_2_Egyeni_szocialis_problema_szam/07_Kovai-M_Gyermekpszichologia_Mo-on_1945-1970.pdf (Letöltés: 2021. 11. 28.)

³² RÓNAI-PJÉCZKA Éva: Pedagógusethika a gyakorlatban. *Magyar Református Nevelés*, 2018/3. 51.

³³ KOVÁCSNÉ BAKOSI Éva: *A gyakorlatvezetés módszertani kézikönyve*. Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2015. 36.

érvényben lévő népiskolai tanterv alapján, a pedagógia tanárának és az egyes szaktanároknak közreműködése mellett, a gyakorlóiskolai tanító állította össze és a tanári értekezlet elé terjesztette. A növendékek, már az első évfolyamtól kezdve, a gyakorló-iskolában rendszeresen hospitáltak.

Az 1920. április 9-i 292. sz. törvény 2. §-ára hivatkozva a közvetlenül az iskola- és népművelődésügyi minisztérium alá tartozó iskolákban jelezték, hogy a minisztérium határozatával az elemi iskolában a helyi szükségletekhez igazodva más tantárgyaknak, mint nem kötelezőknek oktatása is bevezethető. Különösen igaz volt ez a csehszlovák nyelv oktatására, természetesen abban az esetben, amennyiben ezt még az adott intézményben nem tanították. Ugyanez az iskola- és népművelődésügyi minisztérium határozat teszi „kötelező tantárgyként megállapítható” kategóriába a csehszlovák nyelv tanítását valamennyi iskolában.³⁴

Sörös Bélák megértették azt, hogy a magyar kisebbség számára a szlovák nyelv tanítása az oktatás szerves részeként kell, hogy történjen. Hiszen a szlováknak, specifikus és központi szerepe volt, a magyar után a második elsajátítandó nyelv volt. Specifikus szerepét meghatározta, hogy a Csehszlovák Köztársaság „csehszlovák” államnyelvének Szlovákia területén érvényes változata volt a szlovák. Ezért a szlovák nyelv és irodalom tantárgy helyzete speciális volt. Emellett természetesen társadalom-politikai elvárás is volt a szlovák nyelv ismerete. Ennek ellenére a magyar nemzetiségű tanulóknak nem ez volt az anyanyelve és az oktatás nyelve. Ezért a szlovák nyelvet idegen nyelvként kellett tanítani. A tantárgy oktatásának kiindulópontja a kommunikáció-központúság volt. Szem előtt tartották azonban mindenkor, hogy a szlovák nyelv nem lehet soha egyenlő az anyanyelvvel. Losoncon a teológushallgatók egyébként a harmincas évektől már a középiskolában szlovák nyelvi vizsgát tettek, ezért innentől nem oktatták fő tantárgyként azt.³⁵

A tanuláson keresztül való felemelkedés leginkább az egyházak révén volt lehetséges a hittudományi karokon és az egyházi tanítóképzőkben. Ezeken volt a legnagyobb a paraszti származásúak aránya a különféle intézménytípusok között, mert itt ösztöndíjak álltak rendelkezésre a tehetséges tanulók számára. A 20. század népiskolai tanterveiben szerepeltek a gazdaszat- és kertészeti gyakorlatok, amelyek leginkább az iskolakertben folytak. A tanítóképzők tanterveiben az első és második osztályban is heti több óra gazdaságtan szerepelt. Ez tartalmazott még őszi munkákat,

³⁴ Szervezeti szabályzat a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház teológiai főiskolája részére. SIMON-TÖMÖSKÖZI, 2019. 522. *Tanügyi tanácsadó. Általános tanügyi, pedagógiai, jogi és közigazgatási kézikönyv.* I. rész. *Az iskolák szervezése és fejlesztése körüli eljárás. A „kis iskolatörvény”.* Bratislava, s.n., 1929. 12.

³⁵ NAGY Zoltán: *A losonci református teológiai szeminárium története.* (kézirat). MREZSL, 91. fond 5a doboz

talajvizsgálatot, talajművelést, gyümölcsfa-nemesítést, faültetést, méhészetet, állattenyésztést, vagy éppen a kártevők elleni védekezést. A tanítóképzőkben a háztartási gyakorlatok, konyhakert, vetemények karbantartása, befőzése, mosási gyakorlatok, vetésgondozás, palántálás, ruhaneműk gondozása szerepeltek. Középpontban a gyakorlatiasság állt. Az első világháború után virágkorát élte a gazdasszonyképzés, amely a tanítóképzőt végzettek körében sem volt haszontalan, mert a református iskolák tanítónőinek magas hányada sosem ment férjhez, így a tanítói földek művelése, a gazdálkodás mind-mind rájuk maradt.³⁶

A tanítóképzőben a zeneoktatás – alatta a hangszeres oktatást is értve – legfőbb feladata az volt, hogy alapvető zenei műveltséghez juttassa a magyar települések lakóit és természetesen, hogy általa erősödjön az együvé tartozás tudata bennük. Nem utolsó sorban azért sem maradhatott ki a tantervből, mert tény, hogy a zenetanulás jó hatással van a személyiségfejlődésre és az érzelmi intelligenciára.

A testnevelés tanterv kidolgozói jól tudták, hogy az önuralom, fegyelem, az ellenfél megbecsülése, az együttműködés olyan tulajdonságok, melyek a sporttevékenységek által könnyen fejleszthetők a kiskorúaknál. Ezért a hallgatók fegyelmét erősítették és az edzettségük állapotát kívánták javítani. A testnevelés feladata a tanulók egészségének, ügyességének és edzettségének minél magasabb fokra való fejlesztése volt. A tanári kar talán gondolt arra is, hogy a református falusi tanítók alkalmasak lesznek a készségek elsajátításával településük sportjának megszervezésére is.³⁷

Összegzés

Az Osztrák–Magyar Monarchiában megoldott volt a református tanítók és lelkészek képzése, hiszen a református egyháznak is voltak tanító és lelkészképző főiskolái. Trianon után mindez jelentősen megváltozott, súlyos tanító- és lelkészhiány alakult ki. Egy részüktől megvonták az állampolgárságot, s így nem taníthattak, másokat nyugdíjaztak. Sem a tanítóképzés-, sem a lelkészképzés ügye nem volt rendezve. E két egyházi szolgálat megoldására végül a Szlovákiai Református Egyház 1922. május 17–18-i pozsonyi Egyetemes Konventje fogalmazta meg az önálló református lelkész- és tanítóképzést, tekintve, hogy a csehszlovák kormány a Magyarországon végzett tanítók és lelkészek alkalmazását nem engedélyezte. Akkor a tanítóképző székhelyül Komáromot, míg a teológia székhelyül Rimaszombatot javasolták.

³⁶ BÓDY Zsombor: *Magyarország társadalomtörténete a két világháború között*. Budapest, PPKE-BTK, 2013. 38. és 51.

³⁷ KISS Zoltán – SZABÓ Eszter: A testi nevelés múltja és jelene a tanítóképzésben. *Képzés és Gyakorlat*, 2017/4. 63.

A szlovákiai magyar középosztályt hatalmas csapás érte. Az elveszett értelmiségi- és tisztviselői kart munkásokból és parasztokból tudták csak pótolni. A tanuláson keresztül való felemelkedés leginkább az egyházak révén volt lehetséges a hittudományi karokon és az egyházi tanítóképzőkben. Ezeken volt a legnagyobb a paraszti származásúak aránya a különféle intézménytípusok között, mert itt ösztöndíjak álltak rendelkezésre a tehetséges tanulók számára.

A Trianon utáni felvidéki református oktatásügy továbbvitele a keresztyén neveléstan rehabilitációját kellett, hogy maga után vonja, hiszen a háború befejeződésével a kommunista eszmék, majd a szociáldemokrácia, illetve az államosítási kísérletek folyamatosan próbára tették azt. A nevelés társadalmi szintű visszaváltoztatásának elengedhetetlen feltétele a család intézményének rehabilitációja volt. Az intézményes nevelés tartalmi változása területén pedig a társadalmi alakulásokat figyelembe vevő, lelki szükségletekre támaszkodó, bibliai értékeken alapuló tanítóképzés megalkotása jelenthetett kiutat. Tehát a közösség feladata az volt, hogy magyar kultúrát művelő és megtartó csehszlovák állampolgárok maradjanak az új körülmények között. Ebben az időszakban a magyar iskola létfontosságú volt.

A kisebbségi helyzetben jelentős mértékben elszegényedett, magát kivetettnek érző felvidéki magyar társadalom számára a keresztyén család értéke és a hit által támasztott erkölcsi rend megtartása így különösen fontos feladatnak számított ezen intézmények gyakorlatában. A tanító- és lelkészképzés a magyar közösség építését, hazaszeretetre való nevelést tűzte ki célul. A kisebbségben lévő magyar gyülekezetet a református egyház megtartó ereje kötötte össze.

A magyar iskolák helyzete ténylegesen csak a területek visszacsatolása után oldódott meg, hiszen még 1938-ban is rendszerezések voltak a magyar területeken a szlovák iskolaalapítási kísérletek.

Összegezve, mind a losonci teológia, mint a komáromi tanítóképző teljesítette, de nem fejezte be küldetését, hiszen az volt a legfőbb feladatuk, hogy a kisebbségi létben, hitben erős, keresztyén magyar embereként tartsák meg a felvidéki magyarságot.

HAZAI TUDOMÁNPOLITIKA ÉS NEMZETKÖZI ELISMERTSÉG. SZENT-GYÖRGYI ALBERT NOBEL-DÍJÁNAK TUDOMÁNPOLITIKAI ÉS NEMZETKÖZI EREDŐI

A Nobel-díjat Alfred Nobel 1895. november 27-én kelt végakarata alapján minden évben azok kapják, akik „a megelőző évben a legnagyobb szolgálatot tették az emberiségnek”. A díjat kezdetben öt kategóriában¹ adták ki, Szent-Györgyi az élettani-orvosi kategóriában kapta ezt az elismerést. Az élettani-orvosi díj odaítéléséről az ország legrangosabb orvosegyeteme, a stockholmi Karolinska Intézet Nobel-közgyűlése dönt. A közgyűlés a Nobel-bizottság által begyűjtött és értékelt jelölések alapján hozza meg határozatát. A jelöléseket azok a minősített kutatók tehetik meg, akiket a bizottság az előző évben levélben erre felkért. Senki olyan nem kaphat Nobel-díjat, akit abban az évben nem javasoltak, az adott év megítélése szempontjából a korábbi években történt jelölés nem számít. Tehát a következő évben is megmérettetik a bizottság által az, akire a külön felkért személyek szavazataikat esetleg újból leadják. A fiziológiai vagy orvosi Nobel-díj azokért a felfedezésekért adható, amelyek megváltoztatták a tudományos paradigmát, és amelyek nagy jelentőséggel bírnak az emberiség számára.²

Szent-Györgyit először 1934-ben javasolták a díjra, ekkor két megosztott jelölést kapott,³ Elmer V. McCollum amerikai fiziológussal együtt vitaminkutatás témában. Számunkra különösen érdekes, hogy itthon 1934-ben a *Magyarország* című lapban „Nobel-díjat Szentgyörgyinek!” címmel jelent meg egy írás arról, hogy a magyar tudományos élet fogjon össze és jelölje a C-vitamin kutatásaiért Szent-Györgyit a díjra, mert ez óriási kitörési pont lehetne ez országnak.⁴ Ennek a felhívásnak nem lehetett nagy hatása, mert 1935-ben magyar jelölést nem is kapott Szent-Györgyi. Ellenben kapott négy külföldi és egyedüli (nem megosztott) jelölést, kettőt az ész

¹ Osztottak fizikai, kémiai, fiziológiai vagy orvosi, irodalmi és béke Nobel-díjat.

² Az adatokat itt és a továbbiakban is az orvosi Nobel-díj hivatalos honlapjából merítettük <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/>

³ K. T. Thomas és M. Gildemeister fiziológusok Lipcséből javasolták.

⁴ MOLNÁR Jenő (építész): Nobel-díjat Szent-Györgyinek! (Levelesláda) *Magyarország*, 1934. augusztus 11. 7.

Tartu egyeteméről, kettőt pedig Marburgból.⁵ Az áttörést az 1936-os év jelentette a számára, ekkor ugyanis 14 jelölést kapott, ami az összejelölések közel 10%-a. (155 volt az összejelölés orvosi kategóriában abban az évben.) A 14 jelölésből három külföldi⁶ és 11 magyar ajánlás⁷ volt. 1936-ban azonban az orvosi Nobel-díjat megosztva Sir Henry Hallett Dale⁸ angol és Otto Loewi⁹ német neurofiziológusok kapták az idegimpulzusok kémiai átvitelével kapcsolatos felfedezéseikért.

A következő évben, 1937-ben Szent-Györgyi csupán három jelölést kapott, azokat is magyar kollégáitól.¹⁰ Szembetűnő Szent-Györgyi örvendetesen magas számú magyar jelölése, ami azt mutatja, hogy a magyar orvostudósok tisztában voltak a felfedezés nagy jelentőségével. Mégis a jelölések oka nem pusztán ez, hanem az aszkorbinsav terápiás alkalmazásának sikeressége. Szent-Györgyinek széles körű szakmai együttműködés keretében sikerült kipróbálni az aszkorbinsav hatását az orvosi gyakorlatban és kollégáival együtt nagyon pozitív hatást tapasztaltak. A terápiás alkalmazás hazánkban nagyrészt Szegeden zajlott,¹¹ ezzel magyarázható, hogy zömmel szegediek vagy Szegedhez és Szent-Györgyihez tudományosan kötődő orvoskollégák jelölték. Szinte az összes jelölésen a következő indoklás szerepelt: az aszkorbinsav felfedezése és a C-vitaminnal való azonosítása. Egyedül Vámosy Zoltán budapesti farmakológus fűzte még hozzá a fumársav szerepének jelentőségét a biológiai oxidáció folyamatában. A Nobel-bizottság szakértői tisztában voltak azzal, hogy a téma nagyobb ívű megközelítése, azaz maga a sejtlélegzés még fontosabb tudományos értékkel bír, mint a vitamin önmagában, hisz megváltoztatja a tudományos paradigmát. Ezt, a díjat átadó svéd tudós, Hammerstein így fogalmazta meg: „Szent-

⁵ Tartuból Georg Barkan farmakológus és Ernst Masing orvosprofesszor, Marburgból Ernst Freudenberg fiziológus és Ernst Kretschmer pszichiáter jelölték.

⁶ S. Edlbacher fiziológus (Basel), Richard Zeynek orvosi vegytan professzor (Prága) és Pol Gerard hisztológus (Brüsszel) volt a jelölő.

⁷ Ajánlói voltak a szegedi egyetemről: Ditrói Gábor szemész, Veress Elemér fiziológus, Vidákovits Camilló sebész, Berecz János szülész, Poor Ferenc bőrgyógyász, Issekutz Béla farmakológus, Rusznyák István belgyógyász, Baló József patológus, Purjesz Béla belgyógyász egyetemi tanárok. Debrecenből Jeney András patológus és Jankovich László anatómus egyetemi tanár szavazott rá. 1934-ig mindketten Szegeden dolgoztak.

⁸ Sir Henry Hallett Dale (1875–1968) angol kémikus. Szent-Györgyi 1925. február 15-étől hat hétig dolgozott a laboratóriumában, ahol mellékveséből sikertelenül próbálta kivonni a hexuronsavat. Moss, Ralph. W.: *Szent-Györgyi Albert*, Budapest, Typotex, 2003. 60–66. (A továbbiakban: Moss, 2003.)

⁹ Otto Loewi (1863–1961) német orvos, farmakológus.

¹⁰ Schaffer Károly (1864–1939) ideg- és elmegyógyász (Budapest), a neuropszichiátria nemzetközi szaktekintélye volt, akit a szegedi egyetem díszdoktorságára Szent-Györgyi is ajánlott. Vámosy Zoltán (1868–1953) farmakológus, a fenofitalein hatásának felfedezője (Budapest), akivel közös tanítványuk Annau Ernő volt és Frigyesi József (1875–1967) nőgyógyász (Budapest) szavaztak rá.

¹¹ Kísérletek a C-vitaminnal a szegedi gyermekklinikán *Délmagyarország*, 1933. május 24. 2.

Györgyi tételei teljesen új helyzetet teremtettek a kémiában.” Ezért dönthettek Szent-Györgyi javára, amit hivatalosan így indokoltak: „a biológiai égetési folyamatokkal kapcsolatos felfedezései, különös tekintettel a C-vitaminra és a fumársav katalízisére.” Az indoklásban tehát a biológiai égésfolyamatok kutatása az első helyre került. Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy a Vámosy-féle indoklás kínálta is a lehetőséget a Nobel-bizottságnak Szent-Györgyi kutatásainak összetettebb megítélésére és az 1936-ban „csupán” vitaminkutatóként alulmaradt tudós munkássága 1937-ben más megközelítésben is mérlegre került. A Nobel-díj honlapján a felfedezés jelentőségének részletesebb magyarázata is szerepel. „Sejtjeinkben a tápanyag lebomlik úgy, hogy közben energia szabadul fel a sejtek épülésére. A 30-as évek elején Szent-Györgyi Albert tanulmányozta ezeket a metabolikus folyamatokat és kimutatta, hogy a reakcióláncolatokat katalizátorok, azaz olyan anyagok befolyásolják, melyek elősegítik a reakciókat anélkül, hogy beépülnének a végső termékbe. A növekedési hormonok, pl. a fumársav, a metabolizmus oxidációs folyamatainak a részeként fontos szerepet töltenek be a transzportációs folyamatokban. Szent-Györgyi Albert ezen felül kimutatta a C-vitaminnak, amit ő fedezett fel, a szerepét is az adott folyamatokban.”

Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy Szent-Györgyi tudott arról, hogy Szegedről több kollégája is jelölte őt 1936-ban és rezignáltan vette tudomásul, hogy alulmaradt Dale és Loewi felfedezéséhez képest, és magában lemondott a díjról. Ezért nagy meglepetésként érte a hír 1937. október 28-án, hogy ő lett a nyertes.¹² Figyelemre méltó az a tény, hogy Szent-Györgyi Sigmund Freudot, az amerikai Charles és William Mayot¹³ és báró Korányi Sándort utasította maga mögé a 180 jelöltet felvonultató versenyben.

Ahogy 1933-ban, a C-vitamin felfedezésének elsőségéért vívott küzdelemben Szent-Györgyi nemzetközi előadó-körúttal nyomatékosította felfedezésének valódiságát, úgy a Nobel-díj elnyerésének is vannak ilyen prezentációs előzményei. A jelölést megelőző évben, 1936 szeptemberében a svájci Luzernben tartották a nemzetközi orvoshetet, ahol a magyar orvostársadalmat Szent-Györgyi Albert képviselte, s az anyagsere, a hormonok és a vitaminok kérdésköréről tartott előadást.¹⁴ A tanácskozáson részt vett a tudomány számos nemzetközi kitűnősége, köztük Hans Christian Jacobaeus¹⁵ professzor is Stockholmból, aki nemcsak a stockholmi Karo-

¹² Szent-Györgyi Albert nyilatkozik a Pesti Hírlapnak. *Pesti Hírlap*, 1937. október 29. 1.

¹³ 1929-ben Rochesterben a Mayo fivérek klinikáján dolgozott. Itt sikerült izolálnia marhamelléksékből a hexuronsavat.

¹⁴ Szent-Györgyi professzor előadása Luzernben. *Délmagyarország*, 1936. szeptember 4. 5.

¹⁵ Hans Christian Jacobaeus (1879–1937) svéd belgyógyász, a Karolinska Institut professzora, a modern mellkassebészet úttörője. A laparoszkópos, endoszkópos minimal invazív eljárások bevezetésének kezdeményezője volt.

linska Institut által delegált Nobel-bizottság tagja volt, de ebben az évben a bizottság elnöki tisztét is ő töltötte be.¹⁶ Ezért elképzelhetőnek tartjuk, hogy az akkor hallott előadás inspirálta őt Szent-Györgyi támogatására a bizottság előtt. Szent-Györgyinek munkakapcsolata is kialakult a svédekkel, mivel nála tanult 1936 szeptemberétől stockholmi közvetítéssel egy kalkuttai fiatalember, Bautu Nalis Das vegyész-hallgató.¹⁷

A korabeli svéd sajtó tudósításaiból kiderül, hogy a bizottság áttekintette Szent-Györgyi teljes munkásságát, tudtak amerikai sikereiről (Mayo Klinika), a C-vitamin felfedezésének rögzös útjáról, a Svirbelyvel való együttműködéséről, sőt a P-vitaminnal kapcsolatos eredményeiről is.¹⁸ Tisztában voltak vele, hogy munkáiban milyen területen működött együtt a birminghami Normann Haworth-szal és a zürichi Paul Karrerrel.¹⁹

A díj odaítélése azonban regénybe illő bonyodalmak közepette történt. A díjra két másik jelölt is volt, mégpedig a fent említett birminghami Norman Haworth és a zürichi Paul Karrer. „A Karolinska Intézet tanácskozásain hosszú, parázs vita folyt, amely annyira elmérgesedett, hogy amikor a bizottság elnöke, Hans Christian Jacobaeus kijött, hogy bejelentse a döntést, ott helyben szívrohamot kapott, összeesett és meghalt.”²⁰ „A bizottság úgy döntött, hogy Szent-Györgyi egyedül kapja a díjat. Nem sokkal később viszont azt is bejelentették, hogy Haworth és Karrer professzorok kapják az 1937-es kémiai díjat.”

A Nobel-bizottság tisztában volt a C-vitamin felfedezésének és szerkezeti képlete meghatározásának jelentőségével is, ezért ítélték oda Haworthéknak is a Nobel-díjat, de más kategóriában. Tehát az aszkorbinsav felfedezéséért tulajdonképpen két Nobel-díjat adtak abban az évben: egy orvosit és egy kémiai. Szent-Györgyi felfedezéseinek vitathatatlan jelentőségét mutatja az a tény, hogy az orvosi Nobel-díjat 1937-ben „osztatlanul és egyhangúlag”²¹ neki ítélték. Valóban átütő győzelmet aratott a sejt-légzés és a vele összefüggő C-vitamin kutatása, hisz mind a három díjazott kutató

¹⁶ Moss, 2003. 118.

¹⁷ Napi Hírek, Calcuttai fiatalember a szegedi egyetemen. *Délmagyarország*, 1936. szeptember 30. 6.

¹⁸ Nobelpristagaren i medicin. *Svenska Dagbladet*, 1937. október 29. 1. Még Banga Ilonát mint munkatársát is megemlíti.

¹⁹ Paul Karrer (1889–1971) zürichi kémikus. Nevéhez fűződik az A és B2 vitaminok szerkezetének meghatározása. Karrer a tanársegédjét küldte Szegedre, hogy egy új, hatékonyabb eljárást mutasson be a C-vitamin paprikából való kinyerésére. „A pécsi Zechmeister is megnyerhette volna a kémiai Nobel-díjat” Szent-Györgyi Albert professzor érdekes nyilatkozata pécsi kollégájáról. *Dunántúl*, 1937. november 14. 4.

²⁰ Moss, 2003. 118, 317.

²¹ A professzor munkájáról, *Délmagyarország*, 1937. október 30. 4.

ebben vett részt. Az Amerikai Egyesült Államokban egyszerűen paprika-díjnak²² nevezték el az orvosi Nobel-díjat, ami kifejez egyfajta gúnyolódó csalódottságot amiatt, hogy az amerikai kutatás ezen a téren alulmaradt.

Szent-Györgyi nemzetközi tudományos elismerésének azért is óriási a jelentősége, mert ő az első, aki magyar állampolgárként kapta meg ezt a kitüntetést. Ezzel a Nobel-díjjal lépett be hazánk a tudományos világ által számon tartott országok sorába. Magyar származású Nobel-díjasok voltak korábban is, de ők más nemzetek állampolgáraként nyerték el a kitüntetést. A Szent-Györgyi által is figyelemmel kísért *Pesti Napló* még egy új adatot közölt ezzel kapcsolatban: „A világ nagy nemzetei közül eddig csak 18 részesedett abban az örömben és kitüntetésben, hogy valamelyik fia megszerezte számára korunk legnagyobb kitüntetését. Most a 18 Nobel-díjas nemzet sorába, hála Szent-Györgyi professzor tudományos munkásságának, Magyarország is bevonult.”²³

A szenzációs eseményről a korabeli sajtó szinte minden orgánuma a címlapon adott híradást 1937 októberének utolsó hétvégéjén. Hatalmas díjról, világszenzációról, világdicsőségről, a vitaminkutatás világhírű tudósáról értesítettek a lapok, kiemelve Szent-Györgyi magyarságát. „Világraszóló dicsőséget hozott Szegednek és az egész magyar tudományos világnak Szent-Györgyi Albert Nobel-díja” – írta a *Pesti Újság* öles betűkkel a címlapon, a *Pesti Hírlap* tudósítása pedig a trianoni békeszerződéssel megcsonkított nemzet önértékelésének helyreállítását látta a sikerben: „[...] ki kell emelnünk, hogy a szegedi egyetemen érte el világraszóló tudományos eredményeit, azon az egyetemen, amelyik idegen hódítók elől menekült magyar területre, Kolozsvárról költözött át a nagy alföldi városba, hogy magyar földről átmentse az Erdélyben végveszedelembé sodort magyar kultúrértékeket.”²⁴

Az újságírók feltették a kérdést Szent-Györgyinek, hogy mivel magyarázza sikerének titkát. A tudós az első nyilatkozataiban a hozzá intézett kérdésekre az amerikai ösztöndíjakban megnyilvánuló nemzetközi segítségadást emelte ki, amelyek biztosították számára a megfelelő eszközöket a kutatásaihoz.²⁵ (Említette, hogy éppen akkor a New York-i Macy Alapítvány²⁶ kutatói támogatását élvezte.) Ezzel együtt a nagyon hatékony nemzetközi együttműködést tartotta sikere másik magyarázatának. Mialatt Szent-Györgyi kutatásainak nemzetközi jellegét és támogatottságát

²² Medicine. Paprika Prize. *Time*, 1937. november 8. 55–56.

²³ Magyarország ünnepli nagy fiát, a Nobel-díjat nyert Szent-Györgyi Albert professzort. *Pesti Napló*, 1937. október 30. 3.

²⁴ Szent-Györgyi a Nobel-díjas magyar tudós. *Pesti Hírlap*, 1937. október 29. 1.

²⁵ Szent-Györgyi professzor megkapta a Nobel-díjat. *Nemzeti Újság*, 1937. október 29. 3.

²⁶ A korabeli tudósításokban MACI alapítványként említett szervezet teljes neve: Josiah Macy Jr. Foundation, New York.

hangsúlyozta, a sajtóközlemények a kitüntetés magyar jellegét domborították ki. Szent-Györgyi a magyar tudomány megtestesítője lett, aki kitartó, állhatatos munkájával meghozta a magyar tudománynak, a magyar nemzetnek ezt a régóta kiérdemelt dicsőségét.

Szent-Györgyi a szegedi ünneplések során köszönetet mondott tanártársainak is, akiknek együttműködése révén elnyerhette a kitüntetést. Hóman Bálint azonnal meleg hangú távirati gratulációját küldte Szent-Györgyinek. Hóman első és valóban lelkes sajtónyilatkozata így hangzott: „Igen nagy örömmel vettem hírért Szent-Györgyi Albert kitüntetésének Stockholmból, ahonnét a díj kiadása után Beznák²⁷ professzor telefonálta meg az eredményt. Szükségtelen volna hangsúlyoznom, milyen nagy büszkeséggel tölt el a magyar tudománynak ez a nemzetközi elismerése és különösképpen örülök, hogy ezt a dicsőséget a mi kiváló Szent-Györgyink szerezte meg a számunkra.”²⁸ A *Pesti Hírlap*nak már visszafogottabban nyilatkozott: „Felesleges volna hangsúlyoznom, hogy milyen nagy büszkeséggel és örömmel tölt el a magyar tudománynak ez a világraszóló diadala és különös öröömre szolgál az a körülmény, hogy magam Szent-Györgyi Albertben mindig a mi tudós életünk egyik legkiválóbb egyéniségét becsültem. Szent-Györgyi professzor tudományos kutatásainak eredményei annyira közismertek, hogy ezekről ezúttal külön szólni feleslegesnek tartom.”²⁹ A következő napon – valószínűleg megtudva, hogy Szent-Györgyi a külföldi támogatásokat és a hatékony nemzetközi együttműködést jelölte meg sikere okának – az *Esti Újságnak* nyilatkozva Hóman a magyar állam támogatását hangsúlyozta. „Szent-Györgyi Albert annak a fiatalabb tudósnemzedéknek a tagja, amely a háború utáni években külföldön egészítette ki tanulmányait részben a magyar állam támogatásával, nagyobb részben pedig a fiatal tudós munkásságára felügyelő Rockefeller Intézet segítségével.” Sajnos a nyilatkozat első része nem felelt meg a valóságnak, mert 1919-ben, mikor Szent-Györgyi elhagyni kényszerült az országot, semmilyen állami támogatást nem kapott, külföldi tanulmányútjait is sokáig maradék vagyonából fedezte.

Hóman nyilatkozatának másik fele már közelebb állt a valósághoz, hiszen kiemelte a Rockefeller Alapítvány támogatását, amit a kultuszkormány egészített ki és amiből Szent-Györgyi laboratóriumát is korszerűen felszerelték. Majd így folytatta: „Alapvető jelentős kutatásainak ismeretében kapta meg intézete részére is a Rockefeller Alapítvány anyagi hozzájárulását, ami a kultuszkormány által juttatott kiegé-

²⁷ Beznák Aladár (1901–1959) orvos, az anyagszere élettanával foglalkozott, 1933-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem nyilvános, rendes tanára.

²⁸ Szent-Györgyi professzor megkapta a Nobel-díjat. Hóman Bálint nyilatkozata. *Budapesti Hírlap*, 1937. október 29. 1.

²⁹ Hóman Bálint közoktatásügyi miniszter nyilatkozata. *Pesti Hírlap*, 1937. október 29. 1.

szítéssel lehetővé tette szegedi egyetemi intézetének teljesen korszerű felszerelését. E nélkül Szent-Györgyi idehaza nem végezhetett volna el azokat a korszerű jelentőségű tanulmányokat, melyeknek eredményeképpen most nyerte el legszebb jutalmát. Magam hivatalba lépésem óta állandóan figyelemmel kísérem munkásságát, s ezek alapján terjesztettem elő múlt évben a Corvin-koszorú adományozására, mely kitüntetéssel legkiválóbb tudományos és művészeti értékeinket szoktuk megtisztelni. Fölösleges ezért külön kiemelnem, milyen nagy öröm tölt el, hogy éppen ő szerezte meg a magyarok számára az első Nobel-díjat. Hangsúlyozni kívánom, hogy további kutatásainak előmozdítására a jövőben is mindent el fogok követni.”³⁰

Szent-Györgyi a *Pesti Naplónak* is visszafogottan nyilatkozott: „A kultuszminisztérium mindig nagy jóindulattal támogatott.”³¹ Nagyon finoman reagált Hóman fenti állítására is, hogy a magyar állam támogatását élvezte kezdetektől fogva. Több interjúban kiemelte azt, hogy külföldön sokat nélkülözött, nyomorgott, míg egyenesbe nem jött [...] „A háború után minden vagyonom elveszett. Itt állottam szegényen, kezdő emberként, családdal, tudás nélkül. Fiatal ember voltam, nem volt munkaalkalmam. Külföldre kellett mennem, mert szűkölködtem.”³²

Szent-Györgyinek az örömhír vétele utáni másnap reggel az első útja Klebelsbergnek a szegedi Dómban elhelyezett síremlékéhez vezetett, hogy háláját és kegyeletét lerója. Elmondta a sajtónak, hogy a kultuszminiszter hívó szavára jött haza, az ő elvárásainak akart mindig megfelelni, hiszen Klebelsberg a legnagyobb áldozatok árán is támogatta a fiatalokat és nagyon fájjalja, hogy „az utolsó években az országnak nem volt módja fiatal tudósokat továbbra is támogatni”.³³ Ebben a visszafogott kritikában benne vannak Szent-Györgyi egyetemvezetői, kultúrpolitikai tapasztalatai is.

1937. október 31-én Klebelsberg özvegye is ellátogatott Szegedre és őt az állomásnál maga Szent-Györgyi várta. Klebelsbergné gratulált és urára vonatkozó megjegyzését, hogy „ő is így akarta”, a sajtó is tolmácsolta. Szent-Györgyi több lapnak is úgy nyilatkozott, hogy az ő kitüntetése tulajdonképpen Klebelsberg „kultúr munkájának igazolását jelenti”, hisz neki köszönheti, hogy Magyarországon megnyílt számára a nyugodt munka lehetősége. Az fáj neki legjobban, hogy a volt kultuszminiszter

³⁰ Hóman Bálint kultuszminiszter Szent-Györgyi professzor kitüntetéséről. *Esti Újság*, 1937. október 30. 1.

³¹ Szent-Györgyi Albert professzor Orvosi Nobel-díjat kapott. Egy élet küzdelmét koronázza meg ez az elismerés. *Pesti Napló*, 1937. október 29. 3.

³² Világdicsőség a magyar névnek: Szent-Györgyi tanár Nobel-díja. *Friss Újság*, 1937. október 30. 3. ERDŐS Árpád: Beszélgetés a professzorral. *Esti Kurír*, 1937. október 30. 4.

³³ „A Nobel-díj Klebelsberg Kuno kultúr munkájának az igazolását jelenti.” *Délmagyarország*, 1937. október 31. 3.

nem tudta megélni ezt a mostani örömnövepet.³⁴ Ebben az időszakban Szegeden bárhol ünnepeket rendeztek Szent-Györgyi köszöntésére, elsőként mindig Klebelsberg-ről emlékeztek meg. De fővárosi sajtóközlemények is felelegették a volt kultuszminisztert, sőt a *Pesti Napló* első oldalán közölt tárcájában nagyon harcosan állt ki Klebelsberg kultúrpolitikája mellett: „Annyiszor kérdezték akkor, miért építi Klebelsberg mániákusan teli az országot iskolákkal, klinikákkal, laboratóriumokkal. Miért? Hát ezért! Gáncsokodó kérdésekre most a messze svéd akadémia felel illetékesen.” Majd hozzáfűzte a tárcaíró, hogy egy tudós alkotómunkája elképzelhetetlen „a szellem, a kultúra, a gondolkodás teljes szabadsága nélkül”.³⁵ A tudós legnagyobb ellensége ilyen tekintetben az elfogultság és az előítélet.

Kultúrpolitikai kritikában azonban túlszárnyalta a *Pesti Naplót* az *Újság* tárcaírója, Zsolt Béla. Hóman szemére vetette, hogy ő biztos nem hívta volna haza Szent-Györgyit, hisz abba is belenyugodott, hogy magyar tudósok települnek ki Amerikába és Nyugat-Európába. Erősen kritizálta a faji diszkriminácót az oktatásban, a tehetségek elkallódását és kultúrpolitikai szűklátókörűségnek nevezte azt, ahogy a kormányzat a diplomás munkanélküliséget kezelte. Hóman állásfoglalását illetően még élesebben fogalmazott az újságíró: „nem tartjuk éppen Hóman Bálint kultuszminisztert a legilletékesebbnek arra, hogy a kivételes magyar zseni dicsőségéből a hivatalos magyar kultúra nevében részt kérjen.”³⁶

A díj elnyerése után természetesen az a kérdés is megfogalmazódott a sajtóban, hogy Szent-Györgyi kutatásai elismeréseként miért nem került már a budapesti egyetemre. Az ezzel kapcsolatos előzményeket is pontosan feltérképezték: a Pázmány Péter Tudományegyetemen az orvosi kémiai tanszék évek óta üresedésben van, de Szent-Györgyi meghívásához a fakultás nem járult hozzá. Báró Korányi Sándor orvosprofesszornak is feltették ezt a kérdést, aki szerint „remélhető, hogy a külföldi elismerés után Szent-Györgyi professzor érdemeit itthon is elismerik”.³⁷ Annak is utánajártak, hogy Szent-Györgyi még az állatorvosi főiskola tanszékére is pályázott, mikor az megüresedett, de elutasították a pályázatát.³⁸ Azonban ezeket a kritikus hangokat összességében felülmúlta az az óriási öröm és elégedettség, ami a közvéleményt a Nobel-díj kapcsán áthatotta. A világsajtó tekintetében az amerikai gúnyos

³⁴ Házat, utcát, díszdoktori diplomát kap a Nobel-díjas Szent-Györgyi. 8 *Órai Újság*, 1937. október 31. 1.

³⁵ Laboratórium és piac. *Pesti Napló*, 1937. október 31.1.

³⁶ ZSOLT Béla: Nobel-díjas ország. *Újság*, 1937. október 31. 1–2.

³⁷ Szent-Györgyi Albert tanár és a budapesti egyetem. *Újság*, 1937. október 30. 5.

³⁸ Dr. Szent-Györgyi Albert, a Nobel-díj első magyar nyertese. *Állatorvosi Közöny*, 1937. december

hangvétellez hasonlót az osztrák sajtó produkált még, ami szerint Szent-Györgyi Albert Nobel-díja semmi egyéb, mint magyar reklám a paprikának.³⁹

Szent-Györgyi kitüntetésével egy valóságos nemzeti mozgalom vette kezdetét, amely ünneplésekben, gratulációkban, rendezvényekben öltött testet. A tudós ezekben a napokban kétezer sürgönyt és háromezer levelet kapott.⁴⁰ Szent-Györgyi többször kihangsúlyozta, hogy mennyire nagy megtiszteltetés ez a feléje irányuló sok szeretet és elismerés.⁴¹ A legnagyobb örömmel a fiatalok lelkesedése töltötte el, mert a társadalomban a legfontosabbnak az ifjúság szerepét, nevelését tartotta, visszaemlékezésekből ismert, hogy mennyire szerette a fiatalok társaságát is. A gratulációkban szinte minden társadalmi réteg, szervezet, egyesület megszólalt, rengeteg személyes jellegű baráti gratulációt is kapott. Ebből a sorból a politikai elit tagjai sem maradtak ki.

Táviratban gratulált államtitkára révén Horthy Miklós kormányzó a kitüntetéshez, s erről több újság is tudósított. Horthy afölötti büszkeségéről írt, hogy először nyerte el magyar földön magyar tudós a Nobel-díjat.⁴²

Darányi Kálmán miniszterelnök elismerőbb hangvétellel reagált: „Az 1937. évi orvosi Nobel-díjjal történő kitüntetéshez fogadja méltóságod legőszintébb szerencsekívánataimat. E kitüntetés a magyar névnek az egész világon dicsőséget szerzett és ránk nézve annál nagyobb jelentőségű, mert nemcsak Méltóságodnak az emberiség érdekében évek óta csendben folytatott eredményes kutató munkájának méltó elismerését jelenti, hanem egyben a magyar tudomány megbecsülését is. Segítse a Mindenható Méltóságodat továbbra is nagyjelentőségű orvosi kutató munkájában.”⁴³

József királyi főherceg és Albert herceg is táviratban gratulált és Teleki Pál volt miniszterelnök, mint a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektora is kifejezte szerencsekívánatait. Bár József főherceg a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként gratulált, Szent-Györgyi válaszát nem neki, hanem Voinovich Gézának címezte,⁴⁴ ugyanis sem Szent-Györgyi, sem barátja, Zilahy Lajos író, nem

³⁹ S. I.: A paprika hálája. 1937. november 13. ismeretlen eredetű újságcikk az SZTE Klebelsberg Könyvtár Szent-Györgyi Albert Gyűjteményéből, szerzője (S. I.) bécsi tudósító.

⁴⁰ Ebből csupán kétszáz körüli maradt fenn, lásd: SZABÓ Tibor – ZALLÁR Andor: *Szent-Györgyi Albert Szegeden és a Szent-Györgyi Gyűjtemény*. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből XV.) Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1989. (A továbbiakban: SZABÓ–ZALLÁR, 1989.)

⁴¹ Még a Nobel-díjnál is nagyobb megtiszteltetés, hogy ilyen osztatlan szeretettel vesznek körül. *Szegedi Napló*, 1937. október 31. 1.

⁴² A kormányzó táviratilag üdvözölte Szent-Györgyi professzort. *Hétfői Napló*, 1937. november 2. 2.

⁴³ A miniszterelnök köszöntése. *Újság*, 1937. október 30. 3.

⁴⁴ SZABÓ–ZALLÁR, 1989. 137.

értett egyet a főherceg akadémiai elnöki kinevezésével, kétségbe vonták tudományos kvalitásait.⁴⁵

Nagy feltűnést keltett, hogy a tudóst Horthy kormányzó háromnegyedórás kihallgatáson fogadta november 4-én.⁴⁶ Ebből az alkalomból Szent-Györgyi három napos látogatást tett – 1937. november 4–6. között – Budapesten. Ezalatt részt vett nagybátyja, Lenhossék Mihály orvosprofesszor emléktábla-avató ünnepségén is. Lenhossék már nem élte meg unokaöccse sikerét, mivel 1937 januárjában elhunyt, ahogy Szent-Györgyi édesanyja, az 1937 nyarán eltávozott Lenhossék Jozefina sem.

A Horthynál tett tisztelgő látogatás történéseiről, az ott elhangzottakról nem tudósított a sajtó, de Horthyról maga Szent-Györgyi megemlékezik egy interjúbán. „Amikor egyszer kaptam valami érdemjelet és meg kellett köszönni, Horthy az egész audiencián csak a lovakról beszélt. Mondta is nekem a szárnysegédje: úgy látom, a főméltóságú úr összetévesztette a következővel. Az ugyanis egy lókereskedő volt. Amire én azt feleltem a szárnysegédnek: nem baj, a lovakhoz én értek, de mit fog a lókereskedő mondani, ha a főméltóságú úr vitaminokról kérdezi...”⁴⁷ Horthy fogadása után Szent-Györgyi tiszteletét tette Darányi Kálmán miniszterelnöknél is, majd Klebelsberg Kuno özvegyét és az éppen beteg Hóman Bálintot látogatta meg, ezt követően Korányi Sándorral folytatott szakmai megbeszélést.⁴⁸ Budapesti látogatásának utolsó napján, 1937. november 6-án a Cs. Szabó Lászlóval készült rádióinterjújában köszönte meg a feléje irányuló figyelmet és a gratulációkat. Nyilatkozatában helyet kapott némi kultúrpolitikai kritika is: „a tehetség érvényesülésének idehaza nincs szabad útja, kulturális berendezkedésünkben valahol hiba van. [...] hiányoznak nálunk a természetbúvár fejlődésének feltételei is, elsősorban anyagi feltételei.”⁴⁹ Másik nyilatkozatában konkrét magyar példát is említ: Zechmeister László pécsi egyetemi tanár munkásságát a kémiai Nobel-díjas Paul Karreréval tartja egyenértékűnek. Működésük között a „nagy különbség csak az, hogy míg Karrernek minden anyagi eszköz a rendelkezésére áll, addig Zechmeister a legsanyarúbb anyagi viszonyokkal küszködik”. Másik párhuzamot is megemlített, a cukrok kémiájával

⁴⁵ TILKOVSKY Lóránt: *Az Akadémia nemzetközi kapcsolatai a két világháború között*. In: *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada, 1825–1975*. VI. fejezet. Főszerk. PACH Zsigmond Pál. Budapest, Akadémiai, 1975. 290–296.

⁴⁶ A kormányzó ma fogadja kihallgatáson Szent-Györgyi professzort. *Szegedi Napló*, 1937. november 4. 3.

⁴⁷ VAJDA Péter: Szükséges a barátság a Szovjetunióval, Szent-Györgyi Albert nyilatkozik a Népszabadságnak, *Népszabadság*, 1984. augusztus 19. 7. A történet megeshetett akár a Corvin-koszorú átadásakor is, de akkor a kitüntetettek között nem volt lókereskedő.

⁴⁸ Az Est fotóriportja Nobel-díjas fotósunk tegnapi napjáról. *Az Est*, 1937. november 6. 7.

⁴⁹ Szent-Györgyi professzor a mikrofon előtt.... *Pesti Hírlap*, 1937. november 7. 15.

foglalkozott hazánkban Zemplén Géza műegyetemi professzor, akinek munkássága Szent-Györgyi szerint az 1937-es év kémiai Nobel-díjas Haworthéval egyenértékű.⁵⁰

Szent-Györgyi ezekben a napokban a nemzeti egység megtestesítője lett, személye az egész magyar nemzet összetartozását jelképezte. Édesapja erdélyi származásával a tudós az egész Kárpát-medencei magyarság megszemélyesítője is lett. Mindezt még nyomatékosította az a tény, hogy a Ferencz József Tudományegyetem (Kolozsvárról) menekült egyetemenként volt számon tartva, ezért Szent-Györgyi eredményeit az erdélyi magyarok is magukénak tekintették.⁵¹ Az erdélyi illetőségű lapokban sajtóvita indult arról, hogy a tudós erdélyi származású-e. Ezt a polémiát maga Szent-Györgyi döntötte el, amikor azt nyilatkozta büszkén, a rádióban vele készült riportban, hogy édesapja Marosvásárhelyen született és dédapja egyike volt az Unio-törvény aláíróinak. Az újságírók feltárták a családfát, még a tudós nagypapjának, Szent-Györgyi Imrének egy levelét is megtalálták, amiben mint a református egyház marosvásárhelyi gondnoka köszönetet mondott egy kitüntetésért. Bizonyára nem véletlen, hogy Szent-Györgyit budapesti látogatása alkalmával 1937. november 4-én üdvözölte Bethlen István gróf és Herczeg Ferenc, a Revíziós Liga elnöke is.⁵²

A tudós népszerűsége talán ezekben a napokban ért a legmagasabbra. A tudósítások szerint az emberek boldogan integettek feléje az utcán, a kávéházban a pikológyerek majd a nyakába ugrott, iskolás gyerekek leveleket írtak neki a munka becsületéről és jutalmáról, egyszóval az egész ország ünnepelte. A hozzá érkezett számtalan köszöntő levél megválaszolására Szent-Györgyi segítségül hívta leányának több nyelven beszélő és Szegeden tanuló barátnőjét, Karig Sárát is.⁵³

A ránk maradt dokumentumokból látszik, hogy három levélre nem akart válaszolni, illetve nem is válaszolt. Az egyik a József főhercegtől mint az MTA elnökétől kapott, fent említett gratuláció volt, aminek válaszát a főherceg helyett Voinovich Géának címezte.⁵⁴ A másik a vitézi szék gratuláló levele volt. A székkapitány előzetesen felajánlotta Szent-Györgyinek a vitézek közé való felvételét, ezt azonban Szent-Györgyi nagyon határozottan elutasíthatta. Így a ránk maradt gratuláló levél enyhe figyelmeztetést is intéz a tudóshoz.⁵⁵ A harmadik levél a Magyar Nemzeti

⁵⁰ „A pécsi Zechmeister is megnyerhette volna a kémiai Nobel-díjat”. Szent-Györgyi Albert professzor érdekes nyilatkozata pécsi kollégájáról. *Dunántúl*, 1937. november 14. 4.

⁵¹ LIGETI Ernő: Szent-Györgyi. *Keleti Újság, Országos Magyarpárti Lap*, 1937. október 31. 1.

⁵² A kormányzó ma fogadja kihallgatáson Szent-Györgyi professzort. *Szegedi Napló*, 1937. november 4. 3.

⁵³ GERGELY Ágnes: Emberi minta III. Karig Sára. *Kritika: művelődéspolitikai és kritikai lap*, 1988/3. 12–14.

⁵⁴ SZABÓ–ZALLÁR 1989, 137.

⁵⁵ Uo. 158.

Szocialista Párttól érkezett és arra kérte Szent-Györgyit, hogy valamelyik munkáját publikálja a párt készülő évkönyvében.⁵⁶ A nemzeti szocializmushoz való bármilyen kötődés éppen olyan taszító lehetett Szent-Györgyinek, mint – harcos antimilitarista lévén – a vitézi rendbe való bekerülés. Szent-Györgyi a leglelkesebben a fiatalságnak írt válaszleveleket. „Üzenet a orvosoknak” címmel az orvostanhallgatók lapjának címlapján kézzel írt intelmeket a jövő orvosainak „Az orvostudomány jövője a mai orvos kezében van. A tudomány és hazánk jövőjét csakis az önzetlen munka, a tudás, az igazságok pártatlan keresése, a világ békés kultúrközösségébe való bekapcsolódás biztosíthatja.”⁵⁷

A cserkészek újságjába mint öregcserkész tízparancsolatot szerkesztett a fiataloknak. Szerinte mikor Nobel-díjat adnak valakinek „nem azt nézik, hogy valaki ki fia és mit tanult, hanem, hogy kicsoda, mit tud és mit csinált”. A dicsőségtől nem szabad elbizakodottá válni, a vereségből le kell vonni a tanulságokat, a kitűzött céltól nem szabad eltérni, tisztelni kell mások véleményét, és egyenrangúan kell bánni a beosztottakkal. Végül is Szent-Györgyi a november 6-i rádióbeszédét használta ki arra, hogy minden gratuláló honfitársának köszönetet mondjon.

A napilapok hasábjain az interjúk és tudósítások mellett több írás is megjelent, melyek a tudósportré műfaja segítségével próbálták megragadni Szent-Györgyi karakterét, személyiségét. Többnyire kiemelik egyszerűségét, közvetlenségét, szerénységét, későbbi, ellenállásbeli harcostársa Bajcsy-Zsilinszky Endre különlegesésként emeli ki személyiségében azt, hogy „tökéletesen össze tudja illeszteni magában a maga gyökeres magyarságát, magyar eredetiségét európaiságával”.⁵⁸ Az európai ember portréját alkotja meg róla Márai Sándor is,⁵⁹ míg Kassák Lajos a tárgyilagos gondolkodásmódot és érvelést emeli ki Szent-Györgyi alakjában.⁶⁰ Szent-Györgyi személyiségének hátrányos oldalára Nagy Lajos világít rá a *Nyugatban*, rádióbeszédéből és nyilatkozataiból a következőket emeli ki: „Az emberiség intellektuális közösségének vagyok a híve. Azt remélem, hogy a tudomány az összes ellentéteket meg fogja szüntetni [...]. Az emberek alapjában véve jók, senki sem akarja a másikat igazán megölni.” Ez utóbbi kijelentést Nagy Lajos a tudós „általános jóindulatosságából” fakadó tévedésének tudja be. Majd hozzáfűzi, hogy „kétségtelen,

⁵⁶ Uo. 197.

⁵⁷ SZENT-GYÖRGYI Albert: Üzenet a orvosoknak. *Medikus Újság*, 1937/3. 1.

⁵⁸ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre: A magyar Nobel-díjas tudós példája. *Magyarország*, 1937. november 3. 5.

⁵⁹ Márai szerint Szent-Györgyi olyan ember „aki tudja helyét a világban, köze van mindenhez, ami a szellemre és az emberre tartozik. [...] Nincsenek számára kis és nagy problémák. [...] Mindig az egészségről van szó. Ezt csak a zseni tudja.” MÁRAI Sándor: Szent-Györgyi (Egy ember arcéle). *Pesti Hírlap*, 1937. november 3. 3.

⁶⁰ KASSÁK Lajos: Szent-Györgyi Albert tiszteletére. *Munka: Társadalmi és művészeti beszámoló*, 1937/57. 1814.

hogy ilyen tévedésbe csak az önmagából következő jóember eshet”.⁶¹ Hozzáfűzhetjük még, hogy Szent-Györgyi egy kultúráról áthatott családban nőtt fel, védett környezetben telt el a gyermekkora, később is tudományos körökben mozgott, ahol ritkán találkozott a társadalom periferiájára szorult emberekkel. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy egyfajta túlzott jóhiszeműség, naiv jóindulat jellemezte. Érdekes, hogy ezen az első világháborús tapasztalatok sem változtattak alapvetően, mert az ott történeteket a katonai hivatás velejárójának tudta be, de jóhiszeműsége dacára jól érzékelte az Európában uralkodó fasiszálódó politikai légkört.

Az Európát jellemző általános politikai és társadalmi feszültségek miatti aggodalom olvasható ki a Nobel-díj átvételekor tartott beszédéből is, amelyet 1937. december 10-én tartott Stockholmban. „Magam egy távoli és kis nemzet fia vagyok és a többi laureátusok is mind más-más országból valók, és mégis mindannyiunkat a svéd nemzet szeretettel fogadott. [...] ezt a legmagasabb kitüntetést nekünk pártatlan ítélet ítélte oda, tekintet nélkül hitünkre, fajunkra és nemzetiségünkre. Mindez nekem azt bizonyítja, hogy vannak kapcsolatok ember és ember között, amelyek túlérnek az országhatárokon.” A jövőt illetően azonban még pozitívak a megállapításai: „A tudatlanságnak, bizalmatlanságnak, erőszaknak, a tudás, jóakarat és a béke ellen való küzdelmében, a tudomány emberének félelem nélkül kell állania az utóbbi mellett. Dolgoznia kell az embert az emberhez kötő szálak erősítésén, tanítania kell, hogy az önvédelem egyetlen biztos fegyvere, a mások iránti jóakarat.” Ezen angol nyelvű köszönő beszéd után német nyelven a stockholmi rádióknak is nyilatkozott. Ebben szintén kiemelte a munkáját segítő nemzetközi tudományos együttműködést, köszönetet mondott a svédeknek a közös emberi kultúra támogatásáért, majd kitekintett a nemzetközi politikára is: „Nagy megnyugvásomra szolgál az a tudat, hogy a mai politikai feszültségek és gyűlölködések gyökere nem az egyes ember lelkében van, éppen ezért nem elkerülhetetlen. Csupán az volna a fontos, hogy mindnyájan erősebben higgyünk a szeretet hatalmában, mint az erőszakéban [...] együttműködés útján többet lehet elérni, mint kölcsönös pusztítás útján.”⁶² Később konkrétan is reflektált arra, hogy a Nobel-díjasok Stockholmban anélkül, hogy összebeszéltek volna, mindnyájan a világbékéről és az emberi közösségről beszéltek. „Mindannyian éreztük, hogy erre volna a legnagyobb szükség a földön.”⁶³

⁶¹ NAGY Lajos: Szent-Györgyi Albert. (Örjárat) *Nyugat*, 1937/12. 474–475.

⁶² PÁLÓCZI HORVÁTH György: Szent-Györgyi Albert Stockholmban átvette a svéd király kezéből a Nobel-díjat. *Pesti Napló*, 1937. december 11. 1–2.

⁶³ „Erős a hitem, hogy az emberi jóság és a béke végül mégis győzedelmeskedik a pusztítás és gyűlölet fölött” Szent-Györgyi professzor nagyhatású előadása a Nobel-díjas ünnepségekről. *Dél-magyarország*, 1938. január 22. 3–4.

A kontinensen előretörő fasizmus azonban nemcsak a világbékét, de a Nobel-díj alapeszméit is súlyosan fenyegette. Ismeretes, hogy Carl von Ossietzky (1889–1938) pacifista újságíró 1935-ben nem vehette át a Nobel-békedíjat, mert Hitler már korábban koncentrációs táborba záratta az őt és politikáját kritizáló cikkei miatt. Németország teljesen bojkottálta is a díjat, így például Adolf Butenandt (1903–1955) német vegyész a náci párt nyomására nem is vehette át azt 1939-ben. Szent-Györgyi is kapott egy kétértelmű, névtelen levelet⁶⁴ és nagyon valószínű, hogy tudott is Hitler rendelkezéséről, ennek ellenére fel sem merült benne, hogy ne utazzon el személyesen Svédországba a díjátadóra.

Magyarországon a legtöbb érintett szervezet, testület igyekezett méltóképpen megemlékezni az első magyar Nobel-díjról, viszont a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen pusztán egy jegyzőkönyvi bejegyzés született a kitüntetésről.⁶⁵ Budapesti orvoskollégái viszont mindent megtettek annak érdekében, hogy a Nobel-díj elnyerése után a fővárosba hívhassák őt. Beznák Aladár kezdeményezésére egy tíztagú bizottság alakult a Pázmány Péter Tudományegyetem orvoskarának reorganizációja céljából. Issekutz Béla értesítette Szent-Györgyit, hogy 10 millió pengős keretet kérnek a minisztériumtól megfelelő intézmények építésére, amelyek Szent-Györgyi igényeit is kielégíthetik. Külön kérte Szent-Györgyit, hogy ne engedjen a külföldi csábításnak, mert ő hisz abban, hogy itthon is hamarosan minden óhaját teljesíteni fogják.⁶⁶ Ez hamvába holt kezdeményezés maradt, Szent-Györgyi az egész Horthy-korszakban nem kapott státuszt Budapesten.

A budapesti szűkkeblűséggel szemben Szegeden nagylelkű elismerésekben részesülhetett a tudós. Fröhlich Pál, a Matematikai és Természettudományi Kar dékánjának javaslatára díszdoktori kitüntetésre terjesztették elő Szent-Györgyit. Fröhlich Pál kiemelte, hogy a kitüntetésnek azért is nagy a jelentősége, mert Szegeden van az ország egyetlen matematikai és természettudományi kara és így egy „természettudományi élet nyer vele megtiszteltetést”.⁶⁷ A kor ellentmondásos felsőoktatási viszonyait tükrözi, hogy Szent-Györgyit a bölcsészettudományok *doctor honoris causa*

⁶⁴ Ennek szövege: „Professzor Uram! Úgy érzem, ha ön a németek érzékenysége miatt nem fogadná el, a Nobel-díjjal nagyobb szolgálatot tenne hazájának, mert a haza mindennek előtt. Az erkölcsi elégtétel megvan. Gondoljon Mackensenre! Maradtam hazafias üdvözléssel egy szintén világhírt kollegára.” SZABÓ–ZALLÁR, 1989. 184. August von von Mackensen (1849–1945) német tábornagy, az első világháború sikeres hadvezére. Jóllehet ismert volt unszimpatíja a náciak iránt, azok háborús érdemeit mindig elismerték, több kitüntetést is kapott.

⁶⁵ SZABÓ–ZALLÁR, 1989. 207.

⁶⁶ Uo. 139.

⁶⁷ Díszdoktorrá avatja a szegedi egyetem Szent-Györgyi Albertet, a világhíru magyar professzort *Szegedi Friss Újság*, 1937. október 31. és A szegedi egyetem ünnepli Nobel-díjas tanárát *Új Magyarország*, 1937. október 31. http://misc.bibl.u-szeged.hu/view/type_publication/article/

címére terjesztették elő. A természettudományi kar az erről szóló határozatot már 1937. október 30-án meghozta, de azt az egyetemi tanácsnak, majd a kultuszminiszteren keresztül Horthy Miklós kormányzónak is jóvá kellett hagynia.⁶⁸ Így az egyhetesre tervezett eljárás hónapokat vett igénybe és az ünnepségre csak a Nobel-díj átadása után, 1938. április 7-én került sor.⁶⁹

Ennél gördülékenyebben sikerült a törvényhatósági közgyűlés határozatának végrehajtása, Szeged díszpolgári címének elnyerése. 1937. december 1-jén Szeged városa többek között Klebelsberg Kuno, Glattfelder Gyula, Gömbös Gyula és Apponyi Albert mellé Szent-Györgyit is díszpolgárává választotta. A tudós köszönő beszédében maliciózan jegyezte meg, hogy emlékezete óta először fordul elő, hogy „egy város és egy ország osztatlanul örült egy még élő fia sikerének”. A hosszantartó díszes ünnepségre Hóman Bálint a kultuszminisztérium képviselőjében Fülei Szántó Endre miniszteri tanácsost, az egyetemi ügyosztály főnökét delegálta, de túl későn, december 1-én, azon a napon, amikor az ünnepség volt, így az ünnepségen nem volt jelen kormány megbízott.⁷⁰

Még az is szóba került, hogy vitaminkutató intézetet illetve magánlaboratóriumot⁷¹ építsenek Szent-Györgyinek és Szily Kálmán államtitkár el is látogatott Szegedre, az egyetemi építkezések folytatásának megbeszélése végett, de a tervből nem lett semmi.

A város a díszpolgári megaszteltetés mellett szeretne volna Szegeden tartani Szent-Györgyit, ezért elhatározták, hogy házzal ajándékozzák meg, ahogy Madrid is tette a Nobel-díjas Ramon y Cajal esetében.⁷² Úgy tervezték, hogy a telket a város adja, a költségeket pedig megosztják a kultuszminisztériummal. A város 40 ezer pengő hozzájárulást szavazott meg és feliratot intézett a kormányhoz hasonló nagyságú támogatás megítéléséért. Gelei József rektor meg is indokolta a döntést: a megnövekedett paprikaexport az egész országnak 2 millió pengő hasznot hozott, ami sokszorosa egy lakóház árának. Szent-Györgyi kutatásainak köszönhetően a megelőző tíz évben (1927–1937) megháromszorozódott Magyarország paprikaexportja.⁷³ A támogatás

⁶⁸ A természettudományi kar díszdoktorává avatja a Nobel-díjas tudóst. *Délmagyarország*, 1937. október 30. 5.

⁶⁹ SZABÓ–ZALLÁR, 1989. 275–276.

⁷⁰ SZABÓ–ZALLÁR, 1989. 238–239. Az okmány szegedi iktatási dátuma és száma: 1937. december 7. 59 542.

⁷¹ Világdicsőség a magyar névnek: Szent-Györgyi tanár Nobel-díja. *Friss Újság*, 1937. október 30. 3.

⁷² Szent-Györgyi professzor szegedi háza. *Délmagyarország*, 1937. november 25. 3.

⁷³ Kereskedelmünk és iparunk az 1939. évben. Budapest, 1940. 74. A témát részletesen feldolgozza VAJDA Tamás: *A C-vitamin felfedezésének hatása a paprikaiparra, a dél-alföldi gazdaságra*. In: *Szegedi Egyetemi Tudástár 1. Szent-Györgyi szellemi öröksége*. Szerk. ÚJSÁSZI Ilona. Szeged, Szegedi Egyetemi, 119–155.

megszerzése érdekében a város vezetőinek tekintélyes tagjaiból küldöttség indult Budapestre, hogy tárgyaljanak Fabinyi Tihamér pénzügyminiszterrel és Hóman Bálint kultuszminiszterrel. Hóman úgy nyilatkozott, hogy a magyar államhoz és a tudóshoz méltó intézkedésekkel kívánja biztosítani Szent-Györgyi Szegeden és az országban maradását. Ezért feleslegesnek tartotta a helyi tervekkel való foglalkozást.⁷⁴ A küldöttség belenyugodott a miniszter ígéretébe, amiből semmi sem valósult meg. Szent-Györgyi később, 1940-ben saját költségén vásárolt házat magának Szegeden, a Bethlen utca 20. szám alatt.

A legnagyobb elismerés – a Nobel-díj elnyerése után – a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjai sorába történő felvétel volt. 1938. május 6-án az MTA matematikai és természettudományi osztályába levelező tagból rendes taggá választották Szent-Györgyi Albert és Gelei József szegedi egyetemi tanárokat.⁷⁵ Szent-Györgyit négyen ajánlották a rendes tagságra, köztük volt két Nobel-díj ajánlója is: Schaffer Károly rendes tag és Vámosy Zoltán, az MTA levelező tagja⁷⁶.

⁷⁴ Szeged képviselői Hóman és Fabinyi minisztereknél, Szent-Györgyi professzor szegedi otthona, a szabadtéri játékok és a város gazdasági problémái. *Délmagyarország*, 1937. november 26. 3.

⁷⁵ Szent-Györgyi, Geley és Buza professzorok az Akadémia tagjai. *Délmagyarország*, 1938. május 7. 2.

⁷⁶ HUSZÁR Tibor: Tagválasztás az Akadémián és a tudás-elit (1920–1943). *Valóság*, 1993/2. 20–38. Ajánlói voltak még: Zechmeister László és Illyés Géza levelező tagok.

A PADOVAI EGYETEM MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ HALLGATÓI A KÉT VILÁGHÁBORÚ (1920–1935) KÖZÖTT

Bevezetés

A Trianon és a magyar felsőoktatás-projekt keretében korábban elkészítettem a két világháború között a Bolognai Egyetemen (Università degli Studi di Bologna) tanuló magyar hallgatók adatbázisát és annak bemutatását.¹ A jelen írásomban, az előzőnek mintegy folytatásaként, az időszakban a Padovai Egyetem (Università degli Studi di Padova) képzéseit látogató hazai diákokról fellelhető információkat kívánom összefoglalni, majd összegzésként röviden összehasonlítom a két olaszországi felsőoktatási intézményben tanulmányokat folytató egyetemisták adatait.

Annak hátterét, hogy a magyar hallgatók miért választották nagy számban az olaszországi egyetemek képzéseit, a projekt keretében korábban már ismertettem,² így a következőkben csak a fő pontok összefoglalására szorítkozom. Mint ismeretes, 1920. szeptember 26-án a magyar nemzetgyűlés elfogadta azt a törvényt, amely *numerus clausus* (zárt szám) néven híresült el. Ennek 3. §-a kimondta, hogy a felsőoktatási felvételi eljárás során az egyetemeknek a jelentkezők szellemi képességein túl azt is figyelembe kell venniük, hogy az egyes nemzetiségekhez tartozó hallgatók létszáma megfeleljen az adott népcsoport országos arányszámának.³ Az intézkedés főként a magyarországi zsidóságot sújtotta, mivel a törvény bevezetését megelőzően ők alkották az egyetemi hallgatók csaknem egyharmadát, miközben a lakosságnak csak mintegy 6%-a volt zsidó származású,⁴ így ők a *numerus clausus* miatt tömegesen szorultak ki a felsőoktatásból.

¹ HAMERLI Petra: *Magyar hallgatók a Bolognai Egyetemen a két világháború között*. In: Trianon és a magyar felsőoktatás 4. kötet. Szerk. Ujváry Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2021. 249–274. (A továbbiakban: HAMERLI, 2021.)

² HAMERLI, 2021. és HAMERLI Petra: *A numerus clausus és az olasz politikai „válaszreakciók”*. In: Trianon és a magyar felsőoktatás 3. Szerk. Ujváry Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2020. 255–266.

³ A *numerus clausus* (1920. évi 25. törvénycikk). Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000025.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1920> Letöltés: 2024. 02. 12.

⁴ Ujváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi” – Klebelsberg Kuno (1875–1932). Pécs, Kronosz, 2014. 70.

Számukra a külföldi egyetemeken való továbbtanulás jelentett lehetőséget,⁵ és az egyik legkedveltebb célpont Olaszország, ezen belül Bologna, Padova és Róma egyetemei voltak.⁶ Ehhez nagymértékben hozzájárult az 1923-ban elfogadott, Giovanni Gentile közoktatásügyi miniszter nevével fémjelzett Gentile-reform, amely a felsőoktatás tekintetében jelentős kedvezményeket nyújtott az olasz intézményeket választó külföldi hallgatóknak: a megkezdett tanulmányaikat beszámították, és ezen felül a tandíj, valamint a vizsgadíj befizetése alól is mentességet kínáltak. Ezen felül a reformot szabályozó dekrétum leszögezte azt is, hogy Olaszországban szívesen látják a más országok felsőoktatásából bármilyen okból kiszorult hallgatókat,⁷ ami többek között a numerus clausus miatt a felsőoktatásból kiszorult diákok helyzetét is segítette. A Bolognai Egyetem kapcsán láthattuk, hogy számos magyarországi zsidó származású diák választotta az intézmény képzéseit,⁸ azonban a Padovai Egyetem évkönyvei⁹ - amelyek alapján az adatbázis készült – sajnálatos módon nem tartalmazzák az erre vonatkozó információt, így Padova esetében nem tudjuk megbecsülni az ott tanuló zsidó származású hallgatók számát.

Ami a képzés időtartamát illeti, e tekintetben az egyetemisták két csoportra oszthatók: az egyiket azok alkotják, akik az elejétől végéig külföldön végezték a képzést, a másikba pedig azok tartoznak, akik csak 1-2 évet töltöttek el egy választott külföldi egyetemen. Közöttük vélhetően vannak olyanok, akik „lemorzsolódtak”, és olyanok is, akik „részképzésen” vettek részt ösztöndíjasként. Ismeretes ugyanis, hogy a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb vallás- és közoktatásügyi minisztere, Klebelsberg Kuno (1922–1931) nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a magyar egyetemisták, oktatók és kutatók ösztöndíjas támogatás keretében lehetőséget kapjanak a külföldi felsőoktatási intézményekben való tapasztalatszerzésre, hogy az ott megszerzett tudás segítségével utóbb hozzájáruljanak a hazai oktatás fejlesztéséhez.¹⁰

⁵ LADÁNYI Andor: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, Argumentum, 2000.

⁶ HARASZTI György: *Kényszer-peregrináció az első világháború után*. In: Trianon és a magyar felsőoktatás I. kötet. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2018. 177.

⁷ Az 1923. évi 2102. számú királyi dekrétum. Forrás: http://augusto.agid.gov.it/gazzette/index/download/id/1923239_P1 (Utolsó letöltés: 2020. 11. 28.) A tanulmányok közül lásd: HAMERLI, 2021. és JOÓ András: *Az első világháború hatásai az európai egyetemekre – körkép és példák*. In: Trianon és a magyar felsőoktatás 4. kötet. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2021. 25–44.

⁸ HAMERLI, 2021.

⁹ *Annuari della R. Università degli Studi di Padova per l'anno accademico 1920/1921–1934/1935*. Padova, 1920–1935. (A továbbiakban: *Annuari accademici 1920/1921–1934/1935*.)

¹⁰ Klebelsberg felsőoktatási politikájának külföldi vonatkozásait részletesen lásd: UJVÁRY, 2014. 115–125. és LADÁNYI, 2000. 132–141.

Magyar hallgatók a Padovai Egyetemen 1920 és 1935 között

A külföldön tanuló magyar diákok körében az egyik legnépszerűbb intézmény a nagymúltú, 1222-ben alapított Padovai Egyetem volt, amely a Bolognából Padovába költöző, és itt önképző köröket, kutatócsoportokat alapító egyetemi tanárok és tanítványaik összefogásából született. Szerveződése hasonló volt a Bolognai Egyeteméhez: a középkortól kezdve egyre bővült az intézmény kínálata, majd az egyetem az 1400-as években költözött a Palazzo Bo nevű palotába, amely mindmáig a campus központi épülete. A Padovai Egyetem nagyjából a reneszánsz idején kezdte vonzani a külföldi hallgatókat,¹¹ köztük számos magyart is, ami nem változott a két világháború közötti időszakban sem.

Az adatbázis,¹² amelyet a Padovai Egyetem évkönyvei – *Annuari della R. Università degli Studi di Padova*¹³ – alapján készítettem, az 1920/1921-es tanévtől az 1934/1935-ös tanévig szolgáltat adatokat a magyar hallgatókról, az ezt követő évekből sajnos nem maradtak fenn ezek az iratok. Az időszakban 301 magyar származású hallgató iratkozott be az egyetemre, akik közül 22-en az utódállamok (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia) területén születtek. A tanulók között 22-en voltak a nők, közülük egy hölgy született az utódállamok, nevezetesen Románia területén. Ahogy említettem, az évkönyvek sajnos nem szolgáltatnak információkat arra vonatkozóan, hogy a hallgatók között mennyien voltak azok, akik zsidó származásuk miatt szorultak ki a hazai felsőoktatási intézményekből. Tekintve azonban, hogy a legtöbb diák az 1924/1925-ös tanévben – vagyis a külföldi hallgatókra vonatkozó, fentebb összefoglalt olasz rendeletet követő akadémiai évben – iratkozott be a Padovai Egyetemre,¹⁴ feltételezhetjük, hogy a Bolognai Egyetemhez hasonlóan reprezentatívan képviseltették magukat Padovában is.

Az adatbázis a következő adatokról szolgál információkkal:

- Név¹⁵
- Szülőváros

¹¹ Storia dell'Università degli Studi di Padova: <https://www.dpg.unipd.it/content/dipartimento/storia/storia-delluniversita-di-padova> Letöltés: 2024. 02. 12.)

¹² Lásd: Melléklet: A Padovai Egyetem magyar hallgatóinak adatbázisa 1920/1921–1934/1935.

¹³ *Annuari accademici 1920/1921–1934/1935.*

¹⁴ Uo.

¹⁵ Az évkönyvek a hallgatók keresztnéveit olasz fordításban tartalmazzák. A mellékletben található adatbázisban magyar változatban közlöm őket.

- A beiratkozás évei¹⁶
- A látogatott képzés¹⁷

A továbbiakban ezen adatok segítségével igyekszem képet adni a Padovai Egyetem magyar származású hallgatóiról.

Ahogy arról már szó esett, az 1920 és 1935 közötti időszakban 301 magyar származású hallgató iratkozott be a Padovai Egyetemre, akik közül 22-en voltak a nők, és 279-en a férfiak. Összesen 21 diák származott az utódállamok valamelyikéből, 1 nő és 20 férfi. A Bolognai Egyetemhez hasonlóan Padovába is Magyarország minden tájáról érkeztek tanulni vágyó fiatalok: a legtöbben (78 fő) Budapesten született, az ország többi nagyvárosa közül pedig Miskolcra és Debrecenből érkeztek a legtöbben, mindkét településről 15 fő. Érdekes módon a pécsi és a szegedi születésű hallgatók közül csak 2-2 fő kezdte meg tanulmányait a Padovai Egyetem falai között. Viszonylag sokan származtak viszont az olyan kisebb városokból, mint Balassagyarmat (6 fő), Gyöngyös (7 fő), Eger (8 fő), Nyíregyháza (5 fő), és Szolnok (10 fő), és számos hallgató egészen kis községekből, falvakból érkezett.¹⁸ A határainkon túlról származó magyar diákokról a későbbiekben lesz szó.

Csakúgy, mint Bolognában, a *legnépszerűbb kar* a magyar hallgatók körében a Padovai Egyetemen is az Orvostudományi és Sebészeti Kar volt: a 301 hallgatóból 244 ezen a karon folytatta a tanulmányait, és az itt töltött évek számából arra következtethetünk, hogy a túlnyomó többségük el is végezte azt. Az általános orvosképzésre járók mellett voltak olyanok is, akik annak befejezése után rezidensként folytatták a pályájukat, szakorvosi képzésen vettek részt: ketten a bőrgyógyászatra szakosodtak, 1-1 fő pedig szülész-nőgyógyásznak, illetve gyermekgyógyásznak tanult. Ugyancsak népszerűnek tekinthető a kémia szak, amelyet 11 hallgató választott, 8-8 fő tanult jogot, illetve gyógyszerészetet, öten a vegyipari képzés mellett döntöttek, négyen a korszakban új tudományágnak számító politikatudományt választották, a Bölcsészettudományi és Filozófiai Kart, illetve a Természettudományi Kart viszont csupán 1-1 magyar hallgató látogatta. A diákok jelentős része, 79 fő 1924-ben kezdte meg a tanulmányait Padovában. Az 1923-as olasz reform évében 15 bátor jelentkező akadt, aki elsőként élt az Olasz Királyság által a külföldieknek felkínált lehetőséggel, ezt megelőzően – 1920-tól kezdve legalábbis – viszont csak 1-1 diák

¹⁶ A beiratkozás évei esetében az adatbázisban az első és az utolsót tüntettem fel. Ebből kiszámolható, hogy az adott hallgató hány évet töltött a Padovai Egyetemen, amiből következtethetünk arra, hogy feltehetően elvégezte-e a képzést, vagy nem.

¹⁷ Az évkönyvek a képzés nevét olaszul tartalmazzák. A mellékletben található adatbázisban magyar fordításban közlöm őket.

¹⁸ Annuari accademici 1920/1921–1934/1935.

érkezett az egyetemre. 1931-ig folyamatosan elég jelentős számban iratkoztak be magyar származású hallgatók, ezt követően viszont némi visszaesés figyelhető meg az adatokban: az 1932/1933-as tanévben és az 1934/1935-ös tanévben csak 6-6 fő, az 1933/1934-es akadémiai évben pedig 11 fő érkezett Padovába.¹⁹

Ami az *utódállamokból származó hallgatókat* illeti, a legtöbben – 12 fő – Erdélyből érkeztek, és itt született az egyetlen határon túli magyar nő (Sugár Livia) is, aki az időszakban a Padovai Egyetemen tanult. A Felvidékről 4, Délvidékről 3, Kárpátaljáról pedig 2 diák érkezett az északolasz városba. E hallgatók mindegyike az Orvostudományi és Sebészeti Karon folytatta tanulmányait, amelyet öten 1924-ben, négyen 1930-ban kezdtek meg, a többiek pedig 1925 és 1929 között, illetve az 1931/1932-es, és az 1933/1934-es tanévekben iratkoztak be az egyetemre. Hárman voltak azok a hallgatók, akik egy tanévet töltöttek Padovában, ketten azok, akik két tanévre iratkoztak be, a többiek pedig vélhetően befejezték a tanulmányaikat, miután hat éven át voltak az intézmény hallgatói.²⁰

Ami a *nőket* illeti, az 1920 és 1935 közötti időszakban 22 magyar származású nő folytatott tanulmányokat a Padovai Egyetemen, és ahogy az már említésre került, az egyikük erdélyi származású volt. Közülük 18-an az Orvostudományi és Sebészeti Kar hallgatói voltak, hárman folytattak jogi tanulmányokat, és egy fő tanult gyógyszerésznek. Arányaiban a nők körében többen, a 22 főből 15-en voltak azok, akik részképzést folytattak az egyetemen, egy, két, vagy három évet töltve az intézményben.²¹ A többiek feltételezhetően elvégezték a választott szakot.

Összegzés: A Padovai Egyetem és a Bolognai Egyetem adatainak összehasonlítása

A hazánkból származó hallgatók körében népszerű olasz felsőoktatási intézmények közül a Bolognai Egyetemet és a Padovai Egyetemet a fellelhető adatok tanúsága szerint közel azonos számú magyar diák látogatta: Bolognában 296 főt,²² Padova esetében pedig 301 főt²³ sikerült azonosítani. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy míg a Bolognai Egyetem esetében a két világháború közötti időszakra vonatkozóan végig, addig a Padovai Egyetem esetén csak 1935-ig álltak rendelkezésre adatok, ami

¹⁹ Uo.

²⁰ Annuari accademici 1920/1921–1934/1935.

²¹ Uo.

²² HAMERLI 2021.

²³ Annuari accademici 1920/1921–1934/1935.

miatt feltételezhetjük, hogy Padovában az adatbázisban feltüntetett személyeknél több magyar diák tanulhatott ezekben az évtizedekben.

A férfiak és a nők aránya hasonlóan alakult: Bolognában 267 férfi és 29 nő,²⁴ míg Padovában 279 férfi és 22 nő tanult.²⁵ A határon túliak közül Bolognát többen (52 fő) választották,²⁶ mint Padovát (21 fő).²⁷ Mindkét városban az erdélyi származásúak alkották a többséget.

Arról, hogy a hallgatók közül hányan voltak biztosan zsidó származásúak, csak a Bolognai Egyetem esetében tudunk nyilatkozni (61 fő).²⁸

Ami a választott képzést illeti, az orvostudomány vitathatatlan népszerűséget élvezett mindkét egyetemen: Bolognában 230,²⁹ Padovában pedig 244 magyar hallgató³⁰ választotta ezt a hivatást. A gyógyszerészeti és a vegyipari képzések is mindkét egyetemen előkelő helyet foglaltak el a magyarok körében, és az is közös vonásnak tekinthető, hogy a bölcsészettudományi képzéseket rendkívül kevesen választották.

Hasonló a két egyetem magyar hallgatói esetében az is, hogy a Bolognai és a Padovai Egyetemre egyaránt Magyarország legkülönbébb településeiről érkeztek, és noha a budapestiek nyilvánvalóan számottevő többségben voltak, az ország egészen eldugott falvainak szülöttjei számára is nyitva állt az út az olasz egyetemekre.

Összességében elmondható, hogy – a Bolognai Egyetemhez hasonlóan – a Padovai Egyetemen is meglehetősen nagy számban képviseltették magukat a magyar származású hallgatók. Annak fényében, hogy Padova esetében csak részlegesen álltak rendelkezésre az adatok, arra következtethetünk, hogy a két város közül ez volt a népszerűbb a magyarok körében.

²⁴ HAMERLI 2021.

²⁵ *Annuari accademici 1920/1921–1934/1935.*

²⁶ HAMERLI 2021.

²⁷ *Annuari accademici 1920/1921–1934/1935.*

²⁸ HAMERLI 2021.

²⁹ Uo.

³⁰ *Annuari accademici 1920/1921–1934/1935.*

*Melléklet: A Padovai Egyetem magyar hallgatóinak adatbázisa
1920/1921–1934/1935³¹*

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Ábel	László	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1924	1928
Abrahamsohn	Artúr Marcell	Sárbogárd	Orvostudomány és sebészet	1931	1935
Adler	Károly	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1927	1928
Adler	Pál	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1925	1933
Adler	Ferenc	Igal	Orvostudomány és sebészet	1930	1933
Adler	Imre	Székesfehérvár	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Aezel	László	Nagykanizsa	Orvostudomány és sebészet	1933	1934
Angyal	Adalbert	Eger	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Auer	Terézia	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Bach	András	Szeged	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Balázs	Imre	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1929	1933
Bán	Imre	Poroszló	Gyógyszerészet	1927	1928
Bán	László	Poroszló	Vegyipar	1924	1925
Barna	László	Poroszló	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Bauer	László	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1928	1934
Berczeller	Ödön	Balassagyarmat	Orvostudomány és sebészet	1924	1925

³¹ Az adatbázist a következő forrás alapján készítettem: Annuari accademici 1920/1921–1934/1935. A táblázatban a dölten szedett sorok az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása során alakult utódállamok – Csehszlovákia, Jugoszlávia (1929-ig: Szerb–Horvát–Szlovén Királyság), Románia; ma: Románia, Szerbia, Szlovákia, Ukrajna – területéről származó hallgatók adatait tartalmazzák.

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Berger	Zoltán	Sárrétudvari	Orvostudomány és sebészet	1921	1922
Berger	Gusztáv	Szatmárnémeti (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1926	1927
Berger	Sándor	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Berkovics	Ferenc	Érmindszent (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1927	1932
Berkovics	Miklós	Gyoma	Orvostudomány és sebészet	1925	1930
Berkovics	Adolf	Gyoma	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Bernáth	Sámuel	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1920	1924
Bieber	Sándor	Eger	Orvostudomány és sebészet	1924	1929
Billitzer	Salamon	Tiszalúc	Orvostudomány és sebészet	1933	1934
Blantz	Jenő	Elek	Kémia	1925	1926
Blitz	László	Jolsva (Szlovákia)	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Bloch	Ilona	Hajós	Orvostudomány és sebészet	1924	1930
Bodanszky	István	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1934
Bokor	András	Búdszentmihály (ma: Tiszavasvári)	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Boros	Zoltán	Fehérgyarmat	Kétéves mérnöki előkészítő	1926	1928
Borsai	Imre	Arad (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Braunberg	Leó	Baja	Gyógyszerészet	1933	1934
Brener	Teodor	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1925	1931
Breyer	Barna	Csongrád	Orvostudomány és sebészet	1933	1934
Brüll	László	Gyöngyös	Vegyipar	1924	1926

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Burger	György	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Czeizler	Barna	Mezőkövesd	Orvostudomány és sebészet	1926	1932
Czinner	Pál	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Davidovits	Miklós	Búdszentmihály (ma: Tiszavasvári)	Orvostudomány és sebészet	1926	1928
Deák	Ludvig	Kolozsvár (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Deutsch	Artúr	Eger	Orvostudomány és sebészet	1924	1929
Donáth	Albert	Orosháza	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Ehrlich	Ernő	Eger	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Eisler	Bella	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1923	1924
Engel	Pál	Budapest	Kémia	1930	1933
Erenthal	Ferenc	Budapest	Kétéves mérnöki előkészítő	1928	1929
Faragó	Imre	Sárszentlőrinc	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Farkas	Miklós	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1927	1928
Feldheim	István	Szabadka (Szerbia)	Orvostudomány és sebészet	1925	1927
Feldmar	Ernő	Szentpéter (Szlovákia)	Orvostudomány és sebészet	1924	1930
Feniver	András	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1923	1924
Fenyő	Tibor	Budapest	Jog	1930	1935
Fischer	Béla	Baja	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Fischer	Júlia	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1923	1926
Fischer	Aladár	Eger	Gyógyszerészet	1924	1925

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Flamm	Pál	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1920	1930
Földes	László	Makó	Orvostudomány és sebészet	1928	1930
Frank	István	Budapest	Politikatudomány	1924	1925
Freund	László	Hódmezővásárhely	Orvostudomány és sebészet	1926	1929
Friedman	László	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1928	1931
Friedmann	Gyula	Gyoma	Orvostudomány és sebészet	1929	1935
Friedmann	Sándor	Devecser	Gyógyszerészet	1924	1925
Fuchs	Béla	Mátészalka	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Fuhramann	Sámuel	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1923	1924
Gál	András	Budapest	Kétéves mérnöki előkészítő	1929	1933
Gara	György	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1926	1930
Gárdonyi	József	Balassagyarmat	Orvostudomány és sebészet	1931	1933
Gelber	Miklós	Csenger	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Gellei	Béla	Piszke (ma: Lábatlan)	Orvostudomány és sebészet	1931	1933
Gergely	Imre	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1933
Gergely	Ferenc	Nyíregyháza	Orvostudomány és sebészet	1924	1928
Gerő	Zsigmond	Körösladány	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Gerő	László	Hajdúszoboszló	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Glüch	Gyula	Miskolc	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Goldman	István	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1930	1932

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Gottdiemer	Lajos	Tornyospálca	Orvostudomány és sebészet	1924	1930
Grósz	Jenő	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1926	1933
Grósz	Ferenc	Kisvárd	Gyógyszerészet	1925	1930
Grósz	László	Nyírbakta (ma: Bak-talórántháza)	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Grunbaum	Elvira	Tolna	Jog	1923	1924
Grunvald	László	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1928	1929
Grünbaum	György	Debrecen	Szülész-nőgyógyász szakorvosi képzés	1929	1930
Grünfeld	Dezső	Gyöngyös	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Grünfeld	László	Hajdúböszörmény	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Grünwald	László	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1928
Gutmann	Imre	Makó	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Gyártó	Imre	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Haas	Árpád	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Hahn	Géza	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Hajdú	István	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1928	1934
Halász	Katalin	Budapest	Jog	1927	1928
Halász	Jenő	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1930	1931
Halász	Pál	Sajókaza	Kétéves mérnöki előkészítő	1929	1930
Halter	Mária	Mándok	Orvostudomány és sebészet	1925	1926

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Haraszi	István	Vác	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Harnik	Sára Róza	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1926	1928
Hartmann	Ilona	Mándok	Orvostudomány és sebészet	1926	1931
Hegedüs	Béla	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Heimilich	Ernő	Pócspetri	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Herczeg	László	Miskolc	Orvostudomány és sebészet	1926	1931
Herczeg	Albert	Nagybörzsöny	Orvostudomány és sebészet	1923	1924
Hirsch	Mózes	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1927	1932
Hirsch	Vazul	Jánk (ma: Jánkmajtis)	Orvostudomány és sebészet	1932	1934
Hoffmann	Károly	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Hoffner	László	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1930
Horváth	István	Szerencs	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Imrei	Zoltán	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Izsák	Ferenc	Hajdúnánás	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Jakobovics	Bertalan	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Jónap	István	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1926	1932
Jónás	György	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1926	1933
Kampler	Sándor	Kunszentmárton	Orvostudomány és sebészet	1928	1930
Kanitz	István	Szolnok	Jog	1927	1928

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Kardos	György	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1933
Kardos	László	Budapest	Kétéves mérnöki előkészítő	1933	1935
Katz	Miklós	Máramarossziget (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1933	1935
Katz	Piroska	Szaks	Orvostudomány és sebészet	1934	1935
Kaufmann	József	Szeghalom	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Kellner	Imre	Miskolc	Kémia	1924	1927
Kellner	József	Kiskunhalas	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Kellner	Ferenc	Miskolc	Kétéves mérnöki előkészítő	1924	1927
Kemény	Viktor	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1935
Kenéz	Imre	Szendrő	Kémia	1926	1927
Kertész	László	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1934	1935
Kertész	Dénes	Felsőireg	Jog	1924	1925
Kertész	Margit	Felsőireg	Gyógyszerészet	1924	1925
Kertész	Imre	Gyöngyös	Kémia	1925	1928
Kertész	József	Gyula	Orvostudomány és sebészet	1925	1927
Kertész	László	Nyíregyháza	Orvostudomány és sebészet	1925	1931
Kertész	Tibor	Nyíregyháza	Orvostudomány és sebészet	1927	1928
Klausz	Jenő	Eger	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Klein	Imre	Kemecse	Orvostudomány és sebészet	1927	1932
Klein	József	Miskolc	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Klein	Ferenc	Hajdúböszörmény	Orvostudomány és sebészet	1929	1932

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Klein	Dezső	Levelek	Orvostudomány és sebészet	1926	1929
Klein	Teodor	Miskolc	Orvostudomány és sebészet	1925	1929
Klein	Albert	Nagyvárad (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1924	1930
Klein	Ernő	Salgótarján	Orvostudomány és sebészet	1929	1931
Klein	Zoltán	Sátoraljaújhely	Kétéves mérnöki előkészítő	1927	1931
Klein	Ferenc	Sopron	Orvostudomány és sebészet	1931	1933
Klein	László	Szécsány (ma: Torontálszécsány, Szerbia)	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Klein	Zsigmond	Szentendre	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Klein	Pál	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Kohn	Miklós	Miskolc	Vegyipar	1924	1925
Kornhauser	Károly	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Kovács	Lajos	Jósvafő	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Kovács	József	Makó	Orvostudomány és sebészet	1925	1929
Kovács	Arnold	Nagykanizsa	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Kovács	Miklós	Sümeg	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Kovács	János	Szabadka (Szerbia)	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Kraicsovitz	Rudolf	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1929	1931
Krakovitz	Zoltán	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1925	1932
Krausz	András	Öcs	Orvostudomány és sebészet	1926	1932

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Kurnez	Róza	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Lantos	Pál	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1928	1931
Lányi	Erzsébet	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1923	1924
László	Pál	Budapest	Kétéves mérnöki előkészítő	1934	1935
László	István	Lánycsók	Orvostudomány és sebészet	1929	1930
Léderer	Pál	Mezőkeresztes	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Lefkovics	Zoltán	Sátoraljaújhely	Orvostudomány és sebészet	1929	1933
Lerner	Zoltán	Békéscsaba	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Lichtner	Gyula	Tokaj	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Liebermann	László	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Ligeti	László	Budapest	Kémia	1927	1928
Lipos	György	Szombathely	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Löbl	Ferenc	Dunaszekcső	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Lóránt	Jenő	Kisvárd	Bőr- és nemibeteg gondozó szakképzés	1924	1931
Löbl	Ferenc	Cibakháza	Orvostudomány és sebészet	1928	1931
Löwy	András	Balassagyarmat	Kétéves mérnöki előkészítő	1928	1929
Löwy	Gizella	Győr	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Lukács	Margit	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1925	1930

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Lukács	Gábor	Déva (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Lukács	Imre	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1927	1932
Lukács	István	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1929	1930
Lustig	László	Szeged	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Mandel	Imre	Mezőkövesd	Orvostudomány és sebészet	1933	1935
Mándl	Jenő	Abasár	Orvostudomány és sebészet	1930	1931
Mátrai	Hedvig	Balassagyarmat	Orvostudomány és sebészet	1926	1931
Mátrai	Piroska	Balassagyarmat	Orvostudomány és sebészet	1926	1930
Mátrai	György	Balassagyarmat	Orvostudomány és sebészet	1930	1935
Merkler	György	Bátya	Orvostudomány és sebészet	1924	1930
Mocsy	Miklós	Kalocsa	Kétéves mérnöki előkészítő	1928	1930
Moskovits	István	Homonna (Szlovákia)	Orvostudomány és sebészet	1929	1935
Müller	István	Hódmezővásárhely	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Nádor	György	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1923	1924
Nádor	László	Budapest	Politikatudomány	1934	1935
Nádor	Margit	Budapest	Jog	1922	1923
Nagel	Imre	Püspökladány	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Nagy	Kálmán	Mezőkövesd	Orvostudomány és sebészet	1927	1929
Nemes	László	Kunszentmárton	Orvostudomány és sebészet	1923	1929
Neumann	András	Debrecen	Politikatudomány	1924	1928

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Neumann	Miklós	Kisvárd	Orvostudomány és sebészet	1930	1933
Papp	Géza	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1930	1931
Péter	Ferenc	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1924	1928
Pintér	Tiborc	Budapest	Jog	1926	1929
Pogány	József	Budapest	Kétéves mérnöki előkészítő	1924	1925
Preiss	Szigfrid Géza	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Rabin	Sándor	Szinpetri	Kémia	1924	1925
Rácz	Tibor	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Rácz	Sándor	Miskolc	Orvostudomány és sebészet	1929	1930
Rászó	Imre	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1933
Reich	László	Hont	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Reich	András	Rákospalota	Orvostudomány és sebészet	1931	1933
Reichmann	Adalbert	Miskolc	Vegyipar	1924	1925
Reiszfeld	Ferenc	Győr	Orvostudomány és sebészet	1923	1927
Roboz	László	Jászberény	Orvostudomány és sebészet	1923	1928
Róna	György	Cegléd	Orvostudomány és sebészet	1930	1931
Rosenberg	Vilhelmina	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Rosenberg	Viktor	Pécs	Jog	1920	1921
Rosenfeld	Lajos	Makó	Orvostudomány és sebészet	1926	1929
Rosenhaum	Gyula	Mezőkeresztes	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Rosensamen	Ferenc	Bakonya	Orvostudomány és sebészet	1925	1927

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Rosenthal	András	Miskolc	Kémia	1924	1927
Rosner	Adalbert	Balázsfalva (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Róth	Mihály	Tormás	Gyógyszerészet	1924	1925
Róth	Adalbert	Mátészalka	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Róth	József	Polgár	Gyógyszerészet	1930	1933
Róthman	Ludvig	Miskolc	Bőr- és nemibeteg gondozó szakképzés	1925	1932
Rózsa	László	Tapolca	Orvostudomány és sebészet	1932	1935
Salamon	Géza	Köbölkút	Orvostudomány és sebészet	1930	1935
Salamon	Ödön	Nagyléta (ma: Létavértes)	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Samuel	András	Szentes	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Samuel	László	Balassagyarmat	Orvostudomány és sebészet	1926	1928
Sándor	Pál	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1925	1929
Sas	István	Jászberény	Orvostudomány és sebészet	1923	1925
Sauerteig	Géza	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Schäffer	István	Eger	Orvostudomány és sebészet	1928	1932
Schäffer	Jenő	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Scherwartz	Miklós	Nyíregyháza	Orvostudomány és sebészet	1927	1928
Schiff	István	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Schönfeld	Béla	Beregszász (Ukrajna)	Orvostudomány és sebészet	1928	1929

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Schönfeld	Béla	Kispest	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Schreiber	Lipót	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1934	1935
Schwarcz	Sándor	Kalocsa	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Schwarcz	Jenő	Mezőtárkány	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Schwartz	Gyula	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1925	1931
Schwartz	Ignác	Nyírgelse	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Schwartz	Imre	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Schwartz	Miklós	Tiszabura	Orvostudomány és sebészet	1928	1929
Schwartz (Schwarcz)	Miklós	Nyíregyháza	Orvostudomány és sebészet	1925	1930
Sichermann	Sándor	Ungvár (Ukrajna)	Orvostudomány és sebészet	1933	1934
Silberkrausz	László	Gyöngyös	Kétéves mérnöki előkészítő	1926	1931
Singer	Rudolf	Orosháza	Orvostudomány és sebészet	1933	1934
Sipos	György	Szombathely	Orvostudomány és sebészet	1932	1935
Sipos	István	Szombathely	Orvostudomány és sebészet	1932	1934
Soldinger	Emánuel	Budapest	Kétéves mérnöki előkészítő	1926	1927
Somogyi	István	Miskolc	Politikatudomány	1924	1927
Spitz	Gyula	Krasznokvajda	Természet- tudományok	1926	1927
Stark	András	Pécs	Orvostudomány és sebészet	1927	1928
Stein	Móric	Nyírmada	Orvostudomány és sebészet	1928	1930

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Steinberger	Jenő	Felsőgalla (ma: Tata-bánya része)	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Steiner	István	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1935
Stern	Ármin	Csér	Orvostudomány és sebészet	1931	1935
Stern	Adalbert	Eger	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Strausz	István	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1932	1934
Sugár	Livia	Nagyvárad (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1930	1932
Swartz	Sándor	Kalocsa	Orvostudomány és sebészet	1923	1924
Szabó	György	Miskolc	Orvostudomány és sebészet	1929	1933
Székely	Pál	Cibakháza	Orvostudomány és sebészet	1928	1932
Székely	Miklós	Sátoraljaújhely	Orvostudomány és sebészet	1925	1930
Szemere	László	Szolnok	Orvostudomány és sebészet	1931	1935
Szilágyi	Pál	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1934	1935
Szilárd	Edit	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1927	1932
Szinetár	Ferenc	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Szinetár	László	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1923	1926
Szirmai	László	Gyöngyös	Kétéves mérnöki előkészítő	1926	1931
Szöllősi	Oszkár	Hatvan	Orvostudomány és sebészet	1928	1934
Tanenbaum	Márk	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1930
Tischlér	András	Miskolc	Kémia	1930	1932

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Tolnai	György	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1933	1935
Trafikant	Pál	Gyoma	Gyermekeorvosi szakképzés	1924	1931
Triegeer	Károly	Szin	Vegyipar	1924	1925
Újhelyi	Mátyás	Nagylak	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Vadász	István	Mosonmagyaróvár	Orvostudomány és sebészet	1931	1933
Vámos	Zsigmond	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1924	1926
Váradi	Károly	Petrozsény (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1929	1932
Vértés	Imre	Kalocsa	Orvostudomány és sebészet	1927	1929
Virányi	József	Oravicabánya (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1928	1930
Vogel	István	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1932	1933
Warendorfer	Arnold	Tornóc (Szlovákia)	Orvostudomány és sebészet	1930	1935
Weigl	András	Győr	Kémia	1923	1925
Weiler	Jenő	Ajka	Orvostudomány és sebészet	1928	1933
Weisz	Martin	Kisvárd	Orvostudomány és sebészet	1930	1931
Weisz	Maximilián	Mátészalka	Orvostudomány és sebészet	1925	1929
Weisz	Dénes	Arad	Orvostudomány és sebészet	1925	1930
Weisz	András	Budapest	Kémia	1929	1931
Weisz	Dezső	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1929	1933
Weisz	József	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1929	1933
Weiszberger	István	Gyöngyös	Orvostudomány és sebészet	1926	1932

Vezetéknév	Keresztnév magyarul	Születési hely	Kar magyarul	Első beiratkozás éve	Utolsó beiratkozás éve
Weismann	András	Miskolc	Kétéves mérnöki előkészítő	1924	1928
Wider	Zoltán	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1930	1931
Wiemer	József	Debrecen	Orvostudomány és sebészet	1924	1925
Wiesner	Elemér	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1931	1932
Wiesner	Lajos	Füzesabony	Orvostudomány és sebészet	1924	1927
Winter	Dezső	Kiskunhalas	Orvostudomány és sebészet	1930	1931
Wusberger	István	Gyöngyös	Orvostudomány és sebészet	1928	1930
Zelemán	László	Budapest	Bölcseztudomány és filozófiatudomány	1924	1925
Zelenák	László	Budapest	Orvostudomány és sebészet	1925	1926
Zoltán	József	Érkeserű (Románia)	Orvostudomány és sebészet	1931	1935
Zucher	Flóra	Bátaszék	Orvostudomány és sebészet	1933	1934

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Ablonczy Balázs 223
Adelmann Géza 199
Adriányi Gábor 201
Agyagási Sándor 272
Aigner József, ifj. 248
Aigner Károly 219, 255
Ajtai (Ajtay) László 68, 86
Akucs Lajos 267
Albert főherceg 285
Albertini Béla 202
Anka László 161, 165
Annau Ernő 278
Antal Áron 199
Antal Gábor 193
Antal Gyula 272
Antal János, ifj. 248
Antal Tamás 10
Antall József 124
Apáthy István 183
Apponyi Albert, gr. 19, 216, 291, 293
Aszalós Károly 186–189, 225
Asztalos Miklós 184, 189
Asztalos Zoltánné Toókos Ildikó 101
Ábrahám Szilveszter 248
Ács István 68, 90
Ádám Lajos 269
Ádám T. István 73
Babócsay Lajos 215
Bagdi Róbert 156
Baján Gyula 230
Bajcsy-Zsilinszky Endre 236, 288, 290
Bakó Károly 40
Bakonyi Imre 255
Bakos József 81
Balás Emil 46
Balázs István 46
Balázs Sándor, dr. 242
Balázsy Jenő 91
Balogh Béla 269
Balogh Endre 172–173
Balogh Gábor 176
Baló József 278
Balthazar Dezső 187
Banga Ilona 280
Bangha Béla 191, 232
Banner Benedek 199
Barabás István 247–248
Barabási Endre 161–162, 185
Barla Szabó Sándor 120
Barlai Béla 46, 52
Barla-Szabó József 33–34
Barta János, ifj. 10
Bartha Dénes 11
Bartha Lajos 64, 68
Bartók György 181
Batalka Krisztina 33, 45, 47, 95
Baumerth Ede Pál 68
Bárány Ferenc 225, 230, 237
Bárczy István 237–239
Bánffy Miklós, gr. 97
Bánky (Biber) József 47
Bánsághy György 229
Bedő Albert 41
Beke Margit 192
Belágh Barna 269
Bencze Gergely 46
Bende Attila 11
Benedek Imre 248

Bengyel Sándor 96–97, 99–101
 Benke Antal 199–200
 Benkő Gábor 244
 Berczelly Jenő 185
 Berde Albert 185
 Berecz János, dr. 256, 278, 280
 Berki József 200
 Bertók Béla 268
 Berzenczey Domokos 208
 Berzéthy Pál 68
 Bethlen Gábor 162–164, 166, 168–169, 185
 Bethlen István, gr. 12, 14, 19, 27, 59, 74, 95–96, 98, 229–230, 289
 Bethlen Pál, gr. 169, 175
 Beznák Aladár 282, 290
 Bibó Borbála 163
 Biczó Rezső 68
 Bikfalvi Géza 222
 Bisztray Gyula 163
 Bitter Illés 254–255
 Bittó Béla 269
 Blaskovics Géza Viktor Gábor 68
 Bocskai István 164
 Bodó Szabolcs 43
 Boér Elek 181
 Bokor Ferenc 86
 Bokor Gyula 86
 Bokor Pál 218
 Bokor Rudolf [Rezső] 68, 78, 82
 Boldizsár Iván 152, 155
 Boleman Géza 46
 Bornemisza Géza 109, 245
 Botlik József 61
 Bottka Sándor, dr. 237–238, 240
 Bódy Zsombor 151, 156, 229, 264, 277
 Bölcsházy Dezső 248
 Bölcsházy Pál 248
 Breisach Béla 248
 Breznay Béla 194
 Bruckner Ede 248
 Brüll Adél 123
 Bucska Hugó 68
 Bud János 246
 Budaváry László 230
 Bujaló Lajos 68
 Bujtár Ágoston 76
 Bukovszky László 255–257, 263
 Burián Aladár 194
 Burró Béla 90
 Butenandt, Adolf 290
 Buza László 292
 Cajal, Ramon y 291
 Cholnoky Jenő 13
 Clerk, George, Sir 13
 Czibor József 266
 Czirók Béla 269
 Czoch Gábor 122
 Czucz Ferenc 248
 Czupor Andor 86
 Cs. Szabó László 288
 Csapláros Andrea 91
 Csáby Sándor 248
 Császtvay Tünde 17, 161
 Cseke Vince 199
 Csekes Béla 271
 Csengery János 255
 Csernoch János 220
 Csets és Gárgyán 248
 Csibi Norbert 191, 193, 198
 Csillik László 252
 Csizmadia András, ifj. 248
 Csizmadia János 248
 Csíky Balázs 191, 194–195, 198, 225
 Csomár Zoltán 269
 Csonka Gergely 247

Csonka Imre 269
 Csonka Laura 11
 Csonthó Aranka 269
 Csukás Endre 28
 Csunderlik Péter 192
 Dale, Henry Hallett, Sir 280
 Danner Mihály 248
 Darányi Kálmán 287–288
 Das, Bautu Nalin 282
 Davy, Robert 73
 Dávid Lajos 255
 Debreceni Péter 33
 Demeczky Mihály 209
 Dermendzsín József 86
 Devich Andor 262
 Dezső G. Andor 199
 Dezső Krisztina 124
 Dékány István 223
 Dénes Zoltán 46
 Déry Sándor 86
 Dévavári Zoltán 33
 Diós István 245
 Dippold Antal 46
 Ditrói Gábor 280
 Dobay (Dobai) Gyula 219, 236, 239, 255
 Dominkovits Péter 11
 Domschitz Ferenc 77
 Donáth Aladár 86
 Donhoffer Szilárd 124
 Dosztig Andor 248
 Drahos János 247
 Draskóczy István 171
 Drtina, František 21
 Ducza Gyula 248
 Dunka Gerő 215
 Edlbacher, Sigfried 280
 Egry Károly 68
 Elek főhadnagy 99
 Elekes Imre 169
 Endre László, vitéz 67
 Entz Béla 118
 Erdélyi László 215–216, 247
 Erdmann Gyula 123
 Erőss József 199
 Erzsébet, Szent 185
 Esterházy Miklós 41
 Fabinyi Rudolf 173
 Fabinyi Tihamér 294
 Faludi testvérek 248
 Farkas István 266
 Farkas Jenő 81
 Farkas Judit Antónia 96, 165
 Farkas Lajos 200
 Farkas Sándor 146
 Fata Márta 122
 Fehér Géza 259, 261
 Fekete Zoltán 46
 Feld Jenő 208
 Félegyházi (Félegyházy) Dezső 68, 90
 Fenyvessy Béla 21
 Ferdinánd, I., román király 17
 Ferenc József, I. 41, 127, 130, 149
 Ficzkó Gyula 121
 Fináczy Ernő 191
 Finkey József 46
 Fixek Jenő 69
 Fizel Natasa 227
 Fiziker Róbert 11
 Fodor László 46
 Fodor Nándor 86
 Fogarassy László 62, 76, 97, 100–101
 Folkusházy Lajos 96–97, 99–101
 Földes Lipót 46
 Francz Jenő 86
 Frenyó Zoltán 231
 Freud, Sigmund 279

Freudenberg, Ernst 278
 Frigyesi József 278
 Frink Péter 69
 Fröhlich Pál 290
 Fröhlich Ottó 199
 Fujsz József 86
 Fülel Szántó Endre 291
 Fülöp Zsigmond 268
 G. Merva Mária 123
 Gaál Endre 219
 Gaál Gyula, dr. 268
 Gajda Béla 209
 Gácsér József 252
 Gál Péter József 47, 54, 57, 70
 Gál testvérek 248
 Galambos József 67, 69–70
 Galambos Zoltán 268
 Galántai József 202
 Gali Máté 33, 165
 Gállfy Lajos 46
 Gebhardt Pál 63–64, 73–74
 Gelei József 293–294
 Gelléri Jenő 46
 Gentile, Giovanni 296
 Geöcze Zoltán 69
 Gerard, Pol 278
 Gergely Ágnes 289
 Gergely Jenő 192, 197, 225, 229, 232–233, 235, 248–249
 Gergely Sándor 69
 Gianone András 201
 Giesswein Sándor 197, 201–203, 205, 207, 209
 Gildemeister, M. 279
 Glattfelder Gyula 291
 Glöckner József 248
 Gömbös Gyula 93, 230, 236, 291, 293
 Grassely F. László 248
 Grüner Jakab 208
 Guillaume Árpád 81, 89
 Gyalócai László 267
 Gyarmathy Endre 64, 69
 Gyarmati György 219
 Gyáni Gábor 155–157
 Gyárfás Elemér 172, 199, 204–205
 Gyökössy Endre 203
 Györffy István 188
 Gyurgyák János 22, 33, 228
 Habermann Gusztáv 218–220, 222, 227, 230
 Haefler István 169
 Haidegger Ernő 46
 Haidekker Antal 69, 91
 Hajdu József 248
 Hajdu Tibor 223
 Halasy-Nagy Béla 119
 Haller István 14–15, 17, 22, 30, 135, 137, 202
 Hamar László 69, 90
 Hamerli Petra 33, 295
 Hammerstein, Einar 278
 Haraszti György 33
 Haraszty Géza 248
 Harsányi László 192
 Hatala Péter 199
 Hatos Pál 166, 203–204
 Hauska Márton 200
 Haworth, Normann 282, 289
 Hegedüs György 230
 Hegyi András 225
 Hegyi Ferenc 46
 Held Károly Antal 69
 Helvey Lajos 194
 Hendel Ernő Ferenc 69
 Herbart, Johann Friedrich 34
 Herczeg Ferenc 289

Hermann Antal 206
 Hermann Miksa 34
 Hermann Róbert 30, 99
 Herpay Imre 39, 42
 Hevő Péter 193
 Héberger Károly 94–95, 106
 Héjjas Iván 61, 63, 236
 Héjjas Jenő, dr. 62
 Hiller István 39–40
 Hilmi, Hussein Ibrahim 69, 72
 Hitler, Adolf 292
 Hlobocsányi Norbert 156
 Hock János 64, 69
 Hollán Ernő 35
 Hollán Sándor 35
 Hollósi Gábor 33, 94, 96
 Holzmann, Gottlieb 76
 Honvári János 224
 Horthy Miklós 60, 73, 76, 93, 95–98,
 101, 287, 291
 Horváth Emőke 201
 Horváth Gergely Krisztián 122
 Horváth György 69
 Horváth József 188
 Horváth Zita 11
 Hosszú Béla 240–242
 Hóman Bálint 274, 285–286, 288, 293–
 294
 Husz Lajos 247
 Huszár György 124
 Huszár Károly 202
 Huszár Tibor 292
 Hutner Károly 247
 Idrányi Barna 268
 Igali Béla 96
 Igmándy Zoltán 40
 Ihrig Károly 244
 Illés István 69
 Illyefalvi I. Lajos 158
 Imre Lajos 179–180, 185
 Imre Sándor 12, 14–15
 Imrédi Dezső, dr. 69
 Issekutz Béla 280, 292
 Izsák Lajos 223
 Jacobaeus, Hans Christian 281–282
 Jakóby István 46
 Jakóby László 69
 Jakócs Sámuel 69
 Jakóts Samu ld. Jakócs Sámuel
 Janik Gyula 224
 Jankó Sándor 46, 52, 74
 Jankovich Béla 146
 Jankovich László 278
 Janky Kocsárd, vitéz 218
 Janzsó Károly 234
 Jenei Károly 229
 Jeney András 278
 Joó András 33
 Jovián Jenő 199
 József főherceg 285, 287
 Kajetán Endre 232
 Kalabay Dezső 69, 76
 Kapácsy Miklós 69
 Kapronczay Károly 117
 Kapuy Miksa 200
 Karády, Victor 114
 Karcsay Béla, vitéz 81, 88
 Karig Sára 289
 Karrer, Paul 282, 288
 Karsai László 111
 Kassák Lajos 288
 Kaszala Károly 60, 73
 Kálmán Erzsébet (Faber Viktorné) 123
 Károly, IV. 10, 58–59, 63, 72–73, 87, 93,
 95–97, 100–101
 Kecskeméty Emil 248

Kelemen Kálmán 269
 Kelemen László 222
 Kelen Jolán 192
 Kelle Artur 46
 Kemény Ferenc 191
 Kemény László 123
 Kende Zsigmond 192
 Kenyeres Balázs 117
 Keppich Lidia 122
 Kerepeszki Róbert 94, 97–98, 109
 Kerék Ferenc 69
 Kerékgyártó Árpád 196
 Kerny Terézia 191
 Kéri József 240, 242
 Király Sándor 93, 111, 127, 157
 Kirchner főhadnagy 99
 Kirkovics István 69
 Kiss Ferenc 251
 Kiss József Mihály 10, 12–13, 15, 18, 20, 22, 24
 Kiss Menyhért 172–173, 230
 Kiss Róbert Károly 161–162, 186, 188
 Kiss Sándor 163
 Kiss Zoltán 277
 Kissné Bognár Krisztina 119
 Klausz Imre 101
 Klebelsberg Kuno, gr. 26–28, 38, 127–128, 274, 285–288, 291, 296
 Klebelsberg Kunoné Botka Sarolta 285
 Klein István 247
 Klestenitz Tibor 191, 198, 201
 Kmoskó Mihály 230–231
 Knittel Konrád 247
 Kocsis Ferenc 247
 Kogutowicz Károly 255
 Kolareck Károlyné 247
 Kollarits Krisztina 193
 Kollár Dezső 124–125
 Kollár István 124
 Kollár Lajos 124
 Koller Pál 69, 76
 Kolosváry Bálint 17–19, 181
 Koltai András 199
 Kolumbán Vilmos József 162, 165
 Komjáthy Gábor 268
 Komoróczy Géza 33
 Koncz Antal 247
 Kopa János 120
 Kopácsy Miklós 90
 Korányi Frigyes 33
 Korányi Sándor 281, 286, 290
 Koreck Ágoston 247
 Korláth Endre, dr. 268
 Korniss Gyula 191
 Kossuth Ferenc 176
 Kossuth Lajos 95, 176
 Kosutány Ignác 200, 255
 Kószó István 35
 Kovács Árpád 69
 Kovács Ferenc 269
 Kovács István 78
 Kovács Kálmán Árpád 165
 Kovács Klára 122
 Kovács L. Sándor 215
 Kovács Lajos 213–214
 Kovács László, dr. 268
 Kovács M. Mária 33
 Kovács-Nagy Zsigmond 76
 Kovácsné Bakosi Éva 275
 Kovai Melinda 275
 Kováts J. István 34
 Kováts-Németh Mária 267
 Kovrig Béla 197
 Kozáky Jenő 86
 Kozári Monika 191
 Kósa László 163, 165–166

- Kölönte Géza 146, 148–149
 Kövér György 155–157
 Kövesi Antal 46, 52–53
 Kövessi Ferenc 46
 Körössy József 208
 Kraszkó János 118
 Krenner Miklós (Spectator) 172
 Kresadlo József 76
 Kretschmer, Ernst 278
 Kricsfalvi Viktor 86
 Krippel Móríc 46
 Krippel Tibor 69
 Krug Lajos, ifj. 57–58, 61–64, 67–69,
 73–74, 76–77, 84, 89, 91
 Krutkovszky Károly 46
 Kulacsy János 69
 Kulka Frigyes 124
 Kun Béla 35
 Kurtz Géza 98–99
 Kurucz Ferencné, özv. 247
 Küllői Rhorer László 124
 L. Nagy Zsuzsa 157
 Lacza Sándor 86
 Laczkó Miklós 223
 Ladányi Andor 33, 97, 100, 102–103,
 105–106, 127, 229, 255, 296
 Ladányi Jenő 69
 Lakatos Éva 167
 Lakatos Géza 196, 202
 Laky Dezső 25
 Laky Zsigmond 266
 Láng Károly 46
 László T. László 232
 Lázár Ferenc 217–218, 222
 Lehár Antal 98
 Leicht Ottó Herbert 69
 Lengvári István 10, 111, 120, 122–124
 Lengyel László 230
 Lengyel Zoltán 194
 Lenhossék Jozefina 286
 Lenhossék Mihály 286
 Leowi, Otto 280
 Lepold Antal, dr. 253
 Léh István 199
 Lévai Attila 265, 267, 269
 Lichner József 11
 Ligeti Dávid 30, 33, 93, 96, 192
 Ligeti Ernő 289
 Lintia Valér 46
 Lippay György 229, 255
 Losonczy György 200
 Lőrinc fia Bethlen 169
 Lukács György 209
 M. Madarász Anita 193
 M. Szebeni Géza 205
 M. Szilas Katalin 11
 Machatsek Gyula 73, 91
 Mackensen, August von 292
 Maderspach Viktor 57, 60–61, 63, 68,
 101
 Magyarits András 77
 Magyary Zoltán 25, 27–28, 38, 127–130,
 150
 Majer Antal 39–40
 Majláth Gusztáv Károly, gr. 199–200,
 204
 Majláth György, ifj., gr. 200
 Majoros István 193
 Makkai Sándor 177
 Makoldy György 172–173
 Makó László 86
 Marjanucz László 10, 163
 Márai György 123
 Márai Sándor 288
 Mária Terézia 10
 Máriaföldy Márton 216–217

Márki Sándor 185, 210, 215
Markó Csaba 232
Masing, Ernst 278
Mastalírné Zádor Márta 47, 54
Matolcsy Andor 69
Matolcsy Mátyás 152–154
Mautner Antal 86
Mayer László 120
Mayo, Charles 281–282
Mayo William 281–282
McCollum, V. Elmer 279
Mátyás Jenő 169
Medgyessy-Schwartz Antal 77
Meiszner Jenő 78
Meiszner Mária 167
Melly Béla 194
Mende Gusztáv 88
Menyhárt László 194
Menyhárh Gáspár 215, 241, 255
Merényi Dezső Kálmán 121
Mezey Mihály 247
Mihalovits János 46
Mihály Sándor 248
Mihályfi Ákos 203
Mihályfi István 69
Mika József 66, 91
Miklós Alajos 200
Miklós Péter 227, 252
Mildschütz Gyula 69, 91
Miller, Kenneth 266
Miltschinsky, Viktor 75
Missuray-Krúg Lajos ld. Krug Lajos,
ifj.
Mittag Margit 124
Mohácsy János, dr. 268
Molnár Jenő 279
Molnár Judit 111
Molnár László 11, 45, 47, 119

Molnár Rudolf 248
Moss, Ralph W. 280, 282
Mott, John Raleigh (Mott János) 182–
183
Mór László 61, 69
Mózessy Gergely 231–232
Mózsa Ernő 121
Nagy Adrienn 163
Nagy Iván 82, 244
Nagy János 269
Nagy Károly 170–171, 173–175, 181
Nagy Lajos 290–291
Nagy László 90
Nagy Nándor 268
Nagy Pál, vitéz, br. 96, 106
Nagy Péter Tibor 114
Nagy Roland 11, 40, 48
Nagy Sándor 271–272
Nagy Zoltán 270, 276
Narancsik Imre 266, 269
Nádasdy Tamás, gr. 194
Németh András 274
Németh Ildikó 11
Németh László 156–157
Nemky Ernő 42
Niklasz László 86
Nobel, Alfred 279
Obendorf Károly 70, 74, 89
Oberson Reneé (Fonó Lászlóné) 123
Ocsovszky Kázmér 207
Okváth Imre 218
Oláh Emil 122
Ongrádi József 121
Orémus Endre 269
Orosz Imre 269
Orosz István 10
Orosz László 11, 33, 40, 94
Ossietzky, Carl von 292

- Ostenburg-Moravek Gyula 60–61, 72, 97, 100–101
 Osváth Zsolt 119
 Ovenden Albertné, özv. 207
 Ovenden Sándor 199–201, 204–210
 Ozsváthné Csegezi Monika 251
 Ónozóné, özv. 248
 Örsi Julianna 166
 P. Komárik István 196, 222
 Pach Zsigmond Pál 288
 Palaczkay Gyula 259
 Palasik Mária 219
 Pál István 199–201
 Pálffy József 186
 Pálffy János 41
 Pálffy Sándor, gr. 194
 Pálóczi Czinke István 266, 268
 Pálóczi Horváth György 291
 Pammer Dezső 81, 91
 Pankotai Gábor 39–40
 Papp István 39, 45
 Papp József 91, 240
 Patacsi Dénes 35
 Patay Gyula 269
 Patay Károly 267–268, 271–272
 Pauer János 43
 Pándy Bertalan 269
 Párducz Rezső 269
 Pászthory Ödön 46
 Pásztori Bernadett 191
 Pázmány Péter 130–132, 149, 151
 Pehm Ferenc 61
 Pekár Mihály 23, 117
 Peleskey Sándor 268
 Peregi M. Imre 247
 Petőfi Sándor 221
 Péter Máttyás 240
 Péter Mihály 268
 Pfeiffer Péter 200
 Pinkert Ede 196
 Pintz Máttyás 200
 Piskolty Károly 247
 Platthy Béla 70, 90
 Pleszky Jenő 121
 Pocsabay János 46
 Pogány Ágnes 156–158
 Pokoly József 135–137, 149, 181
 Polányi Károly 192–193
 Polchy István, dr. 268
 Polyák Petra 125
 Pongrácz Alajos 209
 Poor Ferenc 278
 Popély Gyula 268
 Pozsgai Péter 122
 Pólya Antal 175–176
 Pósta Béla 200
 Práger Imre 121–122
 Práger Zoltán 121
 Presztóczki Zoltán 11
 Prohászka Ottokár 197, 225, 230–235
 Propper Sándor 96
 Prónay Pál 62, 89
 Pröhle Vilmos 35
 Puntigán József 268–269, 274
 Purjesz Béla 278
 Raffay Sándor 187
 Rajcsányi Gyula 173
 Rácz Elemér 268
 Rácz Jenő 269
 Rácz Lajos 46
 Rákóczi György, I. 164
 Raposa Vivien Kitti 118
 Rares Margit 122
 Ravasz István 43
 Ravasz László 163–164, 166, 172, 175, 177–179, 181–186, 272

Rátz Tímea 86
 Reumer János 247
 Reuter Camillo 124
 Reuter Carmen 124
 Révész Béla 14
 Révész György 120
 Révész Imre 163–165, 175, 177, 180, 184–185
 Révész István 247
 Réz Ferenc 70
 Réz Géza 46, 52
 Réz László 268
 Rhorer László 124
 Richter Lajos 81
 Rickl Gyula 185
 Rickly Mátyás 86
 Rigler Gusztáv 15, 20
 Rohonyi Pál 74
 Romsics Ignác 27, 228–229
 Róka Gyula 247
 Rónai-Pjéczká Éva 275
 Rónay László 191, 197–198, 254–255
 Rupert Rezső 29–30, 33, 35–36
 Rupp János 194
 Rusznyák István 278
 Sarkady Sándor, ifj. 11, 40, 45, 48, 54, 58–59, 61, 64–67, 71, 95, 100
 Sarnyai Csaba Máté 201
 Sass László 71
 Sági Éva 11, 39, 43
 Sándor József 206
 Sántha Angelus 206
 Sára Lenke 121
 Schaffer Károly 280, 294
 Schandl Károly 200
 Schäffer Ármin 71, 74
 Schelle Róbert 46
 Schilling Lajos 166–168, 174–175
 Schioppa, Lorenzo 226
 Schlensz Károly 70
 Schlesinger Imre 46
 Schmidt Gyula 86
 Schmidt Károly 86
 Schneider Ernő Tófor 70
 Schneller István 12–13, 15, 18, 31–32
 Schober, Johann 62
 Schőner Ferenc 200
 Schults Ferenc 87
 Schults József 70
 Schütz Antal 232
 Schütz József 247
 Schwarczwölder Ádám 165
 Sebők László 26
 Seregély Lajos 70
 Serfőző Lajos 230
 Sélley főhadnagy 99
 Shvoy Kálmán, vitéz 101, 186, 218–219, 250
 Siklóssy Gyula 194
 Simon Attila 274
 Simon Gusztáv Adolf 70
 Simor János 194
 Slachta Margit 260
 Sobó Jenő 46
 Somogyi Alfréd 268–270
 Somogyi Szilveszter, dr. 15–16, 227, 255, 258
 Somorjai Ádám 192
 Somorjai Gabi 192
 Soós Endre 269
 Soós Károly 266, 268
 Sóska Gyula Béla 70
 Sörös Béla 268–270, 276
 Speidl Zoltán 95
 Spigel (csak vezetéknévvel) 81
 Spissák Béla 46

Stasney Albert 46
 Steiner Fülöp 194
 Steinhöfer [Nagyenyedi] József 67, 70
 Stemler Gyula 223
 Sterbenz Jenő 88
 Strobl Ferenc 89
 Sugár Livia 299
 Suhayda Károly 76
 Svirbely, Joseph L. 282
 Sz. Szigethy Vilmos 251
 Szabó Antal 266
 Szabó Attila 26
 Szabó Dénes 200
 Szabó Dezső 166
 Szabó Elemér 269
 Szabó Eszter 277
 Szabó Ferenc 232
 Szabó József, dr. 247
 Szabó Miklós 192
 Szabó Pál Csaba 163
 Szabó T. Attila 163
 Szabó Tibor 225, 285, 289, 292–293
 Szabolcs Ottó 155
 Szacs vay Éva 163
 Szádeczky-Kardoss Lajos 29
 Szakal László 269
 Szakály Sándor 99, 218–219, 232
 Szamuely Tibor 35
 Szanathy Aniella 123
 Szanathy Júlia 123
 Szandtner Pál 12, 14, 222–223, 253, 255, 257
 Szapáry László, gr. 194
 Szatmári Alexandra 191
 Számek György, dr. 199
 Szechányi [Szezsányi] Elemér 61, 70, 73, 91
 Szechányi Józsefné 91
 Szeghalmi (Szisz) Ferenc 87
 Szegszárdy József 247
 Szekeres Kriszta 77
 Szelényi Zoltán 124
 Szemerey Tamás 40
 Széchenyi György, gr. 211
 Széchenyi Lajos, gr. 194
 Széchényi Miklós 201
 Székely Elemér 64, 70, 74
 Székely Pál 54
 Széki János 46
 Szénerth Aladár 248
 Szent-Györgyi Albert 261, 279–294
 Szent-Györgyi Imre 287
 Szentistványi Gyula 46, 52
 Szerelemhegyi Jenő 200
 Szijj Jolán 43, 93, 100
 Szilágyi Csaba 202
 Szilassy Béla, dr. 268
 Szily Kálmán 141–142, 293
 Szita Dezső 61
 Szíjártó Lehel 121
 Szolnoky Erzsébet 202
 Szögi László 11
 Szögi Zoltán 248
 Szölgyémy Ferenc 209
 Sztana-Kovács Adrienn 22
 Szücs Béla 247
 Szűts István Gergely 11
 Szvaton és Kucses 248
 Takáts Gyula 121
 Takátsy Gyula 120
 Takátsy Tibor 121
 Tamás Lajos 163
 Tarics Ferenc 70, 77
 Tárnok Gyula 269
 Tasch Pál 86
 Taschek Pál Arnold 68, 70

Tasiné Csúcs Ildikó 279
 Tatay Sándor 121
 Tavaszy Sándor 177, 184
 Tápay-Szabó László 234
 Tegezes Orsolya 163
 Teleki Pál 13, 19, 238, 287
 Temesváry Imre 29
 Tettamanti Jenő 46
 Than Károly 99
 Thirring Gusztáv, dr. 59
 Thomas, K. T. 279
 Thurner Mihály 80–81
 Tilcsik György 120
 Tilkovszky Lóránd 288
 Till Viktor 247
 Tisza István, gr. 35, 127–128, 132, 138, 166
 Tisza Kálmán 181
 Tisza Lajos, gr. 181
 Toldy László 197
 Tomasovszky Lajos 46
 Tombácz István 248
 Tomka Béla 156
 Tonelli Sándor 251
 Tornallyay Zoltán 268
 Tornósy György, dr. 273
 Toókos Gyula, vitéz 99–100
 Tóth Alajos, vitéz 57–58, 73, 77
 Tóth Ferenc 251
 Tóth Imre 11, 64
 Tóth Imre, dr. 220, 224, 236
 Tóth József 248
 Tóth Lajos 12, 14–15
 Tóth Pál Péter 243
 Tóth Sándor 199
 Tóth Tihamér 260
 Tóth Zoltán 114
 Totth László 46
 Tömböly Dénes 94
 Tömösközi Ferenc 267–269, 271, 274
 Török István 244
 Träger Ernő, dr. 59
 Tuider János Árpád 67, 70
 Turbucz Péter 181
 Turnowsky Sándor 192
 Udvari-Nagy István 217
 Uher József 67, 70
 Ujváry Gábor 17, 30, 33, 40, 43, 81, 93–94, 111, 119, 161, 165, 192, 223–224, 253–255, 262–264, 295–296
 Ulászló, I., magyar király 226
 Ungváry Krisztián 230
 Újszászi Ilona 293
 Ürmössy László 46
 Vadas Jenő 46
 Vajda Barnabás 274
 Vajda Károly 209
 Vajda Péter 288
 Vajda Tamás 10, 93, 161–163, 186–189, 191–192, 195–196, 224, 227, 230, 232, 251–252, 256, 262, 264
 Vancsura Rudolf 42
 Varga Imre 269
 Varga Júlia 171
 Varga Tamás 77
 Varga Zsigmond 143
 Vargha Sándor 268
 Vasáry Dániel 200
 Vasek Ernő 12, 15–16
 Vass Ádám 268
 Vass József 24–26, 36–37
 Vassányi Miklós 201
 Válya Gyula 211–212, 214
 Vámosy Zoltán 280–281, 294
 Várhelyi József 247
 Várkonyi Nándor 121

Vekov Károly 10
 Velcsov György ld. Bánsághy György
 Verebélly László 124
 Veress Elemér 278
 Veszprémy László Bernát 33, 96, 230
 Vénig Gyula 247
 Vértes László 121
 Viczián János 167, 204, 245
 Vida István 229
 Vidákovits Camilló 278
 Villani Frigyes, br. 59, 74–75, 76, 81
 Vincze Gábor 10, 12, 17–20, 23
 Virág Sándor 255
 Virágh József 248
 Vitális István 46
 Vlaskovics József 70
 Voinits Aladár 220
 Voinovich Géza 287, 289
 Volny József 41
 Walek Károly 46
 Wagner F. A. 248
 Wágner Aurél 209
 Wágner Manó 209
 Wächter Gyula 90
 Wéber Adrienn 122
 Wéber Mátyásné 247
 Weisz Boglárka 156
 Weöres Sándor 121
 Wirth Ferenc 120
 Wittich István 70, 76–77, 91
 Wlassics Tibor 173
 Wolff Károly 236, 238
 Zala Dezső Ferenc 70
 Zallár Andor 287, 289, 292–293
 Zeberer Kristóf 76
 Zechmeister László 282, 288–289, 294
 Zemplén Géza 289
 Zergényi Jenő 81
 Zeynek, Richard 278
 Zétényi (Zehntbauer) János 255
 Zichy Nándor, gr. 194
 Zilahy Lajos 287
 Zimonyi István 248
 Zinner Tibor 228–229
 Zita királyné 63, 95
 Zombori István 192, 198, 251
 Zsembery István 81
 Zsidi Vilmos 11, 171
 Zsiga Tibor 71
 Zsolt Béla 286

HELYNÉVMUTATÓ

- Abaúj vármegye 268
Aberdeen 179
Ágfalva 58, 60–62, 67, 73, 77, 95
Alföld 188, 265
Alsókemence 268
Alsószecs 268
Amerikai Egyesült Államok 283
Anglia 81, 86
Arad 26, 172
Athén 168
Ausztria 19, 22, 25, 36, 75–76, 80
Bacska 269
Baja 102
Balassagyarmat 298
Balkán 20
Baracska 269
Baranya vármegye 114
Bars 268, 272
Bencéd 69
Bercsényifalva 69
Beregszász 268
Beremend 68
Berlin 181
Bécs 100, 197, 213, 219
Bia 106
Birmingham 282
Bodajk 90
Bologna 295–300
Borzás 172
Bozsok 70
Brassó 26, 70, 90, 170
Brennbergbánya 47, 77
Brüsszel 280
Buda 198
Budakeszi 105–106
Budaörs 63, 93–94, 97–102, 104–106, 108–110, 218–219
Budapest 10–12, 14–23, 27, 30–31, 33–35, 42, 52, 69, 93–110, 114, 123, 124, 127, 129–131, 150–158, 162, 167, 172, 181–182, 184–186, 188, 191–194, 196–199, 201–207, 209, 211–215, 217, 219, 223–224, 227, 229–232, 241, 244, 250–251, 253–254, 258–259, 263–264, 272, 274, 278, 286, 292–294, 298
Bukarest 172
Bulgária 25
Cinfalva 60
Csallóközaranyos 269
Csehszlovákia 24–25, 265–266, 271, 297
Cservenka 69
Csík megye 172
Csurgó 69
Debrecen 10, 23–24, 26, 28, 35, 37, 90, 93, 117–118, 127–128, 130–134, 140, 145–146, 148, 151, 157, 212, 272, 274, 278, 298
Délvidék 37, 66
Dénesfa 95
Dés 174
Déva 172
Dicsőszentmárton 172
Dorog 106
Drág 169
Dudlesz-erdő 89
Dunáninnen 268
Dunántúl 22
Eger 212–215, 298

Eperjes 11, 161, 212, 269
 Erdély 10, 12–13, 17–19, 35–37, 162, 164, 172, 183–185, 188–189, 286
 Esztergom 96, 194, 211, 254
 Fadd 202
 Farnad 269
 Fehértemplom 68
 Felsőőr 70
 Felvidék (Felföld) 35–37, 61, 65–66, 274
 Fertőféhéregyháza 63
 Fiume 69
 Florida 182
 Fogaras 68–69
 Fraknó 63
 Franciaország 25, 81, 86
 Fribourg 220
 Gagybátor 69
 Garamberzence 172
 Geszt 181
 Gödöllő 123
 Gömör 268
 Görögország 25
 Gyergyószentmiklós 69
 Gyöngyös 298
 Győrke 269
 Győr 22–23, 26, 106, 202, 207
 Győr–Moson–Sopron megye 93
 Gyula 122–123
 Gyulafehérvár 164, 213
 Hága 245
 Hajdúsámson 181
 Hajmáskér 69
 Harkány 120
 Hárshegy 105
 Hegybánya 70
 Heidelberg 167
 Hollandia 25
 Hosszúmező 69
 Hódmezővásárhely 11, 179, 219, 250
 Írország 25
 Jánoshegy 105
 Jászó 213
 Jéna 28
 Jugoszlávia 25
 Kakasd 69
 Kalocsa 213
 Kamocsa 269
 Kapolypusztá 69, 90
 Kaposvár 22, 69, 120–121
 Kapuvár 91
 Karácsony 174
 Karánsebes 209
 Karcag 188
 Kassa 11, 26, 185, 211–215, 220 Kárpát-
 alja 268
 Kárpát-medence 163
 Kárpátok 188
 Kecskemét 62, 102, 156, 181, 202, 226
 Kékkő 70, 90
 Kelementelke 164
 Kelénpatak 61
 Kelet-Európa 20
 Keszthely 22
 Királyhágó 174
 Kirchschlag 61, 67
 Kisborosnyó 170
 Kishöflány 61
 Kisiblye 43
 Kiskunmajsa 259
 Kis-Küküllő vármegye 172
 Kismarton 61–63, 73
 Kistoronya 269
 Kisújszállás 69
 Kolozs vármegye 169
 Kolozskara 179
 Kolozsmonostor 163

- Kolozsvár 10–15, 17–24, 26, 29–32,
 34–36, 38, 161–163, 166–170, 172–
 177, 179–186, 188–189, 191, 195,
 199, 203–207, 209–216, 221, 226,
 241, 251, 258, 262–263, 286, 295
 Komárom 26, 106–107, 267–268, 270–
 273, 277
 Kréta 72
 Lajtabánság 62, 71, 91
 Lajtaújfalu 61
 Leányfalu 163
 Léka 77
 Lengyelország 25
 Letenye 121
 Léva 272
 Lipcse 277
 Lipovljani 70
 Litvánia 25
 Livingston Manor 182
 Losonc 68, 90, 267–270, 273, 276
 Lucska 269
 Luzern 286
 Lúzsna 69
 Madeira 95
 Madrid 295
 Magyarád 70
 Magyarország 9, 11, 13, 16–19, 23, 25,
 28, 33–37, 265, 267, 277, 286, 286,
 294, 295
 Makó 188
 Máramarossziget 11, 161
 Marburg 170, 278
 Máriabesnyő 94, 229
 Marosvásárhely 179, 295
 Merény 69
 Mezőlak 70
 Miskolc 11, 191, 298
 Munkács 269
 Nagyág 91
 Nagyberény 69
 Nagy-Britannia 25
 Nagyenyed 164, 170
 Nagykőrös 174
 Nagymarton 62–64, 73–74
 Nagyrát 68
 Nagyszeben 69
 Nagyvárad 11, 26, 212, 215
 Naszód 68
 Németország 25, 122, 179, 294
 New Brensweek 266
 New York 182, 266
 North Carolina 121
 Norvégia 25
 Nyíregyháza 298
 Nyugat-Magyarország 35–36, 40, 57–62,
 64–66, 71, 93–94, 98, 100
 Olaszország 25, 81, 86
 Orlando 182
 Oroszország 25
 Oszmán Birodalom 72
 Osztrák–Magyar Monarchia 9, 97, 265
 Ozora 68, 90
 Ozsdola 241
 Őr 181
 Padova 295–300
 Pannonhalma 213
 Pápa 169, 192, 202, 207, 272–274
 Pápocs 90
 Párizs 13, 19, 167, 172, 181
 Pécs 10, 22–24, 26–29, 33–35, 37–38,
 90, 109, 111, 114–115, 117–118, 120–
 124, 127, 132, 191, 193, 202, 205,
 211–212, 219, 298
 Pecsényéd 63
 Pereces 70
 Peresztég 69

Perlak 70
 Pesterzsébet 91
 Pesthidegkút 105
 Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye 114
 Piliscsaba 106
 Pinkóc 269
 Pozsony 10–12, 15, 17, 19–24, 26, 28–30, 34–36, 38, 69, 161, 185, 212, 215, 219, 266, 277
 Pozsonypüspöki 91
 Póka 177
 Prága 278
 Rákospánya 68
 Rákoskeresztúr 109
 Rákospalota 209
 Rétfalu 63
 Réthymno 69, 72
 Rimaszombat 267–268, 277
 Rochester 286
 Róma 195, 197, 213–214, 296
 Románia 17, 24–25
 Rózsahegy 69, 209
 Rozsnyó 213
 Ruszt 63
 Ruttká 70, 91
 Saint-Germain-en-Laye 19
 Sárospatak 169, 212, 272, 274
 Savanyúkút 63
 Selmec ld. Selmecbánya
 Selmecbánya 10, 36, 39–45, 47, 50, 52, 55, 57–58, 61, 68, 71–72, 94–95, 212, 215
 Siklósd 63
 Skarah 69, 90
 Skócia 179
 Somogy vármegye 114, 120
 Sopron 11, 22, 36, 39–40, 47, 54, 57–63, 65–71, 73, 78, 81, 91, 93–95, 107, 122, 124, 130–131
 Sopronbánfalva 77
 Sopronnyék 89
 Spárta 168
 Stockholm 279, 281–282, 284, 291
 Sullivan megye 182
 Svájc 25, 95
 Svédország 294
 Szabadka 26
 Szatmárnémeti 26, 213
 Szeged 10, 12–16, 20, 22–24, 26–29, 33–35, 37–38, 70, 93, 111, 117–118, 127, 130, 132, 150–151, 191–192, 204, 210, 216–219, 221–222, 225, 227–228, 230, 233, 235–241, 243, 245, 247, 249–253, 255–256, 258, 262–263, 278–289, 294–298
 Szeghalom 29
 Székesfehérvár 69–70, 77, 90, 191, 232
 Szentlőrinc 35
 Szentmargitbánya 61, 63
 Szepeshely 213
 Szepesófalva 69
 Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 24
 Szlovákia 267
 Szolnok 298
 Szombathely 22, 61, 69, 91, 121, 202, 213
 Tartu 278
 Tata 63, 106–107
 Tatabánya 121
 Tekház 269
 Temesvár 26
 Tihany 102
 Tiszaágtelek 269
 Tiszáninnen 266
 Tiszántúl 16, 106, 163
 Tolna vármegye 114
 Tormafalu 63

Töketerebes 70
Törökbálint 105
Trianon 70, 72, 93, 161, 169
Turjaremete 70, 91
Tübingen 124
Ungvár 26, 69–70, 268
Újfehértó 181
Újpest 114
Újszőny 68
Utrecht 170

Városhodász 70
Vas vármegye 114
Versec 69
Veszprém 22, 114, 196, 213
Vízakna 69
Zágráb 26
Zagyvapálfalva 69
Zala vármegye 114
Zöldes 68
Zürich 282

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Mátyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten